

Ter Braak, 17 november 1930

‘via Bouws’ = Everard Bouws (1900-1978), vriend van Ter Braak en Du Perron, later redactiesecretaris van *Forum*. Over zijn kennismaking met beide schrijvers schreef de heer Bouws: ‘Gedurende mijn verblijf in Ned. Indië (ik was toen ingenieur bij de K.P.M.) ontmoette ik Slauerhoff in 1926, die in die jaren scheepsarts bij de Java-China-Japan Lijn was, ten huize van een in Batavia wonende, gemeenschappelijke vriend. Uit deze ontmoeting ontwikkelde zich een vriendschap, welke tot Slauerhoff's dood heeft geduurd. Sl. en ik keerden beiden in 1928 naar Nederland terug en het was op zijn kamer in Utrecht, dat ik in de loop van 1929 du P. ontmoette... Ter Braak ontmoette ik in 1928 door wijlen Graadt van Roggen, toen redacteur N.R.C., in het kader van de Filmliga. Ik woonde toen in Rotterdam, waar ik werkzaam was als scheepsbouwkundig expert voor een groep buitenlandse assurantiemaatschappijen. Toen ter Br. een leraarsfunctie in Rotterdam aanvaardde, gingen wij elkaar geregeld ontmoeten, o.a. aan een wekelijkse maaltijd met nog verschillende andere mensen van onze leeftijd.’ De heer Bouws was ook bevriend met de directeur van de uitgeverij Nijgh & Van Ditmar, D. Zijlstra (1889-1940). Voor deze uitgeverij beoordeelde de heer Bouws wel, als lector, aangeboden ms.

‘je bent tot nu toe de enige, die... mijn bedoelingen... hebt geraden’ = Verwijzing naar Du Perron's bespreking van *Het Carnaval der Burgers*. [EdP., V.W.2, p. 212.](#)

‘door mijn baantje’ = Ter Braak was als leraar verbonden aan het Rotterdams Lyceum. Hij woonde in Rotterdam aan de Beukelsdijk, 143B.

Alie Smeding = Schrijfster (1890-1938), wier romans in haar tijd druk besproken werden om de wijze waarop zij erotische problemen in haar werk aan de orde stelde. Op 23 November 1930 sprak Ter Braak voor de Avro over haar roman *De domineesvrouw van Blankenheim*. Onder de titel *Provincialisme en Rhetoriek* verscheen deze bespreking in [De Stem](#), jrg. 1931, p. 62.

Du Perron, 18 november 1930

Si le grain ne meurt... = Autobiografisch werk van André Gide (1869-1951), waarin deze de eerste 25 jaren van zijn leven vertelde. Du Perron en Ter Braak hebben zowel voor het oeuvre als voor de persoonlijkheid van Gide - ‘de grootste schrijver van het huidige Frankrijk’, schreef Ter Braak op [20 \[21\] November 1939 in Het Vaderland](#) - steeds grote belangstelling gehad (zie de registers bij hun verzameld werk).

‘getuige het stukje in de N.R.C.’ = 13 November 1930 verscheen in de N.R.C. een bespreking van *Het Carnaval der Burgers* door Jan van Kasteel, een gedeeltelijk zeer lovende bespreking waarin Ter Braak echter tenslotte verweten werd geen gevoel te hebben voor ‘het boven-individuele, dat bezig is te rijpen’.

‘Voor mij is het lang niet zeker’ = *Gesprek over Slauerhoff* verscheen inderdaad in *De Vrije Bladen*, jrg. 1930. Zie [EdP., V.W. 2, p. 240.](#)

Van Wessem = Constant van Wessem (1892-1954), mede-oprichter en redacteur van *De Vrije Bladen*.

‘een cahier-aanteekening over je Havelaar-opstel’ = 24 September 1930 schreef Du Perron een stuk over het artikel van Ter Braak. [EdP., V.W.2, p. 217.](#)

Kelk = C.J. Kelk (1901-1981), dichter, romancier en kritikus.

Malraux = Met André Malraux (1901-1976) was Du Perron bevriend sinds 'ongeveer April '27' ([EdP., V.W. 2, p. 176](#)). En in 1939, in zijn [brief](#) aan Soetan Sjahrir (1909-1966), gaf hij zijn verhouding tot Malraux als volgt weer: 'Ik ken Malraux van zeer nabij: hij is het bewonderenswaardigste, geniaalste personage dat ik ooit ontmoette: 100% geobsedeerd en 100% begaafd. De rol die hij vervult kàn de mijne niet zijn; en niet alleen omdat ik, om waar te blijven tegenover mijn eigen natuur, in sommige opzichten lijnrecht tegenover hem zou moeten staan.'

Ter Braak, 21 [= 24] november 1930

'den nieuwen mensch' = Tot de publicaties van Just Havelaar (1880-1930), medestander van Dirk Coster (1887-1956), met wie hij in 1920 *De Stem* oprichtte, behoorde ook *De nieuwe mensch* (1928). Bij het overlijden van Havelaar in 1930 schreef Ter Braak het opstel *Just Havelaar en zijn tegenstanders*, MtB., [V.W. 1, p. 321](#).

'ingesloten critiek op mijn beste vriend' = De verschijning van *Prisma* (1930), een bloemlezing uit de Nederlandse poëzie na 1918, verzameld en ingeleid door D.A.M. Binnendijk (1902-1984), was voor Ter Braak aanleiding tot het schrijven van *Prisma of Dogma*, MtB., [V.W. 1, p. 348](#).

Du Perron, 25 november 1930

Van de Voorde = Urbain van de Voorde (1893-1966), Vlaams dichter en essayist.

'de pseudo-juffrouw Proost' = Mien Proost was het pseudoniem van de dichter Hans Klomp (1902-1987). Over Du Perron en Mien Proost, zie G.H. 's Gravesande, *E. du Perron*, pag. 182.

'dat ook jij aanhaalt' = In *Prisma of Dogma* wees Ter Braak Binnendijk er op (MtB., [V.W. 1, p. 355](#)) dat Du Perron's [Gebed bij de harde Dood](#) hem bekend kon zijn uit de letterkundige almanak *Erts* (1929).

'dat je... de enige bent geweest wiens getuigenis... werd geweerd' = Ter Braak's stuk *Just Havelaar en zijn tegenstanders* werd geweigerd door *De Stem* voor het aan de nagedachtenis van Havelaar gewijde nummer. Het werd daarop opgenomen in [De Vrije Bladen](#), jrg. VII 1930, afl. 7.

Ter Braak, 22 december 1930

Deze regels van Ter Braak zijn geschreven op een ansichtkaart: *Berlin bei Nacht: Friedrichstr. Ecke Unter den Linden* met links het terras van het *Café u.d. Linden* onder een grote licht-reclame van Citroën. Mogelijk was dit het café waar Ter Braak *Barnabooth* las, zie zijn brief van 4 Januari 1931.

Barnabooth = A.O. Barnabooth, son *Journal Intime*, door Valery Larbaud (1881-1957). Sinds Du Perron in Juni 1923 in Florence dit werk van Larbaud leerde kennen, is het tot zijn meest geliefde literatuur blijven behoren. In zijn *Autobiografisch Overzicht*, [EdP., V.W. 7, p. 503-504](#), erkende Du Perron bij het schrijven van *Het Land van Herkomst* de invloed van Barnabooth, naast die van *Henri Brulard*, te hebben ondergaan.

'met een noot van Binnendijk' = Zie de brief van Ter Braak van 8 Januari 1931, waarin wordt vermeld dat de noot niet doorgaat.

'Blij, dat je me aan hem hebt voorgesteld' = De datum van de eerste ontmoeting tussen Ter Braak en Du Perron is onbekend. Wel lijkt het waarschijnlijk - de vertrouwelijkheid van de brieven vanaf 22 December 1930 is een aanwijzing - dat zij elkaar tussen 26 November en 22 December van dat jaar

geregeld hebben gezien. Dat zou ook een verklaring kunnen zijn voor het feit dat brieven, en zelfs briefkaarten, uit deze periode ontbreken. In die tijd dus heeft Du Perron Ter Braak en Malraux aan elkaar voorgesteld en zal hij Ter Braak de lectuur van *Barnabooth* hebben aanbevolen. Malraux hield op 9 December te Rotterdam een lezing over de betekenis van de kunst in Azië, een lezing waaraan de NRC van Woensdag 10 December 1930 een zeer lovende bespreking wijdde. De eerste ontmoeting tussen Ter Braak en Du Perron zal dus hebben plaats gehad tussen 26 November en 9 December 1930. Ter Braak kenschetste Malraux op [27 December 1933 in Het Vaderland](#) als ‘de man van de rake en intelligente definitie’.

Du Perron, 31 december 1930

‘Ik heb je... een vrij langen brief geschreven...’ = Die brief werd door Ter Braak nooit ontvangen, zie de brief van 4 Jan. '31.

Paul Méral = Pseudoniem voor Herman de Guchtenaere (1895-1946), Belgisch avonturier en schrijver. Voor bijzonderheden over Méral, zie Ada Deprez, *E. du Perron - zijn leven en zijn werk*, p. 127.

Hellens = Franz Hellens (1881-1972), franstalig Belgisch schrijver.

‘Mijn vrouw’ = Simone Sechez (1907-1990), met wie Du Perron was gehuwd van 1929-1932.

Darja = Darja Collin (1902-1967), die in Nederland in de dertiger jaren bekendheid genoot als danseres, is gehuwd geweest met Jan Slauerhoff (1898-1936).

Ter Braak, 4 januari 1931

‘Terwijl ik toch een paar jaar geleden’ = Verwijzing naar Ter Braak's eerste verloving.

‘je poëzie in Balans’ = In *Balans*, algemeen jaarboek der Nederlandse kunsten, onder redactie van Binnendijk, Ter Braak, Kelk, Lichtveld (1903-1996) en Scholte (1903-1988), verscheen in de jrg. 1930 van Du Perron het gedicht *De Wachtende*, EdP., [V.W. 1, p. 102](#).

‘Wat een bevrijding, driedubbel getrouwd naar Zuid-Amerika te durven gaan’ = Barnabooth trouwde ‘selon l'église d'Angleterre, selon l'église de Rome, et selon le consulat du.’

‘Thomas Mann's *Zauberberg*’ = Ter Braak's belangstelling voor het schrijverschap van Thomas Mann (1875-1955) is bekend. ‘Zijn naam blijft een symbool van een bedachtzame, maar onaantastbare intellectuele oprechtheid’, schreef hij bij Mann's zestigste verjaardag op [5 Juni 1935 in Het Vaderland](#). En ‘zijn *Zauberberg* zou men de synthese kunnen noemen van Duitse ‘Gründlichkeit’ en psychologisch raffinement’ ([Het Vaderland, 4 December 1936](#)). De persoonlijke kennismaking tussen beide mannen had in 1937 in Zwitserland plaats.

Du Perron, 6 januari 1931

Feuchtwanger = Lion Feuchtwanger (1884-1958), wiens roman *Erfolg* - ‘het dikke domme boek *Erfolg*’ volgens Du Perron (EdP., [V.W. 2, p. 443](#)) - in 1930 groot opzien baarde.

Döblin = Alfred Döblin (1878-1957), werd een vermaardheid met zijn in 1929 verschenen *Berlin Alexanderplatz*, de roman over het leven van de Berlijnse transportarbeider Franz Biberkopf. Ter Braak schreef over Döblin en Feuchtwanger o.m. in *Het Schrijverspalet*, M.tB., [V.W. 3, p. 400](#).

L'Immoraliste = Roman (1902) van André Gide.

‘ook de spijkers en scharnieren heb ik weer teruggevonden’ = Volgens D.A.M. Binnendijk is het beeld van de spijkers en scharnieren voor het eerst, en al jaren vòòr 1931, door hemzelf gebruikt en daarop door Marsman (1899-1940) overgenomen. In zijn bespreking van *Parlando* in [De Gids, jrg. 1930](#), noemde Marsman Du Perron's verzen ‘in elkaar gezet, gespijkerd en vastgeschroefd.’ (Zie H. Marsman, *Critisch Proza*, p. 104).

‘Greshoff... ijvert soms voor de raarste 2e rangs-auteurs’ = Greshoff (1888-1971) vond de Comte de Comminges (1862-1925) en de vicomte de Bondy (1875-?) auteurs in de lijn van P.J. Toulet (1867-1920), terwijl Comminges hem ook nog deed denken aan Couperus (1863-1923), zoals kan blijken uit [een artikel in Den Gulden Winckel van November 1932](#).

Der Tod in Venedig = Novelle (1913) van Thomas Mann.

Ter Braak, 8 januari 1931

‘het klinkt vies’ = Het citaat waarop Ter Braak een variant zocht, was van Voltaire (uit het voorwoord van *L'Enfant Prodigue* in de uitgave van 1738) en luidde: ‘Encore une fois,/Tous les genres sont bons, hors le genre ennuyeux.’ (*Démasqué der Schoonheid* zou als motto meekrijgen: ‘Tous les genres sont ennuyeux, hors le bon’.)

Jean Barois = Du Perron schreef in november 1929 over deze roman van Roger Martin du Gard (1881-1958): ...voor mij behoort het (André Gide's *Les Faux-Monnayeurs*) met *Jean Barois*, met A.O. Barnabooth, tot de grootste boeken van de franse 20e eeuw..., EdP., [V.W. 2, p. 187](#).

Du Perron, 11[= 12] januari 1931

‘de verhalenbundel van Bijleveld... voor het plezier om Nijhoff te antwoorden op het... stukje dat hij... in *De Gids* heeft gezet’ = M. Nijhoff (1894-1953) besprak in [De Gids, jrg. 1931, afl. 1, p. 137](#), *Twintig Noord- en Zuid-Nederlandsche Verhalen*, een anthologie samengesteld door C. van Wessem (1891-1954), en uitgegeven door Bijleveld te Utrecht. In *Den Gulden Winckel* van Februari 1931 reageerde Du Perron op het stuk van Nijhoff. EdP., [V.W. 2, p. 268](#).

‘den Vliegende Hollander’ = Feestspel, door M. Nijhoff geschreven ter viering van het 71ste lustrum der Leidse universiteit (1930).

zie *Helikon* = Du Perron doelde op het vers [Het Bezoek van M. Nijhoff](#) in *Helikon*, jrg. 1931, p. 11.

Ter Braak, 13 januari 1931

‘Ik kom dus Zaterdag’ = 17 Januari 1931.

‘Van Coster heb ik nog 90% minder illusies over dan vroeger, sinds Zaterdag’ = Het is niet duidelijk wat de oorzaak van Ter Braak's gedesilluseerdheid is geweest; misschien de lectuur van Coster's bijdrage in het Januari-nummer van *De Stem* over kunst, verliefdheid en huwelijk?

Du Perron, 15 januari 1931

‘dat voortreffelijke stuk over Hinne Rode’ = [Ter Braak's bespreking van R. van Genderen Stort's roman Hinne Rode](#) verscheen in *Critisch Bulletin*, jrg. 1930, afl. 2. Het werd opgenomen in *Man tegen Man*. MtB., V.W. 1, p. 308.

‘ik kreeg een *zondaar*-achtig gevoel’ = *De Zondaar* (1927) was de titel van een veelgelezen, ‘gedurfde’ roman van Alie Smeding, uitgegeven door Nijgh en Van Ditmar. Zie ook EdP., [V.W. 2, p. 28](#).

Don Segundo Sombra = De Argentijnse auteur Ricardo Güiraldes (1886-1927) publiceerde in 1926 zijn roman *Don Segundo Sombra*.

‘ik wou jou één van déze 2 boeken opdragen’ = *Een Voorbereiding* werd opgedragen aan Menno ter Braak, het derde deel van de Cahiers, *Tegenonderzoek*, zou tenslotte verschijnen met een opdracht aan Vestdijk (1898-1971).

Du Perron, 19 januari 1931

Gille = Gille du Perron (1926-1998), zoon van E. du Perron en Simone Sechez.

Ter Braak, 22 januari 1931

Brotteaux = Brotteaux des Ilettes, een hoofdfiguur uit Anatole France's roman *Les Dieux ont Soif* (1912), die speelde in de tijd van de Franse revolutie.

Du Perron, 22 januari 1931

‘zend... mijn artikel naar de *Vr. Bladen*’ = Het artikel zou aanleiding zijn tot een briefwisseling met Marsman; zie Du Perron's brief van 5 Februari 1931 en de annotatie daarbij.

‘D.G.W.’ = *Den Gulden Winckel, geïllustreerd maandschrift voor boekenvrienden*, destijds onder leiding van W.A. Kramers (1893-1975).

‘het stuk tegen Pom’ = Zie dP's brief van 11 Jan. '31.

Du Perron, 23 januari 1931

Gamelin = Evariste Gamelin, op Saint-Just geïnspireerde figuur in *Les Dieux ont soif*.

St. Just = Louis Antoine Léon de Saint-Just (1767-1794), rechterhand van Robespierre (1758-1794), met hem in 1794 op 26-jarige leeftijd geëxecuteerd. Du Perron heeft veel belangstelling voor de bijna legendarisch geworden figuur van Saint-Just getoond-zie het register in EdP., [V.W. 7, p. 633](#) - vermoedelijk gedeeltelijk onder invloed van Malraux, die echter van hem schreef dat ‘nul n'a si passionnément espéré changer l'homme, en le contraignant à une épopée transfiguratrice.’ Du Perron's belangstelling is meer gewekt door de Julien Sorel-kant van Saint-Just, de geniale jongeling met de vroege luciditeit en onverschrokkenheid tegenover de dood. Ook het talent dat Saint-Just toonde voor de vriendschap, moet Du Perron hebben aangetrokken. Over Saint-Just, zie de studie van Albert Ollivier, *Saint-Just ou les forces des choses*, Parijs 1954, met een voorwoord van Malraux, dat waard is vergeleken te worden met de opmerkingen over de Franse revolutionair in het werk van Du Perron.

papa France = Anatole France, pseudoniem van Anatole Thibault (1884-1924). Du Perron over France's *Les Dieux ont soif* in EdP., [V.W. 2, p. 140](#).

Ter Braak, 28 januari 1931

‘De dito-vrouw van Blankenheim’ = *De Domineesvrouw van Blankenheim*, roman van Alie Smeding.

‘die je me toevallig op mijn verhuizingsdag van het 28ste naar het 29ste levensjaar deed geworden’ = Ter Braak werd geboren op 26 Januari 1902.

‘In Deel I (*Afscheid*) komen dus’ = Als negende stuk werd in [Afscheid van Domineesland](#) nog opgenomen: *De Haat des Positieven en des Negatieven*. De andere stukken, *Waarom Kettters*, *Essay en Essay* (n.a.v. Marsman's *De Anatomische Les*) *Precieuze Snert* (n.a.v. Van Genderen Stort's *Hinne Rode*) en *En Drie Jaar Later* (n.a.v. Johan van Vorden's *Maja*), werden opgenomen in *Man tegen Man*.

Truida = Mevr. G. ter Braak (1908-1981).

Du Perron, 28 januari 1931

‘Het verhaal is helaas *niet* compleet’ = Van *Een Voorbereiding* verscheen [een tweede druk](#) in Juli 1931, met een opdracht aan Menno ter Braak.

Du Perron, 29 januari 1931

‘mijnheer Pit’ = A. Pit (1860-1944), echtgenoot van Carry van Bruggen, kunsthistoricus.

Coenen = Frans Coenen (1866-1936).

Marie Bashkirtseff = Marie K. Bashkirtseff (1860-1884), Russisch schilderes die sinds 1870 in Parijs woonde en vooral bekend is geworden door haar *Journal* (1887).

P. tot A. = *Poging tot Afstand*.

B.G. aan E. = *Bij Gebrek aan Ernst*. Het citaat van Gogol verscheen later inderdaad als epigraaf, zie ook EdP., [V.W. 1, p. 295](#).

‘zend me *Cinema*’ = *Cinema Militans*, MtB, V.W. 2.

‘over je haat (positief) voor Coolidge en (negatief) voor het vrijzinnig protestantisme’ = In *De Haat des Positieven en des Negatieven*, MtB., [V.W. 1, p. 270](#), gaf Ter Braak uiting aan zijn afkeer van het vrijzinnig protestantisme in Nederland en van Calvin Coolidge (1872-1933), president van de V.S. van 1923-1928, ‘symbool van de alles beschermende Bijbel en de alles beschermende Dollar’, achter wiens masker men ‘kerken bouwt op Ford-chassis’. Ook volgens de Amerikaanse historicus Allan Nevins ging bij Coolidge streng protestantisme samen ‘with extraordinary deference to big business’. En tot de ‘heilige frasen’ van de president, waaraan Ter Braak zich blijkens zijn stuk zo ergerde, zal vermoedelijk deze, door Coolidge dikwijls herhaalde levenswijsheid hebben behoord: ‘There are two ways to be self-respecting: to spend less than you make, and to make more than you spend.’

Du Perron, 30 januari 1931

Leiding = Tweemaandelijks tijdschrift onder redactie van P.N. van Eyck (1887-1954), C. Gerretson (1884-1958) en P. Geyl (1887-1966). Het verscheen in 1930 en 1931.

‘het laatste nr. van *Leiding*’ = In de tweede jaargang van *Leiding*, p. 84 en later nog eens op p. 173, schreef P.N. van Eyck over de poëzie van Slauerhoff.

Henri Mayer = Haags boekverkoper (1880-1958), van 1911 tot 1957 werkzaam bij de fa. Nijhoff. Bekendheid genoot hij in Haagse literaire kringen om zijn grote bibliografische kennis, en zijn belangstelling voor de Franse literatuur.

Ter Braak, 31 januari 1931

Stopes = Marie Carmichael Stopes (1880-1958), Engels dichteres, biologe en seksuologe. Vooral bekend waren haar werken: *Married Love* (1918) (*Hij en Zij in het Huwelijk*) en *Wise Parenthood* (1918) (*Verstandig Ouderschap*).

'de katholieke ventjes' = *Cinema Militans* verscheen in 1929 te Utrecht bij de *De Gemeenschap*.

(E.d.R!) = Elisabeth de Roos (1903-1981). Het is mevr. E. du Perron-de Roos niet duidelijk wat Ter Braak met haar initialen kan hebben bedoeld.

v.d. Hoeven = G.G. van der Hoeven (1872-1955), destijds hoofdredacteur van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*.

Les Conquérants = Eerste roman (1928) van André Malraux, door Du Perron in de *Cahiers van een Lezer* besproken. EdP., [V.W. 2, p. 133](#).

'Kriminalfilm: Turksib' = *Turksib*, een film van de Russische cineast Viktor Turin (1895-1945), die een onderdeel van Stalin's eerste vijfjarenplan - de aanleg van de spoorlijn *Turkestan-Siberië* - tot onderwerp had. Het was een film die in de kringen van [de Filmliga](#) sterk de aandacht had getrokken. Boven films van het soort *Turksib* prefereerde Du Perron echter een goede detectivefilm.

Du Perron, 3 februari 1931

Serenitas = Roman (1930) van Albert Helman (1903-1996).

Jacques de Thouars = Aan Jacques de Thouars (1900-1990) werd *Hampton Court* opgedragen.

Du Perron, 5 februari 1931 (1)

Kramers = W.A. Kramers, redacteur van *Den Gulden Winckel*.

'Ik heb hem geschreven dat als hij de boel ditmaal niet opnam' = De briefwisseling over poëzie tussen Marsman en Du Perron zou, volgens Du Perron's bedoeling, in *D.G.W.* zijn verschenen. Hij werd echter 26 Februari 1931 afgedrukt in [De Nieuwe Eeuw](#).

'je proeven met inleiding' = De inleiding is het essay *Afscheid van Domineesland*, waarin het versje voorkomt waarop Du Perron's volgende zin doelt. MtB., [V.W. 1, p. 163](#).

Du Perron, 5 februari 1931 (2)

Mme de Rênal = Du Perron's geliefde vrouwenfiguur uit Stendhal's *Le Rouge et le Noir*.

Angiola Cacace = Napolitaanse maîtresse van Putouarey in Valery Larbaud's *A.O. Barnabooth*.

Du Perron, 9 februari 1931

Cendrars = Blaise Cendrars, pseudoniem van Frédéric Sausser-Hall (1887-1961), Frans schrijver van Zwitserse origine. Zijn *Les confessions de Dan Yack* verscheen in 1929. Cendrars wordt verschillende

malen genoemd in de *Cahiers van een Lezer*, als een Den Doolaard-achtige avonturier, als een door Marsman overschat auteur. Over *Dan Yack*, zie EdP., [V.W. 2, p. 202](#).

‘de strijd met Marsman’ = Briefwisseling tussen Du Perron en Marsman over het creatieve in de poëzie, gepubliceerd in *De Nieuwe Eeuw*, 26 Februari 1931. Zie ook EdP., [V.W. 2, p. 289](#).

Ter Braak, 10 februari 1931

‘mijn broer, den neuroloog’ = J.W.G. ter Braak (1903-1971).

‘het contra-artikel van Binnendijk: Dogma of Aesthetica’ = Zie *De Vrije Bladen*, jrg. 1931, p. 60.

‘van onzen Dirk’ = Coster's brief aan Ter Braak is verloren gegaan.

‘waarom men zijn leven lang getreiterd wordt’ = Het is mogelijk dat Dirk Coster er zich tegen ter Braak - voor wiens talent hij aanvankelijk waardering koesterde - over heeft beklagd dat hij getreiterd werd; die klacht is in verschillende brieven van Coster te vinden (zie Coster's brieven in zijn *Verzamelde Werken*).

Du Perron, 11 februari 1931

De juiste datum van deze brief is moeilijk vast te stellen. Du Perron schreef ‘Woensdag 12’, maar hij had blijkbaar eerst geschreven ‘Woensdag 11’. Nu viel Woensdag inderdaad op 11 Februari 1931. Dat lijkt de waarschijnlijkste datum, maar Du Perron kan zich ook hebben vergist en Woensdag hebben geschreven voor Donderdag.

‘een boek over Lenin’ = Zeer waarschijnlijk is dat de biografie van Lenin door Valeriu Marcu (1899-1942) geweest. EdP., [V.W. 2, p. 482](#).

Marinetti = Filippo Tommaso Marinetti (1876-1944), italiaans schrijver, grondlegger van het futurisme.

Du Perron, 14 februari 1931

‘Ingesloten een 20e eeuwse Shakespeare’ = De ingesloten Shakespeare is verloren gegaan.

Ter Braak, 16 februari 1931

Ivens = Joris Ivens (1898-1989), Nederlands cineast. Ter Braak schreef over Ivens in [De Absolute Film](#). Zie met name MtB., [V.W. 2, p. 553-554](#).

Du Perron, 17 februari 1931

‘Maar, zegt Marsman’ = De eerste zin van Marsman's bespreking van *Parlando* uit 1930, luidde: ‘De poëzie van Du Perron begint met *Parlando*’. H. Marsman, *Critisch Proza*, p. 103.

‘een stuk n.a.v. Trotsky' in de cahiers’ = De eerste stukken uit *Flirt met de revolutie*, geschreven o.a. naar aanleiding van Trotsky's autobiografie, zijn gedateerd 14 en 18 Februari 1931. EdP., [V.W. 2, p. 482-489](#).

Du Perron, 18 februari 1931

Ed. Dujardin = Edouard Dujardin (1861-1949), dichter, romancier, essayist en toneelschrijver. Dujardin, een leerling en vriend van Mallarmé (1842-1898), publiceerde zijn roman *Les lauriers sont*

coupés in 1887. Aan Dujardin werd, als auteur van deze roman, Larbaud's verhaal *Mon plus secret conseil* uit *Amants, heureux amants* opgedragen.

Du Perron, 28 februari 1931

Een V. = *Een Voorbereiding*.

Du Perron, 3 maart 1931

'Critische Curiosa' = In het *Critisch Bulletin* van Januari 1931, p. 22, werd door een anonieme lezer uit Ned. Indië protest aangetekend tegen het gebrek aan kennis van zaken waarmee Slauerhoff over de tropen schreef.

'*De Ridders* zijn in druk' = De betekenis van deze mededeling is niet duidelijk. De gehele zin is een onderschrift bij een tekening van Du Perron, voorstellende een ridder die getroffen wordt door de lans van een aanstormende tegenstander, terwijl een derde ridder te paard op de vlucht slaat. Mogelijk zijn met 'De Ridders' de twee *Cahiers van een Lezer, Voor kleine Parochie* en *Vriend of Vijand*, bedoeld, die in 1931 bij Stols verschenen.

Du Perron, 5 maart 1931

'de serie 'Kaleidoscoop'' = Serie van de uitgever A.A.M. Stols, Maastricht.

Ter Braak, 6 maart 1931

'Van mijn juist gehuwde broer en echtgenote' = Het betreft hier Ter Braak's jongste broer J.G. ter Braak (1906-1960).

Ter Braak, 19 maart

'Roel Houwink heeft over het *Carnaval* geschreven in Elsevier' = H. van Elro (pseudoniem van Roel Houwink, 1899-1987), besloot zijn bespreking van *Carnaval* in *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*, jrg. 1931, p. 230, aldus: 'Tot een soort dwingelandij van het intellect werd hier deze geestesnood 'gesublimeerd', een tyrannie, die wij onvoorwaardelijk moeten afwijzen, zolang wij nog de blanke mazen weten, waardoor wij uit het net van het relativisme kunnen ontsnappen; zolang wij namelijk nog scherp en met volkomen zekerheid beseffen, dat het ganse begrip der betrekkelijkheid qualitate qua thuis behoort in het rijk van het denken en dat ons leven nog uit andere gebieden bestaat dan uit dit alleen. Op deze overweging springt de metalen geslotenheid van dit boek in duizend scherven uiteen.'

Du Perron, 21 maart

'de heer Zeilstra' = D. Zijlstra (1889-1940), directeur van de uitgeverij Nijgh & Van Ditmar.

'de heer Van der Waals' = L.Th. van der Waals (1885-1968), letterkundig adviseur van de uitgeverij Nijgh & Van Ditmar.

Ter Braak, 26 maart 1931

'Verder publiceert de Mahateloze de drie eerste hoofdstukken in *De Stem*' = Het blad van Dirk Coster publiceerde de drie eerste hoofdstukken van [Hampton Court in de jaargang 1931](#), p. 363 e.v., p. 461 e.v., en p. 605 e.v.

Du Perron, 30 maart 1931

‘Het diepgaande stuk van het flensje’ = Hiermee is mogelijk bedoeld Anthonie Donker's (1902-1965) bespreking van *De Zin van het Komische*, door J.D. Bierens de Haan (1866-1943) (in *Critisch Bulletin*, jrg. 1931, p. 312), ‘een der weinige Hollanders, wier werk in vertaling ons volk tot eer kan strekken’, volgens Donker, die Bierens de Haan vervolgens ‘naast en boven Bolland’ stelde.

‘Las je ook Jef Last in D.G.W.?’ = Naar aanleiding van een bespreking van Anthonie Donker in D.G.W. van *Tijdsignalen II*, schreef Jef Last (1898-1972) in D.G.W. van maart 1931 over de onmogelijkheid voor de bourgeois om socialistische poëzie te begrijpen. De woorden, stelde hij, hebben andere betekenissen bij ‘burgers’ en bij ‘socialisten’. ‘Wat, bij deklamatie, op een arbeidersvergadering werkt als een zweepslag werkt op Victor E. van Vriesland als ulevellen-rijmen en de bekroonde nachten van Theun de Vries maken ons onpasselijk als lauwater.’ Ook keerde Last zich tegen het gebrek aan kennis van de zaken waarover verschillende burgerlijke auteurs als Slauerhoff, Marsman en Ter Braak schreven. ‘Zo kan Ter Braak, in allen ernst, een film (*Atlantic*) bewonderen, waarbij het water al een meter hoog op de brug staat als de dekken, 40 m lager nog volkomen droog zijn!’ Hierop antwoordde Du Perron in een voetnoot van zijn stuk *Nog iets over revolutionaire poëzie* (D.G.W., April '31): ‘Weliswaar vertelt ons de heer Last dat de dekken van een schip zich 40 meter beneden de brug bevinden, maar dat moet een drukfout zijn, en op een nul hoeft men natuurlijk niet te kijken.’ Het stuk van Last werd in hetzelfde nr. van D.G.W. beantwoord door Anthonie Donker. De discussie zette zich nog voort in het April-nr. van D.G.W.

Du Perron, 5 april 1931

‘een staartje van de scheldpartij’ = Vermoedelijk is hiermee bedoeld de polemiek gevoerd in *De Standaard* van 20 en 27 Maart en 1 April 1931, zie de bibliografie van F.E.A. Batten, EdP., [V.W. 7, p. 572](#).

Ter Braak, 9 april 1931

‘een stukje over Anthonie Donker’ = Ter Braak publiceerde in D.V.B., jrg. 1931, p. 154, zijn stuk tegen Donker als administrateur der Nederlandse letteren, zie MtB., [V.W. 3, p. 419](#).

‘bruine Ina’ = Du Perron's moeder had in Indonesië een Indonesisch kind geadopteerd, dat meegegaan was naar Europa, maar 30 April 1931 weer naar Indonesië zou vertrekken, blijktens Du Perron's brief van 23 April 1931.

Du Perron, 23 april 1931

Romance Sentimentale = Film van Sergei Mikhailovitch Eisenstein (1898-1948).

Martin Leopold = Pseudoniem van de dichter M. Kloostera (1908-1982).

Dekobra = Maurice Dekobra, pseudoniem van Maurice Tessier (1885-1973), wiens ‘pikante’ romans over het cosmopolitische leven in de twintiger jaren zeer veel succes boekten.

Brand in de Opera = *Brand in der Oper* (1930) was een film van Carl Froelich (1865-1953), naar het verhaal *Brand im Opernhaus* (1917) van Georg Kaiser (1878-1945).

Ter Braak, 24 april 1931

Erich von Stroheim = Erich von Stroheim (1885-1959), Amerikaans, later Frans genaturaliseerd cineast en acteur van Oostenrijkse afkomst, maker van o.m. *The Wedding March*, door Ter Braak besproken in [Filmliga, jrg. III, afl. 8](#).

‘De bekoringen van *Romance Sentimentale* zijn door Elisabeth de Roos in de Bladen aardig beschreven’ = E.d.R.'s bespreking van Eisenstein's werk verscheen in D.V.B., jrg. 1931, p. 28.

Du Perron, 26 april 1931

‘naar deze oorden’ = Gistoux ligt 33 km. ten zuidwesten van Brussel, 8 km. van het aan de weg Brussel-Namen gelegen stadje Wavre. Ongeveer 20 km. ten noorden van Gistoux ligt Leuven, dat men, vanuit G. komend, binnenrijdt via het voorstadje Heverlee.

‘het sonnet *O, Lieflijk Dorp*’ = Zie EdP., [V.W. 1, p. 58](#).

Du Perron, 3 mei 1931

Rhum = *Rhum - l'aventure de Jean Galmot*, levensbeschrijving door Blaise Cendrars van de Franse avonturier Jean Galmot. Voor Du Perron's bespreking van *Rhum*, zie EdP., [V.W. 6, p. 45](#).

Du Perron, 5 mei 1931

‘Ik vergat je n.l. te zeggen dat die aanhaling van Voltaire in de Larousse niet voorkomt’ = Zie de annotatie bij Ter Braak's brief van 8 Januari 1931.

‘de mémoires van Harry Domela’ = Harry Domela (1904/1905-1977), geboren uit een Duitse familie in de Baltische landen, bracht in December 1926 Duitsland in opschudding toen hij zich een tijd lang, en met succes, als de oudste zoon van de Duitse ex-kroonprins bleek te hebben uitgegeven. In de gevangenis te Keulen schreef hij in 1927 zijn mémoires: *Der Falsche Prinz*- Leben und Abenteuer von Harry Domela.

‘een boekje van Bordewijk, met interessante gegevens over Jack the Ripper’ = In het verhaal *Marion Quinn*, uit de derde bundel *Fantastische Vertellingen* (1924) van F. Bordewijk (1884-1965), wordt op gedetailleerde wijze de serie misdrijven nagegaan van de onbekend gebleven Engelse moordenaar uit het einde van de vorige eeuw.

Ter Braak, 6 mei 1931

Kort Geding = Kritieken van Marsman, verschenen bij A.A.M. Stols in dezelfde serie *Standpunten en Getuigenissen* als Du Perron's *Voor kleine Parochie*.

‘Vanmiddag zend ik je *De Stem* van Mei, waarin veel wetenswaardigs staat...’ = Dit nummer van *De Stem* bevatte o.m., op blz. 527, *Een Vijand Gevraagd*, door Dirk Coster, een stuk waarin hij twee maal Du Perron aanduidde als de bezitter van een kasteel, en waarvan het slot luidde: ‘Een behoorlijk mens heeft recht op behoorlijke vijanden. En ik? Wat heb ik? Is dat nu mijn deel, mijn vijand? - deze slungel die jaar in jaar uit aan mijn hielen hangt met zijn armzalig ristje van zes eeuwig eendere scheldwoorden, die hij alleen maar herhalen kan, niet eens varieren. Ik word nu dus kwaad op Ed. du Perron. 't Is uit tussen ons, gedaan met de idylle. Ik wil hem niet meer! Ik hou niet meer van hem! Ik wil een betere vijand. Ik ben wat beters waard. Ik krijg nu neiging me eindelijk om te draaien en niet-meer-vriendelijk te snauwen: doe dan toch wat, sukkel! Trek je mes dan! (Ik bedoel natuurlijk: schrijf een behoorlijk essay, of een goede grap). En kan je niet... ruk dan uit...’ Hetzelfde nummer van *De Stem* bevatte op blz. 558 deze notitie van Anthonie Donker: ‘De radio dient tegenwoordig meermalen als orgaan voor vernietigende literaire critiek. Het lijkt mij verkeerd en onverdedigbaar aldus in een half uur tijd iemands artistieke ondeugdelijkheid het land door te bazuinen. Buitendien haalt het inzicht dat daardoor verbreid wordt niet bij het misverstand, leedvermaak, geroddel, de gegriefdheden

en ergernissen die men aldus veroorzaakt.' Hierop maakte Ter Braak, in D.V.B., jrg. 1931, Donker het verwijt dat hij van de radio een 'administratief-optimistisch instituut' wilde maken.

'*Lachgas en Anna en Mary*' = Twee verhalen uit de bundel *Marianne* (1930) van Jef Last.

Du Perron, 8 mei 1931

'het stukje over Cendrars-Galmot' = Verscheen in *Critisch Bulletin*, jrg. 1931, p. 653. EdP., [V.W. 6, p. 45](#).

'de broertjes Tharaud' = Schrijverspaar, bestaande uit de gebroeders Jean (1877-1952) en Jérôme (1874-1953) Tharaud. Du Perron noemde hun *La Maîtresse Servante* als het werk dat duidelijk boven de rest van hun omvangrijke literaire produktie uitstak. EdP., [V.W. 5, p. 215](#).

François Ravailac (1578-1610) was de moordenaar van Hendrik IV.

'het procédé van Van Moerkerken in Oranje-Balth. Gerards' = In het slot van *De Historie en het droomgezicht over de prins en de moordenaar* door P.H. van Moerkerken (1877-1951), wordt verteld van een droomgezicht van een katholiek geestelijke, waarin de prins en zijn moordenaar beiden zijn opgenomen 'in de liefde die het al beweegt'.

'Trotsky over Malraux' = In de *Nouvelle Revue Française*, jrg. 1931, p. 488, verscheen *La Révolution Etranglée*, een kritiek van Leo Trotsky (1879-1940) op *Les Conquérants*, gevolgd door het antwoord van Malraux. Trotsky, ofschoon vol bewondering voor *Les Conquérants*, verweet Malraux zijn individualisme, zijn gebrek aan marxistische scholing, zijn aestheticisme: 'Un style dense et beau, l'oeil précis d'un artiste, l'observation originale et hardie - tout confère au roman une importance exceptionnelle. Si j'en parle ici, ce n'est pas parce que le livre est plein de talent, bien que ce fait ne soit pas négligeable, mais parce qu'il offre une source d'enseignements politiques de la plus haute valeur. Viennent-ils de Malraux? Non, ils découlent du récit même, à l'insu de l'auteur, et témoignent contre lui - ce qui fait honneur à l'observateur et l'artiste, mais non au révolutionnaire.' En tenslotte: 'il manque au livre une affinité naturelle entre l'écrivain, malgré tout ce qu'il sait et comprend, et son héroïne, la Révolution.' Zie ook, evenals voor het antwoord van Malraux, EdP., [V.W. 2, p. 491-494](#).

'Plaatst hij hem niet' = Du Perron's *Antwoord aan Dirk Coster* verscheen inderdaad niet in *De Stem*, maar [in Den Gulden Winckel](#). Onder het voor Coster bestemde exemplaar van zijn brief, waarvan hij Ter Braak een afschrift stuurde, schreef Du Perron nog: 'Noot. Dit antwoord op Uw kleine uitdaging is bedoeld als ingezonden stuk. Maar daar u wel te beroerd zult zijn om het in uw *Stem* af te drukken, zend ik een copie ervan aan D.G.W. verschijnt het dan niet in uw Juni-nr., dan een beetje later dàar. EdP.'

Du Perron, zaterdagavond 16 [= 9] mei 1931

'die slotenmakerij' = In een radio-lezing had Alie Smeding gesproken van Ter Braak's 'looden sleutel van het kille verstand', zie Ter Braak's brief van 28 januari 1931.

Van den Bergh = H. van den Bergh (1897-1967).

'de serie *Standpunten en Getuigenissen*' = In deze serie verschenen, behalve de *Cahiers van een Lezer*, *Afscheid van Domineesland* en *Man tegen Man*, ook nog *Kort Geding* van Marsman, *Gedachten op Dinsdag* van Nijhoff en *Spijkers met Koppen* van Greshoff.

‘Let op het sluitzegel’ = Dit sluitzegel is verloren gegaan.

Du Perron, 14 of 15 mei 1931

[15 Mei 1931](#) schreef E. du Perron aan F.E.A. Batten (1910-1980): ‘Ik heb je brief aan Ter Braak doorgestuurd met een kleine aansporing mijnerzijds...’ Uit tB's brief van 14 Mei '31 mag men misschien concluderen dat hij het verzoek nog niet had ontvangen, m.a.w. de brief moet dan geschreven zijn na 13 mei en niet later dan 15 mei.

‘een verzoek om een bijdrage voor een juveniel Couperus-nr.’ = *De Schakelaar* - orgaan van Haagsche instellingen voor voorbereidend hooger- en middelbaar-onderwijs, gaf op 27 juni 1931 een door F.E.A. Batten verzorgd Couperus-nr. uit. De bijdrage van Ter Braak voor dat nr., [Couperus de Leesbare](#), was gedateerd 28 mei 1931. Van Du Perron verscheen in hetzelfde nummer een fragment over Couperus uit een brief aan F.E.A. Batten.

Ter Braak, 24 mei 1931

‘je hoorde dat Kramers het protest van den ‘zakenman’ weigerde?’ = De heer W.A. Kramers kan zich niet meer herinneren welk ‘protest’ het hier betrof.

Twee meisjes en Ik = Roman (1931) van A.H. Nijhoff (1897-1971).

Du Perron, 1 juni 1931

‘over Lenin en Vera F.’ = Zie EdP., [V.W. 2, p. 397](#).

Ter Braak, 2 juni 1931

‘andere tegenstellingen’ = Men vergelijk de hier genoemde tegenstellingen met die van de laatste bladzijde van het *Démasqué*, MtB., [V.W. 2, p. 613](#). De tegenstellingen Shakespeare-Vondel en Adwaita-Leopold zijn echter eerder in dat essay behandeld.

‘mijn nieuwe roman’ = *Dr. Dumay verliest...*

Fausten en Fannen = Kritiekenbundel (1930) van Anthonie Donker.

mr. Henrik Scholte = H. Scholte (1903-1988), dichter, redacteur van *Filmliga*, schreef literaire kritieken in *D.G.W.*, toneelkritieken in de *N.R.C.* en in *De Groene Amsterdammer*.

‘Lees bijgaand stukje vooral dat Marsman mij zond’ = Het stukje is niet in de correspondentie aangetroffen.

Lessen in Charleston = Roman (1930) van Constant van Wessem.

Du Perron, 4 juni 1931

Maritain = Jacques Maritain (1882-1973), neo-thomistisch filosoof over wie Ter Braak had geschreven in *Man tegen Man*, MtB., [V.W. 1, p. 362](#). Inderdaad heeft Ter Braak de tegenstelling Gide-Maritain laten vallen zonder Du Perron's suggestie om Maritain hier te vervangen door Paul Claudel (1868-1955), over te nemen. Wel heeft hij Du Perron's raad opgevolgd door de tegenstelling Multatuli-Perk in het *Démasqué* te vervangen door die tussen Multatuli (1820-1887) en Potgieter (1808-1875).

Tijdsignalen = Een bundel socialistische poëzie (1929-1930), waarin gedichten werden opgenomen van o.m. Margot Vos (1891-1985), David de Jong (1898-1963), Garnt Stuiveling (1907-1985), Jef Last en François Pauwels (1888-1966).

Du Perron, 9 juni 1931

‘Donker's gewauwel... over Marsman en mij’ = Op 6 juni 1931 besprak Anthonie Donker in de N.R.C. Marsman's *Kort Geding* en Du Perron's *Voor Kleine Parochie*. Hij kwam tot deze conclusie: ‘In beide, met een levendige fantasie geschreven boekjes nemen hobbies een te grote plaats in; rijker wenscht men de beschouwingen over mensen en levensverschijnselen. In dat opzicht zijn deze boeiende critieken toch tenslotte vrij schraal van leven.’ Over Du Perron in het bijzonder had hij al eerder in zijn kritiek genoteerd: ‘Over vele dingen denkt hij na, maar zelden door...’ en ‘t.o.v. Coster is zijn critiek monomaan, zijn kennis van Coster's werk is buitendien denkkelijk gering.’ Ook deed Du Perron Donker ‘denken aan een jachthond, die zijn prooi grommend om de oren slaat.’

Otten = J.F. Otten (1901-1940), essayist en romancier.

Ter Braak, 10 juni 1931

‘zijn belachelijke ‘antwoord’’ = Het is mogelijk dat hier niet alleen de brief van Donker wordt bedoeld waarover Ter Braak op 2 juni 1931 aan Du Perron schreef, maar ook het stuk van Donker in *Critisch Bulletin*, jrg. 1931, p. 655. Donker antwoordde daar op Ter Braak's stuk *Zoolang er hoop is* in *De Vrije Bladen*, jrg. 1931, p. 154 (in het Verzameld Werk opgenomen als [Anthonie Donker, Administrateur, V.W. 3, p. 419](#)): ‘Dr. Menno Ter Braak bedisselt en bedoktert in de Vrije Bladen in een lang, bezorgd artikel Anthonie Donker, wien hij een bedenkelijke neiging tot bedisselen en bedokteren verwijt. Het zijn deze gewichtige artikelen, waarbij zich de outsiders (die meestal niet zo stompzinnig zijn als de happy-few het laten voorkomen; er zijn meer kerels, geloof ik, onder hen die niet schrijven, laat ons zeggen fabrikanten, doktoren, zeelieden dan onder het bleekneuzig geslacht homo scribens) afvragen, of de Nederlandse jongeren nu werkelijk niets anders te doen hebben. Met zulk volkomen overbodig en volslagen onbelangrijk geschrijf over futiele aangelegenheden blameren zich tijdschrift en auteur. Ga toch aan het werk, meier niet over elkaar, sputter niet tegen elkander. Schrijf jezelf, als dichter, als romancier, als essayist, maar zanik en peuter niet. De Nederlandse jongeren doen soms denken aan de bewoners van een klein gat, die op iedere straathoek tegen elkaar oplopen en de botsing daarna wekenlang bespreken.’ Dat de schrijver in bovenstaand stuk zichzelf ‘Anthonie Donker’ noemde, vindt zijn oorzaak in het feit dat zijn stuk, *Onschuldig tijdverdrijf*, niet werd ondertekend.

‘Slauerhoff, de bloedbedropene’ = Titel van een stuk van Dirk Coster in *De Stem*, jrg. 1931, p. 634. Coster schreef daarin o.m.: ‘De bebloede, gedeukte, gehavende, oneindig eenzame en verschrikkelijke piraat (Slauerhoff), kortom de schrik van alle kinderkamers en keukens, duikt plotseling op als... lezer ge raadt het nooit! als literair *tijdschriftverzichtsgever* van een lokaal krantje!! Ça vaut bien la peine, de heele wereld overgezworven te hebben, mannen gekeeld, vrouwen bij bosjes verkracht te hebben en daarna ook gekeeld, kortom als een harig menschbeest te hebben huisgehouden en dan plotseling, zich vrijwillig op een baantje te werpen, dat iedere beroepsjournalist als een verachtelijke en vervelende noodzakelijkheid beschouwt, daarin mee te doen aan het klevrige en knoeierige politiekeje van de dag, dat bestaat uit het ophemelen van een halfdozijn café-vrienden en het zich laten africhten op en het stelselmatig achtervolgen van een halfdozijn vijanden van die vrienden.’

‘Binnendijk gaat zich uit ‘de literatuur’ terugtrekken’ = D.A.M. Binnendijk bevond zich in een poëtische impasse. Aangezien hij echter van mening was dat zijn kritisch oordeel door eigen poëzie of

proza zou moeten worden gerechtvaardigd, gaf hij er de voorkeur aan tijdelijk iedere publicistische werkzaamheid te staken. Hij zou echter redacteur blijven tot de reorganisatie - waaraan hij zijn volledige medewerking zou verlenen - van *De Vrije Bladen* een feit zou zijn geworden.

Du Perron, 25 juni 1931

Tinan = Jean le Barbier de Tinan (1874-1898), die schreef onder de naam Jean de Tinan, was de auteur van *Penses-tu réussir?* (1897) en *Aimienne* (1898). In zijn autobiografisch overzicht erkende Du Perron de invloed van de Tinan te hebben ondergaan bij het schrijven van *Historie van Gevoel* uit *Nutteloos Verzet*, EdP., [V.W. 7, p. 504](#).

Pierre Louijs = Schrijversnaam van Pierre-Félix Louis (1870-1925).

Du Perron, 2 juli 1931 (1)

‘de tegenwoordige redactie van de *Vr. Bl.*’ = De redactie van *De Vrije Bladen* bestond uit: D.A.M. Binnendijk, H. Marsman en C. van Wessem.

Ter Braak, 4 juli 1931

‘N. & Van Ditmar is tenslotte geen idyllezaakje, zoals *De Spieghel*’ = Tot de plannen tot versteviging van de basis van *D.V.B.* behoorde, behalve uitbreiding van de redactie, ook het financieel sterker maken van het blad. Men zocht daarom een andere uitgever dan *De Spieghel*. Vandaar Ter Braak's pogingen om het blad bij Nijgh & Van Ditmar onder te brengen.

Ter Braak, 30 juli 1931

‘het boekje van Greshoff’ = *Spijkers met Koppen* (1931).

‘ook van de fa. Vermout’ = De firma Jos. Vermout te Kortrijk was de drukker van de serie *Standpunten en Getuigenissen*, waarin zowel *Man tegen Man* als *Spijkers met Koppen* verschenen.

Du Perron, 13 augustus 1931

N.G. = *Nieuwe Geluiden*, bloemlezing (1924, 1ste druk) van Dirk Coster.

‘mejofvrouw Elisabeth’ = Elisabeth de Roos.

Oma Britt = Schoonmoeder van Du Perron's halfbroer Oscar.

Du Perron, 14 augustus 1931

rijmprent van Van Vriesland = V.E. van Vriesland's (1892-1974) gedicht *Amsterdamsche Bohème* werd door A.A.M. Stols als rijmprent in de handel gebracht, met een houtsnede van Willink. Het gedicht is opgenomen in *Drievoudig Verweer* (1949).

P.c.P. = *Point Counter Point* (1928), roman van Aldous Huxley (1894-1963).

Spandrell = Eén van de hoofdfiguren uit *Point Counter Point*, goddeels geïnspireerd op Baudelaire.

Ter Braak, 15 augustus 1931

‘de foto's zijn heelhuids aangekomen’ = Tijdens Ter Braak's verblijf op Gistoux, begin Augustus 1931, werden er [foto's](#) van hem en van Du Perron gemaakt, beplakt met Nietzsche snorren. Eén van deze foto's werd gepubliceerd in Schrijvers Prentenboek 5, Menno Ter Braak.

Du Perron, 17 augustus 1931

Vera = Oostenrijkse gezelschapsdame van Du Perron's moeder.

‘in den tijd waarin het ontstond’ = Benjamin Constant's *Adolphe* is van 1806.

Blijstra = R. Blijstra (1901-1975), novellist.

Ter Braak, 19 augustus 1931

‘Zijlstra heeft toegehapt’ = Toen Ter Braak begin Augustus op Gistoux logeerde en daar, voor het eerst weer sinds enige weken, Bouws ontmoette, wist hij niet beter of Marsman of Binnendijk zou nog een gesprek met Zijlstra hebben over de reorganisatieplannen van *D.V.B.* Dit blijkt uit een brief van H. Marsman aan D.A.M. Binnendijk van 27 augustus 1931, waarna, in dezelfde brief, deze passage volgt: ‘du Perron heeft toen in Menno's bijzijn aan B(ouws) gevraagd: weet jij nu hoe die zaak (*D.V.B.*) er eigenlijk voorstaat? Waarop B. - ingelicht natuurlijk door Z(ijlstra) -: die is geheel van de baan. De correspondentie met v. W(essem) (dus tusschen mij, B. en v.W.) heeft voor Z. de deur dicht gedaan, hoewel Z. in zekeren zin v.W. tactvoller, soepeler, etc. vindt dan Marsman, wiens optreden in Utr. hem erg gehinderd heeft. - Toen hebben èn Menno èn du P. Bouws ondubbelzinnig gezegd, dat in eerste instantie zijn persoonlijke eerzucht, en in laatste instantie die van v.W. de fusie (= overname) verijdeld heeft. Ik ben dit geheel met hen eens. Maar: omdat zij coûte que coûte een zakelijk sterk staand jong tijdschrift wenschen - hun *oude* plan - hebben zij gezegd: Bouws, tracht dit alles in zoover goed te maken, dat je Zijlstra beweegt met *ons* in zee te gaan, nu de fusie (= overname) niet doorgaat. Dat is toen gelukt. Ik vind dit een heel behoorlijke gang van zaken, en ik ben blij dat er nu een tijdschrift komt, dat het zakelijk-kwijnende Spieghele-kind zal vervangen.’

Mme. de la Charrière = Belle van Zuylen, madame de Charrière (1740-1805).

Burlap = Denis Burlap, op John Middleton Murry (1889-1957), bekend Engels kritikus en tijdschriftleider in de twintiger jaren, geïnspireerde figuur uit *Point Counter Point*. Middleton Murry vertegenwoordigde destijds in Engeland en voor mensen als D.H. Lawrence (1885-1930) en Aldous Huxley, ongeveer de mentaliteit die, in Nederland, Coster voor Du Perron vertegenwoordigde. ‘An incorrigible worm’, noemde Lawrence hem eens en in de figuur van Burlap tekende Huxley vooral de man met het martelaars-air en de ethische, quasi-nobeles woorden.

Le Neveu de Rameau = *Le Neveu de Rameau* (1762), ‘een meesterstukje van samenspraak tusschen de ‘philosoof’ en zijn dubbelganger, die alle filosofische deugd aan zijn laars lapt’ (MtB., [V.W. 4, p. 40](#)), oefende een groter invloed op de westerse beschavingsgeschiedenis uit dan zijn betrekkelijk geringe bekendheid bij het publiek zou doen vermoeden. Goethe, Hegel, Marx en Freud behoorden tot de bewonderaars van dit werk van de ‘voorloper van Darwin, van Freud, van het historisch materialisme’ (MtB, V.W. 4, p. 41). Diderot's (1713-1784) werk behoorde echter ook tot de favoriete lectuur van Paul Léautaud (1872-1956), een omstandigheid die voor Du Perron van groter gewicht zal zijn geweest.

Commentaar = In 1931 verschenen essaybundel van D.A.M. Binnendijk.

Du Perron, 21 augustus 1931

‘Het antwoord van Marsman’ = In zijn brief aan Ter Braak, geschreven op de achterzijde van Du Perron's brief, schreef Marsman o.m.: ‘Beste Menno, Het doet mij erg veel genoegen, dat je mij graag in jullie redactie wilt hebben, maar ik kan het niet doen tegenover v.W. en de Bladen. Ik sukkel dus meer plichtsgetrouw dan begeistert nog wat door met die sloome affaire’.

‘je essay’ = *Démasqué der Schoonheid*.

Du Perron, 24 augustus 1931 (1)

De Klop op de Deur = Roman (1930) van Ina Boudier-Bakker.

‘jouw lezing over *Point Counter Point*’ = [Ter Braak besprak voor de AVRO Huxley's roman](#).

Der Weg Zurück = Roman (1931) van Erich Maria Remarque.

‘*Forum* is niet slecht’ = Inderdaad zou het tijdschrift van Ter Braak en Du Perron *Forum* gaan heten. *Criterion* zou de naam zijn van een door J.W. Schotman (1892-1976) en V.E. van Vriesland te leiden tijdschrift.

Schetsboek, Waarheen gaan wij en *Marginalia* = Geschriften van Dirk Coster.

Du Perron, 24 augustus 1931 (2)

‘een afdrukje van Nietzsche-Peter Gast’ = Afdruk van een op Gistoux genomen foto. (Peter Gast was Nietzsche's vriend, leerling en sekretaris. Volgens Karl Schlehta is het echter waarschijnlijk dat hij niet alleen de ‘discipel’ van Nietzsche was, waarvoor hij algemeen werd gehouden. Met name zou hij grote invloed hebben gehad op Nietzsche's natuurwetenschappelijke scholing.)

‘de Marsluiden’ = H. en zijn vrouw Rien Marsman (1897-1953).

Ter Braak, 25 augustus (2)

‘Zoeven je brief’ = Slaat op dP's brief van maandag 24 aug. '31.

‘Mijn kanttekeningen over Marsman's deelneming’ = Deze passage verwijst waarschijnlijk naar de verloren gegane brief van Ter Braak.

‘als hij de V.Bl. de nek omdraaide’ = Terwijl uit Marsman's brieven aan Binnendijk kan blijken dat hij zich enerzijds verbonden voelde aan Van Wesse en *De Vrije Bladen*, blijkt anderzijds duidelijk zijn sympathie voor de plannen van Ter Braak en Du Perron. Uit zijn brief aan D.A.M. Binnendijk van 27 augustus 1931: ‘Ik hoop dat ik olie werp op de hoge golven van je verontwaardiging. Ik zeg je nog eens: Menno treft geen verwijt. En ik vind het heel goed, dat een nieuw ding factisch de V.B. voortzet, met meer geld, en een nieuwe redactie. Buitendien ziet vooral Menno goed in, dat ik als ‘aestheet’ een factor ben, die de redactie-en-bloc representatief zou maken, terwijl ik je verder ook over du P.'s anti-aestheticisme gerust kan stellen: zijn kijk op gedichten is soms heel vreemd, maar altijd scherp doorvoeld, en soms esthetischer nog dan de onze (hij voelt bv. vrij veel voor Gossaert). Enfin: alles in alles ben ik met deze toestand tevreden...’ Ook op 27 augustus 1931 schreef Marsman uit Gistoux aan Ter Braak: ‘In aansluiting op wat Eddie je schreef: de Vr. Bl. zullen verdwijnen. Dat betekent nog niet dat ik onmiddellijk je man ben.’

Ter Braak, 31 augustus 1931

‘niet ondeskundigheid, maar Leautaud, gemis aan gravité’ = Paul Léautaud, schreef Du Perron (EdP., [V.W. 2, p. 153](#)), ‘protesteert voortdurend tegen de lyriek, tegen het pathos, tegen de fioriture, tegen alles wat voor 99% van het mensdom (waarmee ik bedoel: het literaire dito) de hoge literatuur uitmaakt...’

Ter Braak, 1 oktober 1931

‘Binnendijk heeft mij... de vriendschap opgezegd’ = D.A.M. Binnendijk verweet Ter Braak dat hij, toen de onderhandelingen met Nijgh en van Ditmar over de reorganisatie van *D.V.B.* mislukten, onmiddellijk met Du Perron pogingen deed om een ander tijdschrift op te richten, zonder daarover vooraf overleg te hebben gepleegd met de redactie van *D.V.B.* die, naar hem bekend zou zijn, verdere pogingen bij andere uitgevers zou ondernemen. Volgens Binnendijk schond Ter Braak hiermee een belofte van niets te zullen ondernemen buiten medeweten van de *V.B.*-redacteuren Binnendijk, Marsman en Van Wessel. ‘Indertijd immers’, schreef Binnendijk op 29 september 1931 aan Ter Braak, ‘heb je ten nadrukkelijkste verklaard nooit iets tegen of naast *D.V.B.* te zullen ondernemen.’ (Men vergelijk hiermee echter de eerste alinea van Ter Braak's brief aan Du Perron van 27 juni 1931). In tegenstelling tot Binnendijk schreef Marsman op 27 augustus 1931 aan Ter Braak, dat hij, ofschoon hij tB's houding aanvankelijk ook ‘erg vreemd en onvriendschappelijk’ had gevonden, na Du Perron's explicaties - zie de annotatie bij de brief van 19 augustus 1931 - tot de conclusie was gekomen ‘dat jij m.i. geheel behoorlijk bent geweest.’ De brouille tussen Binnendijk en Ter Braak zou duren tot november 1932; zie de brief van Ter Braak aan Du Perron van 3 november 1932. Binnendijk werkte daarna ook mee aan het tijdschrift *Forum*.

Ter Braak, 12 oktober 1931

L'Ombre du Caudillo = Roman (Franse vertaling, 1931) van de Mexicaanse auteur Martin Luis Guzman (1887-1976). Ter Braak en Du Perron hebben verscheidene malen van hun bewondering voor dit werk getuigd, o.a. bij de verschijning, in 1937, van de Nederlandse vertaling van *La Sombra del Caudillo* door J. Slauerhoff en dr. G.J. Geers. MtB., [V.W. 6, p. 483](#); EdP., [V.W. 6, p. 203](#).

Aguirre = Generaal Ignacio Aguirre, een populaire minister van oorlog in de roman van Guzman, die zijn aanhangers er niet van kan overtuigen dat hij er niet voor voelt zich kandidaat te stellen in de presidentsverkiezingen, omdat een breuk met de ‘Caudillo’, aan wie hij loyaal wil blijven, daarvan het gevolg zou zijn.

Du Perron, 12 oktober 1931

‘een *Panopticum*-stukje’ = Het tijdschrift *Forum* had, in een kleine letter, een gevariëerde rubriek, *Panopticum* genaamd, waaraan vooral door Ter Braak en Du Perron zou worden bijgedragen en die een overheersend polemisch karakter droeg. Du Perron's stuk tegen de kroniek der Nederlandse letteren van Nijhoff in *De Gids* van oktober 1931, verscheen in het eerste nummer van [Forum, p. 75](#). Het werd, bekort, opgenomen in *De Smalle Mens*, EdP., [V.W. 2, p. 447](#).

Du Perron, 16 oktober 1931

‘die ‘verraads’-kwestie’ = Toen D.A.M. Binnendijk Ter Braak van verraad betichtte - zie Ter Braak's brief aan Du Perron van 1 October 1931 - dacht hij met name aan Van Wessel, de redactiesecretaris van *De Vrije Bladen*, die, naar de mening van Binnendijk, vooral de dupe was van de oprichting van *Forum* in de plaats van de voorgenomen reorganisatie van *D.V.B.*

je zusje Tine = Mevr. C. ter Braak (1904-1988).

Ter Braak, 3 november 1931

‘de moralisaties van Helman en Scholte (in de N.R.C.) mij toch nog raken’ = In de N.R.C. van 29 oktober 1931 verscheen een ongesignde bespreking van *Hampton Court*, waarin Ter Braak o.m. werd beticht van ‘branie-achtige blasphemie’, n.a.v. een passage waaraan de kritikus zich had ‘gestoten’, de passage waarin sprake is van de gouden telefoon van de Paus. De bespreking was niet van H. Scholte, zoals Ter Braak vermoedde, maar van V.E. van Vriesland. Albert Helman verweet tB in *De Groene Amsterdammer* van 24 oktober 1931 ‘gebrek aan beeldend vermogen en onkunde van het roman-métier... zijn karakters zijn geen karakters, maar vage mijnheertjes, zijn vrouwen zijn lege zakken...’ ‘Ik zou hierachter een punt kunnen zetten, en met een gerust hart beginnen aan een ander boek. Maar er is in *Hampton Court* tegelijkertijd iets, dat ik duidelijk als *slecht* signaleren wil, omdat er mogelijk mensen zullen zijn, die juist dit zullen aanzien voor een ‘nieuwe uiting’ en voor een literaire aanwinst. Het is de volslagen liefdeloosheid van alle mensen uit dit boek, en het gebrek aan eerbied van den schrijver voor iedere levensuiting die in zijn ogen ‘gewoon’ is.’

‘eerste begrijpende en begrijpelijke samenvatting... in *Propria Cures*’ = *Hampton Court* werd besproken in *Propria Cures* van 31 oktober 1931.

‘Zaterdag heb ik een lezing in Groningen gehouden’ = Het onderwerp van Ter Braak's [lezing](#) was: *Nieuwe Problemen der Filmkunst*.

Ter Braak, 3 december 1931

‘Opwaartsche Wegen’ = Tijdschrift op christelijke grondslag ter beoefening van de Nederlandse letteren. Vermoedelijk had Du Perron gereageerd op het stukje dat in dat blad, jrg. 1931-1932, blz. 229, tegen hem was verschenen van de hand van K. Heeroma (1909-1972), en die daarbij o.m. had geschreven: ‘Er zijn weinig mensen zo tevreden met zichzelf en hun geestelijke onmacht als deze hond...’

‘Belangrijk verschil met ‘het kasteel’’ = In *Forum*, [Jrg. I, afl. 2, p. 140](#) reageerde Du Perron op degenen, als Dirk Coster, die Du Perron's schrijverschap hadden getracht te bestrijden met het feit dat hij de bezitter van een kasteel zou zijn. Du Perron schreef o.m.: ‘Ik heb tot nog toe vermeend dat voor biografiese bijzonderheden van een bepaald karakter dit land hoogst ongevoelig was. Maar er schijnen uitzonderingen te zijn: het simpele feit dat ik een kasteel in België bezit, d.w.z. een landhuis met een toren, maar ook met alle ‘moderne gemakken’, heeft onweerstaanbaar op de slijmvliezen gewerkt van enige Hollandse publicisten...’ Met deze publicisten bedoelde Du Perron Dirk Coster, Roel Houwink en Henri Borel (1869-1933), welke laatste in *Het Vaderland* Du Perron ‘de veinard in een kasteel’ had genoemd, [4-11-1931](#).

‘Van Lier schreef mij ook een briefje’ = Tegen de publicatie van *De Gestorven Scholier* maakte de vader van R.A.J. van Lier (1914-1987) bezwaren omdat de dichter van dit spotvers op schoolmeesters zelf nog gymnasiast was. Het verscheen daarop in [Forum, jrg. 1932, afl. 2, p. 123](#), onder het pseudoniem R. van Aart.

Du Perron, 4 december 1931

‘Ik maak er dan een noot van’ = Du Perron's stukje tegen Heeroma werd niet gepubliceerd, noch in *Forum*, noch in *Tegenonderzoek*.

‘dat die meneer zichzelf zoo graag bevuild zag’ = In zijn stuk *Coster of Hondenslager* vroeg K. Heeroma zich tenslotte af of ‘bevuiling’ door ‘de hond’ Du Perron niet de laatste kans op onsterfelijkheid zou betekenen voor de christelijke auteurs rond het tijdschrift *Opwaartse Wegen*.

Ter Braak, 7 december 1931

‘die knul K.H.’ = K.H. Heeroma.

Een Studie in Schaduw = Zie MtB., [V.W. 3, p. 386](#).

‘haar *uitstekende* stukje’ = Dr. Th.H. van de Velde publiceerde in *De Groene Amsterdammer* van 21 november 1931 een artikel over ‘Huwelijksgeluk’. Aan een aantal vrouwen werd daarna om een commentaar gevraagd. In *De Groene* van 5 December 1931 antwoordde mevr. A. Greshoff-Brunt o.m. dat zij ‘heilig overtuigd was van de onjuistheid van alle theorieën, alle schema’s, alle regels, en alle stellingen, zodra het een zo subtiele materie als het gemoedsleven der mensen betreft... Men moet nl. uitgaan van de mening dat op de ganse aardbodem geen twee huwelijken absoluut gelijk zijn. Ieder stel mensen vormt dus een uniek geheel. Van die vele miljoenen paren heeft Dr. van de Velde er misschien een paar duizend van nabij kunnen onderzoeken. Wanneer hij nu meent uit dit geringe aantal enige generaliserende conclusies te kunnen trekken, dan zal men het ons toch niet ten kwade duiden, wanneer wij aan die conclusies weinig of geen waarde hechten...’ Mevr. Greshoff vroeg tenslotte waarom de ‘volmaakte-huwelijksspecialist’ van *De Groene* alleen het oordeel van vrouwen over zijn artikel wilde vernemen: ‘In een huwelijk is toch ook altijd nog een man nodig’.

Du Perron, 25 december 1931

‘Het schijnt dat in het *Handelsblad*’ = Het *Algemeen Handelsblad* van 19 December 1931 bevatte een stuk, getekend door ‘W. Ver.’, tegen de beginselverklaring in het eerste nummer van *Forum*. Ook werd geklaagd over Ter Braak: ‘als hij nu maar eens duidelijk wilde zijn, zich eens helder wilde uitdrukken, zou hij het zijn lezers minder moeilijk maken’.

‘Ik probeer anders te werken aan een toneelstuk’ = *De Nieuwe Manier*, EdP, [V.W. 5, p. 373](#).

‘Las je in *D.G.W.* onze goede Jacques’ = In [Den Gulden Winckel van December 1931](#) schreef J.C. Bloem (1887-1966) over Du Perron en Ter Braak n.a.v. hun bijdragen in de reeks ‘Standpunten en Getuigenissen’. Over Du Perron schreef Bloem o.m.: ‘Die hartgrondige, en zo voortreffelijk, tegelijk natuurlijk en indringend, uitgesproken afkeer van alles wat het ellendigste van onze volksaard en dus ook onze kunst uitmaakt: het ‘dierbare’, vagelijk-religieuze, vagelijk-humanitaire - het is een lust en een aansporing, wanneer men zelf vertwijfeld raakt en zich afvraagt, of het ook maar iets geeft, zich te kanten tegen dit slijm, deze mist, dit moeras.’ Over Ter Braak noteerde Bloem dit: ‘Heel het essayistisch werk van Ter Braak gaat in laatste instantie altijd over dit ene: het tegelijk vergankelijke en noodzakelijke van den vorm. Hij vecht dan ook altijd naar twee kanten, zoals iedere werkelijk behoorlijke geest dat trouwens doet - tegen de vormslaven en de vormlozen, tegen de vagen en tegen de verstarde, tegen de dogmatici en de anti-dogmatici, tegen de conservatieven en neophielen. Geen levend mens echter staat absoluut in het midden. Met zijn verstand mag hij dat doen, zijn gevoel doet hem altijd wel naar de ene of de andere zijde overhellen.’

Du Perron, 29 december 1931

Brand Whitlock = Brand Whitlock boulevard, waar Du Perron zijn Brussels verblijf had.

‘de strijd was kort en idioot’ = De strijd vond plaats voor het terras van *Américain* te Amsterdam.

Du Perron, 2 januari 1932

‘Het is beter Engelman te nemen’ = Inderdaad schreef Jan Engelman (1900-1972) over Pyke Koch (1901-1991) in *Forum*. Zijn stuk werd echter eerst geplaatst in [het nummer van Juli 1932](#).

Du Perron, 10 januari 1932

Fred en Rudie = F.E.A. Batten en R.A.J. van Lier. F.E.A. Batten leerde Du Perron kennen op een door hem, Batten, ingerichte Couperustentoonstelling in Den Haag. Batten, wiens belesenheid in de Nederlandse literatuur toch al uitzonderlijk groot is, bezit een kennis van het werk van deze beide auteurs, Du Perron en Couperus, als misschien geen ander in Nederland. Hij is de samensteller van de [Bibliografie](#) in het zevende deel van Du Perron's *Verzameld Werk*, dat hij met mevr. E. du Perron-de Roos en H.A. Gomperts (1915-1998) verzorgde.

Du Perron, 16 januari 1932

Halbo Kool = Halbo C. Kool (1907-1968), dichter.

Kuyle = Albert Kuyle, pseudoniem van Louis Kuitenbrouwer (1904-1958), dichter, romancier en polemicus.

Van de Velde = Ter Braak had in *De Vrije Bladen*, jrg. 1930, nrs. 8 en 9, de spot gedreven met *Het Volkomen Huwelijk* van H.Th. van de Velde. MtB., [V.W. 1, p. 325](#).

‘bijgaande monoloog’ = *Een Verzoening*, door R. Blijstra (1901-1975), verscheen in [Forum, jrg. 1932, afl. 3](#).

Du Perron, 22 januari 1932

‘een vers voor *Forum*’ = Mogelijk is dit het vers geweest op A.W. Grauls (1889-1968) in [Forum, 1932, afl. 3, p. 203](#), n.a.v. de ‘vokalise’ van genoemde dichter in *Helikon* van Januari 1932. Zie ook brief 21 maart 1932 (2) en de daarbij behorende aantekening.

Du Perron, 3 februari 1932

‘mijn Scenario voor de Prijs’ = *Scenario te Geef* verscheen in [Forum, jrg. 1932, afl. 3](#). EdP., V.W. 2, p. 451.

Ter Braak, 4 februari 1932

‘de eerste redactie van Garbo-Dietrich’ = Het vers *Twee filmsirenen*, waarin sprake is van Greta Garbo en Marlene Dietrich, verscheen, evenals de sonnetten *De Bierpiraat* en *Voor een Paradijsvaarder* in *Forum* nr. 4 en niet in *Forum* nr. 3. (Zie ook EdP., V.W. 1, [p. 111](#), [113](#), [114](#).)

‘over de Gideonsbende’ = *Desertie bij de Gideonsbende*, een panopticumstukje van Ter Braak tegen het tijdschrift *De Gemeenschap* in [Forum, 1e jrg., afl. 3](#).

‘een stukje over Harris’ = N.a.v. *Bernard Shaw, an unauthorised biography* door Frank Harris, schreef Ter Braak [Two impossible men](#) in *Forum*, 1e jrg., afl. 3.

Du Perron, 22 februari 1932

‘Ik zelf schreef een antwoord’ = De aanval op het tijdschrift *Forum* door J.W. Schotman in de *Nederl. Bibliografie* van Februari 1932 werd door Du Perron beantwoord in [Forum, jrg. 1932, afl. 4, p. 267](#).

J.W. Schotman, schrijver van een trilogie over China, van een bundel wijsgerige opstellen, *Ons brandend Leven*, en van het dichtwerk *Der Geesten Gemoeting; Vier Morgenlandse Dromen in Stanza's*, had Forum verweten dat de 'geweldige geestesstromingen, die onze wereld van nu beheersen' er niet in tot uiting kwamen. En Du Perron werd door Schotman zijn 'bijna vrouwelijk scherpe tong' verweten.

Ter Braak, 29 februari 1932

'De stem van Marsman' = Het derde nummer van *Forum* opende met Marsman's [De Aesthetiek der Reporters](#).

Du Perron, 21 maart 1932 (2)

'dat kwatrijn' = In *Helikon* van Januari 1932 publiceerde A.W. Grauls een vers dat aanving met de regel: *Myosotis, zing mij haar naam*, waarnaast, merkte Du Perron in *Forum* van maart 1932 op, 'het bereids vermaarde *Ambrosia, wat vloeit mij aan*, van Jan Engelman, zich in het niet dreigt op te lossen'. Ook schreef Du Perron bij die gelegenheid een spotvers op Grauls. Hierop dichtte de laatste *Par retour du Courier*, waarop Du Perron met een kwatrijn had willen repliceren. Het vers van de Belgische dichter zou in [Forum van April 1932, p. 272](#), zonder een repliek van Du Perron verschijnen. Zie EdP., [V.W. 2, p. 450-451](#), alsook Du Perrons' brief van 19 Juni 1932.

Du Perron, 26 maart 1932 (1)

'Waarop ik ga antwoorden' = *Koek, Zand en Grind* verscheen in [Forum, jrg. 1932, p. 303](#). EdP., V.W. 2, p. 410.

Du Perron, 30 maart 1932

Regels geschreven op een ongestempelde briefkaart. Waarschijnlijk is deze briefkaart de volgende dag verzonden, gelijk met de brief van 31 maart (zie de eerste zin van de brief 31 maart 1932).

Du Perron, 31 maart 1932

'Jordaan... is zeer sympathiek' = In *Het Parool* van 29 juni 1963 schreef L.J. Jordaan (1885-1980) zijn herinneringen aan de jaren van de Filmliga. Hij beschreef hierin ook zijn ontmoetingen met Ter Braak die hij in 1925 leerde kennen. 'Hij was toen een lange, schrale jongeman, opvallend hoog op de benen en met de huidskleur van een kamergeleerde. Door een (destijds reeds) ouderwetse knijper keken mij een paar ernstige ogen aan, in open conflict met de geprononceerde lachrimpel, die de onderste oogleden markeerde, en met de steeds naar een humoristische glimlach neigende mond. Het meest echter frappeerde mij een voorhoofd, zo hoog als ik het nog nooit gezien had en dat Cyrano's woord 'U overdrijft, meneer!' onweerstaanbaar in mij deed opwellen. Uit dit eerste onderhoud zijn mij twee dingen bijgebleven, die later voor de student Ter Braak karakteristiek zouden blijken: een voortdurende behoefte om te argumenteren en voorts de uitermate hoffelijke wijze waarop dit geschiedde. Hij kon, wanneer het zo uitkwam, wel degelijk van een intense belangstelling en waardering voor de film blijkgeven. Zo vond ik hem bij onze première van René Clairs *Chapeau de paille* volkomen geabsorbeerd ergens achter in de zaal van het Centraal Theater. Op mijn vraag, wat hij van het werk dacht, kreeg ik ten antwoord: 'Stoor me asjeblijft niet... ik amuseer me onmatig!' Ook zal het menigeen ongelooflijk toeschijnen, dat de toekomstige *Forum*-tribune een oprecht bewonderaar was van... Greta Garbo! Maar hoe zeer deze scepticus open kon staan voor warme emoties zou eerst recht blijken bij het bezoek van de Russische regisseur Poedowkin. Wij hadden pas een visite achter de rug van S.M. Eisenstein - een nogal stormachtige aangelegenheid, waarbij in het bijzonder Ter Braak zich duchtig weerde. Merkwaardig genoeg bezielde hem jegens deze Ligagast een opvallende animositeit - temeer bevreemdend, waar men in zulk een koele, cerebrale vechtjas juist een

hem verwante natuur meende te mogen verwachten. Ter Braak was gedurende de rede van Eisenstein voortdurend in de oppositie en hij toonde dit door herhaaldelijk te interrumpen. De stemming werd daardoor zo geladen, dat de kort-aangebonden Rus rood aanliep en dreigde zijn lastige opponent een stoel naar het hoofd te werpen. Slechts een tijdig ingrijpen onzerzijds vermocht te verhinderen, dat de discussie op regelrechte handtastelijkheden uitliep. Geheel anders was zijn houding tegenover Poedowkin - als lyrisch en gevoelig romanticus eigenlijk Ter Braaks tegenvoeter. De aankomst van de schepper van *De moeder* was verre van glorieus; slechts enkele Liga-bestuurders en een verdwaalde persman trotseerden de gure januaridag van 1929 om de gast welkom te heten. [Ter Braak was present, zoals een foto in *Het Parool* van 29 juni 1963 toont]. Vergezeld van Joris Ivens, die hem tot de grens tegemoet was gereisd, stapte uit de Berlijnse trein de beminlijkste, bescheidenste en verlegenste mens, die wij tot dan onder onze bezoekers hadden leren kennen. De daarna volgende avond behoort tot mijn mooiste en treffendste herinneringen uit deze tijd. Het anders zo gereserveerde Liga-publiek, dat de grote zaal van de A.M.V.J. tot de laatste plaats vulde, rees als één man overeind en bracht de Russische meester staande een ovatie, die zowel de persoonlijkheid als de kunstenaar gold. Maar de grootste verrassing bereidde ons de welkomstrede van Ter Braak, die ditmaal de afwezige Scholte verving. Voor het eerst week zijn speech af van de luchtige, studentikoze toon, die in onze kring gebruikelijk was. Met een bewogenheid en een warmte, die men van hem wel in de laatste plaats verwachtte, gaf hij uiting aan de bewondering en genegenheid, die hem en ons allen jegens Poedowkin vervulden. En nooit stond Ter Braak mij nader dan op die onvergetelijke avond. Tot 1931 duurde onze collectieve arbeid. Toen bereikte een langzaam gegroeid intern verschil van inzichten zijn onvermijdelijke crisis en trok Ter Braak zich uit onze gemeenschap terug. ‘Jordaan huilde bijna’ zo moet hij (ben ik goed ingelicht) in een brief aan Du Perron geschreven hebben. Wel-zo erg was het nu ook weer niet. Maar dat het afscheid mij zwaar viel... waarom zou ik het ontkennen! Er was tussen onze zo verschillende naturen een wederzijdse sympathie gegroeid, die ook hem niet onberoerd liet. In de laatste brief, die ik van hem ontving ([6 nov. '31](#)) verzekerde hij mij, dat de breuk met de Liga geen enkele invloed had op onze persoonlijke verhouding en dat de jaren van gezamenlijk doorgemaakte belevenissen steeds in zijn geheugen bewaard zouden blijven.’

Ter Braak, 5 april 1932

‘mijn artikel’ = [Bij het graf van den cineast](#), verschenen in *Filmliga*, jrg. 1932, nr. 5.

‘jouw stuk in *Forum*’ = [Koek, Zand en Grind](#).

Premsele = M.J. Premsele (1896-1960), schreef over Franse literatuur in de *NRC*. Du Perron had hem aangevallen in hetzelfde nummer van *Forum*, [April 1932, p. 270](#), waarin ook de aanval op Schotman stond afgedrukt. In de *N.R.C.* van 18 Februari 1932 had Premsele de roman *Le Cercle de Famille* van André Maurois (1893-1970) bejubeld, een auteur die voor Du Perron toch al ‘altijd was en wel altijd blijven zal: niets minder maar ook niets meer dan een talentvol *arrangeur*’. *Le Cercle de Famille* gaf Du Perron geen aanleiding om zijn oordeel over Maurois te herzien, maar hij nam Premsele vooral de wijze kwalijk waarop hij bewonderend over de Fransman schreef, waardoor, vond Du Perron, ‘een reactie eenvoudig een hygiënische maatregel wordt.’

Du Perron, 6 april 1932

‘Ik houd óók niet van Japan’ = Het gedicht dat Du Perron aan Ter Braak stuurde moet geweest zijn *Noodklok* van Jaap van Gelderen. Het verscheen in [Forum, jrg. 1932, p. 361](#). Het was een anti-Japans vers met de aanvangsregels: *Europa vernietig Japan! / Nu! nu het nog kan.*

'ik kom als een Ramonnavarrootje in de Nederlanden terug' = Ramon Novarro (1899-1968), populaire Amerikaanse filmheld uit de tweede helft van de twintiger jaren, behoorde tot het kleine, donkere type, en was, in tegenstelling tot Stendhal, zeer slank van postuur.

de grote stromingen = Zie de annotatie bij Du Perron's brief van 22 Februari 1932.

Ter Braak, 7 april 1932

'een paar stukken van v. Leeuwen' = W.L.M.E. van Leeuwen (1895-1974) zond Ter Braak geregeld zijn literaire kronieken uit het dagblad *Tubantia* toe. (Enige van deze kronieken zijn opgenomen in Van Leeuwen's *Drie Vrienden, studies over en herinneringen aan Menno ter Braak, H. Marsman en E. du Perron*, W. de Haan, Utrecht 1947). In *Tubantia* van 26 Maart 1932 besprak Van Leeuwen *Vele Namen*, door Beb Vuyk, dat als eerste schrift van *De Vrije Bladen* verscheen. De bespreking begon aldus: 'Zo is dus de eens geformeerde groep der jongeren (zij begonnen in 1916 in *Het Getij* en zetten het voort in *De Vrije Bladen*) uiteengespat. Het kon ook niet anders, een zo uiterst individualisme, in ongerichte vitaliteit, die alleen in zoverre de jongeren aan elkaar bond als het tenminste *vitaliteit* was, moest wel eindigen in een scheiding. We zagen dus het verloop: zij die vitaal bleven, (puberteit) (Greshoff, Du Perron, Ter Braak), zij die verstarde (seniliteit!) (Donker, Binnendijk en misschien Houwink). Deze karakteristiek wil voorlopig geen oordeel zijn; het oordeel zou trouwens prematuur zijn... Wat deed nu *De Vrije Bladen* na de oprichting van *Forum*? Het is sinds 1 Januari veranderd in een tijdschrift in den geest van de Franse 'cahiers'; dat wil zeggen, dat in plaats van afleveringen met gemengde inhoud... voortaan elke aflevering een op zichzelf staand geheel zal vormen, bevattend nu eens een groter verhaal of novelle, dan weer een bundel gedichten, een groot essay, 'n verzameling verhandelingen over één bepaald onderwerp, soms ook een herdruk van belangrijk verspreid en nog niet in een bundel samengebracht werk. Als eerste schrift verscheen nu een novelle van de jonge schrijfster Beb Vuyk: *Vele Namen*. Als volgende cahiers worden aangekondigd...: een essay van Walschap over Jan Frans Cantré; 'n bundel muziek-kritieken van Matthijs Vermeulen; 'n kleine roman van Du Perron getiteld *Nog een mijnheer, die weggaat*; een bundel gedichten van S. Vestdijk terwijl ook werk van Marsman wordt aangekondigd. De redactie van dit tijdschrift wordt nu gevormd door Constant van Wessem, Victor E. van Vriesland, Gerard Walschap.' Van Leeuwen merkte op dat, gezien de medewerkers aan beide bladen, niet gesproken kon worden van een Antithese tussen *De Vrije Bladen* en *Forum*, van welk laatste blad hij het derde nummer signaleerde, vooral om Marsman's bijdrage daarin (*De Aesthetiek der Reporters*): '... om al deze dingen breng ik telkens weer dit tijdschrift onder Uw aandacht: wie deze dingen leest, herademt: goddank, de crisis van enerzijds gewilde nuchterheid en opgeblazen moderniteit en krachtpatserij, anderzijds van aestheticisme en happy-few-individualisme schijnt voorbij te zijn.'

'ruikt werkelijk naar Erich Wichmann' = [Op 2 Augustus 1935 schreef Ter Braak in *Het Vaderland*](#) dat de stijl van Erich Wichman (1890-1929) gekenmerkt werd door een 'mengeling van geniale trefzekerheid en vulgaire brochuretoon.'

'Zoals hij zich nu weer... aan Hopman ophangt' = In *Critisch Bulletin*, jrg, 1932, p. 29, noemde Donker Frits Hopman (1877-1932) 'een storyteller van de kracht van Couperus'; 'als prozaïst de meerdere van Slauerhoff'; in beschrijvingskunst de evenknie van Van Looy en van A. Roland Holst in zijn vermogen om 'de gewoonste dingen iets tijdeloos' te geven; en tenslotte, naast Oswald Spengler, Leopold en Nijhoff, zijn eigen leermeester 'indien ik ooit het recht zal hebben schrijvers mijn leermeester te noemen.' Maar: 'De Nederlandse jongeren zijn aan Hopman haast net als de ouderen voorbijgegaan. Zij hebben het druk met de polemiek, met zichzelf te verkondigen, en met enkele

buitenlandse hobbies. Het is te hopen dat zij de tijd zullen vinden voor de stilte van onderzoek en aandacht, de zelfverloochenende aandacht van bewondering en erkenning.'

Du Perron, 7 april 1932

'een boekje van Van Ostayen' = De novelle *De bende van de stronk* (1932).

'Suarès' = Zie EdP., [V.W. 2, p. 318](#), waar Du Perron Coster wijst op de Dostojewsky studie van de essayist André Suarès (1868-1948) in: *Trois Hommes* (1910)

'over Nietzsche en Brann' = H.W. Brann's *Nietzsche und die Frauen* (1931) werd door Ter Braak besproken in [De Gids, jrg. 1932, afl. 2](#). MtB., V.W 3, p. 465.

Ambrosia = Gedicht van Jan Engelman, gepubliceerd in [Forum, Juni-afl. 1932, p. 380](#).

'Heb je in het *Crit. Bulletin* gezien' = In *Critisch Bulletin*, jrg. 1932, p. 459, besprak Theun de Vries Du Perron's *Een Voorbereiding*. 'Misschien schrijft één der schizofrenen er wel een bedachtzaam artikel over', schreef Th. de Vries o.m., 'en misschien gaat de auteur zelf geloven, dat het toch niet zo ellendig is, als hij in zijn Nawoord laat voelen... Doch voor iemand, die leeft, dus afgaat op concrete voorstellingen en uitgaat van reële levenservaringen, voor zo iemand bestaat er een hiërarchie van begrippen; voor zo iemand bestaat een aanmerkelijk onderscheid tussen een idioot en Goethe, om de uitersten te noemen. En voor normaal denkende, voor hiërarchisch-functionerende hersenen is deze roman een Narcissus-product van zo ontstellende omvang, dat het slechts kon worden bedacht door een onvolgroeiden poseur, wien het ontbreekt aan welmenende mentors, die hem van tijd tot tijd geestelijk of lichamelijk (het laatste verdiende de voorkeur) een stevige tuchtiging toedienden.'

Ter Braak, 9 april 1932

'het stukje van Donker' = In de *N.R.C.* van 8 April 1932 besprak Anthonie Donker *Een Voorbereiding*. 'Er is geen tweede schrijver in ons land', schreef Donker 'die zo een hoge toon voert, zo laatdunkend over anderen oordeelt en zich zulk een air van superioriteit veroorlooft als E. du Perron. Daarom begrijp ik de uitgave van een boek als dit niet... Daar nu staat mijn verstand bij stil, gegeven de oordeelsscherpte van den heer Du Perron, die op het gebied van prullen toch een expert is en het zijne dus dadelijk als zodanig had moeten erkennen... Van deze geschiedenis deugt werkelijk niets.' In zijn bespreking erkende Donker wel zijn waardering voor *Gebed bij de harde dood*, 'een slecht geschreven, maar toch ontegenzeggelijk goed gedicht', en *Het Drama van Huize aan Zee*, 'een koel, scherp en tegelijk beklemmend verhaal.'

'een *Panopticum* over Huxley' = In dit stuk, *All men are snobs about something*, nam Ter Braak Aldous Huxley, 'één der intelligentste Europese auteurs van deze tijd', in bescherming tegen twee kritieken van C. Houwaard in de *N.R.C.* en het *Critisch Bulletin*. MtB., [V.W. 3, p. 522](#).

'de Parasiet' = Het door Ter Braak bewonderde gedicht van Vestedijk verscheen in [Forum, jrg. 1932, p. 205](#).

Kok = Rotterdams inspecteur van politie, wiens zoon een leerling van Ter Braak was, en die met Ter Braak kennismakte bij een lezing van laatstgenoemde.

Du Perron, 9 april 1932 (1)

‘En hierbij een briefje van Maurice’ = Het briefje van Maurice Roelants (1895-1966) aan Du Perron was gedateerd: Woluwe, 8 April '32. Roelants schreef tegen het opnemen van het antwoord van Engelman te zijn, zich daarbij beroepend op ‘onze grondwet-inleiding Forum: poésie pure, esoterischen cultus en zoo meer.’

Oud = J.J.P. Oud (1890-1963), architect, eerste voorlopige voorzitter van de Filmliga, afd. Rotterdam.

Du Perron, 9 april 1932 (2)

‘*De jongeren schrijven romans*’ = Een artikel uit *De Nieuwe Gids* van Jacob Hiegentlich (1907-1940).

Du Perron, 11 april 1932

‘dat stukje over Walschap’ = In [Forum, jrg. 1932, p. 139](#), schreef Maurice Roelants een panopticum-stuk n.a.v. een artikel in het *Vlaamsche Geneeskundig Tijdschrift* tegen Walschap's (1898-1989) roman *Adelaide* (1929).

‘Luc en Paul H.’ = Luc en Paul Haesaerts (1899-1962, 1901-1974) (zie ook de annotatie bij Ter Braak's brief van 14 April 1932).

‘een alleraardigste novelle’ = De novelle van Vestdijk, *Ars Moriendi*, werd gepubliceerd in [Forum, Juni 1932, p. 382](#).

Ter Braak, 12 april 1932 (1)

‘de boekhandelaar van Beversen’ = Dr. N.J. Beversen (1865-1932), rector van het Gymnasium in Leiden, schreef literaire kritieken voor de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*.

‘een stuk van mij voor de *N.R.Cr.*’ = Een stuk van Ter Braak over Gottfried Benn verscheen in de [NRC van 10 April 1932](#).

Ter Braak, 12 april 1932 (2)

‘bijgaande druiven’ = Het is niet bekend op wie dit sloeg.

Du Perron, 12 april 1932

‘Heb je dien klungel nog geantwoord’ = Du Perron zou zelf een antwoord schrijven, *De belezen tijdgenoot*, gepubliceerd in [Forum, jrg. 1932, p. 335](#). ‘In het periodiek dat de graftombe is geworden van *De Nieuwe Gids* heeft men sedert enige tijd de ontboezemingen kunnen aantreffen van een belangwekkende persoonlijkheid, de heer Jacob Hiegentlich, ook 'n jongere, zoals men hem in genoemd periodiek eens per voetnoot heeft voorgesteld. ‘Ook 'n jongere’ interesseert zich natuurlijk voor al de andere zogeheten. Vanwaar twee artikelen, voor zover mij bekend, *Kort Geding tegen de Jongeren* en *De Jongeren schrijven Romans* (het laatste zeer onlangs)’. Du Perron stelde vervolgens vast dat Hiegentlich met lof sprak over de romans van Theun de Vries en Helman, maar dat hij ‘in *Hampton Court* een pastiche van Proust(!)’ zag en ‘bij *Vera* zegt hij maar niet te zullen denken aan de revolutieroman van Anatole France, *Les Dieux ont soif*.’ Hiegentlich had ook nog verkondigd dat ‘*De Kleine Zielen* geschreven waren naar het voorbeeld van grote reeksen als *Les Chouans* van Balzac. Toen had men even kunnen denken dat hij zelfs niet aan de omslagen toe gekomen was, waarop toch staat: *La Comédie Humaine*.’

Jean Lombard = (1854-1891), schrijver van *L'Agonie* (1901) en *Byzance* (1901), romans die worden gekenmerkt door hun overladen stijl en door de voor de werkelijkheid vruchtende 'verbeelding' van hun auteur.

Ter Braak, 14 april 1932

Clara Bloem = Clara Eggink (1906-1991).

'Flandre' = Over dit in 1931 te Parijs gepubliceerde werk over de Vlaamse schilderkunst van Luc en Paul Haesaerts, schreef Jan Greshoff in [Forum, jrg. 1932, p. 230](#).

Du Perron, 13 [= 14] april 1932

'het verhaal van Brulez' = In [Forum, jrg. 1932, p. 586](#), verscheen het verhaal *Sheherazade* door Raymond Brulez.

'dat het een beetje als antwoord bedoeld is, volgens hemzelf' = Volgens Jan Engelman zou het gedicht *Ambrosia* een antwoord genoemd kunnen worden op *Het Démasqué der Schoonheid*. Zijn vers zou echter zonder commentaar in *Forum* worden opgenomen.

'die twee leuke aestheten' = Het is niet bekend wie deze twee 'aestheten' zijn geweest.

Ter Braak, 15 april 1932

'in dat geval heb ik nog een mooie bladvulling' = *De Arbeider in den Taaltuin*, verscheen in het Juni-nr. van [Forum, jrg. 1932](#). MtB, V.W. 3, p. 524.

Du Perron, 15 april 1932

'die 2 liedjes van Greshoff' = Inderdaad verschenen de twee *Liedjes in den Volkstoon* in het mei-nummer van [Forum, jrg. 1932](#).

Du Perron, 18 april 1932

Roel Houwink = Houwink's *Inleiding tot de Hedendaagsche Nederlandsche Letterkunde*, geschreven voor de buitenlandse deelnemers aan het internationale PEN-congres te Amsterdam in 1931, verscheen in 1932 in boekvorm, verlucht met foto's, o.a. van Ter Braak, wiens *Carnaval* volgens Houwink 'een scherpe analyse geeft van het relativisme als geesteshouding van zeer vele jongeren.' Overigens noemde de kritikus *Hampton Court* mislukt en waarschuwde hij voor de belangstelling voor het essay bij de jongeren, met als uitvloeisel daarvan de 'felle en vaak verre van betamelijke polemieken in de tijdschriften', symptomen, volgens Houwink, van 'creatieve onmacht.'

Ter Braak, 19 april 1932

'mijn broer' = J.G. ter Braak.

Du Perron, 19 april 1932

'Bouws stuurde ik vandaag een sonnet' = Het is niet bekend welk sonnet Du Perron die dag verstuurde. Ter Braak schreef op 28 April 1932 over twee sonnetten die hij ontvangen had.

Ter Braak, 21 april 1932

'je a.s. eegade er uit is gewipt' = *Terugblik op Schnizler*, door Elisabeth de Roos, verscheen in [Forum van Juni 1932](#).

Siegfried van Praag = Siegfried van Praag (1899-2002).

Freek van Leeuwen = Freek van Leeuwen (1905-1968), socialistisch dichter en romanschrijver.

Du Perron, 21 april 1932

'het *U.D.*' = Het *Utrechts Dagblad*.

Du Perron, 22 april 1932

Cora Westland = Cora Westland, pseudoniem van C.M.E. Kautzmann (1884-1951), romanschrijfster.

Du Perron, 24 april 1932

'Hierbij de 1e helft van het essay' = Bedoeld is het essay over Emily Dickinson (1830-1886) door S. Vestdijk. Het zou echter pas in de [Mei-](#) en [Juni](#) - afleveringen van *Forum*, jrg. 1933, worden afgedrukt.

Du Perron, 25 april 1932

La Doulou = De eerste verschijnselen van de ziekte die de dood van de schrijver Alphonse Daudet (1840-1897) zouden veroorzaken, openbaarden zich in 1884. Van zijn vriend, Charcot, de leermeester van Freud, vernam Daudet de waarheid over zijn toestand. Meer dan tien jaar lang werkte hij nog verder, schreef romans, novellen, toneelstukken en mémoires, maar noteerde intussen het voortschrijdingsproces van zijn ziekte in cahiers die posthuum verschenen onder de titel *La Doulou* (la douleur). Zie Alphonse Daudet, *Œuvres complètes*, Paris 1929-1931.

Ter Braak, 28 april 1932 (1)

St. Just = Dit sonnet verscheen evenmin als het andere, waarvan in Ter Braak's brief sprake is, in *Forum*. Het werd wel opgenomen in *Parlando*. De laatste regels van [St. Just](#), zoals het is opgenomen in het V.W. 1, p. 117, luiden: 'dit is het slot: de horde die hij wraakte, / de miskraam van wat hij zijn deugd beloofde / een trance die geen blik heeft voor de beul.'

Je P.S. over Potgieter-Multatuli' = Dit P.S. is niet aangetroffen in de correspondentie. Waarschijnlijk is het verloren gegaan doordat Du Perron het, met enkele veranderingen, als *Brief aan een leeraar* in *Forum*, jrg. 1932, p. 397, liet afdrukken. EdP., [V.W. 2, p. 448](#).

'over opdrachten in boeken' = Ter Braak's panopticum-stuk *De gymnastiek der opdrachten* verscheen in [Forum, jrg. 1932, p. 396](#). 'Aan jou, voor wie ik het eerste woord schreef en het laatste,' luidde de opdracht in Helman's *De Stille Plantage*. In zijn stuk schreef Ter Braak ook dat in de opdracht van *Max Havelaar* Multatuli 'den onaangenaamsten kant van zijn karakter verried, zijn hinderlijke neiging tot publiek martelaarschap...'

Klages = Het werk van Ludwig Klages (1872-1956) was: *Die psychologischen Errungenschaften Nietzsches*, waarover Ter Braak in *Politicus zonder Partij* zou schrijven. MtB., [V.W. 3, p. 86](#).

C.E.M. Joad = Ter Braak's bespreking van *Under the fifth rib*, door de Engelse filosoof C.E.M. Joad (1891-1953), verscheen in de *N.R.Ct.* van 10 Mei 1932. Ter Braak vond dat de autobiografie van Joad een inzet miste en dat de Engelsman met dezelfde deskundigheid over koken, tennissen, beminnen en pacifistische propaganda schreef. 'Eigenlijk schrijft hij met meer deskundigheid over koken dan over filosofie; want met de meeste zijner landgenoten heeft Joad gemeen, dat hij filosofeert als een boer na het bezoek aan een volksuniversiteit. Hij houdt zichzelf echter voor bijzonder intelligent en komt daar

ook rond voor uit. Dit is op zichzelf een aanbeveling. Om zich met enig goed recht voor intelligent te kunnen houden, zonder dadelijk door de mand te vallen, moet men een zekere intelligentie bezitten; en deze intelligentie bezit de heer Joad. Hij heeft een intelligente gevoeligheid voor de kleine dingen des levens, die wel in staat is, mensen met principieele bothed op dit gebied eerbied in te boezemen. Hij schrijft ook een allergemakkelijkste stijl, vertelt nu eens als een oude oom en dan weer als een wijze epicurist... Hij heeft bovenal een sterke afkeer van de onredelijkheidscultus, die de tegenwoordige wereld vervreemdt van de nuchtere redenering; maar juist als zodanig wekt hij verwachtingen, die hij met alle hem ten dienste staande middelen beschaamt. Wie van de autobiografie van Joad een pleidooi voor de rechten van het intellect tegenover het gevoel verwacht, komt bedrogen uit. Wel verklaart hij herhaaldelijk en met nadruk in de superioriteit van de rede te geloven, maar de weinige argumenten, die hij aan dat geloof toevoegt, zijn kinderlijk - Engels... Dit typisch mengsel van een pacifistische socialist en een aesthetische hedonist (in Nederland volkomen onbekend!) is tevens een vermakelijke kruising tussen allerlei stokpaardjes en hobbies en allerlei ongemotiveerde aanspraken op rationele geldigheid. Hetgeen aan de rationele geldigheid in dezen niet ten goede komt, getuige Joad's beschouwingen over de oorlog, die werkelijk niet minder dan oorverdovend banaal zijn en op een meeting geen slecht figuur zouden maken.'

'een individu in den geest van Berl' = Emmanuel Berl (1892-1976), Frans historicus, essayist en romancier. In zijn stuk over Joad schreef Ter Braak over Berl: 'Virtuozen met de intelligentie (en dikwijls tevens virtuoze babbelaars) als Emmanuel Berl of Beverley Nicholls verbluffen ons, omdat zij zonder enige moeite bonmots vinden en originele zinnen doen...' In [Forum, jrg. 1932, afl. 4](#) besprak Ter Braak Berl's *Le Bourgeois et l'Amour* in zijn stuk *Moralisten als Donquichote's*. Berl schreef later kronieken voor het maandblad *Preuves*.

Ter Braak, 28 april 1932 (2)

'je stuk over Lawrence' = *D.H. Lawrence en de erotiek* verscheen in [Forum, jrg. 1932, p. 366](#). EdP., V.W, 2, p. 421.

Du Perron, 29 april 1932

Lady Chatterley's Lover = Du Perron las 'the Authors' unabridged popular Edition (Paris, 1929)'. Bij William Heinemann Ltd, verscheen in Februari 1932 te Londen een 'gekuiste' editie. De noot over deze uitgave, die Du Perron in het vooruitzicht stelde, bleef achterwege bij het verschijnen van *D.H. Lawrence en de erotiek* in *Forum*, Juni 1932.

Ter Braak, 1 mei 1932

'Bedank Beb vast voor haar uitnemende paapsche zending' = Mevr. Du Perron-de Roos kan zich niet meer herinneren wat zij Ter Braak wel kan hebben gezonden.

'Las bereids de inleidingen' = De Franse vertaling van *Lady Chatterley's Lover* verscheen in 1932, behalve met de inleiding van de auteur zelf, ook met een voorwoord van André Malraux.

Du Perron, 12 mei 1932

[In zijn notitieboekje - 1932](#) noteerde Ter Braak op Woensdag 11 Mei 'Forum' en op Vrijdag 13 Mei 'Bep'. Op deze aanwijzingen dateerde ik de brief: 12 Mei 1932.

Du Perron, 21 mei 1932

Deze regels zijn geschreven op een prentbriefkaart van het Lago di Lugano, afgestempeld: 22 V 32.

Du Perron, 25 mei 1932

Deze prentbriefkaart is door Du Perron gedateerd: 25. 5. 32, maar het poststempel vermeldt: 24. V. 32.

‘de S. Salvatore’ = Bergtop bij Lugano.

Ter Braak, 26 mei 1932

‘Wij openen met uw gade’ = [Forum nr. 6, 1932](#), opende met *Terugblik op Schnitzler* door Elisabeth de Roos.

‘en sluiten met Potgieter en mixed - pickles, van Alie Smeding o.a.’ = In de panopticum - rubriek van [Forum nr. 6, 1932](#), verschenen o.a. Du Perron's *Brief aan een leeraar* over Potgieter en Multatuli alsmede enkele uitspraken van de schrijvers Anthonie Donker, A. den Doolaard, J.P. Zoomers-Vermeer, C. Rijnsdorp en Alie van Wijke-Smeding.

van Geuns = J.J. van Geuns (1893-1959), dichter.

Du Perron, 27 mei 1932

Weininger = Otto Weininger (1880-1903). Du Perron las van deze Oostenrijkse auteur *Geschlecht und Charakter* (1903). Weininger pleegde op 23-jarige leeftijd zelfmoord. Na zijn dood verschenen nog *Über die letzten Dinge* (1904) en *Die Liebe und das Weib* (1917).

Vertès = Marcel Vertès (1895-1961), in Hongarije geboren schilder die zich in 1920 in Parijs vestigde. Illustreerde o.m. Verlaine en Apollinaire. Zijn werk had één thema: de liefde. Het had in het Parijs van de twintiger en dertiger jaren veel succes, om de elegantie en de gewaagdheid, die als minder pervers werd ondervonden dan in het werk van Pascin bijvoorbeeld, in wiens nabijheid Vertès zich wel situeren laat.

Pia = Met Pascal Pia (1903-1979) maakte Du Perron in 1922 kennis. ‘J'ai connu,’ schreef Pia, ‘du Perron à Montmartre, peu après son arrivée en Europe. Ses parents se trouvaient alors à Paris, eux aussi. Ils étaient descendus dans un hôtel de la rue d'Hauteville (près du boulevard Bonne-Nouvelle) que fréquentaient surtout des Hollandais, et parmi ceux-ci, surtout des Hollandais venus des Indes. Pour être plus libre, Eddy avait pris une chambre à Montmartre, dans un petit hôtel de la rue Tholozé. C'est en bavardant devant des peintures qu'exposait un de mes amis que nous avons lié connaissance. Pendant près de quinze ans nous avons été en relations suivies, et il n'y a jamais eu de nuage dans notre amitié. Je garde de lui un souvenir enchanté. C'était un homme d'une qualité si rare que je n'en ai jamais rencontré qui, à mon sens, le valût, et je vous prie de croire que je pèse mes mots en vous disant cela.’ Het was Pia - wiens belesenheid en onafhankelijkheid van oordeel Du Perron bewonderde - die de moderne Franse literatuur onder Du Perron's aandacht bracht (zie EdP., [V.W. 2, p. 173-176](#)). Het was Pia ook die Du Perron in kennis bracht met André Malraux, zoals hij zelf - door Du Perron - Van Ostayen, Greshoff, Van Nijlen, A. Roland Holst, Ter Braak, Marsman en vooral Slauerhoff leerde kennen. Toen Du Perron later in Indonesië woonde, redigeerde Pia in Algiers het vooruitstrevende dagblad *Alger- Républicain*, waaraan ook de jonge Albert Camus verbonden was. In Maart 1940 keerde hij terug naar Frankrijk, waar hij actief deelnam aan het verzet. Met Camus en Albert Ollivier redigeerde hij van 1944-1947 het toen zo befaamde dagblad *Combat*. In de serie *Ecrivains de Toujours*, Ed. du Seuil, publiceerde Pascal Pia studies over Baudelaire en Apollinaire.

‘een zekere Léon Deubel’ = Léon Deubel (1879-1913), dichter (Levensbericht te vinden in de *Anthologie poétique du XXe siècle* van Robert de la Vaissière, Crès & Cie, 1923).

Du Perron, 30 mei 1932

Daniel-Rops = Daniel-Rops (1901-1965), Frans katholiek romancier en kritikus.

‘die Finamotterij, of dat Finamotwerk’ = Het is niet bekend welk werk Du Perron hier kan hebben bedoeld.

Ter Braak, 2 juni 1932

Mannus Franken = Mannus Franken (1899-1953), cineast en schrijver.

Anthony Gishford = Anthony Gishford (1908-1975) was een in Den Haag wonende Engelse kennis van mevr. Du Perron. Hij schreef aan zijn Nederlandse vriend dr. L.J. Pieters te Rhoon dat hij in 1931 door Elisabeth de Roos ‘a very agreeable group of young writers’ leerde kennen, ‘the most outstanding of whom, I think, was Menno ter Braak. At the time he was living in Rotterdam and teaching I think - and I often used to go over from The Hague and spend an evening with him, or he would come to me. He was passionately interested in contemporary English thought and writing, and combined an intelligence like a searchlight with a conversational deftness in the exchange of ideas that made him an agreeable and stimulating companion’. Gishford herinnerde zich ook nog het tijdschrift *Forum*, waardoor ‘I discovered the writers Jan Slauerhoff and Willem Elsschot, among others I have now forgotten. I cannot remember which of the two of them it was who wrote a novel called *Kaas*, but it seemed to me a small masterpiece. I even translated it into English, but at that time the idea of there being such a thing as contemporary Dutch or Flemish literature appeared nonsensical to English publishers... I cannot think what were my marvellous stories about the British ambassador, and I hope his children never chance upon this book: they are still friends of mine!’

‘gechoqueerd door den nieuwen duitsehen rijkskanselier’ = De *NRC* van 30 Mei 1932 meldde dat de Duitse, katholieke rijkskanselier Heinrich Brüning (1885-1970) zijn ontslag had gevraagd en gekregen, na de publieke aansporing van rijkspresident Hindenburg (1847-1934) aan Brüning om de post van minister van binnenlandse zaken te laten bezetten door ‘een krachtig en gezaghebbend man’. Hindenburg was nl. tijdens een verblijf te Neudeck in Oost-Pruisen blootgesteld geweest aan de invloed van met het nationaal-socialisme coquetterende Pruisische kringen, die beangst waren voor de landbouwpolitiek van de regering-Brüning in Oost-Duitsland. De *NRC* van 31 mei 1932 verscheen met een uitvoerige beschouwing onder de kop: *De parlementaire democratische republiek: een afgesloten hoofdstuk uit de Duitse geschiedenis*. Op 1 Juni belaste Hindenburg Von Papen met de samenstelling van het nieuwe rijkskabinet. Franz von Papen (1879-1969) was lid van de katholieke centrumpartij, waarvan hij echter de uiterste rechterzijde vertegenwoordigde. Hij had goede relaties met de reactionaire kringen die Hindenburg tijdens zijn verblijf te Neudeck onder druk hadden gezet. Later zou komen vast te staan dat hij zijn benoeming tot kabinetsformateur te danken had aan generaal Kurt von Schleicher (1882-1934), de voornaamste politieke adviseur van Hindenburg, nadat Schleicher in het geheim met de nazis was overeengekomen dat deze laatsten von Papen zouden ‘tolereren’, mits hun volledige vrijheid tot agitatie werd gelaten.

Du Perron, 4 juni 1932

‘Vind-je dit geen goed panoptikumpje’ = Du Perron publiceerde in *Forum* van Juli 1932 in de rubriek *Panopticum* een stuk, gedateerd: Cassarate, 4 Juni '32, n.a.v. D.H. Lawrence's *St. Mawr*. EdP., [V.W. 2. p. 434](#).

Du Perron, 5 juni 1932

'Gistermorgen kwamen de *Forum*-exemplaren' = [Forum van Juni 1932](#) bevatte: *Terugblik op Schnitzler* door Elisabeth de Roos; *Gevangenisliederen van het Spaansche volk* door Hendrik de Vries; hdst. VI uit *Het verboden rijk*; een gedicht, *Noodklok*, van Jaap van Gelderen; *D.H. Lawrence en de erotiek*; *Ambrosia* van Jan Engelman; *Ars Moriendi* door S. Vestdijk; verzen van Jan Vercammen en Slauerhoff; *Pallieter en de anti-Pallieter* door J. Greshoff en panopticum-stukjes van Ter Braak en Du Perron.

Du Perron, 6 juni 1932 (1)

'3 verzen van Vic' = *Forum* van Juli 1932 bevatte drie gedichten van V.E. van Vriesland: [Na een jaar](#), [Dialogue à contre-jour](#) en [Dédicace](#), de beide laatste geschreven in het Frans.

'bijgaand het resultaat' = Is niet gepubliceerd.

'*Madchen in Uniform*' = Film, die een aanklacht inhield tegen de opvoedingsmethoden in een Pruisisch meisjesspensionaat. De film die een uitsluitend vrouwelijke bezetting had, werd geregisseerd door Leontine Sagan (1889-1974), doch stond onder de artistieke leiding van Carl Froelich (1875-1953).

'*Transition*' = *Transition 1932*, an International Workshop for Orphic Creation, uitgegeven in Den Haag, bevatte bijdragen van o.m. Henri Michaux, Hans Arp, Gertrude Stein, H.L. Mencken, Jean Paulhan en Stuart Gilbert, en werd door Elisabeth de Roos besproken in [Forum, jrg. 1932, p. 521](#).

Du Perron, 6 juni 1932 (2)

'Hierbij een stuk' = Dit stuk werd niet gepubliceerd. Over dit stuk is ook sprake in de brieven van 14, 15 en 18 juni 1932.

'Het stuk van Engelman' = Jan Engelman's essay over de schilder Pyke Koch verscheen in [Forum, jrg. 1932, p. 443](#).

Du Perron, 8 juni 1932

Ansichtkaart uit Morcote, voorstellend een klein kerkhof, begrensd door een oud poortje, waaronder een pad voert naar de kerktoren er achter, die uitsteekt boven een paar hoge cypressen. Links beneden, in de diepte van de steile oever, is het meer van Lugano zichtbaar. Poststempel: 8. VI. 32, Morcote.

'je stuk over Rembrandt-Coen' = Ter Braak's *Een nieuwe Rembrandt en een nieuwe Coen*, n.a.v. Th. de Vries' *Rembrandt* en Slauerhoff's *Coen*, verscheen in [Forum, jrg. 1932, afl. 2](#). Ter Braak stelde de psychologie van Slauerhoff tegenover de idealisering van Theun de Vries, die er niet tegen opzag om Rembrandt 'soms in den nacht, midden onder het bonzend geluk, van haar (Hendrickje's) zijde' te laten opstaan om te gaan schilderen. Ter Braak merkte op dat het schilderen bij kunstlicht zijn bezwaren had, en vond ook overigens zulke voorstellingen 'door en door litteratuur.' Daarentegen ontstond bij Slauerhoff de grote gestalte juist 'uit een reeks van vulgaire bijzonderheden; juist *door* zijn vulgariteit wordt Coen een persoonlijkheid van afmetingen, juist *door* het ontbreken van iedere poging tot vaag idealiseeren en romantisch verdoezelen slaagt Slauerhoff's held, waar De Vries faalt.'

Du Perron, 9 juni 1932

Ansichtkaart, voorstellend de arcaden van de Portici di Via Pessina te Lugano. De kaart vertoont het poststempel: 9 Juni 1932. 9 Juni 1932 viel echter op een Donderdag, en niet op Vrijdag. Vgl. ook: 'gisteren schreven we je uit Morcote'. De briefkaart uit Morcote was gedateerd: Woensdag.

Ter Braak, 10 juni 1932

'je polemische stukje tegen de heeren V.C.S.B. - vaatdoeken' = Dit stuk van Du Perron is nooit gepubliceerd.

'Moge Slauerhoff tenminste dit voorbeeld volgen' = Behalve Ter Braak weigerden ook Slauerhoff en Albert Helman het lidmaatschap van de Mij. v. Letterkunde. Du Perron schreef hierover *Het publieke blauwtje* in [Forum, jrg. 1932, p. 531](#). Zie ook de annotatie bij de brief van 17 juli 1932.

'Stukje van Bep' = In [Forum, Augustus 1932](#), verscheen een bespreking door Elisabeth de Roos van *Transition 1932 - an International Workshop for Orphic Creation* (Servire Press, Den Haag).

Ter Braak, 14 juni 1932

'Ik heb bijna een groot stuk af' = *Het Schrijverspalet*, MtB., [V.W. 3, p. 400](#). Ter Braak's 'conclusies over de erotiek' in de literatuur, n.a.v. *Lady Chatterley's Lover*, vindt men op p. 413-414.

Du Perron, 15 juni 1932

Drumont = Edouard Adolphe Drumont (1844-1917), polemisch schrijver die, geschokt door de repressie van de Commune, in de rijkdom de bron van alle kwaad ging zien. 'Il est vrai de dire que toutes les colères se concentrent aujourd'hui contre les Riches comme elles se concentraient autrefois contre les Nobles', schreef hij in zijn autobiografische werk *Sur le chemin de la vie*. Drumont kwam er echter toe, in *La France Juive* (1886) om 'rijk' en 'joods' als synoniemen te zien. 'Rijk' en 'joods' betekenden voor hem echter ook 'on-Frans' en 'ongelovig': zijn orgaan, *La libre parole*, opgericht in 1892, was dan ook katholiek, nationalistisch en antisemitisch.

'die eergisteren een Dr. Veldkamp heeft gemolesteerd' = De bespreking door Elisabeth de Roos van *Moderne Engelse Literatuur*, door J. Veldkamp, verscheen in de *N.R.C.* van 17 Juni 1932.

'Vermoedelijk,' begon Elisabeth de Roos haar bespreking, 'heeft het 'vererend verzoek' van zijn uitgever, dat de auteur in zijn inleiding vermeldt (zeg mij hoe gij tegenover Uw uitgever staat en ik zal U zeggen wie gij zijt), de relatie tussen Dr. Veldkamp en de moderne Engelse literatuur geschapen, want Dr. Veldkamp wandelt met zo'n vies gezicht tussen de literaire werken rond, dat men niet kan aannemen dat spontane liefde hem tot die studie gedreven heeft.' En aan het slot van haar bespreking schreef zij het 'bijna ontwapenend' te vinden dat Dr. Veldkamp zijn werk aldus besloot: 'Hilversum, Christmas Eve 1931.'

Du Perron, 16 juni 1932

'je Paletstuk' = 'Naar mijn smaak', schreef Ter Braak in het essay *Het Schrijverspalet*, 'is Huxley's *Point Counter Point*, waarin geen onvertogen woord voorkomt, aanmerkelijk immoreler, want intelligenter dan *Lady Chatterley's Lover*; het is dan ook aanmerkelijk minder populair.' Ter Braak schreef dit toen hij nog niet de brieven van D.H. Lawrence kende die in 1928, vanuit Port-Cros, aan Huxley had geschreven: 'It seems to me it would take ten times the courage to write *P. Counter P.* that it took to write *Lady C.*; and if the public knew *what* it was reading, it would throw a hundred stones at you, to one at me.'

Du Perron, 17 juni 1932

Defresne = August Defresne (1893-1961), regisseur, toneelschrijver en romancier.

Ter Braak, 18 juni 1932

‘een stukje panopticum, dat ik over hem schreef’ = *Vooroordeel tegen Schweizer* verscheen in het Juli-nr. van *Forum*, jrg. 1932. Opgenomen in MtB., [V.W. 3, p. 527](#).

‘een heel klein stukje over de Mij.’ = Ter Braak schreef over de Mij. v. Letterkunde in het [Juli-nr. van Forum](#) onder het motto: O! Mamatjen is zo goed! / Alles wil zij geven, / Als haar kindertjes maar zoet / En te vrede leven.’

Shanghai - Express = Film van de regisseur Sternberg, met in de hoofdrollen Marlene Dietrich, Clive Brook, Anna May Wong en Warner Oland. Over deze film polemiseerde Du Perron met het tijdschrift *Filmliga*. EdP., [V.W. 2, p. 410](#).

Du Perron, 19 juni 1932

‘Het stuk van Hendrik de Vries tegen Nijhoff’ = *De Spaanse volksliederen* van Hendrik de Vries waren in [De Gids van Juni 1932](#) besproken door M. Nijhoff. De Vries schreef er een *Anticritiek* tegen, verschenen in [Forum van Augustus 1932](#).

‘Het panoptikumpje van Jan Engelman’ = Niet opgenomen in *Forum*.

Du Perron, 21 juni 1932

Deze regels van Du Perron zijn geschreven op een prentbriefkaart uit Nijvel/Nivelles, België. Poststempel: 21 VI. De foto is genomen vanuit een kerktoeren; achter de bronzen figuur die de tijd aangeeft ziet men beneden het stadje liggen. Op de kaart staan deze regels afgedrukt: ‘Viv' Djean Djean, Viv' Djean Djean. / C'est l'pus vi homm' de Nivelles. / Viv' Djean Djean, Viv' Djean Djean. / C'est l' pus vi d' nos habitants.’

Du Perron, 22 juni 1932

‘Van Duinkerken heeft een nieuw stukje geschreven, nu tegen Marsman’ = In *De Tijd* van 18 Juni 1932 reageerde Van Duinkerken in een artikel, *Provincie of Europa*, op een kritiek van Marsman op de regionale romans. Zie *Derde Dimensie en Europees Peil* in H. Marsman, *Critisch Proza*.

Du Perron, 24 juni 1932

‘Hierbij een panopticum - stukje’ = *De maker van de Yzeren Toren* verscheen in het October-nr. van [Forum, jrg. 1932](#). Zie ook EdP., V.W. 2, p. 445.

Ter Braak, 25 juni 1932

‘*Vorm of Vent* in D.G.W.’ = In *Den Gulden Winckel* van Juni 1932 besprak J.C. Bloem Greshoff's *Voetzoekers*, Nijhoff's *Gedachten op Dinsdag* en Binnendijk's *Commentaar*. Zijn stuk was getiteld: *Vorm of Vent*.

Du Perron, 27 juni 1932

‘de Smid met den aartsengelen-voornaam’ = Gabriel Smit (1910-1981), dichter en kritikus.

Ter Braak, 5 juli 1932

Bennebroek = Dirk Coster woonde destijds te Bennebroek.

‘In *De Gids* word ik deze maand stijf gekapitteld’ = In [De Gids van Juli 1932](#) verscheen een redactioneel commentaar waarin de ‘gewoonte’ gehekeld werd om te bedanken voor het lidmaatschap van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. Ter Braak werd niet genoemd, maar het commentaar besloot aldus: ‘Na de jongste verkiezing maakte een der nieuwbenoemden nog denzelfden dag wereldkundig, dat hij het lidmaatschap niet wenste aan te nemen. Bravo! Het doet goed, te bemerken, dat er nog onvervalste jongeren van de oude stempel zijn. En zet het vooral in de courant.’ Nadat Ter Braak namelijk op 8 Juni 1932 tot lid van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde was gekozen, verscheen op 9 Juni 1932 een bericht in de *N.R.C.* dat Ter Braak had verzocht mede te delen dat hij om principieële redenen zijn benoeming niet wenste te aanvaarden.

‘Vind je Putman *zoo* beroerd?’ = Bij het verschijnen van de roman *Vader en ik* door Willem Putman (1900-1954) in 1933, zou Ter Braak in [Het Vaderland van 15 November 1933](#) enkele regels aan dit werk wijden. Hij zou daarbij Putman een te veel aan détail, en een te schematische toepassing van Freud's Oedipus-complex verwijten. Wel erkende Ter Braak dat het Oedipus-complex beantwoordde aan een realiteit; ‘bij sommige romanciers (Stendhal, Du Perron) heeft het Oedipus-complex invloed gehad op het merendeel hunner werken.’

Ter Braak, 6 juli 1932

Curtius = Ernst Robert Curtius (1884-1956), Duits filoloog en essayist, die veel heeft gedaan om de Franse literatuur van zijn tijd in Duitsland te introduceren.

Anton den Pater = Anton van Duinkerken.

Du Perron, 11 juli 1932

Mlle de Maupin = Roman (1835) van Théophile Gautier (1811-1872). Zie ook de annotatie bij de brief van Ter Braak van 29 September 1932.

Emaux et Camées = Poëziebundel (1852) van Théophile Gautier, die grote invloed heeft gehad op de vernieuwing van de Franse poëzie omstreeks het midden van de vorige eeuw. Gautier, de vriend van Hugo en de Nerval, die een centrale plaats had ingenomen in de beweging van de Franse romantiek uit de dertiger jaren van de 19e eeuw, verliet met *Emaux et Camées* de romantische, subjectieve lyriek voor een meer objectieve, in zijn vorm strakkere poëzie, waarbij de stem van het hart vervangen lijkt door de waarnemingen van het oog. *Emaux et Camées* is een bundel die, ook door de belangstelling van Gautier voor de ‘perversiteit’, op *Les Fleurs du mal* (1857) vooruitloopt. Men zal zich herinneren dat Baudelaire (1821-1867) zijn werk dan ook aan Gautier opdroeg, de ‘poète impeccable’, de ‘parfait magicien ès lettres françaises’.

Bédier = Joseph Bédier (1864-1938), literatuur - historicus wiens werken grote invloed hebben gehad op de studie van de middeleeuwse literatuur.

‘het is geheel ‘ongewijzigd’’ = Du Perron scheurde nog al eens uit zijn boeken die illustraties of gedichten die hem niet bevielen.

Ter Braak, 13 juli 1932

‘het fondsje’ = Maurice Roelants berichtte hierover: ‘Het spaarbankboekje moet in overdrachtelijke zin genomen worden. Buiten en binnen de vergaderingen ijverde ik bij mijn mederedacteuren om August Vermeylen en enige andere Van Nu-en Straksers niet in panopticumstijl aan te vallen. Mijn stelling was: *De Wandelende Jood* sla ik hoger aan dan jullie; zijn louter ‘scheppend werk’ is

inderdaad mager; zijn literaire en picturale beschouwingen vertonen naast sterke bladzijden, aanvechtbare maar eerlijke oordelen; dat hij traag werkt is voor mij geen geldige norm om zich bovenarms op hem te storten: hij heeft de onvergankelijke verdienste het regionalisme in de Vlaamse beweging te hebben aangerand en als Forum thans voor Europeanisme opkomt, zijn we, in veel gemakkelijker omstandigheden, na veertig jaar, in zijn spoor. In Vlaanderen maakt men zich licht de handen vuil met bedrijvigheden van senator, verenigingsleider en al wat jullie als kleine ambities van het officieel schrijverschap afwijzen. Subsidiar doet zich juist daaromtrent voor mij dit voor: August Vermeylen beschikt als voorzitter van de Vlaamse Vereniging van Letterkundigen over een steunfonds. Ik heb die goede oudere vriend om hulp en morele steun gevraagd in een geval dat mij zeer ter harte gaat: het valoriseren van het werk van Karel van de Woestijne, het eventueel steunen van diens weduwe en dochter. Het zou een pleidooi tegen Vermeylen zijn geweest, als men er hem kon van verdenken, het spaarbankboekje van het Steunfonds ooit als borstweeër te zullen gebruiken. Daarvoor was hij echter te veel mans en te nobel. Dit kon voor mij zeker geen *hoofdzaak* zijn. Ik was, mede door deze bijzaak, niet tot toegeven bereid om derwille van een integriteit, naar mijn conceptie - ik had geen 'officiële schrijver' te beschermen, maar ik weigerde om hem geld en invloed te vragen en tezelfdertijd Forum in zijn bus te steken met door mij redactioneel goedgekeurde aanvallen.'

'Rukken de Borinage-mannen nog niet naar Gistoux op?' = Begin Juli 1932 hadden in de Borinage en in het Luikse stakingen plaats van mijnwerkers wier lonen, door de dalende afzet van steenkolen, als gevolg van de grote economische crisis, nog geringer werden dan zij toch al waren. Bij deze stakingen deden zich sabotage- en geweld-daden voor.

Du Perron, 15 juli 1932

'het stuk' = Zie de aantekening bij de brief van 17 juli 1932.

'het gezwam van Jacques' = Zie *Vorm of vent*, DGW., juni 1932.

'Hier komt Bep' = Mevr. E. du Perron-de Roos schreef hier o.a. het citaat uit André Maurois' Byron-biografie, waarvoor Ter Braak in brief 17 juli 1932.

Ter Braak, 17 juli 1932

'Je panopticum' = *Het Publieke Blauwtje*, n.a.v. de weigering van Ter Braak, Slauerhoff en Helman om toe te treden tot de Maatschappij van Letterkunde, verscheen in [Forum, jrg. 1932, p. 531](#).

De laatste alinea's van Du Perron's stuk luiden aldus: 'Wat Slauerhoff intussen schijnt te ontgaan, is de 'geestelijke hiërarchie' in dit alles. Er zijn mensen, die van een geestelijke (subs. kulturele of artistieke) hiërarchie praten, wanneer er eigenlijk alleen nog maar sprake kan zijn van zitvlak. Het zitten in de Maatschappij van Letterkunde waar volgens de 'geestelijke hiërarchie' Vondel en Hooft zich zouden verbreederen met enige archivarissen, museumhouders en notarissen-der-letteren, is in werkelijkheid alléén volkomen te verenigen met een imposante groei van het geestelijk zitvlak. Om een voorbeeld te geven: het zitvlak van de jonge dichter Anthonie Donker is tot ontstellende proporties uitgedijd binnen heel weinig tijd, maar in hem steekt dan ook minstens een *voorzitter* van meergenoemd genootschap. Ter Braak, Helman, Slauerhoff geven zich geen rekenschap van de geestelijke beperking, waartoe zij zich veroordelen door hun onvoorzichtig gedrag. Maar een mijnheer van de *Prov. Groningsche Crt.*, die zich onderscheidt door een stoere geesteloosheid, heeft nog zijn weemoedige reactie genoteerd op het publieke blauwtje van de Maatschappij: Van Looy en Scharren, zei hij, weigerden immers ook, en dit alles is niet nieuw... Ach neen, ach neen, het non-konformisme is *even* oud, inderdaad, als het kuddeinstinkt!'

'Het citaat uit Byron' = Mevr. Du Perron had voor Ter Braak uit de Engelse vertaling van André Maurois' Byron-biografie deze zin overgeschreven: 'he brought back doubts as solid as acts of faith'. André Maurois had geschreven: 'Il rapportait des doutes qu'il croyait solides comme des actes de foi.'

'In 34 ± 36 staat alles' = De aanvangsregels van de gedachten nr. 34 en 35 van Pascal (1623-1662) luiden volgens de Brunschvig - uitgave: 'On ne passe point dans le monde pour se connaître en vers, si l'on n'a mis l'enseigne de poète, de mathématicien, etc. Mais les gens universels ne veulent point d'enseigne, et ne mettent guère de différence entre le métier de poète et celui de brodeur.' (34) 'Il faut qu'on n'en puisse dire, ni: 'Il est mathématicien', ni 'prédicateur', ni 'éloquent', mais 'il est honnête homme'. Cette qualité universelle me plaît seule. Quand en voyant un homme on se souvient de son livre, c'est mauvais signe...' (35)

'Ik schreef uit Pascal een citaat over' = Het citaat is gedachte nr. 27.

Du Perron, 21 juli 1932

Melreux = Dorpje aan de Ourthe in de Belgische Ardennen, ongeveer halverwege tussen Durbuy en Marche. Twee kilometer verder stroomopwaarts ligt Hotton.

Du Perron, 5 augustus 1932

'het domste boek van de wereld' = *Livre de mes Fils*, door Paul Doumer (1857-1932), in 1931 tot president van Frankrijk gekozen, een jaar later vermoord. Du Perron's panopticum-stuk, n.a.v. dit boek geschreven, verscheen in *Forum*, jrg. 1932, p. 605. Zie ook EdP., [V.W. 2, p. 458](#).

'Het verhaal van den jongen auteur' = Dit stuk verscheen onder de titel *De geredde loopbaan* in *Forum*, jrg. 1932, p. 744. Het werd opgenomen in EdP., [V.W. 2, p. 466](#).

'het mij nog onbekende stukje' = *Welk Vakje?*, een panopticum-stuk van Ter Braak in het Augustus-nr. van *Forum*, jrg. 1932, opgenomen in MtB., [V.W. 3, p. 528](#).

Ter Braak, 6 augustus 1932

'dat het, zoo mogelijk, met Mussolini moet geconfronteerd worden' = Inderdaad verschenen in het September-nr. van *Forum* [Du Perron's stuk over Paul Doumer](#) en [Ter Braak over Emil Ludwig](#), n.a.v. *Mussolinis Gespräche mit Emil Ludwig*. Zie MtB., V.W. 3, p. 530, *Eckermanns Gespräche mit Eckermann*.

'Het linksgerichte collectief' = Tijdens zijn verblijf bij de Du Perrons in Spa had Ter Braak de verkiezing van 'Miss Univers' meegemaakt. Zijn panopticum-stuk, verschenen in [Forum, jrg. 1932, p. 607](#), begon aldus: 'Ik meende, dat wij in Nederland voor sommige dingen gespaard bleven; maar dat is ook al een vooroordeel. Op mijn tafel waait in de vacantiemaand Augustus een prospectus van een nieuw maandblad, geheten *Links Richten*, en uitgegeven door 'het arbeiders schrijvers collectief' van diezelfde naam, 'aangesloten bij de internationale bond van proletarische schrijvers'. Over de bedoeling wordt gezegd: 'Onze medewerkers stellen zich op het standpunt, dat de kunst gebruikt dient te worden als wapen in de klassenstrijd, in dienst van de proletarische beweging.' Deze woorden klinken verre van nieuw; maar het 'collectief' is voor Nederland nog niet afgezaagd, en daarom vragen wij ons onmiddellijk af: wat is zulk een collectief; wie commandeert het; hoe weten de gezamenlijke collectivisten precies, wat links is; wat mag in het collectief ieder nog voor zich en wat mag perse *niet*, als het hele collectief niet wil; hoe handelt het collectief met de waarheid, als die toevallig eens een wapen is *tegen* de klassenstrijd; welke gedachten mag het collectief denken, zonder ongehoorzaam te

zijn of zijn dienstboderol voorbij te schieten? Enzovoort, enzovoort. Nu was het laatste collectief, dat ik gezien heb, het collectief der 28 Schoonheidskoninginnen te Spa, waarvan, gelijk men weet, Miss Turkije tot Miss Univers is gekozen. Dit collectief had veel van een meisjeskostschool hoogste klasse; de collectivistes werden in een speciale collectieve touring-car rondgetoerd en zij logeerden collectief in het Palace Hotel des Bains. Naieve mensen stellen zich wellicht voor, dat deze schoonheidskoninginnen worden gehouden om de zinnen te prikkelen, of de solide burgers in verleiding te brengen. Niets is minder waar; zij, die zo oordelen, vergeten de eigenschappen van het collectief, de vakvereniging. Wie 28 koninginnen bij elkaar geladen ziet in een autobus, ziet geen schone vrouwen, hij ziet slechts de kostschool, het hoenderpark, de bijenkorf, het vrachtje, het zoodje, kortom: het collectief. Misschien is elke Miss op zichzelf een verleiding, en Miss Univers een verleiding zelfs voor millionnaires; maar ik garandeer u, dat in het schoonheidskoninginnencollectief alle persoonlijke bekoring is uitgesloten. Weliswaar zal het links gerichte arbeiders schrijvers collectief zich niet laten rondtoeren; het zal ook geen reclame maken voor de baden te Spa, maar meer speciaal voor de befaamde russische kuur waarschijnlijk; het zal een verblijf in welk Palace-hôtel ook verontwaardigd afwijzen, als zijnde uiterst on-links gericht en in strijd met zijn hoge idealen. Maar wij hadden het nu niet over die idealen, maar over het collectief, dat een collectief is, waar en wanneer ook.'

'Een Vuistslag' = Roman (1933) van Constant van Wessem.

'het vers van Bourbon' = *Zeilavond*, door Louis de Bourbon, [Forum, Augustus 1932](#).

'Janus Bifrons' = Gedicht van Jean Greshoff in het [Augustus-nr. van Forum, 1932](#).

'Het verboden Rijk moest nu maar eens uit zijn!' = Slauerhoff's roman verscheen sinds het eerste nummer in afleveringen in *Forum*.

'Ik las ook haar *Opschorting*' = Kort verhaal door Elisabeth de Roos, gepubliceerd in [Forum, jrg. 1932, p. 720](#).

'wat zij in de N.R.Cr. op deze schrijfmanier aanmerkt' = In haar bespreking in de *NRC* van 5 Augustus 1932 van *Doom of Youth* door Wyndham Lewis, schreef Elisabeth de Roos o.m.: 'En Wyndham Lewis heeft een populair boek willen schrijven omdat hij wilde dat het boek een rol zou spelen, niet alleen gelezen zou worden maar invloed hebben; en dat zulk een verlangen een herziening van de volledige persoonlijkheid van den schrijver met zich meebrengt, heeft hij zich verheeld, of, als hij het begrepen heeft, gemeend dat met een openhartige erkenning van dit streven naar populariteit alle kwaad geëxcuseerd was. Welk een vat vol tegenstrijdigheden is een intelligent man die op het idee gekomen is dat zijn werk een spoor zou kunnen nalaten in de brieven van zijn lezers, niet ondanks hemzelf maar dank zij hemzelf, en zijn pogingen tot toenadering, en zijn égards voor hun geringere subtiliteit.'

Ter Braak, 9 augustus 1932

'de bloemen van Beau Séjour' = Voor het Hôtel Beauséjour, Avenue du Marteau 44 te Spa, bevond zich een tuin met bloemen.

'het verslag van een begrafenis' = Volgens het verslag in de *NRC* van 9 Augustus 1932 spraken bij de begrafenis van Is. Querido (1872-1932) o.m. François Pauwels, die o.a. zei: 'Alle grootheid verbloeit; de vorm verdwijnt, maar nog na duizenden jaren zal men de brandende, grote, veelzijdige ziel van

deze mens (Is. Querido) kennen'; A. Saalborn, die verklaarde dat Querido's geest 'zo machtig was, dat geen kritiek op hem verantwoord is: van hem hebben we alles eerbiedig en buigend te aanvaarden'; terwijl de woordvoerder van een biljartvereniging dank bracht aan Querido omdat deze, die over het biljarten had geschreven, 'aan onze onbelangrijkheid reliëf heeft gegeven.'

'je panopticum over Ludwig' = *De tee van Ludwig* verscheen in [Forum van Oktober 1932](#). EdP., V.W. 2, p. 426.

Du Perron, 9 augustus 1932

'Ik schreef nog een kort panopticumpje tegen Colmjon en Verbraeck' = Dit stuk werd door Du Perron ingetrokken, blijkens zijn brief van 12 October 1932.

Ter Braak, 1 september 1932

'wat Bep zegt naar aanleiding van Valéry' = In haar brief aan Ter Braak over *Dr. Dumay* had mevr. E. du Perron-de Roos geschreven dat verschillende van haar bezwaren neerkwamen op het gezegde van Paul Valéry dat hij geen roman zou kunnen schrijven omdat hij er zich niet toe zou kunnen brengen om te vertellen dat: 'Madame la Marquise sortit à cinq heures'.

dominé F. = J.L. Faber (1875-1958).

Du Perron, 2 september 1932

Heineke Vos = Heineke Vos en zijn biografie, door Richard Minne. Voor een bespreking van Minne's werk door Ter Braak, zie MtB, [V.W. 5, p. 72](#).

Ter Braak, 5 september 1932

'die in De Stem een gedichtje aan je opdraagt' = In *De Stem*, jrg. 1932, p. 892, stond het volgende afgedrukt:

'Aan Ed. du Perron

Naar aanleiding van het thans verschijnend boek *Uren met Dirk Coster* en talloze andere geschriften van dezelve, over het zelfde onderwerp.

Wir reiten in die Kreuz und Quer / Nach Freuden und Geschäften: / Doch immer kläft es hinterher / und bellt aus aller Kräften. / So will der Spitz aus unserm Stall, / Uns immerfort begleiten, / Und seines Bellens lauter Schall, / Beweist nur, daß wir reiten.

Voor copie conform

Dirk Coster.'

Mrs. Dalloway = Roman (1925) van Virginia Woolf (1882-1941).

Ter Braak, 17 september 1932

'aan wien het is opgedragen' = De opdracht in *Démasqué der Schoonheid* luidde: 'Carissimo Fratri J.W.G. Ter Braak'.

R.v.L. = R.A.J. (Rudie) van Lier.

Ter Braak, 20 september 1932

Voor hoofdstuk I van het nieuwe boek heb ik al veel aantekeningen = Dit nieuwe boek zou later worden: *Politicus zonder Partij*.

‘hij vindt het woord van Nietzsche vooraf’ = *Dumay* zou zonder het woord van Nietzsche verschijnen.

Ter Braak, 22 september 1932 (2)

Mikrochaos = Poëziebundel van Du Perron uit 1932. Voor de inhoud er van zie de bibliografie van F.E.A. Batten, EdP., [V.W. 7, p. 533](#).

‘De ingebeelde zieke’ = Titel van het werk dat later *Politicus zonder Partij* zou heten.

‘Dit is de derde brief, die naar je toe gaat’ = Behalve de twee brieven van 22 September, was ook Ter Braak's brief van 20 September 1932 nog niet door Du Perron beantwoord.

Ter Braak, 25 september 1932

Reulings = Josine Reuling (1899-1961), romanschrijfster.

Du Perron, 27 september 1932

Germaine Chevasson = Germaine Wauters, vrouw van Louis Chevasson (1900-1984), met wie Du Perron in 1927 kennis maakte door Pascal Pia. Chevasson was al sinds de schooljaren bevriend met André Malraux. Van 1928-1930 verbleef Chevasson verschillende malen te Gistoux - hij herinnert zich daarvan o.a. lange gesprekken over Stendhal en Paul Léautaud. Ook vertelde Du Perron hem veel over Nederlandse schrijvers, als Jan van Nijlen, J.C. Bloem, A. Roland Holst en Ter Braak en las hij hem wel, in het Frans, voor uit eigen werk. In de tijd dat de Du Perrons in Parijs woonden, werkten Louis en Germaine Chevasson bij de uitgeverij Gallimard. Later was Chevasson als ‘conseiller technique’ verbonden aan het ministerie van Culturele Zaken.

‘de bloemlezing van Huxley’ = *Texts and Pretexts* (1933).

Ter Braak, 29 september 1932

‘reacties van amsterdamsche studenten’ = In *Propria Cures* van 13 Augustus 1932 verschenen, ongesigneerd, enkele regels over Du Perron's ‘aanklacht in vervolgen’ tegen Dirk Coster.

‘mijn *Panopticum*’ = N.a.v. een stuk van A. den Doolaard in *De Gemeenschap* schreef Ter Braak *Braaf, Goedaardig en Weerloos*, gepubliceerd in [Forum, jrg. 1932, p. 741](#), en opgenomen in MtB., V.W. 3, p. 534.

‘over *Katholiek Verzet*’ = Ter Braak besprak Van Duinkerken's *Katholiek Verzet* in de [N.R.C. van 18 September 1932](#). Hij schreef o.m.: ‘Van Duinkerken is als Katholiek polemist in een moeilijke positie; hij is n.l. uitgesproken verstandelijk aangelegd en als zodanig een bewonderaar der middeleeuwse scholastiek, terwijl hij diezelfde verstandelijkheid in dienst moet stellen van een ‘mystiek’ ideaal. Nu bestaat de fictie, dat denken (scholast) en mysticus elkaar kunnen ‘aanvullen’; en het spreekt vanzelf, dat Van Duinkerken zich op dese fictie werpt, om zijn apologie te kunnen funderen. In zijn inleidend hoofdstuk begint hij het schema te ontwerpen van den ‘middeleeuwer’, denkend in syllogismen, die hun grens vinden in het mysterie; en aangezien het mysterie van Duinkerken's Achilleshiel vormt, laat hij het verder met rust, om zich met des te meer passie over te geven aan de syllogismen.’

‘dat hij zijn spreektempo verlangzaamt’ = Ook Fransen hebben moeite met het volgen van Malraux' conversatie. Zie Gide's *Journal*, 4 September 1936: ‘Il (Malraux) parle avec cette volubilité extraordinaire qui me le rend souvent si difficile à suivre.’

‘wat een verschil met de methode van de Tachtigers’ = Théophile Gautier, dichter, romancier, literair en kunst-kritikus, was de grondlegger van de theorie van het l'art pour l'art. *Mlle de Maupin* (1834) verscheen met een geruchtmakend, polemisch voorwoord waarin Gautier protest aantekende tegen het utilitaire moralisme van zijn tijd, en tegen het geloof in de vooruitgang en in de mogelijkheden van de vervolmaking van de mens. ‘La vertu’, schreef hij in dat voorwoord, ‘c'est une grand' mère. Il me semble naturel de lui préférer... quelque petite immoralité bien pimpante, bien coquette, bien bonne fille... Les journalistes les plus monstrueusement vertueux ne sauraient être d'un avis différent; et, s'ils disent le contraire, il est très-probable qu'ils ne le pensent pas. Penser une chose, en écrire une autre, cela arrive tous les jours, surtout aux gens vertueux.

Het verschil met de Tachtigers zal voor Ter Braak daarin hebben gelegen dat Gautier, de man die ‘het dogma van de Schoonheid’ creëerde, in zijn roman geen enkele poging tot mooischrijverij deed.

Du Perron, 1 oktober 1932

‘met ons buiten zoeken en zelf betalen’ = Dit bezuinigingsplan van Du Perron is een plan gebleven. Tenslotte was het eten, ook wanneer men maar voor twee betaalde, in een restaurant - in een plaats als Bellevue duurder dan eten met z'n drieën of vieren thuis. Men moet deze regels bezien tegen de financiële achtergrond van Du Perron's leven in die dagen toen het tot hem begon door te dringen hoe weinig er nog van het vermogen van de familie was overgebleven.

‘zoals ik je gisteren schreef’ = Du Perron's brief van 30 September 1932 is vermoedelijk zoekgeraakt.

‘Dat de kunstenaar eerst ‘vrij’ zal zijn’ = Zie W.I. Lenin's *Parteiorganisation und Parteiliteratur* (1905) in: *Werke*, dl X, Dietz Verlag, Berlin 1959. In dit opstel schreef Lenin o.m.: ‘Diese absolute Freiheit ist doch eine bürgerliche oder anarchistische Phrase (denn als Weltanschauung ist der Anarchismus die umgestülpte Bürgerlichkeit). Man kann nicht zugleich in der Gesellschaft leben und frei von ihr sein. Die Freiheit des bürgerlichen Schriftstellers, der Künstlers und der Schauspielerin ist nur die maskierte (oder sich heuchlerisch maskierende) Abhängigkeit vom Geldsack, vom Bestochen - und vom Ausgehaltenwerden. Und wir Sozialisten entlarven diese Heuchelei, reizen die falschen Aushängeschilder herunter - nicht um eine klassenfreie Literatur und Kunst zu erhalten (das wird erst in der klassenlosen sozialistischen Gesellschaft möglich sein), sondern um der heuchlerisch freien, in Wirklichkeit aber mit der Bourgeoisie verbundenen Literatur die wirklich freie, *offen* mit dem Proletariat verbundene Literatur gegenüberzustellen. Das wird eine freie Literatur sein, weil nicht Gewinnsucht und nicht Karriere, sondern die Idee des Sozialismus und die Sympathie mit den Werktätigen neue und immer neue kräfte für ihre Reihen werben werden. Das wird eine freie Literatur sein, weil sie nicht einer übersättigten Heldin, nicht den sich langweilenden und an Verfettung leidenden ‘oberen Zehntausend’ dienen wird, sondern den Millionen und aber Millionen Werktätigen, die die Blüte des Landes, seine Kraft, seine Zukunft verkörpern.’

Du Perron, 4 oktober 1932

Esser = M. Esser (1876-1951), schreef onder het pseudoniem Gerard van Eckeren.

‘We beginnen vandaag (3 October)’ = Du Perron moet zich hebben vergist: zijn briefkaart moet zijn geschreven op Maandag 3 October of Dinsdag 4 October 1932.

Du Perron, 5 oktober 1932

‘een aardig nummer’ = [Forum van October 1932](#) bevatte proza van Richard Minne en R. Blijstra, een fragment van *Uren met Dirk Coster*, poëzie van Vestdijk, Marsman, Jan H. Eekhout en Man Arnet en panopticumstukken van Ter Braak en Du Perron.

‘Van Boucher kreeg ik fl. 40.- voor die hemdenhistorie’ = In November 1932 verscheen bij de uitgeverij L.J.C. Boucher: Jacques de Baisieux, *Het Zijden Harnas*, Nederlandse bewerking van E. du Perron. De colophon vermeldde: ‘Deze bewerking van het Chanson de Geste *Des Trois Chevaliers et del Chanise* vormt het eerste deel in de serie *Folemprise*, uitgegeven te 's-Gravenhage door L.J.C. Boucher.’

‘De tekening van Coster’ = *Uren met Dirk Coster* zou inderdaad verschijnen met een tekening van Du Perron zoals hij zich Dirk Coster voorstelde.

Ter Braak, 6 oktober 1932

‘een erg kinderachtig tooneelstukje’ = *Such is Life in China*, of: het démasqué van *den anti-burger, gezellige een-acter*, door Anthonie Donker, verscheen in *De Stem* van Oktober 1932. In het stuk traden op: ‘Menno en Eddie, door herinneringen aan de groentijd verbitterde tweedejaars’; ‘Jan S., tegenvoeter van Jan Salie, bohémien satisfait’; ‘Oome Jan, een wat oudere studenten-oom.’

‘Forum van deze maand was mager van volume’ = Het [Oktober 1932-nummer van Forum](#) bevatte proza van Richard Minne, een een-acter, *Een Improvisatie*, van R. Blijstra, poëzie van Vestdijk, Marsman, Jan H. Eekhout en Man Arnet. Verder een fragment uit *Uren met Dirk Coster* en panopticum-stukken van Du Perron en Ter Braak.

Du Perron, 7 [= 8] oktober 1932

‘Hierbij een stukje dat ik graag onder het jouwe zou willen hebben’ = Onder Ter Braak's reactie op het stuk van Den Doolaard in *De Gemeenschap*, verscheen in het [November-nr. van Forum 1932](#) ook Du Perron's reactie, getiteld: *Bij de vorige aantekening*. Du Perron schreef daarin o.m.: ‘Minder op de rede ingesteld dan Ter Braak, verwonder ik mij bijna over zijn reactie op het stukje van Den Doolaard. De grap is op zichzelf beschouwd misschien kurieus, maar onttrekt zich m.i. aan iedere weerlegging per logika. De Grote-Zwerver-zonder - Anker, de Sterkste-Man-van-alle -Jongeren, de Provençaalse druivenplukker, Balkanese muilezelberijder, etc. is op een mooie dag in het vaderland teruggekeerd, heeft gevoeld dat het tot zijn roepingen behoorde zich aldaar met de literatuur te bemoeien, en is toen, volgens eigen getuigenis *na een geduchte hartversterking*, in mijn Costerbestrijding gaan studeren. Uit schrik dat hij, die enkel uit de trein kijkend toch reeds een zieke koe van een gezonde weet te onderscheiden, hiervan zó weinig begreep, rende hij (altijd volgens eigen getuigenis) naar een nieuwe borrel. Maar niettemin door de gevreesde essay-ziekte hevig besmet, heeft hij daarop, om in druivenplukkerstaal te spreken, zijn eigen *borrelpraat in een tijdschrift(ge) poot*. Dit tijdschrift nu was *De Gemeenschap*, waarin ik reeds eerder als *neocynicus* werd ‘gesinjaleerd’, zonder dat het mij enige lust gaf mij nader te verklaren tegenover deszelfs geëmancipeerd cretinisme.’

‘Bep denkt dat dit getruqueerd is!’ = Het is niet duidelijk waarop ‘dit’ slaat: op de voorafgaande zin of op: ‘s Avonds. Daar is je brief.’

Du Perron, 12 oktober 1932

Colmjon en Verbraeck = Gerben Colmjon (1899-1972) en Lex Verbraeck redigeerden van 1926 tot 1940 het maandelijks, kritische tijdschrift *De litteraire Gids*.

Du Perron, 14 oktober 1932 (1)

‘maar zoals het nu is, kan het ook’ = Het stuk van Du Perron verscheen in *Forum* inderdaad zonder de passage over Theun de Vries.

‘Las je ooit Boender over Querido?’ = J.L. Boender (1879-1937), publiceerde in 1927 *Is. Querido en het begrip literatuur*.

Ter Braak, 16 oktober 1932

‘Chassé en zijn kameraden’ = Met ‘Chassé’ is waarschijnlijk bedoeld Constant van Wessem, redactiesecretaris van *De Vrije Bladen*.

‘de opdracht in *Ter Zake*’ = *Ter Zake* was opgedragen aan de nagedachtenis van Luit. ter Zee Th. Boelen.

Du Perron, 17 (2) / 18 oktober 1932

‘het verzoekje’ = Mevr. Du Perron had gevraagd of Ter Braak Zweedse lucifers naar Parijs wilde meenemen.

‘Het essay over Virginia’ = Het essay over Virginia Woolf, *De Manier voor Goede Verstaanders*, door Elisabeth de Roos, verscheen in het [Januari-nr. 1933 van *Forum*, p. 39](#).

Ter Braak, 20 oktober 1932

‘die heiligsten Güter’ = een zinspeling op de roman met die titel van Ilja Ehrenburg, die in 1931 bij Malik Verlag te Berlijn was verschenen.

Du Perron, 22 oktober 1932

‘Bep zal hieronder Maurois voor je copieren’ = Zie de annotatie bij Ter Braak's brief van 17 Juli 1932.

Ter Braak, 26 oktober 1932

‘a.s. Zaterdag’ = 29 October 1932.

‘Ik heb nu werkelijk een *ideaal* nummer’ = Inderdaad zou dit, met het vers van Van Geuns, de inhoud worden van *Forum*, November 1932.

‘Het stuk over Anthonie’ = *Anthonie Donker als autoriteit* verscheen in [Forum van December 1932](#). EdP., V.W. 2, p. 436.

‘Emil Ludwig was een kwal’ = Ter Braak's interview met Ludwig verscheen in de [NRC van 22 Oktober 1932](#). Hij ondervroeg Ludwig o.m. over de controversie geschiedschrijving - literatuur n.a.v. Huizinga's aanval op de literaire geschiedschrijving in *Cultuurhistorische Verkenningen*; over het probleem van de objectiviteit in de geschiedschrijving; over Mussolini en Hitler.

Ter Braak, 3 november 1932

Deze ansichtkaart van een *K.L.M. Air Liner Fokker F VIII for 15 passengers* droeg het poststempel: *Amsterdam Centraal Station 3 XI 1932*.

'Ik heb Dick Binnendijk de hand geschud' = D.A.M. Binnendijk had zich met Ter Braak gebrouilleerd in September 1931 n.a.v. de oprichting van *Forum*.

Du Perron, 4 november 1932

Bob = Robert de Roos (1907-1976), componist, broer van mevr. E. du Perron-de Roos.

van Uytvanck = Valentijn van Uytvanck (1896-1950), Belgisch schilder en medewerker aan *Forum*.

Ter Braak, 8 november 1932

Marie Ramondt = Marie Ramondt (1878-1963) doceerde van 1921 tot 1924 Nederlands aan de universiteit van Giessen, van 1925 tot 1935 aan de universiteit van Bonn.

Du Perron, 6 [= 9] november 1932

'is ons telegram terecht gekomen?' = Het telegram is niet aangetroffen in de briefwisseling.

Nijkerk = M.B.B. Nijkerk (1894-1953), was in 1932 metaalhandelaar te Brussel.

Rademacher Schorer = Jhr. M.R. Radermacher Schorer (1888-1956), bekend Utrechts bibliofiel, vriend en gastheer van kunstenaars en schrijvers.

Ter Braak, 9 november 1932

'je beide panoptica' = *Forum* van December 1932 bevatte één panopticumstuk van Du Perron, [*Polemiek en Tijdschriftleiderschap*](#). Het andere stuk, over Boender, kwam te vervallen; zie de brief van Ter Braak van 11 November 1932.

Ter Braak, 11 november 1932

dr A. Verschuur = Dr A. Verschuur (1863-1945) was directeur van de Amsterdamse H.B.S. waar Ter Braak's loopbaan als docent een aanvang nam.

'mijn stukje over de "spiegel" der V. prot.' = In de [N.R.C. van 10 November 1932](#) verscheen een stuk van Ter Braak n.a.v. *Onze Spiegel der Schoonheid, beschouwingen over het schoone door Vrijzinnig Protestanten*.

Du Perron, 13 november 1932

Le petit Ami = Roman (1903) van Paul Léautaud 'Het boeit, overtuigt, bekoort met de eenvoudigste middelen en de menselijkste alweer: een ongedwongen en onverbeterlijke verhaaltrant, een tot cynisme gaande oprechtheid, een altijd klaarwakker gezond verstand, maar het gezond verstand van de man van geest,' schreef Du Perron van *Le Petit Ami* op 19 Februari 1929. EdP., [V.W. 2, p. 152](#).

Ter Braak, 15 november 1932

Apocalypse = Titel van het laatste werk (ca. 1930) van D.H. Lawrence. Het is een essay tegen het Christendom en tegen de verintellectualisering van het moderne leven, een pleidooi voor een heidens levensgevoel, waarbij aan het besef van de aanwezigheid van zon en maan grote waarde wordt toegekend.

Naakte Waarheid = Roman (1932) van Alie Smeding.

Du Perron, 16 november 1932 (1)

‘Hierbij het stuk over Huxley’ = *Over Poëzie*, n.a.v. *Texts and Pretexts* door Aldous Huxley, EdP., [V.W. 2, p. 468](#).

Du Perron, 16 november 1932 (2)

Jean Paulhan = Jean Paulhan (1884-1968), erudiet, kritikus en essayist, volgde Jacques Rivière in 1925 op als leider van het invloedrijkste Franse literaire tijdschrift tussen de beide wereldoorlogen, de *Nouvelle Revue Française*.

Benjamin Crémieux = Benjamin Crémieux (1888-1944), essayist en kritikus.

‘dat over *Albatross*’ = *The Albatross Modern Continental Library* gaf werken uit de Engelse literatuur onder zes verschillend gekleurde omslagen uit, als blauw voor ‘love stories’, geel voor ‘psychological novels’, oranje voor ‘short stories, humorous and satirical works’, enz. Ter Braak vroeg zich in een panopticum-stukje, *Chaos*, [Forum jrg. 1933, p. 80](#), af op welke mensensoort die verdeling was afgestemd: ‘is het wonder, dat er onder deze mensensoort exemplaren voorkomen, die van het lezen gek worden? En dat zij *allen* volslagen kleurenblind zijn op het gebied van den smaak?’

Paludes = *Paludes* (1895), een kleine satire op het aestheticisme van de symbolistische kringen rondom Stéphane Mallarmé (1842-1898), waarvan in die dagen ook de jonge André Gide zelf deel uitmaakte.

Ter Braak, 17 november 1932

‘Ik schreef een klein panopticum’ = *In Memoriam Carry van Bruggen* verscheen in [Forum van December 1932](#). MtB., V.W. 3, p. 537.

Du Perron, 21 november 1932

‘Las je Borel over *Forum* in het *Vaderland*?’ = Henri Borel besprak de November aflevering van *Forum*, jrg. 1932, in *Het Vaderland* van 14 November 1932, waarbij hij o.m. schreef: “‘Etiese weekdieren’ zijn de heren van het Forum-cénacle stellig niet. Anders zouden zij enige *Verzen van Vroeger* van J. van Elsschot stellig niet geplaatst hebben, waarmede deze aflevering opent, en waaronder o.a. een sonnet *Moeder*, waarvan de twee terzinen luiden:

‘Laat niet uw dagen slinken in verdriet;
geen macht die tanden aan uw mond verstrekt,
of ooit weer zog in uwe borsten wekt.
Er is niets aan te doen, zoals gij ziet.
Drink dus een druppel bij een passend lied,

daar schele Piet reeds met uw tenen trekt.’

Wie zó van zijn moeder kan dichten heeft geen last van ethiek, noch van hart.’

Du Perron, 22 november 1932 (1)

‘Dat stuk van Valentijn’ = *Schildersintelligentie*, door Van Uytvanck, verscheen in [Forum van December 1932](#).

Du Perron, 22 november 1932 (2)

‘De kaart is nog niet de deur uit’ = De brief was geschreven op een briefkaart.

Ter Braak, 23 november 1932

‘het “verslag” van Vic over “Forum” in de N.R.Cr.’ = In de *NRC* van 22 November 1932 schreef V.E. van Vriesland met waardering over de verzen van Elsschot in het laatste Forum-nr., terwijl ook een gedicht van Jan Engelman, *Afscheid*, en ‘een schets’ van Elisabeth de Roos werden gesignaleerd. De meeste aandacht schonk Van Vriesland echter aan Ter Braak's essay *Het schrijverspalet*, waarbij hij de oorspronkelijkheid van Ter Braak's denkbeelden bewonderde, maar niettemin concludeerde: ‘de grondgedachte van dit essay verdient de sterkste bestrijding’ omdat het ‘alles aantast wat ons dierbaar is en zin en waarde van de kunst tracht te ontkennen.’

Ter Braak, 27 november 1932

‘het pittige stukje van Henny M.’ = Ter Braak bedoelde Marsman's bespreking van Donker's *De Schichtige Pegasus* (zie Marsman's *Critisch Proza*, p. 121).

‘Vic heeft gisteren’ = V.E. van Vriesland noemde in de *NRC* van 26 November 1932 *Démasqué der Schoonheid* ‘een van de belangrijkste verschijningen sedert jaren in onze literatuur’, maar hij wees Ter Braak's ‘wanbegrip, verguizing, geringschatting en miskennen van de schoonheid’ af.

Du Perron, 27 november 1932

Van Loon = H.E.H. van Loon (1885-1942), correspondent van de N.R.C. te Parijs, dichter en kritikus, die o.m. geregeld over Franse literatuur schreef in *Critisch Bulletin*.

‘Hierbij een stuk’ = Parijs bij Nacht, geschreven naar aanleiding van Paris de Nuit, een foto-album van Brassai met tekst van Paul Morand, verscheen in [Forum, jaargang 1933, p. 325](#). Du Perron betoonde zich een groot bewonderaar van de fotografie van Brassai.

Du Perron, 29 november 1932

John Buckland Wright = John Buckland Wright (1897-1954), Nieuw-Zeelands boekversierder, houtsnijder en kopergraveur die voor de uitgeverij Stols o.m. werk van A. Roland Holst, Keats en Poe illustreerde.

Ter Braak, 1 december 1932

Mannus = Mannus Franken (1899-1953).

Du Perron, 3 december 1932

‘Maurice voelt natuurlijk weinig voor het “geëmancipeerd cretinisme”’ = In zijn stuk tegen Den Doolaard schreef Du Perron over het ‘geëmancipeerd cretinisme’ van *De Gemeenschap* (zie annotatie bij Du Perron's brief van 7 October 1932). Het betreffende stuk verscheen echter al in [Forum van November 1932](#).

Prampolini = Giacomo Prampolini (1898-1975), Italiaans dichter, taalgeleerde en literatuurhistoricus, was bevriend met Jan Greshoff en Arthur van Schendel (1874-1946), van wie hij verschillende romans in het Italiaans vertaalde. Ook kende hij Du Perron en Marsman. Prampolini is de auteur van een zevendelige *Storia universale della Letteratura*, terwijl hij o.m. ook publiceerde: *Poeti Olandese* (1947) en *Poeti frisoni d'Olanda* (1952).

‘een novelle in brieven van Landor’ = Du Perron's vertaling van een bewerking van Valery Larbaud van Walter Savage Landor, *Serena*, zou in 1935 in de serie ‘Kaleidoscoop’ bij A.A.M. Stols verschijnen.

‘een dialoog over het detective-verhaal’ = *Dialoog over het detective-verhaal* verscheen in *Groot-Nederland*, jrg. 1933, p. 61.

‘die Naktkultur-reproductie’ = Reproductie van één van de schilderijen van D.H. Lawrence die in de zomer van 1929 in Londen werden ten toon gesteld en waarvan Lawrence op 10 Juli 1929 aan Maria Huxley schreef: ‘You have heard of the catastrophe, of course - 13 pictures seized and in goal - yours among them - and threatened to be burnt...’.

Ter Braak, 6 december 1932

Tine = Mevrouw C. ter Braak, zuster van Menno ter Braak.

‘Mijn × beteekende’ = Ter Braak had onderaan de brief van 1 december 1932 een kruisje gezet achter ‘Hart. gr.’ - dat Du Perron als de letter X had gelezen.

‘*Die Generation ohne Männer*’ = Dit werk van Rudolf Thiel werd door Ter Braak besproken in de [NRC van 13 Januari 1933](#).

Du Perron, 8 december 1932

‘Las je de rijmen van Hendrik de Vries?’ = In *D.G.W.* van December 1932 verscheen een rijmkritiek op Menno ter Braak's *Démasqué der Schoonheid*, waarvan de laatste regels luiden: ‘Zoek ook de kop niet van Ter Braak zijn spijker, / Wijl dikke, taaie saus geen enkle voeg laat, / Maar word uit zijn geschrift één waarheid rijker: / Dees prozakunst is hoogste vorm van kroegpraat.’

‘Het stuk *Coster spreekt*’ = In [Forum, jrg. 1933, p. 74](#), verschenen in de rubriek *Panopticum* enkele verzen van Hendrik de Vries n.a.v. *Uren met Dirk Coster*, getiteld *Coster spreekt: en Hendrik spreekt*. Du Perron antwoordde met *Perron spreekt*.

Ter Braak, 9 december 1932

‘*s Konings Poppen*’ = Novelle van S. Vestdijk, verschenen in [Forum, December 1932](#).

‘het vers van Michel’ = De December aflevering van *Forum* bevatte het gedicht [Liefde aan de Zee](#), van Ernst Michel (1899-1960).

Du Perron, 9 december 1932

‘het gedicht van Jan’ = [Pro Domo](#) van Jan Greshoff.

‘het stuk van Van Uytvanck’ = [Schildersintelligentie](#).

‘is eigenlijk prullig’ = In het December-nr. 1932 van *Forum* waren drie verzen: [Verveling](#), [Heimwee naar het Zuiden](#) en [Circus](#) van Louis van Loo opgenomen.

‘is aardig maar zwak’ = Du Perron doelde hier op het gedicht [Vacantie](#), door R. van Aart (pseudoniem van Rudie van Lier, 1914-1987).

Du Perron, 10 december 1932

‘een briefkaart die ik je gisteravond schreef’ = Du Perron's brief van 9 december was geschreven op een ongestempelde briefkaart.

Lauzun = Armand Louis de Gontaut, hertog van Lauzun (1747-1793), wiens *Mémoires Du Perron* had gelezen in de uitgave van Jonquières, Parijs, 1928 ([EdP., V.W. 2, p. 131](#)). In deze editie is de door Du Perron bedoelde episode met Lauzun's minnares, Isabelle-Fortunée Czartoryska (1743-1835), te vinden op p. 147: 'Je ne dormais ni ne mangeais; je crachais beaucoup de sang. Je voulais cependant cacher mon état; mon mouchoir plein de sang me trahit. - Que vois-je! me dit-elle en passant à côté de moi; venez à sept heures, je serai seule...'. Men vergelijkte overigens deze brief van Du Perron met *Naar Aanleiding van Laclos*, EdP., [V.W. 2, p. 527](#).

'de jonge Intnest' = Danceny.

'den heer Dalberg' = Valmont.

'Engelvlucht' = Cécile Volanges.

Santos Iturria = Figuur uit *Fermina Marquez* van Valery Larbaud.

Du Perron, 11 december 1932

'een stuk dat ik schreef over Buning' = *Een Hollander dicht een spaanse ballade*, n.a.v. *Mária Lécina*, door J.W.F. Werumeus Buning (1891-1958), verscheen in Forum, jrg. 1933. Zie ook EdP., [V.W. 2, p. 556](#).

'een van de Franse prijzen' = *Voyage au bout de la nuit*, door L.-F. Céline (1897-1961), verwierf de Théophraste Renaudot prijs 1932. Het werk werd door Du Perron besproken in de *N.R.C.* van 11 Januari 1933. EdP., [V.W. 6, p. 53](#).

Du Perron, 15 december 1932

'de "prijzen" van dit jaar' = *Le Pari* van Fernandez, *Les Loups* van Mazeline en *Voyage au bout de la nuit* ontvingen in 1932 resp. de Femina-, Goncourt- en Renaudot-prijzen.

Ter Braak, 15 december 1932

'hierbij een verslag van de zaak' = In de *NRC* van 15 December 1932 verscheen een uitvoerig verslag van het twistgesprek, voor een talrijk publiek gehouden op 14 December 1932 in de Rotterdamse Kring over het onderwerp *Schoonheid en Persoonlijkheid*, als vervolg op de kritiek op *Démasqué der Schoonheid* door Van Vriesland in de *NRC* van 26 November 1932. Van Vriesland verweet Ter Braak o.m. de schoonheid op één lijn te stellen met het eten van een bordje schildpadsoep. Bij het debat verklaarde de heer Bieling de avond 'niet veel meer dan grappenmakerij te hebben gevonden... de kunst onwaardig'. Hij beklagde zich erover 'een soort gecompliceerd denken' te hebben moeten aanhoren 'waarin hij geen positieve waarde had kunnen vinden.'

Ter Braak, 16 december 1932

Tussen Katrijp en Hargen = Gedicht dat Du Perron, met het eerder in Ter Braak's brief genoemde *In Memoriam*, tot de beste poëzie van J.W.F. Werumeus Buning rekende. Zie EdP., [V.W. 2, p. 556 e.v.](#)

Du Perron, 17 december 1932

'The Hogarth Press geeft op een dergelijke manier "brieven" uit van bekende jongere schrijvers' = In 1932 gaven Leonard en Virginia Woolf bij The Hogarth Press, Londen, de Hogarth Letters Series uit. Als eerste in deze reeks brieven verscheen *A letter to Madan Blanchard*, door E.M. Forster. Verder

verschenen in 1932 nog o.m. *A letter to a young poet* door Virginia Woolf, *A letter to a sister* door Rosamond Lehmann en *A letter to Mrs. Virginia Woolf*, door Peter Quennell.

Ter Braak, 19 december 1932

Delen = Ary Delen (1883-1960), kunsthistoricus en romanschrijver.

‘de Chanterou-affaire’ = Rafaël Dubois (1888-1945), zich noemend Chanterou, was een schilderijenvervalser (Utrillo, Vlaminck), wiens produkten door een Amsterdamse expert werden geveild. Gresshoff schreef er over in [Forum, jrg. 1933, p. 78](#).

Mädel im Boot = *Acht Mädel im Boot* (1932) was een film van Erich Waschneck, waarover Elisabeth de Roos een panopticum-stuk zou schrijven in [Forum, jrg. 1933, p. 245](#).

Du Perron, 21 [= 23] december 1932

‘het verhaal is te lang’ = Het is mogelijk dat Ter Braak zijn oordeel over het verhaal van Blijstra op de enveloppe van zijn brief van 19 December heeft geschreven. De enveloppe is echter verloren gegaan. Maar het kan ook een verwijzing zijn naar een advies van Ter Braak op een formulier dat in de *Forum*-redactie circuleerde, en waarop de redacteurs hun oordeel over de copy schreven.

Flirt met de Revolutie = [Flirt met de Revolutie](#) en [De Smalle Mens](#) zouden inderdaad in de Februari- en Maart-nummers van *Forum*, jrg. 1933, verschijnen. EdP., V.W. 2, p. 482 en 501.

Revendications = De *Nouvelle Revue Française* van December 1932 bevatte een ‘Cahier de Revendications’, waarin enige jongere schrijvers van toen als Denis de Rougemont, Robert Aron, Emmanuel Mounier, de communisten Paul Nizan en Henri Lefebvre, en het Action Françaislid Thierry Maulnier, enkele gedachten over de toekomst formuleerden. In een korte inleiding werd gezegd dat de jeugd van het jaar 1932 gekarakteriseerd werd door zijn vaste wil om met het verleden te breken en dat van dit radicalisme misschien wel een nieuwe revolutie het uiteindelijke resultaat zou zijn.

Ter Braak, 27 december 1932

‘door het gedicht van Orléans’ = Het gedicht *Priez pour Paix* van Charles d'Orléans, waarvan het colophon vermeldde: ‘Pour le plaisir de ses amis, à l'occasion des fêtes de Noël, L.J.C. Boucher a fait imprimer ce livret en caractères Caslon sur papier “Ossekop” en 99 exemplaires. La Haye, Noël 1932’. Charles d'Orléans (1391-1465), gevangengenomen in 1415 tijdens de slag bij Azincourt, verbleef gedurende 25 jaar als krijgsgevangene in Engeland. Zijn poëzie, grotendeels in gevangenschap geschreven, werd eerst in de 18e eeuw ontdekt. Charles d'Orléans was de vader van Lodewijk XII van Frankrijk.

Ter Braak, 31 december 1932

‘Diderot van Billy gelezen’ = ‘André Billy, uitnemend biograaf van en propagandist voor de Encyclopedist’, schreef Ter Braak in *Diderot, Dilletant, en Luppol, Schoolmeester*, MtB., [V.W. 4, p. 44](#). *Vie de Diderot*, door André Billy (1882-1971), verscheen in 1932.

Du Perron, 2 januari 1933

‘Gelijk hiermee gaat het omslag terug’ = Het ontwerp voor het omslag van *Dr. Dumay verliest*.

Ter Braak, 3 januari 1933

Ter Braak dateerde deze brief: 3 Jan. '32, maar aangezien het *Démasqué* toen nog niet was verschenen, moet hij zich hebben vergist: de gebruikelijke vergissing aan het begin van ieder nieuw jaar.

‘fraai artikel van Borel over het *Démasqué*’ = In *Het Vaderland* van 1 Januari 1933 besprak Henri Borel Ter Braak's *Démasqué*, Bernard Verhoeven's *De Zilveren Spiegel* en *Katholiek Verzet* door Anton van Duinkerken. Borel begon zijn stuk aldus: ‘Een literator, die tegenwoordig zichzelf respecteert en die au sérieux wil worden genomen, behoort minstens één bundel Essays te hebben uitgegeven (het Nederlandse woord Opstel is minder in gebruik bij de heren, zij spreken liever van Essays).’ Ook schreef Borel: ‘Als ik niet als kritikus van een groot blad verplicht was, ook geschriften te lezen, die mij persoonlijk tegenstaan, zou ik een bundel met zulk een malle titel als *Démasqué* der Schoonheid niet eens lezen, immers die titel is alreeds nonsens omdat ware Schoonheid geen masker voor heeft... Ik ben dan ook in 't geheel niet van plan, met zo iemand te debatteren, of zijn meningen aan te vallen of ze te trachten te ontzenuwen.’ Borel hield Ter Braak het volgende citaat voor: ‘the real beauty flies away like an angel whenever an intellect rushes in and begins to speak itself; the intellect, if it has anything to do, certainly likes to show up itself too much, with no consideration for the general harmony that would soon be wounded by it.’

Ter Braak, 5 januari 1933

‘mijn stuk over Nietzsche’ = Het hoofdstuk [Nietzsche contra Freud](#) in *Politicus zonder Partij*.

Ter Braak, 14 januari 1933

‘De tekening van Coster op pag. 1’ = *Uren met Dirk Coster* verscheen met een tekening van Du Perron zoals hij zich Coster voorstelde. Onder zijn tekening had Du Perron de woorden geschreven: ‘Waarheen? waarheen?’

‘(over Proust en Freud)’ = *Eine neue Kritik über Prust* verscheen in [Forum, jrg. 1933, p. 619](#). Vestdijk verzette zich in zijn stuk tegen een beschouwing in het *Berliner Tageblatt* van J. Andurski-Schubert, die beweerde dat Marcel Proust zijn psychologie had ontleend aan Sigmund Freud.

Luke Havergal = *Luke Havergal*, een gedicht van Edwin Arlington Robinson (1869-1935).

B. Bandt = Bernard Bandt, figuur uit de gelijknamige roman (1897) van Herman Robbers (1868-1937).

Du Perron, 15 januari 1933

‘waar ik dan 6 pop mee verdien’ = Du Perron's bespreking van *Le Pari* verscheen in de *N.R.C.* van 26 Januari 1933. EdP., [V.W. 6, p. 54](#). Ramon Fernandez (1894-1944), de uit Mexico afkomstige auteur van *Le Pari*, was tussen de beide wereldoorlogen in Frankrijk vooral bekend als essayist en kritikus, medewerker van de *Nouvelle Revue Française*, en biograaf van Molière.

Ter Braak, 17 januari 1933

‘de twee panoptica’ = Deze panopticum-stukjes, *Als Verschuldigd Antwoord* en *De Pit der Kr. Poëzie*, zijn niet gepubliceerd. Du Perron moet er in hebben gereageerd op *Kroniek van het literaire leven in 1932*, door K. Heeroma, in *Opwaartsche Wegen*, in welk christelijk letterkundig tijdschrift Du Perron's manier van polemiseren ‘iets totaal nieuws’ werd genoemd, ‘want met hem deed de proleet zijn intrede in onze letterkunde.’ In dezelfde kroniek schreef Heeroma ook uitvoerig over Ter Braak, o.m. dit: ‘Tot intellektualistische excessen als van Menno ter Braak zal v.D. (uinkerken), die tenslotte een dichter is, zij het geen groot dichter, natuurlijk nooit komen.’ Verder zal Du Perron hebben gereageerd

op het nummer van *De Litteraire Gids* van 23 December 1932, waarin onder de titel *Bakzeil halen*, het volgende stond afgedrukt: 'E. du Perron deelt in de laatste aflevering van *Forum* mee, dat hij zijn polemieek stopzet. Dit is geen goede tijding. Hij legt er namelijk de nadruk op, dat hij dit verklaart aan de vooravond van een nieuwe jaargang; dit wekt de schijn dat hij wijkt voor een deel der publieke opinie. Voorts is dit tijdstip ongelukkig gekozen, omdat juist zéér onlangs degene die de letterkundige spreekbeurten bij de A.V.R.O. uitdeelt, zichzelf driemaal in korte tijd met zulk een spreekbeurt heeft bedacht, en één van deze keren Du Perron's gefundeerde vernietiging van het restant van Dirk Coster's faam heeft beantwoord met een aanval op Du Perron's karakter. In plaats van een Zondagmiddag-spreekbeurt te horen te krijgen, waarin hij zijn deloyale kritikus op zijn plaats kan zetten, verneemt men nu, dat Du Perron retireert. Wij bewonderen volstrekt niet al wat deze in *Forum*, en eerst elders, ten beste heeft gegeven, maar menen hier een betreurenswaardig teken te zien, dat het er in ons land erger dan ooit tevoren zó mee is gesteld, dat wie hier op het literair toneel even een onafhankelijke stem probeert te doen klinken, zeer spoedig daarna achter de coulissen tot inkeer wordt gebracht.'

De Litteraire Gids stond onder leiding van Gerben Colmjon en Lex Verbraeck en was een uitgave van de N.V. Litteraire Boekwinkel, Korte Voorhout, Den Haag.

'die hondenkwestie' = In *Opwaartsche Wegen*, jrg. 1931, p. 229, had Heeroma Du Perron een 'hond' genoemd. Zie de brieven van 3 en 4 december 1931.

Tailhade = Laurent Tailhade (1854-1919), dichter en antiklerikaal, anarchistisch polemist.

Du Perron, 19 (2) [= 20] januari 1933

Robert Pourcieux = Robert Pourcieux is de held uit de roman van Fernandez, 'karakteristiek de held van wat men meer en meer de roman van de "burgermaatschappij" noemen zal'. EdP., [V.W. 6, p. 55](#).

Ter Braak, 23 januari 1933

'maar dat lijkt me meer iets voor Theun de Vries' = Mogelijk een zinspeling op het stuk van Theun de Vries (1907-2005) in het eerste nr. van *De Stem*, jrg. 1933, *De Keerzij van het Vernuft*, n.a.v. *Démasqué der Schoonheid*. In 4 1/2 blz. werd de keerzij van het vernuft gedemonstreerd met o.a. de volgende termen: 'miniatuur-Huxley', 'lilliputter-Mencken', 'hatelijke manie', 'hooghartig grijnzen', 'nihilistisch', 'antikosmisch', 'zuurstofloze ruimte', 'kringloop van kille, mechanische reacties', 'bijtende zuren van zijn hoon en twijfel', 'steriel', 'opgejaagde, bijna angstige woede tot analyseren in een jeugdig mens', 'intellectuele razernij', 'schreeuwende ontoereikendheid', 'mephistofelische wraakzucht', 'vernietigingsdrang.' En ook: 'Wie met de blinde voortvarendheid van Ter Braak ieder verschijnsel, wat hem op zijn weg tegenkomt, vangt met de lasso van de spot en neersteekt met het mes der verstandelijkheid, maakt zichzelf en zijn omgeving het bestaan onmogelijk.'

Du Perron, 23 januari 1933

'Ingesloten de "querelle de cuistres" van *De Gids*' = In het ochtendblad van 13 Januari 1933 maakte het *Algemeen Handelsblad* melding van een beschuldiging van plagiaat, door P.N. van Eyck en P. Geyl uitgebracht tegen prof. dr. H.T. Colenbrander te Leiden, n.a.v. diens artikel over Willem van Oranje in het speciale Oranjenummer van *De Gids*. Het *Algemeen Handelsblad* publiceerde de brief van Van Eyck en Geyl en een verklaring van Colenbrander in de avondeditie van 16 Januari 1933.

'Niet alleen de integriteit van de Nederlandse wetenschap, niet alleen de reputatie van een bekend hoogleraar en van een groot nationaal tijdschrift, maar de viering van Willem van Oranje's eeuwfeest

zelf wordt door dit jammerlijk geval aangetast,' verklaarden Van Eyck en Geyl o.m., in de passage die vermoedelijk door Du Perron werd aangestreept.

'je stukje over de Rembrandt-verering' = *Rembrandtverering in Rok*, MtB., [V.W. 3, p. 532](#).

Ter Braak, 24 januari 1933

'een grote novelle van *Cola Debrot*' = *De Mapen*, verschenen in [Forum, jrg. 1933](#).

Du Perron, 25 januari 1933

'Hierbij de 2 pan. terug' = Het panopticum over de boekhandel, *De tyranny verdrijven*, en dat n.a.v. Van Eyck en Geyl, *Sancta Simplicitas*, verschenen in [Forum jrg. 1933 afl. 2](#). Het laatste stuk werd opgenomen in het *Journal van het Tweede Gezicht*, MtB., V.W., 3 p. 538.

'de uitslag van den "ereraad"' = Op 24 Januari 1933 deed een commissie, bestaande uit de hoogleraren H. Brugmans, J.H. Gosses en G.W. Kernkamp, en ingesteld door de curatoren van de universiteit te Leiden, een rapport uitkomen, waarin de vraag of de beschuldigingen tegen Colenbrander geuit - n.a.v. diens artikel in *De Gids* - juist waren, 'in hoofdzaak bevestigend' werd beantwoord. 'Zeer afkeurenswaardig' achtte de commissie het dat de heren Van Eyck en Geyl hun brief aan de Gids-redactie onmiddellijk 'voor het forum der publieke opinie' hadden gebracht. Die brief namelijk verscheen in de pers eer hij in het bezit van de geadresseerde gekomen was. Op de datum van Du Perron's brief was het rapport van de commissie nog niet openbaar gemaakt - dat gebeurde eerst op 9 Februari 1933.

'Hoe vriest het bij jullie wel?' = Het weerbericht voor 25 Januari 1933 voorspelde 'Aanhoudende matige tot strenge vorst.' In geheel Frankrijk kwam strenge vorst voor, met zware sneeuwval.

Thierry Maulnier = Thierry Maulnier (1909-1988), essayist en toneelschrijver, medewerker van de *Action Française*, die in het door Du Perron bedoelde *N.R.F.*-nr. van December 1932 een afwijzing schreef zowel van het kapitalisme als van het socialisme, maar ook van het fascisme en nationaal-socialisme omdat zij genoeg namen met de toestand, ontstaan door de overwinning van het kapitalisme: 'En face des excicenges fondamentales de l'homme, collectivisme et capitalisme sont identiques.' Het boek dat Du Perron Ter Braak stuurde was *La Crise est dans l'Homme*. EdP., [V.W. 6, p. 63](#).

Ter Braak, 27 januari 1933

'het nationale tweetal' = Slaat op Van Eyck en Geyl, n.a.v. hun stuk tegen Colenbrander.

Du Perron, 28 januari 1933

'een boek van poëtische proeven door dokters, voor Pia' = De titel van dit boek was: *Bouquet poétique des médecins* (1933).

Du Perron, februari 1933

Deze regels zijn geschreven op een prentbriefkaart: *Helsingor, Hamlets Mindesten*. Van het poststempel is alleen te lezen: Gare Montparnasse, 2. 33. Waar Ter Braak in zijn brief van 3 Februari 1933 antwoordde op Du Perron's vraag over *Uren met Dirk Coster*, zal deze briefkaart derhalve op 1 of 2 Februari 1933 geschreven zijn.

Du Perron, 2 februari 1933

'Frank Harris lezen door Hugh Kingsmill' = Du Perron besprak het boek over Frank Harris door Hugh Kingsmill in de *N.R.C.* van 10 Februari 1933, EdP., [V.W. 6, p. 65](#).

'een gedicht van een anderen dokter' = In *Den Gulden Winckel* van Maart 1933 publiceerde Du Perron *Enigme*, madrigal uit *Les Récréations Poétiques, amoureuses et galantes, par le Sieur Du Four* (de Crespelière), docteur en médecine, Paris 1619, dat aanvangt: 'Je nais du Soleil et de l'eau.' EdP., [V.W. 2, p. 607](#).

Ter Braak, 3 februari 1933

P.C. = *Propria Cures*, van welk Amsterdams studentenblad Ter Braak redacteur was van 2 Februari 1924 tot 24 Oktober 1925, en waarin hij zowel voor als na zijn redacteurschap [publiceerde](#) (zie de Bibliographie in MtB., V.W. 7).

'De zelfqualificatie van dr. Hussenot' = Zie MtB., [V.W. 3, p. 166](#).

Du Perron, 4 februari 1933

'Zijn (Marsman's) stuk tegen Last, maar vooral tegen *De Kring*' = N.a.v. een lezing van Jef Last over *Literatuur in Sovjet-Rusland*, gehouden in de Amsterdamse kunstenaarssociëteit *De Kring*, schreef Marsman *Moskou gaat dromen*, een panopticum in [Forum, jrg. '33, p. 157](#).

'fragment van Putman' = *De Maaltijd*, fragment uit de roman *Vader en ik* (1933) door Willem Putman.

Du Perron, 7 februari 1933

'Dat stuk in *De Stem* lijkt me heerlijk' = In *De Stem*, jrg. 1933, p. 177 verscheen *Vluchtige Blikken*, getekend door: *Spectator*. Deze schreef o.m.: 'Er is een steriele en giftige wanhoop, de verveling der leegte: type Forum. Vergeten we niet, dat in alle tijden elke literatuur gewemeld heeft van kleine intellecten zonder hart, wier beetje hart zodanig wegteerde in eierzucht en kunstbekommernis, dat er voor het leven slechts een klein soort vampiertje in mensegedaante overbleef. Die types waren er altijd. Alleen: in sterke tijden, waar gloed in zit, bleven ze op de achtergrond of ze kronkelden om de groteren heen. In moedeloze tijden dringen ze op, vullen het voorplan met hun loze bedrijvigheid. Een natuurverschijnsel, mijne heren: als het schemeren gaat, begint toch de regering van de vleermuizen!... Wie weet nog van De Lairese, die zich voortzoog aan de oude Rembrandt. O ja, Rembrandt heeft zijn afzichtelijke vampierentronie vereeuwigd, met een kalme en oneindig diepe verachting. Hij was de vleermuis, de Du Perron der 17e eeuwse schemering.'

Du Perron, 9 februari 1933

'Vergeet je niet mij de *N.R.C.*'s te zenden waarin stukken van mij staan?' = In de *N.R.C.* van 29 Jan. '33 verscheen Du Perron's bespreking van dl. I van André Gide's [Oeuvres Complètes](#); in de *N.R.C.* van 5 Febr. '33 een bespreking van Jules Supervielle's [La Belle au Bois](#). Zie EdP., V.W. 6, p. 56 en 60.

Ter Braak, 10 februari 1933

Pijke Koch = Pijke Koch (1901-1991), schilder.

'Jammer, dat die rel over Lawrence zich in niet minder dan *boekdelen* afspeelt.' = Aan de 2 Maart 1930 in Zuid-Frankrijk overleden Engelse auteur verschenen in de daarop volgende jaren verschillende herinneringen. Het inleidende essay van Aldous Huxley bij de uitgave van de brieven van D.H. Lawrence is gedeeltelijk herinnering. Elisabeth de Roos besprak in *Groot-Nederland*, jrg.

1933, p. 467, behalve de *Reminiscences* van John Middleton Murry, *Lorenzo in Taos* door Mabel Dodge Luhan en *The Savage Pilgrimage* van Catherine Carswell, die zich scherp tegen Murry richtte. Verschenen waren toen ook al de gedenkschriften van Ada Lawrence en Stuart Gelder.

‘X. heeft *Janacopoulos* (Ambrosia)... vertaald’ = De Griekse vertaling van *Cantilene voor Vera Janacopoulos* van Jan Engelman, door een anonyma, verscheen in [Forum, jrg. 1933, p. 560](#).

Du Perron, 11 februari 1933

Sawinkow = Du Perron schreef over Sawinkow in de essays [Flirt met de Revolutie](#) en [De Smalle Mens](#), EdP., V.W. 2.

‘die “communistic” vermaning van Vic in de *N.R.C.*’ = In de *N.R.C.* van 8 Februari 1933 werd Du Perron's *Flirt met de Revolutie* in *Forum* aangeduid als ‘een naar de vorm in de dagboektrant... gehouden Cahier, dat wij kwalijk ernstig kunnen nemen, en zelfs bijna rustig kwalijk zouden nemen, ware het niet dat de schrijver bij herhaling met ontwapenende openhartigheid zijn volslagen onwetendheid belijdt op het gebied, dat hij hier entameert. “Anderhalve maand van revolutionnaire documentatie” geven hem inmiddels apodictische uitspraken in de pen over aangelegenheden, waaromtrent men eerst na jarenlange studie, zoal geen inzicht nog, dan toch een overzicht verkrijgt.’ De woorden ‘anderhalve maand van revolutionnaire documentatie’, die Van Vriesland citeerde, zijn te vinden op blz. 489 van het tweede deel van Du Perron's Verzameld Werk.

Du Perron, 13 februari 1933

‘Het stukje over Donker (door Stelberg) was weer onthullend; in het panopticum van Jan, dat ik hier insluit, heb ik met zijn goedvinden nog een voetnoot daarover aangebracht’ = Vsevolod Ivanov (1895-1963), een Sowjet-Russisch schrijver, had tijdens een verblijf in Parijs in een interview verklaard dat Sovjet-Rusland ‘het enige land ter wereld is waar zelfs een dichter die ver beneden het middelmatige blijft van zijn vakverdiensten kan leven’ en dat schrijvers in Moskou in aparte woonkazernes leven. Greshoff schreef hierop zijn panopticum-stukje *Het Schrijvers-Eden*, waarin hij o.m. schreef niets aantrekkelijks te vinden in het ‘samen te moeten hokken met Alie van Wijhe-Smeding, M. Premsele, Anton van Duinkerken, Herman Middendorp, de oude heer Borel, of de idealist Anthonie Donker.’ Bij ‘Donker’ plaatste Du Perron de volgende voetnoot: ‘Klassificatie van Ds. Spelberg, die aan dit idealisten-werk een preek wijdde.’ [Forum, jrg. 1933, p. 247](#).

‘mijn stukje over Harris-Kingsmill’ = In de *N.R.C.* van 10 Februari 1933 besprak Du Perron *Frank Harris* door Hugh Kingsmill. EdP., [V.W. 6, p. 65](#).

Du Perron, 15 februari 1933

‘mijn stuk over de acteurs’ = *De grote dingen van de planken*, EdP., [V.W. 2, p. 537](#).

Ter Braak, 16 februari 1933

‘Hemdenmaker’ = *De Arme Hemdenmaker*, Du Perron's vertaling van Valery Larbaud's *Le Pauvre Chemisier* verscheen bij A.A.M. Stols in hetzelfde jaar, 1932, als zijn vertaling van Jacques de Baisieux, *Het zijden Harnas*.

Du Perron, 16 februari 1933

‘Hier is nog een derde lezing’ = Regels van het vers *De Prins Weergekeerd*, dat werd gepubliceerd in de Panopticum-rubriek van *Forum*, jrg. 1933, p. 161, n.a.v. de kwestie-Colenbrander. EdP., [V.W. 2, p. 619](#).

Du Perron, 18 februari 1933 (1)

'het in orde brengen van mijn 4e bundel "essays"' = Du Perron zou later de samenstelling van *De Smalle Mens* wijzigen; niet alle panopticum-stukken werden opgenomen, ook de 'geweigerde' stukken vielen uit.

Ter Braak, 18 februari 1933

'je stuk over de acteurs' = *De grote dingen van de planken*, EdP., [V.W. 2, P. 537](#).

Du Perron 19 februari 1933

'Vind je het niet goed om... bovenstaande regelen onder *Forum* te zetten?' = Het door Du Perron geschreven stukje werd niet in *Forum* gepubliceerd. X. is hier geschreven door Du Perron.

Ter Braak, 20 februari 1933

'panopticum op Eikenboom' = Ondanks een waarschuwing van inspecteur van politie J. Vermeer te Kota Radja, bracht commandant P. Eikenboom de Zaterdagavond van 5 Februari 1933 op de sociëteit van genoemd Atjehs stadje door. Tijdens zijn afwezigheid sloeg de bemanning van zijn opleidingsschip, de oude kruiser *Zeven Provinciën*, aan het muiten. Na gevangenneming van enkele officieren verliet het schip, zonder zijn gezagvoerder, de rede van Olehleh, nagestaard door de heer Vermeer, die - volgens *Het Vaderland* van 8 Februari 1933 - 'om 10.15 u. alleen op de steiger stond toen het schip wegvoer, onmachtig om iets te doen.' De muiters maakten bekend op weg te zijn naar Surabaya; gèèn geweld in de zin te hebben; uitsluitend te willen protesteren tegen de salariskortingen bij de marine en tegen de arrestatie, op 30 Januari 1933, van 50 betogende marinemannen te Surabaya onder wie enkele - *Het Vaderland* van 22 Februari 1934 zou er nòg eens aan herinneren - in de stad met voetzoekers hadden gegoooid. Bijna zes dagen bevond de *Zeven Provinciën* zich in handen van de muiters. De *Aldebaran*, aan boord waarvan de commandant van het muitende schip zich bevond, en die onmiddellijk de achtervolging had ingezet van de volgens de marine langzamer kruiser, moest na 2 1/2 dag de achtervolging staken wegens oververmoeidheid van de bemanning. Bij het binnenvaren van Straat Soenda echter werd het opleidingsschip, dat niet was uitgerust met luchtafweergeschut, getroffen door een bom uit een marine-vliegboot. Er vielen verscheidene doden en gewonden aan boord van de *Zeven Provinciën*, die zich daarop onmiddellijk overgaf. Gedurende de vaart van de kruiser langs de westkust van Noord- naar Zuid-Sumatra, raakte een aanzienlijk deel van de Nederlandse publieke opinie in de grootst mogelijke opwindning. Minister-president dr. H. Colijn sprak van een torpederen van het schip en boven een artikel van 6 Februari 1933 plaatste *Het Vaderland* de koppen: *Wat moet er gedaan worden? - Even afwachten en verkennen, zegt men in marinekringen - Naderen zij Java, dan aanvallen*. Krijgshaftige geluiden werden ook vernomen in de ingezonden brieven, zoals die van het oud-lid van de Raad van Nederlands-Indië L.H.W. van Sandick en de gewezen gezaghebber van de marine J.W. van Nouhuys, welke laatste in een brief in de *N.R.C.* van 8 Februari 1933 o.m. schreef: 'Tussen 9 uur 's avonds en 2 uur in de morgen heeft te Olehleh voor een hoogstaand en vastberaden man de gelegenheid voor het grijpen gelegen om de nationale eer te redden door een persoonlijke daad, een Luther waardig. Dat niemand de morele moed heeft gehad die gelegenheid te grijpen door zich op dat ogenblik aan boord te begeven van de *Zeven Provinciën* óf de muiters tot inkeer nopend óf hen dwingend zijn leven te nemen, is het schrijnendste bewijs der innerlijke verwording van het gezags- en verantwoordelijkheids-gevoel.' En L.H.W. van Sandick berichtte op 7 Februari 1933 aan *Het Vaderland*: 'Dat (marine-)personeel is vele jaren te zacht aangepakt. Rechten gingen voor plichten, in elk geval van ongeschreven plichten.' Volgens Van Sandick was men in 1901 al te 'zacht' geweest voor het 'marinepersoneel.' Deze briefschrijver bepleitte vervolgens een 'verovering' van de muitende kruiser, desnoods met opoffering van de op dat

schip gevangen gezette officieren, die, meende hij, de dood ook wel zouden verkiezen boven een met de schande van de marine gekocht leven.

‘Het eerste... *goede* stuk over het *Démasqué*’ = In *Boekenschouw*, jrg. 1932-'33, p. 385, besprak J. van Heugten (1890-1963) *Het Démasqué der Schoonheid*. In deze bespreking werd Ter Braak vergeleken met Reinaert, en ook Mefisto wordt tevoorschijn gehaald, maar het slot van pater Van Heugten's bespreking was niet onwelwillend: ‘Bij geesten als Ter Braak, als Huxley en Gide, als Nietzsche en Stendhal is die onrust de veerkracht van hun wezen, hun levenselixer. Het doel, het bereikte en veroverde, het gewonnene en bezit geworden is onmiddellijk zin- en waardeloos, zodra het niet meer te bestreven is. Slechts het streven, het nieuwe in wording, is van betekenis... De dienst dezer rusteloze geesten aan de mensheid is, dat zij dwingen tot aldoor herzien en herijken der oude waarden. Dit kan ook de betekenis van het *Démasqué der Schoonheid* zijn.’

Du Perron, 20 februari 1933

‘Begin Januari '33 ga ik bovendien toch vast uit *Forum*’ = Moet zijn: begin Januari 1934.

Du Perron, 22 februari 1933

‘Je panopt. over die officieren is maar zoo *half waar*’ = In zijn stuk *De Oud-Helden* schreef Ter Braak o.m.: ‘Blijkbaar was het temperament van de heer Eikenboom ten enenmale niet geschikt om tot die enorme zelfvergetelheid te geraken, waaraan men (mits de juiste enscènering toevallig aanwezig is) de reputatie van een Van Speyck te danken heeft. Terwijl de Van Speycks uitzonderingstemperamenten zijn, die op het critieke moment moediger voor de dag komen dan gewoonlijk, zijn de Eikenbooms regel; de gangbare phrasen van de bittertafel herinneren zij zich niet meer, als zij, de enige maal wellicht in hun ganse bestaan, voor iets anders worden gesteld dan glimmende ponjaards, recepties op “soozen” en nagekauwde ideeën van Piet Hein; *zij zijn laf*, en in die lafheid wordt zelfs een zeeofficier voor ons plotseling weer een mens, een sympathieke medemens in het Adamskostuum van het colbert. Maar niet aldus oordeelen de oud-gezagvoerders, de oud-helden van de ‘Witte’. Uit hun ingezonden stukken in de *N.R.Cr.* spreekt oprechte woede, omdat zij gepensionneerd zijn en het de heer Eikenboom niet meer voor hebben kunnen doen, hoe men de lont in het kruit werpt, hoe men alle pensioen voorgoed onmogelijk maakt door glimlachend te sterven, kortom: hoe men doodgaat in een vlaag van begenadigde domheid. Als de heeren van Sandick en van Nouhuys de pen voeren, sidderen de biljarten, en de vrienden oud-gezagvoerders vragen elkaar na het avondblad gelezen te hebben: ‘Wist jij, dat die Van Nouhuys schrijven kon?’

‘mijn panopt. *Parijs bij Nacht*’ = Verscheen in [Forum jrg. 1933, p. 325](#).

‘en *Maria Lecina*’ = *Een Hollander dicht een Spaanse ballade*, EdP., [V.W 2, p. 556](#).

‘Die roodharige dame is Lady Macbeth.’ = Du Perron stuurde Ter Braak een reproductie van Lady Macbeth, vermoedelijk van een prae-Rafaelitisch schilder.

‘Pater van Heugten schreef ook het fraais, dat ik hierbij insluit’ = In *Boekenschouw*, jrg. '32-'33, p. 433, publiceerde J. van Heugten *De dood van het vitalisme?*, waarin o.m. deze zin voorkwam: ‘Coster's verdiensten zijn door geen witte mieren weg te knagen. Wie het wezenlijke der Nederlandse poëzie zó in honderd verzen samenbracht, wie zo fijn gehoor bezit voor de nieuwe geluiden, kàn niet de ridicule figuur zijn die Du Perron van hem maken wilde.’ Ook elders kwam Du Perron nog eens ter sprake in dit artikel: ‘Anthonie Donker is de naaste leerling van deze Elias (Coster), wien diens mantel schijnt ten deel gevallen... Zijn humaniteit die voelbaar uit Coster's school stamt, is ondanks haar

ontoereikendheid een heel wat menselijker en breder basis dan het bijna perverse eclecticisme van Du Perron, schrijver van het formeel geslaagde, maar menselijk corrupte *Gebed bij de harde dood*, dat Coster uit zijn bloemlezing had moeten weren.'

'dien mijnheer Gans' = Jacques Gans (1912-1962).

Du Perron, 28 februari 1933 (2)

'Het stuk van Henny' = *De dood van het vitalisme*, geschreven als antwoord op J. van Heugten's *De dood van het vitalisme?* in *Boekenschouw*, verscheen in [Forum, jrg. 1933, p. 256](#). H. Marsman, *Critisch Proza*, p. 272.

'het klad van een soort p.s.' = Du Perron schreef achter Marsman's *De dood van het vitalisme* in *Forum* een *Postscriptum*, waarin hij Van Heugten aanbood om voor f 600,- twee bloemlezingen binnen drie maanden samen te stellen die de bloemlezingen van Dirk Coster zouden evenaren.

Ter Braak, 10 maart 1933

'Gisteren opgebeld door de tekenaar van de kleermaker, die ik destijds in Panopticum vernachelde' = Zie [De Aesthetiek der Kleermakers](#), MtB., V.W. 3, p. 536.

Poiret = Paul Poiret (1879-1944), Frans mode-ontwerper.

Du Perron, 12 maart 1933

'Ik ben zelf hevig schrijvende aan mijn "roman"' = Du Perron logeerde waarschijnlijk bij Ter Braak in Rotterdam op Zaterdag 4 Maart 1933; in ieder geval hebben zij elkaar op die datum ontmoet, zie de brieven van 1 maart en 10 maart 1933. Bij die gelegenheid heeft Du Perron vermoedelijk gesproken over het schrijven van een roman (*Het Land van Herkomst*), die hij aanvankelijk *Ducroo* noemde en waaraan hij na zijn terugkeer uit Nederland in Parijs heeft gewerkt, vgl. brief van 16 maart 1933. In het door Du Perron geannoteerde ex. van *Het Land van Herkomst* geeft hij December 1932 als datum waarop hij aan zijn roman begon.

'Mijn stuk tegen den pater' = Als *Postscriptum* bij *De Dood van het Vitalisme*, door H. Marsman, verscheen in [Forum, jrg. 1933, p. 259](#), een stuk van Du Perron tegen pater Van Heugten S.J., zie ook de aantekening bij de brief van 28 februari 1933 (2).

Kaas = Zie de brief van 20 februari 1933.

Ter Braak, 15 maart 1933

'Hierbij ingesloten de verzen van Dèr Mouw... met een portret' = [Forum van Mei 1933](#) opende met *Nagelaten Verzen* van Johan Andreas Dèr Mouw (Adwaita, 1863-1919), van een inleidende aantekening voorzien door V.E. van Vriesland. Ook een portret, en een facsimile van Dèr Mouw's handschrift werden afgedrukt. Het zijn de verzen 1-17 in Johan Andreas Dèr Mouw, *Verzamelde Werken*, dl. III, p. 64-83.

Du Perron, 16 maart 1933

'het gevangen zetten van Renn, Mann etc. door Hitler' = Na de brand in het Rijksdaggebouw te Berlijn op 27 Februari 1933 werden overal in Duitsland communisten - ook de gehele communistische Rijksdag-fractie - en de, volgens de politie, met het communisme symphatiserenden, gearresteerd.

De *NRC* van 28 Februari meldde dat verscheidene schrijvers zich onder de arrestanten bevonden, o.w. Ludwig Renn (pseudoniem van Arnold Vieth von Golssenau). Het zou tot 1935 duren eer Renn, beschuldigd van 'literair hoogverraad', uit de gevangenis werd ontslagen. Tot de arrestanten op 27 en 28 Februari behoorde echter niet de door Du Perron bedoelde Heinrich Mann - Thomas Mann verbleef in Parijs. Heinrich Mann was namelijk enkele dagen vòòr de Rijksdagbrand al over de Tsjechische grens gevlucht, nadat hij, samen met Einstein en Rudolf Olden, het initiatief had genomen voor een bijeenkomst over het vrije woord, op 19 Februari 1933 te houden in het Theater am Bülowplatz te Berlijn. De bijeenkomst werd niet verboden, maar toen het publiek op 19 Februari begon toe te stromen, bleek het gehele Bülowplatz door de politie afgezet, terwijl een muziekkapel van de S.A. militaire marsen ten gehore gaf. Daarvòòr had Heinrich Mann (1871-1950) al moeten bedanken, als voorzitter van de afdeling dichtkunst van de Pruisische Akademie, nadat de Pruisische Kultusminister Rust had bepaald: Heinrich Mann en Käthe Kollwitz eruit òf ik ontbind de hele Akademie.

'ik krijg morgen wschl. van Gans' = In [Forum, jrg. 1933, p. 304](#), verscheen *Contraflirt met de revolutie*, het antwoord van J. Gans op Du Perron's *Flirt met de revolutie*. Het stuk van Gans was gedateerd: Maart 1933.

Ter Braak, 18 maart 1933

'dat gedicht van Lawrence' = Zie Du Perron's brief van 28 februari 1933 (2).

'het bijgaande vers over hem' = Elsschot's gedicht over Greshoff werd niet in Forum gepubliceerd.

Du Perron, 19 maart 1933

Vsevolod Ivanov = Zie de aantekening bij de brief van 13 februari 1933.

Eikenboom = Zie de aantekeningen bij de brieven van 20 en 22 februari 1933.

'over de "boucher éloquent", die aan den brief over Valmont voorafging?' = Zie de brieven van 8 en 10 december 1932.

De laatste twee zinnen van deze brief waren geschreven op de achterkant van de enveloppe die was afgestempeld: 'Paris, Gare Montparnasse, 13.30, 20-III 1933'

Du Perron, 20 maart 1933

'Het vers van Elsschot op Greshoff' = Het gedicht van Elsschot werd niet in *Forum* geplaatst.

Flaes-Terborgh = F.C. Terborgh (pseudoniem van R. Flaes, 1902-1981).

'Dr. met Fransche naam' = Dr. Fortanier, psychiater te Leiden. Zie ook de laatste regels van Ter Braak's brief van 13 Oktober 1932.

'Dominé Faber (met het oog op het gekrakkeel in de Kamer)' = Ds. J.L. Faber, die op 2 Augustus 1933 Menno ter Braak's schoonvader zou worden, was Tweede Kamerlid voor de S.D.A.P.

Ter Braak, 25 maart 1933

'hij is... door de politie in hechtenis genomen' = Dr. Jef Last schreef hierover: 'De film liep in Amsterdam, in het sindsdien afgebrande Rembrandt-theater aan het Rembrandt-plein. Het was de eerste nazi-film die hier vertoond werd. De actie was georganiseerd door Sneevliet. Echt spontaan was

de actie dus niet, al waren we allen natuurlijk wel oprecht geladen tegen het nazi-régime. De film was voorzichtig gemaakt, zodat er, objectief gezien, niet zo heel veel te protesteren viel. We zaten echt wel te wachten op de eerste gelegenheid om te keer te gaan. Toen we eenmaal een aanleiding hadden gevonden begonnen we telkens een voor een te schreeuwen, of stinkbommetjes te gooien - er werden zelfs muizen in de zaal losgelaten. Telkens als er weer iemand door de politie verwijderd was begon het weer op een andere plaats in de zaal... Ik herinner me dat Otten aan de actie deelnam, en Mien Sneevliet, Maurits Dekker en zijn en mijn vrouw en vele anderen. De politie werd zeer zenuwachtig, probeerde ons de trappen af te gooien, kneep de vrouwen (die echter ook terugbeten en schopten), bracht ons naar de politiepost waar onze namen genoteerd werden en liet ons dan weer vrij. We verzamelden ons dan weer bij Schiller, en verschillende kochten biljetten voor de 2e voorstelling om er nogmaals uitgegooid te worden. Gewonden vielen er niet.' J.F. Otten is waarschijnlijk de man geweest die 'in bezit van signaalfluit' op 20 Maart uit het Luxortheater te Rotterdam - waar dezelfde film over de verrichtingen van een Duitse onderzeeër in de eerste wereldoorlog draaide - werd verwijderd (*NRC* van 21 Maart 1933). Aangezien de vertoning van de film in Amsterdam tot onrust aanleiding bleef geven, besloot de Nederlandse Bioscoopbond (*NRC* van 22 Maart) *Morgenrot* van het programma af te voeren, een besluit waartegen de *NRC* een scherp protest aantekende.

'Vooral na de Hitler-revolutie' = Op 30 Januari 1933 was Adolf Hitler rijkskanselier geworden, op 1 Februari ontbond hij de Rijksdag en schreef nieuwe verkiezingen uit voor 5 Maart. Hitler, Goering en Frick, de enige nazi's in het op 30 Januari gevormde kabinet, waren de onmiskenbare regeringsleiders. Zij voerden een politiek van intimidatie, terwijl zij, als minderheid nog in de regering, zich tegelijkertijd konden gedragen alsof zij nog in de oppositie waren. In Februari 1933 werd een noodverordening van kracht waarbij zeven fundamentele rechten (vrijheid van persoon, woning, eigendom, meningsuiting, drukpers, briefgeheim, vergadering) buiten werking werden gesteld; katholieke en socialistische hoofdamttenaren werden ontslagen; de politie kreeg op 17 Februari van Goering opdracht zich 'onder alle omstandigheden van een vijandige houding tegenover de nationale bonden (S.A., S.S. en Stahlhelm) en partijen' te onthouden, daarentegen 'met de scherpste middelen' op te treden tegen de staat 'vijandig' gezinde organisaties: 'politiebeamten die bij het uitvoeren van deze plicht van hun vuurwapens gebruik maken, zullen zonder aanzien des persoons door mij gedekt worden. Iedere beampte moet steeds voor ogen houden dat het nalaten van een maatregel zwaarder weegt dan een bij de uitvoering begane fout.' De terreur tegen vooral communisten en socialisten werd nog verscherpt na de Rijksdagbrand van 27 Februari 1933. De communisten werden hiervoor rechtstreeks verantwoordelijk gesteld, maar aangezien communisten 'marxisten' zijn en de sociaal-democraten het ook waren, waren deze laatsten, in de redenering van de nazis, ook schuldig. (Dat het nationaal-socialisme in het verleden meer dan eens steun had aanvaard van de communisten, die nu eenmaal de sociaal-democraten als een groter gevaar hadden beschouwd dan Hitler c.s., was uiteraard vergeten). De politieke partijen hadden geen antwoord op de propaganda - deels bekostigd door de staat, deels door industrieelen - noch op de terreur van de nazis. Vandaar ook het resultaat van de verkiezingen van 5 Maart 1933: 44% (17,2 miljoen) van de stemmen werd op de nationaal-socialisten uitgebracht die bij de verkiezingen van 1932 11,7 miljoen (33%) stemmen hadden behaald. Deze overwinning versterkte uiteraard in aanzienlijke mate de invloed van de nazis - Goebbels werd o.m. minister - en versnelde het tempo van de zg. nationaal-socialistische revolutie.

'maar die communisten' = Jacques Gans, romancier en polemist, was in 1933 communist, en medewerker van *De Tribune*. Zijn stuk tegen Du Perron, *Contraflirt met de Revolutie*, verscheen in [Forum, jrg. 1933, p. 304](#).

‘Dinsdag nog een heel geslaagde opvoering van *Ubu* gezien in Utrecht’ = Op 21 Maart gaven leden van het Utrechts Studenten Corps o.l.v. A. Koolhaas een opvoering van *Ubu Roi*, met decors van Wim Klaassen en Leo Vroman. Ter Braak schreef de inleiding voor het programma, zie MtB, [V.W. IV, p. 546](#).

‘Zijn stukje over v. Duinkerken’ = Vermoedelijk heeft Ter Braak hiermee bedoeld Marsman's bespreking van *Bloemlezing uit de Katholieke Poëzie*, dl. II, onder redactie van Anton van Duinkerken. Deze bespreking van Marsman verscheen in [Forum, jrg. 1933, p. 488](#).

‘generaal Snijders’ = C.J. Snijders (1852-1939); militaire loopbaan in Nederlands-Indië (Atjeh); gedurende de eerste wereldoorlog opperbevelhebber van de Land- en Zeemacht in Nederland; bestreed nadien de ‘eenzijdige ontwapening’ en werd in 1932 voorzitter van het uiterst rechtse *Verbond voor Nationaal Herstel*.

Du Perron, 25 maart 1933

Deze brief van ‘Zaterdagmiddag’ beantwoordt een brief van Ter Braak van ‘25 Maart '33’ en wordt door Ter Braak weer beantwoord op 31 Maart 1933. Eén van beide schrijvers moet zich dus hebben vergist: het was of geen Zaterdagmiddag toen Du Perron zijn brief schreef, of Ter Braak's brief was van een eerdere datum dan 25 Maart.

‘je ex-discipel’ = V. Varangot (1912-1992). Het stuk van Varangot is waarschijnlijk geweest *Het Evangelie der Ironie*, gepubliceerd in [Forum, Juli 1933](#).

‘die nu al door zijn onder-dienders wordt voortgeduwd en overschreeuwd’ = Aanvankelijk, en ook om het buitenland gerust te stellen, waren Hitler's uitlatingen gematigder dan die van zijn medewerkers. Zo verklaarde Hitler op 3 Februari 1933 tegenover de buitenlandse pers: ‘Men heeft mij als een man beschreven, die zich met bloeddorstig brandgeschreeuw tegen de staten bezig hield... Mijne heren, ik heb mij nooit met brandgeschreeuw bezig gehouden... Daarom wenst niemand meer rust en vrede, dan ik, dan het Duitse volk.’ En in diezelfde week oefende hij in een interview in de *Times* scherpe kritiek op de film *Morgenrot*. Daarentegen verklaarde Goebbels (*NRC*, 11 Februari 1933): ‘de tijd is niet ver meer... dat de Joden van de *Rote Fahne* en andere bladen op hun brutale gezicht zullen worden geslagen (Daverende toejuichingen).’ Die tijd was inderdaad niet ver meer. De door de nazis benoemde politiecommissaris van Berlijn, Levetzov, zei bij zijn ambtsaanvaarding o.m. (*NRC*, 24 Februari 1933): ‘Ik duld hier te Berlijn op de grond van de oud-Pruisische traditie geen gifplanten van Aziatische oorsprong... Ik neem de gelegenheid te baat die politieke moord-kwajongens, dat moordgespuis opnieuw te waarschuwen.’ Vooral na de brand van het Rijksdaggebouw op 27 Februari, werden overal in Duitsland Joodse of vermeend-Joodse personen mishandeld door de S.A. Op 7 Maart werden in het Ruhr-gebied de eerste Joodse zaken, en onder leiding van de S.A., gesloten. Op 10 Maart waarschuwde Hitler in een proclamatie tot S.A. en S.S. tegen ‘communistiche’ provocateurs die door aanvallen op buitenlanders - de consul van Peru was bv. slachtoffer geweest - ‘Duitsland in conflict brengen met het buitenland.’ Maar op dezelfde dag hield Goering een grote rede te Essen: ‘Men zegt dat ik de politie moet laten ingrijpen. Jawel, ik zal de politie laten ingrijpen en wel zonder scrupules, overal daar, waar men het Duitse volk schade wil berokkenen, maar ik weiger de politie een bewakingstroep te doen zijn voor Joodse warenhuizen. Er moet maar eens een eind komen aan het schandaal, dat iedere schurk, indien hij in een zaak betrokken wordt, bescherming der politie zou kunnen inroepen. Neen, de politie beschermt een ieder die eerlijk in Duitsland verblijft, maar zij is er niet voor om schurken, schooiers, knoeiers, woekeraars en verraders te beschermen. We leven,’ verklaarde Goering, ‘in buitengewone tijden... Ik dank mijn Schepper dat ik niet weet wat objectief is.

Ik ben subjectief. Ik kom uitsluitend voor mijn volk op, al het andere wijs ik van de hand'. En op 23 Maart sprak Goering in de Rijksdag 'buitenlandse leugenberichten' tegen: 'Zolang ginds (in het buitenland) de aantijgingen niet ophouden, zult gij (Duitse socialisten) er ook voor moeten boeten. De afgevaardigden die in voorlopig arrest genomen zijn, kunnen nu dankbaar zijn, dat zij op deze wijze voor de woede van het volk bewaard worden.'

'Zooals uit de brieven van Lawrence blijkt' = W. Siebenhaar (1863-1937), een Nederlander die D.H. Lawrence in Australië had leren kennen, vertaalde Max Havelaar in het Engels. Zijn vertaling verscheen, met een inleiding van D.H. Lawrence, in 1927. N.a.v. die vertaling maakte de Engelse auteur in een brief van 13 Mei 1926 bezwaren tegen het gebruik van het woord 'disgruntled': 'Is it old enough to have been used in 1850? It feels modern to me...' Hieruit leidde Du Perron af dat D.H. Lawrence Multatuli beschouwde als een schrijver die vooral behoorde tot zijn tijd, de 19e eeuw.

Ter Braak, 31 maart 1933

Houston Chamberlain = Houston Stewart Chamberlain (1855-1927), tot Duitser genaturaliseerd Engelsman, schoonzoon van Richard Wagner, was de auteur van *Grundlagen des 19. Jahrhunderts* (1899), 'afval der negentiende-eeuwse wetenschap' (MtB., [V.W. 3, p. 222](#)), maar 'zelfs bij de verre van critische Houston Stewart Chamberlain (in wiens afgetrapte schoenen de heer Hitler met een vrij onbeschaamd originelengezicht rondloopt) vindt men dan ook openlijk bewondering voor de Joden; voor Hitler daarentegen is de Jood zonder meer een *filius Diaboli* ...' (Hitler, *Ebenbild des Herrn*, MtB., [V.W. 3, p. 487](#)).

'om de "geschillen" eens te bespreken' = Uit een [brief van J.H. Huizinga van 17 Maart 1933](#) kan worden opgemaakt dat Ter Braak de 'geschillen' wilde bespreken. 'Waarde Neef', schreef Huizinga, 'Mijn broer vertelt mij, dat ge de kennismaking van vele jaren geleden eens weer wilt komen aanknoopen.' De 'geschillen' betroffen vermoedelijk vooral Ter Braak's essay [Huizinga voor de afgrond in Man tegen Man](#) (1931) en misschien het stuk in *De Gids* van Juli 1932, dat Ter Braak aan Huizinga toeschreef, zie de brief van 5 juli 1932 en de aantekening daarbij. Op [20 Maart 1933](#) schreef Huizinga een tweede briefje vanuit Leiden, waarin hij Ter Braak uitnodigde voor een bezoek op Vrijdag 31 Maart 1933.

Du Perron, 5 april 1933

'Woensdagavond' zou 5 April 1933 geweest zijn. De briefkaart van Du Perron droeg echter het poststempel: Paris-XVI, Rue Singer, 7.30, 7-IV 1933.

Du Perron, 8 april 1933

'mijn "medewerking" aan *Links Richten*' = Het 'maandblad van het Arbeiders-Schrijvers-Collectief' *Links Richten* van 1 Mei 1933 bevatte de bijdrage [Tegen de Politieagent](#) van Du Perron.

'ik *verslond*' = Het is niet bekend welke twee romans Du Perron van P.A. Daum (1850-1898) las. Maar op 11 April 1933 schreef hij aan Ter Braak dat hij die dag zou beginnen aan een bespreking van *Java in onze kunst*. In dat stuk nu, *Oost-Indische Opbrengst* (EdP., [V.W. 2, p. 621](#)), schreef hij over alle zeven romans van P.A. Daum.

Ter Braak, 9 april 1933

'Theun de Vries heeft een defense of Dirk Coster geschreven in *De Gids*' = In *De Gids*, jrg. 1933, p. 95, verscheen *Dirk Coster, pro en contra*, door Theun de Vries. Du Perron werd in dit stuk niet met name genoemd, maar er werd wel melding gemaakt van aanvallen op Coster, aanvallen die op

verschillende manieren werden uitgevoerd, 'in een wenken met de flitsende floret' of 'in een kittelen met de stompe, grove sabel.' Weer anderen vielen Coster aan met sneeuwballen, volgens Theun de Vries, die overigens Coster zelfs daartegen blijkbaar niet bestand achtte.

'Waarom zouden we het dan plaatsen' = Het is niet bekend over welk verhaal van Slauerhoff het hier ging (*Forum* van Juni 1933 bevatte Slauerhoff's novelle *De Dood van Dutrou Bornier*; in het November-nummer verscheen het uit 1928 daterende verhaal *Cherchez la femme*).

Ter Braak, 11 april 1933

'een voor den antisemiet doodelijk citaat' = Als onderschrift bij *Hitler, Ebenbild des Herrn*, publiceerde Ter Braak in *Forum* een citaat uit Nietzsche (*Zur Genealogie der Moral*, III), dat aanving: '... ich mag auch sie nicht, diese neuesten Spekulanten in Idealismus, die Antisemiten, welche heute (Nietzsche schreef in 1886! M.t.B.) ihre Augen christlich-arischbiedermännisch verdrehn und durch einen jede Geduld erschöpfenden Missbrauch des wohlfeilsten Agitations-mittels, der moralischen Attitüde, alle Hornvieh-Elemente des Volkes aufzuregen suchen...'

Du Perron, 11 april 1933 (1)

'één fragment van Henny' = Het fragment uit de roman van Marsman verscheen in [Forum, Aug. 1933](#).

'Je stuk over Hitler is best' = *Hitler, Ebenbild des Herrn*, MtB., V.W. 3, p. 485. In dit stuk, dat in [Forum, jrg. 1933, p. 341](#), werd afgedrukt - niet als panopticum - schreef Ter Braak: 'Voor den werkelijken barbaar bestaat er geen rassen theorie; hij heeft de abstractie "ras" nog niet uitgevonden en leeft zijn eigenschappen. Voor den door en door geciviliseerden mensch bestaat die theorie evenmin; hij heeft er (als de Franschman en de Engelschman, voor zover hij niet als kolonisator geprikkeld wordt) geen behoefte meer aan, zich onderdeel van een bloedcompagnie te voelen. Alleen de tusschen barbarie en civilisatie schipperende half beschaafde natie verslindt de theorie van het door God verkoren tegenover het verdoemde ras, omdat het te zeer door de civilisatie is aangetast om zijn ras alleen te leven en te weinig van de civilisatie is doordrongen om over dat ras te zwijgen; voor de half-beschaving is de rassen theorie een dyspeptische godsdienst, een vlucht uit de onaangename consequenties van het individu-zijn, waar men nu eenmaal nog niet aan toe is, naar den hemel van het Ras.'

'dat stukje van Bend...' = De brief is hier beschadigd; vermoedelijk is bedoeld *De Nieuwe Zakelijkheid in de Schilderkunst* door J. Bendien en A. Harrenstein Schröder in [Forum, jrg. 1933, p. 292](#).

'Ik schrijf vandaag een stuk over *Java in onze Kunst*' = Du Perron's artikel n.a.v. *Java in onze Kunst* door Gerard Brom. EdP., [V.W. 2, p. 621](#).

Du Perron, 11 april 1933 (2)

'stuk dat ik schreef over 2 toneelstukken' = *Bij een trio toneelprestaties*, zie [Forum, jrg. '33, p. 478](#). Dit stuk zou later uitgebreid worden tot *Gezien en Gelezen*, EdP., [V.W. 2, p. 564](#).

'zijn Emily' = Vestdijk's essay over de Amerikaanse dichteres Emily Dickinson (1830-1886).

Ter Braak, 16 april 1933

'een kleine wijziging' = Vgl. de geciteerde passage in de aantekening bij brief van 11 april 1933.

‘nog niet gekregen!’ = Ter Braak heeft zich hier waarschijnlijk vergist: uit Du Perron’s brief 11 april (2) kan blijken dat de eerste brief van 11 april, die eveneens door Ter Braak werd beantwoord, de bedoelde, door Jacques Gans geposte brief is geweest.

‘Het interview’ = In *Den Gulden Winckel* van April 1933 verscheen een interview met S. Vestdijk door G.H. 's Gravesande (1882-1965).

Ter Braak, 22 april 1933

‘aan Ambrosia’ = *Aan Ambrosia*, n.a.v. *Tuin van Eros* door Jan Engelman verscheen in *Forum*, Juli 1933, p. 550. EdP., [V.W. 2, p. 583](#).

‘den heer Putouarey’ = Figuur uit *A.O. Barnabooth*, door Valery Larbaud. Vgl. ook de brieven van 4, 6 en 8 januari 1931.

Du Perron, 21 [= 22] april 1933

Plekhanov = Georgi Valentinowitsj Plekhanov (1857-1918), één van de leiders van de Russische sociaal-democratie, filosoof wiens werken in een 24-delige uitgave te Moskou verschenen (1924-1927). Ofschoon hij door Lenin, met wie hij aanvankelijk in het tijdschrift *Iskra* had samengewerkt, scherp was aangevallen (‘de treurig-beroemde renegaat van het marxisme’ heet hij in Lenin's *Staat en Revolutie*), werd hij toch veelal beschouwd als één van de briljantste theoretici sinds Marx en Engels.

‘ik noem een kat een kat’ = ‘J'appelle un chat un chat, et Rolet un fripon’, uit N. Boileau (1636-1711), *Satires I*, v. 52.

Du Perron, 24 april 1933

Van der Meulen = Mr. J.E. van der Meulen (1890-1986), in 1933 vice-president van de Arr. Rechtbank te Utrecht, was bevriend met H. Marsman.

Ter Braak, 27 april 1933

Donkersloot = Drs. J.M. Donkersloot (1905-1960).

Richert = Hans Richert was de auteur van *Philosophie; ihr Wesen, ihre Grundprobleme, ihre Literatur* (1908). Richert kan ook gelezen worden als Rickert. In dat geval heeft Ter Braak in plaats van Hans Richert Heinrich Rickert bedoeld, de auteur van o.m. *System der Philosophie* en *Die Philosophie des Lebens*. De combinatie met Bolland pleit er, volgens J.H.W. Veenstra, inderdaad voor dat Rickert, een populair inleider in de filosofie in de jaren twintig, is bedoeld en niet Richert.

‘Zijn mop als proletarisch dichter vond ik heel goed!’ = Onder het pseudoniem S. Waas had Marsman drie ‘revolutionaire’ gedichten gezonden naar de redactie van *Links Richten*, in welk blad Last had verklaard dat ‘burgerlijke’ dichters niet in staat zijn om ‘revolutionaire’ poëzie te beoordelen. Eén van Marsman's verzen werd in *Links Richten* geplaatst. Zie hierover [Forum, jrg. '33, p. 407](#) en [p. 495](#).

Du Perron, 27 april 1933

‘Drieu la Rochelle en “Gille”’ = Pierre Drieu la Rochelle (1893-1945), essayist en romancier, wiens inzichten inzake erotiek door Du Perron tegenover die van D.H. Lawrence werden geplaatst, zie EdP., [V.W. 2, p. 610](#). ‘De libertijn Gille uit Drieu's *L'Homme couvert de femmes* en *Drôle de Voyage* is een zelfportret,’ schreef Du Perron in dat stuk.

Du Perron, 28 april 1933

'Ik heb besloten hem mijn volgende essaybundel op te dragen' = De Smalle Mens werd opgedragen aan A. Roland Holst.

Ter Braak, 29 april 1933

'het boekje van B. de H.' = *Hoofdfiguren van het wijsgerig denken*, door J.D. Bierens de Haan (1866-1943).

Du Perron, 1 mei 1933

'mijnheer en mevrouw Van Loon' = H.E.H. van Loon (1885-1942), romancier en essayist, was de correspondent van de *NRC* te Parijs. Hij schreef over Franse literatuur in *Critisch Bulletin*.

'De roman van Malraux' = *La Condition Humaine*.

Du Perron, 6 mei 1933

'waarvan ik de bijgaande 4 voor *Forum* heb uitgezocht' = De gedichten van Jan van Nijlen waren: *Treurmars voor Twee Ooms*, *Het Ziekenhuis*, *De Oude Idealist* en *Ziekte*, opgenomen in de bundel *Geheimschrift* (1934) en later in *Verzamelde Gedichten* (1948).

Du Perron, 7 mei 1933

'Het nr. *Forum*' = Bevatte o.m. verzen van Dèr Mouw, Vestdijk's Emily Dickinson essay, een fragment uit *Dr. Dumay*, *Hitler*, *Ebenbild des Herrn* en *Nietzsche over Hitler* van Ter Braak.

Du Perron, 10 mei 1933

'*La Condition Humaine* is uit' = In zijn *Herinneringen aan E. du Perron* beschrijft Van Nijlen welk een indruk de opdracht - 'à Eddy du Perron' - in Malraux' roman op Du Perron maakte. Ook overigens, blz. 40-45, schrijft Van Nijlen over zijn herinneringen aan Du Perron in die eerste week van Mei 1933.

'Ingesloten een briefje van Theun aan Van Kampen' = De uitgeverij Van Kampen had Theun de Vries een recensie-ex. van *Uren met Dirk Coster* gestuurd. De Vries schreef daarop aan Van Kampen, in een brief van 8 Mei 1933, o.m.: 'Aannemende, dat U mijn houding ten opzichte zoowel van Coster als den heer Du Perron kent, moet ik vermoeden, dat U niet opziet tegen een scherpe bestrijding van dit boekje? Ik vind het n.l. een infaam schriftuur en zal het in dien geest moeten recenseren. Ik hoop, dat U mijn opvatting in deze kwestie heeft gekend, toen U het mij toestuurde. Ik moet hier bij voegen, dat ik zeer onwelkom verrast was te zien, dat Uw uiterst faire uitgeverij tot de publicatie van dit boekje is moeten overgaan. Ik geloof, dat ik in dit oordeel niet alleen sta. Vóór ik derhalve tot een bespreking van het door mij gewraakte boekje kom, vond ik het raadzamer, U even voorafgaande facta onder oogen te brengen en U ingevolge hiervan de vraag te stellen, of U er bij blijft, de bespreking in mijn handen te laten.' Deze brief van De Vries werd door Du Perron aan Van Kampen geretourneerd op 12 Mei 1933, met het volgende begeleidende schrijven: 'Hierbij de voorzichtige aanvraag tot losbarsten van de heer De Vries terug. Wat zijn optreden voor "infaams" in zich heeft, schijnt zoo iemand nu eenmaal volkomen te ontgaan. Ik ben blij dat U hem de autorisatie verleende.'

'Kan je mij *De Gids* misschien sturen' = In *De Gids*, jrg. 1933, p. 254, besprak M. Nijhoff *Mikrochaos* en verweet daarbij Du Perron zijn talent als dichter te verwaarlozen door te veel aandacht aan de polemieken te besteden. In Du Perron's poëzie kwamen volgens Nijhoff 'prachtige, losse regels' voor, en 'zodra hij zich niet meer op één beeld toelegt, maar twintig, dertig beelden ter begeleiding

van een gedachtengang oproept, wordt het poëzie die niemand anders schrijven kan... Maar hij heeft een teveel aan gebrek aan ernst.'

Ter Braak, 11 mei 1933 (1)

'met een opdracht' = 'avec le sympathique souvenir d' André Malraux.'

Du Perron, 12 mei 1933

Ella Wheeler Wilcox = Amerikaans dichteres (1850-1919).

'Maurits Esser = Gerard van Eckeren' = Gerard van Eckeren was de schrijversnaam van Maurits Esser (1876-1951).

Le Grand Meaulnes = *Le Grand Meaulnes*, roman (1913), door Alain-Fournier, schrijversnaam van Henri-Alain Fournier (1886-1914).

Ter Braak, 16 mei 1933

'Gesprek over Sl.' = Zie EdP., [V.W. 2, p. 240](#).

'quaestie Binnendijk' = Zie EdP., [V.W. 2, p. 275](#).

'Je stukje tegen mijn Havelaar-herdenking' = Zie EdP., [V.W. 2, p. 217](#).

Du Perron, 18 mei 1933

'Wel schrapte ik overal zijn titel van "heer"' = Dit schrappen betekende voor Du Perron het tegendeel van een onvriendschappelijke daad: het gebruik van de titel 'heer' had bij hem juist dikwijls een accent van geringschatting.

Action Française = Royalistische, anti-parlementaire beweging, die van 1908-1944 de beschikking had over een dagblad van dezelfde naam. Ofschoon het blad nooit meer dan 55.000 lezers heeft gehad - het aantal was aan de vooravond van de tweede wereldoorlog teruggelopen tot nog geen 40.000 - heeft het toch grote invloed uitgeoefend op verschillende generaties van Franse intellectuelen. De kern van *Action Française* werd gevormd door Léon Daudet (1867-1943), Charles Maurras (1869-1952) en de historicus Jacques Bainville (1879-1936). Meer dan 35 jaar lang publiceerde Maurras dagelijks zijn, meestal scherp polemische, politieke en literaire bijdragen in het blad, waaraan ook de politieke essayist Jean-Pierre Maxence (1906-1956) en Henri Massis (1886-1970) medewerkten. De neo-Thomist Massis was, n.a.v. zijn *Défense de l'Occident*, al door Ter Braak aangevallen in [Man tegen Man](#), MtB., V.W. 1, p. 371.

Ter Braak, 23 mei 1933

'mijn stuk over Coster' = In de [N.R.C. van 31 Mei 1933](#) besprak Ter Braak *Uren met Dirk Coster*, dat hij een 'polemische dissertatie' noemde. 'De sferen', schreef Ter Braak ook nog, 'die Du Perron en Coster beiden, maar met geheel verschillende bedoelingen, "ernst" noemen, zijn niet één sfeer... De schrijver met de ernst à la Du Perron zal b.v. altijd vermijden de ernst als effect te kiezen, zolang de situatie nog beheerst kan worden met humor of sarcasme; de schrijver met de ernst à la Coster fronst echter de wenkbrauwen om het lachen van onverlaten op bepaalde ernstige strategische punten tegen te gaan...'

Marianne = Geïllustreerd, voornamelijk literair weekblad, uitgegeven met steun van het uitgevershuis Gallimard, opgericht in 1932. Het was in politiek opzicht gematigd progressief en werd geleid door Emmanuel Berl. Het blad had aanvankelijk veel succes: de oplage bedroeg in 1933 ongeveer 120.000 ex.

Du Perron, 24 mei 1933

‘wat Greshoff allemaal vertelt’ = In *Groot-Nederland*, jrg. 1933, p. 181, besprak Jan Greshoff de bundel *Scherven* door Halbo C. Kool, waarin hij o.m. schreef: ‘Kool is jong en na de invloed van de geest der *Vrije Bladen*... heeft hij Du Perron ontdekt. Dat is een gevaarlijke ontdekking. Want wanneer men Du Perron niet van den beginne af aan en grondig verafschuwt, dan ontkomt men niet meer aan de tyrannie van zijn persoonlijkheid. Zijn intelligentie is voor sommige broeders wat het zuur voor de etsplaat is. En behalve intelligent (intelligent op een wijze zoals niemand anders het is) is Du Perron, in weerwil van zijn blaffen en bijten dat de burgers de doodstuipen op het lijf jaagt, humaan, eerlijk, ook tegenover zichzelf. En soms zelfs kinderlijk en een beetje sentimenteel.’

Ter Braak, 27 mei 1933

‘Gide zegt dat’ = Inderdaad was André Gide, in zijn essay over Dostojewsky, van mening dat de Russische schrijver zich niet boven zijn romanfiguren verheft, maar zich over hen verdeelde.

‘ik zou graag weten, hoe Malraux dacht over dit contemplatie-probleem’ = Als een antwoord van Malraux zou men kunnen beschouwen zijn opmerkingen op blz. 38, 40 en 41 in Gaëtan Picon, *Malraux par lui-même*. ‘L'autonomie des personnages, le vocabulaire particulier donné à chacun,’ schrijft hij daarin o.m., ‘sont de puissants moyens d'action romanesque, non des nécessités. Ils sont plus marqués dans *Gone with the Wind* que dans *Les Possédés*, nuls dans *Adolphe*. Je ne crois pas vrai que le romancier doive créer des personnages; il doit créer un monde cohérent et particulier, comme tout autre artiste... Quant à Dostoievski, vous avez lu ses *Carnets*. Si quelqu'un a trouvé son génie à faire dialoguer les lobes de son cerveau, c'est bien lui. Tels actes capitaux de l'un de ses personnages passent en cours de rédaction à un autre: dans le premier carnet de *L'Idiot*, l'assassin n'est pas Rogojine, mais Muichkine. Dostoievski incarne en créatures une méditation interrogative dont le cours souterrain est assez discernable. Mais il ne cherche ces silex que pour les frapper les uns contre les autres: Hippolyte (le phthisique de *L'Idiot*) est créé pour le dialogue célèbre qui l'oppose au prince, et par là ne me semble guère indépendant de Dostoievsky.’

Du Perron, 1 juni 1933

‘Ik schrijf je uit (zie boven)’ = Du Perron bevond zich in gezelschap van Jan van Nijlen en was wachtend op Jan Greshoff toen hij zijn brief schreef in de *Taverne du Passage*, Galerie de la Reine 30 te Brussel.

‘Las je het schandaal in de P.E.N. club’ = In Mei 1933 werd te Dubrovnik in Joego-Slavië het internationale PEN-congres gehouden. In zijn openingsrede sprak voorzitter H.G. Wells wel over de vrijheid van denken en schrijven, maar hij legde de nadruk op het onpolitieke, pacifistische karakter van de PEN-clubs. Zijn poging om een conflict met de Duitse en Italiaanse clubs te vermijden werd gesteund door een Amerikaanse motie. De Fransen, gesteund door 21 afvaardigingen, dienden daarop echter een motie in waarin o.a. werd geprotesteerd tegen de boekverbrandingen in Duitsland. (Op 11 Mei 1933 waren 25.000 boeken verbrand voor de universiteit van Berlijn). Wells weigerde deze motie, die overigens nog altijd de mogelijkheid tot een compromis met de Duitsers open hield, in behandeling te nemen zolang de Amerikaanse motie niet was afgedaan. De Franse protesten beantwoordde Wells door het woord te verlenen aan de uitgeweken Duitse auteur Ernst Toller. Deze weigerde aanvankelijk,

uit solidariteit met de Fransen; hij gaf echter toe toen Wells dreigde hem verder geen gelegenheid meer te geven nog het woord te voeren. Toller vroeg daarop zijn landgenoten wat zij hadden gedaan om boekverbrandingen en jodenvervolging tegen te gaan. Zodra hij echter begon te spreken verliet de Duitse delegatie de zaal. Nadat hij zijn rede beëindigd had, kwam, zo schreef A. den Doolaard in de *N.R.C.* van 31 Mei 1933, uit welke krant Du Perron deze gebeurtenissen vernam, ‘het dramatische moment... Ieder... die mevr. van Ammers-Küller naar het spreekgestoelte zag stormen, waar zij met de hand op het hart begon te spreken, zag men verbaasd opkijken. Helaas begon zij met de opmerking, dat zij het optreden van Toller een schandaal vond dat de schuld was van Wells, en dat iets dergelijks onder Galsworthy's leiding niet voorgekomen zou zijn; waarop zij, onder tekenen van hevige emotie, ostentatief de zaal verliet...’ Hierop verklaarde Johan Fabricius, onder grote bijval, dat de andere Nederlanders zich niet aansloten bij de woorden van mevr. Van Ammers-Küller.

‘Nederland's eer scheen hiermee gered,’ schreef Den Doolaard, ‘maar ongelukkigerwijze voelde onze tweede gedelegeerde, de heer Westerman, zich verplicht mevr. Van Ammers de hand boven het hoofd te houden. Ook hij protesteerde tegen het spreken van Toller, nu echter op reglementaire gronden. Hij was nl. van mening dat het woord alleen aan de gedelegeerden toekwam, en dat gewone leden zich buiten de debatten dienden te houden. Verder zei hij dat indien men de PEN-club vroeger wel eens smalend een reisbureau had genoemd, de vergadering hem nu een “broeinest van communisme” leek. Op zwijgend verzoek van de voorzitter las de Engelse gedelegeerde Herman Ould toen het artikel van de statuten voor, waarin bepaald is dat de voorzitter het recht heeft, ieder lid het woord te geven. Op het fluitconcert, dat onze tweede gedelegeerde daarna van alle kanten te horen kreeg, willen wij op onze beurt de sourdine der liefde zetten.’ In een open brief protesteerde op 31 Mei 1933 dr. Nico van Suchtelen tegen het optreden van de Nederlandse PEN-delegatie in Dubrovnik. Mr. dr. W.M. Westerman was redacteur van het *Haagsch Maandblad*. Hij zou dat blijven tot de opheffing van het tijdschrift in September 1944.

Ter Braak, 2 juni 1933

‘Ook dank voor Boender’ = J.L. Boender was de auteur van *Is. Querido en het begrip literatuur*, een geschrift dat door Van Duinkerken werd genoemd in zijn bespreking van *Uren met Dirk Coster*, in *De Tijd* van 30 Mei 1933. Van Duinkerken noemde de auteur echter abusievelijk J.F. Boenders.

‘Je briefje uit Parijs’ = Ter Braak moet zich hebben vergist, zijn brief van 2 Juni 1933 lijkt althans een antwoord op de brief die Du Perron dateerde: *Donderdag*, en die was geschreven te Brussel.

Du Perron, 2 juni 1933

‘een bespreking van mijn *Coster* door bolle Ton van Brabant’ = In *De Tijd* van 30 Mei 1933 besprak Anton van Duinkerken *Uren met Dirk Coster*, een bespreking die aldus begon: ‘Vijf jaar geleden ongeveer schreef J.F. Boenders te 's-Gravenhage een lijvige brochure over *Is. Querido en het begrip literatuur*, ze had succes bij een groep van reeds-overtuigden en verdween vanzelf uit de belangstelling, toen men van J.F. Boenders niets meer hoorde, terwijl *Is. Querido* rustig, of liever: rusteloos voortschreef. Zulke brochures doen het niet. Niemand gelooft, dat zij ontstonden uit de eerlijke behoefte aan een zuiver oordeel. Hun toon is vijandig, hun houding is kleingeestig, hun ganse verschijning heeft iets geniepigs over zich en iets miezerigs... Zo is het ook met de brochure van E. du Perron tegen Dirk Coster. Hij schreef voorzeker betere dingen dan het boekje over Dirk Coster, maar ik ken geen enkel schriftuur van zijn hand, dat ronduit mannelijk is... Talent heeft hij genoeg, maar ziel te weinig.’ Van Duinkerken noteerde ook nog: ‘Het was heus niet meer nodig, dat een criticus “een tegenstem” deed horen in het koor van Coster's beoordelaars. Na Gerard Bruning, na Jan Engelman, na Greshoff, na Ter Braak, na Slauerhoff, kwam E. du Perron met zijn tegenstem wat opzigtelijk laat!’

‘nijdige zucht van Nijhoff’ = In *De Gids*, jrg. '33, p. 395, verschenen deze regels, ondertekend door N.: ‘Ik ben, wegens de namen op het omslag, begonnen aan Du Perron's *Uren met Dirk Coster*. Maar het is, met de onwaardige strekking, zulk een pretentieuze en langdradig gekrakeel, dat ik de lectuur heb moeten staken. Ik kan het dus ontraden, ik kan het niet bespreken.’

Du Perron, 4 juni 1933

‘*Forum* is gekomen’ = Het nummer bevatte o.m. poëzie van Van Nijlen en Marsman, *De dood van Dutrou Bornier* van Slauerhoff, het slot van Vestdijk's Dickinson-essay, het slot van *Dr. Dumay verliest* en *Bij een Trio Toneelprestaties*, p. 564-572 van *Gezien en Gelezen* in *De Smalle Mens*, EdP., [V.W. 2.](#)

‘minister Balbo’ = Italo Balbo (1876-1940) was één van de eerste medestanders van Mussolini, die hij op de mars naar Rome vergezelde. Hij was zelf een bekend vliegenier in zijn dagen, en van 1928 tot 1935 Italiaans minister van luchtvaart.

Europe = Het maandblad *Europe* werd in 1923 opgericht op instigatie van Romain Rolland. Vanaf 1930 werd het geleid door Jean Guéhenno, die vooral na het aan de macht komen van Hitler de nadruk legde op het anti-fascistische karakter van het blad.

Tchen = Eén van de revolutionairen uit Malraux's *La Condition Humaine*.

Ter Braak, 6 juni 1933

‘Ik vind het een zeer afdoend stuk tegen de Pen-club’ = Het stuk van Du Perron is niet in *Forum* gepubliceerd; Ter Braak bezocht de vergadering van de PEN-club op 11 Juni 1933 en schreef daarop *Het naspel van Dubrovnik*, [Forum, jrg. 1933, p. 558.](#)

Du Perron, 9 juni 1933

‘Las je Donker over de *Uren* (in *Crit. Bulletin*)?’ = In *Crit. Bulletin*, jrg. '33, p. 631 besprak Anthonie Donker *U.m.D.C.*, waarbij hij o.m. het volgende schreef: ‘Men is over het geheel genomen sinds 1918 onbeschofter geworden, en dit proces valt o.a. waar te nemen aan de critiek. Strijdbaarheid, weerbaarheid bestonden in de critiek ten allen tijde en de polemiek was uiteraard nooit mals, onbeschoftheid echter werd vroeger veel minder geduld... De aristocraat to the backbone in geest, houding en uiting, figuren als Van Vollenhoven, Huizinga, en Bierens de Haan worden steeds zeldzamer. Vergelijkt men een figuur als Ter Braak met Huizinga, dan valt behalve natuurlijk andere formaatverschillen allermeeft het verschil in distinctie op... Duidelijk herken ik in hem (Du Perron) het soort treiter, dat wij op het volkshuis te Rotterdam, geheel tegen onze overige gewoonte in maar met volle overtuiging en geweten een opdonder plachten te geven, als zijnde het overigens weinig voorkomend soort jongen dat dit volledig verdiende... Men moet veel gal en gif, veel tijd teveel en zelf weinig te zeggen hebben. om een boek te kunnen schrijven, waarvan de voornaamste bezieling geen vurig verzet maar een ijverige treiterigheid is, en bladzijden lang zinnen te kunnen schrijven als kleine grinnikjes.’

‘*Aan Ambrosia* èn het stuk over de “beschikbaarheid”’ = In het nr. van *Forum*, Juli 1933, verschenen inderdaad twee stukken van Du Perron, [Aan Ambrosia](#) en [Als Voorbeeld van Hygiëne](#). Het laatste vertoonde veel overeenkomst met Du Perron's brief aan Ter Braak van 4 Juni 1933. Tot 1½ blz. bekort werd het opgenomen in EdP., [V.W. 2, p. 606.](#)

‘want mijn stuk bevat alleen maar toespelingen’ = Zie de eerste zin in EdP., V.W. 2, p. 606: ‘Bij iedere nieuwe gewichtigdoenerij in de Penclub... denk ik aan die enkele figuren die door de letteren niet besmet werden, die *zindelijk* wisten te blijven...’

‘die schilderijtentoonstelling bv.’ = Ter Braak's stuk, *Weer eens bij de schilders*, verscheen in [Forum, jrg. 1933, p. 493](#). MtB., V.W. 3, p. 541.

‘Achterin nog eens’ = In *Critisch Bulletin*, jrg. 1933, p. 651, werden enkele spottende opmerkingen gemaakt over Du Perron's korte notitie in de *Nouvelle Revue Française* van Maart 1933, n.a.v. het verschijnen van een Franse vertaling van *Jordaan* door Is. Querido. Met name Du Perron's Frans werd de het *Critisch Bulletin* lezende ‘fijnproever’ aangeboden.

Forberg = Forberg werd door Du Perron, in [zijn voorrede](#) tot *Démasqué der Schoonheid* (MtB., V.W. 2, p. 563), genoemd als de auteur van een *Handleiding der Klassieke Erotologie*. Zeer waarschijnlijk heeft Du Perron met dit werk bedoeld de uitgave (in een franse vertaling), bezorgd te Leipzig (1908) door Fr. Wolff-Untereichen en ‘mit einem sexualwissenschaftlichen Kommentar von Dr. Alfred Kind’, van een duitse vertaling van C. Fr. Forberg van *Hermaphroditus* (± 1410) door Antonio Panormita, gevolgd door *Apophoreta* (1824) door C. Fr. Forberg - een werk dat inderdaad aanspraak zou kunnen maken op de titel ‘handleiding der klassieke erotologie’. In dat geval zou dit het werk zijn dat Du Perron obscener, maar minder gek vond dan *Bouquet poétique des médecins* (zie de brief van 28 januari 1933 en de aantekening daarbij. Zo mogelijk ook het geannoteerde ex. van L.v.H.). [Bij de medical Press of New York verscheen *De figuris Veneris - manuel of classical erotology* door Fr. Ch. Forberg, dat als volgt werd aangeprezen: ‘Prof. Forberg's classic gives us a comprehensive picture of all erotic practices in ancient Greece and Rome... Prof. Forberg defines and describes in detail, every erotic practice mentioned in the classics.’ (geciteerd uit *Evergreen Review*, september 1965). Waarschijnlijk is dit dus het door Du Perron bedoelde werk van Forberg.]

Du Perron, 11 juni 1933

‘Bouws spreekt ook over opdoeken van *Forum* en haalt er nu mijn laatste artikel bij’ = [Als Voorbeeld van Hygiëne](#), zie de aantekening bij Du Perron's brief van 9 Juni 1933. Evenals in zijn brief aan Ter Braak van 4 Juni 1933, schreef Du Perron in dit artikel over Jacques Vaché, Michel Vieuchange en Lauro de Bosis.

Ter Braak, 13 juni 1933

‘vleidend stukje van Dirk over mij’ = Dirk Coster signaleerde *Hitler, Ebenbild des Herrn* in *De Stem*, jrg. 1933, p. 617: ‘Forum biedt ons een verrassing. Een stuk van Menno ter Braak dat denken doet aan de stukken van zijn goede tijd, die van zijn polemieken met het Katholicisme, en de opstellen in *Afscheid van Domineesland*, voor dat hij zich begon te forceren en te overspannen, in de betreurenswaardige ambitie om knapper, knapst en allerknappst te zijn. Na de verwarde zeurigheid van zijn *Démasqué der Schoonheid* is dit stuk een verkwikking...’

Du Perron, 15 juni 1933 (1)

Deze regels zijn geschreven op een briefkaart, poststempel: Paris, 15-VI-1933, Gare Montparnasse.

‘De term “terrier” voor mij kwam ook van de “Os” voor jou’ = Volgens Du Perron was het Anthonie Donker die hem het eerst een terrier noemde.

Spada = De corsicaanse bandiet Spada schreef op vele blaadjes van zijn zakboekje: *Spada André. Bandit d'honneur. Mais non gendarme.* (EdP., [V.W. 2, p. 695.](#))

Du Perron, 15 juni 1933 (2)

‘Bep schrijft wat ze kan aan “brieven”’ = Mevr. E. du Perron-de Roos schreef Parijse brieven voor *Het Vaderland* en de Provinciale Pers te Delft. Enkele brieven voor *Het Vaderland* werden door Du Perron zelf geschreven, zie de Bibliografie door F.E.A. Batten in EdP., [V.W. 7, p. 573.](#)

Ter Braak, 18 juni 1933

Albertine Draayer-de Haas = Novelliste en romanière (*De Gelukzoeker, De Weduwe*) (1875-1952).

Ter Braak, 22 juni 1933

‘mijn gesprek met Pannekoek in D.G.W.’ = In *Den Gulden Winckel* van Juni 1933 publiceerde G.H. 's Gravesande *Een onderhoud met Menno ter Braak*. In het zelfde nummer van *D.G.W.* besprak Jan Greshoff *Démasqué der Schoonheid*.

‘De *Politicus zonder Partij* is af’ = Vgl. Ter Braak's brief van 10 oktober, waarin hij mededeelt op 9 Oktober 1932 met het schrijven van *De Ingebeelde Zieke (Politicus zonder Partij)* te zijn begonnen.

Du Perron, 23 juni 1933

‘ook al omdat hij niet van een beroemde voorvader komt’ = Zinspeling op Molière's *Le Malade Imaginaire*.

‘Ik schrijf o, zulke mooie brieven voor de Prov. Pers!’ = Onder de naam ‘Potomak’ schreef mevr. E. du Perron-de Roos brieven voor de Locale Pers te Delft, brieven die vooral niet ‘moeilijk’ mochten zijn. Du Perron hielp zijn vrouw soms bij dit karwei.

Du Perron, 5 juli 1933

‘Ik ben in Indië in de journalistiek geweest’ = Du Perron was in 1919 te Batavia journalist bij het *Nieuws van den Dag*.

‘Ik zond je gisteren 2 knipsels uit *Het Vaderland*’ = De knipsels zijn verloren gegaan.

Ter Braak, 6 juli 1933

‘uit zuiver vriendschappelijke overwegingen!’ = Door Ter Braak geschreven in de marge.

Du Perron, 6 juli 1933

‘Ik schrijf dit in *Flore*’ = Café in Parijs aan de Boulevard St. Germain op de hoek van de Rue St. Benoit.

Germaine Krull = Duits fotografe (1897-1985).

Ter Braak, 12 juli 1933

‘misschien even naar Genua’ = Het echtpaar Ter Braak zou Genua niet bezoeken. (Nietzsche bracht de winters van 1880-1883 in Genua door, de zomers van 1883-1888 in Sils-Maria.)

dr. de Roos = Dr. J.R.B. de Roos (1875-1934), schoonvader van E. du Perron.

Du Perron, 14 juli 1933

'zoodat het wachten in verscheidene dingen op hem is' = J. Greshoff was de voorgd over Du Perron's zoon Gille.

'de "vlugge Europeaan" in Zuoz' = Anthonie Donker was destijds leraar in Zwitserland (zie ook de aantekening bij de brief van 15 [= 19] november 1933).

Ter Braak, 17 juli 1933

Le Voyage d'Urien = Werk dat André Gide in 1892 op 22-jarige leeftijd, in zijn symbolistische periode, schreef. Het was een reisverslag, waarin 'les paysages n'y sont que des états d'âme'.

'Böcklin's *Toteninsel*' = Arnold Böcklin (1827-1901), Zwitsers schilder.

Du Perron, 17 [= 18] juli 1933

Vürtheim = J.J.G. Vürtheim (1869-1928), auteur van *Grieksche Letterkunde* (1918).

Kuiper = K. Kuiper (1854-1922) publiceerde *De Ontwikkelingsgang der Grieksche Letterkunde* (1914) en *Helleensche Cultuur* (1917).

Albert Vigoleis = Albert Vigoleis Thelen (1903-1989), auteur van o.m. *Die Insel des Zweiten Gesichts* (1953), woonde van 1931-1936 op Mallorca, publiceerde in *Forum* en *Het Vaderland*.

Mellors = Oliver Mellors, de boswachter en minnaar van Conny Chatterley in de roman van D.H. Lawrence, *Lady Chatterley's Lover*.

Ter Braak, 21 juli 1933 (1)

'Hoe vond je Dirk?' = In *De Stem*, jrg. 1933, p. 777, schreef Dirk Coster over *Dr. Dumay verliest* o.m.: 'In Forum bracht de essayist Menno ter Braak zijn roman tot een pénible einde. Na *Hampton Court* is dit niet de verwachte vooruitgang. Integendeel; het bleef vrijwel eender... Het Amsterdamse studentje in de letteren is nu een leraar in de letteren geworden, en weer worden we, in een aantal ietwat schrille maar weinig belangrijke scènes, onderhouden over wat het voornaamste gebrek van dit leven schijnt te zijn: een totale onmacht om te leven, om tot enig mens in een warme en echte verhouding te staan. Zelfs de pogingen tot zinnelijkheid doen vissig kil aan... Vergeten we niet dat onze Van Oudshoorn, die werkelijk op enkele onvergetelijke bladzijden een schrijvende demon was, een gevallen engel "wiens aangezicht verwrongen werd" - ten slotte toch geen andere materie had om te behandelen: niet te kunnen leven, de toegang niet te kunnen vinden tot het gebied, waar de genezende straling werkt, die men in de metafysische zin "leven" kan noemen. Er is dus geen verschil, schijnbaar. Er is alleen in wezen dit verschil: dat Van Oudshoorn zijn probleem, dat ten slotte het probleem ook is van *Hampton Court*, als een groot kunstenaar doorzag, en ten tweede dat de man die terecht zich aanklaagde dat hij niet leven kon, ten slotte nog zoveel leven in reserve had, waarvan hij zichzelf niet voldoende bewust was, maar dat in zijn werk autonoom, onafhankelijk van de schepper zelf zijn werk deed (door de kunstenaar heen doet de geest zijn werk en heeft zijn grillen die het bovenbewustzijn van de schrijver zelf verrassen kunnen). Soms, temidden van dodelijke koude, verveling en vuil, slaat een straal-van-God door de ogen der hoeren. Dat ontbreekt Ter Braak.'

Du Perron, 22 juli 1933 (1)

Casimir = R. Casimir (1877-1957), auteur van *Beknopte Geschiedenis der Wijsbegeerte* (1920).

'Doktor José' = *Doctor José droomt vergeefs*, roman (1933) van Theun de Vries, waarin de held de bevolking van een onder Spaans bewind staand eiland wil verheffen, maar die daarbij een nederlaag lijdt tegen de jezuïeten.

'Mohammed' = Het verhaal van Mohammed werd op poëtische wijze verteld door Theun de Vries in *De Stem*, jrg. 1933, p. 653.

Ter Braak, 25 juli 1933

'een *ongelooflijk* boek van die vlegels' = Het is niet bekend welk boek Ter Braak bedoelde.

Du Perron, 26 juli (1)

Das Neue Tagebuch = Duits emigrantentijdschrift, waarvan Leopold Schwarzschild redacteur was.

Ter Braak, 28 juli 1933

[...] = Deze regels waren geschreven op de achterzijde van de envelop. De envelop werd hier echter opengescheurd, zodat alleen de twee volgende zinnen in hun geheel leesbaar zijn gebleven. Uit de beschadigde zinnen zijn nog de woorden te lezen: 'stil graspleintje?'

'over Paap, Tachtigers, Heinrich Heine' = Ter Braak schreef over Paap, de Tachtigers en Heine in zijn opstel [Paapse Sympathieën](#). MtB., V.W. 3, p. 429.

Ter Braak, 4 augustus 1933

Deze regels zijn geschreven op een Ansichtkaart, voorstellend een waterspuwer van de Georgsturm. Ter Braak had de kaart een kwart slag omgedraaid - waardoor het was alsof de waterspuwer naar boven keek en daarop bij de ogen van de waterspuwer geschreven: 'Eddy du Perron sucht das Genie ganz oben.' Langs de daklijn schreef hij: 'Menno ter Braak bleibt hier'. Achter 'Georgsturm' had hij het woord 'Wasserspeier' doorgekrast en vervangen door: 'Geniesucher'.

Ter Braak, 7 augustus 1933

'Naar dit huis kijkt niemand' = Ter Braak schreef deze woorden op een Ansichtkaart van het huis dat door Nietzsche werd bewoond. Naast de deur is op een groot bord te lezen: 'A. Pomatti-Elektrische Anlagen.'

Du Perron, 17 augustus 1933

'brief van Thelen' = De brief van A. Vigoleis Thelen werd opgenomen in [Forum](#), jrg. 1933, p. 822. Blijkens Ter Braak's notitieboekje-1933 kwamen de Ter Braaks [Zaterdag 12 Augustus](#) om 21.50 u. te Parijs aan en vertrokken zij [Donderdag 17 Augustus](#) om 11.25 u. naar Nederland. Vgl. bij deze en volgende brieven ook: *De Kalender en de Notaris*, Du Perron's notities van 14, 15, 16 en 17 Augustus 1933 in EdP., [V.W. 2, p. 646](#).

Du Perron, 18 augustus 1933

'mijn slothoofdstuk' = *De Kalender en de Notaris* is echter niet het slothoofdstuk van *De Smalle Mens* is geworden.

'de omgewerkte Stendhal-historiën' = *Bij wat Stendhal noemt 'energie'*, EdP., [V.W. 5, p. 21](#).

Du Perron, 21 augustus 1933

'een stuk in D.G.W.' = Gerard van Eckeren besprak *Uren met Dirk Coster* in *D.G.W.* van Augustus 1933.

'de "Feuilleraie"' = Café aan de Avenue du Chateau te Meudon.

Extase = Film (1933) van de Tsjechische cineast Gustav Machaty die opzien baarde in de dertiger jaren door de wijze (invloeden van Freud en D.H. Lawrence) waarop het probleem werd gesteld van het recht van de vrouw op seksueel geluk.

Ter Braak, 22 augustus 1933 (1)

'het *Mémorial de St. Hélène*' = Emmanuel, graaf de Las Cases (1766-1842), gewezen Frans émigré, besloot op 50-jarige leeftijd Napoleon, die hij nauwelijks kende, naar St. Helena te vergezellen. Gedurende zeventien maanden leefde hij in de nabijheid van de Keizer; daarop werd hij door de Engelsen van het eiland gestuurd. Terug in Europa schreef hij zijn herinneringen aan de hand van op St. Helena gemaakte aantekeningen. De historische waarde van Las Cases' gedenkschriften is vaak bestreden. Niettemin, ondanks de vergissingen van de schrijver - een definitief geachte kritische editie werd in 1950 verzorgd door Marcel Dunan - en ondanks de publicatie van de cahiers van generaal Bertrand, die eveneens deel uitmaakte van het gezelschap op St. Helena, blijft het *Mémorial de Sainte-Hélène* een onvervangbaar getuigenis van de persoon van de keizer, wiens woorden, vooral in de grote discoursen, getrouw moeten zijn weergegeven. Ook Ter Braak viel het grote verschil op tussen de passages, waarin Napoleon, en die waarin Las Cases zelf aan het woord is.

Ter Braak, 22 augustus 1933 (2)

'onzen oppercalender' = Tijdens Ter Braak's verblijf in Parijs had Du Perron hem het begin verteld van Gobineau's roman *Les Pléiades*, 'de drie jongelieden die elkaar herkennen als kalenders, koningszonen' (EdP., [V.W. 2, p. 650](#)).

Du Perron, 25 augustus 1933

'Potomak' = Schuilnaam waarmee Elisabeth du Perron-de Roos haar stukken voor de Locale Pers ondertekende.

'de *Mapen*' = Novelle (1933) van Cola Debrot (1902-1981).

Hudson Lowe = Sir Hudson Lowe (1769-1844) was de bewaker van Napoleon op St. Helena.

'Ingesloten een artikel van Buning en een vers van mij' = Zie Du Perron's brief van 21 oktober 1933 en de aantekening daarbij.

Du Perron, 29 augustus 1933

Valle-Inclan = Ramon Maria del Valle-Inclan (1866-1936), Spaans dichter, romancier en dramaturg.

Du Perron, 1 september 1933

'het panopt. tegen Campert' = Zie MTB., V.W. 3, p. 546, [Forum oktober 1933](#).

Ter Braak, 1 september 1933

Henri Borel = Henri Borel (1869-1933) was de literaire kritikus van *Het Vaderland*, en de auteur van o.m. *Wijsheid en Schoonheid uit China* en *Kwan Yin*.

'Het stuk van Bep' = *Het Sprookje voor het Sprookje*, verschenen in [Forum, jrg. 1933, p. 725.](#)

'het panopticum over Campert?' = *Het Mysterie van Leidschendam* verscheen in [Forum, Oktober-nr. 1933](#). MtB., V.W. 3, p. 546.

Du Perron, 2 september 1933

Het Haagsche Maandschrift = Bedoeld is het *Haagsch Maandblad*.

Die Sammlung = Een tijdschrift van Duitse emigranten, onder redactie van Klaus Mann, onder patronaat van André Gide, Aldous Huxley en Heinrich Mann. Van *Die Sammlung* verschenen twee jaargangen. (Zie voor Klaus Mann, aantekening bij de brief 4 juni 1934)

Ter Braak, 3 september 1933

'politieinspecteur Kok' = Zie de aantekening bij de brief van 9 april 1932.

'De brief van Gide over Nietzsche' = Gide's oordeel over Nietzsche moet sterk zijn beïnvloed door zijn jeugdvriend en zwager, de erudiet Marcel Drouin (1870-1943). Gide zag in Nietzsche vooral de 'jansenist' en 'protestant', maar dan een protestant met een oncalvinistische liefde tot het leven. Maar ook: 'De part en part son oeuvre n'est qu'une polémique: douze volumes de cela.' In één opzicht verschilde Gide's kijk op Nietzsche duidelijk van die van Ter Braak: hij zag in N. ook de filosoof die, zijns ondanks, gevangen zat in zijn 'systeem'. Van N.'s werk schreef hij dat het van een 'admirable monotonie' was.

Ter Braak, 7 september 1933

'een mooi verslag je over *Forum*' = In de *NRC* van 5 September 1933 stond over het *Forum*-nr. o.a. dit te lezen: 'Van de verdere inhoud vermelden wij een brief over toneel van Du Perron aan zijn Rotterdamse mede-redacteur. Wij beschouwen dit stuk als een compendium van misvattingen en wanbegrippen. En toch - gelijk dat zo bij Du Perron het geval is - ondanks verzet en geprikkeldheid leest men voortdurend geboeid en geamuseerd verder. De intelligente en agressieve schrijfwijze, en tartende en veel te eenzijdig zelfverzekerde, doch steeds tot nadenken en hertoetsing stimulerende betoogtrant van deze anti-democratische demagoog houden de belangstelling ook van de opponerende lezer vast. Wat doen dan de onvervaarde enormiteiten ertoe, die des schrijvers gebrek aan ervaring en elementaire kennis op dit gebied - gebrek waar hij mee coquetteert overigens - hem doen neerschrijven, waarbij de kunst van de regisseur "op de onmiddellijke overbluffing van het grote publiek" gericht heet; waarbij van een groot acteur ontkend wordt, dat hij een groot mens moet zijn, alsof dit voor enige andere kunst wèl het geval ware; waarbij Mayerhold met een a geen druk maar een trouwhartige schrijffout is.' Vsevolod Meyerhold, een invloedrijk Russisch regisseur die na 1917 een revolutionair theater probeerde te scheppen, werd geboren in 1874 en overleed in een Stalinistisch deportatiekamp in 1942.

Les Pleïades = Joseph Arthur, graaf de Gobineau (1816-1882), diplomaat, filoloog, historicus, oriëntalist, essayist, novellist, publiceerde in 1874 zijn roman *Les Pleïades*. Er komen drie vrienden in voor, de Engelsman Wilfrid Nore, de Duitser Conrad Lanze en de Fransman Louis de Laudon. 'Nous sommes trois calenders, fils de rois', in de woorden van eerstgenoemde, 'vous me désobligeriez sensiblement en hésitant à accepter cette vérité.' Gevraagd naar de betekenis van het 'fils de roi'-zijn, antwoordt de Engelsman dat dit niets omtrent hun vaders zegt, want wie is nu geïnteresseerd in iemand's vader? Cela signifie: 'Je suis d'un tempérament hardi et généreux, étranger aux suggestions ordinaires des naturels communs. Mes goûts ne sont pas ceux de la mode; je sens par moi-même et

n'aime ni ne hais d'après les indications du journal.' Het 'je suis fils de roi' werd, volgens Gobineau, door de Arabische vertellers steeds in de mond gelegd van de helden van hun verhalen, zonder dat deze helden, in de erbarmelijkste omstandigheden soms, ooit een beroep zouden doen op de macht van wie zij pretendeerden af te stammen. Gobineau was ook de auteur van het *Essai sur l'inégalité des races humaines* (1853), het werk waarin hij de ongelijkheid der rassen trachtte aan te tonen, en dat veel succes oogstte in Duitsland en Amerika, zonder dat dit voor de auteur iets vergoedde voor de tegenstand die zijn essay in Frankrijk, o.a. van de zijde van zijn vriend Alexis de Tocqueville, had ontmoet. 'Les Américains croient que je les encourage à assommer leur nègres,' schreef hij, 'me portent aux nues pour cela, mais ne veulent pas traduire la partie du livre qui les concerne' (Correspondentie Gobineau-Prokesch). Dat Ter Braak voor dit essay geen enkele waardering had, bewijzen zijn opmerkingen in *Van Oude en Nieuwe Christenen*. Maar op 13 Februari 1934 citeerde Ter Braak in *Het Vaderland* met instemming Alain en Jean Prévost die, in een speciaal Gobineau-nr. van de *N.R.F.*, Gobineau als proza-schrijver naast Stendhal hadden geplaatst. Ook noteerde Ter Braak dat de Duitser dr. Kretzer al in 1902 de invloed van de Fransman - die in zijn latere jaren bevriend raakte met Richard Wagner - op Nietzsche had aangetoond.

Ter Braak, 9 september 1933

'zijn reorganisatieplan' = In 1934 zou *Forum* verschijnen in twee van elkaar gescheiden, Nederlandse en Vlaamse afdelingen, onder de redacties van Ter Braak, Vestdijk en Van Vriesland voor Nederland, Gijssen, Herreman, Roelants en Walschap voor Vlaanderen. [Ter inleiding van de jaargang-1934](#) schreven de redacties o.m.: 'in plaats van de oude eenheid stellen wij dus thans een twee-eenheid, waarbij wij de nadruk leggen zowel op het feit van de onderlinge onafhankelijkheid als op het voordeel van een geregelde uitwisseling dier bijdragen tussen Nederland en Vlaanderen. Men beschouwe dus de twee-eenheid niet als een literaire bondsstaat, maar als een literaire statenbond; de wederzijdse onafhankelijkheid doet recht wedervaren aan de verschillen, terwijl de idee van samenwerking sterker bevestigd wordt. Dit is dus geen poging het regionalisme te doen herleven; wij menen het contact tussen Noord en Zuid juist het best te dienen door de toenadering niet daar te forceren, waar zij ongewenst zou zijn.' Ook wezen de beide redacties op het gemeenschappelijke streven 'goede Europeanen' te zijn, terwijl zij verklaarden de persoonlijkheid van de schrijver als criterium te handhaven.

Du Perron, 10 september 1933

'Ik zal in het erratum zetten' = In [Forum, jrg. 1933, p. 759](#) stak Du Perron in een panopticum-stukje de draak met de *N.R.C.* die Du Perron verweten had Mayerhold te schrijven i.p.v. Meyerhold. Du Perron erkende, ironisch, zijn ongelijk en wees er in het voorbijgaan op dat de *N.R.C.* een paar regels eerder *Kathleen Mansfield* had geschreven.

'dat panopticum nu vervalt' = Het panopticum-stuk is door Du Perron nooit gepubliceerd.

'dat achter het stuk over de planken komt' = Du Perron heeft het betreffende 'stukje' niet in *De Smalle Mens* opgenomen.

Ter Braak, 12 september 1933

'het museumdirecteurschap' = Het betrof hier het Museum van Onderwijs te Den Haag.

Angst = Verscheen in een Nederlandse vertaling van S. van Praag te Amsterdam, 1931.

'Musil ken ik niet!' = Mevr. Du Perron had Ter Braak gevraagd of hij Robert Musil's *Der Mann ohne Eigenschaften* kende, waarvan zij een bespreking had gelezen in de *Nouvelle Revue Française*. Ter Braak en Du Perron zouden Musil wel horen spreken in Parijs, Juni 1935. Zie MtB., [V.W. 4, p. 584](#), en EdP., [V.W. 5, p. 81](#).

Du Perron, 13 september 1933

Halévy = Daniel Halévy (1872-1962), historicus en essayist, jongere broeder van de historicus Elie Halévy (1870-1937). Het werk over Nietzsche dat Du Perron van Daniel Halévy las, werd later herschreven (1941). Daniel Halévy, die Péguy's medewerker was geweest in de *Cahiers de la Quinzaine*, oefende, ook als redacteur van de serie *Cahiers verts* van de uitgever Grasset, veel invloed uit op sommige Franse jongeren, als Du Perron's latere vriend Louis Guilloux.

Du Perron, 14 september 1933 (1)

Alexeieff = 'Alexejef is het type van de charmante Rus, met een tegelijk jong en getourmenteerd gezicht, vloeiend Frans sprekend met een licht accent. In zijn grote studio in de rue Chatillon ontvangt hij ons met een mengsel van Boheemse eenvoud en Russische, bijna overdreven hoffelijkheid,' schreef Du Perron in een interview met zijn vriend A. Alexejef, in *Het Vaderland* van 9 November 1933. Bij die gelegenheid zag Du Perron een gedeelte van Alexejef's toen nog onvoltooide film *De Nacht op de Kale Berg*, een film van, zoals Alexejef het zelf noemde: 'bewegende tintenschakeringen.' 'Wij zien een aantal beelden zich voor ons afrollen,' schreef Du Perron, 'met een karakter zoals ons tot dusver geheel onbekend was: een sfeer van poëzie, die beurtelings demonisch en cherubijns aandoet, met schichtige licht- en vleermuis-achtige schaduw effecten in een Danteske wereld.' Alexejef is echter vooral bekend als illustrator (o.m. Gogol, Dostojewsky, Malraux en Boris Pasternak).

Chantilly = Dorp, 42 km ten noorden van Parijs, bekend om zijn kasteel, zijn bos en zijn museum.

'je stuk over *Die Sammlung*' = *Jacob Wassermann en Die Sammlung*, door Menno ter Braak, verscheen in [Forum, jrg. 1933, p. 701](#). Enigszins gewijzigd verscheen het als [Wassermann-Hitler](#) in het journal van *Het Tweede Gezicht*, MtB., V.W. 3, p. 218.

Du Perron, 14 september 1933 (2)

'de echte Gioconda' = In het musée Condé te Chantilly bevindt zich een *Joconde*, toegeschreven aan Da Vinci. Het gezicht is geschilderd en face, het ontblote bovenlichaam in 3/4.

Ter Braak, 17 september 1933

'over Spengler' = Ter Braak's bespreking van Oswald Spengler's *Jahre der Entscheidung* verscheen in de [NRC van 20 September 1933](#). In het werk van Spengler zag Ter Braak een apologie van het beroepsleger, de Rijksweeer, en een bestrijding van de nationaal-socialistische partij. Hitler werd nergens in het boek genoemd, maar Spengler liet er geen twijfel aan bestaan dat hij de demagoog niet beschouwde als de Caesar wiens komst hij overigens aankondigde. Daarvoor ontbrak het Hitler aan 'caesarische scepsis en mensenverachting'; Spengler's Caesar zal, schreef Ter Braak, een officier zijn. '*Jahre der Entscheidung* is het boek van de Rijksweeer par excellence,' concludeerde Ter Braak, 'en men vraagt zich na lezing af, of en in hoeverre de autoriteiten van het beroepsleger achter de publicatie van dit betoog staan, dat het hitleriaanse régime openlijk aanklaagt met een vrijmoedigheid, die zelfs een botte censuur nauwelijks kan zijn ontgaan.'

Ter Braak, 21 september 1933

‘den Vlaamschen Dirk Coster’ = Urbain van de Voorde (1893-1966).

‘proefwerk over de *Galgenlieder*’ = *Morgenstern's Betoverde Wereld* verscheen [24 September 1933 in *Het Vaderland*](#), MtB., V.W. 5, p. 7.

‘Wie is von Salomon’ = Ernst von Salomon (1902-1972) behoorde tot de ontdekkingen die Ter Braak aan Du Perron te danken had. ‘Hij behoort met de democraat Ortéga y Gasset en de communist Trotski tot mijn “ontmoetingen” van de laatste tijd,’ schreef Ter Braak op [8 April 1934 in *Het Vaderland*](#). Zie *Nationalisme, geopenbaard en verloochend* in MtB., V.W. 3, p. 490.

Du Perron, 21 september 1933

‘zend ik je een stuk in *D.G.W.* over Spengler’ = In *D.G.W.* van September 1933 had W.A. Kramers zich scherp gekeerd tegen Spengler en diens houding tegenover het Hitler-régime, n.a.v. Spengler's *Jahre der Entscheidung*.

Bertram = Ernst Bertram (1884-1957), auteur uit de Stefan George-Kreis, publiceerde o.m. *Nietzsche, Versuch einer Mythologie* (1918).

Du Perron, 22 september 1933

‘het stukje van Tielrooy’ = Tielrooy's stuk over Malraux in *De Stem* werd door Du Perron beantwoord in [Forum, November 1933, p. 797](#). Zie *Written in Dejection*, EdP., V.W. 2, p. 653. Het stuk tegen Tielrooy (1886-1953) was in *Forum* gedateerd: 19 September, in het *Verzameld Werk*: 21 September (vgl. ‘Ik las gisteren bij Malraux’ in de brief, gedateerd 22 September).

Ernst von Salomon = Du Perron's notitie over Von Salomon is in het [Verzameld Werk, deel 2, p. 665](#) (‘Tot afwisseling van Nietzsche begin ik aan Die Geächteten’) gedateerd: 22 September. In [Forum, jrg. 1933, p. 809](#), was deze zin gedateerd: 20 September.

‘Ik laat door Pia zoeken’ = Waarschijnlijk door Nietzsche werd Ter Braak's belangstelling gewekt voor Fontenelle en Galiani, over wie hij tijdens zijn verblijf in Parijs in Augustus 1933 inlichtingen heeft getracht in te winnen, zoals kan blijken uit een [brief](#) van mevr. E. du Perron aan Ter Braak (29 Augustus 1933). Bernard le Bovier de Fontenelle (1657-1757) was in zijn tijd een intermediair tussen de wetenschappen en de literatuur. In zijn *Dialogues des morts* liet hij beroemde doden met elkaar converseren, als Cortes met Montezuma, Augustus met Pietro Aretino, Socrates met Montaigne. ‘Man ist beim Lesen von Montaigne, Laroche Foucauld, La Bruyère, Fontenelle (namentlich der *dialogues des morts*), Vauvenargues, Chamfort dem Altertum näher als bei irgendwelcher Gruppe von sechs Autoren anderer Völker.’ (*Menschliches, Allzumenschliches. Der Wanderer und sein Schatten.*)

De abbé Ferdinando Galiani (1728-1787) was een econoom die van 1759-1769 als Napolitaans diplomaat in Parijs woonde. Door zijn geest, zijn eruditie en de gave die hij had om theorieën te ontmantelen of er de losse schroeven van aan te wijzen, verwierf hij zich een reputatie in de kringen der encyclopedisten. Hij raakte vooral bevriend met Diderot en Grimm, en nog meer met Mme d'Épinay. Voornamelijk met haar onderhield hij sinds 1769 een *Correspondance* die als zijn meesterwerk wordt beschouwd. ‘Es gibt sogar Fälle, wo zum Ekel sich die Bezauberung mischt: da nämlich, wo an einen solchen indiskreten Bock und Affen, durch eine Laune der Natur, das Genie gebunden ist, wie bei dem Abbé Galiani, dem tiefsten, scharfsichtigsten und vielleicht auch schmutzigsten Menschen seines Jahrhunderts - er war viel tiefer als Voltaire und folglich auch ein gut Teil schweigsamer.’ (*Jenseits von Gut und Böse. Der freie Geist.*)

Du Perron, 23 september 1933

‘zend ik je een stuk’ = Het stuk, geschreven n.a.v. Tielrooy's artikel over Malraux in *De Stem*, EdP., [V.W. 2, p. 657](#).

Ter Braak, 24 september 1933

‘het fundamentele verschil van “Herrenmoral” en “Sklavenmoral” niet kent’ = Het fundamentele verschil ziet Nietzsche in de onmacht en de daaruit ontstane afgunst, waaruit de ‘Sklavenmoral’ voortkomt, tegenover de afwezigheid van de afgunst in de ‘Herrenmoral’. Zie met name *Zur Genealogie der Moral, Erste Abhandlung*.

Schilt = C.M. Schilt (1878-1950) was hoofdredacteur van *Het Vaderland* van 1924-1942.

De Lang = E.A.L. de Lang (1880-1960) was directeur van *Het Vaderland* van 1916-1945.

Ter Braak, 25 september 1933

‘je Nietzsche-apologie’ = Zie *Written in Dejection*, EdP., [V.W. 2, p. 653](#).

Du Perron, 26 september 1933 (1)

‘Camy is de Fransche Cornelis Veth’ = Cornelis Veth (1880-1962), was behalve schrijver ook caricaturist.

Du Perron, 26 september 1933 (2)

Dwinger = Edwin Erich Dwinger (1898-1981), raakte tijdens de eerste wereldoorlog in Russische krijgsgevangenschap. In 1918 ontvluchtte hij, maar werd echter in de revolutie gedwongen mee te strijden aan de zijde van de witten. Over zijn gevangenschap in Siberië schreef Dwinger na zijn terugkeer naar Duitsland: *Die Armee hinter Stacheldraht*, en over zijn ervaringen tijdens de burgeroorlog: *Zwischen Weiss und Rot*. Zie ook EdP., [V.W. 2, p. 661 en 665](#).

Du Perron, 3 oktober 1933

‘dat zij ook niet haar mag komen’ = Het is niet duidelijk hoe deze vergissing van Du Perron gelezen moet worden.

Louis Guilloux = Louis Guilloux (1899-1980, hetzelfde geboortjaar als zijn vriend Jean Grenier (zie de brief van 4 augustus 1936 en de aantekening daarbij)), romancier. Van zijn *Le Sang Noir* (1935) schreef Du Perron o.m.: ‘de mislukte anarchist Cripure, filosofieleraar en “kleinburger” bij gebrek aan moed om te leven naar zijn overtuiging is, zonder overdrijving gezegd, een der grootste creaties van de hedendaagse literatuur. De meesterlijke scènes tussen hem en zijn oude maîtresse-servante Maya, menselijk de hoogtepunten van het boek, zozeer verwijderd van wat men “realisme” noemt en zoveel reëler toch weer dan de algemene sfeer van caricatuur, zijn moeilijk overtreffbaar...’ (EdP., [V.W. 6, p. 177-180](#)).

Antonini = Giacomo Antonini, geboren te Venetië in 1901 uit een Italiaanse vader en een moeder van Nederlandse afkomst, ontving zijn opvoeding gedeeltelijk in Nederland. Voor de tweede wereldoorlog publiceerde hij in *Den Gulden Winckel*, *Forum*, *N.R.C.*, *De Groene Amsterdammer* en *Groot Nederland*, terwijl hij na het vertrek van Du Perron naar Indonesië Parijse brieven voor *Het Vaderland* verzorgde. Sinds de tweede wereldoorlog publiceerde hij nog slechts in Italiaanse en Franse bladen. Antonini, die in Parijs woont, schreef o.m.: ‘Menno ter Braak heb ik voor het eerst ontmoet in de winter van 1919 in Tiel. Bij mijn eerste ontmoeting met Ter Braak ontstond een onmiddellijke,

wederkerige sympathie uit het feit dat wij - n.a.v. de moord op Rosa Luxemburg en Karl Liebknecht - beiden politieke moord en in het algemeen geweld verafschuwden. Gedurende een paar weken zagen wij elkaar herhaaldelijk, daarna verlieten wij beiden Tiel (ik in ieder geval). Menno vond ik later terug in Amsterdam eerst en Den Haag daarna. Ik zag hem ook herhaaldelijk in Parijs. De sympathie en vriendschap met Ter Braak ontstond dus door een gemeenschappelijk moreel gevoel op politiek terrein. Met Du Perron was integendeel onze allereerste ontmoeting literair: onze bewondering voor Gide en de dankbaarheid voor wat hij voor ons geweest was en gegeven had. Dit nam niet weg dat onze vriendschap daarna niets meer met de literatuur te maken had, al hebben wij steeds meest over literatuur gesproken. Met Eddy du Perron maakte ik kennis in 1929, eerst schriftelijk, daar wij beiden meewerkten aan *Den Gulden Winckel*. Als opdracht van zijn *Vriend of Vijand* schreef hij: “in herinnering van onze kennismaking die begon op blz. 121” (het stuk: *André Gide en de Hollandse Kritiek*, uit *D.G.W.* van November 1929). Kort daarop ging ik naar Brussel waar ik een lezing moest houden. Daar maakten wij persoonlijk kennis en spoedig ontstond een vriendschap die trouw bleef tot zijn heengaan in 1940.’

Ter Braak, 4 oktober 1933

de Bourbon = Louis de Bourbon (1908-1975) beschouwt zich als een nakomeling van Lodewijk XVI.

Montsalvat = De geheimzinnige burcht waar de heilige graal werd bewaard in de Parsifal-verhalen.

Du Perron, 6 oktober 1933

‘Grappig dat Bep je schreef’ = De brief van mevr. E. du Perron aan Ter Braak is verloren gegaan. (zie voor Céline de aantekening bij de brief van 11 [= 12] juli 1934).

Du Perron, 7 oktober 1933

‘je stuk over Paap herlezen’ = In *Forum*, Oktober 1933, verschenen zowel [Paapse sympathieën](#) als [Wasserman-Hitler](#) en het stuk tegen Jan Campert, [Het Mysterie van Leidsendam](#).

Du Perron, 16 oktober 1933

Hostellerie du Manoir = De *Hostellerie du Manoir* ligt 9 km. ten noorden van St. Briec op de noordkust van Bretagne, enkele honderden meters van de Pointe du Roselier, een in de baai van St. Briec vooruitstekende kaap. Blijkens de afbeelding op de kaart die Du Perron aan Ter Braak zond, bleek het etablissement in 1959 niet wezenlijk veranderd.

Du Perron, 17 oktober 1933

‘het heele stuk over de Bosis’ = Zie Du Perron's brief van 4 Juni 1933. Wat hij daarin schreef over de antifascist Lauro de Bosis en ook over Michel Vieuchange werd uitgewerkt in een stuk *Als Voorbeeld van Hygiëne*, verschenen in [Forum, Juli 1933](#). Van dit stuk werd alleen het begin, maar dan sterk omgewerkt, in *De Smalle Mens* opgenomen, zie EdP., [V.W. 2, p. 606](#).

‘je in Brussel gesproken te hebben’ = Aangezien Ter Braak in zijn [notitieboekje-1933](#) twee afspraken noteerde voor Vrijdagmiddag 4.30 u. en Vrijdagavond 7.30 u., lijkt het waarschijnlijk dat de ontmoeting te Brussel plaats had gevonden op Donderdag 12 Oktober 1933.

Du Perron, 21 oktober 1933

‘het rijmpje dat ik aan Buning zond’ = In [Forum, jrg. 1933, p. 830](#), verscheen in de rubriek Panopticum onder de titel *De terugkeer van het hart* een vers van Du Perron, dat aanving: ‘Wij dragen allen weer ons hart, / ook het “moderne” kan verkeren. / Voor wie de jeugd in zich blijft eren, / is het

“moderne” allang verward: / Cocteau mag er nog mee jongleren, / maar wij, wij dragen weer ons hart!’ Du Perron liet het vers voorafgaan door de volgende woorden: ‘Enige tijd geleden schreef de dichter J.W.F. Werumeus Buning een stuk in *De Groene* waarin sprake was van het “jonge talent” in de Nederlandse poëzie, van dichters die “kontramineerden” tegen de poëzie en tegen zichzelf, van het “negativisme” van *Forum*, van Cocteau's *Le coeur ne se porte plus*, van de “moderne” pose van ongevoeligheid en van de waarde van het goed-Hollandse woord “zacht”. Ik kreeg het gevoel dat ik nog in 1924 was; om mij in de werkelijkheid terug te brengen en ook tot vertroosting van de dichter Werumeus Buning, schreef ik de volgende virelai, die ik ter publikatie aan de dichter zond. Edoch de dichter waardeerde vermoedelijk mijn goede bedoeling niet of was niet sportief genoeg om ook zonder waardering tot publikatie over te gaan. Reden waarom ik deze rijmen nu hier afdruk.’ (Vgl. Edp. [V.W. 2, p. 617](#))

‘je briefkaart’ = Ter Braak's briefkaart is verloren gegaan.

‘De Byron heb ik voor je’ = L.J.C. Boucher gaf in 1934 een door Du Perron samengestelde keuze uit de poëzie van Byron uit.

Du Perron, 22 oktober 1933

Constant = Constant van Wessem (1892-1954).

‘een x’ = De ‘x’ is van Ter Braak.

Ter Braak, 23 oktober 1933

‘allerlei fragmenten’ = Mogelijk heeft Ter Braak, één van de twee anthologieën uit Kierkegaard gelezen die door R. Chantepie de la Saussaye in 1905 en 1911 in het Nederlands werden gepubliceerd.

Vie de Napoléon = *Vie de Napoléon*, door Stendhal, die het boek een voorwoord meegaf dat aldus begint: ‘Un homme a eu l'occasion d'entrevoir Napoléon à Saint-Cloud, à Marengo, à Moscou; maintenant il écrit sa vie, sans nulle prétention au beau style. Cet homme déteste l'emphase comme germaine de l'hypocrisie, le vice à la mode au XIXe siècle.’ Vgl. Ter Braak's brief 19 December 1932.

Du Perron, 26 [= 27] oktober 1933

‘Daarnet je kaart’ = De briefkaart van Ter Braak is verloren gegaan.

‘Ingesloten een van die vervelende stukjes’ = *Het Vaderland* van 17 Oktober 1933 vermeldde dat na December 1933 *Forum* zou ophouden te bestaan, en dat onderhandelingen werden gevoerd over een samensmelting van *Forum* en *De Vrije Bladen*, waarbij voor een gereorganiseerde *D.V.B.* werd gedacht aan een redactie, bestaande uit Louis de Bourbon, Menno ter Braak, Jan Engelman, V.E. van Vriesland en C. van Wessem.

‘Ik schreef bovenstaande rectificatie’ = Du Perron's briefje aan *Het Vaderland* luidde als volgt: ‘Geachte Redactie, Het volgende in aansluiting op Uw mededeling betreffende een nieuw tijdschrift en het verdwijnen van *Forum*, in *Het Vaderland* van 17 October 1.1. Dat het tijdschrift *Forum* na December van dit jaar zal ophouden te bestaan, is volkomen juist. Van een samensmelten van *Forum* met *De Vrije Bladen* is geen sprake. Indien een dergelijk plan een oogenblik heeft bestaan, dan is het toch in minder dan geen tijd weer vervlogen, zoodat een noteeren ervan in uw blad werkelijk de moeite niet waard was. Indien Dr. Menno ter Braak zitting neemt in de nieuwe redactie der *Vrije Bladen* (wat wederom aan twijfel onderhevig blijft), dan zal het dus zijn als volkomen aparte figuur en

niet als een “restje van *Forum*”; een dergelijke bloedtransfusie zou trouwens weinig stroken èn met het nieuwe leven der *Vrije Bladen*, èn met den eervollen dood van *Forum*, èn met de onafhankelijke en reële betekenis van Dr. Menno ter Braak.’

Ter Braak, 30 oktober 1933 (1)

‘het stuk van Vic in de N.R.C.’ = In de *N.R.C.* van 28 Oktober 1933 werd *Dr. Dumay Verliest* besproken door V.E. van Vriesland. Hij schreef o.m.: ‘Ons hoofdbezwaar tegen *Hampton Court* was... een, waarschijnlijk aan ervaringsarmoe en wereldvreemdheid toe te schrijven afwezigheid van afstand, projectie, transpositie tussen des schrijvers mentaliteit en de door hem verbeelde personen, die daardoor psychologisch niet tot leven kwamen en ongedifferentieerd, bedacht en geconstrueerd aandeden... Men stelle zich de anomalie voor: Ter Braak, die nooit woorden genoeg had om Robbers, Jo van Ammers-Küller e.d. te kleineren en zelfs, het vooroordeel ener onbelesen generatie getrouw navolgend, de onsterfelijke Flaubert verwierp, schrijft een psychologische roman, die - zijn stellig voortreffelijke kwaliteiten buiten beschouwing gelaten - bij de grote serie vaderlandse romans aansluit van hen, voor wie de grote Fransman een geëerd voorbeeld was.’

Ter Braak, 30 oktober 1933 (2)

‘*Suarès over Napoleon*’ = André Suarès (1868-1948), essayist, schrijver van o.a. het anti-napoleontische geschrift *Vues sur Napoléon*, door Ter Braak besproken in [Het Vaderland van 19 November 1933](#), MtB., V.W. 5, p. 19.

‘Ik begin’ = Inderdaad zou *De Dichter en het Leven*, o.m. n.a.v. Vestdijk's *Berijmd Palet* de eerste kroniek van Ter Braak na zijn benoeming aan *Het Vaderland* worden. Daarop zou echter het stuk over Suarès en Van Eeden volgen, terwijl op resp. 26 November en 3 December Nescio's *Dichtertje* en *Kaas* door Willem Elsschot besproken werden. Zie MtB., V.W. 5. en [Het Vaderland](#).

Du Perron, 1 november 1933

‘Er staan in die *N.R.C.* tegenwoordig prachtige stukken, o.a. van Ben Stroman’ = Eén van die stukken van Ben Stroman verscheen 6 Oktober 1933 in de *NRC*, een bespreking van *Rien que l'homme*, door M. Beaufils, een werk dat de kritikus deed denken aan Larbaud en aan Helman, aan Rilke en aan René Clair, aan Cocteau en aan César Franck: ‘in dit proza ruist de verwachtende vrede van een herfstdag die vergaat in zachte regen.’

‘Grietje de [keuken]meid’ = Du Perron's brief is hier beschadigd: ‘de’ en ‘meid’ zijn te lezen, maar vòòr meid valt ook nog een ‘k’ te onderscheiden.

Du Perron, 2 [= 4] november 1933

‘een artikel... over d'Artagnan’ = De Werkelijke d'Artagnan, EdP., [V.W. 2, p. 591](#). Het verscheen in het Haagsch Maandblad, jrg. 1933, p. 516.

Ter Braak, 6 november 1933

‘*Forum* Nov. uit en erg aardig...’ = [Forum van November 1933](#) bevatte een essay van Vestdijk over Paul Valéry, verzen van D.A.M. Binnendijk, Jan Greshoff en Alb. C.A. Voortman, proza van Slauerhoff en Du Perron, het slothoofdstuk van *Kaas* en panopticum-bijdragen van A.V. Thelen, Du Perron, Vestdijk en Greshoff.

‘al schrijf ik het nu in een kroeg’ = Ter Braak schreef deze brief op papier van: *Restaurant Café Riche annex Riche-Bar, Buitenhof 5 - Passage 12, 's-Gravenhage*.

‘... Vestdijk, H. de Vries etc.’ = Het eerste gedeelte van deze, op de achterzijde van de envelop geschreven zinnen, werd verscheurd bij het openen van de envelop.

Du Perron, 8 november 1933

‘in de plaats van Jany's oom’ = R.N. Roland Holst (1868-1938).

Du Perron, 11 november 1933

‘Hierbij een stukje uit *D.G.W.* dat je amuseren kan’ = Waarschijnlijk is dit stukje geweest *Een achttiende eeuw over Shakespeare*, waarin Du Perron twee fragmenten, over *Hamlet* en *Romeo and Juliette* vertaalde uit *Journal du Voyage en Angleterre*, een onuitgegeven ms. van Popon de Maucunes. Het stuk uit *D.G.W.* werd bekort opgenomen in *In deze grootse tijd*, EdP., [V.W. 2, p. 580](#).

Mr. van Rossem = C. P. van Rossem (1885-1934), was rond 1930 medewerker aan *Het Vaderland*.

Ter Braak, 18 november 1933

‘en maak er een stukje woorden over’ = Behalve zijn wekelijkse literaire kronieken en zijn toneelkritieken, schreef Ter Braak in *Het Vaderland* ook korte boekbesprekingen.

‘prima duitse acteurs’ = [In Het Vaderland van 17 November 1933](#) besprak Ter Braak de opvoering van Ibsen's *De Wilde Eend* met Bassermann als Hjalmar Ekdal, Ernst Deutsch als Gregor Werle, Moissi als de oude Ekdal en Tilla Durieux als mevr. Sörby. In [Het Vaderland van 16 November 1933](#) had Ter Braak de opvoering, door hetzelfde gezelschap, van Schiller's *Don Carlos* besproken.

‘een kroniek over van Eden en *Vues sur Napoléon*’ = In [Idealisme in 1911 en 1933](#), MtB., V.W. 5, p. 19, besprak Ter Braak Frederik van Eeden's *De Geestelijke Verovering der Wereld* en Suarès' *Vues sur Napoléon*. In deze kroniek keerde Ter Braak zich tegen Van Eeden en Suarès als idealisten met een tekort aan realiteitszin.

‘Greshoff's bruine liedjes’ = Anti-nazistische verzen van Greshoff, gepubliceerd in *Forum*, jrg. 1933, p. 794.

‘een panopt. over Dimitroff’ = Over de Bulgaarse communist Dimitroff, één van de beklagden in het proces om de Rijksdag-brand, schreef Ter Braak *Heldenverering*, gepubliceerd in [Forum, December 1933, p. 900](#). MtB., V.W. 3, p. 549.

Du Perron, 15 [= 19] november 1933

Batten (Arthur Hille) = A.E. Batten (1900-1969) was een jeugdvriend van E. du Perron te Batavia.

Albert Vogel = Louis Albert Antingh Vogel (1874-1933), voordrachtskunstenaar.

‘je stuk over de poëzie’ = [12 November 1933 verscheen in Het Vaderland](#) Ter Braak's stuk *De dichter en het leven*, n.a.v. Vestdijk's *Berijmd Palet*, Hendrik de Vries' *Stormfakkels* en Werumeus Buning's *Et in terra*, MtB., V.W. 5, p. 12.

‘Anth. Donker uit *Die Sammlung*’ = Prof. dr. N.A. Donkersloot, geraadpleegd, schreef dat, voor zover hij uit zijn herinnering reconstrueren kon, hij uit *Die Sammlung* is getreden om het internationale internaat Lyceum Alpinum te Zuoz (Zwitserland), waaraan hij destijds als leraar was verbonden, niet

onnodig in opspraak of moeilijkheden te brengen. Hij meende zijn politieke activiteit tegen het Duitse nationaal-socialisme tot zijn Nederlandse publicaties te moeten beperken. (zie ook de brief 23 november 1933).

‘den heer die in Mexico zoo'n ontdekking deed over Pascal’ = In *Het Vaderland* van 14 November 1933 liet Ter Braak een fragment uit *Les Nouvelles Littéraires* afdrukken waarin Leo Ferrero vertelde hoe hij in een Mexicaans dorp Pascal had herlezen.

‘naar Roscoff (naar het graf van Corbière)’ = Tristan Corbière, schrijversnaam van Edouard-Joachim Corbière (1845-1875), één van de ‘poètes maudits’ die door Du Perron graag tegenover de Engelse poëzie werden opgesteld: ‘Een engels dichter die zich zover van de poëzie-als-afgesproken-temperatuur zou durven verwijderen (en met zo weinig schade voor de persoonlijke grootheid) als Tristan Corbière, kan ik mij niet indenken...’ (EdP., [V.W. 2, p. 473.](#)) In zijn laatste kritiek, in het [Bataviaas Nieuwsblad verschenen op 25 Mei 1940](#), noemde Du Perron Corbière's *Le Poète Contumace* nog een ‘onvergelijkelijk gedicht’. (EdP., V.W. 6, p. 544). Zie ook, over Corbière's verwantschap met Slauerhoff, en Corbière vergeleken met Yeats, het gesprek over Slauerhoff, EdP., [V.W. 2, p. 240.](#)

Du Perron, 21 november 1933

‘Jammer dat je N.V. zoo gauw afdeed’ = Ter Braak kondigde in *Het Vaderland* van 14 November 1933 met enkele regels de tweede druk van *Nutteloos Verzet* aan en noteerde daarbij Du Perron's ‘volstreckte afwezigheid van sentimentaliteit.’

D.A.M. = D.A.M. Binnendijk heeft een ontmoeting met Du Perron steeds geweigerd. In *Forum* van November 1933 had Binnendijk een gedicht gepubliceerd, *Het Portret*, dat aanving: ‘Tegen een fond van bloeiende jasmijnen / Zie ik een schrale vrucht: het hoofd van mijn rivaal, / Den echtgenoot, die, als erkend gemaal, / Door zijn bestaan alleen mij doet verkwijnen.’

‘die 3 laatste regels’ = Deze regels luiden, in [Forum jrg. 1933, p. 809](#): ‘Tot afwisseling van Nietzsche begin ik aan *Die Geächteten* van Ernst von Salomon, een werk dat mij beter lijkt dan *Die Stadt*.’

Ter Braak, 23 november 1933

George Kettmann jr. = G.W. Kettmann (1898-1970), nationaal-socialistisch dichter.

‘de ruime man heeft, denk ik, vage sympathieën ook voor Hitler!’ = Of Ter Braak's veronderstelling nog op iets anders berustte dan op zijn idee van Donker's ‘ruimheid’, is onduidelijk. Ten dele wordt hij misschien verklaard door het stuk van Roel Houwink dat Donker juist in die dagen in het *Critisch Bulletin* opnam (jrg. 1933, p. 135). Houwink billikte daarin Gottfried Benn's partijkiezen voor het nationaal-socialisme in *Der Neue Staat und die Intellektuellen*. In Donker's eigen geschriften uit die dagen valt niets te bespeuren van enige sympathie voor Hitler, wel van een ernstige bezorgdheid die zich soms ook uitstrekt tot de antifascisten. Zo beklagde Donker zich bv. in *De Stem* (jrg. 1934, p. 221) over de ‘hetze’ die tegen Hitler werd gevoerd, en hij beknorde Georg Bernhard die in het *Pariser Tageblatt* had geschreven: ‘Hitler will den Krieg’. Donker noemde dat het geschrijf van bronnenvergiftigers. Zie ook de aantekeningen bij de brieven van 2 en 20 Februari 1934.

‘Dirk Adrianus Michel’ = D.A.M. Binnendijk.

‘mijn boek *vordert* in mijn hoofd’ = Vermoedelijk had Ter Braak op 12 Oktober 1933 in Brussel Du Perron verteld van plannen voor een nieuw boek, dat waarschijnlijk *Van Oude en Nieuwe Christenen* is geworden.

Du Perron, 25 [= 26] november 1933

‘een stuk van bolle Ton’ = In *D.G.W.* van Nov. 1933 werd geciteerd uit een stuk van Van Duinkerken, *Forum of Areopaag!*, verschenen in *De Gemeenschap*, waarin o.m. dit over Du Perron werd gezegd: ‘Werpt men tegen, dat nonsens nochtans litteratuur kan zijn, dan antwoord ik, dat de litteratuur er nimmer bij berusten zal, te worden aangezien voor nonsens, en dat wij critici er zijn om de litteratuur te dienen en zover ik weet niet om de onzin te vermeerderen. Het is inderdaad louter als letterkundig criticus, dat ik de scherpzinnigheden van den heer Du Perron veracht, omdat ik als criticus overtuigd ben van het nut der scherpzinnigheid, maar niet van het scheppend karakter der scherpzinnigheid.’

Du Perron, 27 november 1933

‘ik heb mijn jonge baron (uit de 2 verhalen)’ = De twee verhalen werden onder de titel *Bij wat Stendhal noemt ‘energie’* gepubliceerd in *Forum*, jrg. 1934, p. 139 en 236. Voor het verdrinken van baron Frits Rheede van Loftingh in de Weichsel, zie EdP., [V.W. 5, p. 36](#).

Du Perron, 28 november 1933

‘Ik heb 5 of 6 blzn. geschreven bij het verhaal van kapitein Horner en zijn vrouw’ = Het eerste deel van *Bij wat Stendhal noemt ‘energie’*.

‘Jan Greshoff zette in dezelfde catalogus zijn portret naast mij onder Diderot’ = Er bestaat een [foto](#) van Jan Greshoff en Du Perron bij het standbeeld van Diderot op de boulevard St. Germain te Parijs.

Ter Braak, 29 november 1933

‘dit in een tussenuur, blijkens het hoofd’ = Ter Braak schreef deze brief op papier van het Rotterdamsch Lyceum, Pieter de Hoochstraat 29, Rotterdam.

‘twee [lezingen](#) in Vlaanderen’ = Woensdag, 29 November 1933 sprak Ter Braak in Antwerpen, Zaterdag 2 December om 18.15-18.30 u. voor Radio Brussel.

‘Theun heeft in de krant gezet, dat hij gebroken heeft met het Crit. Bulletin!’ = Een bericht in *Het Vaderland* van 27 November 1933 vermeldde dat Theun de Vries aan het *Alg. Handelsblad* had meegedeeld dat hij om principiële redenen zijn medewerking aan het *Critisch Bulletin* had opgezegd. Theun de Vries, hiernaar gevraagd, kon zich de breuk met het *Critisch Bulletin* niet meer herinneren. ‘Ik kan U maar één verklaring geven,’ schreef hij, ‘en die lijkt me dan aanvaardbaar ook. Ik was in het jaar 1933, nadat in Duitsland de nazi's aan de macht waren gekomen, in vrij snel tempo bezig mij naar het Marxisme te ontwikkelen. Dit geschiedde vooral aanvankelijk met grote emotionele schokken; later, toen ik echt ging “studeren”, werd dat proces logisch, kalm en solide. Wanneer U b.v. de jrg. 1934 van *D.G.W.* zou willen nalezen, vindt u daarin - ik meen reeds in Januari... - een groot artikel van mijn hand, waarin ik “afscheid” neem van wat toen voor mij de “burgerlijke literatuur” inhield, en daarmee van allerlei personen en tijdschriften. Mijn algemene stemming was er dus een van te willen en vooral te moeten “breken”. Ik kan mij derhalve ten aanzien van het *Crit. Bulletin* voorstellen, dat er diverse dingen in voorkwamen, die mijn verontwaardiging wekten, of ook anders: dat Donkersloot bepaalde kritieken mijnerzijds begon te weigeren, omdat ze hem te radicaal waren. Dat zou dan de oorzaak geweest kunnen zijn van een “breuk” met Donker's blad.’

Du Perron, 3 december 1933

Tristan Bernard = Tristan Bernard, pseudoniem van Paul Bernard (1866-1947), romancier en toneelschrijver.

‘Dochter is thans mannequin’ = Sophie Nossovitch was op haar zeventiende jaar verpleegster in het leger van de witten tijdens de Russische revolutie. Daarna emigreerde zij met haar familie naar Parijs, waar zij thans nog woont. In *Libertinage*, jrg. 1949, p. 401, publiceerde zij, in een Nederlandse vertaling, *Portret van mijn grootmoeder*, voorafgegaan door een korte inleiding van Elisabeth de Roos.

Du Perron, 5 december 1933

‘Hierbij een stuk over *Hamlet*’ = *Honesty first*, EdP., [V.W. 2, p. 572](#).

M. Godeau marié = Du Perron's bespreking van Marcel Jouhandeau's *Monsieur Godeau marié* verscheen in de [NRC van 21 December 1933](#). EdP., V.W. 6, p. 113.

Ter Braak, 6 december 1933

‘de heer George is dood’ = Ter Braak herdacht Stefan George op [8 December 1933 in *Het Vaderland*](#). Het stuk eindigde aldus: ‘Met Stefan George verdwijnt een grote illusie uit onze cultuur: nl. de illusie, dat aristocratie en afzondering synoniemen zijn. Tot het einde toe heeft George die illusie streng en waardig volgehouden. Reeds zijn wij gedwongen haar te laten varen, omdat de wereld ons die luxe niet meer gunt; reeds zien wij te duidelijk de onhoudbare positie van de dichter, die zich op privileges beroept; maar daarom boeit ons de illusie zelf niet minder, als één van de vele pogingen om te leven in een sfeer, waarin men niet beïnvloed wordt door de schommelende waarden der menigte.’

‘Waarom gaan al die lieden uit *De Gids*?’ = *Het Vaderland* van 4 December 1933 berichtte dat R.N. Roland Holst, A. Roland Holst en M. Nijhoff uit de redactie van *De Gids* zouden treden. Een motivering werd niet gegeven; het uitreden van deze redactieleden hield verband met het aanblijven van prof. dr. H.T. Colenbrander in de redactie van *De Gids*. Na diens geval van plagiaat (zie de brieven van 23-25 januari 1933 en de aantekeningen daarbij) in het begin van 1933, werd overeengekomen dat hij aan het einde van dat jaar zich uit de *Gids*-redactie zou terugtrekken. Aan deze overeenkomst hield prof. Colenbrander zich echter niet en in plaats van de daarop verdwijnende redacteurs waren Anton van Duinkerken, E.J. Dijksterhuis, J.W.F. Werumeus Buning, B.M. Telders en J.H. Plantenga bereid hun plaatsen in te nemen. Behalve de drie in het bericht van *Het Vaderland* genoemden, traden namelijk ook J.D. van der Waals jr. en D. Crena de Jongh als redacteurs af.

Jan en Pan = Jan Greshoff en G.H. 's Gravesande, die voor zijn naamsverandering Pannekoek heette.

Kent Uw dichters! = [Ter Braak's bespreking van deze bloemlezing](#) in MtB., V.W. 5, p. 40.

Du Perron, 7 december 1933 (1)

‘Ik stuur je nu deze noodbrief’ = Ook op andere plaatsen in de correspondentie met Ter Braak blijkt hoe scrupuleus Du Perron in financiële aangelegenheden was en hoezeer het idee hem gehinderd heeft - nadat van zijn erfenis nòg veel minder over bleek te zijn dan hij had verwacht (zie blz. 443 in EdP., V.W. 3, *Het Land van Herkomst*, hdst. 29) - dat hij misschien niet altijd in staat zou zijn om genoeg te verdienen voor het onderhoud van de zijnen. Voor zichzelf had Du Perron weinig eisen: hij

gaf niet om luxe of comfort, kon daar in ieder geval gemakkelijk buiten (Uit zijn rijke jaren had hij slechts twee kostbare ‘hobbies’ overgehouden: boeken, en het veelvuldig gebruik van taxi's, maar aan deze laatste gewoonte maakte hij te Parijs op een goede dag een einde, zoals een ander ophoudt met roken). Een onmiddellijke reden voor de ongerustheid in zijn brief is te vinden in het feit dat de inkomsten van hem en zijn vrouw niet altijd op de geëigende momenten werden ontvangen - de Provinciale Pers bijvoorbeeld betaalde per kwartaal! En op lange termijn geld lenen van zijn schoonvader, met wie de relatie niets te wensen overliet, stond hem niet aan omdat hij dat een onjuiste verhouding vond. Bovendien achtte hij in het algemeen het lenen van geld, in een zo onzekere tijd als de dertiger jaren voor een schrijver waren, een lapmiddel dat te grote risico's met zich bracht.

Ter Braak, 8 december 1933

‘zijn eigen naam ingevuld’ = Zie hiervoor [Forum, jrg. 1933, p. 833](#): ‘De redactie voor Nederland is samengesteld uit Menno ter Braak, S. Vestdijk, Victor E. van Vriesland en Everard Bouws als secretaris; de redactie voor Vlaanderen uit Marnix Gijsen, Reimond Herreman, Maurice Roelants en Gerard Walschap.’

‘een opstel over hem’ = Ter Braak schreef over Malraux in [Het Vaderland van 8 December 1933](#). De al eens eerder in brieven aan Du Perron gemaakte vergelijking tussen Malraux en Thomas Mann was ook in dat stuk te vinden: ‘De revolutionairen van Malraux,’ schreef Ter Braak, ‘hebben dit éne (meer ook niet waarschijnlijk) gemeen met de helden van Thomas Mann in *Der Zauberberg*, dat zij door hun schepper in hun milieu zijn gezet om voor de problemen van die schepper te kunnen opkomen; het milieu dient om hen te laten bestaan zoals zij zijn.’ Ter Braak vertelde ook Malraux in de zomer van 1933 in Parijs te hebben bezocht: ‘hij woont daar te midden van de curieuze kunstvoorwerpen, die hij van zijn vele reizen meebracht en waarover destijds onder kunsthistorici een en ander te doen is geweest. In hoge mate is hij ook in zijn conversatie de man van zijn boeken: intelligent en nerveus, denkend met geniale schokken, zonder enige pose en ook zonder enige “artistieke” affectatie. Zijn uiterlijk is dat van de man, “die alles zou kunnen zijn”, alleen geen domoor en geen operazanger; in het gesprek nadert hij niet met omslachtige vak-argumenten tot de kern van het onderwerp, maar met die intuïtieve directheid, waaraan men de intelligentie herkent. Geen aarzelingen, geen woorden “a peu près”, precies in de roos schieten, dat is het kenmerk van Malraux' wijze van discussieren.’

Du Perron, 9 december 1933

‘Eindelijk *Forum* gekregen’ = In [Forum jrg. 1933, p. 835](#), verschenen deze regels over het uittreden van Du Perron uit de redactie: ‘Dit moment is niet bij uitstek geschikt om afscheid te nemen van hem die thans de redactie verlaat; immers in zijn medewerking aan *Forum*, dat mede door hem werd wat het is, zal geen verandering komen, als auteur blijft Du Perron voor de lezer op deze plaats dezelfde. Maar nu allerlei omstandigheden hem hebben doen besluiten, als redacteur heen te gaan, mag dit niet geschieden zonder een woord van oprechte dankbaarheid van zijn collega's. Wij kunnen het best beoordelen, hoeveel hij voor *Forum* is geweest, ook waar het publiek zijn naam niet las, achter de schermen van het redactionele front. Het publiek heeft Du Perron sedert het verschijnen van het eerste nummer leren kennen als een harstochtelijk polemist, die nooit anders sprak dan van man tot man, als het om de mens of de zaak ging, die hem na aan het hart lag of afkeer inboezemde, die alle conventies van het “artikel” en het “betoog” verwierp om in zo direct mogelijke vorm te zeggen, waarom het hem te doen was. Deze vrijmoedigheid, deze durf heeft hem de eer verschaft één van de meest gehate auteurs van Nederland te worden; en voor hen, die zijn persoonlijke en onafhankelijke stijl kennen, zegt dit tevens, dat hij daardoor misschien weinig talrijke, maar des te verknochter vrienden heeft verworven. Men kan du Perron niet slap waarderen, zoals zoveel gemiddelde schrijvers;

hij dwingt tot partijkiezen, en daarom is een aanhang van “middenstanders” hem onthouden. Zijn uitgesproken persoonlijkheid is één kant van *Forum* geweest, die wij niet hadden willen missen, die *Forum* ook in de toekomst niet wil missen. In dit nummer vindt de lezer zijn “afscheid”, zo karakteristiek voor zijn polemische toon, dat wij er ons over verheugen, dat het zo en niet anders geschreven is; zó was hij èèn der onzen als redacteur, anders dan als een persoonlijk gesprek wilde hij zijn panopticum-artikelen niet opvatten. En als wij hem hier danken voor alles, wat hij voor *Forum* deed, dan geschiedt dat in de overtuiging, dat hij, zij het dan niet als redacteur, geheel voor ons behouden blijft.’ Het stuk was ondertekend door Menno ter Braak en Maurice Roelants. Het ‘afscheid’ van Du Perron waarop gedoeld wordt is het stuk *Afscheid van Kustersloot*, later opgenomen in *Jan Lubbes*, EdP., [V.W. 2, p. 680](#).

Ter Braak, 11 december 1933

‘De critiek van Anthonie op *Dumay*’ = Onder de titel *Dr. Dumay verliest bijna* verscheen in *Critisch Bulletin*, jrg. 1933, p. 1240, Anthonie Donker's bespreking van Ter Braak's roman. Donker schreef o.m.: ‘Dit boek is bijna een zelf-parodie, het is of ik de schrijver bezig zie: vooruit maar, Ter Braak, toe maar, nog meer onzin, nog meer banaliteiten, schrijf dat alles aan elkaar en saus het dan met je ironie, dat tenminste een klein percentage lezers het niet helemaal au sérieux neemt... Deze roman is niet geschreven, maar gepend, geboomd. De schrijver ervan heeft allebei zijn mouwen uit zitten schudden voor zijn schrijftafel, met een fladdergebaar waarbij hij zich zelf nauwelijks goedgehouden kon.’

Du Perron, 11 december 1933

‘het infame geleuter van Thonie’ = Slaat op Anthonie Donker's bespreking van *Dr. Dumay verliest*.

Du Perron, 12 december 1933

J.v.N. = Jan van Nijlen (1884-1965)

J.Gr. = Jan Greshoff.

G.N. = *Groot Nederland*.

‘Het stukje in de krant (uit Maurice's pen?) was “zeer vrolijk”’ = In zijn [notitieboekje-1933](#) noteerde Ter Braak op Woensdag 29 November: ‘*Antwerpen*’; op Vrijdag 1 December: ‘Reinaert prep.’, en op 2 December: ‘Radio Brussel 18.15-18.30’. *Het Vaderland* van 4 December 1933 bevatte een bericht van de Brusselse correspondent over Ter Braak's lezing over de Vlaamse letterkunde voor de Vlaamse uitzendingen van het Nationaal Radio Instituut op Zaterdagmiddag 2 December. ‘Des avonds, in de Vlaamse club, behandelde dr. Ter Braak het Middeleeuwse epos van Reinaert. Van deze populaire figuur gaf hij een geheel nieuwe interpretatie, door hem als een “Immoraliste” in Gideaanse zin avant la lettre te beschouwen. Deze originele uiteenzetting lokte de burgemeester van Antwerpen, die tot het talrijke publiek behoorde, tot debat. Wat Kamiel Huysmans te berde bracht was niet zeer duidelijk, noch zeer origineel, maar het feit, dat een bewindsman aan een literair twistgesprek deelneemt, verdient vermelding met lof.’

Du Perron, 15 december 1933

‘Kon. Wilhelminalaan 19, Voorburg’ = Adres van de vader van mevrouw E. du Perron-de Roos, dr. J.R.B. de Roos.

Ter Braak, 26 december 1933

'Hoewel ik je binnenkort weer spreek' = Blijkbaar hebben Ter Braak en Du Perron elkaar ± 20 December ontmoet (zie het PS van de brief van 12 december 1933). In Ter Braak's notitieboekje is hierover niets te vinden - wel de [aantekening op Donderdag 21 December](#): 'verhuizen? - 8¾ Schoolavond Odeon.'

'Vrijdag zijn wij tegen den middag weer in Den Haag' = Vrijdag 29 December.

Du Perron, 10 januari 1934

'een bespreking van twee katholieke boekjes' = De twee boekjes waren: *Lettres à Véronique* van Léon Bloy en *Léon Bloy et 'la Femme Pauvre'* door René Martineau. EdP., [V.W. 6, p. 125](#).

'het Stavisky-schandaal' = Wat betreft deze en volgende door Du Perron in de maanden Januari en Februari 1934 geschreven brieven: Eind December 1933 maakten Franse bladen melding van de vreemde gang van zaken bij de bank van lening te Bayonne. Er werden aandelenbons verstrekt, maar men verbaasde zich over het hoge totaalbedrag van de in omloop zijnde bons. Een onderzoek werd ingesteld, waarbij oplichterij tot een bedrag van 200 miljoen francs aan het licht kwam. Verschillende personen werden gearresteerd, als de directeur van de bank van lening en de burgemeester van Bayonne, de radicaal-socialistische afgevaardigde Garat, terwijl verdenkingen rezen tegen Dalimier, radicaal-socialistisch minister van koloniën in de regering-Chautemps. De hoofdverdachte echter, de genaturaliseerde Rus Serge Alexandre Stavisky, was voortvluchtig. 8 Januari 1934 diende Dalimier zijn ontslag in; dezelfde dag overleed Stavisky in een villa te Chamonix aan twee schotwonden toen hij op het punt stond te worden gearresteerd. *Suicide*, volgens de politie; *il a été suicidé*, volgens een wijd verbreide officieuze lezing. Grote financiële schandalen hadden zich, met al wat zij aan politieke corruptie tevoorschijn brachten, in de twintiger en begin dertiger jaren wel meer voorgedaan, zowel in Europa als in Amerika. Dat de Stavisky-affaire echter zou uitlopen op een serieuze poging om de parlementaire democratie om hals te brengen, had verschillende oorzaken. Daar was in de eerste plaats de economische crisis, die toch al onrust had gebracht onder de kleine spaarders - de voornaamste slachtoffers van Stavisky's oplichterijen - en hun ontvankelijker had gemaakt voor de propaganda van de royalistische *Action Française*, die immers al sinds jaar en dag had verkondigd dat de democratische republiek corruptie betekende. De houding van het kabinet-Chautemps en van de linkse meerderheid in de Kamer was bovendien vooral geschikt om de achterdocht in brede kringen van het Franse publiek te verscherpen. Zo werd een voorstel verworpen om een parlementaire enquête-commissie te benoemen. De procureur van de republiek, Pressard, verantwoordelijk gehouden voor het herhaald uitstel van al eerder tegen Stavisky aanhangig gemaakte processen, was een zwager van de premier. Maatregelen tegen de procureur bleven uit. Tegenover deze feiten, tegenover de stijgende onrust, stelde de regering zijn uithoudingsvermogen. 26 Januari 1934 echter nam de minister van justitie, Raynaldy, onder de indruk van de tegen hem uitgebrachte kritiek, zijn ontslag en bezegelde daarmee het lot van de regering. Dezelfde dag begon het grote boulevardblad *Paris-Soir* een uitvoerige reportage over de politie, een andere 'verdachte' in de ogen van het publiek: *En marge de l'affaire Stavisky. Les coulisses de la police. Du Quai des Orfèvres à la rue des Saussaies*. De schrijver van deze artikelenreeks was Georges Simenon. Enkele dagen eerder had in *Paris-Soir* Bertrand de Jouvenel al een boekje open gedaan over de methoden van de Parijse politie (zie Du Perron's brief van 22 Januari 1934). 28 Januari trad wat nog over was van het kabinet-Chautemps af; dezelfde avond waren er duizenden betogers op de Parijse boulevards. Al eerder hadden vechtpartijen plaats gevonden, uitgelokt door de *Action française* in de eerste plaats, maar ook door andere bewegingen die waren gegroeid uit de anti-parlementaire wrevel van het ogenblik: *Jeunesses patriotes (J.P.)* van Pierre Taittinger en de fascistisch-gezinde *Solidarité française* van François Coty en de *Francistes* van Marcel Bucard. Deze bewegingen kregen vaak steun

van de zeer sterke oudstrijdersvereniging *U.N.C.* (Union nationale des anciens combattants) en in mindere mate van de *Croix de Feu* van kolonel De la Rocque (kort na de tweede wereldoorlog bezweken aan de in een Duits concentratiekamp doorstane mishandelingen), eveneens een organisatie van oudstrijders, maar één met vage politieke bedoelingen: zuivering van het politieke klimaat door bestrijding van corruptie en het aankweken van zin voor orde en eerbied voor gezag. Tegenover de rechtse provocateurs stelde links voornamelijk de *Jeunesses communistes* en de *Association républicaine des anciens combattants*. Nadat op 30 Januari door de radicaal Daladier een nieuwe regering was gevormd, werd op 3 Februari bekend dat het hoofd van de Parijse politie, Chiappe, zou worden 'bevorderd' tot resident-generaal in Marokko. Dit besluit wekte ontevredenheid bij het Parijse politiekorps, maar vooral bij de extreem-rechtse organisaties, die bevreesd waren voor hun ontbinding door de minister van binnenlandse zaken, Eugène Frot. Op 5 Februari vonden grote protestbetogingen plaats; in de avond en nacht van 6 Februari bloedige botsingen rond de Chambre des Députés en op het Place de la Concorde, waarbij 20 doden en 265 gewonden vielen. De verontwaardiging over dit bloedbad was groot. De rechtse bewegingen verklaarden dat het hun slechts om het 'fesser les députés' begonnen was geweest. Als hoofdschuldigen werden aangewezen Daladier en vooral Frot - die persoonlijk de politieoperaties leidde. Niet alleen van rechts, ook van uiterst links kregen zij de bijnaam 'les fusilleurs'. Op 7 Februari trad het kabinet Daladier af. Nadat president Lebrun een dringend beroep had gedaan op de populaire, 70-jarige oud-president Gaston Doumergue, vormde deze op 9 Februari een regering, waarvan maarschalk Pétain minister van oorlog werd en de oudstrijdersleider Rivollet minister van pensioenen. Behalve de *Action française* begroette de rechterzijde het ministerie-Doumergue met instemming. De linkerzijde was achterdochtig, de communisten fel tegen. Op 9 Februari vond om acht uur 's avonds op het Place de la République, en ondanks het verbod van de politie, een grote communistische betoging plaats 'voor de onmiddellijke arrestatie van Chiappe en de fusilleurs Daladier en Frot' - ook communisten hadden zich op 6 Februari onder de ultra-rechtse betogers tegen de regering-Daladier bevonden - 'voor de ontbinding van de fascistische liga's en de Kamer van Afgevaardigden, voor de verdediging van de salarissen en lonen'. Gevechten vonden plaats, waarbij 4 doden en 202 gewonden vielen. Op 7 Februari had de communistische vakbond C.G.T. voor 12 Februari een algemene 24-uursstaking afgekondigd. De socialisten sloten zich bij de staking aan en in de middag van de twaalfde Februari troffen socialisten en communisten elkaar in een gezamenlijke meeting van 150000 mensen op het Place de la Nation, waar o.m. het woord werd gevoerd door Léon Blum. Het was een betoging 'pour la défense des libertés, contre le péril fasciste.' Hierna nam de onrust op de boulevards snel af: de regering-Doumergue verkreeg van verschillende rechtse organisaties de verzekering dat men het kalmer aan zou doen, terwijl de politie werd versterkt.

'je bespreking van Kettmann's meesterstuk' = Op 4 Januari 1934 werd in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Den Haag door de toneelgroep *Fascio* een opvoering gegeven van *De Dag die komt*, door George Kettmann jr. In [Het Vaderland van 5 Januari 1934](#) besprak Ter Braak het stuk en de opvoering op badinerende toon.

'de *Forum*-tentoonstelling' = Op 6 Januari 1934 werd te Rotterdam door de firma D. Bolle een tentoonstelling geopend van boeken, manuscripten en portretten van de auteurs rond het tijdschrift *Forum*. In haar openingswoord zei mej. D. Bolle met de tentoonstelling de sinds kort door haar geleide zaak op een hoger literair peil te willen brengen. Na haar sprak Ter Braak die, volgens het verslag in *Het Vaderland* van 7 Januari 1934, 'begon met er op te wijzen dat de oude firma Bolle de uitgeefster is van Prikkebeen, deze Don Quichotte in de literatuur, die in zoverre overeenkomst heeft met *Forum*, dat Prikkebeen uitsluitend als kinderboek wordt beschouwd en *Forum* niet voor vol wordt aangezien, daar men het qualificeert als "het tijdschrift der jongeren"'.

Du Perron, 11 januari 1934

‘Tenslotte de verzen’ = Het betreft hier het slot van *Naar aanleiding van Laclos* (EdP., [V.W. 2, p. 536](#)), waarvoor Du Perron een kwatrijn had geschreven dat hij tenslotte zou vervangen door de ene regel: *Valmont! Valmont! Valmont! morne croquemitaine!* Zie ook de brief van 12 januari 1934. (Hugo's regel ‘*Waterloo! Waterloo! Waterloo! morne plaine*’ is uit *Les Châtiments*).

Du Perron, 12 januari 1934

Topaze = Toneelstuk (1928) van Marcel Pagnol (1895-1974).

‘Van der Lubbe werd behoorlijk vermoord’ = Op 10 Januari 1934 werd Marinus van der Lubbe te Leipzig door de valbijl terechtgesteld. Hij was ter dood veroordeeld op 22 December 1933. Toen het Rijksdaggebouw in brand werd gestoken, stond op dat misdrijf niet de doodstraf. Een wet met terugwerkende kracht maakte het vonnis echter mogelijk. De Nederlandse regering had vergeefs verzocht om een mildere straf. Tegen dat verzoek had ir. A.A. Mussert op 3 Januari 1934 in een vergadering te Amsterdam geprotesteerd. De Duitse regering maakte, bij de terechtstelling, nog bekend een onderzoek naar de geestvermogens van Van der Lubbe te hebben laten instellen; hij werd volkomen toerekeningsvatbaar bevonden. Op deze laatste omstandigheid werd door Ter Braak gereageerd in de twee slotzinnen van *Renaissance van het fatsoen*, zoals het in *Forum* verscheen: ‘Overigens heeft men van der Lubbe, meen ik, terechtgesteld, omdat hij normaal was. Wonderlijke dingen beleven wij toch...’

‘wat zijn de Vlamen opeens aan het panoptikummen gegaan’ = De Vlaamse afdeling van *Forum*, jrg. 1934 nr. 1, bevatte vier panopticumstukjes van Maurice Roelants, twee van Raymond Herreman, één van Gerard Walschap en één van Marnix Gijsen.

Du Perron, 16 januari 1934

‘Hierbij een panopticum-stukje’ = In [Forum jrg. 1934, p. 188](#), verscheen onder de titel *Volkenkundige bijdrage*, het verhaal over Servische officieren dat Du Perron door mevrouw Nossovitsj werd verteld.

Ter Braak, 17 januari 1934

‘panopticum over het fascisme’ = *Renaissance van het fatsoen*, MtB., V.W. 3, p. 550. Verscheen in [Forum, jrg. 1934, p. 183](#).

‘over het Oeralindaboek’ = In [Forum jrg. 1934, p. 159](#), verscheen *Pirandello in Practijk - het Oera-Linda-Boek weer actueel*.

‘het “hoerenstuk”’ = Waarschijnlijk is hiermee bedoeld het hoofdstuk *Afscheid van Indië* uit *Het Land van Herkomst*. Er werden nl. geen fragmenten uit *Het Land van Herkomst* in *Forum* gepubliceerd.

Goldoni = Voor Ter Braak's bespreking van *Een knecht van twee meesters* door Carlo Goldoni (1707-1793), zie MtB., [V.W. 4, p. 719](#).

Du Perron, 19 januari 1934

‘het werkelijk boeiende stuk van Walschap’ = In [Forum, jrg. 1934, p. 46](#), verscheen een fragment uit de roman *Celibaat* van Gerard Walschap.

Harry = Een fragment uit de gelijknamige roman van Aug. van Cauwelaert, [Forum jrg. 1934, p. 64](#).

Kerensky = Alexander Feodorovitsj Kerensky (1881-1970) was leider van de Russische regering van September tot November 1917. Na door de bolsjewisten te zijn verdreven, vestigde hij zich in Frankrijk, later in Californië.

Georges Carpentier = Frans bokser (1894-1975) die in 1920 de wereldtitel behaalde in het halfzwaargewicht. Een poging om wereldkampioen alle categorieën te worden mislukte in 1921 te Jersey City door een nederlaag tegen de Amerikaanse zwaargewicht Jack Dempsey.

‘De verzen van Anthonie’ = Bedoeld zijn de verzen *Mijn Zoon I en II* en *Standaard, overhandigd aan mijn zoon*. Dit laatste vers luidt: ‘Jongen, word als je moeder is: als / een leeuwerikslid en een Wienerwals. / Word als de boer van haar bergen: hecht, / Een die liever een lied zingt dan wat zegt. / Jongen, word als je vader is: stel / Denken en doen onder eigen bevel. / Jongen, wees ruim en recht als zijn land, / Dat open ligt als de palm van een hand. / Jongen, meet nooit met onzuivere schaal. / Oranje, Tell - dat eist heldere taal. / Neem nooit tot neerslachtingheid de wijk. / De vruchten zijn bitter, de boom is rijk. / Jongen, wees vrij als de wind, als het wild, / Wees zo vast en taai als een schors, als een schild. / Ga dan het leed, het geluk tegemoet, / Draag zorg, dat je leven het leven groet. / Het kan schraal, het kan hard zijn, maar jongen, span / De boog zo strak je hem spannen kan.’

Ter Braak, 20 januari 1934

‘Ik heb Jessner gevraagd’ = Het interview met Leopold Jessner verscheen in [Het Vaderland van 13 Januari 1934](#). Het werd gevolgd door enkele beschouwingen van de regisseur Reinhardt, uit een rede van de laatste over de toneelspeler, gehouden voor de Columbia universiteit te New-York.

‘De regisseur’, aldus Jessner, ‘is een kunstenaar die precies weten moet wat hij doet; hij is meer kapitein, strateeg, architect dan kunstenaar in de zin van Goethe, wiens “Bilde Künstler, rede nicht” nog geen rekening kon houden met het bestaan van de regisseur. De regie als zelfstandige kunstvorm is jong.’ Jessner definiëerde de regie nog als een zelfstandige uiting van menselijke verbeeldingskracht. Ter Braak stelde daarop het probleem van de verhouding tussen regisseur en auteur: in hoeverre mag de regisseur beschouwd worden als een tyran die slechts met schrijvers rekening houdt voor zover zij speelbare en willekeurig te besnoeien teksten leveren?

Du Perron, 22 januari 1934 (2)

Bertrand de Jouvenel = (1903-1987), historicus en politiek essayist. Du Perron heeft Jouvenel's relaas gelezen in *Paris-Soir*, welke krant hij in Parijs las, naast *l'Intransigeant*.

‘camelot du roy’ = De *Fédération des Camelots du roi* fungeerde als knokploeg van de Action française. In 1934 waren er ongeveer 2000 camelots in Parijs.

Ter Braak, 24 januari 1934

Jan = Ter Braak's jongste broer J.G. ter Braak (1906-1960).

Royaards = Willem Royaards (1867-1929), toneelspeler en regisseur.

Pola Negri = Bekende filmster uit de jaren twintig.

‘Theun de Vries heeft ons allen’ = Theun de Vries publiceerde in *D.G.W.* van Januari 1934 *Proefbalans 1934*, waarin hij o.m. schreef: ‘Marsman, Binnendijk (wijlen, mag ik wel zeggen), Klinkenberg, Ter Braak, Du Perron, Engelman, Van Vriesland, wij moeten afscheid nemen...

Ik weet het, gij hebt ons allen een slecht rapport meegegeven. Het is meer voorgekomen, dat jongens met slechte rapporten het in de praktijk des levens verder hebben gebracht dan de baccalaureaten. Wie bewijst het gelijk van kortzichtige schoolsheid? Reeds redde zich Helman uit uw illuster college; daarom schrijft hij nu te gemakkelijk (niet waar?). Den Doolaard leerde een vurig en hard bestaan ver buiten de sfeer van uw doctrines; daarom vergeeft gij hem de stralende levenslust van zijn boeken nooit. Coolen, die bij u in het geheel niet telt, heeft steeds de eenzaamheid betracht... ikzelf werd door een ongewilde, maar achteraf noodwendige isolatie verlost van uw dogmatiek der dogmaloosheid; daarom zijn wij allen meer dan grof overschat (niet waar?)... De koersen van de aandelen, die gij argeloze lezers in handen speelde, dalen ontzaglijk. De ineenstorting is niet ver meer. Maar kom straks niet bij ons om hulp, als uw systeem in puin ligt. Wij horen tot een andere wereld dan de uwe. Gij zoudt op onze deur een bordje vinden: *Niet thuis.*'

Bob = Robert de Roos (1907-1976), zwager van E. du Perron.

Du Perron, 26 januari 1934

'je stuk over Wagener en Malraux' = In [Het Vaderland van 21 Januari 1934](#) besprak Ter Braak de roman *Shanghai* door W.A. Wagener, welke hij aan het slot van zijn beschouwing vergeleek met het eveneens in die Chinese stad spelende *La Condition Humaine*. MtB., V.W. 5, p. 79.

Du Perron, 28 januari 1934

R. Fülöp-Miller = René Fülöp-Miller (1891-1963) schreef *Macht und Geheimnis der Jesuiten* (1929).

Klinkenberg = G. van Klinkenberg(1900-1995), dichter.

Edith Werkendam = (1896-1952), schrijfster van in hun tijd gewaagd-erotische romans.

Ter Braak, 29 januari 1934

'Dien jongenheer Helman hoop ik as. Zondag' = Zie *Waarom niet driehonderd pagina's?*, MtB., [V.W. 5, p. 92](#).

A High Wind in Jamaica = Roman (1929) van Richard Hughes (1900-1976).

'Theun heb ik... terechtgewezen' = Ter Braak publiceerde *Kleiner Mann, was nun?*, een panopticum-stuk tegen Theun de Vries, in [Forum van Februari 1934](#).

'de zaterdag gehouden rede van Kramers' = Openingsrede voor de tentoonstelling van het Duitse emigrantentijdschrift *Das neue Tagebuch*, ingericht door de boekhandel Mensing en Visser te Den Haag. Volgens het verslag in *Het Vaderland* van 27 Januari 1934 besloot W.A. Kramers zijn rede aldus: 'Voor alles moet ik er bij u op aandringen desnoods met het vooruitzicht van een concentratiekamp op Urk, u te verzetten tegen iedere schending van onze geestesvrijheid, de basis van de ontwikkeling van het logisch denken, het onmisbare voor een gezond bloeiend geestesleven.'

'In Febr. zul je mijn eerste aanval' = Het panopticum-stuk [Renaissance van het fatsoen](#), MtB., V.W. 3, p. 550.

Du Perron, 29 januari 1934

Stanislavsky = Konstantin Stanislavsky (1863-1938), Russisch toneelspeler en regisseur.

Harten en Brood = Roman (1933) van Albert Kuyle.

Du Perron, 1 februari 1934 (2)

Nash = Populair Engels tijdschrift.

Wu Wei = Novelle (1895) van Henri Borel.

Toepoel = P.M.C. Toepoel, kynoloog en boksleraar.

Ter Braak, 2 februari 1934

‘Zijn bloedsbroeder Antoon Coolen’ = Slaat op het artikel van Theun de Vries in *D.G.W.* van Januari 1934.

‘het coquetteren van Anthonie met Hitler in *De Gids*’ = In *De Gids*, jrg. 1934, p. 77, wees Anthonie Donker *Der Hass* van Heinrich Mann af als een bijdrage tot vermeerdering van de haat in Europa. Na verklaard te hebben geen bewonderaar van Hitler te zijn, schreef Donker dat ‘de feiten en indrukken (hem) er overtuigend op wijzen, dat de nationaal-socialistische beweging een evolutie doormaakt, die het rechtvaardigt dat men haar ondanks haar verleden en begane fouten, de kans geeft en dat men haar niet meer bestrijden kan, zonder zich dan ook consequent anti-Duits te noemen.’

‘een kroniek over “l'esprit francais”’ = MtB., [V.W. 5, p. 85](#).

‘jullie stuk over “le cas Oswald”’ = In *Het Vaderland* van 1 Februari 1934 verscheen: *Een nieuwe ster aan de cabarethemel - Le cas Oswald*, n.a.v. de chansonière Marianne Oswald.

Du Perron, 3 [= 4] februari 1934

Strand Magazine = Populair Engels tijdschrift.

Du Perron, 5 februari 1934

‘Lees ook in de laatste N.R.F. het stuk van Trotsky over het Nationaal-Socialisme en de rassentheorie van Gobineau.’ = In zijn essay *Qu'est-ce que le National-Socialisme?* schreef L. Trotsky o.m.: ‘Pour élever la nation audessus de l'histoire, on lui donne l'appui de la race. L'histoire est jugée comme émanation de la race. Les qualités de la race sont construites indépendamment des conditions sociales variables. En rejetant la conception économique comme inférieure, le national-socialisme descend d'un étage au-dessous: du matérialisme économique, il fait appel au matérialisme zoologique. La théorie de la race, comme créée spécialement pour un autodidacte prétentieux qui chercherait une clef universelle à tous les mystères de la vie, apparaît surtout lamentable à la lumière de l'histoire des idées. Pour créer la religion du sang germanique pur, Hitler a dû emprunter de seconde main les idées du racisme à un français, diplomate et écrivain dilettante, le comte de Gobineau. Pour la méthodologie politique, Hitler la trouvait toute prête chez les Italiens, Mussolini ayant largement utilisé la théorie de la lutte des classes de Marx. Le marxisme lui-même était le fruit de l'union de la philosophie allemande, de l'histoire française et de l'économie anglaise. En remontant la généalogie des idées, fût-ce des plus réactionnaires et des plus stupides, on ne trouve pas trace de racisme.’

Du Perron, 7 [= 9] februari 1934

Deux Magots = Café aan de Boulevard St. Germain, hoek Place St. Germain-des-Prés.

Vaillant-Couturier = Paul Vaillant-Couturier (1892-1937), Kamerlid en romancier, was hoofdredacteur van het communistische dagblad *L'Humanité* van 1926-1937.

Maurits Uyldert = Maurits Uyldert (1881-1966), was literair kritikus van het *Algemeen Handelsblad*.

Ter Braak, 10 februari 1934

‘Ik heb eergisteren Duhamel geïnterviewd’ = In [Het Vaderland van 8 Februari 1934](#) noteerde Ter Braak over de Franse romancier Georges Duhamel (1884-1966) o.m. het volgende: ‘Zoals wij Duhamel in een gezellig Hollands milieu zien zitten, zou hij zonder enig bezwaar van Hamel kunnen heten. Hij heeft iets gemoedelijks, iets vertrouwelijks over zich, dat de Hollander zeer goed ligt... Niets spreekt in Duhamels trekken van onverzoenlijkheid, en zelfs in zijn betuigingen van afkeer (jegens de wolkenkrabbers en de machines) straalt een onveranderlijke welwillendheid door. Men heeft zoo van die menschen, ook onder de schrijvers; zij kunnen nog zo scherp en fel trachten te zijn, het lukt hun niet, omdat zij in hun die scherpe en felle tegenstellingen niet hebben... Hij is zo enthousiast voor Nederland, dat de Nederlander, die naar hem luistert, zich voortdurend geroepen voelt daartegen te protesteren en de minder goede zijden van zijn volk naar voren te brengen. Want zo zijn wij; huldebetuigingen maken ons zenuwachtig en verlegen.’

Du Perron, 10 februari 1934

Oustric = Financier wiens oplichterijen in 1930 aan het licht traden en de aandacht trokken, vooral toen bleek dat de Bank van Frankrijk hem leningen had verstrekt van meer dan honderd miljoen francs.

‘Bep leest Coster over jou’ = In *De Stem*, jrg. '34, p. 188, schreef Coster over *Nietzsche contra Freud* (uit *Politicus zonder Partij*) dat in *Groot Nederland* van Januari 1934 was verschenen. ‘Staat het er werkelijk?’, schreef Coster o.m., ‘Zijn we dan gek geworden in ons goede Holland? Neen, het staat er, er is geen enkel voorbehoud omheen, “de liefde, de godsdienst, de poëzie, de droom”, is “een Victoriaans mythencomplex”, elders heten zij “de Victoriaanse d.i. kleinburgerlijke taboe's”. Het is nauwelijks nodig tegen deze krankzinnige denigratie nog iets te zeggen... Och! het is eenvoudig maar een soort van delirium tremens van verwaandheid, of liever van zelfbewustzijn. Door al dat vernietigen van menselijke waarden is de heer Menno ter Braak in zulk een opgewonden beeftoestand geraakt, dat letterlijk alles van zijn plaats bibbert... Maar... wij schrikken voorlopig nog niet heus!! Wij schudden alleen van het lachen en zeggen: die ridicule neuzelaar.’

Ter Braak, 15 februari 1934

‘Heinz Liepmann is hier gevangen genomen’ = *Het Vaderland* van 13 Februari 1934 meldde dat op last van de officier van justitie, mr. Van Thiel, op 12 Februari te Amsterdam was gearresteerd Heinz Liepmann (1905-1966), die na zijn ontvluchting in een Duits concentratiekamp in ons land vertoefde. In Liepmann's, bij Van Kampen te Amsterdam uitgegeven roman *Das Vaterland* kwam de volgende passage voor, waarbij de voor de arrestatie van de auteur verantwoordelijke zin is gecursiveerd: ‘Sondern Hindenburg ist der Mann, der als die national-socialisten bereits zwei Millionen Stimmen verloren hatten, H. am 30. Januar 1933 zum Kanzler machte, weil der Untersuchungsausschuss des Reichstages festgestellt hatte, dass Hindenburg's Gut Neudeck, im Rahmen der Osthilfe Gelder bekommen habe. Dann wurde H. Reichskanzler, und der Untersuchungsausschuss verschwand.’ In zijn commentaar in *Het Vaderland* schreef Ter Braak de gehele procedure uiterst bedenkelijk te vinden, allereerst op grond van de ‘aantasting van het asylrecht voor de vrije mening, waarop ons land sedert eeuwen, en terecht, zo trots is geweest.’ Verder wees Ter Braak er op dat Liepmann niets anders deed dan de discussie tussen twee romanfiguren weergeven, zodat ook formeel op *deze* plaats de

auteur niets kon worden ten laste gelegd. *Het Vaderland* van 14 Februari berichtte dat de gehele oplage van de roman van Liepmann bij Van Kampen in beslag was genomen. Het blad publiceerde een gesprek met Liepmann's verdediger, mr. François Pauwels te Amsterdam. Van ir. P.M. Montijn was er een ingezonden brief, waarin protest werd aangetekend tegen Ter Braak's goedpraten van een belediging 'een hoogstaand en algemeen hooggeacht man en Staatshoofd' aangedaan. Ter Braak antwoordde dat zijn bezwaar 'niet zozeer betrof de vervolging van Heinz L. als wel de wijze, waarop men deze vervolging heeft geëncèneerd.' Men had L. in hechtenis genomen en hem gedurende uren in het onzekere gelaten over de reden van zijn aanhouding, terwijl hij onder medische behandeling stond voor een in het concentratiekamp stukgeslagen nier! Ook releverde Ter Braak het in beslag nemen van de oplage van *Das Vaterland*: 'dat is een symptoom, waarvoor onze qualificatie "uiterst bedenkelijk" eigenlijk uiterst zwak is!' In *Het Vaderland* van 15 Februari stond een brief van Liepmann aan zijn verdediger afgedrukt, waarin hij klaagde over zijn behandeling door de Amsterdamse politie: gedurende twee dagen had hij slechts brood te eten gekregen, en hij sliep onder vuile dekens in een hangmat. Een ander bericht vermeldde dat de officier van justitie ontkende dat de Duitse regering in deze kwestie druk had uitgeoefend. In *Het Vaderland* van 16 Februari 1934 noemde mr. W.A. Telders Ter Braak's protesten tegen de justitie een 'zeer bedenkelijk precedent.' Ter Braak vond in de brief van mr. Telders geen aanleiding om zijn standpunt nog eens te bepalen. *Vooruit* meldde dat verzoeken om Liepmann i.v.m. zijn nieraandoening in een ziekenhuis op te nemen, niet hadden mogen baten. Op 21 Februari 1934 veroordeelde de politierechter te Amsterdam Heinz Liepmann tot een maand gevangenisstraf met aftrek van voorarrest. Ter rechtzitting had Liepmann verklaard niet de bedoeling te hebben gehad Hindenburg te beledigen: de gewraakte passage wilde hij schrappen. De officier van justitie, mr. de Blécourt, vond dat verdachte een 'uiterst onbetrouwbare indruk' had gemaakt. Zelf had mr. de Blécourt op het bed van Liepmann gelegen en 'ik lag er als een vorst.' Von Hindenburg, aldus mr. de Blécourt, 'is een man van onbesproken gedrag, algemeen geëerd en gezien. In de oorlog heeft hij zijn jongens in de voorste linies toegesproken.' Mr. de Blécourt had een gevangenisstraf van twee maanden geëist. *Het Vaderland* van 22 Februari 1934 signaleerde een hoofdartikel in de *Manchester Guardian* waarin, n.a.v. de zaak-Liepmann, de conclusie werd getrokken dat Duitsland blijkbaar in staat was de Nederlandse regering onder sterke druk te zetten.

Du Perron, 15 februari 1934

'op de stakingsdag' = 12 Februari 1934.

Tsjen = Personage uit *La Condition Humaine*.

Ter Braak, 18 februari 1934

'Neef Huizinga' = Van moederszijde - Geertruida Alida ter Braak-Huizinga - was Menno ter Braak familie van J.H. Huizinga.

'Helman schrijft deze week in *De Groene*' = Albert Helman besprak *Dr. Dumay Verliest* in *De Groene Amsterdammer* van 17 Februari 1934. 'Wat kan Ter Braak', vroeg Helman zich af, 'die als het op critische zin aankomt toch ook niet de eerste de beste is, er toe bewogen hebben zich aan zoveel nietszeggende platvloersheid te vergrijpen? Wat anders dan dat hij zozeer in de reactie gevangen zit en met een zo tot het ongerijmde doorgevoerd egocentrisme behept is, dat hij opeens geen enkele verhouding meer ziet, geen enkel ideaal meer kent, geen enkel puntvan-vergelijking met anderen? Of zou er bij hem inderdaad een volstrekte afwezigheid van ieder beeldend vermogen, van iedere plastische inventie zijn? Kortom, een volslagen gebrek aan scheppende artisticeit?'

Du Perron, 19 februari 1934

Jean Delmas = Frans publicist. Historicus, verbonden aan het Institut d'études politiques te Lyon. Hij werkte o.a. mee aan *Le monde contemporain, 1945-1963*, onder redactie van Marcel Pacaut en Paul Bouju (collection U, A. Colin, Paris 1964).

Ligue des Droits de l'Homme = De *Ligue des Droits de l'Homme* werd opgericht in 1898, de tijd van de affaire-Dreyfus, met de bedoeling de beginselen van de Franse revolutie te verdedigen, er van uitgaand dat willekeur en intolerantie belemmeringen zijn op de weg naar beschaving en vooruitgang. De vrijmetselaars vormden spoedig de meerderheid in deze liga.

Du Perron, 20 februari 1934

'flauwe moppen als over het W.C.-tje van Stefan George' = In *Renaissance van het fatsoen*, zoals het in [Forum van Februari 1934](#) verscheen, schreef Ter Braak dat hij bij de adoratie van de *Kreis* voor Stefan George altijd moest denken aan dat hele kleine kamertje dat toch ook in de woning van George te vinden zou zijn. Deze passage is later door Ter Braak geschraapt toen hij het stuk opnam in het [Journal van het Tweede Gezicht, p. 226](#).

'Die klooi schrijft over de bendevoofdman Dimitrov' = In zijn opstel in *De Gids* keerde Anthonie Donker zich tegen 'de uitingen, die alleen op het instinct afgaan'. 'Waardeloos', en tot zulke uitingen rekende hij, behalve Spengler's *Jahre der Entscheidung*, ook *Der Hass* van Heinrich Mann, 'dat het nationaal-socialisme als een waanzinnig amok van bloeddorstige en gewetenloze avonturiers voorstelt. Europa moet wel door en door ziek en getroubleerd zijn, wanneer een filosoof als Spengler een hysterische vloekpsalm tegen het marxisme schrijft, als de strijder voor de vrede Romain Rolland een telegram van bewondering zendt aan het toevallig in een onverdiende impasse geraakte Bulgaarse bendevoofd Dimitroff...' Romain Rolland zond zijn telegram uit bewondering voor de uiterst slagvaardige wijze waarop de Bulgaarse communistenleider zich verweerde in het proces van de brand in het Rijksdaggebouw. Bij deze en soortgelijke brieven van Ter Braak en Du Perron dient men niet de consequent anti-nazistische houding te vergeten, die Anthonie Donker gedurende de tweede wereldoorlog aannam.

Ter Braak, 23 februari 1934

'zie dit nummer' = In *D.G.W.* van Februari 1934 kwam de anti-fascistische gezindheid van de redacteur W.A. Kramers tot uitdrukking in zijn bespreking van *Das Vaterland* door Heinz Liepmann en in de plaatsing van *De Brand - Het proces Van der Lubbe* door G.T.J. de Jongh, met tekeningen van Jo Spier.

Du Perron, 23 februari 1934

'Je stuk over Coolen' = Ter Braak's stuk *Provincialisme-Regionalisme* verscheen in [Het Vaderland van 18 Februari 1934](#). Zie MtB., V.W. 5, p. 106.

Soupault = Philippe Soupault (1897-1990), surrealistisch dichter, romancier en kritikus.

Ter Braak, 27 februari 1934

'de culclub' = De *Sociëteit voor Culturele Samenwerking* te Den Haag.

Du Perron, 28 februari 1934

'dat van *Harten en Brood*' = Het colophon van *Harten en Brood* werd door Ter Braak overgeschreven in zijn brief aan Du Perron van 29 Mei 1934.

Ter Braak, 4 maart 1934

‘de Forum-expositie’ = Zaterdag, 3 Maart 1934, werd door Menno ter Braak de *Forum*-tentoonstelling bij boekhandel Boucher, te Den Haag, geopend. *Forum*, aldus Ter Braak in zijn openingswoord (zie [Het Vaderland van 4 Maart 1934](#)), heeft gepoogd zich tegen de geestelijke uniformering te verzetten, het heeft enkele principes naar voren trachten te brengen die men deels als een reactie op bestaande verhoudingen kan beschouwen. Het criterium der persoonlijkheid als grondslag van literaire waarde was een reactie op de overschatting der poëzie in Nederland.

‘Zijn oordeel over Diderot’ = In *Mémoires d'un Touriste* (1838) schreef Stendhal: ‘Sans doute cet écrivain a de l'emphase, mais combien en 1850 ne paraîtra-t-il pas supérieur à la plupart des *emphatiques* actuels! Son emphase à lui ne vient pas de pauvreté d'idées, et du besoin de la cacher. Bien au contraire, il est embarrassé de tout ce que son coeur lui fournit. Il faut arracher six pages à *Jacques le Fataliste*; mais, cette épuration accomplie, quel ouvrage de notre temps est comparable à celui-là?’

‘Hij laat in zijn *Nieuwe Gemeenschap*... vreeselijk op jou schelden’ = In *De Nieuwe Gemeenschap* van Februari 1934, p. 86, schreef ‘Janus’ het opstel *Pamflettisten en Querulanten*, waarin Albert Kuyle wordt genoemd als degenen die in Nederland de ‘werkelijke pamflettist’ het meest benadert en waarin *Uren met Dirk Coster* werd gedefiniëerd als een ‘eindeloos gegraai naar zinnestjes, een gesabbel aan zinnestjes.’

G. van Hulzen = G. van Hulzen (1860-1940), romanschrijver.

Du Perron, 6 maart 1934

Partij Remise = Roman (1933) van Jef Last.

Ter Braak, 8 maart 1934

‘Het ondiep Székely heb ik Zondag a.s. te grazen’ = Ter Braak's bespreking van *De andere Wereld* door M.H. Székely-Lulofs verscheen in [Het Vaderland van 11 Maart 1934](#). MtB., V.W. 5, p. 125.

‘Vond je de *Deftige Disselaars* van v. Gelderen niet geslaagd?’ = Het gedicht *De Deftige Disselaars* van Jaap van Gelderen verscheen in [Forum, jrg. 1934, p. 193](#).

Du Perron, 10 maart 1934

‘2 panopticum’s’ = Het versje tegen Fischer werd later door Du Perron zelf ingetrokken. *De Derde Knal* verscheen in [Forum, jrg. 1934, p. 382](#).

‘je stukje over Mae West’ = *I'm no angel - but we'll see you again*, MtB., [V.W. 3, p. 552](#).

‘je stukje over Brand(en)-en-Hindenburg’ = In [Forum, jrg. 1934, p. 248](#).

‘Rudie wel aardig’ = Het betrof hier de verzen [Scherzo](#) en [St. Nikolaasavond](#) van R.A.J. van Lier.

‘Het vers van Elsschot’ = W. Elsschot, [Brief](#).

‘de mysterieuze P. het beste vers in *Forum*’ = Het vers *Herberg in het Woud*, [Forum, jrg. '34, p. 252](#).

‘de verzen van Jaap van Gelderen’ = [Forum, jrg. 1934, p. 193-195.](#)

Ferral = Figuur uit *La Condition Humaine*, evenals ‘Valérie.’

Ter Braak, 15 maart 1934

‘Zaterdag gaat hier de première van Bruckner's *Die Rassen*’ = In *Die Rassen*, schreef Ter Braak in een voorbespreking in [Het Vaderland van 3 Maart 1934](#), ‘geeft Ferd. Bruckner in dramatische vorm reactie op het gebeuren van het vorig jaar in Duitsland.’ Het stuk behandelde de jodenvervolging in een Duitse universiteitsstad. Het werd opgevoerd door het *Hofstad-Toneel*, met Paul Steenbergen in de rol van een joodse jongeman.

Du Perron, 16 maart 1934

Intran = *L'Intransigeant*, zeer conservatief Parijs dagblad, waarvan de oplage in de dertiger jaren alleen door *Paris-Soir* werd overtroffen.

Corniglion-Molinier = Frans vliegenier (1898-1963) die in de vierde Republiek enige malen minister zou worden.

Ter Braak, 19 maart 1934

‘Het panopticum’ = Het P.S. van [Du Perron's stuk *De Derde Knal*](#) eindigde aldus: ‘Après tout blijft alles een kwestie van graad en de mensen die precies wisten dat Fülöp-Miller en ik de grote regisseur Meierholt verkeerdelijk een a in zijn naam schoven, hebben niet geweten dat ik de beroemde acteur Gielgud te kort deed, toen ik hem - het was bij dezelfde gelegenheid - tweemaal zonder e liet staan.’

Du Perron, 21 maart 1934

Conrad Ferdinand = Conrad Ferdinand Meyer (1825-1898). In *Boekenschouw* was beweerd dat Antoon Coolen nog maar tien novellen als *De man met het Jan Klaasenspel* te schrijven had om te kunnen worden genoemd naast Tsjechov, Maupassant en C.F. Meyer. Du Perron schreef daarop: ‘De eerste twee namen kende men, zodra er maar iets van “novellen” in de lucht zat, als een refrein sedert minstens een kwart-eeuw; de derde klinkt verrassend nieuw - of is het verrassend voorbij? Ik althans erken een volmaakte onwetendheid, niet alleen ten opzichte van de biografiese, maar zelfs van de etnografiese, of niet een aktueller woord: de nationale positie van deze beroemde novellist Meyer’ ([Forum, jrg. 1934, p. 383, *De derde knal*](#)).

Du Perron 24 maart 1934

‘vanmorgen je briefkaart gekregen’ = De briefkaart is niet teruggevonden.

Ter Braak, 28 maart 1934

‘Maar ik geef ze nu als *vast* nummer voor Mei’ = Inderdaad verscheen Du Perron's [Naar aanleiding van *Les Liaisons Dangereuses* in het Meinummer van Forum, 1934](#). EdP., V.W. 2, p. 527.

‘Interview met Malraux is heel mooi’ = Het interview met André Malraux werd geschreven door mevr. E. du Perron-de Roos, zie Du Perron's brief van 24 Maart 1934.

‘Dirk heeft in *De Stem* weer iets... gekwijld over Garbo en Dietrich’ = Ter Braak moet het eerste deel hebben gelezen, op 28 Maart 1934, van *Twee Vrouwen*, door Dirk Coster (*De Stem*, jrg. 34, p. 274), een analyse van Greta Garbo en Marlene Dietrich als vrouwelijke symbolen van hun tijd: ‘Wat hebben zij beiden opvallend gemeen: Garbo en Dietrich? Dadelijk horen wij hun stemmen, zwaar, dof,

buitengewoon aangrijpend soms, maar zonder een dier lichte kwinkelingen die van oudsher van de vrouwenstem de bijna onvermijdelijke bekoering scheen. Stemmen die naar het manlijke neigen... Allereerst dus: de tijd vraagt in de vrouw een hoog percentage mannelijkheid. De vrouw als vrouw bekoort niet meer zo overweldigend, - de zij-vrouw, het onderworpen wezen met de zilveren stem, met de eindeloze bereidheid tot liefde, met de weke rondingen van een lichaam dat een peluw van vergetelheid was en droom voor het strijdensmoede hoofd van den man.'

'Gisteren is Emma ter aarde besteld' = Koningin Emma, overleden op 20 Maart 1934, werd 27 Maart 1934 begraven.

'Ik zal er morgen een stuk over schrijven' = Ter Braak's bespreking van *Mijn Verhouding tot Stefan George* door Albert Verwey verscheen in [Het Vaderland van 29 Maart 1934](#) (MtB., V.W. 4, p. 270), met een foto van de Duitse dichter waarop hij, volgens Ter Braak, leek op de toneelspeelster Esther de Boer-van Rijk (vgl.: 'Het lijkt *erg* veel op Esther de Boer-van Rijk!'), en ook, in het P.S. van Du Perron's brief van 31 maart 1934: 'Je stukje over Esther was best...')

Du Perron, 28 maart 1934

'Je stuk over Kuyle-Last' = *Ehrenburg maakt school*, n.a.v. *Partij Remise*, door Jef Last, en *Harten en Brood*, door Albert Kuyle, verscheen in [Het Vaderland van 25 Maart 1934](#). Zie MtB., V.W. 5, p. 138.

Du Perron, 2 april 1934

Briefkaart, poststempel: Bruxelles, 2.4.34.

T.V. = H.L. Timmers-Verhoeven, in 1934 directeur van de verzekeringsmaatschappij *Utrecht te Brussel*.

Du Perron, 3 april 1934

Briefkaart, met poststempel waarvan alleen leesbaar is: Bruxelles (Nord), 3...1934.

Ter Braak, 6 april 1934

Joost Mendes = Joost Mendes was het pseudoniem van Em. Querido (zie de brief van 8 maart 1937). Onder die naam schreef hij *De Santeljano's*.

Du Perron, 7 april 1934

L'abbé Du Laurens = Henri-Joseph Dulaurens (1719-1797). 'Esprit brouillon, disputeur, atteint d'une véritable manie de la persécution, il entra en lutte avec ses collègues, les Jésuites, les Bénédictins de Cluny et multiplie contre ses adversaires les pamphlets truculents et cyniques. Il dut s'enfuir en Hollande et à Francfort. La Chambre ecclésiastique de Mayence le condamna pour ses attaques contre la morale et la religion.' (Citaat ontleend aan de *Dictionnaire des lettres françaises, le dix-huitième siècle*, uitgegeven onder leiding van kardinaal Grete.)

Du Perron, 10 april 1934

Briefkaart, poststempel: 10.IV.1934.

'het gescheld van Janus' = In *De Nieuwe Gemeenschap* van Maart 1934 schreef Kuyle *Proza - een overweging vooraf*, een bespiegeling waarin de jeugd werd verheerlijkt die zich zou hebben afgewend van 'francophile cultuurpanlikkers', en zich zou hebben gekeerd naar de jazz-speler Cab Calloway, en waarin wordt gemijmerd over het slaan van sommige mensen, waarbij Kuyle duidelijk aan Ter

Braak, Du Perron en Van Duinkerken dacht. Aan zulke lieden met hun 'peuterig sarcasme' en hun 'kleine ironie' stelde de auteur Theun de Vries ten voorbeeld in zijn *D.G.W.*-artikel van Januari 1934. (zie de aantekening bij de brief 24 januari 1934).

'Gabriël Smit over *Soleares*' = In hetzelfde nr. van *D.Nwe.Gem.* besprak Gabriël Smit *Soleares*. Hierbij schreef hij o.m. 'Maar wanneer die legende ook de dichter grotere en verheven proporties gaat geven, moet ik protesteren, want zo bijzonder is dit dichterschap niet. Het is zelfs bijna geëen dichterschap en het lezen van Slauerhoff's laatste bundel *Soleares* heeft mij de al lang sluimerende overtuiging bijgebracht, dat dit werk onverantwoordelijk wordt overschat. Want dit boekje is, hoe opgewekt en netjes uitgegeven ook, grauw van verveling, en wanneer het dat niet is, is het volstrekt immoreel.'

Du Perron, 11 april (2)

Lamberty = In de Vlaamse afdeling van [Forum, jrg. 1934, p. 290](#), verscheen *Hitler* van Max Lamberty. 'Het is duidelijk', schreef de Vlaamse essayist, 'De verarmde middenstanden hebben zich niet over hun ellende getroost met om het even welk begoocheland leugenachtig betoog. Zij hebben naar Hitler geluisterd omdat hetgeen hij zei precies het tegenovergestelde van dwaling en leugen scheen te zijn: alles, vanaf zijn beschuldigingsakte tegen het buitenland, dat het Verdrag van Versailles opgelegd had, en tegen de binnenlandse democratie en haar grondwet van Weimar, tot aan de verheerlijking van het Germaanse Ras en het antisemitisme, was voor hen een goed sluitende, geestelijke constructie. Hitler zegevierde op het ogenblik dat de massa volstrekt aan alles was gaan twijfelen en veel meer een nieuw geloof, een nieuwe levensleiding, dan brood nodig had. *Hij heeft het Duitse volk materieel niet rijker gemaakt, maar hij heeft de geest van het Duitse volk bevredigd.*'

Ter Braak, 12 april 1934

'Coster gaat deze maand in *De Stem* ook weer tegen jou en mij te keer' = In *De Stem*, jrg. 1934, p. 395, besprak Dirk Coster Albert Kuyle's roman *Harten en Brood*, waarbij hij o.m. de 'enorme voorsprong aan reële geestigheid' constateerde die Kuyle op Du Perron zou hebben en waarin hij ook, in het voorbijgaan, schreef over de 'zielige zelfbekentenissen van Ter Braak'.

'Godfried Benn en Ewers' = Benn en Ewers kozen in 1933 de zijde van de nationaal-socialisten. Ewers en Hitler spraken de herdenkingsredes uit bij de Horst Wessel-herdenking in 1933 en in Mei van hetzelfde jaar vroeg Klaus Mann Benn om rekenschap met betrekking tot zijn overgang tot de nationaal-socialistische beweging. Benn antwoordde met een open brief aan Klaus Mann die voor de radio werd voorgelezen, en waarin hij zijn keuze bevestigde. In het eerste nummer van *Die Sammlung* reageerde Klaus Mann fel op Benn's open brief.

'Die Sammlung is vanmorgen... verschenen' = Ter Braak besprak het aan Nederland gewijde nummer van *Die Sammlung* in [Het Vaderland van 13 April 1934](#). 'De aflevering', schreef Ter Braak, 'opent met een bijdrage van ondergetekende over het thema *Geist und Freiheit*. Daarna behandelt E. du Perron in een zeer subjectief, maar tevens zeer boeiend geschreven opstel, dat in hoge mate amuseert, de Nederlandse literatuur, waarbij hij uitgaat van de figuur Multatuli, die hij met Nietzsche vergelijkt, om tot de conclusie te komen dat de Nederlander naast de Duitser een eigen waarde vertegenwoordigt. Karakteristiek voor du Perron's literatuurbeschouwing is, dat tegenover Multatuli en Couperus de eigenlijke Beweging van Tachtig op het tweede plan wordt gebracht.' Verder bevatte het nummer van *Die Sammlung* proza van A. den Doollaard, een stuk over de moderne Nederlandse muziek van C. van Wessem, over het toneel van Henrik Scholte, reisnotities van H. Marsman, en poëzie ('een caricatuur', volgens Ter Braak) van Jan H. de Groot, Halbo Kool en Sj. Broersma.

Du Perron, 12 april 1934

Deze regels zijn geschreven op een gekleurde prentbriefkaart, voorstellend Louise Grandjean. Inderdaad is nog te zien dat de lange haren van deze toneelspeelster of zangeres met potlood zijn 'bijgewerkt'. De briefkaart draagt het poststempel: 12.4.34.

Ter Braak, 13 april 1934

'agitprop' = Communistisch agitator en propagandist.

Dolfuss = Engelbert Dollfuss (1892-1934), kanselier van Oostenrijk die tegen de nazis steun zocht bij Mussolini, zou in de zomer van 1934 door nationaal-socialisten worden vermoord.

Torgler = Ernst Torgler (1893-1962), was communistisch fractievoorzitter in de Duitse Rijksdag. In het Rijksdagbrandproces was hij de derde hoofdbeklaagde naast Van der Lubbe en Dimitroff. In tegenstelling tot de strijdvaardige Bulgaar, was hij tijdens het proces weinig actief. De aanklager eiste de doodstraf tegen Torgler, maar hij werd vrijgesproken. Toch bleef hij nog tot november 1936 in hechtenis.

Bertus Meyer = Bertus Meyer (1900-1980), auteur uit de groep van *Links Richten*.

Du Perron, 15 april 1934

'Het uitleveren van die 4 communisten door de burgemeester van Laren' = De politieautoriteiten van Laren leverden 25 Februari 1934 vier Duitse politieke vluchtelingen, deelnemers aan een revolutionair-socialistisch jeugdcongres, aan de Duitse politie over. In het buitenland, in Engeland, en vooral in Denemarken werd geprotesteerd tegen deze 'krenking van het asylnet.' 150 Deense geleerden, kunstenaars, leerkrachten en journalisten wendden zich tot de Nederlandse regering: het was bekend dat de vier Duitsers in het bezit van legitimatiepapieren waren, terwijl één van hen, Franz Bobzien, in het bezit was van een Deense verblijfsvergunning, zodat er in het geheel geen juridische reden was om hem uit te leveren.

Ter Braak, 17 april 1934

'De heer Trotski' = Leo Trotski (1879-1940), woonde van November 1933 tot April 1934 in ballingschap te Barbizon, toen hij van de procureur-generaal te Melun aanzegging kreeg zijn dorp te verlaten.

Du Perron, 20 april 1934

Serena = Du Perron's vertaling van het werk van Walter Savage Landor, naar de bewerking van Valery Larbaud, zou in 1935 in de serie *Kaleidoscoop* van A.A.M. Stols verschijnen.

'Van Defresne' = A. Defresne protesteerde tegen het stuk van Du Perron over Nederlandse literatuur in *Die Sammlung*, omdat Werumeus Buning en Van Vriesland er niet in werden genoemd (*Die Sammlung*, 1^e jrg. p. 508). Du Perron's antwoord werd er onder afgedrukt: 'Das Artikelchen des Herrn Defresne ist für die Mentalität einer gewissen Sorte Amsterdamer Künstler so enthüllend, dass Sie wirklich Unrecht hätten, es Ihren Lesern vorzuenthalten. Für das warme Interesse, mit dem dieser Herr Ihre Holland-Nummer gelesen hat, freut es mich vor allem, dass er selber darin genannt ist; Sie finden ihn auf Seite 425 in dem Theater-Artikel von Henrik Scholte als "einem mittelmässigen Autor, der sich zu einem erstklassigen Regisseur entwickelte". Das ist so eine von den Karrieren, die jemanden davon abhalten kann, genauer zu lesen.' Du Perron merkte vervolgens op dat hij deze dichters niet had

genoemd omdat hij het voornamelijk over zijn eigen generatie had gehad; alleen A. Roland Holst had hij, als de belangrijkste dichter van de voorgaande generatie, genoemd, maar ook niet b.v. Bloem, Van Nijlen en Gossaert die anders minstens zo veel recht hadden gehad als Van Vriesland en Werumeus Buning om niet over het hoofd te worden gezien.

Ter Braak, 21 april 1934

'ik heb het Zondag in het Vad. besproken' = *Het schrijven als bezwering*, n.a.v. *Koningsrage*, door Theun de Vries, en *Zeven Fantomen*, door Ben van Eijsselsteijn, verscheen in [Het Vaderland van Zondag, 22 April 1934](#). Zie MtB., V.W. 5, p. 157.

Du Perron, 23 april 1934

Loenatsjarsky = Aan de nagedachtenis van Anatole Wasiljewitsj Loenatsjarski (1875-1933) wijdde Jef Last een artikel in *D.G.W.* van April 1934. Hij wees er daarbij op dat Loenatsjarski, ondanks zijn werkzaamheden als volkscommissaris voor kunst en onderwijs - waartoe hij al spoedig na de Oktober-revolutie werd benoemd - toch een omvangrijk, door Gorki bewonderd en uit 36 delen bestaand literair oeuvre had nagelaten.

Du Perron, 25 april 1934

Deze regels zijn geschreven op een prentbriefkaart van het café-terras van *Astoria*, Vijzelstraat 22-26, Amsterdam. Poststempel: Paris-XVI, 15.30-25-IV-1934.

Ter Braak, 26 april 1934

de kleuren zijn die van Mussert = De kleuren van de Nederlandse nazis waren rood-zwart.

Rost = Nico Rost (1896-1967).

Du Perron, 27 april 1934

'Hierbij een vreemd document' = Het 'document' is niet aangetroffen in de papieren van Ter Braak.

Du Perron, 8 mei 1934

'Misschien moet je het in tweeën splitsen' = *Museum voor Stendhal geopend in zijn geboorteplaats Grenoble I en II* verschenen in *Het Vaderland* van 12 en 15 Mei 1934. EdP., [V.W. 6, p. 131](#).

Claix = Pont-de-Claix, dorpje even ten zuiden van Grenoble, aan de rivier de Drac.

Deze regels zijn geschreven op een prentbriefkaart met het poststempel: Grenoble-Gare, 9 V 34, 11.30. De prentbriefkaart laat het ruitersstandbeeld van Napoleon bij Laffrey zien. Het was hier dat Napoleon, terugkerend uit Elba, op 7 Maart 1815 de weg naar Grenoble afgesloten zag door een bataljon onder de commandant Delessart. Nadat geheime onderhandelingen waren mislukt, en beseffend dat zijn eigen strijdmacht ontoereikend was om het bataljon van Delessart uit zijn stellingen te verdrijven, trad Napoleon naar voren en sprak de woorden die ook staan afgedrukt op de prentbriefkaart aan Ter Braak: 'Soldats, je suis votre Empereur! S'il en est un parmi vous qui veuille tuer son général, me voilà!'

Du Perron, 15 mei 1934 (1)

'je korte repliek tegen Engelman' = In *De Gemeenschap* had Jan Engelman Ter Braak aangevallen omdat hij, in een lezing te Utrecht, zich had laten *ontvallen* dat *wij om tactische redenen* de schoonheid tijdelijk achteraf hebben gehouden. 'Toen ik het de volgende morgen,' schreef Ter Braak in zijn repliek in [Forum, jrg. 1934, p. 444](#), 'in een krantenverslag zo en niet anders zag staan, prikte

mij het angstzweet; en zowaar, Jan Engelman slaat toe! Hij redeneert zelfs door en het woord “tactiek” richt vreselijke schade aan. Ziedaar de gevolgen van een onberaden aphorisme!...

Vergun mij daarom, o Engelman, dat ik op deze plaats ronduit boete doe voor een uitdrukking, die (ik weet het) in de mond van personen uit *ons* kamp terecht als een onvergeeflijke zonde tegen de heilige geest wordt beschouwd en ga voort zonder tactiek te bewandelen de paden dergenen, aan wie alle tactiek van de aanvang onzer jaartelling steeds vreemd is geweest. Zo zij het!

Ter Braak, 16 mei 1934

U.D. = Utrechts Dagblad.

‘De Karthuizer Kruisen’ = Mevr. E. du Perron-de Roos had Ter Braak een prentbriefkaart gestuurd van het kerkhof van het klooster van de Grande Chartreuse bij Grenoble.

Du Perron, 23 mei 1934

‘Dit is de verleider volgens Drieu la Rochelle’ = De Ansichtkaart, waarop deze regels werden geschreven, toonde een reproductie van het schilderij *Gille*, uit het Louvre, van Watteau (1684-1721). De verleidersfiguur in Drieu la Rochelle's *L'Homme couvert de femmes* en *Drôle de Voyage* heette Gille. De briefkaart is afgestempeld: 23.V.34.

Ter Braak, 25 mei 1934

‘jullie weer zo uitvoerig te spreken’ = Uit Ter Braak's notitieboekje - 1934 zou kunnen worden afgeleid dat hij op 19 Mei 1934 naar Parijs reisde en op 21 Mei terugkeerde.

‘mijn verleidersbrief’ = Zie de aantekening bij de brief van 29 mei 1934.

Oberammergau = Dorp in Beieren, bekend om zijn passiespelen.

‘jullie brief over Rubinstein’ = In *Het Vaderland* van 25 Mei 1934 verscheen een bespreking van de première te Parijs van Ida Rubinstein's ballet bij *Persephone* van André Gide, met muziek van Igor Strawinsky.

‘Lees in hetzelfde nummer’ = In *Vooruit* van 16 Februari 1934 beschuldigde A.M. de Jong Jef Last van plagiaat, bedreven in zijn roman *Partij Remise* ten nadele van J.F. van Nugteren. Op 19 Februari publiceerde A.M. de Jong in *Vooruit* zijn ‘bewijzen’: twee fragmenten. Op grond hiervan kwam Ter Braak in [Het Vaderland van 20 Februari 1934](#) tot de conclusie dat Last van Nugteren geraadpleegd moest hebben, ‘maar verder gaat de analyse ook al niet.’ In *Vooruit* van dezelfde datum gaf Last opgave van de bron, waaraan hij de ‘gestolen’ passage had ontleend en merkte op dat van Nugteren het ms. van *Partij Remise* enige tijd in bezit had gehad, zodat deze wel Last kon hebben overgeschreven. In [Het Vaderland van 21 Februari](#) gaf Ter Braak aan A.M. de Jong het advies: voortaan ‘eerst de feiten en dan de moraal.’ *Het Vaderland* van 25 Mei 1934 meldde dat een ereraad, bestaande uit C. Veth, Johan Luger en V.E. van Vriesland, uitspraak had gedaan inzake het geschil tussen Jef Last en A.M. de Jong. Het blad publiceerde een korte verklaring van Jef Last, waarin hij o.m. verklaarde nooit door de ereraad te zijn gehoord. Ter Braak gaf daarop het volgende commentaar (ongesigneerd): ‘Hoewel wij ons uiteraard in het geschil tussen de heren Last en De Jong niet willen mengen, menen wij deze commentaar van de heer Last te moeten publiceren, aangezien ook ons de uitspraak van de ereraad ten zeerste verbaasd heeft; het *Algemeen Handelsblad* noemde de uitspraak “vaag”, maar deze term lijkt ons te zacht. Terwijl er van De Jongs beschuldigingen ongeveer niets is overgebleven, terwijl deze auteur zich desondanks eerst niet ontzag zijn tegenpartij van

“letterdieverij”, van het “gappen” van “talloze passages” te betichten, om van andere qualificaties nog maar te zwijgen, heeft de eraad geen termen gevonden, de heer De Jong daarop te wijzen! Het wil ons voorkomen, dat de eraad daardoor getoond heeft niet voldoende in te zien, welk belang er met deze uitspraak was gemoeid: n.l. niet meer of minder dan de zuiverheid van ons publieke literaire leven.’

Müller Lehning = Arthur Lehning (1899-2000), politiek en literair publicist, schrijver van o.m. *De Vriend van mijn jeugd, herinneringen aan H. Marsman* (1954), verzorgde de uitgave van de geschriften van de anarchist Michael Bakoenin (1814-1876).

‘Stuk uit *Propria Cures*’ = In *Propria Cures* van 19 Mei 1934 verscheen een bespreking van *Politicus zonder Partij* door M.H.T.

Du Perron, 25 mei 1934

Deze regels werden geschreven op een prentbriefkaart, afgestempeld: Paris, XVI-Rue Singer. 25 V 1934. 15. De briefkaart toonde een foto van Georges Duhamel, Ecrivain.

Du Perron, 26 mei 1934

James Cagney = (1899-1986), Amerikaans filmspeler, zie EdP., [V.W. 2, p. 737](#).

‘de 2 Jannen’ = Jan Greshoff en Jan van Nijlen, redacteuren van *Groot-Nederland*, in welk blad (jrg. 1934, p. 363) een stuk was opgenomen over Du Perron van Max Kijzer. ‘Het misverstand’, verklaarde Kijzer o.m., ‘tussen Du Perron en Coster is er in aanleg een van het Franse tegenover het Germaanse’. ‘Reeds voordat ik deze cahiers las’, schreef Kijzer ook nog, ‘had ik al van een en ander wat Du Perron schreef notitie genomen. Hieruit was mij zijn honend oordeel omtrent Querido's oeuvre bekend. Deze mening zal ik hem bestrijden tot ik geen adem meer heb’. Ook tot hij ademloos zou zijn, beloofde Kijzer Du Perron te zullen bestrijden dat Maurits Uyldert van het *Algemeen Handelsblad* de meest verstopte kritikus van Nederland zou zijn.

Dekker = Maurits Dekker (1896-1962), romancier.

Du Perron, 27 mei 1934

Deze regels zijn geschreven op een briefkaart die was afgestempeld: 28 Mai 34.1h.30. 28 Mei 1934 viel echter op een Maandag.

‘*D.G.W.* met het art. van Theun’ = Du Perron bedoelde het Januari-nr. van *D.G.W.*

‘het nr. sturen van *De Nwe Gemeenschap*’ = Waarschijnlijk heeft Du Perron bedoeld het Maart-nummer van het katholieke tijdschrift onder redactie van Jan Derks, A. den Doolaard, Henk Kuitenbrouwer, Albert Kuyle, Ad. Sassen en Gabriël Smit. In dat nummer verscheen namelijk een stuk van Kuyle, waarin hij o.m. schreef: ‘Ik heb me geërgerd aan ter Braak's entrefiletjes over Hitler, in wie hij voorgeeft slechts de politieagent, de veldwachter te zien. Hij is dodelijk bang, dodelijk angstig voor Hitler, en heeft een jaloerse bewondering trouwens voor een ieder die flink, krachtig, groot en machtig is. Hij heeft dit waarschijnlijk als leeraar voor zijn rector, en als wandelaar voor de verkeersagent. Hij heeft geholpen de literaire “vent” te creëren, omdat geen sterveling er ooit aan zou denken het woord vent in de *gewone* betekenis tegen hem te gebruiken. Een aardigheidje waarover ik hem, als het mij eens lust, uitvoerig à faire zal nemen. Het is om dit alles, om deze angst dat de betrekkelijk goede, de betrekkelijk vastliggende klets-conjunctuur in Nederland in stand gehouden

moet worden, omdat, kwam er één werkelijk probleem aan de orde dat door kerels moest worden opgelost, niemand meer naar deze laffe troep om zou zien. Het is daarom, om deze kunstmatige schijnwaarden in het leven te houden, dat de stemmen waarin een bewustzijn gaat leven van andere en betere mogelijkheden (Theun de Vries bijvoorbeeld, in zijn *Gulden Winckel*-artikel) moet worden stil gespot, en met niets ter zake doende opmerkingen moet worden overstemd... Maar het verzet groeit, het groeit en die zich verzetten vinden elkaar. Dan rest er nog slechts een gebeurtenis, een enkele wils-act, en de kudde van verraderlijke, vegeeterende, critiserende en niets producerende letterkenners wordt voor ons uitgedreven in de zee der vergetelheid, of... redigeert tijdschriftjes in het buitenland.'

In *De Nieuwe Gemeenschap* van Mei 1934 verscheen een stuk van Gabriël Smit die schreef over 'de trieste warhoofden van de *Forum*-groep, die in geen enkel ander tijdsgewricht au sérieux waren genomen. Waarom moet men speciaal vriendelijk zijn tegen lieden, waarvan men kan weten dat zij alles zullen doen om te beletten, dat het leven worden zal zoals het zijn moet?'

Ter Braak, 29 mei 1934

'over die Jap. arbeidersroman' = In [Het Vaderland van 3 Juni 1934](#) besprak Ter Braak de roman *Straat zonder Zon* van Naoshi Tokuonaga. MtB., V.W. 5, p. 197.

Du Perron, 29 mei 1934

Dank voor briefkaart = De briefkaart van Ter Braak is niet teruggevonden.

B.A. = Deze regels van Du Perron waren bestemd als onderschrift voor *Cliché van den Verleider - antwoord aan E. du Perron*, een stuk dat Ter Braak, n.a.v. Du Perron's brief over *Les Liaisons Dangereuses*, in [Forum van Juni 1934](#) onder het pseudoniem A.P. publiceerde. 'Wat aan zoveel verleiders belachelijk is,' schreef Ter Braak o.m., 'is voornamelijk dit: dat zij, met al hun cynisme en verregaande eerlijkheid in erotische zaken, bestendig dupe blijven van de fraaie allures, waarmee zij hun bronstigheid vermommen. In dit dupe-zijn is de elegantste verleider cliché; sommigen geloven in de tragische, metafysische allure (wij zijn van God verlaten, omdat wij geen aanleg hebben voor het huwelijk), anderen in de vrouw als onuitputtelijk studieobject (Anatole France), weer anderen, de meesten, doodgewoon in De Liefde (maar ik erken, dat zijn de verleiders van het jaar nul). De ernst, waarmee de verleider zich toelegt op het geloof in één van deze maskerades, verraadt hem; want eigenlijk is er maar één ding volledig aan hem te respecteren en wel: zijn vitaliteit, die hem drijft meer energie te verspillen aan de parade voor het wijfjesdier dan de gemiddelde burger. Maar juist dat kan de verleider niet toegeven, omdat hij daarmee gelijkgesteld zou zijn met de woerd en de stier, of met de doodgewone erotomaan. Immers: de verleider, die erkent, dat zijn geestelijke parade niets *meer* is dan de eendenparade in de lente en dus niets *anders* dan het spel van een bepaald temperament... is geen verleider meer, ook niet als hij verleidt. Alleen de man, die dupe is van zijn humbug en gelooft in de poësie pure van de pauwestaart als in een "hogere waarde", verdient, dat hij vereenvoudigd wordt door een cliché van overigens allerminst onbedenkelijke aard. Ik zou dan ook nog dit aan je beschouwing willen toevoegen: men herkent de verleiders niet aan een quantum verleide vrouwen, maar aan de volharding, waarmee zij zichzelf iets wijs maken over de liefde; er zijn dus ook verleiders, die nooit iemand verleiden, omdat zij al genoeg hebben aan de illusie van de parade (de flirtation is daarvan een voorbeeld). Hoe intellectueler de middelen, waarvan de verleider gebruik maakt, hoe ernstiger hij dupe is van zichzelf; want van de verleider, die gelooft in het overwicht van een getailleerd pak, kan men nauwelijks anders verwachten, terwijl de intellectuele middelen toch minstens zelfironie mogelijk maken tegenover de met zoveel praal en list bedreven paringspreliminaren.'

‘de opgegeven literatuur’ = Ter Braak eindigde zijn stuk met het advies aan Du Perron om *De Dood van Angèle Degroux* te lezen. Het *Billet Retour* van Du Perron werd niet gepubliceerd.

Du Perron, 1 juni 1934 (1)

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Paris XVI - 1 - VI - 1934.

Du Perron, 2 [= 3] juni 1934

‘die “redes”’ = Van 16 tot 18 Oktober 1933 vond te Parijs, op uitnodiging van het *Comité Français de Coopération Européenne*, een bijeenkomst plaats, waaraan o.m. deelgenomen werd door Paul Valéry, Julien Benda, Jules Romains, Georges Duhamel, Aldous Huxley, Salvador de Madariaga, graaf Keyserling en voor Nederland prof. J. Huizinga en mr. J. Limburg. In boekvorm verscheen, als resultaat van deze bijeenkomst, *L'avenir de l'esprit européen*, door Ter Braak op [27 Mei 1934 in *Het Vaderland*](#) besproken. Zie ook EdP., [V.W. 2, p. 708](#).

Keyserling = Hermann, graaf Keyserling (1880-1946), filosoof en essayist.

Ter Braak, 4 juni 1934

‘de Pfeffermühle’ = Literair, anti-fascistisch cabaret dat onder leiding stond van Erika Mann, die zelf in een interview, haar door Ter Braak afgenomen ([*Het Vaderland*, 4 Mei 1934](#)), haar vader Thomas Mann als de eigenlijke ‘vader’ van het cabaret aanwees. Het was ook Thomas Mann die de naam er voor bedacht. In [*Het Vaderland van 6 Juni 1934*](#) publiceerde Ter Braak nog een dialoog om de *Pfeffermühle* met een ‘Hegeliaan.’

‘Ik hoop Klaus nog eens over zijn voorliefde voor Cocteau te kapittelen’ = Klaus Mann (1906-1949), de oudste zoon van Thomas Mann, die in Maart 1933 uit Duitsland vluchtte, heeft over zijn verblijf in Nederland geschreven in zijn autobiografie *Der Wendepunkt* (1952): ‘Man fremdete sich mit Holländern an; am nächsten kamen mir der literarisch-philosophische Essayist Menno ter Braak, ein passionierter und reiner Geist von durchaus originaler Prägung...’ (p. 333), en over Ter Braak's dood: ‘Ein nobler und reiner Geist, höchst gesittet; den Triumph der Barbarei ertrug er nicht...’ (p. 427).

Du Perron, 4/5 juni 1934

‘Het schijnt dat Last het heeft helpen opstellen’ = Dr. Jef Last, hiernaar gevraagd, antwoordde dat A. de Kom alleen het materiaal voor *Wij slaven van Suriname* verschaftte, ‘en dan nog slechts ten dele,’ maar dat er ‘geen zin en geen woord van hem (De Kom) in staat.’

Du Perron, 5 juni 1934

‘Ik ben erg bang’ = *Jan Lubbes* zou verschijnen in *Forum*, Juli 1934, p. 586-600. EdP., [V.W. 2, p. 679](#).

Du Perron, 6 juni 1934

Regels geschreven op een briefkaart. Van het poststempel is slechts leesbaar: Paris - VI - 34. Ook is nog te zien dat de datum in Juni in ieder geval vòòr de 10e moet zijn gevallen: ‘Woensdag’ nu viel op 6 Juni 1934.

Du Perron, 6 [= 7] juni 1934 (2)

‘een panopticum’ = Zie EdP., [V.W. 2, p. 736](#).

Ter Braak, 8 juni 1934

‘Het infame rotstuk van Urb. v.d. Voorde’ = *Willem Kloos*, door Urbain van de Voorde, verscheen in [Forum, jrg. 1934, p. 486](#).

‘de boekhandelaren’ = G. Colmjon en L. Verbraeck, redacteuren van *De Litteraire Gids*, een uitgave van de N.V. Litteraire Boekwinkel te Den Haag. Zie verder de aantekening bij de brief van 9 juni 1934.

Du Perron, 8 juni 1934

‘Ingesloten een papier’ = Het papier is niet aangetroffen in de correspondentie.

Du Perron, 9 juni 1934

Afscheid van Kestersloot = Zie EdP., [V.W. 2, p. 680](#).

‘Je stuk over Wichmann’ = *Horst Wichmann*, MtB., [V.W. 3, p. 553](#).

‘De heren van de *Litt. Gids*’ = *Politicus zonder Partij* werd besproken in *De Litteraire Gids* van 25 Mei 1934. In de, over het geheel genomen lovende bespreking, kwam deze passage voor: ‘Met zijn jongste bundel plaatst Menno ter Braak zich naar onze mening in de rij der ontraditionele geesten, figuren als een Shaw, Mencken, Reger, Pascal, Nietzsche, Harris, Wilde (om kris en kras enige namen te noemen), die ongeacht hun verschil in grootte het zout der cultuur vormen. Het is voorlopig onze bedoeling nog niet, Ter Braak met een der genoemde auteurs op één lijn te plaatsen. Om op hun niveau te komen zou zijn “eerste Natur” door een tweede omhulsel moeten heenbreken: de begrenzing van het eigen beperkte wereldje, zou er op het vinden van de eigen persoonlijkheid een verruiming moeten volgen. De schrijver treedt ons te vaak als privaat persoon, die in de Pomonalaan woont en een hond heeft, tegemoet dan dat we hem als figuur zonder verzet aanvaarden.’

‘over zijn boek’ = Vermoedelijk bedoelde Du Perron Klaus Mann's in 1934 te Amsterdam verschenen roman *Flucht in den Norden*.

Ter Braak, 11 juni 1934

‘Deze reactie’ = Het volgende werd door Dirk Coster met instemming geciteerd (*De Stem*, jrg. 1934, p. 622) uit een bespreking door Anton van Duinkerken van *P.z.P.* in *De Tijd*: ‘De *P.z.P.* van dit boek is eenvoudig een dominee zonder God, die eerlijk meent, dat de beroepsdistinctieven zouden verdwenen zijn, nu hij het beroep eraan gegeven heeft, maar die geen ei kan eten of men ziet de dominee daarbij nadenken over het vraagstuk van de kip!... Ter Braak voelt maar niet, dat hij belachelijk is van onbelangrijkheid, en de indruk wekt van iemand, die met uiterst magere gegevens uiterst dik staat te doen. Zijn ganse betoog steunt op een paar onnozelheden en loopt uit op totaal niets. Het was overbodig, en het was niet eens een prettige overbodigheid. Het domste lyrische gedichtje van een geboren sentimentalist is zuiverder doorhuiverd van werkelijkheidszin dan het nare staketsel dat Ter Braak met zijn onversierde hersenlijnen gespannen heeft tussen wat prikkelige paaltjes. Zijn flauwiteiten ten koste van de theologie, zijn kinderachtig tweedehandse minachting van het christendom, zijn aandriftloos verguizen van dingen, waaraan hij nog lang niet toe is, zijn voorgewende brutaliteit en zijn naïeve aanstellerij van man-die-het-wel-zeggen-durft, verarmen zijn toch reeds geheel bloedloze stijl tot een zemelachtige, daar is geen ander woord voor.’

Du Perron, 10 [= 11] juni 1934

‘Ik las *Forum* met plezier’ = De Nederlandse afdeling van *Forum*, Juni 1934, bevatte een essay over D.H. Lawrence, *Lorenzo en Mabel*, door Giacomo Antonini; poëzie van J.C. Bloem en A. van

Roosenburg; een fragment uit *Meneer Visser's Hellevaart*, door S. Vestdijk; Ter Braak's brief, getekend A.P., over de verleider; een fragment uit *Het Leven op Aarde*, door J. Slauerhoff, en twee panopticum-stukken van Ter Braak.

Mr. Bloom = Figuur uit *Ulysses*, door James Joyce (1882-1941).

Revis = M. Revis, pseudoniem van W. Visser (1904-1973), romanschrijver. 'Wir besitzen', schreef Du Perron in zijn stuk *Holländische Literatur* in *Die Sammlung*, van April 1934, 'unsere kleinen Ehrenburg in dem jungen Autor Revis...' (EdP., [V.W. 6, p. 654](#)).

Pontigny = Pontigny, een gehucht 20 km. ten noordoosten van Auxerre, speelde een rol in het Europese intellectuele leven van vòòr de tweede wereldoorlog door zijn zg. *Décades*, gehouden in de ruïnes van de in de Middeleeuwen zo bekende Cisterciënzer abdij, waar o.m. Thomas Beckett een toevluchtsoord had gevonden. Aan die bijeenkomsten werd in de dertiger jaren deelgenomen door de beroemdheden van die dagen als André Gide, T.S. Eliot en Thomas Mann. Paul Desjardins, een Franse vrijdenker, schrijver van door Gide gewaardeerde werken over Corneille en Poussin, kocht de abdij in 1906, en behoeftte die voor verval. Vanaf 1910 werden er de *Décades* gehouden, 'dont la visée principale est la venue au contact des personnes qui, chacune en son pays, chacune en sa fonction, coopérant à distance et souvent sans le savoir, peuvent trouver avantage à se connaître, à s'interroger, à s'informer mutuellement.'

Du Perron, 12 [= 13] juni 1934

Ons Deel van Europa = Zie EdP., [V.W. 2, p. 706](#).

Du Perron, 16 juni 1934

'Het is allemachtig aardig' = Op 14 Juni 1934 versloeg Max Baer (1909-1959), in een gevecht om de wereldtitel te New-York, Primo Carnera door k.o. in de elfde ronde, na hem twaalf maal neer te hebben gekregen. Deze nederlaag maakte een einde aan de snelle carrière van de Italiaanse reus; geruchten wilden dat al zijn voorgaande overwinningen het resultaat van 'afspraken' zouden zijn geweest. Du Perron schreef over deze afspraken in [Forum jrg. 1934, Het zalige lachen, p. 635](#).

Ter Braak, 17 juni 1934

De data van de brieven van 16/17 juni zijn moeilijk vast te stellen. Als Ter Braak's brief inderdaad op 17 Juni was geschreven, zou Du Perron die niet op Zondag (17 Juni) kunnen hebben beantwoord. Als Du Perron zich niet vergist heeft in de Zondag, dan kan Ter Braak zijn brief hebben geschreven op 16 Juni - de posterijen werkten toen vaak sneller dan tegenwoordig en de Franse posterijen in ieder geval, bestelden ook op Zondag.

'Anthonie over P.z.P.' = Anthonie Donker schreef over *Politicus zonder Partij* in de *NRC* van 14 Juni 1934. Boven het knipsel dat Ter Braak aan Du Perron stuurde staat in zijn handschrift in potlood: 'Jan Lubbes als de luchtige scepticus'. Donker begon zijn stuk aldus: 'Menno ter Braak is de man die zich niets wijs laat maken. Dat heeft het voordeel, dat hij in tegenstelling tot de meeste mensen geen enkele voorbarige concessie doet. En het nadeel, dat het een sport wordt, een manie, alles aan te tasten en te ondermijnen. Men kan zeggen: dat geeft niet, de beste en sterkste dingen laten zich niet ondermijnen en houden toch wel stand. Maar de schrijver en een zeker voor iedere opzienbarende manier van doen dadelijk gewonnen publiek geloven zelf liefst, dat er een grootscheepse opruiming is gehouden, terwijl er op de keper beschouwd niets anders is geschied, dan dat er een groot aantal kinderen met het onbruikbaar geworden badwater, dat hij heeft "ausgebadet", zijn weggegooid.'

van Crevel = Dr. M. van Crevel (1890-1976), musicoloog, met wie ter Braak kennis maakte in Mei 1934, n.a.v. *Politicus zonder Partij*. Op 30 Mei van dat jaar schonk Ter Braak Van Crevel een ex. van zijn essay (dat van Crevel in de trein had laten liggen, nadat hij het met bewondering had gelezen), met de opdracht: 'Zur Psychopathologie des Alltagslebens, en met de aangenaamste herinneringen aan eenige niet-"verbale" ontmoetingen.' Sindsdien ontmoetten beide mannen elkaar geregeld op Woensdagmiddagen, vgl. de opdracht van Het Tweede Gezicht: 'Aan M. van Crevel op Woensdagmiddag'. Zie ook Journaal 1939 en Ter Braak's bespreking van Adrianus Petit Coclico, door M. van Crevel, MtB., V.W. 7, p. 557, [Het Vaderland, 5 mei 1940](#).

Du Perron, 17 juni 1934

'de Mij van L.-heibel' = De Van der Hooft-prijs 1934 was toegekend aan Jan Engelman (voor *Tuin van Eros*) en A. den Doolaard (voor *De Herberg met het Hoefijzer*). Tijdens de jaarvergadering van de Mij. van Letterkunde, na voorlezing van het jury-rapport, weigerde Den Doolaard de helft van de prijs te aanvaarden, omdat hij zich geen koning kon voorstellen met een halve kroon en een halve hermelijnen mantel.

'de Malissoren' = In *De Herberg met het Hoefijzer* van A. den Doolaard (1901-1994) zijn de Malissoren een bergstam uit Albanë.

Du Perron, 26 [= 27] juni 1934

'Romain Rolland over Malivada von Maysenbug' = De schrijfster Malvida von Meysenbug (1816-1903), bevriend met Mazzini, Wagner en Nietzsche, oefende grote invloed uit op de jonge Romain Rolland (1866-1944). Zie over Rolland ook MtB., [V.W. 4, p. 170](#), en EdP., [V.W. 5, p. 183](#).

'Piis adauge gratiam' = 'Vermeerder de genade voor de vromen'.

Ter Braak, 29 juni 1934

'volgens mededeling van Hein' = Wat er waar is van het verhaal dat G.H.'s Gravesande Ter Braak deed, is moeilijk na te gaan. 'Enkele klappen,' schreef Den Doolaard, omdat hij zich 'gegriefd en beledigd' had gevoeld door het stuk dat Van Duinkerken in *De Tijd* had geschreven over Den Doolaard's weigering de v.d. Hoogt-prijs 1934 met Engelman te delen. Hier tegenover staat Van Duinkerken's verklaring: 'Hij (d.D.) werd binnengelaten in een spreekkamertje naast de kunstredactie. Van dit kamertje ging de deur naar binnen open. Toen ik haar opende, zag ik, dat den Doolaard vergezeld was door Albert Kuyle. Om die reden trok ik direct de deur dicht. Inmiddels was den Doolaard opgesprongen, want hij wilde mij in aanwezigheid van Kuyle een oorvijs toedienen. Door de toevallige omstandigheid, dat de deur naar binnen openging, heeft het handgemeen niet plaats gevonden, maar er is, ik meen in De Nieuwe Gemeenschap, toch iets over geschreven, als hadde den Doolaard mij gevoelig afgestraft. Zie daar de toedracht van de zaak.' Den Doolaard tekende nog aan dat het toen in de letteren 'ietwat levendiger toeging dan tegenwoordig... De kritieken waren toendertijd in het algemeen uitvoeriger, scherper en persoonlijker; en het genre "lik je mij - ik lik je weer" was een zeldzaamheid. Ontsporingen bleven daarbij niet uit. Ik was nogal bevriend met Dirk Coster, die zowel geestelijk als lichamelijk zwaar leed onder de uitzonderlijk scherpe en venijnige serie essays, die E. du Perron over hem schreef. Ik heb du Perron toen ook per brief een pak slaag beloofd, franco thuis, zo hij de serie... niet staakte... In de tamme sfeer van tegenwoordig lijken een paar klappen of een pak slaag daardoor veel erger dan ze indertijd waren. Mijn ruzie met Van Duinkerken is later tot wederzijdse genoegdoening bijgelegd...'

‘Het stukje over de oude spellers’ = Slaat waarschijnlijk op het panopticumstuk, waarover Du Perron schreef in zijn brief van 27 Juni 1934. Dit stuk, *De beving der oud spellers*, verscheen in [Forum, Juli 1934, p. 780](#). EdP., V.W. 2, p. 740.

‘over *Onze Taaltuin*’ = In [Het Vaderland van 19 Juni 1934](#) verscheen *Philologen over de spelling*, waarin Ter Braak een speciaal nummer van *Onze Taaltuin* besprak, en waarin hij van oordeel is dan in dit stadium van het spellingsvraagstuk de filologen, die uitsluitend de taal in een reflexief stadium vertegenwoordigen, zo veel mogelijk buiten het probleem dienen te worden gehouden.

‘Rudie is “afgestudeerd”’ = Prof. dr. R.A.J. van Lier behaalde het eindexamen gymnasium in 1934.

Marchant = H.P. Marchant was minister van onderwijs in het ministerie-Colijn.

Du Perron, 2 [= 4] juli 1934

‘die Roehm, die Heines’ = Op 30 Juni 1934, de ‘nacht van de lange niessen’, werden Ernst Röhm, chef staf van de S.A.; Edmund Heines, politiecommissaris van Breslau en berucht veemmoordenaar; de oud-premier generaal Von Schleicher en zijn vrouw; twee van de naaste medewerkers van vice-kanselier Von Papen, Bose en Klausener, alsmede nog talloze anderen, terechtgesteld of vermoord. Een verordening van Hitler maakte op 1 Juli 1934 bekend: ‘Met ingang van 30 Juni heb ik stafchef Röhm van zijn functie ontheven en uit de partij en de S.A. gestoten... Ik verwacht vooral van de stafleider dat hij een voorbeeld zal zijn van eenvoud en discipline. Ik wens niet dat de S.A.-leider kostbare diners geeft of daaraan deelneemt.’ En in een verklaring van de rijkspersdienst van de N.S.D.A.P. heette het: ‘Sinds enige maanden werd door zekere elementen ernaar gestreefd tegenstellingen te scheppen tussen de S.A. en de nat.-soc. partij en tussen de S.A. en de staat... De chef van de S.A. - staf Röhm, die door de leider ten volle vertrouwd werd, trad niet tegen deze uitingen op, maar bevorderde ze daarentegen. Zijn bekende ongelukkige sexuele aanleg leidde tenslotte tot zo onaangename beschuldigingen dat de leider van de beweging door deze opperste S.A. leider zelf tot de moeilijkste gewetensconflicten werd gebracht.’ Verder heette het dat Röhm verbinding had gezocht met generaal Von Schleicher en met een buitenlandse mogendheid: ‘Dit gaf een onmogelijke toestand zowel bezien van het standpunt van de partij als van de staat, wat tenslotte leidde tot verscheidene geprovoceerde conflicten, en tenslotte daartoe dat de leider hedennacht om twee uur, na de bezichtiging van werkkampen in Westfalen, met een vliegtuig uit Bonn naar München vertrok, om de onmiddellijke afzetting en arrestatie van de meest verdachte leiders te bevelen. De leider begaf zich met enige begeleiders naar Wiessee, om daar elke poging tot verzet in de kiem te onderdrukken. De ten uitvoerlegging van de arrestaties toonde in moreel opzicht zo treurige beelden, dat elk spoor van medelijden moest verdwijnen. Enige van de S.A.-leiders waren in compromitterend gezelschap. De leider gaf bevel om dit kankergezwell op de meest radicale wijze uit te snijden. De leider zal in de toekomst niet meer dulden, dat miljoenen fatsoenlijke mensen door abnormale elementen op de ernstigste wijze worden onderdrukt en gecompromitteerd.’ En in het slot van verklaring werd vermeld dat Hitler ‘jarenlang Röhm in bescherming had genomen tegen de scherpste aanvallen, maar dat de laatste ontwikkeling hem dwong af te zien van elk persoonlijk medelijden. Voor alles, zo besloot de leider, zal ik elke poging - die belachelijke eierzucht van sommige naturen - om een nieuwe omwenteling te propageren, in de kiem smoren en vernietigen.’ Van het conflict met de leiding van de nazistische knokploeg die de S.A. vormde, de ‘extremistische’ vleugel van de partij, maakte Hitler echter tevens gebruik om het Duitse leger en de conservatieve groepen, die nog niet alle invloed verloren hadden, schrik aan te jagen. Vandaar het doodschieten van generaal von Schleicher en de medewerkers van Von Papen en de tijdelijke arrestatie van deze laatste.

Fleuret = Fernand Fleuret (1884-1945), dichter en romancier, erudiet met grote kennis van de Franse geschiedenis, waarvan hij blijk gaf in verschillende historische en libertijnse romans. Zie EdP., [V.W. 6, p. 119](#).

‘gebalsemde lijk’ = Cléo de Mérode was een bekende danseres uit de jaren vóór de eerste wereldoorlog.

Ter Braak, 5 juli 1934

‘mijn stuk over de eeuwige jeugd’ = *De Eeuwige Jeugd*, geschreven n.a.v. het optreden van *De Nieuwe Gemeenschap*, verscheen in [Het Vaderland van 3 Juli 1934](#). Ter Braak - aansluitend bij Ortega y Gasset die de ‘zwendel’ had geconstateerd die met de jeugd wordt bedreven, en die had gesteld dat men van de jeugd een ‘chantagemiddel’ had gemaakt - schreef o.m.: ‘Het woord “chantage” klinkt hard, maar het is hier inderdaad niet misplaatst. Dat de natuurlijke vertedering voor de jeugd over is gegaan in een leuze: de jeugd om de jeugd, is een even belachelijk als ergerlijk feit. In Nederland zijn wij nog maar beginnelingen in de leer en voor de werkelijk bigotte jeugdverering moet men zich buiten onze grenzen begeven; hetgeen echter niet wegneemt, dat zich ook ten onzent analoge symptomen voordoen, die ook in andere opzichten de aandacht trekken.’ Na het probleem van de jeugd te hebben gesteld, ging Ter Braak in op de oorzaken van de geschillen tussen de katholieke groepen van *De Gemeenschap* (Engelman-Van Duinkerken) en *De Nieuwe Gemeenschap*, volgens Ter Braak de groep Albert Kuyle, verrijkt met Den Doolaard. Het laatste tijdschrift karakteriseerde hij aldus: ‘Bij de *Nieuwe Gemeenschap* daarentegen is alle zelfbeheersing verdwenen; men proclameert hier zoiets als de polemieken tegen alles en allen en het recht op de permanente “schoolgirl complexion” (*De Nieuwe Gemeenschap*, het blad dat “een generatie jonger is”, luidt letterlijk de formule van aanbeveling!), men besteedt halve en driekwart afleveringen aan het door het slijk sleuren van de vroegere collega's, op grond van het feit, dat zij als dandy poseren of graag professor willen worden; men zwelgt in de dolzinnigste manifesten en snorkende advertenties.’

‘Nietzsche bekijkt hij *precies* als ik’ = Zie Gide's *Journal* (Pléiade ed.), vnml. de pag. 664-666, 900, 1051.

Du Perron, 5 juli 1934

‘de film van Alexejef’ = *Nuit sur le Mont Chauve*.

Du Perron, 6 juli 1934

‘een bespreking van Kuyle door Coenen’ = *Harten en Brood* van Albert Kuyle werd door Frans Coenen besproken in *Groot-Nederland* van Juli 1934. Coenen vond deze roman ‘geschreven door een volbloed kunstenaar’, een ‘zeer belangrijk en bijzonder’ boek.

Du Perron, 7 juli 1934

‘het portret’ = Portret van Theun de Vries.

‘de comm. opstootjes in Amsterdam’ = Als gevolg van een verlaging van de steun aan werklozen, braken op 4 en 5 Juli 1934 te Amsterdam onlusten uit in verschillende stadswijken, maar vooral in de Jordaan. Straten werden opgebroken, barricaden opgeworpen, straatverlichting vernield en bruggen opgehaald. De opstand werd aangemoedigd door de Communistische Partij Holland (C.P.H.), de Onafhankelijke Socialistische Partij (O.S.P.) en het Nationaal Arbeidssecretariaat (N.A.S.) van H. Sneevliet. Op de late avond van de 5e Juli trok de politie zich overal uit de Jordaan terug, ‘zodat feitelijk de gehele Jordaan in handen was van de verzetplegers’ (*Het Vaderland* van 6 Juli 1934, welke

krant tevens een beschrijving gaf van de vernielingen in deze Amsterdamse stadswijk, ‘vreselijke kenmerken van een volslagen volksoproer’.) De rust werd hersteld door het leger en de marechaussee, waarbij gebruik werd gemaakt van pantserwagens, en waarbij zes doden en meer dan honderd gewonden vielen. Intussen sloegen de ongeregelde heden over naar andere plaatsen in Nederland. Tot 12 Juli 1934 deden zich botsingen voor te Den Haag, IJmuiden, Deventer, Amersfoort, Bilthoven, Schiedam en Capelle a.d. Yssel. Zeer gespannen was de situatie ook te Rotterdam, waar o.a. scholen moesten worden ontruimd, waar één dode te betreuren viel, en waar het hele bestuur van de Federatie Rotterdam van de O.S.P. o.l.v. zijn voorzitter, G.A. van Oorschot, wegens het verspreiden van opruiende pamfletten, werd gearresteerd. Het *Journal de Genève* schreef (geciteerd in *Het Vaderland* van 11 Juli 1934): ‘De bloedige onlusten te Amsterdam hebben verrast door hun plotseling ontstaan, hun ernst en het geweld der onderdrukking’.

Du Perron, 9 [= 10] juli 1934

‘je afranseling van Theun’ = Zie *Courts-Mahler op de Barricaden*, MtB., V.W. 5, p. 233, [Het Vaderland, 8 juli 1934](#).

Ter Braak, 11 juli 1934

‘de witte begrafenis’ = De begrafenis van prins Hendrik († 3 Juli 1934).

De Tribune = Op 7 Juli 1934 deed de officier van justitie, mr. dr. Van Thiel, vergezeld van een grote politiemacht, een inval bij het communistische dagblad *De Tribune* te Amsterdam, waar de persen onbruikbaar werden gemaakt en verzegeld, en de Zaterdagavondeditie in beslag werd genomen.

‘over Gide en de Jordaan’ = Zie *André Gide en de Jordaan*, in MtB., [V.W. 3, p. 558](#).

Barbusse = Henri Barbusse (1873-1935), schrijver van o.m. de anti-oorlogsroman *Le Feu* (1916).

Bij het ter perse gaan van dit deel bereikte mij de *Hommage à Zola* van L.-F. Céline, waarover Menno ter Braak schreef in de brief van 4 oktober 1934 en Du Perron in de brief van 6 [= 5] oktober (het stuk werd gepubliceerd in het Céline-nummer van *L'Herne*, nr. 3, 1963, onder redactie van Dominique de Roux). Céline schreef daarin o.m.: ‘Nous voici parvenus au but de vingt siècles de haute civilisation et cependant aucun régime ne résisterait à deux mois de vérité. Je veux dire la société marxiste aussi bien que nos sociétés bourgeoises et fascistes... Hitler n'est pas le dernier mot, nous verrons plus épileptique encore, ici peut-être. On me parle beaucoup de jeunesse, le mal est plus profond que la jeunesse! ...A ce propos, pour demeurer équitables, notons que la jeunesse n'existe pas au sens romantique que nous prêtons encore à ce mot. Dès l'âge de dix ans, le destin de l'homme semble à peu près fixé, dans ses ressorts émotifs tout au moins, après ce temps nous n'existons plus que par d'insipides redites, de moins en moins sincères, de plus en plus théâtrales... Il fallait beaucoup de libéralisme pour supporter l'affaire Dreyfus. Nous sommes loin de ces temps, malgré tout, académiques... Le doute est en train de disparaître de ce monde. On le tue en même temps que les hommes qui doutent. C'est plus sûr. - “Quand j'entends seulement prononcer autour de moi le mot *Esprit*, je crache!” nous prévenait un dictateur récent et pour cela même adulé. On se demande ce qu'il peut faire ce sous-gorille quand on lui parle du *naturalisme*?’

Du Perron, 11 [= 12] juli 1934

‘het Jan Lubbes-lied’ = Hendrik de Vries noch Du Perron publiceerden een Jan Lubbes-lied in *Forum*.

‘de fijne geleerde van Moerkerken’ = P.H. van Moerkerken (1877-1951) over wie Du Perron in zijn essay Jan Lubbes schreef: ‘Jan Lubbes... zijn grootste bui van “verfijning” heeft hij misschien uitgeleefd in een roman die op naam staat van de schrijver Van Moerkerken: *André Campo's Witte Rozen*. Men vindt in deze roman de hele kitsch van een periode werkelijk compleet vertegenwoordigd: de jonge vrouw met temperament, die *dus* aan het toneel wil gaan, de grote Lebermanntoneelspeler, een soort cabotin die de gevaarlijke leeftijd eigenlijk al lang voorbij is maar door “genialiteit” gekweld nog het tegendeel simuleert, daartegenover de innige, maar timide voeler, de fijne geleerde die, hoewel in zekere zin gelukkig getrouwd, zijn lieve vrouw toch zou willen bedriegen met de temperamentvolle andere vrouw, omdat ook stille en weggedoken voelers natuurlijk aan verraderlijke gloeiperioden blootstaan.’ EdP., [VW. 2, p. 686](#).

Du Perron, 13 juli 1934

‘die gewassen Alessandra’ = Du Perron lijkt in verwarring gebracht door al het zich wassen van Theun de Vries' vrouwenfiguren in *Eroica*: waarschijnlijk heeft hij hier Lydia bedoeld i.p.v. Alessandra. Over deze laatste had Ter Braak alleen deze waarneming van Theun de Vries geciteerd: ‘Thuis baadde ze zich, heet; tien, twintig maal waste zij de plekken waar de staatsraad haar had gekust.’ Lydia daarentegen had ergens ‘ontevreden’ om een bed ‘gedrenteld’. ‘Haar lichaam geurde geparfumeerd vanonder de zachte zijde’, had Theun de Vries daarbij genoteerd, ‘zij had zich al gewassen.’ Commentaar van Ter Braak: ‘De laatste opmerking moet zeker worden doorgegeven aan de lezer, die zulke buitensporigheden alleen onder nadrukkelijke garantie gelooft.’

‘mijn stuk’ = Toen Du Perron zijn brief schreef, was zijn stuk over Stendhals *Théâtre* al verschenen in de [N.R.C. van 12 Juli 1934](#). Zie EdP., V.W. 6, p. 143. En over *La gloire et la bosse*, [idem](#), p. 146.

[...] = Deze laatste regels zijn geschreven op de achterzijde van de envelop, afgestempeld: 15.30-onleesbaar-VII-1934. Paris XVI. Door beschadiging van de envelop is het begin van de zin, vermoedelijk alleen het werkwoord, weggevallen.

Du Perron, 15 juli 1934

‘het fraaie boekje over Mussert’ = *Over Mussert* (1934), door P.H. Ritter jr. (1882-1962).

‘Jan's gedichten’ = De bundel *Gedichten, 1907-1934*, van Jan Greshoff.

Du Perron, 18 juli 1934

‘Je preek over Gorter en over Ehrenburg-Gide’ = Ter Braak besprak *Herman Gorter*, door J.C. Brandt Corstius, in [Het Vaderland van 13 Juli 1934](#); voor zijn bespreking van Ehrenburg en Gide, zie MtB., [V.W. 5, p. 241](#).

Partij Remise = Roman (1933) van Jef Last.

Sjanghai = Roman van (1933) W.A. Wagener (1901-1968).

Fakkeldragers = Roman (1923) van Ed. Coenraads, pseudoniem van dr. P. Endt (1883-1936), destijds directeur van de Wereldbibliotheek.

Harten en Brood = Roman (1933) van Albert Kuyle.

Gerard Vanter = Pseudoniem van Gerard J.M. van het Reve (1892-1975). Behalve *De Voorsten* (met een voorwoord van Jan Romein) schreef Gerard Vanter nog de romans *Baanbrekers*, *Azef de Verrader* en *Mijn naam is Roelant*.

‘de komst van mijn schoonzuster’ = Erna van Polanen Petel-Britt, weduwe van E. du Perrons halfbroer Oscar, die Parijs bezocht met haar kinderen (zie de brieven van 21 en 22 juli 1934). Du Perron kon het overigens goed met zijn schoonzuster vinden; waar hij tegenopzag was meer het tijdrovende van helpen sightseeën.

Ter Braak, 19 juli 1934

Wijnkoop = David Wijnkoop (1876-1941) was voorzitter van de Communistische Partij Holland en lid van de Tweede Kamer.

‘dat er *geen sprake was* van communistische ophitsing’ = De invloed die de communisten was toegedacht in noot 639, wordt van verschillende kanten tegengesproken. Zo schreef J. de Kadt: ‘Er werd onder de werklozen, speciaal in de Jordaan, door alle uiterst linkse politieke partijen, propaganda gemaakt. Er waren in vele plaatsen, buiten de vakbeweging om, zg. Werklozen Agitatie Comité’s (W.A.C.) waarin de C.P., de R.S.P. (de partij van Sneevliet, die steunde op de syndicalistische N.A.S., maar die, door de overheersende persoonlijke invloed van Sneevliet, vooral Trotskyistisch was) en de O.S.P. (de uit de S.D.A.P. voortgekomen partij van Schmidt en De Kadt) invloed hadden, of probeerden te krijgen. In Amsterdam waren in alle arbeiderswijken WAC's. In de Jordaan was de RSP-invloed het grootst - de Jordaan was al een burcht van het anarchisme geweest (en een Oranje burcht!) en was er nu een van het NAS-maar de OSP deed er erg haar best en was onder de werklozen bijzonder getapt, wat het resultaat was van het altijd in de weer zijn van een vurig en bedrijvig groepje OSP-werklozen in die buurt. De CP was er, op straat, minder populair dan de beide andere ultra-partijen... Toen de verlaging van de “steun” bekend werd, vonden in de Jordaan vergaderingen plaats, die meestal afgesloten werden met “demonstraties”. Tijdens een van die demonstraties, die nooit bij de politie aangevraagd werden, maar spontaan werden gehouden en dus gewoonlijk tot “knokken” met de politie aanleiding gaven, werden barricaden opgeworpen, om de bereden politie tegen te houden; en in een ommezien waren een aantal straten van de Jordaan versperd. Van wie het initiatief kwam, weet ik niet. Het kan eenvoudig van de bekende “opgeschoten jongens” zijn uitgegaan. Maar het zou me niet verwonderen als de OSP-groep uit de Jordaanse werklozen, het initiatief had genomen. Die groep was er namelijk voortdurend op uit om te bewijzen dat ze “méér revolutionair” was dan de RSP of de CPH. En in ieder geval waren de OSP-jongens direct op de barricaden en kwamen ze op het landelijk secretariaat aan de Reguliersgracht, om de secretaris-dat was ik; en daarnaast was ik redacteur van het twee of driemaal in de week uitkomend blad van de OSP, *De Fakkelt*-te vertellen dat de revolutie was uitgebroken in de Jordaan, en dat de OSP die revolutie moest steunen en tot een landelijke revolutie maken. Dit was onze kans, vonden de jongelui, want de Jordaanopstand zou het land wakkerschudden. En bovendien, wij waren de “leiders” van de opstand; de C.P. wist niet wat ze moest doen en de RSP en het NAS waren ook al te bang. Dat de C.P. volkomen verrast was door de “opstand”, is dus juist. Ze bleef, tijdens de opstand, erg “voorzichtig”. De RSP óók.’ De Kadt wees er zijn partijgenoten op dat de werklozen nu eenmaal de minst belangrijke bevolkingsgroep vormden, als het op economische kracht aankwam, en dat de angst voor de werkloosheid de kans op solidariteit van de werkenden met de werklozen sterk deed afnemen. Er was dus, naar het oordeel van De Kadt, in Nederland geen revolutionaire situatie, daarom ook vond hij het barricade-gedoe, ofschoon verklaarbaar als wanhoopsdaad van werklozen, politiek zonder uitzicht of zin. Deze opvattingen van De Kadt leidden tot meningsverschillen met de voorzitter van de O.S.P., Schmidt, en uiteindelijk tot de schorsing van De Kadt en Tas. ‘Nadat Schmidt weer de leiding van de OSP had overgenomen, besloot hij tot fusie

met de RSP over te gaan, een fusie waartegen ik me altijd verzet had. De nieuwe partij RSAP, was dus een trotskyistische partij. De OSP was dat nooit geweest, ofschoon ze de critiek van Trotsky op Stalin-Rusland deelde, en ofschoon wij Trotsky wel als een groot revolutionair beschouwden. In de kring van Ter Braak-Du Perron kon men al die finesses niet weten en zag men de OSP en ook mij, voor Trotskyisten aan. In de RSAP kwam het snel tot grote ruzie tussen Schmidt en Sneevliet, met het gevolg dat Schmidt en veel oud-OSP'ers de RSAP verlieten,' aldus J. de Kadt. Ook Dr. Jef Last schreef de indruk te hebben dat het gebeuren in de Jordaan 'een volkomen spontane en voor de CP zowel als voor de RSP onverwachte uitbarsting van verontwaardiging' was. Na het verschijnen van het tweede deel van deze briefwisseling richtte ik twee maal een verzoek om inlichtingen aan de Communistische Partij van Nederland over de communistische houding in 1934. Ik kreeg tot antwoord: 'Binnenkort zullen wij U berichten of en op welke wijze wij aan Uw verzoek kunnen voldoen. w.g.M. Meyer.' Een week later wilde deze partij weten door wie ik was gemachtigd deze brieven te verzorgen en bij wie zij zouden worden uitgegeven. Na mijn antwoord dat twee delen al waren verschenen en niet geheel onopgemerkt waren gebleven in de burgerlijke pers, hoorde ik niets meer. Mocht, wat ik hoop, het antwoord nog komen, dan zal het in het vierde deel worden gepubliceerd.

'Je twee panoptica' = In [Forum van Augustus 1934](#) verschenen van Du Perron *De beving der oude spellers* (EdP., V.W. 2, p. 740) en *Over Haarwater*, waarin Du Perron van Theun de Vries' *Eroica* o.m. schreef: 'dit is de meest bourgeoise kunst van heel deze generatie; dit is in iedere wending en ieder accent de kappersbediende van de bourgeoisie die zich een revolutionair held droomt; dit door-en-door verlitteratuurde lor, dat alleen 4 maal meer lor kan zijn als het 4 maal dikker is dan iets anders, staat gelijk met een salonportret in gouden lijst van Trotsky door Antoon van Welie. Of, om verdere argumenten te verlaten voor één wiskunstig zuiver beeld: als dit boek geweten hebben kon en zijn *juiste* vorm kon aannemen, veranderde het op slag in een fles haarwater, genaamd *Muguet de Révolution*.'

Luc. Willink = Luc. Willink (1897-1976), journalist aan *Het Vaderland*.

Du Perron, 21 juli 1934

Regels geschreven op een briefkaart, waarvan het poststempel nagenoeg onleesbaar is. Alleen 'Paris-34' is nog te lezen.

Du Perron, 22 juli 1934

'het portret van Vestdijk in een vorige incarnatie' = Het portret is niet aangetroffen in de correspondentie Ter Braak-Du Perron.

'het poenige stukje van zure Kees' = Volgens F.E.A. Batten moet Du Perron met 'zure Kees' de Telegraaf-schrijver Cornelis Veth (1880-1962) hebben bedoeld.

Micky Hahn = Emily Hahn (1905-1997), een vriendin van mevr. E. du Perron-de Roos, Amerikaans schrijfster van biografieën (*Raffles of Singapore; James Brooke of Sarawak*) en van reiservaringen (*China to me, a partial autobiography*). Bijdragen van Emily Hahn, die gehuwd is met de Engelse historicus prof. Charles R. Boxer, verschenen in het maandblad *Encounter*.

De laatste alinea van deze brief was geschreven op de achterzijde van de envelop. Poststempel: Paris XVI, 1h. 30-23 juil. 1934.

Du Perron, 27 juli 1934

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel onleesbaar.

‘je stuk over Jan’ = in [Het Vaderland 22 juli 1934](#), Zie ook MtB., V.W. 5, p. 248.

‘de match Baer-Carnera’ = Zie de brief van 16 juni 1934 en de aantekening daarbij.

Du Perron, 31 juli 1934

‘Na Brussel heb ik je nog een briefkaart gestuurd’ = Volgens Du Perrons brief van 21 Juli 1934 zou hij 23 en 24 Juli in Brussel zijn. Zijn briefkaart na Brussel moet zijn geweest die van 27 Juli 1934.

‘die novelle van Fred Batten’ = F.E.A. Batten publiceerde in [Forum, jrg. 1935, p. 634](#), het fragment *Mémoires van een Jongeman*.

Ter Braak, 2 augustus 1934

‘Vandaag heb ik de eerste pagina's van mijn nieuwe boek geschreven en weer verscheurd’ = Dit nieuwe boek zou later worden *Van oude en nieuwe christenen*, vgl. ook de brief van 29 augustus 1934.

Polak Daniëls = G. Polak Daniëls (1884-1952), was Kameroverzichtschrjver bij *Het Vaderland*. Later, van 1945-1951 zou hij hoofdredacteur worden van de *Nieuwe Courant-Het Vaderland*. Was voorzitter (later erevoorzitter) van de Nederlandse Journalistenkring.

Du Perron, 5 augustus 1934

‘Stuk van Vestdijk uitstekend’ = Op instigatie van Ter Braak publiceerde S. Vestdijk (zie *Gestalten Tegenover mij*) in [Forum van Augustus 1934](#) *De mooie woordjes wier rythme ik nareken*, een aanval op Stuivelings *Versbouw en Ritme in de Tijd van '80*, waarin Vestdijk ‘de geest van het natuurwetenschappelijk snobisme’ hekelde. Hetzelfde werk van Stuiveling was op 24 Juni 1934 door Ter Braak in [Het Vaderland](#) besproken, zie MtB., V.W. 5, p. 218. Later reageerde Stuiveling in een Open brief aan Anton van Duinkerken in *Den Gulden Winckel* op de kritiek die o.m. door Ter Braak op zijn werk was geuit. In [Het Vaderland van 29 September 1934](#) repliceerde Ter Braak: ‘Het is jammer, dat de heer Stuiveling verzuimd heeft in te gaan op het vernietigendste vonnis, dat van S. Vestdijk in het tijdschrift *Forum*; in dit artikel werd Stuiveling met zijn eigen wapens bestreden. Maar mogelijk is het hem liever daar het zwijgen toe te doen.’ En verder: ‘Ten tweede heeft de heer Stuiveling niet het recht zijn cijfermethode te vereenzelvigen met “de stylistische beschouwing der kunst” in het algemeen; zijn methode heeft juist het tegengesteld effect van een werkelijk stylistische beschouwing, omdat zij evenzeer *bijzaak* is als de kousen van Vondel. En ten derde: Waarom zou het niet van belang zijn, dat Bellamy bakkersknecht en Feith burgemeester van Zwolle is geweest? Het schijnt mij toe, dat juist de aller-interessantste conclusies getrokken kunnen worden, als men voor ogen heeft, dat de sentimentele Feith van “Julia” *tevens* eerzaam burgervader was! Dat “niemand dit begrijpen kan”, moge de heer Stuiveling dus ietwat wijzigen: *hij* kan het niet begrijpen, omdat hij nu eenmaal op zijn tabellen heeft gewed. Deze Open brief, waarin terloops ook nog over de geleerde professoren wordt gesproken, die den heer Stuiveling een cum laude hebben toegekend (dit argument is werkelijk kostelijk van onhumoristische naïveteit), is een pleidooi voor een wetenschap van de stijl, zoals de heer Stuiveling zich de stijl voorstelt: nl. als een van de “ziel” en de socio-psychologische beschouwingen losgemaakte abstracte formuleer. Dat de consequentie van zulk een leer een dorre, onvruchtbare schoolpoëtië zal zijn, schijnt de heer Stuiveling door zijn critici nog niet aan het verstand te zijn ge bracht. Het verval der kunst, dat altijd gepaard gaat met het ontstaan van dergelijke abstracte, slechts in schijn critische methoden, wordt echter in de kringen der rederijkers zelf juist als

een symptoom van bloei beschouwd, en dat zal misschien ook 't geval zijn met de heer Stuiveling. Wellicht zal hij later in de literatuurgeschiedenis op één lijn worden gesteld met Matthijs de Castelein, de schrijver van *Die Const van Rhetoriken* en Lodewijk Meyer, de oprichter van het dichtgenootschap *Nil Volentibus Arduum*. Het kan zijn, dat dit trouwens de bedoeling van de heer Stuiveling is.' (Zie ook de brief van 11 [=12] november 1934).

'van Hennie' = Marsmans novelle, *Drievoudig Afscheid*, in [Forum, jrg. 1934, p. 766](#).

'van Klaus' = Klaus Mann publiceerde in [Forum, jrg. 1934, p. 753](#), het essay *Die Schwestern Brontë*.

Du Perron, 16 augustus 1934

Deze regels zijn geschreven op een gekleurde prentbriefkaart van de Jardines y Fuentes de Montjuich te Barcelona. Geen poststempel meer zichtbaar.

Du Perron, 24 augustus 1934

'Het is hier alleraardigst' = Over Slauerhoffs woning in Tanger schreef F.C. Terborgh in *Slauerhoff, herinneringen en brieven*: 'het uitzicht was er prachtig. Aan den achterkant, een paar honderd passen van het huis, viel de kust steil omlaag. Beneden de zee met de onophoudelijke en drukke vaart van schepen de Straat in en uit. Bij helder weer zag men de Spaansche kust. Op een veld vlakbij werkte een Arabier met vrouw en kind...' J. Slauerhoff zelf schreef over Tanger, in een artikel in *De Groene Amsterdammer* van 22 September 1934: 'De Spaanse kust is soms scherp afgetekend, soms in nevelen gehuld, maar altijd ondergaat men toch de sensatie te staan op een punt van de wereld, waar niet alleen twee werelddelen, maar ook twee wereldzeeën elkaar ontmoeten.'

Du Perron, 27 augustus 1934

Regels geschreven op een prentbriefkaart, Poststempel: Tanger, Maroc. 11.30-onleesbaar-8-34.

Ter Braak, 29 augustus 1934

'een brief aan je adres' = Zie Du Perrons brief van 4 september 1934, tweede alinea.

Hilterfingen = Dorp, gelegen aan de noordelijke oever van het Thuner meer, een paar kilometer van Thun.

'het schiereiland Chasté' = Op 1800 m. ligt, tussen twee meren, in het Ober Engadin, Sils-Maria. In het Silser meer ligt het beboste schiereiland Chasté, waar nu een gedenksteen voor Nietzsche staat.

'zijn polemieek met Stirner' = Karl Marx' polemieek tegen Max Stirners *Der Einzige und sein Eigenthum*, getiteld *Sankt Max*, vormde het derde deel van de *Deutsche Ideologie*. Max Stirner was het pseudoniem van Johann Caspar Schmidt (1806-1856), één van de filosofen van het anarchisme.

'Cor' = C. van der Lugt Melsert (1882-1969) was directeur van het Hofstadtoneel te Den Haag.

'was verrukkelijk van kleurenweelde' = Moet ironisch zijn bedoeld, gegeven de schreeuwerigheid van de kleuren.

Du Perron, 4 september 1934

'lievelingslektuur van Trotsky, zoals je weet' = Du Perron moet hebben gedacht aan het hoofdstuk *Deuxième Emigration* uit Leo Trotsky's *Ma Vie*, waarin Trotsky o.m. schrijft: 'La

correspondance de Marx et d'Engels fut pour moi, dans ces conditions, le plus indispensable et le plus familier de tous les livres, car j'y vérifiai en grand et de la façon la plus sûre non seulement mes idées, mais toute l'aperception que j'avais du monde... La correspondance de Marx et d'Engels ne fut pas pour moi une révélation théorique: ce fut une révélation psychologique. Toutes proportions gardées, je me convainquais à chaque page des affinités spirituelles qui me rattachaient directement à ces deux hommes. Leur façon de considérer les sens et les idées m'était proche. Je devinais ce qu'ils n'avaient pas entièrement énoncé, je partageais leurs sympathies, leurs indignations, leurs haines... A lire leurs lettres, plus encore qu'à lire leurs ouvrages, je sentais que ce qui me liait intimement au monde de Marx et d'Engels était précisément ce qui m'opposait, sans possibilité de conciliation, aux austro-marxistes.'

Der einsame Nietzsche = Der einsame Nietzsche is één van de werken van Elisabeth Förster-Nietzsche (1846-1935.) Over de wijze waarop zij de nalatenschap van haar broer en het Nietzsche-archief te Weimar beheerde, schreef Ter Braak bij haar dood op 9 November 1935 in *Het Vaderland*: 'Men heeft dikwijls scherpe kritiek geoeffend op de wijze, waarop zij de Nietzsche-traditie trachtte te beheersen door op alleszins willekeurige wijze documenten, die zij compromittant achtte voor het beeld, dat zij in haar boeken van Nietzsche gaf, achter te houden; desalniettemin moet men bewondering hebben voor haar toewijding, die althans een belangrijk deel van Nietzsches nog onuitgegeven werk in het licht deed verschijnen. Het is echter te hopen, dat na de dood van Elisabeth Förster-Nietzsche de publicatie niet meer door persoonlijke overwegingen zal worden belemmerd.' Ook keerde Ter Braak zich tegen haar opvatting van Nietzsche als voorloper van Hitler en het nationaal-socialisme.

Du Perron, 7 september 1934

Regels geschreven op een prentbriefkaart van Tanger. Poststempel: 8 Sep., verder onleesbaar.

'Vestdijk's *Luke Havergal*' = Vestdijks essay, *Bij een gedicht van E.A. Robinson*, verscheen, opgedragen aan E. du Perron, in [Forum, jrg. 1934, p. 802](#).

Du Perron, 19 september 1934 (1)

'Ik ben nog 1 dag langer in Holland gebleven' = Volgens Du Perrons briefkaart van 7 September, zou hij 10 September uit Tanger vertrekken. Op 8 September 1934 overleed echter Du Perrons schoonvader, dr. J.R.B. de Roos. Het overlijdensbericht bereikte de Du Perrons dezelfde middag te Tanger. Zij zijn daarop direct naar Voorburg gereisd, waar zij vermoedelijk op 11 September zijn gearriveerd. In dat geval zou Du Perron van 11 tot 18 September 1934, datum waarop hij naar Parijs terugreisde, in Nederland hebben verbleven ([Ter Braaks notitieboekje-1934](#) bevat alleen op Woensdag 12 September 1934 de aantekening: '½ 9 Eddy').

Du Perron, 19 september 1934 (2)

Regels geschreven op een prentbriefkaart. Poststempel: Paris-XVI. 19. X. 1934.

Ter Braak, 21 september 1934

Johannes Becher = Johannes Robert Becher (1891-1958), Duits dichter, emigreerde in 1933 en was van 1935-1945 te Moskou redacteur van *Internationalen Literatur, Deutsche Blätter*. Na de tweede wereldoorlog keerde hij naar Oost-Duitsland terug, waar hij van 1954 tot 1958 minister van Kultur was. In 1934 hield hij enkele redevoeringen te Moskou, maar het is niet bekend welk blad Ter Braak ontving.

Unamuno = Voor Miguel de Unamuno (1864-1937) heeft Ter Braak tamelijk veel belangstelling getoond, zie het register en de bibliografie in het Verzameld Werk. ‘Deze auteur’, schreef Ter Braak, n.a.v. het overlijden van de Bask, op [2 Januari 1937 in *Het Vaderland*](#), ‘die aan Don Quichote een van zijn beste geschriften heeft gewijd, vertegenwoordigt diens geest meer dan welke andere Spaanse schrijver ook... Hij moge dan al geen anarchist à la lettre zijn geweest, er is toch veel in zijn mentaliteit, dat in “hogeren zin” anarchistisch genoemd moet worden. Don Quichote is op zijn manier ook een anarchist. Maar wat Unamuno in het anarchisme van Bakoenin c.s. verafschuwde, was het absolute ledige van een tot principe verheven ressentiment’. En voor de nog steeds omstreden verhouding tussen Unamuno en het Spaanse fascisme van generaal Franco, is van belang het gesprek met dr. J. Brouwer dat Ter Braak in *Het Vaderland* van 12 Januari 1937 zou publiceren.

‘over Wagner en Nietzsche’ = 16 September 1934 verscheen in *Het Vaderland* van de hand van Ter Braak *Het ‘Geval’ Wagner*, MtB., [V.W. 5, p. 282](#). Op 18 September 1934 publiceerde *Het Vaderland* een ingezonden brief van R.H. Laverman die schreef het ‘wel uitermate moeilijk’ te vinden om Ter Braaks stuk ‘anders dan als onbeschaamde kritiek te veroordelen. Een eminent dirigent als Carl Schuricht, die met buitengewone overgave het Residentie-orkest het Voorspel Parzival en Charfreitagzauber doet opvoeren op een wijze, dat ieder toehoorder er stil van wordt, zal toch zeker zijn hoge kunst niet hebben willen doen paren met decadente producten van een Cagliostro!’ Ter Braak antwoordde: ‘Men kan het niet iedereen naar den zin maken en boeken, waaraan twee, drie of meer kanten zijn, door twee, drie of meer recensenten te laten beoordelen is voor een dagblad niet wel mogelijk. Wat de “onbeschaamdheid” van mijn kritiek betreft: de geachte inzender schijnt toch niet recht te geloven, dat er ook een probleem Wagner *buiten* het in engere zin muziek-technische gebied bestaat, anders zou hij zich niet zo boos maken over de term “Cagliostro”.’ (Graaf Cagliostro noemde zich de Siciliaanse wonderdokter, gebedsgenezers, waarzegger, droomuitlegger en alchemist Giuseppe Balsamo (1743-1795), die zijn praktijken vooral uitoefende in Engeland, Rusland en Frankrijk, waar hij, hoewel buiten zijn schuld, verward raakte in de beruchte zaak van het halssnoer van Marie Antoinette).

‘dat de breuk met Wagner *beweest*, dat N. krankzinnig begon te worden’ = Het einde van Nietzsches vriendschap met Richard en Cosima Wagner kwam in 1878. Nietzsches instorting te Turijn vond plaats op 3 Januari 1889. Zijn voornaamste werken kwamen in de elf jaar tussen deze gebeurtenissen tot stand. Zie ook het P.S. van Du Perron's brief van 27 september 1934.

Du Perron, 21 september 1934

Regels geschreven op een prentbriefkaart. Poststempel: Paris-Gare du Nord. 15-21-IX-1934.

Ter Braak, 23 september 1934

‘van Deysse als jubilaris’ = Zie MtB., [V.W. 3, p. 560](#).

Du Perron, 27 september 1934

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Boitsfort. 27 IX 1934. ‘De prikken doen ons beiden schijnbaar veel goed’ = Du Perron en zijn echtgenote ontvingen leverinjecties.

Der Fall W. = *Der Fall Wagner, Ein Musikanten-Problem* (1888).

R.W. in Bayreuth = *Richard Wagner in Bayreuth* (uit: *Unzeitgemäße Betrachtungen*, 1876).

Du Perron, 30 september 1934

Regels geschreven op een prentbriefkaart. Poststempel: Brussel-Bruxelles. 30.IX.1934.

Ter Braak, 1 oktober 1934

‘Deze Zondag heb ik over “Porta Nigra” geschreven’ = Zie MtB., V.W. 5, p. 296. Mogelijk is de laatste zin van deze alinea een vergissing en zou men die aldus moeten lezen: ‘Maar het bundeltje is ook niet zo erg inspiratief’.

Flucht in den Norden = Zie Du Perrons brief van 9 juni 1934. Het boek van Klaus Mann waarover Du Perron in die brief schreef is niet *Flucht in den Norden* geweest, maar *Kind dieser Zeit*.

Du Perron, 3 oktober 1934

‘na haar vader's dood’ = Zie de aantekening bij de brief van 19 september 1934.

‘Als II er ook is!’ = Slauerhoffs bespreking van *Politicus zonder Partij* verscheen in twee afleveringen.

Ter Braak, 4 oktober 1934

‘C. en V.’ = In *De Litteraire Gids*, onder redactie van Gerben Colmjon en Lex Verbraeck, September-nr. 1934, werd er op gewezen dat Jan Greshoff in *Zwart op Wit*, een uitgave van de boekhandels Boucher en Oriental Bookshop te Den Haag, met enig voorbehoud een werk van René Groos en Gonzague Truc had aanbevolen na het tien dagen eerder in *Het Vaderland* ‘waardeloos’ te hebben verklaard ‘om de hemeltergende partijdigheid en om de vodderige makelij.’

Samuel Lewin = Samuel Lewin (1890-1959), Joods auteur wiens werken in verscheidene talen verschenen. Mevr. A. ter Braak-Faber bereidde een Nederlandse vertaling van Samuel Lewins *Chassidische Legende* voor, zoals mevr. Miriam Lewin één van Ter Braaks werken in het Duits vertaalde. Het uitbreken van de tweede wereldoorlog verhinderde echter de publicatie er van. In 1935 vertrok het echtpaar Lewin naar de Verenigde Staten, waar Samuel Lewin in 1959 overleed.

Du Perron, 4 oktober 1934

Lunes en Papier = *Lunes en Papier* verscheen in 1921 toen André Malraux twintig jaar was (Zie André Vandegans, *La jeunesse littéraire d'André Malraux*, J.-J. Pauvert, Paris).

‘een stuk van Anthonin Artaud’ = *Le théâtre et la peste*, door Antonin Artaud (1896-1948), verscheen in de *N.R.F.*, jrg. 1934, p. 481, en werd later opgenomen in *Le théâtre et son double* (1938).

‘Verderop een mijnheer Thibaudet’ = *Victor Hugo était-il intelligent?*, door Albert Thibaudet (1874-1936), verscheen in de *N.R.F.*, jrg. 1934, p. 590, en werd later opgenomen in *Réflexions sur la littérature*, dl. II.

Het Wachtje = Café aan het Malieveld te Den Haag, dat zijn naam ontleende aan de halte-Bosbrug van de zg. Blauwe Tram (Scheveningen-Voorburg-Leiden), waaraan het gelegen was. *Het Wachtje*, een geliefd café van toneelspelers, schilders en journalisten, werd in de tweede wereldoorlog door een bom getroffen en verwoest.

‘de heer Beierle’ = Alfred Beierle (1886-1950), film- en toneel-speler en voordrachtskunstenaar, week na het aan de macht komen van Hitler naar Nederland uit, waar hij enige tijd bij het gezelschap van

Kurt von Möllendorf te Rotterdam speelde (gage: f 0,80 tot f 1,20 per avond). In 1934 woonde hij in Den Haag, waar hij in September begon met een serie voordrachten, o.a. van *Die Geschichte von den Sieben Gehenkten*, van Leonid Andrejef. Daarop verscheen in *Het Vaderland* van 13 September 1934, ongesigneerd, *Een gesprek met Alfred Beierle*, waarvan men echter misschien wel mag aannemen dat het geschreven werd door Menno ter Braak, die ook de vier voordrachten van Beierle had gerecenseerd. ‘Alfred Beierle was een week geleden voor Den Haag nog een grote onbekende’, schreef Ter Braak, Beierle kwam, zag, droeg voor en overwon... Alfred Beierle is een acteur. Hij blijft dat ook als men met hem praat. Ongetwijfeld is hij (lange tijd speelde hij in het Deutsche Theater te Berlijn onder Reinhardt) in het vak doorgewinterd, en men merkt, dat toneelelementen in zijn dagelijkse conversatie zijn doorgedrongen. Hij heeft een programmatische manier van vertellen, is zich voortdurend bewust van het feit, dat hij al sprekende een episode tot haar recht moet brengen. Zijn uiterlijk is dat van een gezet persoon. In zoverre is hij dan ook werkelijk de Kriminalkommissar van de film. Als men deze man voor zich ziet zitten, zou men niet dadelijk aannemen, dat hij de realiteit van zeven Russen in hun laatste dagen voor de galg zou kunnen oproepen!

‘Weet je dat J.v.N. bijna blind is’ = In tegenstelling tot wat gevreesd werd, is Jan van Nijlen niet blind geworden.

Ter Braak, 5 oktober 1934

v. Blankenstein = Dr. M. van Blankenstein (1880-1964), van 1959 tot 1964 buitenlandse politieke overzichtschrijver van *Het Parool*, was in 1934 hoofd van de redactie Buitenland van de *N.R.C* en schrijver van de buitenlandse politieke overzichten. Dr. Van Blankenstein schreef over zijn contact met Ter Braak: ‘Vagelijk herinner ik mij met Ter Braak te hebben gecorrespondeerd, ik meen 1 brief van iedere kant, en wel over de onverkwikkelijke toestand bij *Het Vaderland*, waar directeur en de beide (zeer bekwame) redacteuren buitenland NSB-gezind en de beide laatsten ook zeer pro-Hitler en pro-Duits waren en dat op perfide wijze botvierden. De hoofdredactie *N.R.C* die het oppergezag uitoefende, was niet in beweging te brengen. Daarover heeft Ter Braak mij, naar ik mij meen te herinneren, geschreven. Wij zouden dat bespreken maar van een ontmoeting is niets gekomen’. Waarom van een ontmoeting niets is gekomen, kon dr. Van Blankenstein zich niet herinneren. In *Heldenverering*, gepubliceerd in December 1933 (MtB., [V.W. 3, p. 549](#)), schreef Ter Braak over de ‘voortreffelijke en altijd lezenswaardige overzichtschrijver van de *N.R.C.*’, al was zijn stuk ook een reactie juist op dr. Van Blankenstein, die Dimitroff (zie de aantekeningen bij brieven van 18 november 1933 en 20 februari 1934) een ‘schilderachtige bandietenfiguur’ had genoemd. Drie jaar later, December 1936 (zie MtB, V.W. 4, p. 378, *De Spaanse Burgeroorlog*) schreef Ter Braak: ‘Een voorzichtig, over-voorzichtig man als de overzichtschrijver van de *N.R.C.* (de Huizinga der buitenlandse politiek noem ik hem in gedachten dikwijls)’

‘Menagé Challa’ = De avondeditie van de *N.R.C.* van 5 Oktober 1934 meldde het overlijden te Madrid van H. Menagé Challa.

Du Perron, 6 [= 5] oktober 1934

‘dat nr. van Activités’ = Zie Du Perrons brief van 21 maart 1934.

Du Perron, 7 oktober 1934

Violette Nozière = Frans meisje dat, achttien jaar oud, er van werd verdacht haar vader te hebben vergiftigd. (Zie ook: Simone de Beauvoir, *La Force de l'Age*).

‘een schitterend citaat van Victor Jacquemont’ = Zie EdP., [V.W. 2, p. 677](#). Van Victor Jacquemont (1801-1832) verschenen in 1933 te Parijs: *Lettres à Stendhal*. ‘Les rapports de Stendhal et de Victor Jacquemont furent empreints d'une franchise incroyable et d'une extrême liberté de critique.’ (Henri Martineau, *Petit Dictionnaire Stendhalien*). Zie ook Du Perrons bespreking van de biografie van Victor Jacquemont, door Pierre Maes, in [V.W. 6, p. 150](#).

‘Gans heeft een panopt. gemaakt’ = J. Gans richtte zich tegen *Boekennieuws*, een uitgave van de Wereldbibliotheek, in [Forum, jrg. 1934, p. 1061](#).

Ter Braak, 8 oktober 1934

Regels geschreven op een briefkaart, poststempel: 's-Gravenhage, 13-14, 8 X 1934.

Ter Braak, 9 oktober 1934

‘de Raaf over Kloos’ = *Willem Kloos verheerlijkt*, MtB., [V.W. 5, p. 311](#).

Du Perron, 9 oktober 1934

‘ik ga wschl. Perzisch leren om... naar Perzië te gaan’ = Naar Perzië gaan was al een oude wens van Du Perron, berichtte mevr. E. du Perron-de Roos: ‘Clara en André Malraux hadden altijd mooie verhalen over oude baardige Perzen die elkaar sereen lieten uitspreken en dan tegen de vreemdeling commenteerden “mais il ment”’. Du Perron hield ook veel van Gobineau over Perzië (*Trois Ans en Asie*). Zie verder het slot van het essay *De Smalle Mens*, EdP., [V.W. 2, p. 525-526](#).

‘Je 2 panoptics’ = *De Jubilaris Lodewijk van Deyssel* en *Ons Speelgoed* verschenen in [Forum, October-nr. 1934](#). Zie MtB., V.W. 3, p. 562 en p. 564.

Jan van Gelder = Dr. Jan van Gelder (1899-1973), leraar klassieke talen aan het Gymnasium Haganum te Den Haag, vertaler van Homerus, dichter, van wie ook bijdragen (novellen, essays) in verschillende tijdschriften (*Libertinage*, *Maatstaf*) zijn verschenen. In [Forum, jrg. 1934, p. 947](#), publiceerde hij het verhaal *Een geval van vermoeidheid*. De lezer van na de tweede wereldoorlog zal zich misschien verbazen over Du Perrons verbinding: ‘amerikaans-marxistisch’. Men bedenke echter dat de Amerikaanse intellectuelen tussen 1930 en 1940 veelal communist waren, van Edmund Wilson en zijn toenmalige vrouw Mary McCarthy tot John Steinbeck, Dos Passos en Waldo Frank. Het tijdschrift *Partisan Review* werd in 1934 opgericht als een communistisch orgaan.

‘het stuk van Urbanus’ = Urb. van de Voorde publiceerde in [Forum, jrg. 1934, p. 890](#), *Ruusbroec en de geest der mystiek*.

‘een heel goede keuze’ = In 1934 verschenen bij de N.R.F. *Morceaux choisis de K. Marx*, een keuze samengesteld en van een inleiding voorzien door Henri Lefebvre en N. Guterman. Lefebvre, filosoof en essayist, auteur van studies over Nietzsche, Diderot, Pascal en Rabelais, werd, na dertig jaar lid te zijn geweest, in 1958 uit de communistische partij gestoten, o.m. vanwege de publicatie van zijn *Les problèmes actuels du marxisme* (P.U.F., 1958).

Du Perron, 11 oktober 1934

Deze regels zijn geschreven op een ongefrankeerde, niet afgestempelde briefkaart. Waar zij echter lijken beantwoord door Ter Braaks brief van 12 Oktober 1934, is het waarschijnlijk dat Du Perrons briefkaart werd verzonden in een envelop die bewaard is gebleven en die afgestempeld is: Paris-XVI-20.30-11-X-1934.

Du Perron, 15 oktober 1934 (1)

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Paris-XVI. 13.30-15-X-1934.

Du Perron, 15 oktober 1934 (2)

'Ik schreef Jan Gr. over een organisatie' = Vermoedelijk schreef Du Perron over de organisatie die hij zich had gedacht in de brief van 15 februari 1934 e.v., de zg. Nederlandse Individualistische Centrale.

'Gisteren had hier revolutie plaats moeten hebben' = Ook na de 'Stavisky'-dagen van Januari en Februari (zie de aantekening bij de brief van 10 januari 1934), bleef de politieke toekomst van Frankrijk in het jaar 1934 er hoogst onzeker uitzien. De politieke tegenstellingen gingen het klimaat, ook het intellectuele, beheersen. Het kabinet-Doumergue stelde al gauw het enthousiasme teleur, waarmee het in Februari 1934 in rechtse en centrum-kringen-met uitzondering van de *Action Française*-was ontvangen. De minister van buitenlandse zaken, Louis Barthou, voerde een politiek van toenadering tot de Sovjet-Unie, zonder daarbij de banden met de staten van de 'kleine entente', Tsjecho-Slowakije, Roemenië en Joego-Slavië, losser te maken-een beleid dat door vele rechtsen weinig gewaardeerd werd. In het kader van deze politiek arriveerde op 9 Oktober te Marseille koning Alexander I van Joego-Slavië, die echter kort na zijn aankomst, met Barthou, op de Cannebière werd vermoord. Deze gebeurtenis was voor de *Action Française* aanleiding om zowel de politiek van de vermoorde minister als de onvoldoende politie-bescherming te hekelen, waarvoor de minister van binnenlandse zaken, Sarraut - die enkele dagen later zou aftreden - verantwoordelijk werd gesteld. Tenslotte werd gesuggereerd dat de moord het werk zou zijn van buitenlandse communisten - tot kort daarna bleek dat door Italië betaalde Kroatische fascistische aanslag hadden beraamd en uitgevoerd. De woorden van Du Perron nu moeten waarschijnlijk vooral worden gezien tegen de achtergrond van de verwarring van de dagen die op de gebeurtenissen te Marseille volgden, want een bewijs ontbreekt tot nu toe voor de veronderstelling dat de *Action Française*, of enige andere rechtse beweging, in de onrust van toen getracht heeft een revolutie te ontketenen (zie ook de aantekening bij de brief van 8 november 1934).

Ter Braak, 16 oktober 1934

'ik lijd vandaag onder *Orient Express*' = De bespreking van Den Doolaards roman verscheen 21 October 1934 in *Het Vaderland*, MtB., [V.W. 5, p. 319](#).

'Antwoord even op die enquête!' = Aan verschillende Nederlandse schrijvers werden door *Het Vaderland* twee vragen voorgelegd:

1. Zijn er volgens Uw inzicht in de Nederlandse literatuur schrijvers of boeken ten aanzien waarvan gij meent te mogen constateren dat zij stelselmatig overschat worden?
2. Zijn er volgens Uw inzicht in de Nederlandse literatuur schrijvers of boeken, ten aanzien waarvan gij meent te mogen constateren dat zij stelselmatig onderschat worden?

Het eerste antwoord op de enquête, van Henr. Roland Holst, verscheen in *Het Vaderland* van 2 November 1934; het laatste, van Arthur van Schendel, op 5 December.

Du Perron, 16 oktober 1934

'Ingesloten een merkwaardig document' = Een analyse n.a.v. Du Perrons handschrift door Hellmuth Carsch in *De Groene Amsterdammer*, zie MtB., [V.W. 5, p. 332](#).

Du Perron, 17 oktober 1934

Regels geschreven op een prentbriefkaart. Van het poststempel is slechts leesbaar: Paris XVI, Rue Singer. X-1934.

Ter Braak, 18 oktober 1934

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Gouda, Station. 18-X-34.5-6N.

Du Perron, 18 oktober 1934

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Paris-XVI. 18-X-1934.

‘Het stukje van Van Uytvanck voor Nikli’ = Misschien bedoelde Du Perron hiermee het stuk *Het geschilderde portret als romanfiguur* dat in [Forum van November 1934](#) verscheen. Van Uytvanck dateerde dit stuk in *Forum*: ‘Antwerpen, October 1934.’ Mogelijk heeft de auteur zijn artikel diezelfde maand aan Du Perron ter lezing gezonden.

Ter Braak, 23 oktober 1934

‘Het antwoord van Bep’ = In *Het Vaderland* van 9 November 1934 verscheen het antwoord op de enquête van *Het Vaderland* van Elisabeth de Roos, die o.m. schreef: ‘De meest markante trek in de verhouding van de Nederlander tot de literatuur is een stelselmatige onderschatting van de intelligentie. Men kan zelfs zeggen dat deze eigenaardigheid opvalt in zijn verhouding tot het culturele leven überhaupt: dat van eigen land en van Europa. De tegenwerping die in een gezelschap van gecultiveerde Nederlanders nauwelijks uitblijven kan: “en onze wetenschap dan, de vele geleerden van Europese reputatie die wij hebben voortgebracht?” is hier al even karakteristiek. De intelligentie heeft in Nederland zijn eigen afgeperkte terrein: de wetenschap; dat er intelligentie en intelligentie bestaat, dat de intelligente Gide van de intelligente Freud kan zeggen, met alle respect sprekende, “un imbécile de génie”, en dat de daarom toch intelligente Freud zich hierdoor niet beledigd hoeft te voelen, ontgaat de Nederlander omdat de intelligentie hem niet interesseert, en dus ook haar nuances niet.

Een tweede even merkwaardig en opvallend verschijnsel, dat gedeeltelijk met het eerstgenoemde samenhangt, is het ontbreken van ieder gevoel voor verschil in plan... Dat de massa, ook die beperkte massa, het zg. “beschaafde publiek” de middelmaat verkiest boven het zeer goede, is volstrekt geen speciaal Nederlands verschijnsel natuurlijk. Ook de gemiddelde Fransman ligt Maurois nader aan het hart dan Larbaud. Maar ondanks dat heeft hij over het algemeen het besef dat er een hiërarchie bestaat, en dat bv. Paul Valéry recht heeft op de hem door de zg. élite toegekende hoge plaats in die hiërarchie; ook al leest hij zelf liever wat anders. Kortom, de gemiddelde beschaafde Nederlander, van wie men zegt dat hij een zekere muzikale cultuur heeft... heeft ten enenmale geen literaire cultuur...’

‘verwijzend naar iets anders’ = Du Perrons antwoord op de enquête verscheen in *Het Vaderland* van 14 November 1934. Het verwees enige malen naar *De smalle mens*.

‘De Smalle Mens behandel ik’ = Zie MtB., [V.W. 5, p. 332](#).

‘de juistheid van Malraux’ opmerking’ = Zie EdP., [V.W. 2, p. 651](#), waar Malraux zegt: ‘Ik geloof... dat Ter Braak een soort protestante manier van strijden heeft. Door de notaris te zeggen dat hij een honnête homme zou kunnen zijn, maar dat hij het niet is, legt hij hem de verantwoordelijkheid op voor zijn eigen staat. Wat jullie als een toenadering tot de vijand beschouwt, is voor t.B. een uiterste vorm van polemiek.’

Herzen = Alexander Ivanowitsj Herzen (1812-1870), voor Leo Trotsky de meest superieure verpersoonlijking van ‘het verkwistende dilettantisme van de aanzienlijke intelligentsia’ in de 19e

eeuw (geciteerd door Ter Braak in [Het Vaderland van 22 Januari 1934](#)). Aan de bewonderende woorden die Lenin echter eens aan hem wijdde, is het vermoedelijk te danken dat Herzen, die schreef over de 'Egyptische slavernij van het communisme' en die Marx' vijand Proudhon een genie noemde in de lijn van Rabelais, Montaigne, Voltaire en Diderot, op het ogenblik weer een bewonderd schrijver is in de Sovjet-Unie. Herzen die Marx zowel persoonlijk als politiek verafschuwde, vertoont, niet alleen als goed Europeaan, verwantschap met Ter Braak en Du Perron. Ook in zijn anti-conservatief individualisme en in zijn weigering om het individu op te offeren aan de grote collectivistische stromingen die zich beroepen op een abstract toekomstideaal. Herzen, als auteur bewonderd door zowel Tolstoj als Dostojewsky, schreef romans, essays en polemieken en een autobiografisch werk dat als zijn meesterstuk wordt beschouwd. Vermoedelijk heeft Ter Braak dit werk (in de Duitse vertaling: *Erinnerungen*) niet gekend, anders lijkt het waarschijnlijk dat hij er de schrijver van *Het land van herkomst* op attent gemaakt zou hebben.

Kropotkin = Prins Peter Alexejevitsj Kropotkin (1842-1921), Russisch natuurkundige, socioloog en literair-historicus die zijn anarchistische theorieën een wetenschappelijke basis trachtte te geven.

K.B. = De Koninklijke Bibliotheek te Den Haag. 'Ik heb in heel wat bibliotheken gewerkt, en moet bekennen, dat ik in vrijwel alle vriendelijk behandeld ben, zelfs herhaalde malen in de Preussische Staatsbibliotheek, waar het meer militairement toegaat en men mij enige weken ondanks protest hardnekkig voor een Tsjech verslijten wilde; maar de Koninklijke Bibliotheek is voor mij altijd het prototype van het clerckenverblijf gebleven.' (MtB., [V.W. 4, p. 657](#)). In hetzelfde stuk bewonderde Ter Braak ook nog 'de ongeëvenaarde leeszaal' van de Koninklijke Bibliotheek, een schepping van de architect Daniel Marot.

'Marx schijnt Bakoenin overigens bepaald *vuil* behandeld te hebben' = Ter Braak zal hebben bedoeld op de wijze waarop Marx er in slaagde Bakoenin en zijn aanhangers - o.m. door gebruik te maken van een anonieme dreigbrief van Bakoenins vriend Netsjaev - uit de Internationale te verwijderen tijdens het congres te Den Haag in 1872. 'Apropos, bist Du je Marx, dem geheimen Anführer aller meiner offenen Feinde begegnet? Ist Euch bekannt, daß er durch Beckers Vermittlung, der mir und der Alliance untreu geworden, im Winter in meiner Abwesenheit mit Utin in Briefwechsel getreten und daß Utin und Kompanie Dokumente für ihn sammeln, um mich zu vernichten?' (Bakoenin aan Herzen en Ogarjow, 1 Augustus 1870). 'Du weißt, daß Marx, Utin und ihre ganze deutsch-jüdische Kompanie gegen mich einen schmutzigen verleumderischen Prozeß angestrengt haben.' (Bakoenin aan Ogarjow, 2 November 1872).

'critiek op Napoleon' = In *Forum*, jrg. 1934, p. 1060, verscheen Du Perrons panopticumstuk *Afgunst voor de Diktator*, n.a.v. een uitspraak van Victor Jacquemont. EdP., [V.W. 2, p. 677-678](#).

'Aan de komma's kan ik *niets* doen!' = De beide laatste alinea's van Ter Braaks brief zijn een antwoord op een brief van mevr. E. du Perron-de Roos van 21 Oktober 1934. Daarin had zij o.m. geschreven: 'Er is aan Het Vad. iemand die overmatig veel komma's plaatst in onze copie op plekken waar ze E.'s i. en m.i. niet horen. (Jij voelt dat niet zo, want je bent zelf ook veel te genereus op dat gebied met permissie.) Laat die persoon overigens gerust zijn komma's in onze parijsche brieven lozen, maar als ik ondertekenen moet, wil ik absoluut niet meer komma's ondertekenen dan mij spontaan uit de pen vloeien. Ik krijg iedere keer een ademhalings-stoornis als ik zoiets lees! (Tu parles d'un littérateur!).'

Met 'den indiscreten E.' in de laatste alinea van Ter Braaks brief is E. du Perron bedoeld.

Du Perron, 25 oktober 1934

'je stuk over *Orient Express*' = Zie *Roman van Macedonië*, MtB., [V.W. 5, p. 319](#).

'het literaire congres in Moskou' = Zie hierover EdP. [V.W. 5, p. 51 e.v.](#)

Du Perron, 26 oktober 1934

Gorky = Maxim Gorki was de schrijversnaam van A.M. Pesjkof (1868-1936), de vriend van Tolstoj en Lenin. Zie EdP., [V.W. 5, p. 55-56](#) (Zie ook de noot bij de brief van 6 juni 1936).

Radek = K.B. Radek (1885-1939) was van 1930-1936 redacteur van het dagblad *Izwestija* (In 1937 zou Radek tot tien jaar gevangenisstraf worden veroordeeld, maar hij werd in 1941 begenadigd). Zie EdP., [V.W. 5, p. 57](#).

Boekharin = N.J. Boekharin (1888-1938) was in 1934 redacteur van de *Prawda*. Gearresteerd in 1937, werd hij in 1938 ter dood veroordeeld en terechtgesteld. Zie EdP., [V.W. 5, p. 57](#).

'over Huizinga, Nietzsche' = 19 Oktober 1934 verklaarde Prof. J. Huizinga in een onderhoud met de *N.R.C.* tegenstander te zijn van de modernisering van de spelling door minister Marchant. Ter Braak reageerde op deze verklaring in [Het Vaderland van 22 Oktober 1934](#). Huizinga zou repliceren in [Het Vaderland van 26 Oktober](#). Zijn stuk verscheen met een onderschrift van Ter Braak.

Over Nietzsche schreef Ter Braak in [Het Vaderland van 18 Oktober 1934](#), n.a.v. een op 14 Oktober uitgesproken rede van prof. Kohnstamm, die de oorsprong van het nationaal-socialisme had gezocht bij Nietzsche en Klages. MtB., V.W. 4, p. 311.

Ter Braak, 27 oktober 1934

'Zijn uitlatingen over Marx' = Ter Braak las Bakoenins brieven in een uitgave van Theodor Schiemann: *Bibliothek Russischer Denkwürdigkeiten*, Stuttgart 1894. Zie hierin vooral Bakoenins brief aan Herzen van 28 Oktober 1869: 'Ich weiß so gut wie Du, daß Marx uns gegenüber ebenso schuldig ist, wie alle übrigen, und daß er sogar der Urheber und Anschürer aller uns aufgebürdeten Abscheulichkeiten ist. Weshalb ich ihn also gelobt habe? Aus zwei Gründen, Herzen. Der erste ist die Gerechtigkeit. Wenn wir alle seine Abscheulichkeiten, die er gegen uns begangen, beiseite lassen, so dürfen wir, wenigstens ich, seine außerordentlichen Verdienste um den Sozialismus nicht verkennen, dem er, es werden bald fünfundzwanzig Jahre sein, klug, energisch und treu dient... und worin er ohne Zweifel uns allen voraus ist. Er war einer der ersten, man kann sagen, der Hauptbegründer der internationalen Gesellschaft. Und das ist in meinen Augen ein ungeheures Verdienst, das ich stets anerkennen werde, was er auch gegen uns begehen mag.' En verder: 'Marx, in dem, wie Dir bekannt, eine grenzenlose Schadenfreude steckt...' Een nog completer oordeel van Bakoenin over Marx, maar dat Ter Braak waarschijnlijk niet gekend heeft, is geciteerd in het hoofdstuk *Paris*, in Isaiah Berlin, *Karl Marx* (Londen, 1939). Bakoenins oordeel over de ideologie van Marx is te vinden in de kleine keuze uit Bakoenins geschriften die K.J. Kenafick in 1950 te Londen uitgaf onder de titel *Marxism, Freedom and the State*. De complete werken van Bakoenin worden thans uitgegeven door Arthur Lehning (zie de noot bij de brief van 25 mei 1934).

'zijn uiteenzetting over het scepticisme met Herzen' = Zie Bakoenins brief aan Herzen en Ogarjow van 19 Juli 1866. Zie ook MtB., [V.W. 5, p. 361](#). N.P. Ogarjow (1813-1877), dichter en vriend van Alexander Herzen met wie hij het in Rusland zo beroemde tijdschrift *Kolokol* (*De Klok*) redigeerde.

Du Perron, 1 november 1934

Netsjaev = Netsjaev, op zijn 21ste jaar discipel van Michael Bakoenin, verkreeg al spoedig een grote macht over zijn oudere vriend die - volgens Edmund Wilson, in *To the Finland Station* - in hem iets als een herboren jeugd-ideaal van zichzelf moet hebben gezien. Netsjaev was de schrijver van de *Cathechismus van een Revolutionair*. De vriendschap tussen beide mannen duurde echter niet lang.

Commune = Uitgave van de in 1933 opgerichte *Association des Ecrivains révolutionnaires*. Het blad stond onder leiding van H. Barbusse, André Gide, R. Rolland en P. Vaillant-Couturier, met Aragon en Paul Nizan als redactiesecretarissen.

Du Perron, 5 november 1934

Ernst Erich Noth = Schrijversnaam van Paul Krantz (1909-1983) die germanistiek en sociologie te Berlijn studeerde, maar in 1933 naar Frankrijk vertrok. In 1941 werd Noth professor in de vergelijkende literatuurgeschiedenis aan de universiteit van Norman (Oklahoma). Sinds zijn emigratie schreef Noth essays, eerst in het Frans, later in het Engels. Zijn laatste roman, eveneens over het Duitse vraagstuk handelend, verscheen in 1964 in een Franse vertaling, getiteld: *Le passé nu*. 'Ik ken ook een zéér sympathieke jonge Duitser, Ernst Erich Noth. Als je in Parijs komt, zal ik je met hem in aanraking brengen.' (Uit een brief van Du Perron aan Marsman, 25 December 1934). Noth is inmiddels weer naar Europa teruggekeerd, sinds 1963 is hij verbonden aan de universiteit van Aix-en-Provence. Noth schreef: 'I met Ter Braak only once, on the occasion of the Writers Congress for the Defense of Cultural Freedom, in Paris, but then for prolonged and intense discussion... My major and lasting impression of Ter Braak is that of an utterly honest, upright and totally dedicated gentleman, committed not only to the immediate interest and the security of his own country but to the cause of European freedom and individual dignity. He was doubtless more "cerebral", intellectual than Du Perron, the ever sensitive artist...; there was a certain touch of the stoic about Ter Braak, or so at least it seemed to me. Eddie was among many other things, one of the kindest men in this world, ever helpful, very much concerned not only with the intellectual but also with the material plight of refugees, and doing his best to help.'

'Forum was heel gevarieerd' = In de Noordnederlandse aflevering van [Forum van November 1934](#) verschenen gedichten van H.W.J.M. Keuls, de novelle *Een brief* van F.C. Terborgh, *Vriendschap? - fragment van een brief*, door B. Roest Crollius, *Blocnote klein formaat* door E. du Perron en panopticumstukken van J. Gans, J. Slauerhoff, M. ter Braak en E. du Perron.

'Je panopt. alleraardigst' = [De nieuwe mens](#), MtB., [V.W. 3, p. 566](#).

'Tsjip vind ik' = In de Vlaamse afdeling van [Forum, November 1934, verscheen het slot van Tsjip](#), door Willem Elsschot, en ook *Mémoires van een Borgenaar*, door Raymond Brulex.

Ter Braak, 6 november 1934

Peter Gast = Dr. M. van Crevel (zie de brief van 17 juni 1934 en de aantekening daarbij).

'Ik schreef over *De Smalle Mens*' = Ter Braaks bespreking verscheen 4 November 1934 in *Het Vaderland*. MtB., [V.W. 5, p. 332](#).

Mühsam = Erich Mühsam (1878-1934), anarchistisch schrijver en dichter die in Juli 1934 in een nationaal-socialistisch concentratiekamp werd vermoord. (Enkele dagen nadat Ter Braak deze brief

schreef, publiceerden André Gide, Bert Brecht, Louis Aragon, Heinrich Mann en Henri Barbusse een oproep voor de stichting van een naar Erich Mühsam genaamd fonds tot steun aan in Duitsland vervolgdde schrijvers, hun vrouwen en kinderen.)

‘je blocnote-blaadje over Du Perron!’ = Zie [Forum, jrg. 1934, p. 1031](#); ook in: EdP. V.W. 2, p. 613.

Du Perron, 7 november 1934

Sofie Blank = Roman (1934) van Jeanne van Schaik-Willing (1895-1984).

Du Perron, 8 november 1934

‘vuurkruisen’ = De *Croix de Feu*, de beweging van kolonel de La Roque, was in 1934 veruit de sterkste van alle rechtse, nationalistische, anti-parlementaire, para-militaire organisaties geworden. Misschien hierdoor gold de *Croix de Feu* in linksgezinde kringen als de Franse fascistische beweging bij uitstek, wat vooral als een bewijs kan gelden voor de rekbaarheid van het begrip ‘fascisme’. ‘Si fascistes veut dire partisans de l'ordre, de la discipline librement consentie... nous sommes fascistes,’ liet de *Croix de Feu* in het eerste nummer van zijn orgaan *Le Flambeau* (1 November 1929) weten: ‘Mais si fascistes veut dire partisans de la répression brutale, de la force au service d'intérêts particuliers, de la brimade des opinions... de l'enrégimentement et de la militarisation perpétuelle de la nation, nous ne sommes pas fascistes.’ En in een interview in het katholieke blad *Sept* van 28 december 1934 ontkende de La Roque dat hij iets zou voelen voor de totalitaire mystiek, terwijl hij ook verklaarde: ‘J'ai horreur des manifestations tapageuses, des discours inutiles. Quant aux uniformes, je les ai toujours proscrits.’ Zijn verering voor de orde (zie ook de aantekening bij de brief van 10 januari 1934), maakte de *Croix de Feu* tot een vóór alles anti-revolutionaire beweging: in Juni 1936 zou de *Croix de Feu* zich dan ook zonder enig verzet door de regering laten ontbinden. En in zijn *Action Française* (Stanford, 1962) schreef Eugen Weber: ‘But even following Doumergue's resignation, de La Roque refused to cooperate with the other leagues. He refused specifically to participate in Armistice Day plans for 1934, and it is small wonder that the Action Française and its papers loathed him. With Flandin, who succeeded Doumergue, he probably bore the chief responsibility for seeing that there was no repetition of the February riots either in November 1934, or in February 1935, on the first anniversary of the Place de la Concorde episode.’ Dit alles dient niet tot posthume verheerlijking van de *Croix de Feu*. In de situatie van 1934-1935 was het begrijpelijk dat ‘de andere kant’ een nationalistische, para-militaire beweging, die zich gedroeg alsof Hitler een minder groot gevaar vormde dan Moskou, en die met het woord ‘orde’ een antwoord leek te willen geven op alle moeilijkheden van de dag, nauwelijks van het fascisme kon onderscheiden. In die zin plaatsen auteurs als Eugen Weber en J. Plumyène en R. Lasierra (in *Les fascismes français*, Paris, 1963) de *Croix de Feu* toch weer onvoldoende in het kader van zijn tijd, hoewel zij op zichzelf gelijk lijken te hebben als zij de beweging van kolonel de La Roque als een vooral conservatieve beweging zien, van het soort zoals Nederland ook wel heeft gekend: het tamelijk bloeiende *Nationaal Jongeren Verbond* bijvoorbeeld en het *Verbond voor Nationaal Herstel* van generaal Snijders. Trouwens, in *Het Vaderland* van 17 Juli 1935 zou mevr. E. du Perron-de Roos schrijven (zie ook de brief van 16 juli 1935 en de aantekening daarbij): ‘De vuurkruisen vertegenwoordigen steeds uitsluitender het conservatisme.’ Welk conservatisme wordt misschien het best geïllustreerd met de houding van kolonel de La Roque in de tweede wereldoorlog: in 1940 bevond hij zich in de naaste omgeving van maarschalk Pétain, maar in November 1942, moment van de geallieerde landing in N.-Afrika zowel als van de militaire bezetting van Vichy-Frankrijk door de Duitsers, wordt de La Roque's nieuwe partij, de P.S.F., op last van de Duitsers ontbonden. Enkele maanden later (maart 1943) volgt de La Roque's arrestatie door de Gestapo en zijn deportatie naar Duitsland. Aan de gevolgen van deze gebeurtenissen overleed de La Roque (1886-1946) in April 1946. Men kan de vuurkruisen evenwel

nog op andere wijze bezien. Objectief, maar dan in de marxistische zin van het woord gesproken, zou de *Croix de Feu* hebben kunnen gelden als een anti-fascistische beweging die waarschijnlijk een aantal potentieële fascistische bewegingen in Frankrijk van de werkelijk fascistische, maar in kracht en invloed onbeduidend gebleven bewegingen als *Solidarité française* en de *Francistes*, heeft afgehouden. De communistische scholastiek heeft echter altijd moeite gehad om te begrijpen dat als er 'objectieve' begunstigers van het fascisme bestaan - een rol die, zoals achteraf blijkt, de communisten in het Duitsland van vóór 1933 met meer overtuiging dan inzicht hebben gespeeld - het ook waarschijnlijk wordt dat er zo iets als 'objectieve' saboteurs van het fascisme kunnen voorkomen.

'misschien door de toestand daar geboeid' = Over het verblijf van J. Slauerhoff in Madrid, zie F.C. Terborgh, *Slauerhoff, herinneringen en brieven* ('s-Gravenhage, 1949), p. 38 e.v. Volgens Terborgh arriveerde Slauerhoff op 28 Oktober 1934 te Madrid en verbleef er tien dagen - op 8 November, datum van Du Perrons brief, zou hij dus al in Parijs hebben kunnen zijn. Uit het relaas van Terborgh blijkt niet dat Slauerhoff interesse heeft getoond voor de verwarde politieke toestand in Spanje.

Ter Braak, 9 november 1934

'mijn kroniek' = Ter Braaks kroniek, *Op zijn plaats*, verscheen op 28 Oktober 1934 in *Het Vaderland*. Zie MtB., [V.W. 5, p. 326](#).

'Spoel' = C. Spoelstra, beter bekend onder zijn pseudoniem A. den Doolaard. (1901-1994).

'mijn zwager' = Dr. D. Bartling.

Du Perron, 9 november 1934

Regels geschreven op een prentbriefkaart. Poststempel: Paris. 9.XI-34. 14.45.

'ingen. ex. van Malraux' = Du Perrons vertaling van *La Condition Humaine* (1933), bij de Wereldbibliotheek verschenen onder de titel *Het menselijk Tekort* (1934).

Du Perron, 10 november 1934

'Slau is hier' = Voor deze en volgende brieven die betrekking hebben op Slauerhoffs campagne tegen het *Forum*-redacteurschap van V.E. van Vriesland, zie ook *J.J. Slauerhoff in Gestalten tegenover mij*, door S. Vestdijk.

Huber Noodt = U. Huber Noodt, letterkundig medewerker van de *N.R.C.*

Kind dieser Zeit = Autobiografische roman (1932) van Klaus Mann.

'als wij niet een gemiddeld eruit halen van fl. 60. - 's maands' = Mevr. E. du Perron-de Roos tekende hierbij in de marge aan: 'nee, fl. 80. - à fl. 90. - (Ik ga over het budget, dus weet dat beter dan E., die overigens deze mijne amendementen onderschrijft.) Dit gemiddelde is mij na het heele vorige winter- en voorjaars-seizoen gelukt, nadat Hein me aangeraden had zoveel mogelijk stukken van 1 1/2 kolom te leveren omdat de frequentie dan minder aan de Lang opviel. In de 3 zomermaanden ben ik zelf buiten machte om meer dan ± 5 kolom te leveren.'

'Schrijf me bij gelegenheid de opinie van Peter Gast' = Regels geschreven op de achterzijde van de envelop, die was afgestempeld: Paris XVI. 11.1h.30. Nov. 34. Rue Singer.

‘Het geleuter van Nijhoff’ = Slaat op Nijhoffs antwoord op de enquête in *Het Vaderland*.

Ter Braak, 11 november 1934

De Slinger van den Tijd = Roman van J.M. IJssel de Schepper-Becker, door Ter Braak in [Het Vaderland van 28 Oktober 1934](#) besproken. Deze bespreking vormde het slot van het stuk *Op zijn plaats* (MtB., V.W. 5, p. 326), maar werd niet in het Verzameld Werk opgenomen.

‘om Körmendi te interviewen’ = Ferenc Körmendi, Hongaars auteur, verwierf in 1932 bekendheid door het winnen van de *International Novel competition*, een internationale romanprijsvraag door een Engelse en een Amerikaanse uitgever uitgeschreven. Zijn romans *Carrière* en *Erfgenamen* werden daarop wereldsuccessen. Het interview met Körmendi die in Nederland lezingen hield over de moderne jeugd, verscheen in *Het Vaderland* van 11 November 1934.

Du Perron, 11 [= 12] november 1934

Ofschoon Du Perron deze brief zelf heeft gedateerd: 10 November, lijkt het mij waarschijnlijk dat hij zich heeft vergist en dat hij zijn brief moet zijn begonnen op 11 November 1934. Deze brief, die op 12 November werd voortgezet, kan dus niet zijn verstuurd in de envelop die bewaard is gebleven en die werd afgestempeld op 11 November. Op basis van dit poststempel ook heb ik Du Perrons' ongedateerde brief gedateerd: 10 November. (Die brief kan niet geschreven zijn vóór 10 November omdat hij in dat geval zou zijn beantwoord door Ter Braaks brief van 11 November 1934). De mogelijkheid bestaat nog dat Du Perron deze brief op 10 November is begonnen, op 11 November's morgens zijn vorige brief heeft geschreven om op 12 November zijn brief van 10 November te beëindigen, maar deze mogelijkheid lijkt mij, gezien de inhoud van de brieven, niet erg waarschijnlijk. Er is zelfs nog de mogelijkheid dat Du Perron zijn vorige brief op 11 November 's morgens heeft geschreven en onmiddellijk verstuurd en dat hij diezelfde middag of avond aan deze brief is begonnen... in ieder geval werden deze brieven van Du Perron brieven beantwoord door Ter Braaks brief van 13 November 1934, niet door die van 11 November. [De editoren van de brieven voor de website hebben de brief gedateerd op 12 november. MK]

‘mijn panopt. over portretten en Van Uytvank’ = *Het portret niet van Dorian Grey*, Du Perrons panopticumstuk tegen *Het geschilderde portret als romanfiguur* door Van Uytvanck (in de Vlaamse afdeling van *Forum*, November 1934), verscheen in [Forum van December 1934](#), maar werd niet opgenomen in het V.W.

Ivans = Mr. dr. J. van Schevichaven (1866-1935) schreef speurderromans onder het pseudoniem Ivans. Vooral zijn serie over Geoffrey Gill was destijds zeer populair.

Ter Braak, 13 november 1934

‘Ik las Klausje, om over te schrijven’ = Ter Braak's bespreking, *Het 'Emigrantcomplex'*, n.a.v. Klaus Mann, *Flucht in den Norden* en Ernst Erich Noth, *La Tragédie de la Jeunesse Allemande*, verscheen in *Het Vaderland* van 25 November 1934. MtB., [V.W. 5, p. 354](#).

Du Perron, 13 november 1934

Tante Top = Top Naeff (1878-1953), schrijfster.

Du Perron, 14 november 1934 (1)

Hoewel Du Perron deze brief dateerde: 13 November, lijkt het toch waarschijnlijk dat deze brief, een antwoord op Ter Braaks brief van 13 November, werd geschreven op 14 November 1934.

‘als over die Albatross-boekjes’ = Panopticum verschenen in [Forum, jrg. 1933, p. 80](#). Zie de brief van 16 november 1932 en de aantekening daarbij.

‘als over de “gebeukte” Ds. Hooykaas’ = In *Rembrandtverering in rok* (MtB., [V.W. 3, p. 533](#)) schreef Menno ter Braak: ‘Een rede van Herriot bij een monument is gefraseerd; een verslag van ds. C.E. Hooykaas, die de Rembrandt-tentoonstelling volgens zijn eigen zeggen “gebeukt” heeft verlaten, verraadt nog iets anders dan phrase, verraadt een gevoel, dat zich onder de lunch na afloop geweldig heeft laten rijzen, om pas daarna in een phrase voor altijd ter ruste te gaan. Ons volk beheerst de phrase niet, zoals het Franse; het *lijdt* eraan...’ Edouard Herriot (1872-1957) was een Franse politicus en schrijver van een Beethoven-biografie.

‘als over “de nieuwe mens”’ = Zie MtB., [V.W. 3, p. 566](#).

‘Door Cola Debrot of Rudie bv.?’ = Cola Debrot (1902-1981) is afkomstig uit de Antillen; ‘Rudie’ (R.A.J.) van Lier (1914-1987) zou later in zijn proefschrift: *Samenleving in een grensgebied - een sociaal-historische studie van de maatschappij in Suriname* (Den Haag, 1949), enige bladzijden aan *Wij slaven van Suriname* wijden. Zie ook de brief van Du Perron aan A. de Kom (1898-1945) van 8 Augustus 1934, gepubliceerd in *Buiten de perken* (nr. 50, 27 Februari 1965), een anarchistisch maandschrift onder redactie van Ger Harmsen, Rudolf de Jong en Wim Langeveld.

Du Perron, 14 november 1934 (2)

Regels geschreven op een prentbriefkaart. Van het poststempel is leesbaar: ‘Paris. 14 Nov.’.

‘dien heer Brederode (J.K.)’ = Het is mij niet bekend wie J.K. Brederode is: een studiegenoot, zoals sommigen zich, maar niet met zekerheid, meenden te herinneren, of een oud-leerling van Ter Braak, zoals anderen geloofden. Dank zij dr. J. Witkop, longarts te Maastricht, kan het volgende over J.K. Brederode worden meegedeeld: J.K. Brederode (1882-1955) was tijdens de eerste wereldoorlog oorlogscorrespondent, zowel aan het westelijk als aan het oostelijk front. Aan dit laatste front maakte hij o.m. de Wit-Russische veldtocht van Denikin en Wrangel mee. In de jaren tussen de beide wereldoorlogen bereisde hij de Balkan en Azië, van welke belevenissen hij verslag deed in het *Nieuwsblad van het Noorden*. De tweede wereldoorlog overviel hem in Sjanghai, waar hij bleef tot hij in 1954 naar Den Haag terugkeerde.

Du Perron, 16 november 1934

S. = J. Slauerhoff (1898-1936).

Ter Braak, 22 november 1934

[...] = De brief is hier aan de rand beschadigd. Het is mogelijk dat er heeft gestaan: ‘en’.

‘ik heb Kläuseli voor a.s. Zondag zoo afgedroogd’ = Zie MtB., [V.W. 5, p. 354](#).

‘stuk over Der Mouw-Donker’ = Zie MtB., [V.W. 5, p. 346](#).

‘recensie van *D. Sm. M. van Vestdijk*’ = In de *NRC* van 18 November 1934 verscheen een bespreking van *De Smalle Mens* door S. Vestdijk, die ‘het korte essay over Hamlet een van de hoogtepunten van de bundel’ vond.

'je stukje over Pom' = Du Perrons stuk verscheen onder de titel *Kijk waar hij zit* in [Forum, December 1934, p. 1202](#). Enigszins gewijzigd opgenomen in *In deze grootse tijd*, EdP., [V.W. 5, p. 61](#).

'over den zin des levens' = Het *Gesprek over den zin des levens* dat in [Forum, December 1934, p. 1152](#), werd gepubliceerd, verschilt sterk van het *Gesprek over de zin des levens* dat in [Van oude en nieuwe christenen](#) verscheen.

'het commentaar van Bep' = Bij Du Perrons brief van 13 November 1934, schreef mevr. E. du Perron-de Roos dat zij liever boeken zou vertalen dan brieven voor *Het Vaderland* te schrijven 'als dat min of meer geregeld en vrij behoorlijk betaald kon zijn'. Ook informeerde zij naar een stuk over Correggio dat zij anderhalve maand eerder aan *Het Vaderland* had gestuurd.

'een drama van O'Neill' = Ter Braak zag op 20 November 1934 te Den Haag een opvoering van *Days without End* (in de Nederlandse vertaling: *De roman van John-Loving*) van Eugene O'Neill (1888-1953). Op 21 November 1934 schreef Ter Braak in *Het Vaderland* o.m.: 'Het is zeer merkwaardig, dat schrijvers met een uitgesproken voorliefde voor het naturalisme of het sociale probleem, zoals bv. Ibsen, Strindberg en eveneens O'Neill, bijna altijd daarnaast die hang hebben naar de ietwat troebele, aan symbolische figuren gekoppelde mystiek; het is, alsof hun in de maatschappij gekweekt pessimisme gedoemd is om te slaan in een extravagant tegendeel... men moet er vooral op letten, hoe betrekkelijk simplistisch O'Neill de tegenstelling tussen de "zwei Seelen" John en Loving eigenlijk oplost. "John" is het positieve, levensaanvaardende element in deze twee-enige mens, "Loving" is het negatieve, doodsverlangende element in dezelfde mens. Nu stelt O'Neill eenvoudig de levensaanvaardende "John" gelijk met het geloof, de negatieve "Loving" met het ongeloof; en hij schakelt daardoor bij voorbaat de toch zeer denkbare mogelijkheid uit, dat er ook een levensaanvaardend ongeloof mogelijk zou zijn! Het ongeloof is de doodsdrift, is het ledige, doelloze, anti-vitale niets; het predikt haat en wantrouwen, vernietiging van anderen en zelfvernietiging als volledige consequentie... daarom lijkt mij de argumentatie dezer twee-enige personages ook meer curieus dan diepzinnig. Zeker, de sfeer van het diepzinnige wordt hier door allerlei middelen... gesuggereerd; maar er blijft steeds een lichte geur van hocus pocus en onwezenlijkheid om al deze problemen hangen... Er schuilt achter dit alles een wat al te vroege afkeer van rede en logica, een veel te gemakkelijke voorliefde voor het "demonische" en het "mysterie". Bij O'Neill komt het irrationele al aan bod, als men met verstandelijke probleemstellingen nog heel goed uit kan komen; en vooral in het vierde bedrijf, waar de positieve "John" de negatieve "Loving" gaat overwinnen, is de toon voor mijn gevoel onaanvaardbaar geworden.'

Du Perron, 24 november 1934

Degen in de inkt = Ter Braaks in 1935 bij L.J.C. Boucher verschenen bundel zou de titel *Het tweede gezicht* krijgen.

'Het einde van je polemieek met Ritter bijv.' = *De objectieve critiek* verscheen in *Het Vaderland* van 6 en 18 September 1934. Zie MtB., [V.W. 4, p. 294](#).

'je hebt ook Kramers wschl. gelezen' = W.A. Kramers schreef een lovende bespreking van *De Smalle Mens* in *Den Gulden Winckel* van November 1934: 'Nimmer was hij nog zo meeslepend als in dit proza. Deze bundel doet beseffen, dat zijn *Cahiers* nodig waren om tot deze betoogtrant te komen en men vergeeft hem zijn poging tot doodslag op Dirk Coster, omdat het uitleven van die moordlust noodzakelijk was ter eigen plaatsbepaling.'

Ter Braak, 26 november 1934

Spijkers met koppen = Titel van een bundel (1931) van Jan Greshoff in de serie *Standpunten en Getuigenissen* (A.A.M. Stols).

'het "emigrantcomplex"' = Het verhaal *De opsnijder* van Arthur van Schendel verscheen in *Het Vaderland* van 25 November 1934, onder *Het emigrantcomplex*, Ter Braaks bespreking van Klaus Mann en Ernst Erich Noth.

Du Perron, 28 november 1934

Jo IJssel = J.M. IJssel de Schepper-Becker (1885-1973), schrijfster.

Jean Guéhenno = Jean Guéhenno (1890-1978) was in 1934 leraar, niet in sociologie, zoals Du Perron dacht, maar in Franse literatuur. Vgl. het oordeel over Guéhenno in deze brief met het oordeel van ruim een half jaar later in EdP., V.W. 5, p. 86-89. 'Zodra ik hem in het publiek hoorde spreken, voelde ik een verwijdering... Ik heb zelden een zo goede illustratie gezien voor de freudiaanse bewering dat een redenaar iemand is die de liefde beoefent met de taal,' schreef Du Perron daar, een uitspraak die herinnert aan het woord (over Guéhenno) van André Gide: 'Il parle du coeur comme d'autres parlent du nez.' Zie ook de aantekeningen bij de brieven van 8 december 1934 en 6 maart 1935.

Du Perron, 29 november 1934

Voor de in deze brief genoemde titels, zie vooral *Afscheid van Domineesland* en *Man tegen Man*, in MtB., [V.W. 1](#). Zie verder MtB., [V.W. 3](#). Of de laatste serie titels met Du Perrons brief van 29 November 1934 werd verstuurd, is niet met zekerheid te zeggen. Deze titels werden op een apart, ongedateerd vel aangetroffen.

Du Perron, 3 december 1934

'Suarès over *Mein Kampf*' = Over *Mein Kampf* schreef André Suarès in de *NRF*, jrg. 1934, p. 854: 'Cet orage de stupidité, cette explosion de miasmes n'inspire pas moins d'ennui que de dégoût. Tant d'orgueil dans la sottise et la méchanceté, une telle impudence à s'adorer soi-même et à dégrader les autres, tant d'affirmations meurtrières sans l'ombre d'une preuve, le délire de ce primate qui s'accorde tout pour tout refuser à autrui, qui raisonne avec ses griffes et argumente avec ses crocs, ce radotage enragé mène le lecteur de nausée en nausée. Un vomissement de sept cents pages, vingt-neuf mille lignes de haine, d'injures et de bave, un monument d'imposture et de bestialité...' En verder: on soutient qu'en dix ans, il a dû changer et n'être plus si sauvage. Quel aveuglement. Dans ce livre, il y a tous les crimes d'Hitler commis cette année, et tous ceux qu'il pourra commettre encore. Ils y sont, il les annonce, il s'en vante plus même qu'il ne les avoue. Il dit, en termes exprès, qu'il faut mettre le feu au Reichstag-et il l'a fait... Il déclare qu'il a besoin de dix ans pour rendre le peuple allemand capable de faire la guerre et d'exterminer la France; qu'il faut offrir la paix pour dix ans à ceux qu'on sera en mesure d'anéantir l'onzième.

Du Perron, 6 december 1934

'geniet van deze kaart' = Du Perron schreef deze regels op een prentbriefkaart van zes heiligen beelden, 'les Saints guérisseurs de Notre-Dame du-Haut, près Moncontour (Côtes-du-Nord)', t.w.: 'Saint-Mamert est invoqué pour les maux du ventre, Saint-Livertin pour les maux de tête, Saint-Houarniaule qui tient un loup en laisse, est invoqué pour la peur, Saint-Méen pour la folie'. (Over welke geheimzinnige geneeskraft St. Lubin en St. Hubert beschikken, wordt niet vermeld).
Poststempel: 6-12-34.

Du Perron, 7 december 1934

De juiste datum van dit ongedateerde briefje is moeilijk vast te stellen. Vanuit Bretagne deden brieven er minstens twee dagen over om Den Haag te bereiken: welnu, op 8 December had Ter Braak dit briefje van Du Perron nog niet ontvangen (wèl de briefkaart van 6 December 1934), terwijl Du Perrons brief van 10 December, blijkens zijn inhoud, moet volgen op deze brief, welke derhalve moet zijn geschreven op 7, 8 of 9 December 1934.

Ter Braak, 8 december 1934

‘Het leek me een zeer geslaagd nummer’ = [De Nederlandse afdeling van Forum, December 1934](#), bevatte de eerste versie van *Gesprek over de zin des levens*, het eerste hoofdstuk uit *Van Oude en Nieuwe Christenen*; gedichten uit *Een Winter aan Zee* van A. Roland Holst; *Mijn Zuster de Negerin* door Cola Debrot; het vers *Rue de l'Ecluse* van Victor E. van Vriesland; Vestdijk's essay *Het Pernicieuze Slot*; panopticum-stukken van Du Perron en Marsman en een polemiek tussen P. Endt en J. Gans.

‘vandaag mijn slotconclusie’ = In zijn [nabeschouwing in Het Vaderland van 8 December 1934](#) herinnerde Ter Braak allereerst aan de doelstelling van de enquête over onder- en overschatting: ‘de waarde of onwaarde van een algemeen-geldig *literatuurbeeld* te toetsen aan de individuele inzichten onzer auteurs’. Volgens Ter Braak hadden sommigen de enquête als ‘een gevaarlijke ontketening van hartstochten’ beschouwd, z.i. bleek dat ook uit de antwoorden van Top Naeff, Ina Boudier-Bakker en Dirk Coster. ‘Het argument’, aldus Ter Braak, ‘lijkt ons zonderling en berustend op een algehele miskennis van het karakter van de rondvraag. Immers: als die gevaarlijke hartstochten bestaan (waaraan overigens niemand zal twijfelen; haat, nijd, rancune en andere plezierige dingen zijn nu eenmaal van geen enkel levensgebied te scheiden, dus ook niet van het literaire), dan geeft juist een enquête als deze aan het publiek de gelegenheid om zelf over de bestaande motieven te oordelen. Met het wezen van onder- en overschatting, een quaestie van onmiddellijk belang voor de mogelijkheid van een literair waarde-oordeel überhaupt, heeft het persoonlijke element natuurlijk veel uitstaande, maar het is o.i. een miskennis van de zaak zelve, om dat persoonlijke eenvoudig maar gelijk te stellen met kleine familietwisten. Wij hebben juist willen nagaan, in hoeverre het persoonlijke ingrijpt in de algemeenheid van de traditie, in hoeverre dus het algemene “wat men van de literatuur denkt” op *conventie* of op eigen *waardering* berust. Wie van deze gelegenheid gebruik heeft willen maken om een vete uit te vechten moet daar zelf de verantwoordelijkheid maar van dragen. Trouwens, het resultaat bewijst, dat de Nederlandse auteurs zich eer in vage en wijdloperige bespiegelingen dan in het concrete feit vermeien. Wij hadden, eerlijk gezegd, meer precisering en minder theorie verwacht. Antwoorden, waarin ronduit bepaalde namen werden genoemd, zijn in de minderheid gebleven. Als voorbeeld van zulk een concrete, zakelijke en aan de opzet volkomen adequate mening over een onderschat schrijver halen wij b.v. aan wat Jan Prins over de romancier “Maurits” (P.A. Daum) heeft opgemerkt; een artikel, dat trouwens reeds een vruchtbare gedachtewisseling ten gevolge had. Moet men nu Jan Prins gaan verwijten, dat hij deze “Maurits” om redenen van onwelvoeglijke aard in ere wilde herstellen?’ Ter Braak meende twee conclusies uit de rondvraag te mogen trekken: 1. ‘een vaste, onaanvechtbare, “objectieve” literaire traditie, die voor iedereen en voor alle tijden geldt, bestaat niet’, 2. ‘de maatstaven van het literaire oordeel zijn afhankelijk van de maatstaven der levensbeschouwing’. Verder stelde Ter Braak nog vast dat de zg. erkende literaire traditie alleen bestaat door ‘de tijdelijke stilzwijgende overeenkomst van velen, en dat zij onmiddellijk (geheel of gedeeltelijk) in puin stort, wanneer zij in botsing komt met een persoonlijke, *sterk*-persoonlijke mening, die weer afhankelijk is van een persoonlijke verhouding tot het leven. Dit inzicht stemt b.v. Arthur van Schendel tot een blijmoedige scepsis, waarin juist de blijmoedige toon verraadt, dat hij met dit alles vrede heeft. Een

agressiever natuur zal niet deze scepsis, maar wel de blijmoedigheid met hem delen, omdat juist de vergankelijke waarde der begrippen voor een vitaal mens althans de macht van het leven zelf bewijst.’ Ter Braak besloot zijn beschouwing aldus: ‘En tenslotte nog dit: niet iedereen beschikt over een vanschendelaanse blijmoedigheid ten opzichte van de wankelheid van het samenstel der literaire en literair-historische begrippen, omdat voor velen de waardering der literatuur onverbrekkelijk verbonden is met een stabiel systeem van woorden. Men zal b.v. de vraag stellen, wat de waarde is van kritiek en literatuurhistorie, als de formulering van een oordeel in ieder opzicht afhankelijk blijkt van een levensbeschouwing. Wat de kritiek betreft: Ik heb in deze courant reeds meermalen... de waarde van een bewust “subjectieve” literaire kritiek verdedigd en haar goed recht gefundeerd in het goed recht der persoonlijkheid. En wat de geschiedschrijving der letterkunde aangaat: wij zullen aan de gedachte moeten wennen, dat zij, voorzover zij dan niet louter mededeling van namen, jaartallen en werken is, noodzakelijk òf een verdediging van een bepaalde levensbeschouwing òf een contradictio in terminis moet zijn (d.w.z. òòk een verdediging van een bepaalde levensbeschouwing, maar zonder den wil dat te erkennen). Als deze enquête er toe bijdraagt, dat de discussie over deze en dergelijke problemen niet verzandt, heeft zij aan haar doel beantwoord; want de discussie over kritiek en literatuurgeschiedenis is, om een woord van Hegel te variëren, de kritiek en de literatuurgeschiedenis zelve’.

‘Guéhenno heb ik gekocht’ = Menno ter Braak besprak Jean Guéhenno's *Journal d'un homme de 40 ans* in [Het Vaderland van 6 Januari 1935](#), zie MtB., V.W. 5, p. 395. ‘De oorlog heeft de mens Guéhenno in tweeën gespleten; misschien zou hij zonder deze demonische ervaring langzaam geworden zijn, wat zoveel talentvolle Franse schrijvers worden: uitstekend stylist met enorme knaphandigheid in het penvoeren en lid van de Académie Française (later),’ schreef Ter Braak, maar lid van de Académie Française is Guéhenno enkele jaren geleden toch geworden (zie ook de noot bij de brief van 6 maart 1935).

Du Perron, 10 december 1934 (2)

Regels geschreven op een prentbriefkaart. Van het poststempel is nog leesbaar: Côtes-du-Nord, 12.34.

‘Antw. v.V. Sch.’ = De enquête van *Het Vaderland* werd afgesloten met het antwoord van Arthur van Schendel, gepubliceerd 6 December 1934. De dag ervoor was het antwoord afgedrukt van dr. J.B. Schepers, dichter en literatuur-historicus. Op 3 December waren de antwoorden van Jan Slauerhoff en Maurice Roelants verschenen.

Du Perron, 12 december 1934 (1)

Van het poststempel van deze prentbriefkaart is alleen ‘12’ te lezen, en ook voor de ‘12’ nog een ‘2’. Du Perron dateerde zijn briefkaart ‘Woensdag’, en aangezien de Woensdagen in December 1934 vielen op 5, 12, 19 en 26 December, werd deze briefkaart gedateerd: 12 December 1934.

‘Dank voor je kaart’ = Ter Braaks briefkaart is niet terug gevonden.

Du Perron, 12 december 1934 (2)

Prentbriefkaart, poststempel: 12-12-34.

Nieuwe Kern = Maandblad voor politiek, cultuur en wetenschap onder redactie van J. de Kadt (1897-1988) en S. Tas (1905-1976).

Carnot-Lambrechts = Onder de namen J. Carnot en K. Lambrechts schreven resp. Sal Tas en J. de Kadt over literatuur in de *Nieuwe Kern*.

Ter Braak, 15 december 1934

‘Ik heb morgen een stuk over Engelman en Nijhoff’ = *Poëzie als Roes*, n.a.v. Engelmans *Tuin van Eros* en Nijhoffs *Nieuwe gedichten*, verscheen in *Het Vaderland* van 16 December 1934. Zie MtB., [V.W. 5, p. 368](#).

Du Perron, 18 december 1934

De datum van deze brief is onzeker. Hij is geschreven als antwoord op Ter Braaks brief van 15, maar gaat vooraf aan Du Perrons brief van 20 December 1934; kan daarom niet eerder geschreven zijn dan op 17, niet later dan 20 December 1934.

‘Je stukje tegen Anthonie was best’ = In het *Critisch Bulletin* van December 1934 had Anthonie Donker geklaagd over de Nederlandse kritiek in een stuk, getiteld: *De beroepseer van de criticus*. Ter Braak reageerde hierop in [Het Vaderland van 10 December 1934](#): ‘Van de theoretische vaagheid wil ik ditmaal echter geheel afzien. Wat mij in dit op het effect geschreven stukje bepaald tegenstaat is een andere vaagheid: die van het *insinueren*. Niemand zal de heer Donker kwalijk nemen, dat hij ontevreden is met de Nederlandse critici en hen, waar dat nodig is, berispt; maar als hij zich verbeeldt heilzaam te kunnen werken door deze en dergelijke flodderige bespiegelingen, vergist hij zich. Laat hij man en paard noemen of anders zwijgen; aan dit ethisch gebabbel is ons niets gelegen. Wij zouden met name bijzonder graag willen weten welke personen hij op het oog heeft, als hij insinueert over niet genoeg verantwoordelijke redacties van kranten en tijdschriften en hun medewerkers; want dat Anthonie Donker hier uitsluitend het oog zou hebben op dr. N.A. Donkersloot, de redacteur van het *Critisch Bulletin*, lijkt mij onaannemelijk. De beroepseer van de kritikus zou in de eerste plaats gebaat zijn met een openhartige opheldering omtrent deze lukrake en onexacte bewering.’ (Zie ook de noot bij de brief van 19 januari 1935).

Du Perron, 20 december 1934

‘Je stuk over Dèr Mouw-Donker’ = *Twee Dichtertypen*, verschenen in *Het Vaderland* van 18 November 1934, MtB., [V.W. 5, p. 346](#).

‘den kok van *Royal*’ = Haags restaurant aan het Lange Voorhout.

‘over Ina Damman’ = Ter Braak schreef over *Ina Damman* en *Vrouwendienst* in [Het Vaderland van 2 December 1934](#).

‘*Ulalume* en *Annabel Lee* belachelijk maken kan iedereen’ = Du Perron zinspeelt hier niet op Ter Braak, maar waarschijnlijk op Aldous Huxley die in *Vulgarity in Literature* en *Texts and Pretexts* deze gedichten van Edgar Allan Poe (1809-1849) had geanalyseerd, waarbij zijn conclusie luidde dat de poëzie van de Amerikaan ‘vulgar’ genoemd moet worden. ‘Was Edgar Allan Poe a major poet? It would surely never occur to any English-speaking critic to say so? Het is de oude vete over de betekenis van Poe tussen de Angelsaksische landen en ‘Frankrijk’, waarbij Du Perron zich aan de Franse kant had geschaard. Zie het essay *Over poëzie* in EdP., [V.W. 2, p. 468](#). Vgl. ook het standpunt van Jorge-Luis Borges, hoewel toch professor in de Engelse en Amerikaanse literatuur aan de universiteit van Buenos-Aires: ‘Poe, je l’ai lu et relu, quand j’étais un enfant... cet Anglo-Saxon est bien plus apprécié ici qu’en Angleterre ou aux Etats-Unis. Il a eu en France, où ses théories ont séduit, sa postérité la plus illustre: Baudelaire, les symbolistes, Mallarmé, Valéry... Je vois Poe à la façon française: c’était un homme de génie.’ (Interview met J.-L. Borges in *Le Monde*, 14 November 1964.)

Ter Braak, 22 december 1934

‘op verzoek van Vic, enige feitelijke onjuistheden in je panopt. geschrapt’ = Over de ‘onjuistheden’ in het stuk van Du Perron werd J. de Kadet geraadpleegd die schreef: ‘Wat de *Nieuwe Kern* betreft: ik kan me nog indenken dat iemand het blad “anti-socialistisch” noemde. Het was zeer kritisch t.a.v. de gezaghebbende socialistische opvattingen en inzichten en het stond in het algemeen afwijzend tegenover de socialistische partijen. Het was nog afwijzender ten aanzien van het communisme. En voor het “syndicalisme” had het geen goed woord over... Hoe dus iemand met enige kennis van de stromingen in de “socialistische beweging” het blad “syndicalistisch” kan noemen, is me een raadsel. De man moet een volkomen analfabeet in politiek opzicht zijn geweest. Overigens werd het blad ook wel eens “Trotskyïstisch” genoemd, maar ook dat alleen door analfabeten. Wat in de N.K. naar voren kwam was een soort liberaal (vrijheidsgezind) élite-socialisme.’ Het stuk van Du Perron, *O, toon der kultuur!* verscheen in de rubriek panopticum van [Forum, jrg. 1935, p. 62](#). Het werd, niet onaanzienlijk bekort, opgenomen in het [V.W. 5, p. 64](#).

Du Perron, 1 januari 1935

Regels geschreven op een prentbriefkaart. Van het poststempel is nog leesbaar: 1.35.

In een brief uit Bretagne aan H. Marsman, gedateerd 2 Januari 1935, schreef Du Perron: ‘Wij gaan morgen van hier naar Parijs terug, maar ik geloof nu toch zeker dat ik niet in Januari naar Holland kom... Malraux was hier de laatste week met mij samen, - wat veel aardigs had, maar mij toch ook vermoeide en van het werk afhield. Hij kon wel werken, maar had geschreven dingen te verbeteren, terwijl ik nieuwe dingen moest opschrijven, wat een geweldig verschil maakt. En dan: die doorlopende worsteling tussen twee ‘werelden’!

Ter Braak, 3 januari 1935

‘Marsman heeft een heel goed stuk geschreven’ = *Critiek van de blauwe knoop-Menno ter Braak over verzen*, [Forum, jrg. '35, p. 165](#). Zie ook H. Marsman, *Critisch Proza*, p. 275.

‘Hierbij nog een paar documenten’ = De ‘documenten’ waarover Ter Braak in de volgende zinnen schrijft, zijn verloren gegaan.

Ter Braak, 9 januari 1935

‘de Schneider Creuzots’ = In 1836 openden Joseph-Eugène en zijn broer Adolphe Schneider een fabriek in het dorpje Le Creusot in Bourgondië. Twee jaar later fabriceerden zij de eerste stoomlocomotief voor de Franse spoorwegen en legden de grondslag voor een veelomvattend bedrijf dat door de nakomelingen van Joseph en Adolphe zou worden voortgezet en waar o.m. kanonnen werden geproduceerd.

Du Perron, 9 januari 1935

Regels geschreven op een prentbriefkaart, poststempel: Paris XVI. 18. 30-9-I-1935.

juffr. van Dijk = Titia Maria van Dijk, directie-secretaresse bij de uitgeverij Nijgh en Van Ditmar.

Du Perron, 10 januari 1935

Het is mogelijk dat deze brief op dezelfde dag is geschreven als de brief van 9 januari, beiden gedateerd ‘10 Januari’, met de vermelding ‘s. av.’ boven deze brief, een vermelding die in de meeste gevallen bij Du Perron betekent dat hij overdag al een brief had geschreven. Als dat ook hier het geval

is geweest, dan is deze brief van 9 Januari 1935, aangezien vast staat dat de schrijver zich in de datering van de vorige brief heeft vergist.

‘Batten als Arthur Hille’ = A.E. Batten.

Du Perron, 12 januari 1935

‘Ik ga dat Stawisky-dagboek uitwerken’ = De laatste twee zinnen van deze brief waren geschreven op de envelop, poststempel: Paris XVI. 19.30-12-I-1935, Rue Singer. Voor de Stavisky-affaire, zie de aantekening bij de brief van 10 januari 1934.

‘dit verhaal’ = *Mijn zuster de negerin*, door Cola Debrot, ‘deze wonderlijke novelle... die ik niet aarzel meesterlijk te noemen’ (MtB., [V.W. 5, p. 581](#)), ‘die ik niet schroom een van de werkelijk opvallende en “doorwerkende” kleine boeken te noemen uit onze literatuur van de laatste tijd’ (EdP., [V.W. 6, p. 527](#)).

Ter Braak, 13 januari 1935

‘status quo?’ = Toespeling op de volksstemming in het Saargebied, zie de aantekening bij de brief van 19 januari 1935. Mogelijk heeft Ter Braak een flauwe hoop gekoesterd dat de Saarlanders tenminste voor een voortzetting van de status quo zouden stemmen.

‘put-lieden’ = De Amsterdamse kunstenaarssociëteit *De Kring* werd in *Het Land van Herkomst* door Du Perron *De Put* genoemd.

‘mijn discussie in het *Neue Tagebuch*’ = *Zum Thema Emigrant-Literatur, Antwort an Andermann und Marcuse* in [Das Neue Tagebuch, afl. 3, jrg. 1935](#). Zie voor Ter Braaks opvattingen over de emigrantliteratuur ook de aantekening bij de brief van 11 juni 1935.

Ter Braak, 14 januari 1935

‘Ik deed het al’ = Ter Braak besprak Jean Guéhenno's *Journal d'un Homme de 40 Ans* in [Het Vaderland van 6 Januari 1935](#). MtB., V.W. 5, p. 395.

‘evenals mijn bespreking van *Zuiderzee* en *Die in het Donker*’ = Ter Braaks bespreking van de twee romans van resp. Jef Last en Jan Campert verscheen in [Het Vaderland van 13 Januari 1935](#), MtB., V.W. 5, p. 403.

Du Perron, 17 januari 1935

Regels geschreven op een prentbriefkaart, poststempel: Paris, 18.30-17-I-1935.

Du Perron, 19 januari 1935

‘de Corren en Dally's’ = Cor van der Lugt Melsert (1882-1969) was directeur van het Hofstadtoneel te Den Haag; Albert van Dalsum (1889-1971) was acteur en regisseur, één van de leiders van de Amsterdamse Toneelvereniging.

‘in de *Murat*’ = Het café *Le Murat*, aan de Porte d'Auteuil te Parijs, ‘een trouvaille’ (EdP., [V.W. 2, p. 673](#)).

‘mijn bewonderaarsters’ = De brieven van deze bewonderaarsters zijn verloren geraakt.

‘Wat een geleuter van Anthonie’ = In *De Stem* van Januari 1935 verdedigde Anthonie Donker J.M. IJssel de Schepper-Beckers roman *De slinger van de tijd* tegen Nederlandse critici, o.w. Menno ter Braak, die door Donker werd verweten de schrijfster van een ‘obsuur plezier’ in haar realistische beschrijvingen te hebben beticht, terwijl hij dan toch - niet erg elegant, volgens Donker - haar portret in *Het Vaderland* had afgedrukt. Ook kwam Donker nog terug op Ter Braaks antwoord op *De beroepseer van de criticus* (zie de brief van 18 december 1934 en de aantekening daarbij): ‘Ter Braak die aan het artikel in het vorig nummer over de beroepseer van de criticus waarin beproefd werd het probleem der literaire critiek principieel en van persoonlijke bijfactoren ontdaan te onderkennen, een even gezochte als ongunstige uitleg gaf...’

‘giftig gepikeerd stukje van Van Uytvanck’ = *Charles E. du Perron en zijn portret*, door Van Uytvanck, verscheen in *De Stem*, jrg. 1935, p. 79, als antwoord op Du Perrons panopticumstuk in [Forum, December 1934](#). (zie de noot bij de brief van 11 [= 12] november 1934).

Deze brief werd door Du Perron op 15 Januari 1935 in *Le Murat*, rue d'Auteuil 83, Parijs 16, geschreven, maar verstuurd tegelijk met zijn brief van Zaterdagavond 19 Januari 1935, vgl. in die brief: ‘Ik sluit hierin een ander blaadje, dat ik in de *Murat* volgekrabbeld heb’. Boven de brief van 15 Januari nu stond, in Du Perrons handschrift, met rood potlood geschreven: ‘Bijlage’. Hier is de volgorde aangehouden waarin Du Perron wenste dat Ter Braak de brieven las.

‘De Saar is Duits!’ = Op 13 Januari 1935 vond een volksstemming plaats in het Saargebied, waarbij de Saarlanders moesten kiezen uit drie mogelijkheden: terugkeer van het Saarland tot het Duitse rijk, behoud van de status quo, zoals die na de eerste wereldoorlog was overeengekomen of aansluiting bij Frankrijk. Negentig procent bleek voor aansluiting bij Duitsland te zijn, toen op 15 Januari de officiële uitslag bekend werd gemaakt. Daarop werd op 17 Januari te Genève overeengekomen dat het Saargebied op 1 Maart 1935 met Duitsland zou worden herenigd.

Ter Braak, 21 januari 1935

‘een zeer giftig stukje van Plasschaert’ = Ik weet niet precies welk stukje van Alb. Plasschaert, kunstcriticus van *De Groene Amsterdammer*, Ter Braak bedoelde. Misschien *Het nieuwe internationalisme* in *De Groene* van 5 Januari 1935? Maar Ter Braaks naam wordt er niet in genoemd. Er wordt geen enkele naam in genoemd. Er wordt alleen in gehijgd. Zij het ook hier en daar op duidelijk giftig bedoelde wijze.

‘mijn interview met Campendonk’ = N.a.v. een aanbieding van een professoraat aan de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam voor de Duitse beeldende kunstenaar van gedeeltelijk Nederlandse origine, H. Campendonk, had Ter Braak met deze laatste een interview, gepubliceerd in [Het Vaderland van 24 December 1934](#).

Du Perron, 24 januari 1935

Regels geschreven op een prentbriefkaart, poststempel: Paris XV, 24 Janv. 35, 16 h. 45. Als gevolg van de zware afstempeling is het niet zeker of het adjectief voor ‘reclame’, in de laatste zin, als ‘vreselijke’ moet worden gelezen. Alleen de laatste lettergrepen: ‘elijke’ zijn goed te herkennen.

Jan van Ees = J.C. van Ees (1896-1966), toneelspeler.

Ter Braak, 25 januari 1935

‘Bep's panopticum’ = *De eer van grootmama*, door Elisabeth de Roos, verscheen als panopticumstuk in [Forum, Februari 1935, p. 198](#).

Du Perron, 2 februari 1935

‘Ik denk met genoegen aan ons samenzijn terug’ = Het is moeilijk na te gaan wanneer Du Perron en Ter Braak elkaar hebben ontmoet. Op [Maandag en Dinsdag 28 en 29 Januari 1935](#) noteerde Ter Braak afspraken in Den Haag -zeer waarschijnlijk hebben zij elkaar (zie Ter Braaks brief van 24 januari 1935) in Den Haag ontmoet op Woensdag, Donderdag en/of Vrijdag 30 Januari tot 1 Februari. Notities daarover ontbreken echter in Ter Braaks notitieboekje-1935. Wel [tekende hij voor Vrijdag 1 Februari aan](#): ‘4 Riche’, het café aan het Buitenhof waar zij elkaar wel meer ontmoetten, vooral als Du Perron (zie de brief van 23 januari 1935) in een hotel zou hebben gelogeerd.

De Grave = F. de Grave was een vriend van Du Perron sinds hun schooljaren.

‘Heb met stijgend ongenoegen aan Bordewijk teruggedacht’ = Aangezien Du Perron geen ontmoeting met Bordewijk heeft gehad, slaat zijn opmerking waarschijnlijk op iets dat hij, tijdens zijn verblijf in Nederland, van Bordewijk las. Wat, is mij niet bekend, de naam van Bordewijk ontbreekt op zijn lectuur-lijst 1935. Misschien, vgl. brief van 26 april 1935, heeft Du Perron twee fragmenten uit *Bint* gelezen.

Du Perron, 8 februari 1935

‘Alle verzen vind ik belabberd, ook die van Herreman’ = Behalve van Herreman bevatte [het nr. van Forum](#) poëzie van P. Rogghé, Jan H. Eekhout en J. van Hattum.

‘Gijsen over die schilder’ = In *Forum*, jrg. 1935, afl. 2, schreef Marnix Gijsen niet over een schilder, maar [over de beeldhouwer F. Debonnaires](#).

‘Maurice eigenlijk lang niet kwaad’ = Het slot van *Kraaien hebben gekrast* verscheen in [Forum, Februari 1935](#).

‘Vestdijk alleen is weer absoluut volwaardig’ = Slaat op een [fragment uit Else Böhler](#).

Wim van Reyen = W. van Reijen (1899-1985) was een schoolvriend van Du Perron te Batavia. In 1935 was hij kapitein van de infanterie van het K.N.I.L.

‘Dat stuk van Jany’ = Aan *Forum*, jrg. 1935, nr. 2, droeg A. Roland Holst bij [Oorlogstuig](#), waarin de volgende zinnen voorkwamen: ‘Zijn kentrek gaat zich spannen en dan ten volle uitvieren in die uiterste voorvallen en werken, waardoor - opzet en voorzorg uitgeschakeld thans door het lot - dat wezen zich dan zienderogen voleindigt,’ en: ‘Voor wie dit weet, krijgt het een onheilspellende betekenis, dat in de mechanische techniek - waarin het Europese wezen zijn kentrek uitviert - pas en juist in die toestellen, die de vernieling beogen van de mens en zijn werken, plotseling en als een dreigement deze schoonheid aanwezig blijkt.’

‘geschoren gorgel’ = In het stuk *Persius 1935*, door Paul van de Woestijne ([Forum, jrg. 1935, p. 103](#)), kwam deze zin voor: ‘Persius schrijft verzen als deze: “Waarom komt g” op uw kaken een geparfumeerden schoteldoek, terwijl aan uw onderbuik een gladgeschoren gorgel uitsteekt?’

De brief van mevr. E. du Perron-de Roos beantwoordde een aan haar gerichte brief van Ter Braak van 5 Februari 1935, waarin hij o.m. schreef: ‘Je overwegingen over *De Pantserkrant*, die Eddy mij schreef, zijn gedeeltelijk ook bij mij opgekomen. Ik heb geen oogenblik gedacht, dat dit stuk een litterair meesterwerk was; het is daarvoor te duidelijk een stuk propaganda (weliswaar niet voor den vrede of de revolutie, maar daarom niet minder propaganda), en ik geloof, dat de propagandistische *sfeer* iedere meesterlijkheid en werkelijke genuanceerdheid uitsluit. Maar waarschijnlijk *ben* ik propagandistischer dan jij, en daarom heb ik het volgehouden het stuk werkelijk af te schrijven; ik voelde overigens, dat ik het in een “roes” moest afmaken, want dat ik anders weer tot mijzelf zou komen. Het is werk van drie weken, en ik wil op jouw advies ook iets dergelijks in de voorrede “bekennen”. Het is zelfs misschien wel aardig er een polemiekt tegen het tooneel aan te verbinden, zelf te analyseren, *waarom* al deze figuren in zekeren zin tweederangs zijn, want “gesteld”, op situaties afgericht. Ik zal daar ernstig over nadenken, want je hebt eigenlijk wel gelijk, dat ik zoiets aan mijn *Politicus* verplicht ben... Misschien schrijf ik de voorrede in den vorm van een antwoord op jouw bezwaren: een soort open brief aan een vijandin van het tooneel (in den ruimsten zin). Want ik ben het volkomen met je eens, zoodra je het tooneel conspueert, en het ontstaan van *De Pantserkrant* is dus nogal een paradoxale historie. Ik ben er zelfs van overtuigd, dat een *geschreven* tooneelstuk, dat onspeelbaar is en niet gespeeld mag worden, toch perse rotte kanten zal hebben. Dus daarom is de paradox eigenlijk des te aardiger. Mijn eenige excuus is mijn propagandistische bui; ik weet, dat ik een stuk volksmenner in mij heb, of liever: volksvoorlichter. Misschien behoort dat stuk van me wel bij het tooneel in ruimeren zin thuis, zoodat het *toch* zoo gek niet was, dat dit geval in tooneelvorm bij me opkwam... Het volgende ook in antwoord op een vorige brief van Eddy. Zijn terugblik op zijn bezoek hier is precies de mijne. Geen “remmend gevoel” vooral! En ik heb een betere kijk op *Ducroo* gekregen, geloof ik, al moet ik me het “eindoordeel” tot de lezing in het geheel voorbehouden. Ik verwacht veel van het contrapuntische in dat boek... Dan is er nog het nieuws van een op handen zijnde kabinetscrisis in de Vlaamsche redactie van *Forum*. Gijzen heeft zich te zeer geërgerd aan de zedeloosheid van Varangot's *Virginia* (dat hij in vuile proef had gelezen) en ook al aan Eddy's *Ducroo*-fragment; hij is nu onverhoeds afgetreden en morgen vergadert de VI. redactie. Ik ben zeer benieuwd naar hun communiqué. In afwachting daarvan is *Virginia* tot maart uitgesteld. Ik schreef Maurice al een vrij nijdig briefje, want ik ruik papenlucht en dat wel in te sterken mate.’

Du Perron, 14 [= 17] februari 1935

Deze brief beantwoordt een ongedateerde brief van Ter Braak aan mevr. E. du Perron-de Roos, als repliek op de brieven van 8 Februari 1935. Ter Braak schreef o.m.: ‘Hierbij de *Brief aan een Vijandin van het Tooneel*, die... voor in *De Pantserkrant* zal verschijnen... Dat Mary in haar nobel weg zeilen een “wonde plek” is, voel ik zelf heel goed. Dit heele slot bevalt me trouwens niet, en ik hoop het geheel te veranderen... als het me nog lukt weer in den “roes” te komen... Wat Eddy over mijn “zakenmanschap” vertelt, is beslist geboren uit zijn laatste krachtmeting met *Ducroo*, evenals zijn polemiekt tegen mijn “gewoonheid”, die, dacht ik, beëindigd was en nu, voor mijn gevoel over *woordenquesties*, weer schijnt te moeten ontbranden. Ik heb dan misschien de aan Wijdenes verweten faciele paradoxen weer laten hooren, want ik begrijp anders niet, dat Eddy dit probleem zoo kan misverstaan. Dat ik er in de polemiekt tegen Marsman niet weer op inging, komt, omdat ik er werkelijk tegenover *dit* goedkoope gelul over hiërarchie, die-er-toch-heusch-wel-moet-zijn-aangezien-Marsman-het-wil, geen enkele behoefte aan voel mijzelf te herhalen. Tegenover jullie kan ik dit probleem verder doordenken, niet tegenover Henny met zijn absoluut chaotische spraakverwarring op dit gebied. Ik wil toegeven, dat daardoor ook de polemiekt van mijn kant niet beter werd; ik voelde het geheele debat trouwens doorlopend als iets, dat mij vlak na het *Démasqué* geboeid zou hebben en mij nu siberisch liet. Het panopticum van Eddy vond ik overigens evenmin geslaagd als mijn eigen stuk;

het leek me weinigzeggend en ook iets te faciel. Omdat ik partij was, liet ik het, behalve aan Vestdijk, ook aan Wim lezen, die het beide met mij eens waren (ik zeg er dadelijk bij, dat Wim *mijn* stuk ook vrij beroerd vond!). Natuurlijk ben ik voor plaatsing; maar ik voel het niet als raak, zoals Beps protest tegen mijn tooneel. Trouwens, waar haal je toch de onzin vandaan, dat ik mij “gewoon” zou voelen als de Lang?? Ik *ben* een hyperintellectueel, maar daar gaat het niet om bij de “gewoonheid”; het gaat om de vraag, of de *onderscheiding* ook een *rangcriterium* is! En dat punt wordt door Henny zoo idioot goedkoop aangepakt, dat ik er niet nog eens op inga, maar het is mij onbegrijpelijk, dat jij op dit punt voortdurend langs me heen denkt. Veel plezier gehad over de “strafste lullax” van Jany, die mij lang niet zoo gek leek als de Deirdre-verhaaltjes! Voor mijn gevoel is het alleen bijzonder “gek” geschreven, maar ik zweer je: ik *heb* het na stevig lezen en ontzwochten van den tekst begrepen; het is je reinste mystiek, als zoodanig “noch nicht einmal oberflächlich”, maar in het genre Jany m.i. wel te accepteren. Als tooneel is het zeker minder geslaagd als *De Pantserkrant*. Slauerhoff heeft ons werkelijk finaal aan de laatste rotzooi geholpen, die op dit moment nog ontbrak, nu de Vlamingen gaan spelbreken. Hij heeft de bekoorlijke handigheid gehad, Vic te schrijven, dat Vestdijk, jij en ik zijn aftreden als redacteur wenschten, wat (behalve gewoon gelogen, want ik heb hem minstens vijfmaal gezegd, dat ik Vic niet desavoueren wilde om wat hij in de *N.R.C.* prutst) uitermate rampspoedig kan zijn voor het bestaan van *Forum*. Vic wil nu aftreden, en onder deze pressie van Slau acht ik me absoluut verplicht mij met hem solidair te verklaren; want aan een intrige, die ons voor een fait accompli stelt, doe ik niet mee. Als ik geweten had, dat Slau misbruik maakte van particuliere gesprekken om eenvoudig zijn willetje door te drijven (tegen alle redelijkheid in), dan had ik hem op zijn eersten brief over Vic geantwoord, dat er voor mij geen probleem van Vriesland bestond. Mijnheer Slauerhoff zit nu in Parijs en mijnheer ter Braak mag de zaak weer lijmen, om aan mijnheer Dirk Coster niet de lol te bezorgen van een verpletterd *Forum*. Het is weer een leuke historie van persoonlijke kift en persoonlijke succesjes, waarbij de avonturier zich merkwaardig blijkt te interesseren voor de kleine dingen van het vaderland [lees Slau s.v.p. letter voor letter voor, wat ik hier over hem schrijf. Hij mag het gerust weten].’

‘het geeft een goed idee van allerlei politieke dingen’ = In *choses vues* staan verschillende reportages van de gebeurtenissen te Parijs in het revolutie-jaar 1848; geschreven portretten van o.m. Lamartine, Proudhon, Thiers, Blanqui en Louis Bonaparte; ‘reportages’ van de dood van Talleyrand, Chateaubriand, Balzac; gesprekken met Louis Philippe en - m.i. een hoogtepunt in dit boek - een meesterlijk genoteerd gesprek met het in vervolgingswaan verzinkende lid van de Académie Française, Villemain.

Ter Braak, 18 februari 1935

‘je panopt.’ = Du Perron's stuk over de Ter Braak-Marsman polemieek verscheen in [Forum, jrg. 1935, p. 251](#). Enigszins gewijzigd werd het opgenomen in *In deze grootse tijd*, EdP., [V.W. 5, p. 70](#). Met name de term ‘advokaterij’, die Du Perron had gebruikt voor de wijze waarop Ter Braak en Marsman elkaar met citaten uit Nietzsche bestreden, werd door Du Perron geschrapt.

‘Paul Koster’ = Met de wapenhandelaar Paul Koster, in de dertiger jaren directeur-generaal voor Europa van de American Armament Corporation zou Ter Braak enkele maanden later een gesprek hebben dat op [22 Mei 1935 in Het Vaderland](#) werd gepubliceerd, MtB., V.W. 2, p. 425.

‘Ik kreeg gisteren nog een slechts ten dele ontcijferbare brief van Slau’ = In [zijn brief](#), poststempel 15 Februari 1935, zette Slauerhoff nog eens tegenover Ter Braak zijn bezwaar uiteen: ‘Ik vind het geheel nogal gek: in een tijdschrift dat de *persoonlijkheid* voorstaat, wil men à tout prix iemand als redacteur handhaven die zijn persoonlijkheid *voor zover hij die heeft* al jaren lang verloochent, verkwanselt.’

In dezelfde tijd schreef Slauerhoff een brief aan Van Vriesland waarin hij hem mededeelde dat Ter Braak, Vestdijk en Du Perron ‘t met mij eens zijn’.

Du Perron, 20 februari 1935

Andler = Charles Andler (1866-1933), Frans germanist, publiceerde van 1920-1931 de zes delen van zijn *Nietzsche, sa vie et sa pensée*. Het eerste deel was geheel gewijd aan de voorlopers van Nietzsche, waartoe Andler, naast Schopenhauer en Burckhardt, vooral schrijvers rekende, o.w. de Fransen Montaigne, Pascal, La Rochefoucauld, Fontenelle, Chamfort en Stendhal. De tegenwoordige Nietzsche-kritiek (Walter Kaufmann, Gilles Deleuze) legt echter vooral de nadruk op de filosoof Nietzsche. ‘None of the men chosen bij Andler seem as important for Nietzsche's thought as Heraclitus, Socrates, Plato, Aristoteles, the Stoics, Spinoza, Kant, Hegel, Heine, Darwin, and even Dostoevsky,’ schreef Kaufmann, die hier o.m. vergat dat het niet zeker is of Nietzsche Spinoza heeft gelezen of Kuno Fischer over Spinoza, terwijl vaststaat dat Nietzsche in 1888 de gehele, voor zover toen althans gepubliceerde, Stendhal (‘einer der schönsten Zufälle meines Lebens’, zie *Ecce Homo*) herlas. Met het werk van Dostojewsky maakte hij pas kennis het jaar daarvóór, ofwel twee jaar voor zijn instorting, toen het grootste deel van zijn oeuvre al geschreven was. Kaufmanns onderschatting van de ‘literaire’, ‘Franse’ invloeden op Nietzsche is waarschijnlijk een gevolg van eigen onbekendheid met de door Nietzsche bewonderde auteurs. In ieder geval staat de mening van één van de meest vooraanstaande moderne Nietzsche-kenners hier tegenover die van Du Perron, die - zie de voorafgaande zinnen in de brief van 18 februari 1935 - wilde dat Ter Braak een studie zou schrijven over Nietzsche als dichter, en voor wie Nietzsche ‘bij Marx vergeleken bv., heel onherstelbaar een dichter was’, waarop men overigens nog, gezien de vergelijking, zou kunnen opmerken dat dit nu niet bepaald ‘jurer gros’ genoemd kon worden. En ook voor Ter Braak, zie de vraag in Du Perrons brief, was Nietzsche ‘gedrenkt in de Franse (en lees hier dus ook: “literaire”, H.v.G.L.) cultuur’ (MtB., [V.W. 4, p. 311](#)).

‘De Meester of Hopman’ = Voorgangers van V.E. van Vriesland als letterkunde-redacteuren van de *N.R.C.*

Ter Braak, 25 februari 1935

B. de Ligt = Bartholomeus de Ligt (1883-1938), Nederlands pacifist, was de auteur van een groot aantal geschriften, waarvan enkele, in het Frans vertaald (*La paix créatrice*, Parijs 1934, en *Pour vaincre sans violence*, Parijs 1935) invloed hebben uitgeoefend op o.m. Aldous Huxley (zie *Ends and Means*). De Ligt vestigde zich in 1925 in Zwitserland. Hij overleed in 1938 in Frankrijk.

‘geval Laren’ = Zie Du Perrons brief van 15 april 1934 en de aantekening daarbij.

Du Perron, 25 februari 1935 (2)

Regels geschreven op een prentbriefkaart (Paris, La Porte d'Auteuil), poststempel: Paris XVI, rue Singer, 15.30-25-II-1935.

Du Perron, 26 februari 1935

‘je bespr. van die bloemlezing van Coster’ = Ter Braak's bespreking van *Het Kind in de Poëzie*, een bloemlezing van Dirk Coster, verscheen [3 Maart 1935 in *Het Vaderland*](#), MtB., V.W. 5, p. 452.

Du Perron, 5 maart 1935

‘*Ducroo* is af’ = Voor het begin van *Het Land van Herkomst*, zie de brief van 12 maart 1933 en de aantekening daarbij. Op 6 Maart 1935 schreef Du Perron in een brief aan Marsman: ‘*Ducroo* is sinds

eergisteren af; wat een opluchting! Ik weet niet of het eind goed is; als ik de proeven heb zal ik misschien nog heel wat omwerken. Ik heb er ontzettend over gezwoegd. Wschl. zal meer dan de helft jou niet bevallen, toch lijkt het voor mij geen twijfel dat dit *mijn* boek is, tot dusver.'

'Het nieuwe verhaal van Malraux' = *Le Temps du Mépris* (1935).

Ter Braak, 6 maart 1935

'Gisteren ontmoette ik, helaas maar kort, Guéhenno' = Ofschoon Jean Guéhenno zelf over deze jaren (1934, 1935) heeft geschreven in *La foi difficile* (1957) kon hij zich van Ter Braak en Du Perron te weinig herinneren - hij beklagde zich over zijn geheugen - om enkele korte indrukken weer te geven ten behoeve van de lezers van deze correspondentie. (Bij het overlezen van deze noten, zie ook de brieven van 28 november en 8 december 1934, over Guéhenno, bemerk ik dat hij er wellicht bekaaid van af komt dan in mijn bedoeling heeft gelegen. Ik vermoed tenminste dat Ter Braak en Du Perron veel van de kwaliteiten die zij waardeerden in *Journal d'un homme de 40 ans* zouden hebben teruggevonden in *La foi difficile*, waarin hij overigens, zonder bitterheid, bekend van Sartre te hebben vernomen dat hij één van de modellen was voor Antoine Roquentin, de held uit *La Nausée*.)

'Vanavond ga ik naar een lezing van Spengler' = Zie [Oswald Spengler spreekt](#) in MtB., V.W. 4, p. 565.

Du Perron, 8 maart 1935 (1)

'Hierbij zijn briefkaart terug' = [Briefkaart](#) van Slauerhoff aan Ter Braak poststempel Parijs, 25 Februari 1935, waarin hij tB. vraagt hoe 'de zaken' staan, en of 'de persoonlijkheid en de eerlijkheid hebben gezegevierd boven opportunisme en tijdschriftpolitiek. Zo niet dan...' enz.

'*mijn* briefkaart' = Deze briefkaart is niet teruggevonden.

'maison de Sylvie' = In het park van Chantilly bevindt zich een bescheiden huis, gebouwd voor Hendrik IV, waar later de hertogin van Montmorency literaire bijeenkomsten hield. Naar de naam die de dichter Théophile de Viau (1590-1626) haar gaf, heette het sindsdien 'Maison de Sylvie'. Mogelijk wekte bij Du Perron een 'maison de Sylvie' ook associaties met Gérard de Nerval (pseud. van Gérard Labrunie, 1808-1855), auteur van het verhaal *Sylvie*, uit *Les filles du feu*, en de dichter van zijn geliefd Valois, de bosrijke streek ten Noord-Oosten van Parijs (ongeveer tussen Chantilly-Senlis-Compiègne en Ermenonville). 'En ben je wel eens in Chantilly geweest? In Senlis, of Ermenonville, waar het graf v. Rousseau is. En pleine "douce France" en zoo landelijk dat ik er zou leren tooveren. Charmant als omgeving; dit alles is zoo'n beetje de sfeer van *Sylvie* van Nerval.' (Uit een briefkaart van Du Perron aan Marsman, geschreven te Buitenzorg, 20 Juli 1938).

'Cor... ik heb er gewoon geen mening over' = Heeft betrekking op de brief van Cor van der Lugt-Melsert aan Ter Braak over de *De Pantserkrant*, dat Van der Lugt graag wilde lezen. Ter Braak had [deze brief, gedateerd 23 Februari 1935](#), doorgezonden aan Du Perron.

Du Perron, 8 maart 1935 (2)

'Wat een Ter Braak-nr. is dat laatste *Forum!*' = In *Forum*, jrg. 1935, afl. 3, verschenen [Bezoek van Wijdenes](#) en drie bijdragen over de Marsman-Ter Braak polemiek over poëzie uit het vorige nummer. De bijdragen waren van [Van Vriesland, van Du Perron](#) (EdP., V.W. 5, p. 70) en in de Vlaamse afdeling [De dubbel-zatte](#), eveneens vooral tegen Ter Braak gericht en ondertekend door H., waarbij Du Perron dus dacht aan Raymond Herreman.

‘Varangot's verhaal’ = *Virginia*.

Chénier = André Chénier (1762-1794), voor Du Perron de dichter van de ‘onvergelijkelijke *Jambes*’ (EdP., [V.W. 2, p. 408](#)).

‘Dat stukje van Vic over jou’ = Het panopticum [Confidentieël](#) van Van Vriesland tegen Ter Braak.

Waldie van Eck = De schrijfster O.J. van Eck (1896-1968) publiceerde onder de naam Waldie van Eck.

Eva Raedt-de Canter = Pseudoniem van mevr. A.E.J. de Vries-de Mooy (1900-1975), romanschrijfster.

Ter Braak, 9 maart 1935

‘den brief van 3 Maart’ = [Deze brief van Slauerhoff](#) is niet teruggevonden bij de door Ter Braak bewaarde brieven van de dichter.

Du Perron, 9 maart 1935

‘van die Ethel Manning’ = Ethel Edith Mannin (1900-1984), schrijfster van romans, novellen, reiservaringen, politieke en literaire essays en ook van *Confessions* (1929), volgens de auteur zelf, in: *Twentieth Century Authors*, ‘a succès de scandale’. Mogelijk is dit het boek dat Du Perron en Ter Braak in Gistoux (1931) inzagen.

‘Je briefje, dat ik hierbij insluit’ = Het is mij niet duidelijk welk briefje van Ter Braak Du Perron hier bedoelt; Ter Braaks brief van 9 Maart werd door Du Perron op 13 Maart beantwoord, en zijn brief van 6 Maart, met het briefje van C. van der Lugt Melsert, had Du Perron al beantwoord op 8 Maart.

Ter Braak, 13 maart 1935

Van Slauerhoff kreeg ik nl. een ‘antwoord’ = Dit antwoord is niet teruggevonden.

‘Ik heb nu een stuk...’ = *Thea ter Braak-Poortman*, MtB., [V.W. 4, p. 324](#).

Du Perron, 16 maart 1935 (2)

Huey Long = Huey Pierce Long (1893-1935), werd in 1928 tot gouverneur van de Amerikaanse staat Louisiana gekozen, waar hij er in slaagde een volledige dictatuur te vestigen. Long, als senator een verklaard vijand van het Roosevelt-régime, een man gedreven door wat ook zijn vijanden beschouwden als oprechte sympathie voor de ‘underdog’, maar tevens een gevaarlijk, niets ontziend demagoog, zou in het najaar van 1935 door de zoon van één van zijn politieke vijanden worden vermoord. De bijnaam ‘Kingfish’ had Huey Long (model voor Willie Stark in de roman *All the King's men*, door Robert Penn Warren) voor zichzelf bedacht. Het is tegen de achtergrond van verschijnselen als de dictatuur van Huey Long en de geschiedenis van de twintiger jaren in de V.S. (de gerechtelijke moord op Sacco en Vanzetti; de rassenleer van Lothrop Stoddard en de nieuwe immigratiewetten; de ongekende bloei van een beweging als de Ku Klux Klan rond 1925; Al Capone en het Chicogangsterisme; de ‘drooglegging’; de politieke corruptie rondom de Teapot Dome-zaak en andere financiële schandalen) dat een vooraanstaand Labour-intellectuele als Jennie Lee, vrouw van Aneurin Bevan, in 1934 kon schrijven: ‘From all the signs at present visible it is Fascism, not Socialism, which is most likely to overtake the American masses’ (geciteerd door H. Pelling, *America*

and the British Left, Londen, 1956, p. 142). Dit alles moge dienen om Du Perrons benaming: ‘de Amerikaanse Hitler’, enigszins in het kader van zijn tijd te plaatsen, iets wat door de critici van Ter Braaks *Waarom ik Amerika afwijs* m.i. onvoldoende is gedaan (zie bv., uit diezelfde tijd, de opmerkingen over Amerika in Beatrice Webb, *Diaries 1924-1932*). Welke rol Amerika zou spelen als kampioen van het anti-fascisme, weten wij, niet de intellectuelen van 1935.

‘Van Duinkerken was best’ = *De Smalle Mens* werd in *De Gids*, jrg. 1935, p. 388, door Van Duinkerken besproken, waarbij hij o.m. schreef: ‘Leest men Du Perron met voldoende luchthartigheid, dan is hij in dit opzicht even genietelijk als een gemiddelde geestige Fransman uit de achttiende eeuw, zij het dan lang niet zo geestig als Rivarol of Talleyrand’. Van Duinkerken concludeerde: ‘Hij (Du Perron) heeft “angel”; hij doet alleraardigste vondsten, maar hij mist de beheersing erover, en vindt zich te gauw leuk. Weinig kieskeurig in de keuze zijner strijdmiddelen, is hij vaak smakeloos bij de uitstalling van het “persoonlijke”, in dubbele zin.’

Rivarol = ‘Il faut écartier les sots; ce sont eux qui ont commencé,’ was één van de aforismen van Antoine de Rivarol (1753-1801), voor Du Perron een aan Paul Léautaud verwant auteur (EdP., [V.W. 2, p. 152](#)).

Talleyrand = Het lijkt onwaarschijnlijk dat Du Perron veel waardering had voor de persoon van Charles-Maurice de Talleyrand (1754-1838), bisschop van Autun vóór 1789, revolutionair sindsdien, minister van buitenlandse zaken onder Napoleon zowel als onder Lodewijk XVIII, gezant te Londen onder Louis Philippe, een man die vele régimes overleefde, en met een scherpe neus daarbij voor de financiële voordelen die uit de steeds wisselende politieke situaties behaald konden worden. Over de befaamde ‘esprit’ van Talleyrand zal Du Perron o.m. hebben kunnen lezen in zijn geliefde *Prince de Ligne* (Het antwoord aan Napoleon, die Talleyrand had gevraagd waarom hij niets had verteld van de liaison van madame de Talleyrand met de graaf van San Carlos: ‘C'est que cela n'intéresse, Sire, ni votre gloire ni la mienne.’) Over het einde van Talleyrands hersens heeft Du Perron-uit *Choses vues*, dat hij in 1935 las-het bekende verhaal van Victor Hugo gekend.

Du Perron, 20 maart 1935

Regels geschreven op een prentbriefkaart, poststempel: ‘Paris-XVI. 16. 30-20-III-1935. Rue Singer.’

Ter Braak, 21 maart 1935

‘mijn Berlijnsche tijd’ = Menno ter Braak verbleef in 1927 van Januari tot April te Berlijn voor bronnenstudie in de staatsbibliotheek; in Mei 1928 vertrok hij opnieuw naar Berlijn voor de correctie van de proeven van *Kaiser Otto III*.

‘Kuyle heeft... in de *N. Gemeenschap*’ = In de rubriek *Hagel* van *De Nieuwe Gemeenschap* van Januari 1935 schreef Albert Kuyle een stuk tegen *De Groene Amsterdammer*, waarin hij het o.m. had over ‘de uitgeweken en gederacineerde horde, de handpraters van groot Mokum en de van markt-internationalisme doortrokken Cohens en Jordaan's en de andere Brammen en Mozessen’. Volgens Kuyle waren de schrijvers van *De Groene* vervuld van angst. ‘Die angst zweept hen bijwijlen op tot een moed die men van godvruchtige Israëlieten niet verwachten zou, maar die schijnbaar deze spekjoden overvalt wanneer hun baantje en hun, ten koste van beteren, gezwollen existentie op het spel staat. Week in week uit krijgen vlegels de kans om hun een-leven-lang-verdrongen kleine haat (ze zijn allemaal wel eens door een sterke agent op hun nummer gezet) bot te vieren door uit de verte trambalcongrapjes over Hitler te vertellen. Waarom hiertegen van regeringswege niet meer en sterker wordt opgetreden is een raadsel, dat niet alleen ons bezigt houdt. Want, nog daargelaten de voor de

hand liggende reden dat we hier met een bevriend staatshoofd te doen hebben, blijft het blamerend voor een land wanneer een spleet-bekking deel van zijn scribenten hun kromme vingers niet van een groot man af kunnen houden'. Ter Braak reageerde hierop in *Het Vaderland*: 'deze hagel (overtreft) alles aan vuilnis ooit in Nederlandse tijdschriften uitgestort.' *Het Vaderland* van 11 Maart 1935 meldde het uittreden van A. den Doolaard uit de redactie van het katholieke maandblad, vanwege de anti-democratische en de anti-semitische bijdragen die het publiceerde. Ook Gabriël Smit trad uit de redactie, maar bleef, in tegenstelling tot A. den Doolaard, een geregeld medewerker. De redactie van *De Nieuwe Gemeenschap* werd daarop gevormd door: Jan Derks, Henk Kuitenbrouwer, Albert Kuyle en Ad. Sassen. In Mei 1935 zou zich nog Rector H. van Schaick bij de redactie voegen.

Du Perron, 30 maart 1935

'Is Holland in Antwerpen verslagen' = Zinspeling op de vergadering tussen de Nederlandse en Vlaamse redacties van *Forum*, die te Antwerpen zou plaatshebben. Du Perron schreef deze regels op een prentbriefkaart, voorstellend een reproductie van een schilderij van Puccello uit de National Gallery te Londen: *The rout of San Romano*. Poststempel: 'Paris XVI. 15.30-30-III-1935. Rue Singer'.

Ter Braak, 31 maart 1935

'een zekere Hulsker' = Dr. J. Hulsker (1907-2002), hoofd van de afdeling Kunsten van het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, was in Maart 1935 leraar te Den Haag, waar hij tevens de Haagse filmkritieken voor de *Nieuwe Rotterdamse Courant* schreef. Dr. Hulsker berichtte: 'De kwestie was dat Menno, die bij *Het Vaderland* de filmrubriek er bij had genomen, ...er wel graag af wou, omdat het werk hem te veel tijd kostte, maar ook omdat hij vond (ik herinner mij heel goed dat hij mij dat zei) dat hij na alles wat hij al gepubliceerd had, eigenlijk over de film uitgeschreven was... In de Zaterdagkrant van 30 Maart 1935 zie ik mijn eerste stukken voor *Het Vaderland*, naast nog een kritiek van Menno. Op 6 April zie ik geen MtB.-kritiek meer en was hij er dus inderdaad áf. Menno liet de filmrubriek geheel aan mij over; hij schreef later zelf nog wel eens een enkele keer een filmkritiekje, blijkbaar als er teveel premières waren, zoals ik een enkele keer een toneelkritiek voor hem waarnam, als hij zelf al bezet was. Ik ben filmkritikus van *Het Vaderland* gebleven van april 1935 tot eind 1940 en van mei 1945 tot eind 1953. Aan die eerste vijf jaar van samenwerking met Menno (met wie mijn vrouw en ik ook echt *bevriend* waren) bewaar ik geen andere dan de allerbeste herinneringen. Menno stond altijd achter mij op moeilijke momenten (boze bioscoopdirecties!) en heeft mij verschillende malen krachtig in bescherming genomen tegenover hoofdredactie en-vooral-directie.'

'Het stuk over Urbanisme' = Slaat op een Parijse brief van mevr. Du Perron voor *Het Vaderland*.

Du Perron, 2 april 1935

Regels geschreven op een prentbriefkaart, poststempel: Paris XVI. 18.30 -2-IV-1935.

Ter Braak, 3 april 1935

Regels geschreven op een briefkaart, poststempel: 's-Gravenhage. 19/20 -3-IV-1935.

Du Perron, 5 april 1935

'ingesloten brief' = In een [brief van 3 April 1935](#) schreef W.A. Kramers aan Du Perron dat hij het stuk van Noth 'onbelangrijk van inhoud' vond en dat zijn budget hem weinig gelegenheid liet om stukken op te nemen uit sympathie voor een aardige politieke vluchteling: hij kon zijn medewerkers niet meer dan f 1,25 per kolom betalen.

‘Het boek van Aragon’ = Zie EdP., [V.W. 5, p. 73](#) (zie ook de aantekening bij de brief van 10 juni 1935).

‘Ingesloten nog een stuk uit een rede’ = Het stuk is niet aangetroffen in de correspondentie Ter Braak-Du Perron.

‘door die andere Slauerhoff-historie natuurlijk’ = Zie de brief van 3 mei 1935 en de aantekening daarbij, waaruit blijkt dat Du Perron het geschil met Slauerhoff bij voorkeur mondeling behandelde.

‘Ingesloten nog een document’ = Het document is verloren geraakt.

Alain = Alain is de schrijversnaam van Emile Auguste Chartier (1868-1951) die als leraar filosofie aan het lycée Henri IV te Parijs en als geregeld medewerker aan verscheidene periodieken een grote invloed heeft uitgeoefend, vooral in de tijd tussen de beide wereldoorlogen. Alain haatte iedere vorm van dwang, van tyrannie, van geweld, of die nu afkomstig was van reactionairen of van idealistische wereldverbeteraars. Democratie betekende voor hem in de eerste plaats bescherming, zo mogelijk uitbreiding, van de vrijheden van het individu, van de minderheid, tegenover de meerderheid. Zijn afkeer van geweld - hij was gewoon soldaat geweest in de eerste wereldoorlog - maakte hem tot een pacifist: ‘Je demeure persuadé que tout vaut mieux que la guerre’ (in een brief aan Elie Halévy van Juli 1936, uit: Alain, *Correspondance avec Elie et Florence Halévy*). Alain liet een omvangrijk filosofisch, literair en epistolair oeuvre na. Du Perron kende in ieder geval Alains *Stendhal*, dat hij in 1935 las, en zijn *Avec Balzac*, gelezen in 1937.

Ter Braak, 7 april 1935

‘begon hij zelfs te modderen in de richting van Greshoff’ = Vanuit Bergen vroeg Slauerhoff op een [briefkaart, poststempel 1 April 1935](#), aan Ter Braak inlichtingen over de beschuldiging door *De Litteraire Gids* geuit aan het adres van Greshoff (zie de brief van Ter Braak van 4 Oktober 1934). ‘Jany en ik wilden erg graag weten’, schreef Slauerhoff, ‘hoe het zit met die 2 stukjes v. Greshoff in de Litteraire Gids t.o. elkaar gepubliceerd. Wij vragen dit met belangstelling en in de hoop een bevredigende verklaring te’ (zin niet verder afgemaakt).

Du Perron, 9 april 1935

‘zijn houding tegenover *Die Sammlung*’ = Zie de aantekening bij de brief van 15 [= 19] november 1933.

Ter Braak, 20 april 1935

‘Inmiddels zijn er verkiezingen geweest’ = Op 17 en 18 April 1935 werden verkiezingen gehouden voor de Provinciale Staten. 264180 stemmen werden daarbij uitgebracht op de N.S.B., die voor het eerst aan de Prov. Staten-verkiezingen deelnam. De N.S.B. werd daarmee de 5e partij van Nederland, na de katholieken, socialisten, A.-R. en C.H.U., vóór de liberalen, vrijzinnig-democraten en communisten. In geen land in N.- of W.-Europa - België uitgezonderd - hebben de fascistten zo'n groot verkiezingssucces geboekt als de N.S.B. in Nederland.

Du Perron, 23 april 1935

‘Bekijk deze kaart met aandacht’ = Du Perron gebruikte een prentbriefkaart van het Hampton Court Palace, West Front. Poststempel: Paris XVI, 16. 30-23-IV-1935.

Du Perron, 25 april 1935

Regels geschreven op een prentbriefkaart, poststempel: Paris XVI, 16. 30-25-IV-1935.

'Is Hein niet overgelukkig' = [De opdracht in De Pantserkrant](#) (MtB., V.W. 2, p. 328) luidt: 'Carissimo collegae necnon amico G.H. 's-Gravesande'.

Du Perron, 26 april 1935

Hanns Heinz Ewers = Hanns Heinz Ewers (1871-1943) verwierf bekendheid met novellen en romans als *Alraune* (1911) en *Vampir* (1922). Ewers behoorde tot die Duitse schrijvers die in 1933 de zijde van Hitler kozen (zie de noot bij de brief van 12 april 1934), maar hij viel al gauw in ongenade.

Ter Braak, 27 april 1935

'romandebuut van Anthonie' = *Schaduw der Bergen* (1935) door Anthonie Donker.

'een aandoenlijke brief van Robbers' = [19 April 1935](#) schreef Herman Robbers aan Ter Braak o.m.: 'Wat ik altijd weer wil is: mijzelf (door de uiting) en mijn medemensen te troosten over de ellende van het leven (de bitterheid, de ergernis, het machteloze lijden onder smaad, verdrukking, wreedheid enz. enz.!) door mijzelf en de anderen op te voeden tot de erkenning der sublimen levensmomenten (die een enkele maal tot uren groeien!). Wat gij "gematigd realisme" noemt is niets dan het middel om dit te kunnen geven-en het is toch werkelijk onjuist schrijvers naar hun middelen en niet naar hun *wezen* te onderscheiden!' Verder schreef Robbers nog: '...gijzelf hebt, dunkt mij, alleen nog een dosis valse schaamte weg te werken, en wat deemoed te veroveren (die heus niet zonder trots hoeft te zijn) om u meer en meer aan mijn zijde te scharen.'

Ter Braak, 2 mei 1935

'voor dit *krantenstuk*' = Ter Braak besprak Anthonie Donkers roman in [Het Vaderland van 5 Mei 1935](#), MtB., V.W. 5, p. 503.

Buziau = Johannes Franciskus Buziau (1877-1958). N.a.v. het 40-jarig toneeljubileum van de revuekomiek schreef Ter Braak op 21 Mei 1935 in *Het Vaderland* dat Buziau meer was dan 'een geraamte van aardigheden, dat eigenlijk zo vervloekt vervelend en ernstig is. Sommige mensen vinden hem dus tragisch, van de weeromstuit. Ik niet; als hij werkelijk tragisch wil zijn, zoals in zijn rol van Rinus de portier, komt een heel erg melodrama om de hoek kijken. Maar hij is een fantast en een fantast is meer dan een humorist van het type, waarom men lachen moet, volgens de wet van de lol. Hij heeft een manier om de dingen des dagelijkse levens en vooral ook de Nederlandse taal, onwerkelijk te maken, die in het soort absoluut geniaal is'. Ter Braak bracht ook verslag uit van het feest dat ter ere van Buziau werd gehouden: 'Het liep al tegen halfzes, toen er eindelijk opgebroken werd, en op dat ogenblik had eigenlijk niemand het besef, dat men buiten al een tram kon nemen. (Behalve dan uw verslaggever, die na drieën per se pessimistisch wordt, omdat hij veel meer slaap nodig heeft dan bv. Napoleon, ook in het aangenaamste gezelschap).'

'fraai nummer van *De N. Gemeenschap*' = Waarschijnlijk bedoelde Ter Braak het Maart-April nummer van *De Nieuwe Gemeenschap*. Daarin beklagde Henk Kuitenbrouwer zich o.m. over het feit dat 'iedere slag in het uittartende gezicht van joodse immoraliteit wordt uitgelegd als een redeloos onrecht.' Zie ook de brieven van 2 en 3 mei 1935, en de aantekeningen daarbij.

Du Perron, 2 mei 1935

'Dank voor het moois over *Bint*' = In het Weekblad voor Gymn. en M.O. had Arnold Saalborn een stuk geschreven tegen *Bint*, waarin passages als: 'De heer Bordewijk liegt'; 'De heer Bordewijk is een

nare man'; 'Gevaarlijk en vies'. Ter Braak reageerde op dit stuk in [Het Vaderland van 30 April 1935](#), in de rubriek *Schietschijf*, waarin hij concludeerde: 'Ik heb een directeur van een H.B.S. gekend en zeer hoog geschat, die sterk aan Bint deed denken; maar hij was in het geheel geen Bint. Ik heb eenige jaren voor een klas gestaan en herhaaldelijk individuen geobserveerd, die verwant waren aan de "hel"-klasse van Bordewijk; maar Whimpysingers met hardgroen tandschimmel en Schattenkeinders met inkt handen waren er nooit bij. Volgens den heer Saalborn is daarmee het "liegen" van den heer Bordewijk overtuigend bewezen; volgens mij is daarmee bewezen, dat hij een sterke fantasie bezit, die in het irreele juist het reële weet vast te houden. Maar misschien is alle fantasie een vorm van liegen, en dan heeft de heer Saalborn langs een omweg toch nog gelijk...'

Regels geschreven op een prentbriefkaart, poststempel: Paris XVI, Rue Singer, 15.30-onleesbaar-VI-1935.

'Het fraaiste vind ik' = In *De Nieuwe Gemeenschap*, jrg. 1935, nrs. 3 en 4, verschenen impressies uit Italië van Albert Kuyle. Hierin schreef hij o.m.: 'Syracuse, 11 Maart... Want men kan hier nog het stichtelijk schouwspel zien van de volgevreten, ietwat kortademige boven-huisdame die van de markt komt met een kleine stumper voor zich uit die een veel te zware boodschappenmand torst. 's Middags draagt datzelfde slavinetje de baby van de dochter, het kleinkind van dezelfde vermaledijde oude taart... Ik ben eenmaal, duidelijk en met hartstocht tegen zo'n tulband opgelopen, en heb afgewacht of ze het hart zou hebben ook maar de minste aanmerking te maken. God weet in wat voor ongelooflijke moeilijkheden of ik het mens en mezelf had gebracht.'

'Maar de "tulband" schijnt niets te hebben gezegd: *è un porco* zal ze hebben gedacht,' was Du Perrons commentaar in [Forum, jrg. 1935, p. 1214](#). Zie EdP., V.W. 5, p. 116-118.

Du Perron, 3 mei 1935

'het gedonder met Slauerhoff' = Volgens F.C. Terborgh schreef Slauerhoff hem 'tegen half Mei' 1935 vanuit Bergen een brief met o.m. het volgende: 'Je opmerking dat ik in een vicieuze cirkel dreigde te raken is juist. Intussen heb ik een sterke poging gedaan er doorheen te breken en ik hoop erin geslaagd te zijn. Vooreerst is de scheiding er eindelijk door. Verder is Tanger, dat toch ook nog aan 't verleden vastzat, opgegeven. Iets van minder belang, maar dat toch misschien ook zijn symbolische betekenis heeft, is, dat ik volkomen met de zoogenaamde Forumgroep heb gebroken. Met mijn vriend Du Perron ben ik zelfs waarschijnlijk onherstelbaar gebrouilleerd, zeer tot mijn, minder tot diens genoegen. Au fond is het een goede kerel, maar lijdend aan een logorrhoe die de omgang onmogelijk maakt. Verder de neiging à tout prix gelijk te willen krijgen en elk geschil in eindeloze brieven uit te zoeken.' (*Slauerhoff, herinneringen en brieven*, p. 49.) 'Hij van zijn kant heeft vele grieven tegen mij, en de uitwisseling hiervan heeft mij ook nog brieven gekost; ik wacht er nu, eerlijk gezegd op, dat hij de vriendschap verbreekt. Ik wil hem graag die "eer" laten, gegeven zijn ontoerekenbaarheid, maar het zal mij een "rust" zijn als het zoo ver is. Jany weet er iets van, omdat Slau bij hem zit, en nu jij; laat het daarbij blijven. De zaak is te lang, en vooral te "verdeeld" om je hier te vertellen; later wel eens mondeling. Maar één ding is zeker: deze piraat bestaat uit een halve gare en een kleinzielige kleinburger die iedere vriendschap weten te slopen; en de mijne was toch werkelijk tegen een stootje bestand.' (Uit een [brief van Du Perron aan Marsman van 3 April 1935](#)).

'want tenslotte stond er over *Ducroo* precies alles wat je aan laagheid... kon verwachten' = In *De Nieuwe Gemeenschap* van Maart-April 1935 klaagde Henk Kuitenbrouwer over 'de mode om openbare biechten' uit te spreken. 'Het maandschrift *Forum* waarin nog steeds de afval van Vlaanderen... zich gelukkig één voelt met de vuilnis van Noord-Nederland, vertoont regelmatig dit

lugubere genoeg... Du Perron publiceerde enige fragmenten uit zijn autobiografische roman *Het Land van Herkomst*, waaruit in ieder geval bleek dat hij niet alleen schuldig staat aan zijn vroeg ingetreden geestelijke melaatsheid. Wat hij over zijn vader schreef is een zeldzaam staaltje van de stinkende eerlijkheid, die besmettelijk dreigt te worden. Het fragment, gepubliceerd in het [Maartnummer van Forum](#), draagt tot titel *Bezoek van Wijdenes* en het is weer dezelfde eerlijkheid die hier vriend Menno ter Braak, nadat deze zich eerst vroeger zelf openbaar gekielhaald had onder de naam Dr. Dumay, voor de tweede maal het leven doet verliezen. De vergiftigde en giftige geest van Du Perron moet wel een grijnzend plezier hebben in deze overwinning, en het tekent de toestand van Ter Braak-Dumay-Wijdenes, dat hij, als redacteur, zoiets in zijn tijdschrift opneemt.'

Du Perron, 5 mei 1935

Regels geschreven op een prentbriefkaart, poststempel: Paris XVI, rue Singer, 18-5-VI-1935.

Du Perron, 6 mei 1935 (1)

'je "hoofdartikel" in *Forum*' = [Het instinct der intellectuelen](#), MtB., V.W. 3, p. 503. Bij dit essay stond in *Forum* afgedrukt een reproductie van een Duits kalenderblaadje anno 1935, met deze spreuk: 'Intellekt! / Hinweg mit diesem Wort / dem bösen / mit seinem jüdisch grellen / Schein! / Nie kann ein Mann / von deutschem Wesen / ein Intellektueller sein!'

'Anth. Donker gematigd en beschaafd' = In [Forum, jrg. 1935, p. 465](#), antwoordde Donker op Ter Braaks onthulling van de identiteit van Thea Poortman, zie ook MtB., [V.W. 4, p. 327](#).

'Marsman nogal aardig' = Marsman schreef een panopticum-stuk, *Lof der Domheid*, tegen Werumeus Buning in [Forum, jrg. '35, p. 464](#).

Regels geschreven op een prentbriefkaart, poststempel: Paris XVI, rue Singer, onleesbaar-6-VI-1935.

Du Perron, 6 mei 1935 (2)

'de 2 laatste zuchten van mijn rijmende Muze' = Er zijn in de jaargang 1935 van *Forum* geen verzen van Du Perron gepubliceerd. Volgens F.E.A. Batten zijn de verzen *Billets pour elle* bedoeld, gepubliceerd in *Groot Nederland*. Zie EdP., [V.W.1, p. 120](#).

Du Perron, 7 mei 1935

Regels geschreven op een prentbriefkaart. Van het poststempel is nog slechts leesbaar: 8-1 h. 30-Mai.

Du Perron, 13 mei 1935

'Wij zitten in dit hotel' = Du Perron schreef op een prentbriefkaart van het Hôtel des Colonies te Spa. Poststempel: Spa-13-V-1935.

'achter den rug van Foch' = Slaat op het standbeeld van de geallieerde opperbevelhebber in de eerste wereldoorlog, maarschalk Foch (1851-1929).

'Wij zijn nog dronken van de gesprekken' = Slaat op de gesprekken die tussen Du Perron, Ter Braak, Marsman en Greshoff moeten zijn gevoerd op Vrijdag 10, en mogelijk ook Zaterdag 11 en Zondag 12 Me 1935 te Brussel. [Ter Braak's notitieboekje-1935](#) vermeldt niets op 10 en 12 Mei: 'Vergad. *Forum*'.

Du Perron, 19 mei 1935

‘de bundel die ik met Henny samenstel’ = De bundel ‘nieuwe Nederlandse verhalen’ die Marsman en Du Perron samenstelden, had toen nog geen naam. Eerst op [10 Juni 1935](#) zou Du Perron in een brief aan Marsman als titel *De Korte Baan* voorstellen.

Du Perron, 22 mei 1935

‘Vandaag kreeg ik je stuk over Gorter’ = Bespreking van Herman Gorters *De Grote Dichters*, MtB., [V.W. 4, p. 62](#).

‘wil je mij het plezier doen’ = Ter Braak plaatste bij zijn bespreking van *Het Land van Herkomst* een afbeelding van Alexejeffs omslagtekening: de Eiffeltoren en een Javaanse vulkaan zich spiegelen in de Seine.

Ter Braak, 23 mei 1935

‘geschreven voor de krant’ = Ter Braaks bespreking van *Het Land van Herkomst* verscheen in [Het Vaderland van 26 Mei 1935](#). MtB., V.W. 5 p. 518.

Du Perron, 24 mei 1935

‘Eens zal je weten hoeveel 'k van je houd’ = Aanvangsregel van *Billets pour elle*, EdP., [V.W. 1, p. 120](#).

Ter Braak, 25 mei 1935

‘Dank voor je brief! Ik haast me even iets te corrigeren’ = Op grond van deze woorden dateerde ik dit antwoord op Du Perrons brief van 24 Mei: 25 Mei 1935.

‘de monoloog over de “position impudique”’ = *Dialogue d'Eleuthère*, door Julien Benda (1867-1956), verscheen in 1911 als een cahier van Charles Péguy's *Cahiers de la Quinzaine*. Het is een *conte philosophique*, waarin o.m. bespiegelingen over de liefde en het literaire leven. In de monoloog, waarover Ter Braak schrijft, beschouwt Eleuthère zijn geliefde madame Camignani terwijl zij slaapt ‘grandement découverte, soit dans une posture dite parfaitement impudique... Longtemps il contempla... Bientôt il constata en lui comme une émotion sacrée. Il chercha par quelles idées un tel spectacle créait en lui une telle émotion... Il en trouva deux...’ enz. (*Dialogue d'Eleuthère*, p. 25).

Du Perron, 28 mei 1935

Cor Bruyn = C.P. Bruyn schreef behalve het bekende *Sil de strandjutter* (1940) o.m. de proletarische roman *Een zakkennaaijer grijpt naar het geluk* (1935).

Du Perron, 29 mei 1935

‘Eindelijk dan het stuk gekregen’ = Ter Braaks bespreking van *Het Land van Herkomst* was getiteld: *Roman voor Jane*. Zie ook EdP., [V.W. 5, p. 121](#).

‘Je stuk over *Het Leven op Aarde*’ = *De Onverzorgde Stijl*, n.a.v. *Het Leven op Aarde*, door J. Slauerhoff, verscheen op [10 Februari 1935 in Het Vaderland](#). MtB., V.W. 5, p. 431.

‘dat over Donker’ = Ter Braaks bespreking van *Schaduw der Bergen*, door Anthonie Donker, verscheen in [Het Vaderland van 5 Mei 1935](#), MtB., V.W. 5, p. 503.

Ter Braak, 1 juni 1935

Bariôli en Peter = *Barioni en Peter*, uit *De dood betrapt* (1935), door S. Vestdijk.

‘Protesteren tegen mevr. Top Naeff en Johan Koning’ = In [Het Vaderland van 27 Mei 1935](#) verscheen een beschouwing van Ter Braak over het internationale congres van de PEN-clubs te Barcelona, waar de Nederlandse delegatie, bestaande uit Johan Koning en Top Naeff, als enige van de aanwezige afvaardigingen uit dertig landen, stemde tegen een door Klaus Mann voorgestelde motie die protest aantekende tegen de vrijheidsberoving van Duitse schrijvers door het Hitler-régime. ‘Het woord *politiek*’, schreef Ter Braak o.m., ‘is steeds bij de hand om als afschrikwekkend verzamelbegrip dienst te doen voor iedere stroming, die de realiteit onder de ogen wil zien. Zeggen, dat er in Duitsland schrijvers worden mishandeld en wederrechtelijk gevangen gehouden... is politiek. Protesteren tegen het optreden van de Gestapo, tegen de vervolging van geëmigreerde auteurs... is politiek. Alles wat op dit ogenblik de *levensbelangen* van de schrijvers, die de PEN-club toch heet te vertegenwoordigen, raakt... is politiek. Zo steekt de “gezelligheidsfractie” van de PEN-club de kop in het zand, om vooral maar niet te zien, dat er in het huidige Europa *gevaar dreigt*, dat de eerste voorwaarde voor iedere geschreven uiting: de vrijheid, het “noodzakelijke minimum”, door de dictaturen van links en rechts als een curiositeit wordt behandeld’. ‘Het is mogelijk’, schreef Ter Braak verder nog, ‘dat een protest van schrijvers weinig invloed heeft; dat is nog geen reden voor die schrijvers om, wanneer zij eenmaal bijeen zijn, dat protest onuitgesproken te laten. De 29 delegaties der andere landen hebben dat ook begrepen; zij hebben hun stem gegeven aan de motie van Klaus Mann, waarin van politiek geen sprake was en waarin alleen feiten werden geconstateerd, die iedereen weet; die motie hield geen enkele verplichting in zich voor of tegen het nationaal-socialistisch régime te verklaren. Alleen Nederland heeft het zijn taak geacht roet in het eten te gooien en zich bij monde van den heer Johan Koning voor het forum der wereld op te werpen als kampioen van de *es ist nicht wahr*-taktiek...’

‘over Spinoza’ = [Het Spinozahuis](#), MtB., V.W. 5, p. 525.

Du Perron, 3 juni 1935 (1)

‘Gans die over *Ducroo* gaat schrijven in *D.G.W.*’ = J. Gans schreef over *Het Land van Herkomst* in *Den Gulden Winckel* van Juni 1935 o.m.: ‘Het appelleert aan hen, die met de zelfgenoegzaamheid en de al te vanzelfsprekende traagheid van het bestaan in de lage landen géén genoegen nemen... Dat *Het Land van Herkomst* door een groot deel van de nederlandse literatuurkritiek, waarvoor de verheerlijking van de middelmaat en zelfs van de ondermiddelmaat nog altijd de hoogste wijsheid is, verfeemd zal worden, is iets waar men bij voorbaat van overtuigd kan zijn.’

Du Perron, 4 juni 1935

Regels geschreven op een prentbriefkaart. Poststempel: Paris, 4-VI-1935.

‘de laatste Hellens’ = Zie voor de herinneringen aan Du Perron van Franz Hellens, de franstalige Belgische romancier, het tijdschrift *Bok*, onder redactie van Weverbergh, no. 7, Februari 1964. In het interview dat hem werd afgenomen, zei Hellens over Du Perron o.m.: ‘Il m'a semblé que c'était un homme surtout très franc, avec une allure très décidée; je le vois toujours avec son air crispé. Dès le début déjà cet air crispé et ses dents un peu grinçantes et les poings fermés, me rappelaient un peu cet autre nerveux, Malraux, ...Il était très sincère et, d'après mes souvenirs, il n'était pas cassant avec les hommes, mais il était, je crois, assez méfiant. Il avait l'air de se tenir quelque peu sur ses gardes... Du Perron avait un goût particulier pour les êtres bizarres, pour ce qui n'était pas ordinaire. Du Perron me semblait très doué de cet art de repérer des êtres extraordinaires... Je l'ai connu de près jusqu'à son départ pour Paris.’ In één van zijn romans, herinnerde Hellens zich, ‘peut-être était-ce dans *Moreldieu*,

j'ai rappelé cet épisode où Du Perron, je crois que c'était un peu à l'imitation de Stendhal, tirait au revolver sur des bouteilles...'

'*Florence* van Rivière... heel wat sympathieker dan *Aimée*' = Jacques Rivière (1886-1925) oefende sinds 1919 de leiding uit over de *Nouvelle Revue Française*. Zijn roman *Aimée* werd gepubliceerd in 1922, *Florence* is een posthuum uitgegeven werk.

Bougival = Dorp, 18 km ten westen van Parijs, dat vooral in de 19e eeuw zeer in trek was bij kunstenaars: Berlioz, Toergenjew, Corot, Renoir en Monet hebben er o.m. gewoond.

Du Perron, 6 juni 1935

St. Germain = St. Germain-en-Laye, stadje, gelegen aan de Seine, 21 km ten westen van Parijs, bekend om zijn kasteel, zijn bos en het terras van Le Nôtre. Du Perron schreef op een prentbriefkaart van het

'Pavillon Louis XIV, un coin des jardins'. Poststempel: St. Germain en Laye, Seine et Oise, 6-VI-35.

Zamiatin = Evgeni Ivanovitsj Zamiatin (EdP., [V.W. 5, p. 90](#)) 'was one of those few Soviet writers who refused to make compromises or rationalizations in the face of the inherent moral evil of the Soviet dictatorship. Had other Soviet intellectuals followed his (and Pasternak's) example it is possible that Stalin would not have obtained his ascendancy over the nation in 1929... Like Gorky he had recoiled from Lenin's premature assumption of supreme power; but unlike Gorky, Zamyatin did not subsequently come to terms with the *fait accompli*. His novel *We*, published in Prague in 1929, a forerunner of Orwell's *1984*, foresaw the horrors to come. In *On Literature, Revolution and Entropy*, published in Moscow in 1924 and again in 1926, he defiantly asserted the need for heresy in literature as the very condition of its existence. When, in 1929, he was framed together with Pilnyak, he refused to submit, and, apparently with the assistance of Gorky, was able to emigrate to Paris where he died in 1937.' (Max Hayward in *Dissonant voices in Soviet literature*, speciaal nummer van *Partisan Review*, jrg. 1961. Zie ook Claude Ligny in *Les lettres nouvelles*, Mei 1962: 'N'avoir pas su garder Zamiatine était déjà un échec pour un régime qui se voulait le plus avancé du monde.') Ofschoon Du Perron wel wist dat zijn 'Russische kennis' Zamiatin (1884-1937), behalve van beroep scheepsbouwkundig ingenieur, ook schrijver was, heeft hij waarschijnlijk niet ten volle het besef gehad van Zamiatins betekenis voor de moderne Russische literatuur. Dit ondanks een artikel van Giacomo Antonini in *Den Gulden Winckel* van December 1934, die vertelde dat Zamiatin als leider van de groep der *Serapions' Broeders* in Leningrad enkele van de meest opmerkelijke sovjet-schrijvers als Fedin en Tikhonov, Vsevolod Ivanov, Zotchenko en Kaverin had beïnvloed. Maar in tegenstelling tot Antonini kende Du Perron geen Russisch, en zou hij dus uitsluitend de in het Frans vertaalde roman *Wij* kunnen hebben gelezen, en niet bijvoorbeeld *Van een verafgelegen streek*, dat Antonini als Zamiatins meesterwerk beschouwde. 'Niettegenstaande zijn vele verblijven in het buitenland en zijn vertrouwde met de westerse cultuur', schreef Antonini, was Zamiatin 'in zijn persoon en in zijn werk zuiver Russisch gebleven.' (Overigens noemde Giacomo Antonini van alle uitgeweken Russische schrijvers 'stellig de meest opmerkelijke, zowel door zijn begaafdheid als door zijn eigenaardige persoonlijkheid', de toen ook in Parijs wonende Wladimir Nabokov, wiens 'drie laatste boeken... ook in de Franse vertaling, een groot en verdiend succes hebben gehad.' Het betrof hier de romans *De verdediging van Lujin*, *Camera Obscura* en *De onderneming*.) Over Vladimir Nabokov, zie de rectificatie in de noot bij de brief van 8 februari 1937.

Du Perron, 10 juni 1935

‘Dank voor het stuk van bolle Ton’ = *Het Land van Herkomst* werd door Anton van Duinkerken in *De Tijd* van 6 Juni 1935 een boek genoemd ‘dat de omvang van een dictionnaire met 500 klein bedrukte bladzijden heeft en vrijwel uitsluitend dingen vertelt, die pas belangrijk worden, wanneer zij eenmaal aanleiding hebben gegeven tot het ontstaan van werkelijke kunstwerken. Hoe E. du Perron zijn eerste erotische ervaringen opdeed, weten wij na dit boek veel nauwkeuriger dan wij dit omtrent Pierre de Ronsard of Pieter Corneliszoon Hooft ooit zullen achterhalen, maar die erotische ervaringen van het vroegrijpe Indische kind hebben voor ons niet de geringste betekenis, vergeleken bij het veel minder bekende liefdeleven van Ronsard of Hooft. Al dat gepraat van Du Perron over zichzelf interesseert ons niet. Het is in wezen vervelend en onbehoorlijk.’ (‘C'est bien un monsieur sans queue que l'on voudrait faire du Vendômois,’ schreef Fernand Fleuret in de inleiding tot *Les amoureux passetemps*, een bloemlezing van erotische poëzie van Ronsard tot Théophile de Viau, en waarvan een exemplaar tot Du Perrons bibliotheek behoorde. Met deze uitgave wilde Fleuret de invloed aantonen, die de uit de buurt van Vendôme afkomstige Pierre de Ronsard ook in dit soort poëzie op de 16e en 17e-eeuwse Franse dichters heeft gehad. Zeven verzen van Ronsard-waarvan vijf zijn afgedrukt in Ad. van Bevers editie (1907) van het in 1553 door de dichter anoniem gepubliceerde *Livret de folastries*, terwijl de twee overige, naar ik vermoed, uit het *Cabinet satyrique* afkomstig zijn-werden door Fernand Fleuret in zijn anthologie opgenomen. Zij doen, gegeven ook de tijd waarin hij opgroeide, vermoeden dat hij, ook in zijn jonge jaren, niet minder vertrouwd zal zijn geweest met het erotische dan het ‘vroegrijpe Indische kind’ Du Perron. Dat het omvangrijke oeuvre van Ronsard van de zijde van literatuur-historici, uitgevers en schoolmeesters al te vaak een ‘ontmannings’ heeft moeten ondergaan, en dat ook zijn erotische poëzie duidelijk autobiografische elementen bevat, is trouwens een standpunt dat sinds Fleuret door meer moderne Ronsard-kenners, als A.-M. Schmidt en G. Gadoffre, wordt ingenomen.) Van Duinkerken stelde verder nog vast dat Du Perrons leven ‘het doodgewone leven van een aanstellerige jongen’ was en dat ‘wij’ van hem zouden verlangen ‘geen portret te zien, maar werk, mooi letterkundig werk.’ Zijn conclusie luidde: ‘Als roman is het boek waardeloos, als gedenkschrift handelt het openhartig over zaken, die van nature vragen om kiesheid, en verward over toestanden die helderheid behoeven, als persoonlijke belijdenis zou het betekenis kunnen hebben, ware deze betekenis niet afhankelijkheid van de persoon des auteurs, die zich nog altijd artistiek bevestigen moet.’

‘dat Vlaamse gedicht *De Ruiters*’ = Dit gedicht van Bert Decorte verscheen in de Vlaamse afdeling van [Forum, jrg. 1935, p. 510](#). Du Perron schreef over *De Ruiters*, vergeleken met *Le Bateau Ivre*, in EdP., [V.W. 5, p. 93](#).

‘geouwehoer van Socrates’ = In de Nederlandse afdeling van [Forum, jrg. 1935, p. 571](#), verscheen *Kinetikon*, een dialoog tussen Socrates en Krito, vertaald door Gerhard Gerdes.

Lalou = René Lalou (1889-1960), literatuur-historicus, essayist en Shakespeare-vertaler.

Aragon = Louis Aragon (1897-1982) was aanvankelijk één van de voormannen van de surrealistische beweging, maar later kwam het tot een breuk met André Breton, ook door Aragons bekering in 1930 tot het officiële communisme. In zijn beschouwing over de surrealisten Philippe Soupault, André Breton, Paul Eluard, Robert Desnos, Ribemont-Dessaignes en Aragon in de *Cahiers van een lezer*, toonde Du Perron waardering voor sommige verzen van Aragon en voor de verhalen *Quelle âme divine* en *La femme française* uit *Le Libertinage* (EdP., [V.W. 2, p. 105](#)). Daarna liet hij zich bijna steeds in afkeurende zin uit over Aragon, ‘voor mij luitenant-van-Moskou bij uitstek’, zie vooral EdP., [V.W. 5, p. 73](#).

Ter Braak, 11 juni 1935

‘De Christuslegende heeft mij ten zeerste behaagd’ = Op 7 Juni 1935 schreef mevr. E. du Perron-de Roos aan Ter Braak: Dit lijkt me een (waar-gebeurd) verhaal dat jou bevallen moet. Iemand zei tegen een klein meisje: ‘en denk eens hoe verschrikkelijk, toen hebben ze J. aan het kruis geslagen, met spijkers door zijn handen’. En het kind: ‘oui, il fallait bien qu’ils mettent des clous, s’ils voulaient qu’il tienne.’ Dit verhaal - alleen is het meisje er een jongetje, Francis Y.-is te vinden in het *Journal* van André Gide, die het in 1904 optekende, na het te hebben gehoord bij de Van Rijsselberghes.

‘zijn stuk over *Het Land van Herkomst*’ = Zie S. Vestdijk, *Lier en Lancet* (1939), p. 381.

‘zijn stuk over Verwey’ = *Albert Verwey en de Idee* verscheen in [Forum, jrg. 1935, p. 610](#).

‘meneer Preedy’ = George R. Preedy, wiens *Autobiography of Cornelis Blake* in die dagen in een Nederlandse vertaling verscheen onder de titel *De koers van het leven*. ‘[Zaken zijn zaken](#)’ in *Het Vaderland* 9 juni 1935 MtB., V.W. 5, p. 531.

‘de rijmwoorden van Prudens van Duyse’ = Prudens van Duyse (1804-1859), romantische Vlaamse dichter van rhetorische lyriek, promotor van het Duits-Vlaams zangverbond.

Zaharof = Sir Basil Zaharoff werd in 1849 in Turkije geboren uit, naar werd gezegd, een Russische vader en een Griekse moeder, en overleed als één van de rijkste mensen van zijn tijd te Monte Carlo in 1936. Veel in zijn leven blijft omgeven door mysterie. Vast staat dat hij voor de eerste wereldoorlog president directeur van de Britse Vickers-Armstrong wapenfabrieken was, maar naar men zei was hij tezelfdertijd geïnteresseerd in de wapensmederijen van Krupp (Dtl.), Schneider-Creuzot (Fr.) en Skoda (Oostenrijk-Hongarije). Vast staat ook dat hij in 1934 actief was in de Amerikaanse wapenindustrie. Dat men nauwelijks een overzicht had van de veelsoortige activiteiten van Sir Basil, belette niet dat hij in 1919 zowel het Grand Cross of the Order of Bath als het Grootkruis van het Legioen van Eer ontving.

Leonhard Frank = Leonhard Frank (1882-1961), romancier en dramaturg, week in 1933 naar Zwitserland uit. N.a.v. de publicatie van zijn *Gesammelte Werke* bij Querido te Amsterdam, bracht hij in Maart 1935 een bezoek aan Nederland. Ter Braak interviewde hem voor [Het Vaderland op 11 Maart 1935](#), en sprak nog eens zijn voorkeur uit voor die stroming onder de Duitse emigrantenschrijvers, ‘die in de emigratie meer ziet dan een toevallige *Schicksalsgemeinschaft* en van mening is, dat het emigrant-zijn een nieuwe oriëntering t.o.v. de Duitse en Europese cultuur behoort te betekenen.’ Ter Braak beschouwde Leonhard Frank als een ‘representant van die groep emigrantenschrijvers, die zich door de emigratie niet genoopt voelen hun waarden te herzien’, een standpunt dat Ter Braak begrijpen kon, al ging zijn voorkeur er niet naar uit. Later trouwens zou Leonhard Frank zich wel degelijk opnieuw oriënteren: hij werd communist.

Du Perron, 13 juni 1935

‘Het stuk van Groenevelt’ = In de *Avondpost* van 9 Juni 1935 verdacht Ernst Groenevelt Du Perron er van met de publicatie van *Het Land van Herkomst* te speculeren ‘op een kritiek van vrienden, die het wel allemaal heel erg mooi en erg belangwekkend zullen vinden’. Zelf gaf Groenevelt als oordeel: ‘Als roman heeft dit boek geen betekenis. Het is slecht gecomponeerd en het is toonloos. Het is een-en-al zelfoverschatting en de heer Du Perron bewijst er ons alleen deze voorname dienst mee, dat wij nu precies zijn geestelijke herkomst kennen... Het bevat te weinig aan geestelijke waarde en is te overvloedig van een nog al vulgaire banale erotiek. De Indische jaren van de jonge Arthur houden hem

totaal aan de oppervlakte. Zijn opvoeding miste elke stijl en zijn vriendschap is van niet bepaald opbouwende strekking.’ Voor Groenevelt was Arthur Ducroo, ondanks de waarschuwingen van Du Perron, ‘de egocentrische mijnheer Du Perron zelf. Waar heeft deze Arthur du Perron de geestelijke durf vandaan gehaald om mannen als Dirk Coster, brutaal en honend neer te halen? Dirk Coster maakt nu-door deze roman-kennis met zijn tegenstander. Hij zal er dankbaar voor zijn, zich in zijn geestelijke superioriteit altijd voor gewacht te hebben deze mijnheer van een gelijksoortige repliek te dienen. Wie het *L.v.H.* van Du Perron leest-zal zich schamen ook maar een ogenblik naar hem geluisterd te hebben... “Aftuigen en uitjouwen”, heeft Donkersloot het bedrijf van Du Perron genoemd, “gelijk dat gebruik pleegt te zijn in milieu's waar men met de werktuigen en wapenen des geestes niet overweg kan en toch behoefte heeft aan tegenstellingen lucht te geven.” Van die milieu's nu getuigt het *L.v.H.*, waaruit Du Perron blijkbaar is voortgekomen. Deze zgn. roman is niet aan te bevelen.’ De dichter Ernst Groenevelt (1887-1955) was de oprichter van het tijdschrift *Het Getij*.

Du Perron, 13/14 juni 1935

Regels geschreven op een prentbriefkaart, poststempel: 15.30-14-VI-1935.

E.M. Forster = De ‘beminnelijke Forster van *A Passage to India*’ (EdP., [V.W. 5, p. 81](#)), een roman die Du Perron nogal mat vond. E.M. Forster (1879-1970) zou in 1954 eredoctor van de universiteit van Leiden worden. In 1934-1935 verbleven Christopher Isherwood, W.H. Auden en E.M. Forster enige tijd in Nederland (zie Klaus Mann, *Der Wendepunkt*), maar voor zover bekend, heeft Ter Braak geen van deze Engelse auteurs in Nederland ontmoet.

Edmond Jaloux = Edmond Jaloux (1878-1949), dichter, novellist, romancier, essayist en kritikus.

Ter Braak, 15 juni 1935

‘het allerboeiendst zijn haast de noten!’ = De superioriteit van de filosofische Eleuthère over zijn voornamelijk literaire tegenspelers werd door Julien Benda enigszins gerelativeerd in korte, ironische voetnoten.

‘zijn Daudet en Barrès er niet bij?’ = Ter Braaks vermoeden was juist; zie Du Perrons brief van 16 juni 1935. Léon Daudet (zie de aantekening bij de brief van 18 mei 1933) heet in *Dialogue d'Eleuthère* Paul Lenfant, ‘homme d'esprit honoraire. Condamné à la plume, il vénérât l'épée.’ Maurice Barrès (1862-1923), dichter, romancier, essayist en nationalistisch politicus, heet Marcel Leleude, ‘un maître en décomposition. Il ne vénérât que l'énergie’. ‘Kom ik Donderdag met de Pullmann (19.28 Nord)’ = Donderdag, 20 Juni 1935.

‘de heren’ = De redacteuren van de Vlaamse afdeling van *Forum* waren Marnix Gijsen, Raymond Herreman, Maurice Roelants en Gerard Walschap.

‘Henny “beboet”’ = De commissie voor schone letteren had het bestuur van de Mij. der Ned. Letterkunde voorgesteld de C.W. van der Hoogtprijs 1935 uit te reiken aan H. Marsman voor diens bundel *Porta Nigra*. Het bestuur legde echter dit advies naast zich neer op grond van een artikel van Marsman in *De Groene Amsterdammer* van 11 Juli 1931. Marsman had destijds het advies van de commissie voor schone letteren van deze maatschappij om de aanmoedigingsprijs in dat jaar aan de 57-jarige Van Schendel toe te kennen, ‘een infaam, gearriveerd rotstuk’ genoemd. Tegen de houding van het bestuur rees verzet. In een vergadering van de maatschappij op 12 Juni 1935 werd een tegen het bestuur gerichte motie echter verworpen met 45-39 stemmen. Ter Braak schreef hierover in [Het Vaderland van 13 Juni 1935](#) o.m.: ‘De van der Hoogtprijs is niet bestemd om die schrijvers te

huldigen, die er hun werk van gemaakt hebben de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde zoveel mogelijk te complimenteren of te ontzien; zij is bestemd als een bewijs van waardering voor literaire prestaties, en hoe men nu ook over zulke “bekroningen” en de bevoegdheid van degenen, die ze verlenen, moge denken, men mag toch wel aannemen, dat het taboe van de maatschappij bij de beoordeling van literaire waarde hoegenaamd geen rol behoort te spelen. In het geval Marsman is deze kleine geraaktheid al bijzonder pijnlijk voor de heren van het bestuur. Men heeft hier niet te doen met een man van één boek, maar met een schrijver, wiens betekenis voor de Nederlandse letterkunde (veel te vroeg, ik geef het toe, maar desondanks met een zeker recht) zelfs reeds is gecanoniseerd.’ Zie ook de noten bij de brieven van 3 en 11 juli 1935.

Du Perron, 16 juni 1935

Porto-Riche = De toneelschrijver Georges de Porto-Riche (1849-1930) heet in *Dialogue d'Eleuthère* Lyonnell de Pinto-Leide.

Ter Braak, 24 juni 1935

Regels geschreven op een briefkaart, poststempel: 's-Gravenhage, 10-11. 25-VI-1935. Zowel uit deze brief als uit die van Du Perron, eveneens van 24 Juni, zou men kunnen afleiden dat Ter Braak, na Donderdagavond 20 Juni in Parijs te zijn gearriveerd, op Zondag 23 Juni weer is teruggereisd.

‘dat het stuk al in de krant stond’ = Op [24](#) en [25 Juni 1935](#) verschenen in *Het Vaderland* beschouwingen over het schrijverscongres te Parijs, MtB., V.W. 4, p. 578. De passages over het optreden van André Malraux - ‘de figuren, die het congres domineren, Gide en Malraux’ - zijn te vergelijken met wat Stephen Spender schreef, in *World within world*, over het schrijverscongres dat twee jaar later, in 1937, te Madrid zou worden gehouden. ‘The outstanding figure of the Congress was undoubtedly André Malraux. In 1937 he had an air of a battered youth, with face jutting pallidly over his intently crouching body as he looked at his audience... The Congress was dominated by his nervous sniff and tic. One day in Madrid, Hemingway, wistfully looking in Malraux’ direction, said: ‘I wonder what Malraux did to get that tic? It must have been at well over ten thousand feet.’ Malraux was the most brilliant and dynamic conversationalist I had met. He made an art of exposition. He could take ideas, express them as images, and set them before the mind's eye. Vergelijk ook Du Perron over Gide (EdP., [V.W. 5, p. 79](#)): ‘zijn toespraak heeft mij de grootste ontroering gegeven van alle’, met wat E.M. Forster schreef over het congres in Parijs, in *Two cheers for democracy*: ‘I never knew Gide well, but we exchanged letters now and then, and I saw something of him in Paris at an international writers' conference in 1935... He made a moving speech at the conference about the greatness of Man, who will become greater still when no men suffer from misery or want. He was the humanist unafraid. He was also as slippery as a trout. He entertained myself and a friend at a restaurant, stood us a delightful dinner with promise of a still more delightful talk after it, and then - *il se sauva* when the coffee arrived, he saved himself, he was gone. André Malraux went with him. I still remember the disappearance of those two distinguished backs, and our mild disappointment.’ Wie de vierde man was, bij dit eten aanwezig, vermeldt Forster niet, maar Bernard Groethuysen (zie de noot bij de brief van 18 december 1935) vertelde de Du Perrons, ten tijde van het Parijse congres, met E.M. Forster te hebben geluncht en zich van het gesprek iets te hebben voorgesteld, ‘mais il m'a parlé tout le temps de sa maman.’

‘Voornamelijk omdat ik steeds weer geloof, dat niet alleen wij, maar vooral ook Malraux en Gide, inzake dit congres *dupe* zijn van anderen, van politiciers’ = Jean Guéhenno schreef in *La foi difficile* (1957): ‘J'ai plaisir pourtant à me rappeler, entre autres manifestations oratoires, cet étrange congrès qui, en juin 1935, se tint au Palais de la Mutualité “pour la défense de la culture”. Qu'il y eût

de l'intrigue dans l'organisation même de ce congrès était trop clair, et je ne pense pas qu'aucun de ceux qui y participèrent l'ait ignoré. Gorki, dans un célèbre article, avait demandé aux écrivains du monde: "Avec qui êtes-vous, maîtres de la culture?" Ce congrès organisé à Paris, sur l'ordre de Moscou, par le parti communiste, devait, dans son esprit, donner à la question une réponse publique. C'était un grand acte de propagande...'

Du Perron, 24 juni 1935

'bijgaand briefje' = Het briefje is niet aangetroffen in de correspondentie Ter Braak-Du Perron.

Du Perron, 26 juni 1935 (1)

'op Pasternak na, en een beetje Babel' = [Vgl. blz. 81-82 in EdP., V.W. 5](#). Isaac Babel (1894-1940), schrijver van toneelstukken en novellen, zou in 1937 worden gearresteerd en in een stalinistisch deportatiekamp opgesloten. Daar stierf hij of werd hij gedood. Boris Pasternak (1890-1960), dichter en vertaler (Shakespeare, Goethe, Verlaine), publiceerde in 1957 in Italië zijn roman *Dokter Zjivago*, waarvoor hem in 1958 de Nobelprijs werd toegekend. Pasternak kreeg echter geen toestemming om de prijs te aanvaarden.

Du Perron, 26 juni 1935 (2)

Regels geschreven op een briefkaart, poststempel: Paris XVI, 10.30-27-VII-1935.

the Revellers = Een uit vijf man bestaande Amerikaanse zanggroep.

'de woelige scène met M. Paz' = Magdeleine Paz, Frans romanschrijfster, zie ook de noot bij de brief van 1 juli 1935.

Du Perron, 28 juni 1935

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Paris XVI, 15.30-28-VI-1935.

'Ik heb me nog uitvoerig laten interviewen door Sandberg' = Het interview verscheen in *Het Volk* van 3 Juli 1935. Zie EdP., [V.W. 5, p. 83](#).

Monde = Het weekblad *Monde* werd in 1928 opgericht door Henri Barbusse, Romain Rolland en Jean-Richard Bloch. Bleef ongeveer tien jaar verschijnen.

Du Perron, 1 juli 1935

'Vanmorgen kreeg ik "ons" stuk' = Uit de correspondentie met Greshoff blijkt dat Du Perron de brief, die in *Het Vaderland* van 28 Juni 1935 werd gepubliceerd, aan zijn vrouw had gedictieerd. De brief ging over de twee laatste dagen van het congres, die Ter Braak niet had bijgewoond. Du Perron vertelde dat op Maandagavond 24 Juni de zaal onrustig begon te worden bij de rede van 'een kleine, grijze man met een puntbaard', Salvemini, die er aan herinnerde dat niet alleen in de fascistische landen schrijvers werden opgesloten, maar ook in Sovjet-Rusland, zoals o.m. met Victor Serge was gebeurd. Men zag op het podium daarna Julien Benda hem met vuur de hand drukken en de twee grijze cultuurverdedigers omhelsden elkaar bijna, met een overtuiging waaruit bleek hoezeer de Fransman verheugd was de Italiaan te hebben horen zeggen wat hijzelf uit hoffelijkheid had teruggedrongen. De zaal bleef verder woelig tot het eind van de avond, en toen Paul Huard, een van de weinige overgebleven surrealist, een pleidooi voor het wereldproletariaat op touw zette volgens Trotskijistische begrippen, werd hij door de orthodoxe communisten van boven en beneden uitgefloten en tot stilte gemaand. Men hoorde daarop André Malraux met donderende stem door de microfoon

zeggen: 'Het congres heeft zich tot nog toe in orde en waardigheid afgespeeld; ik zal niet toestaan dat het in mijn aanwezigheid in wanorde en lafheid verloopt. Ik eis dat men Paul Huard laat spreken.' Op Dinsdagmiddag 25 Juni moest Malraux de zaal opnieuw in bedwang houden toen Magdeleine Paz 'het geval Victor Serge uitvoerig ter sprake (bracht), in een voortreffelijke rede, hoewel voorgedragen met een ietwat theatraal sentiment'. Victor Serge (1890-1947) was een Franse schrijver, geboren te Brussel uit Russische ouders. Zijn werkelijke naam was Kibaltsjitsj. Na eerst anarchist te zijn geweest, werd hij in 1918 lid van de communistische partij. In 1933 werd hij in de Sovjet-Unie door de geheime politie gearresteerd en naar een concentratiekamp in Siberië gestuurd, maar een felle campagne voor zijn vrijlating, gevoerd vooral door Magdeleine Paz, Ch. Plisnier en Georges Duhamel, en ondersteund door André Gide, had in 1936 succes: Victor Serge werd vrijgelaten en keerde naar Frankrijk terug. Onder de titel *Les révolutionnaires* werden zijn romans, waarvan Du Perron *Ville conquise* kende, in 1967 herdrukt bij de Ed. du Seuil te Parijs. Zie ook EdP., [V.W. 2, p. 489, 511](#) en [V.W. 5, p. 80 en 81](#). Dinsdagavond sprak o.m. Paul Vaillant-Couturier (zie de aantekening bij de brief van 7 [= 9] februari 1934) 'in een soort gewijde stijl', hoewel de hoofdredacteur van de *Humanité* 'er in een crême pak uitzag als een koloniale slavendrijver.'

Salvemini = Gaetano Salvemini (1873-1957), Italiaans historicus, auteur o.m. van een ook door autoriteiten voor dit onderwerp als Albert Mathiez, Alphonse Aulard en Leonard Woolf bewonderde studie over de Franse Revolutie, raakte al gauw in conflict met het fascisme en verliet Italië in 1925. In 1933 werd hij benoemd tot Professor of Italian Civilization aan de universiteit van Harvard, maar keerde na de tweede wereldoorlog naar de universiteit van Florence terug. Zie ook EdP., [V.W. 5, p. 80](#).

'In *Het Volk* stond een werkelijk sympathieke bespreking' = *Het land van herkomst* werd besproken door J.W. (Johan Winkler) in *Het Volk* van 27 Juni 1935. Winkler schreef o.m.: 'Hij betreft in *Het land van herkomst* zowel Indië als Europa, zowel Amsterdam als Brussel en Parijs, en de problemen die hij aansnijdt zijn even veelvuldig als deze aardrijkskundige namen. Het is vooral die veelheid van milieu's en vraagstukken, die aan zijn boek - vergeef mij nog eens het versleten woord - zijn "boeiende" waarde verlenen.' En ook: 'Ofschoon die jeugdherinneringen niet de ganse inhoud van *Het land van herkomst* uitmaken, zijn zij ongetwijfeld het belangwekkendste deel daarvan. Die jeugdherinneringen zijn hier op een uiterlijk gezien "makkelijke" manier, schijnbaar zonder moeite, schijnbaar al naar er aan het geheugen iets te binnen schoot, verteld; maar die lange rij van schijnbare "invallen"-der-memorie vormt tenslotte een totaal-beeld van Indisch leven van vóór en tijdens de oorlog, zoals wij het tot nu in de Nederlandse literatuur vrijwel niet bezaten. Het is die schijnbaar makkelijke schrijftrant, het is dit ongemerkt saamvoegen van duizenderlei détails tot wat aldus langzamerhand een groots panorama van Hollands-Indisch en later tevens van Parijs-internationaal leven wordt, wat voor mij de grote charme van het boek uitmaakt. De vergelijking gaat gelijk elke vergelijking mank, maar ik heb toen ik *Het land van herkomst* las aan Ibsens drama gedacht, aan *Spoken* bijvoorbeeld. Du Perrons boek is van soortgelijke structuur.'

'over de Roehm- en Dollfuss-moorden' = Zie de aantekeningen bij de brieven van 2 [= 4] juli 1934 en 13 april 1934.

Du Perron, 2 juli 1935 (1)

'Dank voor je stuk over die onbewuste Bottom' = Ter Braak besprak *Uit de wereld van het onbewuste*, door Phyllis Bottome, in [Het Vaderland van 30 Juni 1935](#), MtB., V.W. 5, p. 543.

'De bespr. van *Ducroo* door Gans' = Zie de aantekening bij de brief van 3 juni 1935.

‘En de goede Kramers heeft Uyldert ten mijnen behoefte bekampt’ = In *D.G.W.* van Juni 1935 bestreed W.A. Kramers een kritiek op *Het Land van Herkomst* in het *Algemeen Handelsblad*. De aanvang van het stuk van Maurits Uyldert luidde aldus: ‘E. du Perron, schrijver van vele boeken, is eigenlijk geen letterkundige, maar een symptoom. Een symptoom van de ontwrichting en smaakverwarring in de Ned. letteren van na de oorlog. Het is verwonderlijk, dat figuren die in de jaren, laat ons zeggen vóór 1920, geen kans gehad zouden hebben om de aandacht op zich te vestigen, sindsdien in bepaalde kringen toch een zekere bekendheid, ja zelfs een zeker gezag hebben kunnen verkrijgen, alleen reeds door het maken van literair spektakel en gerucht. Een gerucht dat toch eigenlijk in geen enkel opzicht aandacht verdient. De heer Du Perron bezit niet het minste talent. Aan zijn stijl ontbreekt elk persoonlijk cachet, zijn artikelen blijven, zelfs al zijn ze nog zo agressief, machteloos van toon en door-en-door onbeduidend. Men kan zijn verhalend proza nauwelijks vernuftig noemen. Alle oorspronkelijkheid en geest is deze publicist vreemd, al wat hij schrijft is kleurloos, troebel en grauw.’ W.A. Kramers antwoordde hierop: ‘dat men du Perron machteloosheid van toon verwijt, en door-en-door onbeduidendheid en gebrek aan oorspronkelijkheid en geest, dat is een zo stuitend bewijs van gebrek aan onderscheidingsvermogen, dat men bijna aan de goede trouw van de criticus zou gaan twifelen.’

Vigilance = Als een reactie op de gebeurtenissen van de zesde Februari 1934 te Parijs (zie aantekening bij de brief van 10 januari 1934), werd 4 Maart 1934 opgericht een *Comité d'action antifasciste et de vigilance*, waarvan de naam later werd gewijzigd in: *Comité de vigilance des intellectuels antifascistes*. Het initiatief was uitgegaan van Pierre Gérôme, ‘le tout jeune et exalté et talentueux Pierre Gérôme (d'*Europe*), pseudonyme d'un jeune fonctionnaire grand bourgeois et communiste - endiablé, dictatorial - proie, je crains, pour Moscou, mais bougrement réel pour l'instant’ (citaat ontleend aan een brief van Michel Alexandre aan Marcel Martinet van februari 1934). Gérôme heette in werkelijkheid Walter en was destijds auditeur à la Cour des Comptes. De leiding van het comité werd gevormd door Paul Rivet, Langevin en Alain. Op 5 Maart 1934 gaf het comité een manifest uit waarin men verklaarde vastbesloten te zullen strijden ‘pour sauver contre une dictature fasciste ce que le peuple a conquis de droits et de libertés publiques.’ Ook: ‘Nous lutterons contre la corruption; nous lutterons aussi contre l'imposture. Nous ne laisserons pas invoquer la vertu par les corrompus et les corrupteurs. La colère que soulèvent les scandales de l'argent, nous ne la laisserons pas détourner par les banques, les trusts, les marchands de canon, contre la République - contre la vraie République qui est le peuple travaillant, souffrant, pensant et agissant pour son émancipation.’ Het comité had onder de franse intellectuelen aanvankelijk veel succes, in de zomer van 1935 maakte het bekend 8532 leden te hebben geworven. Op het voorbeeld van *Vigilance* zou in 1936 in Nederland het *Comité van Waakzaamheid* worden opgericht. (Zie de brief van 10 juli 1936).

Rivet = Paul Rivet (1876-1958), taalgeleerde en antropoloog (Amerikaanse Indianen), stichter van het Musée de l'homme te Parijs, was voorzitter van het *Comité de vigilance des intellectuels antifascistes* (C.I.V.A.). Versloeg in de zomer van 1935 met een grote meerderheid van stemmen zijn ultra rechtse tegencandidaat in de verkiezingen voor de Parijse gemeenteraad (vijfde arrondissement).

Langevin = Paul Langevin (1872-1946), theoretisch natuurkundige, droeg reeds in de eerste fase bij tot de relativiteitstheorie, maar zijn grootste bekendheid verwierf hij op het gebied van het magnetisme. Ook als pedagoog was Langevin bekend (zie zijn *La valeur éducative de l'histoire des sciences*); hij droeg in belangrijke mate bij tot het opstellen van plannen voor onderwijsvernieuwing.

Du Perron, 3 juli 1935

‘het protest-Marsman’ = Het protest tegen het bestuur van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde, dat geweigerd had de van der Hoogtprijs 1935 aan Marsman toe te kennen, stond afgedrukt in *Het Vaderland* van 29 juni 1935 en was ondertekend door 81 Nederlandse en Belgische schrijvers, intellectuelen en kunstenaars. Zie ook de noten bij de brieven van 15 juni en 11 juli 1935.

‘die nieuwe *Kroniek v. Hedend. Kunst en Cultuur* (door jou besproken)’ = Ter Braak besprak het eerste nummer van de *Kroniek van Hedendaagsche Kunst en Cultuur* onder de redactie van L.P.J. Braat, Ed. de Nève, Johan Polet, Jan Wiegers en Mathieu Wiegman. Het nummer bevatte ‘een belangrijk interview’ over het individualisme met André Malraux, hem afgenomen door C. Wijss (zie verder de aantekening bij de brief van 16 juli 1935).

Ter Braak, 4 juli 1935

‘het portret van Buckland Wright’ = John Buckland Wright te Parijs maakte het frontispiece van *Het Tweede Gezicht* naar een foto. Uit een brief van mevr. du Perron-de Roos, van begin 1935, blijkt dat de kunstenaar aanvankelijk dacht dat Ter Braak klein was: hij mat, zoals Ter Braak in zijn [notitieboekje-1934](#) noteerde, 1.87 m. (Voor [het portret van Buckland Wright](#) zie *Schrijvers Prentenboek 5, Menno ter Braak*, p. 30.) Du Perron gaf als zijn lengte op: 1 m. 66, zie EdP., [V.W. 5, p. 199](#).

‘heeft hij niet voor de maatschappij bedankt’ = Wat betreft deze en volgende brieven die betrekking hebben op Vestdijks aanvaarding van het lidmaatschap van de Mij. voor Letterkunde, zie ook: S. Vestdijk, *Gestalten tegenover mij*.

‘Panferow c.s.’ = ‘Het belangrijkste resultaat van dit Congres zal ongetwijfeld zijn... dat bij de “burgerlijke” (d.w.z. niet-communistische) auteurs het scepticisme jegens de culturele bedoelingen van de Sowjet-Unie is toegenomen. Want uit de naïef-optimistische, soms bijna komisch-arrogante redevoeringen van typische “nieuwe” Russische schrijvers als de heren Luppol, Koltzof en Panferof, die in de overvloedigste termen ons steeds maar van de zegeningen van het Sowjet-regiem vertellen en zelfs voor de leegste banaliteiten niet terugdeinzen, is niets te halen, dat voor West-Europeanen aantrekkelijkheid zou bezitten, laat staan, dat samenwerking op enigerlei basis binnen het bereik van de praktische mogelijkheden zou liggen.’ (MtB., [Het Vaderland 24 juni 1935](#), V.W. 4, p. 580).

‘als zij met alle geweld ergens willen staan’ = In tegenstelling tot wat vaak gedacht, en ook wel geschreven wordt, zijn Gide en Malraux nooit lid van de communistische partij geweest.

A.s. Zondag schrijf ik over *Die Moorsoldaten* van Langhoff en *Le Temps du Mépris = Menselijkheid*, n.a.v. Langhoff en Malraux, verscheen in [Het Vaderland van 7 Juli 1935](#), zie MTB., V.W. 5, p. 549.

Du Perron, 4 juli 1935

‘de heer Dominicus in zijn ingez. stuk’ = In een ingezonden brief in *Het Vaderland* van 1 juli 1935 stelde F.C. Dominicus voor om pogingen in het werk te stellen om het begane onrecht tegenover Marsman goed te maken.

Du Perron, 6 juli 1935

De laatste alinea is geschreven op de achterzijde van de envelop. Poststempel: Paris XVI, 15.30-6-VII-1935.

Ter Braak, 7 juli 1935

‘een boekske van Huizinga’ = *Nederland's Geestesmerk* (1935).

Du Perron, 7 juli 1935

‘Eduard Vettermannen’ = Eduard Veterman (1901-1946), toneelregisseur, toneel- en romanschrijver.

Du Perron, 9 juli 1935 (1)

‘onderscheiden à la Dr. Jan de Vries’ = Slaat waarschijnlijk op de houding van prof. dr. Jan de Vries in de kwestie-Marsman. Prof. de Vries was voorzitter van de jaarvergadering van de Mij. v. Letterkunde, liet als zodanig de leden in het onzekere over zijn mening, maar tekende enkele dagen later wel het protest tegen het niet toekennen van de prijs aan Marsman.

Du Perron, 9 juli 1935 (2)

front-unisten = De gebeurtenissen van 6 Februari 1934 te Parijs (zie de noot bij de brief van 10 januari 1934) hadden al gauw grote invloed op de verhouding tussen socialisten en communisten: hun vijandschap verminderde (dat de laatsten de eersten tot dan voor sociaal-fascisten hadden uitgemaakt, zoals Du Perron schreef in het laatste hoofdstuk van *Het land van herkomst*, EdP., [V.W. 3, p. 527](#), is geen romanciers vrijheid, maar werkelijkheid). Maar misschien nog belangrijker voor de verhouding tussen de beide linkse partijen was het Zevende Congres van de Komintern van 1934, dat de politiek van het Volksfront inluidde. Van 23 tot 26 Juni 1934 hielden de communisten te Ivry een nationale vergadering met slechts één punt op de agenda: ‘L'organisation du Front Unique de lutte anti-fasciste.’ Op 27 Juli 1934 werd een ‘pacte d'unité d'action contre le fascisme’ getekend door socialisten en communisten, maar de eerste publieke manifestatie van het Volksfront (*Front populaire* of *Front uni*) vond op 18 Januari 1935 in de salle Bullier te Parijs plaats. Daar omarmde, in de woorden van Arthur Koestler in *The God that failed*, de oud-leider van de communisten Marcel Cachin het sociaal-fascistische reptiel Léon Blum. Koestler laat deze gebeurtenis zich echter afspelen op 14 Juli 1935: de dag waarop het Volksfront zijn getalsterkte demonstreerde tegenover de *Croix de feu* en het fascisme, een manifestatie die was voorbereid door een op 17 Juni gevormd comité o.l.v. Victor Basch, voorzitter van de *Ligue des droits de l'homme* (zie de noot bij de brief van 19 februari 1934). Voor de 14e Juli 1935, zie ook de aantekening bij de brief van 16 juli 1935.

‘je stuk over PEN-club en Maatschappij in Panopticum’ = *Ons Volkskarakter*, MtB., [V.W. 4, p. 587](#).

‘je franse rede’ = De tekst van het *Discours sur la liberté*, door Ter Braak op 22 Juni 1935 op het Congres van Schrijvers te Parijs uitgesproken, verscheen in [Forum, jrg. 1935, p. 649](#). Over de vrijheid zei Ter Braak o.m.: ‘On devrait toujours se représenter que les mots - et le mot de liberté comme tout autre - tendent à nous rendre esclaves de la grammaire. Le mot de liberté est évidemment chargé de séduction grammaticale, car il nous incite à considérer à travers un seul vocable un ensemble de situations très différentes. D'où notre indifférence passéé, d'où également notre confusion présente, maintenant qu'en Europe parler de liberté est brusquement devenu un devoir. Comme si un mot en soi pouvait avoir de l'importance! Comme s'il agissait de refuser ce mot à quelques-uns, de ne l'accorder qu'à moitié à d'autres! J'ai autrefois... signalé qu'on ne peut dénier au national-socialisme lui-même une certaine conception de liberté, une conception idéologiquement fondée, et j'ai alors comparé cette notion à la conception moyen-âgeuse de la “libertas”, issue de Saint-Augustin. “Libertas” n'est dans la terminologie du moyen-âge qu'un des degrés de l'indispensable “servitus”, de même que “pax” signifie à peu près: “guerre permanente contre le diable et les siens”. Ce que Saint-Augustin et l'homme du moyen-âge ont pu concevoir sous le mot de “libertas” est donc affaire de psychologue, mais qu'ils n'aient pas songé à “liberté, égalité, fraternité” en écrivant ce mot, personne n'en doutera.’

Chiaromonte = Op 6 Juli 1935 schreef Du Perron aan J. Greshoff: 'Mijn grote ontdekking van het congres was de nadere kennismaking met Chiaromonte, een alleraardigste Italiaanse jongen, die er ook meer dan zijn bekomst van kreeg'. Zie verder de aantekening bij de brief van 29 augustus-6 september 1935.

'een paar verzen van Van Hattum' = De verzen *Ik dacht mij in, Adreswijziging* en *140 Pond*, van Jac. van Hattum (1900-1981).

Ter Braak, 11 juli 1935

'het stukje panopticum over de Maatschappij' = [Oms Volkskarakter](#), MtB., V.W. 4, p. 587.

'Het Bestuur is, dit terzijde, gisteren afgetreden' = Op het aftreden van het bestuur van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde leverde Ter Braak commentaar in een stuk in [Het Vaderland van 20 Juli 1935](#), getiteld: *Wat is waardigheid?* Ter Braak schreef o.m.: 'Schrijver dezes heeft destijds voor het hem aangeboden lidmaatschap der Maatschappij bedankt; hij zou, mocht men ooit op het onwaarschijnlijke idee komen hem te bekronen, eveneens voor de prijs bedanken; maar dat neemt niet weg, dat hij het mogelijk acht, dat de heer Marsman een onderscheid maakt tussen het lidmaatschap van de Maatschappij en de prijs, die de heer van der Hoogt aan die Maatschappij toevertrouwd als een waardering van "dichters of schrijvers van letterkundig proza". De Maatschappij is inderdaad niets anders dan "trustee", zoals de Commissie in haar brief aan het Bestuur zeer terecht heeft opgemerkt; zoal niet formeel, *dan des te meer moreel!* Maar wat beweert het Bestuur? "Het Bestuur heeft gemeend, dat het de Maatschappij belachelijk en verachtelijk zou maken en haar waardigheid te grabbel gooien met aan dat advies (van de Commissie) gehoor te geven." En toch, dat belachelijk en verachtelijk maken van zichzelf en dat te grabbel gooien van eigen waardigheid zou het enige royale gebaar geweest zijn, waaruit een ieder had kunnen opmaken, dat het Bestuur kon onderscheiden tussen *verenigingsbelangen* en *literaire betekenis!*' (Zie ook de noten bij de brieven van 15 juni en 3 juli 1935).

Du Perron, 11 juli 1935 (1)

'toch leest men in *Forum...* dat je zo met "intelligentie" werkt' = In [Forum, jrg. '35, p. 705](#), trachtte Walschap te bewijzen dat Ter Braak niemand zijn gebrek aan intelligentie zou mogen verwijten. Ter Braak's 'wichelroede, de intelligentie', was geen garantie voor wijsheid en zelfs boven wijsheid verkieslijk leek Walschap 'gelukkig zijn en zeg niet dat geluk en intelligentie elkaar niet uitsluiten.'

'dien gebeukten acteur' = Wolfgang Langhoff (1901-1966), de schrijver van *Die Moorsoldaten* (1935), was acteur.

Du Perron, 11 juli 1935 (2)

'Zou je zo goed willen zijn bijgaand stukje in *Het Vaderland* te plaatsen' = Antwoord aan A.M. de Jong, als ingezonden brief in *Het Vaderland* van 13 Juli geplaatst, zie Du Perrons brief van 16 Juli 1935.

Du Perron, 12 juli 1935

'Onze correspondentie toen je met de Vlamingen in zee wou' = Zie de brieven van 22, 24 en 25 september en 7 en 8 oktober 1933.

'Hierbij overigens de brief van Vestdijk' = Op 9 Juli 1935 schreef S. Vestdijk aan Du Perron: 'Beste Eddy, Mijn voornaamste motief bij het aanvaarden van dat lidmaatschap was de f 1000. - : geldzucht

du en geen eerezucht, en ik zie niet in waarom ik in dezen karakterlozer ben dan Marsman, wanneer hij diezelfde f 1000. - geaccepteerd had, wat hij zeker zou hebben gedaan. Ten bewijze, dat hij over mijn lid-worden anders denkt dan jij je voorstelt, diene, dat hij, met Engelman, tegenover Nijhoff het plan opgeworpen had om mij (met Van Eyck) in die commissie te duwen, in plaats van Nijhoff en Coster. Dit was al bij hem op gekomen *voordat* ik in U. kwam, voordat hij dus weten kon of ik de benoeming al of niet accepteerde. Zijn gedachtengang was: beter wat goede mensen in die commissie dan allemaal Jo van Dullemen-de Wits, waardoor de prijs dan *voorgoed* verloren zou gaan voor hen die hem verdienden; zoals je ziet een redenering, Julien Sorel waardig. Alles bij elkaar genomen zie ik niet in waarover je je zo druk maakt; het weigeren van dat lidmaatschap is na Slauerhoff, Den Doolaard, etc. toch niet zo'n *erg* sterk bewijs van karakter meer, vind ik.'

(Zie ook: S. Vestdijk, *Gestalten tegenover mij*).

Du Perron, 16 juli 1935

'Dank voor het plaatsen van het stukje tegen De Jong' = In *Het Volk* van 10 Juli 1935 had A.M. de Jong enkele bittere opmerkingen gemaakt over de keuze van de Nederlandse afgevaardigden naar het schrijverscongres in Parijs. Du Perron reageerde met een ingezonden brief aan *Het Vaderland* van 13 Juli '35. Hij noemde de namen van wie hij had uitgenodigd en schreef vervolgens: 'Jef Last en ik zelf waren eerder uitgenodigd door de organisatoren...; Nico Rost maakte deel uit van de Hollandse "delegatie" door met Jef Last mee te komen. Het bestaan van den heer A.M. de Jong was mij inderdaad bekend - zoals door hemzelf wordt aangenomen - maar ik heb niet aan hem gedacht, wellicht uit een oude gewoonte niet aan hem te denken. Henriëtte Roland Holst deelde ons later mede, dat zij de haar gestuurde uitnodiging niet had ontvangen, daar zij, ongesteld en van adres veranderd zijnde, niet al haar post kreeg doorgezonden. Om verschillende redenen, niet in het minst in dit geval haar bekendheid in het buitenland, was haar afwezigheid een oneindig groter verlies voor Congres en Nederlandse "delegatie", dan het verlies, dat de heer De Jong boven alles schijnt te betreuren.'

'die groene Kultuur-kroniek' = Volgens Ter Braak gaf de 'groene verfstof' op het omslag van de *Kroniek van Hedendaagsche Kunst en Kultuur* af ([Het Vaderland, 1 Juli 1935](#)). In dat nummer van de *K.v.K.e.K.* publiceerde Jef Last *Invocations*, opgedragen 'à son ami André Gide'.

'een boek over Zapata' = Dit werk staat niet vermeld op de lijst van in 1935 door Du Perron gelezen boeken. Mogelijk heeft hij over de Mexicaanse boerenleider gelezen: H.H. Dunn, *Zapata, l'Attila du Mexique* (Parijs, 1934).

'Eenige anecdoten over de 14e Juli' = Zie *Het Vaderland* van 17 Juli 1935, waarin o.m. verteld wordt van de man die uit een venster hing en die toen de groep van *Vigilance* voorbijging, juichte: 'Leve de geleerden, nooit moeten ze sterven!' hetgeen, zoals een jonge schrijfster in dezelfde groep opmerkte, een beetje beangstigend was voor de jongste generatie van geleerden, die ook eens zijn plaats hoopt in te nemen. Aan deze betoging van het Volksfront, die in alle rust verliep, namen volgens *Het Vaderland* 400.000 mensen deel (volgens de Parijse politie: 100.000). Behalve socialisten, communisten en het comité *Vigilance* waren ook de radicaal-socialisten van Herriot, de vakbonden C.G.T. en C.G.T.U., en zelfs verenigingen als de *Travailleurs sans Dieu*, les *Amis des fêtes du peuple* en de *Union naturiste de France* present. De eveneens in goede orde verlopen tegendemonstratie van de *Croix de feu* verzamelde naar schatting 25000 mensen. Over deze Juli-dagen van 1935 zou Arthur Koestler, die destijds ook in Parijs woonde, later schrijven dat zij voor hem de tweede wittebroodsweken met de Communistische Partij waren (zie *The God that failed*), een enthousiasme waarin Koestler niet alleen stond, en dat contrasteert met het verzet tegen dat enthousiasme van Du Perron.

Du Perron, 17 juli 1935

‘Die “geschoren gorgel”’ = Zie de noot bij de brief van 8 februari 1935.

‘Walschap's treinreis’ = Zie *Xenophobie*, door G. Walschap, [Forum, jrg. 1935, p. 280](#), waarin de ik-figuur in de trein tussen Rome en Napels moet meemaken, hoe een lelijke Italiaanse matrone op de bank tegenover hem wordt verleid door een jong Italiaans zeeofficiertje.

‘het verhaal van René Berghen’ = *Het jeugdavontuur van Leo Furkins* in [Forum, jrg 1935, nr. 6](#) e.v..

Ter Braak, 19 juli 1935

‘Wat lezen zij’ = Ter Braak stuurde Du Perron een gekleurde prentbriefkaart van vóór de eerste wereldoorlog, waarop een paar op een bankje in het bos (bloemen naast zich), in een rose gekleurd boek lezen.

Ter Braak, 25 juli 1935

Rümke = De arts H. Rümke (1896-1961) was voorzitter van de Sociëteit voor Culturele Samenwerking te Den Haag.

‘Wel heb ik nog vlam gevat op Huizinga en hem in een panopticum met Gide vergeleken’ = In *Forum*, jrg. 1935, p. 822: [De Kaarten en het Spel](#), MtB., V.W. 4, p. 589.

‘Gide zegt juist een paar heel vieve dingen over de historie in de N.R.F. van April’ = Zie de *N.R.F.*, jrg. 1935, p. 510. Enkele van Gide's zinnen zijn door Ter Braak geciteerd in *De Kaarten en het Spel*.

‘Het artikel over Ortega’ = MtB., [V.W. 5, p. 557](#).

‘een bespreking van een huisvrouw van *De Smalle Mens*’ = Tonia de Bilt besprak *De Smalle Mens* in het *Critisch Bulletin*, jrg. 1935, p. 826. Zij ving aldus aan: ‘Hetgeen het lezen van Du Perrons boeken in hoge mate bemoeilijkt is de onverwerktheid der stof. Het materiaal is belangrijk, het is zelfs van zeer actuele waarde, maar de schrijver, schijnt het, stelt zich tevreden, het in ruwe toestand aan de lezer door te geven, met hier en daar zeer zeker een emotioneel commentaar, maar zonder dat veel arbeid der gedachte is verricht. Is hij lui, vraagt men zich af. Behoort hij tot het soort superieure luiards, die zich met een gordel van actie omringen om daarbinnen te kunnen voortslapen? De schrijfster dezer regelen, door een drukke werkkring genoodzaakt de gehele dag in de weer te zijn, kent deze luiheid maar al te goed.’ Ter Braak en Du Perron hebben niet geweten dat de ‘schrijfster’ Tonia de Bilt in werkelijkheid M. Nijhoff was.

‘Lees ook Coster contra Bordewijk’ = N.a.v. *Bint* schreef Dirk Coster in *De Stem*, jrg. 1935, p. 783, *Bint, of de kroning der schoften*, waarin hij de roman van Bordewijk een ‘even weerzinwekkend als giftig prul’ noemde.

Du Perron, 31 juli 1935

‘Ik ga 7 Aug. toch naar de Morvan’ = De Morvan (Keltisch: zwarte berg) is een bebost hoogland, ongeveer 200 km. ten zuiden van Parijs. De Du Perrons logeerden er, tot de 19e Augustus, bij de Malraux'; hun adres was, volgens Ter Braaks notitieboekje-1935: Levèque par Châteauneuf-Val-de-Bargis (Nièvre), een gehucht aan de N. 151 tussen Bourges en Auxerre, 20 km ten oosten van een dorp dat Du Perron, blijkens een briefkaart aan Greshoff, zo aardig vond: la Charité-sur-Loire.

Ter Braak, 2 augustus 1935

‘een lange brief van Huizinga’ = De humoristische auteur Leonhard Huizinga, achterneef van Menno ter Braak, gaf - ‘tot mijn spijt’, zoals hij het uitdrukte - geen toestemming om te citeren uit de brief van zijn vader, J.H. Huizinga, die in zijn [brief van 1 Augustus 1935](#) vooral inging op het vierde hoofdstuk uit *Politicus zonder Partij, Een zonde tegen de heilige geest*. J.H. Huizinga vond dat hoofdstuk briljant, maar toch te verwerpen om zijn negativisme.

Du Perron, 3 augustus 1935

‘Ik lees Xenophon, Sallustius en Macchiavelli’ = In het schrift, waarin Du Perron sinds 1935 aantekening hield van zijn lectuur, komt Xenophon niet voor.

Ter Braak, 21 augustus 1935

Regels geschreven op een prentbriefkaart van het Grand Hotel Jensch, gelegen aan het strand van Sestri Levante (ten zuidoosten van Genua). Poststempel: Sestri Levante, 21-8-35. Op 2 Augustus schreef Ter Braak van plan te zijn op 15 Augustus naar Sestri Levante te vertrekken, maar in zijn [notitieboekje-1935](#) noteerde hij dat zijn vakantie op 17 Augustus zou aanvangen, en dat hij diezelfde dag, of Zondag 18 Augustus - dat wordt niet geheel duidelijk - om 17.56 u. te Genua zou arriveren.

Ter Braak, 22 augustus 1935

Boven dit ongedateerde briefje van Ter Braak staat, in Du Perrons handschrift: ‘Uit Sestri, Aug. '35’. Ik dateerde deze brief: 22 Augustus, omdat hij een brief van Du Perron aan Greshoff van 20 Augustus 1935 beantwoordde, vgl.: ‘Ik las juist je brief bij Jan. Protest mijnerzijds tegen 1 ding: dat *Forum* alleen nog maar voor Vestdijk openstaat.’ In zijn brief van 20 Augustus had Du Perron geschreven: ‘In *Forum* is, geloof ik, alleen nog maar plaats voor Vestdijk.’

Du Perron, 22 augustus 1935

Kristal = *Kristal, Letterkundige Productie 1935* was een jaarboek; er werd niet vermeld door wie het was samengesteld.

Mevrouw van Lokhorst = Emmy van Lokhorst (1891-1970).

‘Ik heb verder een soort novelle in korte beschouwingen in petto over een mislukte vakantie in de franse provincie’ = Du Perron schreef over het verblijf bij de Malraux' in de Morvan notities, zie EdP., [V.W. 5, p. 105 \(Augustus\)-115](#).

‘Mijn eerste verhaal, tegelijk eerste hoofdstuk van mijn volgend boek’ = Du Perrons ‘volgende boek’ zou *Schandaal in Holland* (1939) worden, waaraan hij in Oktober 1937 zou beginnen.

Annie = Mevr. A. van Schendel-De Boers (1885-1976).

Ter Braak, 29 augustus 1935

‘7 Sept. zijn we waarschijnlijk weer in den Haag’ = In zijn [notitieboekje-1935](#) tekende Ter Braak als zijn laatste vacantiedag aan: Zondag, 8 September. Zie ook de brief van 29 augustus 1935.

Du Perron, 29 augustus-6 september 1935

‘En Jan, die in Sestri Columbus werd na Jean-Jacques’ = Jan Greshoff publiceerde in 1933 een bundel poëzie onder de titel *Jean-Jacques in 1933*. In 1935 verscheen *Een verloren zoon*, dat opent met een zestal gedichten onder de titel *Columbus zonder Amerika*.

Mencken = Henry Louis Mencken (1880-1956), Amerikaans satirisch essayist (*Prejudices*, 1917-1927) die, ook als leider, met George Jean Nathan, van de tijdschriften *Smart Set* en *American Mercury*, grote invloed uitoefende in de jaren vóór 1930.

‘De kwestie met Walschap over Decorte-de-bewonderde’ = Zinspeling op het stuk van Walschap in [Forum, jrg. '35, p. 705](#), waarin hij o.m. schreef: ‘De eerste de beste Bert Decorte, die een gedicht schrijft, schept iets, wat de intelligente al niet doet, want hij beaamt slechts of ontkent...’.

‘een panopticum... voor Anthonie Donker’ = In [Forum, jrg. 1935, p. 1024](#), schreef Du Perron een panopticum-stukje tegen Donker.

‘(dood van Astrid)’ = Koningin Astrid van België kwam 29 Augustus 1935 om het leven bij een auto-ongeluk tussen Luzern en Küsnacht, in Zwitserland.

‘een ...bespreking van *Mikrochaos*, door Vestdijk, in de *N.R.Ct*’ = In de *N.R.C.* van 29 Augustus 1935 bekende S. Vestdijk zijn bewondering voor Du Perrons gedicht *Hubertus bij zon en schaduw* (uit *Parlando*): ‘het charmantste hooglied der verveling’. Ook kreeg Vestdijk nergens de indruk dat Du Perron zich door ‘zijn fabelachtige vers-technische virtuositeit’ liet meeslepen.

‘een “bladzij” over de Colleone als vroeger over de kathedraal van Chartres’ = Rechts van de kerk van S. Zanipolo te Venetië bevindt zich het ruitersstandbeeld van de condottiere Bartolomeo Colleoni door Verrochio. Ter Braak schreef over de kathedraal van Chartres in [Het Carnaval der Burgers](#), MtB., V.W. 1, p. 64. Over zijn verblijf te Venetië schreef Ter Braak voor Het Vaderland [De Titiaan-tentoonstelling](#) (gedateerd 2 Sept. 1935) en [Albumblad voor S. Marco](#), MtB., V.W. 4, p. 598 en p. 604.

‘Dank voor de kaarten’ = Er zijn geen kaarten van Ter Braak uit Venetië in de correspondentie aangetroffen. Een foto van de Ter Braaks op de Piazza S. Marco is afgedrukt, met een foto uit Sestri Levante, in *Schrijvers Prentenboek 5, Menno ter Braak*, p. 29.

The Master of Ballantrae = Roman (1889) door Robert Louis Stevenson (1850-1894).

‘Eva Raedt-de Canter over Debrot's *Negerin*’ = Zie ook de brief van 21-24 november 1935, waarin Du Perron aan Ter Braak verzocht het stuk over Eva Raedt te schrappen bij de samenstelling van *Blocnote klein formaat*.

‘misschien gaat Chiaromonte met mij mee’ = Nicola Chiaromonte schreef: ‘I met Du Perron in Paris in 1934, through André Malraux, with whom I had been on friendly terms since 1931. I think I can say I liked Eddie immediately, and we soon became friends. I went quite often to visit him and Bep, his wife. It is through him that I met Ter Braak, first in Paris, and then in Holland in 1935, when I went to lecture in The Hague. It was, in fact, an occasion arranged by Du Perron and Ter Braak, mainly with the touching purpose of playing hosts to me in Holland. I will always remember Du Perron as one of the most open, lively, generous and altogether lovable men I ever met. A man from past times, really. A free individual, in the true sense of the words. Menno ter Braak, as I remember him (and unfortunately I saw very little of him after my trip to Holland: I think he came to Paris once in 1938 or

'39, after Munich, when the future looked sinister indeed), was a quite different kind of man: the most authentic disciple of Kierkegaard I ever met. Serious to the point of somberness. For a political exile like me, living in a country, France, where people (and, except for Malraux, especially intellectuals) did everything they could to hide from themselves the true state of things in Europe, in order to go on with their usual business, both Du Perron and Ter Braak were extraordinary examples of intellectuals fully aware of the fascist danger, and fully determined to oppose it, cost what it may'.

Nicola Chiaromonte (1905-1972) vestigde zich in Juli 1934 in Frankrijk, week in 1941 uit naar de Verenigde Staten, keerde in 1948 naar Parijs terug, maar woont sinds 1953 weer in Rome, waar hij toneelredacteur is van *Il Mondo* en waar hij, samen met Ignazio Silone (zie de aantekening bij de brief van 17 januari 1936), het maandblad *Tempo Presente* redigeert. Hij is de auteur van een studie over het toneel, *La situazione drammatica* (Milaan, 1959), en van essays en kritieken die zijn verschenen in o.m. *Partisan Review* (essay over André Malraux), *The New York Review of Books*, *Les Temps modernes* (jrg. 1948), *Preuves*, *Encounter*, *Der Monat*, *Merkur*, *La Stampa* en *Il Ponte*.

Ter Braak 'the most authentic disciple of Kierkegaard'? De Nederlandse lezer, beter bekend met het oeuvre van Menno ter Braak, zal het op dit punt moeilijk met Chiaromonte eens kunnen worden, zoals ook de Nederlanders die Ter Braak persoonlijk hebben gekend over zijn 'somberness' een andere opinie hebben dan de Italiaan, al beseft Chiaromonte dat in het bijzonder Ter Braak de laatste maal dat zij elkaar ontmoetten-tussen München en het uitbreken van de tweede wereldoorlog - weinig reden tot opgewektheid had.

Ter Braak, 9 september 1935

'Ik zag de Balilla van nabij' = De Balilla vormde de jeugdbeweging van het Italiaanse fascisme, gekleed in uniform.

'De *Blocnote* over Alain' = Deze notitie van Du Perron verscheen in [Forum, jrg. 1935, p. 994](#), maar werd niet opgenomen in het Verzameld Werk.

'die mohammedaan met den Chinees' = Zie [Forum, jrg. 1935, p. 1210](#) - een notitie die later werd opgenomen in het *Scheepsjournaal van Arthur Ducroo*, EdP., [V.W. 5, p. 333](#). Het verhaal dat Ter Braak bedoelde was dat van de Indiase mohammedaan op Java, Goelam Mohammed, die in een trein door een Chinees werd aangesproken. 'De Chinees', schreef De Perron, 'was scheel en gehavend, en wilde na enkele woorden weten hoe het mogelijk was om aan God te geloven. Na vruchteloos op het landschap gewezen te hebben, vroeg Mohammed: - Maar mag ik mijn vriend dan vragen wie hem zelf gemaakt heeft? - De Chinees antwoordde: - Mijn vader en moeder. - Dat kan ik niet geloven, zei vriendelijk Mohammed; want als de vader en moeder van mijn vriend mijn vriend gemaakt hadden, hadden zij hun zoon mooi gemaakt, bekoorlijk als geen ander, maar niet zo verrot als ik hem voor mij zie. (Letterlik: *Tapi tida begini boesoek.*)'

Du Perron, 10 september 1935

Regels geschreven op een briefkaart, afgestempeld: Brussel, 11-IX-1935.

Z. = D. Zijlstra (zie de aantekening bij de brief van 19 maart 1931).

Du Perron, 11 september 1935

'maar eerst op de 23e' = Nicola Chiaromonte hield zijn lezing over het fascisme op 23 September 1935 voor de Sociëteit voor Culturele Samenwerking te Den Haag.

Du Perron, 28 september 1935

'het stuk van Romein vond ik flink vervelend' = Het bedoelde stuk van J. Romein was *De Dialektiek van de Vooruitgang* in [Forum, jrg. 1935, p. 752](#) e.v. en [p. 828](#) e.v.

'Gisteren eindelijk thuis gekomen' = Waarschijnlijk heeft Du Perron van Zondag 22 tot Vrijdag 27 September 1935 bij de Ter Braaks gelogeed. In het [notitieboekje-1935](#) schreef Ter Braak op Zondag 22 September: 'Eddy' (zie ook de brief van 11 september 1935).

Ter Braak, 2 oktober 1935

Klaas Klarenberg = Nicola Chiaromonte.

Ter Braak, 3 oktober 1935

'Adoea schijnt gebombardeerd' = Op 2 Oktober 1935 hield Mussolini een toespraak waarin hij er geen twijfel meer over liet bestaan dat Italië op het punt stond de oorlog tegen Ethiopië, of Abessynië zoals het land toen heette, te beginnen: 'Met Abessynië hebben wij veertig jaar lang geduld gehad. Thans is het genoeg.' (Die 'veertig jaar geduld' slaan op de Italiaanse nederlaag in 1896 tegen Menelik, die tot gevolg had dat de Italianen hun veroveringsplannen opgaven). 3 Oktober 1935 deelde de negus Haile Selassie de Volkenbond mede dat Italiaanse vliegtuigen de grensstad Adoea hadden gebombardeerd. De Italianen gaven de volgende dag toe 'op het fort' te hebben gemikt, omdat... hun verkenningsvliegtuigen zouden zijn beschoten.

Du Perron, 3 oktober 1935

'Zo'n "zaken"-reis als ik onlangs in Holland maakte, doe ik nooit weer.' = Begin Oktober 1935 schreef Du Perron aan Jan van Nijlen: 'Ik ben nu eigenlijk net terug uit Holland, waar ik een jachtige, zeer vermoeiende tien dagen doorbracht, ook o.a. met het oog op een "baan", maar zoowel bij Querido als elders, over de heele lijn was het niets dan bot... In ieder geval is "de pen als broodwinning" ook onzin; ik heb hierover uitvoerig gesproken met Querido, die mij op dit gebied mijn laatste hoop ontnomen heeft.'

Du Perron, 7 oktober 1935 (1)

'Mussolini ha sempre ragione' = Een notitie in de serie *Blocnote klein formaat*, [Forum, jrg. 1935, p. 1212](#).

'misschien vervalt de noot over Mussolini-Matteotti' = Zie [Forum, jrg. 1935, p. 1214](#). EdP., V.W. 5, p. 119.

'de 2 blzn. over het mens de Canter' = Deze bladzijden zijn door Du Perron nooit gepubliceerd.

'de slotnoot over Abessynië' = Vermoedelijk is hiermee het stuk bedoeld op [blz. 1216 van Forum, jrg. 1935](#), gedateerd 11 Oktober, EdP., V.W. 5, p. 125. Het werd geschreven n.a.v. het *Manifeste des intellectuels français pour la défense de l'Occident et la paix en Europe*, uitgegeven op 4 Oktober 1935, voornamelijk geredigeerd door Henri Massis, en o.m. ondertekend door Ch. Maurras, Pierre Drieu la Rochelle, Mgr. Baudrillart, Gabriel Marcel en Henri Ghéon. Het manifest waarschuwde tegen de sancties die de Volkenbond zich voornam tegen Italië te nemen en het oorlogsgevaar dat daaruit zou ontstaan. Het verzette er zich tegen dat Italië, de beschaving, en Abessynië, de barbarie, als gelijkwaardig werden behandeld. Het Europese conflict dat het resultaat van de sancties zou zijn 'ne serait pas seulement un crime contre la paix, mais un attentat irrémédiable contre la civilisation d'Occident, c'est-à-dire contre le seul avenir valable, qui, aujourd'hui comme hier, soit ouvert au genre humain.'

Du Perron, 7 oktober 1935 (2)

'maar met de datum van 7 October (verander 4 in 7)' = De datum zou 11 Oktober worden, zie de vorige aantekening.

Du Perron, 9 oktober 1935

'je stuk over Rembrandt' = *Wie was Rembrandt?* verscheen [6 Oktober 1935 in *Het Vaderland*](#), MtB., V.W. 4, p. 26.

'Kuyle kan misschien wat meditatiever' = Tegen Kuyle schreef Du Perron een polemisch stukje dat in het [laatste nr. van *Forum*, p. 1215](#) werd geplaatst.

Regels geschreven op een briefkaart, poststempel: 9-X-1935.

Ter Braak, 10 oktober 1935

'Ik dementeer dit alles in Het Vad.' = Ter Braak zou het stuk van Toussaint van Boelaere in het *Alg. Handelsblad* niet dementeren, wel werd op 12 Oktober 1935 in *Het Vaderland*, onder de kop: 'De Tijd over de val van het cynisme' het stuk geciteerd dat *De Tijd* aan het verdwijnen van *Forum* wijdde.

'Zelfs *Den Gulden Winckel* is door de uitgever... versjacherd' = Zie de brief van 21 november 1935 en de aantekening daarbij.

'Vind je Beckmann niet goed?' = In [Forum, jrg. 1935, p. 998](#), introduceerde Ter Braak de tekenaar Jaap Beckmann, van wie in hetzelfde nummer enkele pentekeningen werden opgenomen.

De twee laatste alinea's waren geschreven op de achterkant van de envelop.

Du Perron, 16 oktober 1935

'Je stuk over de revolutionaire auteurs' = Ter Braak besprak *De ontwikkeling der literatuur in Sovjet-Rusland* door dr. K.F. Proost en Gogol's *Avonden op Dikanjka* in [Het Vaderland van 13 Oktober 1935](#), MtB., V.W. 5, p. 603. Op grond van deze datum dateerde ik deze op een briefkaart geschreven regels van Du Perron: 16 Oktober 1935. Het poststempel is nl. onleesbaar.

'Bravo voor Pantjerov!' = In zijn bespr. van het werk van dr. Proost citeerde Ter Braak de uitspraak van 'de Russische boerenschrijver' F. Panverov: 'Bij Tolstoi en Dostojevsky wordt alles op menselijke verhoudingen opgebouwd; ik zie het echter dieper. Wat kan ik van de klassieken leren? Niets. Heeft iemand van hen over de veengronden geschreven? Ik heb zelf echter het veenvraagstuk tot in de kleinste onderdelen bestudeerd...', MtB., V.W. 5, p. 606.

'het stuk van bolle Ton' = In *De Tijd* van 10 Oktober 1935 was een ongesigneerd stuk gepubliceerd onder het hoofd *Welkom Afscheid*, dat aldus aanving: 'Het bericht, dat... *Forum* met ingang van Januari as. zal ophouden te verschijnen... kan in onze kringen niet anders dan gunstig ontvangen worden.' *De Tijd* betreurde het dat de Hollandse redactie onder aanvoering van Menno Ter Braak 'te zeer helaas beïnvloed (werd) door zijn bewondering voor de middelmatige auteur E. du Perron, een open vijand van de hem in zijn jeugd aangeleerde katholieke geloofsbelijdenis... Hoe een man als Marnix Gijsen zijn naam heeft kunnen geven aan een maandblad, waarin de kille, doodse mentaliteit van deze Du Perron de toon aangaf, blijft een raadsel, wellicht alleen oplosbaar door een Zuid-Nederlandse behoefte om zich in het Noorden, hoe dan ook, te doen gelden als rechthebbende stem.

Het verdwijnende maandblad is in deze kolommen meermalen bestreden wegens de decadente levenshouding van de redactie, die, blasé van alle idealisme, zich in een studentikoze geringschatting der eerste levenswaarden of in een wraaklustige verontwaardiging jegens de Europese cultuur te buiten ging aan cynische ontkenning van de adel der menselijke natuur'. *De Tijd* gaf ook nog deze karakteristiek: 'Een anti-katholicisme, in felheid aan het Duitse anti-semietisme verwant, maar in suggestieve insinuatiekraft dit verre overtreffende, was het geestelijk kenmerk van verscheidene medewerkers.'

'Guilloux 1e rangs' = Over Louis Guilloux' *Le sang noir* - één van de geliefde romans van Dylan Thomas - zie o.m. EdP., [V.W. 5, p. 187](#).

Du Perron, 17 oktober 1935

Regels geschreven op een briefkaart, poststempel: 18-X-1935.

'Dan: Grààg Huizinga' = Het betreft hier *In de schaduwen van morgen* (1935).

'het art. van Halbo C. Kool over mij' = Halbo C. Kool besprak *Het Land van Herkomst* in *Critisch Bulletin*, jrg. 1935, p. 1034. Hij had waardering voor de Indische gedeelten, niet voor de Europese: 'De dertigjarige Ducroo is een polemische natuur, die met enkele weinige vrienden over de cultuur en haar veelzijdige problemen vaak en graag spreekt, totdat het bijna essays worden. Hoe gaarne hem dit genoeg gegund zij, wanneer zij zozeer theoretisch blijven en blijven moeten, omdat het contact met wat wij nu eenmaal als werkelijkheid aanduiden, volkomen denkbeeldig blijft, mist men de uitvoerige weergave daarvan liever dan te moeten lezen van in wezen machteloze en anarchistische haat tegenover notarissen en advocaten, tegenover de "weerbare formules"; voor een ogenblik is dat heel amusant, op den duur wordt het stierlijk vervelend, hoe pijnlijk de hele geschiedenis ook voor Ducroo zelf geweest moge zijn of nog is. Het lamenterende rijkeluiszootje-in-moeilijke-omstandigheden moge meelijwekkend zijn, als men hem een paar uur op bezoek heeft gehad en het verhaal geduldig heeft aangehoord, gelooft men het wel en geeft er de voorkeur aan de krant te lezen...' Kool verweet Du Perron ook nog zijn 'onduidelijke zinnen.'

Ter Braak, 20 oktober 1935

'een stuk over de N.S.B.-poëzie' = [15 Oktober 1935](#) schreef Ter Braak een stuk in *Het Vaderland*, getiteld *Fascistische poëzie*, n.a.v. *De Jonge Leeuw*, door George Kettmann jr.

'tegen de landdag van Mussert' = 12 Oktober 1935 werd, op een weiland aan de Leyweg onder Loosduinen te Den Haag, de vierde zg. landdag van de N.S.B. gehouden, volgens de landdagleiding bezocht door 35000 mensen. Ir. A.A. Mussert voerde er het woord. Ter Braak bezocht 16 Oktober 1935, in een autobus-remise van de H.T.M. aan de Fruitweg te Den Haag, een zg. kettlingdemonstratie, georganiseerd door de plaatselijke raad van de S.D.A.P. en de Haagse Bestuurdersbond, en gehouden onder de leuzen: 'Voor de democratie' en 'Tegen de dictatuur'. Er werd gesproken door Koos Vorrink, voorzitter van de S.D.A.P. Volgens *Het Volk* zouden 50.000 bezoekers deze demonstratie hebben bijgewoond.

'over het boek van Huizinga' = Zie MtB., V.W. 5, p. 625 en [Het Vaderland 27 oktober 1935](#).

Boudier-Bakker = Zie MtB., V.W. 5, p. 609 en [Het Vaderland 20 oktober 1935](#).

Du Perron, 22 oktober 1935

‘mijn stuk tegen Van Duinkerken’ = Zie EdP., [V.W. 6, p. 631](#), alsook de Verantwoording bij dl. 6 van het V.W. Het stuk heette: *Kleine bijdrage tot de kennis van een katholieke voorlichting en strijdmethode*.

‘de club van Rühmke-Kramers’ = De Sociëteit voor Culturele Samenwerking te Den Haag.

‘Las je het allervermakelijkste stuk van Donker’ = In de N.R.Ct. van 19 September 1935 besprak Anthonie Donker *Van Vrijheid en Dood* door A. den Doolaard. Donker stak daarbij de draak met de sterke verhalen van Den Doolaard over de eigen ski- en alpinisten-prestaties in Joego-Slavië en Bulgarije en de bewondering die hij daarmee bij de bevolking zou hebben geoogst.

Barrett-Browning = Elizabeth Barrett-Browning (1806-1861) was de schrijfstersnaam van Elizabeth Barrett, gehuwd met de dichter Robert Browning (1812-1889).

Boris Souvarine = pseudoniem van B. Lif š ič (1895-1984), Fransman van Poolse afkomst, was één van de oprichters van de Franse communistische partij waaruit hij in 1924 werd geroyeerd. Hij had zich namelijk verzet tegen de voorstelling van zaken die Moskou gaf over de toen beginnende oppositie van Trotski c.s. In overleg met J. de Kadet en in samenwerking met zijn vrouw bezorgde Du Perron een Nederlandse bewerking van *Staline, aperçu historique du bolchévisme* (1935), die in mei 1940 zou verschijnen.

Du Perron, 23 oktober 1935

‘een boekje van Gobineau’ = Vermoedelijk *Mémoire sur diverses manifestations de la vie individuelle* (1935), EdP., [V.W. 5, p. 55](#).

Regels geschreven op een prentbriefkaart, voorstellend Stendhal (Henri Beyle). Poststempel: Paris XVI-18-23-X-1935.

Ter Braak, 24 oktober 1935

‘Nu over je “verweer”’ = Slaat op Du Perrons *Kleine bijdrage tot de kennis van een katholieke voorlichting en strijdmethode*. Vgl. deze passage van Ter Braak met de verantwoording in EdP., [V.W. 6](#).

Du Perron, 29 [= 30] oktober 1935

‘Heeft Ina geprotesteerd’ = Het antwoord van Ina Boudier-Bakker verscheen in *Het Vaderland* van 27 Oktober 1935; een samenvatting er van vindt men in MtB., V.W. 5, p. 617 en [Het Vaderland, 27 oktober 1935](#).

Regels geschreven op een briefkaart, poststempel: 11.30-30-X-1935.

Du Perron, 2 november 1935

‘Je stuk erover’ = Voor Ter Braaks bespreking van *In de schaduwen van morgen*, zie MtB., V.W. 5, p. 625 en [Het Vaderland, 27 oktober 1935](#).

‘de briefkaart doe ik hier nu maar in’ = Het eerste gedeelte van deze brief is geschreven op een ongefrankeerde postkaart.

Ter Braak, 3 november 1935

‘Verder is Donderdag *De Pantserkrant* opgevoerd’ = *De Pantserkrant* werd 31 Oktober 1935 opgevoerd door de Rotterdamse Studenten Toneelvereniging onder regie van G.M. Waar jr. G.H. 's Gravesande besprak de opvoering, niet het stuk, in *Het Vaderland* van 1 November 1935. In zijn bespreking in *De Telegraaf* van 1 November schreef Cornelis Veth o.m.: ‘Dr. Menno ter Braak neemt in de brief (aan een vijandin van het toneel) aan, dat deze dame het stuk zijner onwaardig acht, en geeft niet onduidelijk te kennen, dat hij met dit oordeel instemt. Wat mij betreft, ik ben te beleefd om hem tegen te spreken’. En ook: ‘Moi qui vous parle, heb mij op een echt krantenbureau zelden verveeld, hier viel het luisteren mij soms zeer moeilijk’.

Sacha Guitry = Op [22 Oktober 1935](#) besprak Ter Braak een toneelstuk van Sacha Guitry (1885-1957) en formuleerde zijn bezwaar tegen auteurs van dat soort aldus: ‘Ieder effect dat zijn vlotte pen produceert, is bestemd om het te laten reproduceren door acteurs.’ Ook Henry Bernstein (1876-1953) en Henri Duvernois (1875-1937) waren in hun tijd succesvolle toneelschrijvers.

Du Perron, 3 november 1935

‘Bewaar deze laatste blik op het Trocadero’ = Voor de wereldtentoonstelling te Parijs in 1937, werd het huidige palais de Chaillot gebouwd op de plaats waar tot dan het zg. Trocadéro had gestaan, een gebouw ontworpen voor de wereldtentoonstelling van 1878, genoemd naar een in 1823 door de Fransen veroverd fort te Cadiz, en opgetrokken in Moorse stijl.

De laatste alinea was geschreven op de achterkant van de envelop, waarin Du Perron de briefkaart van het Trocadéro en het panopticumstuk verstuurde. Poststempel: Paris XVI. 17-5-XI-1935.

Ter Braak, 7 november 1935

‘de notitie over Fernandez’ = De notitie over Ramon Fernandez is blijkbaar het panopticumstukje, waarover Du Perron schreef in de brief van 3 november 1935 (zie ook de brief van 7 november 1935). Het stuk, geschreven n.a.v. een beschouwing van Fernandez over de Italiaans-Abessijnse oorlog in de *Nouvelle Revue Française*, verscheen in *Groot Nederland*, jrg. 1936, p. 93. Het was gedateerd: 3 November.

‘Ingesloten nog een document’ = Het document is niet meer aangetroffen.

Du Perron, 7 november 1935

De Sleutel = Orgaan van het Anti-Fascistisch Studenten Comité (A.F.S.C.) te Leiden. In *De Sleutel*, afl. 1, jrg. 1935, publiceerde Ter Braak [Student en Anti-Fascisme](#), MtB., V.W. 4, p. 344.

Du Perron, 8 november 1935 (1)

‘Lotje’ = Mevr. Charlotte Köhler (1892-1977), voordrachtskunstenaresse, zie de brief van 7 november 1935.

Du Perron, 8 november 1935 (2)

Ofschoon de vorige brief van 8 november 1935 door Du Perron werd gedateerd: ‘Vrijdag’ en deze brief van 8 november ‘Donderdagmiddag’, zijn ze toch in deze, ogenschijnlijk ‘verkeerde’ volgorde afgedrukt. Boven de vorige brief stond nl. eerst ‘Donderdag’, maar deze dag werd door Du Perron doorgekrast en vervangen door ‘Vrijdag’. Nu blijkt al uit de eerste zin van de brief, gedateerd ‘Donderdagmiddag’, dat deze geschreven moet zijn na de brief, gedateerd ‘Vrijdag’, d.w.z. Du Perron heeft zijn vergissing herhaald, en, anders dan in de eerste brief, vergeten die te herstellen.

'het boek van Proost' = *De Ontwikkeling der Literatuur in Sowjet-Rusland*, door dr. K.F. Proost (zie de brief van 16 oktober 1935 en de aantekening daarbij).

'Je stukje tegen Ritter' = In het *Utrechts Dagblad* van 2 November 1935 protesteerde P.H. Ritter jr. tegen Ter Braaks beschuldiging van plagiaat, dat zou zijn gepleegd door Ina Boudier-Bakker in haar roman *Vrouw Jacob*. Ter Braak beantwoordde Ritter in [Het Vaderland van 5 November 1935](#).

Ter Braak, 11 november 1935

Ook doe ik hierbij twee niet te evenaren reacties = Deze documenten zijn verloren gegaan.

Révolte des *Anges* = Over dit werk van Anatole France, zie Ed P., [V.W. 2, p. 140](#).

Du Perron, 11 november 1935

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel onleesbaar.

'Het stuk over Vestdijk' = *Over S. Vestdijk* verscheen in [Groot-Nederland, jrg. 1935, p. 560](#). Du Perron noemde het opkomen van Vestdijk de voornaamste literaire gebeurtenis van de laatste jaren. Du Perron vertelde hoe hij met de poëzie van Vestdijk - 'dikke schoolschriften vol' - kennis maakte door Slauerhoff, wiens invloed in deze gedichten Du Perron wel hinderlijk vond. Vestdijk stelde daarop voor dat hij die invloed er uit zou werken. 'Het leek een hachelijk ondernemen, maar geen half jaar later was hij er bijna volledig in geslaagd. Dezelfde dikke cahiers schenen verzen af te scheiden waarin van slauerhoviaanse tics en wendingen alleen voor een zeer scherp zoeker, en dan voor een die vooraf gewaarschuwd was, nog iets viel te ontdekken... Nog aarzelend, en vooral ietwat huiverig gebleven tegenover een overdaad waarmee men, in de traditie van de nederlandse "jongere" poëzie, op slag tien bundels had kunnen maken, bracht ik een kleine keuze naar een redactievergadering van *Forum*; ik vreesde vooral het oordeel van Ter Braak, toen onwilliger misschien nog dan nu tegenover wat zich aandienende in de "versluiering van een roes met woorden". Dwaling: Ter Braak bleek meteen veroverd, en zelfs geestdriftiger dan ik, vooral voor één lang gedicht, vol originele beelden en gedachten, vond hij: *De Parasiet*... Maar twee maanden na *De Parasiet* verscheen Vestdijk's eerste verhaal, *Ars Moriendi*, speciaal voor het tijdschrift geschreven. Ik had hem gezegd dat wij vooral aan korte verhalen behoefte hadden; hij had gevraagd van welk soort, welk formaat ongeveer, en achteloos, maar zonder enige grootspraak (dit gemis aan grootspraak is zeer karakteristiek voor Vestdijk) erop laten volgen: - O, ik denk wel dat ik zoiets voor jullie kan maken. - Voor een "beginning" dus, al was deze beginning van onze leeftijd, leek *Ars Moriendi* ons eenvoudig meesterlijk; ik ben deze mening nog toegedaan sinds ik het verhaal in de boekpublicatie heb overgelezen.' Zie EdP., V.W. 6, p. 15.

'den heer Weissglas' = W. Weissglass was voorzitter van het Leidse A(nti) F(ascistische) S(tudenten) C(omit ).

Du Perron, 12 november 1935

'Je bespreking van *Kristal* is alleraardigst; die van *De Korte Baan* wel erg summier' = Op [10 November 1935 verscheen in Het Vaderland](#) "Twee Representaties", zie MtB., V.W. 5, p. 632.

Du Perron, 13 november 1935

Regels geschreven op een briefkaart, poststempel: Paris XVI-11.30-13-XI-1935.

Du Perron, 15 november 1935

Regels geschreven op een briefkaart, poststempel: Paris, Rue Littré-11-15-XI-1935.

‘Daarnet *Forum*’ = [Forum van November 1935](#) bevatte, voor wat betreft de Nederlandse afdeling: *De Opheffing van Forum* (redactioneel); *Hemelse en Aardse poëzie*, n.a.v. Greshoffs verzamelde verzen, door S. Vestdijk; *Virginia*, door V. Varangot; en een fragment uit *Else Böhler, Duits Dienstmeisje*, door S. Vestdijk.

Du Perron, 16 november 1935

Stephen Leacock = Stephen Butler Leacock (1869-1944), Canadees schrijver van humoristische schetsen en korte verhalen.

Du Perron, 19 november 1935

Regels geschreven op een briefkaart. Van het poststempel is nog leesbaar ‘20-11’.

‘een stuk over Napoleon en het vrije woord’ = Zie EdP., [V.W. 5, p. 95](#).

Ter Braak, 21 november 1935

‘Deze week over *De Boeken der kleine Zielen*’ = Zie MtB., V.W. 4, p. 78.

‘de nieuwe roman’ = De ‘nieuwe roman’ is onvoltooid gebleven. Ter Braaks nagelaten werk werd gepubliceerd in MtB., [V.W. 4, p. 821 e.v.](#)

Du Perron, 21- 24 november 1935

‘de bespreking... van *Else Böhler*’ = Ter Braaks bespreking van *Else Böhler, Duits dienstmeisje* verscheen in [Het Vaderland van 17 November 1935](#) en werd later verwerkt in [De Duivelskunstenaar](#).

‘ploertige stukje over Kramers’ = Na het Juli-Augustus nr. van *Den Gulden Winckel* onder redactie van W.A. Kramers verscheen het Sept.-Oktober 1935 nummer onder redactie van Han G. Hoekstra. Enige verklaring over deze redacteurswisseling ontbrak. In het November-nummer 1935 was echter wèl een verklaring afgedrukt van de uitgever A.J.G. Strengholt die o.m. schreef: ‘Een enkeling heeft zich verbaasd, dat wij de vroegere samensteller van *Den Gulden Winckel* niet hebben uit- en zijn opvolger niet hebben ingeluid. Men gelove ons: voor een teder afscheidswoord aan het adres van de heer Kramers was voor ons waarlijk geen aanleiding. En waarom de nieuwe redacteur met feestfanfares aan te kondigen? Tijdige verschijning en een verfrist, verbeterd en uitgebreid tijdschrift scheen ons het best denkbare commentaar op een redactionele wijziging... Tot slot nog dit: zes van onze circa 120 medewerkers hebben wij, op verzoek, geschrapt. Wij hopen dit verlies - dat wij, op één uitzondering na, hartelijk betreuren - te overleven.’ Strengholt schreef verder nog dat *D.G.W.* vrij bleef van ‘elke commercieële invloed’ en besloot: ‘de karavaan trekt voort en laat de honden blaffen.’ Deze verklaring van Strengholt was een reactie op Ter Braak die in [Het Vaderland van 23 Oktober 1935](#) o.m. had geschreven: ‘Dat van een redactiewisseling niet eens kennis wordt gegeven aan de abonnés, die niet op de uitgever, maar op een in bepaalde geest geleid orgaan zijn geabonneerd, geeft ons geen hoge dunk van het respect, dat die uitgever voor die abonnés heeft’. (zie ook de brief van 3 december 1935 en de aantekening daarbij).

‘dat stukje over jou’ = In *Den Gulden Winckel* van November 1935 stond een bespreking van *Het Tweede Gezicht* door F. Haersout die verklaarde dat Ter Braak hem ‘met zijn paradoxale pen even snel interesseerde en verveelde als de acrobaat op het slappe koord’.

‘stuk van Teunisz’ = Johan Teunisz. besprak *In de schaduwen van morgen* in *D.G.W.* van November 1935.

‘behandel de twee dan in één artikel’ = Du Perron vergeleek Julien Benda met J.H. Huizinga in *In deze grootse tijd*, EdP., [V.W. 5, p. 162-165](#).

Eva Raedt = Zie de brief van 29 augustus-6 september 1935 en de aantekening daarbij.

Du Perron, 26 november 1935 (1)

‘het boek van mevrouw over de nederlandse romanière’ = *Vrouwenspiegel*, door A.H.M. Romein-Verschoor (zie MtB., V.W. 5, p. 591 en [Het Vaderland, 22 september 1935](#)).

Du Perron, 26 november 1935 (2)

Du Perron dateerde zijn briefkaart abusievelijk 27 Nov. 1935. Het poststempel vermeldt: 26-11-35.

‘ook dat over Couperus’ = Een bespreking van *De Boeken der Kleine Zielen* in [Het Vaderland van 24 November 1935](#), MtB., V.W. 4, p. 78.

‘mijn stuk voor het A.F.S.C.’ = *De roep van de Heros*, verschenen in *De Sleutel* van December 1935 no 3 (EdP., [V.W. 5, p. 153](#)).

‘je stukje over Jo (Küller)’ = Ter Braaks bespreking van *Prins Incognito* door Jo van Ammers-Küller verscheen in [Het Vaderland van 24 November 1935](#).

‘Antje over tante An’ = Twee romans van Anna van Gogh-Kaulbach werden door mevr. A. ter Braak-Faber besproken in [Het Vaderland van 24 November 1935](#).

‘geweldige beerendooder Dag!’ = Dag, de hoofdfiguur uit Gulbrandsens *En eeuwig zingen de bossen*, was de zoon van de berendooder Torgeir Bjorndal. Ter Braak besprak deze Noorse succesroman uit de dertiger jaren in [Het Vaderland van 24 November 1935](#).

Du Perron, 28 november 1935

Regels geschreven op een briefkaart, poststempel: 28-11-35.

Ter Braak, 3 december 1935

‘al was zij dan ook geen “Ersatzehe”’ = Het was H.W. Brann die in zijn werk *Nietzsche und die Frauen* de relatie tussen Nietzsche en zijn zuster een Ersatzehe noemde.

‘een heel gek nummer’ = [De Nederlandse afdeling van het laatste nr. van Forum, December 1935](#), bevatte *A Farewell to Arms*, door Menno ter Braak (MtB., V.W. 4, p. 349); poëzie van S. Vestdijk, G. van Gelder, P. Verhoog, M. Mok, J.B. Besançon, Adriaan Morriën en Man Arnet; het slot van *Hemelse en Aardse Poëzie* alsook het slot van *Else Böhler*, door S. Vestdijk en *Blocnote klein formaat*, door E. du Perron.

‘Ik heb Strengholt nog eens van repliek gediend’ = De repliek van Ter Braak verscheen in [Het Vaderland van 22 November 1935](#). Hij noemde de verklaring van de heer Strengholt in *Den Gulden Winckel* van November 1935 ‘martiaal, maar desondanks niet bevredigend’ (zie de aantekening bij de

brief van 21 november 1935). *Het Vaderland* van 23 November 1935 meldde dat het voorgevallene bij D.G.W. ook in het orgaan van de Ned. Journalistenkring ‘een uiterst bedenkelijk verschijnsel’ was genoemd.

‘fascistenrelletjes bij *De Beul*’ = De opvoering door de Amsterdamse Toneelvereniging van het anti-fascistische stuk *De Beul*, door Pär Lagerkvist, leidde op Zondagmiddag 1 December 1935 tot ongeregelheden in de Amsterdamse Stadsschouwburg, waar de politie ingreep en circa 200 personen uit de zaal verwijderde. In [Het Vaderland van 2 December](#) keerde Ter Braak zich tegen *De Telegraaf*: ‘Ik meen, dat de lof, die ik Van Dalsum hier toezwaai, onverdacht is, omdat ik van zijn *Beul*-prestatie vrijwel geen goed woord heb gezegd. De incidenten die gisteren hebben plaats gehad, eisen dit commentaar. De hetze, die door *De Telegraaf* is ingezet tegen *De Beul* en de A'damse Toneelvereniging en die meer aanleiding gegeven zal hebben tot deze heroïsche relletjes dan het stuk zelf, maakt het noodzakelijk dat de argumenten pro en contra nog eens terdege worden afgewogen. Het feit, dat *De Beul* een weinig geslaagd toneelexperiment is gebleken, tracht het dagblad, dat met alle winden meedraait en dus in dit tijdsgewricht de NSB-wind in de zeilen tracht te krijgen, uit te spelen tegen het gemeentelijk subsidie; als zou de A'damse Toneelvereniging dit subsidie niet onder de andere toneelgezelschappen dubbel en dwars verdienen, als zou ook deze mislukking niet *pleiten* voor haar streven naar een toonbaar repertoire!’ De opvoering van *De Beul* werd verboden in Utrecht, Haarlem en Den Haag, waarna de Amsterdamse Toneelvereniging ook in de hoofdstad afzag van voorstellingen in het openbaar.

Du Perron, Zondag, November 1935 [= 8 december 1935]

Deze regels zijn geschreven op een briefkaart, poststempel: Paris, Gare Saint Lazare, 17-8-XI-1935. 8 November 1935 viel echter op een Vrijdag. Het zou nog mogelijk zijn geweest, het poststempel is hier onduidelijk, 18-XI te lezen, maar op 18 November 1935 was Du Perron al in Bretagne, zie de brief van 11 november 1935, laatste alinea, en ook de brief van 16 november 1935. Conclusie: de briefkaart is verstuurd op Vrijdag 8 November 1935 en Du Perron heeft zich òf in de dag vergist òf zijn kaart geschreven op Zondag 3 November, waarna hij hem pas op Vrijdag naar de bus bracht.

Sorel = Georges Sorel (1847-1922), anti-parlementair syndicalist, was oorspronkelijk ingenieur. Door zijn werk kwam hij in aanraking met de arbeidersklasse en zijn problemen. Hij nam in 1892 ontslag en wijdde zich verder aan het schrijven. Het door Du Perron gelezen *Réflexions sur la violence* (1908) - dat invloed had op zowel Mussolini als Lenin - was zijn meest geruchtmakende werk. ‘Sorel lijkt van een sympathieker natuur dan Marx, hoewel ongetwijfeld minder geniaal,’ zou Du Perron later, in Juni 1936, schrijven, zie EdP., [V.W. 5, p. 251](#).

Du Perron, 11 december 1935

Deze brief is door mij gedateerd: 11 December 1935, omdat hij beantwoord wordt door Ter Braaks brief van 16 December, waarin Ter Braak verklaarde in de week van 9-16 December geen tijd te hebben gehad om eerder te schrijven. Tussen Ter Braaks brief van 3 December en deze brief van Du Perron, moet er, blijkens Du Perrons schrijven van 11 december 1935, nog een brief van Ter Braak zijn geweest die Du Perron, ‘in de autobus of zo’, kwijtraakte.

‘Huizinga is fraai’ = Vermoedelijk slaat deze opmerking op de derde druk van *In de schaduwen van morgen*, waarin Huizinga een passage over de soldaat had voorzien van de volgende voetnoot: ‘Hoewel niet van zins, bij deze herziening te polemiseren, kan ik niet nalaten te verklaren, dat ik niet begrijp, hoe dr. Menno ter Braak in zijn bespreking in [Het Vaderland van 27 Oktober 1935](#), deze passage “zwaar rhetorisch” heeft kunnen noemen.’ Ter Braak reageerde hierop in [Het Vaderland van 5](#)

[December 1935](#): 'Ik vind deze wijze van... niet-polemiseren, zoals ik al zeide, hoogst zonderling. Prof. Huizinga is niet van zins te polemiseren, en hij polemiseert toch! alleen niet met argumenten, maar met de vermanend opgeheven vinger van iemand, die ook in het publiek even wil laten merken, *hoe* onzinnig hij zulk een kritiek wel vindt; polemieek zal hij er verder niet aan verspillen, maar de terechtwijzing mag niet gespaard worden. Ik wil onmiddellijk aannemen, dat de schrijver het zo niet bedoelde; maar het maakt de indruk *alsof*. Waarschijnlijk met de beste intenties beziend weet prof. Huizinga ex cathedra geen andere formule voor zijn commentaar (dat wel degelijk een polemieek is en een vorm van zelfverdediging, immers hij had die clausule van niet-begrijpen gerust weg kunnen laten!) te vinden dan een beledigende correctie in het proefwerk van een schooljongen. Een andere reactie dan zwijgen is hierop niet mogelijk. Men gaat niet van gedachten wisselen met iemand, die de tegenstander bij voorbaat op het strafbankje zet.'

'die dominee!' = Op Zaterdag 7 December 1935 belegde de N.S.B. in het Concertgebouw te Amsterdam een protestvergadering tegen de opvoering van *De Beul*. Op die vergadering werd o.m. het woord gevoerd door ds. Van Duyl die, toen hij de opvoering van het stuk van Lagerkvist had bijgewoond, tot zijn 'vreugde' had geconstateerd, 'dat de vrouw die op het toneel zulk een afgrijselijk obscene dans uitvoerde, een niet-arische was.' Onder, volgens *Het Vaderland*, stormachtige toejuichingen, trok de dominee hieruit de conclusie: 'Blijkbaar en gelukkig is er geen arische vrouw te vinden geweest, die zich voor deze schandelijke dans wilde lenen'. Ds. van Duyl herinnerde er verder aan dat zelfs het anti-revolutionaire dagblad *De Standaard* tenslotte als zijn oordeel had gegeven dat de burgemeester van Amsterdam - een anti-revolutionair - het stuk had moeten verbieden. 'Doet hij dit alsnog', aldus ds. van Duyl, 'dan zal geen N.S.B.'er hem dubbelhartigheid verwijten, want het gaat ons niet om politieke winst, maar om de ere van onze God en de ere van onze Zaligmaker'.

'Claartje is dus door de N.S.B.-kwaal... aangetast' = In haar bespreking van *Else Böhler* in het December 1935-nummer van *Critisch Bulletin* verweet Clara Eggink S. Vestdijk zijn van leer trekken tegen de 'hedendaagse Duitse politiek... de manier waarop riekt zozeer naar de leuzen op muren en schuttingen - moord en sadisme is het fascisme - dat men een betere aanval van de intelligente Vestdijk verwacht zou hebben.'

'Het stuk van Blijstra' = R. Blijstra besprak in *Critisch Bulletin*, December 1935, *Een Hollands Drama*, door Arthur van Schendel. Zie EdP., [V.W. 5, p. 146](#).

Du Perron, 14 december 1935

Deze regels zijn geschreven op een ongefrankeerde briefkaart, die dus in een envelop moet zijn verstuurd. Aangezien het verzoek om *Sankt Max* door Ter Braak wordt beantwoord in zijn brief van Maandag, 16 December 1935, dateerde ik deze briefkaart van 'Zaterdag': 14 December 1935.

'Gide over Stirner-Nietzsche' = André Gide schreef twee stukken over *Max Stirner et l'individualisme* en *Nietzsche* in *Prétextes*.

'dat Gide in de *N.R.F.* Jef Last citeert en huldigt' = In de *Nouvelle Revue Française* van December 1935 publiceerde André Gide o.m. de notities uit zijn *Journal* van 23 en 24 Maart 1935 (zie in het *Journal*, 1889-1939, p. 1222).

Ter Braak, 16 december 1935

'mijn stuk over Stuiveling en Multatuli' = *Om de Nieuwe Gids*, MtB., [V.W. 6, p. 7](#).

‘*Sprokkelingen* besprak ik al’ = Deze aforismen van R. van Genderen Stort besprak Ter Braak op [7 December 1935 in *Het Vaderland*](#). Hij schreef o.m.: ‘Men heeft, om zich aphoristisch te kunnen uitdrukken, een zeldzame preciesheid nodig van “gedachtentechniek”; wie “à peu près” met zijn gedachten omgaat, moet zich liever niet aan aphorismen wagen. Maar behalve preciesheid is ook een buitengewone elasticiteit noodzakelijk. Telkens moet de schrijver van aphorismen weer volkomen “nieuw” zijn, als hij begint na pas geëindigd te zijn; zijn vorm dwingt hem ieder ogenblik zijn schepen achter zich te verbranden en als Aphrodite uit het schuim der golven herboren te worden... Bij gebrek aan elasticiteit wordt een serie aphorismen een serie kwinkslagen of eigenwijsheden; deze stijl verveelt bij misbruik als geen andere stijl, omdat hij de hoogste eisen stelt. En zelfs bij een zo schitterend gebruik als bv. Chamfort en Rochefoucauld van het aphorisme maken: op een gegeven ogenblik wordt men bevangen door een lichte afkeer van deze gedachtenkristallen. Alleen Nietzsche en Stendhal hebben mij als aphorismenschrijvers nooit teleurgesteld, omdat de onuitputtelijkheid van hun motieven triomfeert over de technische grens, door het aphorisme als stijlphaenomeen gesteld.’

Herhalingsoefeningen = Poëziebundel (1935) van V.E. van Vriesland, zie MtB., V.W. 5, p. 644 en [Het Vaderland, 8 december 1935](#).

‘het stuk van mevr. Romein over *Vrouw Jacob*’ = In *Critisch Bulletin*, jrg. 1935, p. 1265, schreef Annie Romein-Verschoor dat Ter Braak onweerlegbaar het plagiaat van Ina Boudier-Bakker had vastgesteld: ‘Zo onweerlegbaar, dat mevrouw B. er verder verstandiglijk het zwijgen toe deed en men zou geneigd zijn de verdere kritiek dezelfde houding tegenover dit boek in overweging te geven, tenzij iemand het inzicht deelt van de heer Jaarsma, die na een loffelijk getuigschrift omtrent de literaire en historische kwaliteiten van dit boek in de *N.R.C.* in een naschrift laat weten, dat hem ter B.’s beschuldiging zo juist ter ore is gekomen, maar dat die aan zijn waardering voor het boek niets afdoet.’

‘Inleiding over *Vincent Haman* is de deur uit’ = [In zijn inleiding](#) schreef Ter Braak o.m.: ‘Dat een boek vol merkwaardige kwaliteiten vergeten wordt, of zelfs met bepaalde bedoelingen weggedrukt achter boeken van mindere soort, is een tamelijk veelvuldig voorkomend verschijnsel. Er zijn zoveel interessante litteraire methodes, er is zooveel gepraat over stijlen en stijlmiddelen (op zichzelf overigens niet altijd overbodig, zoolang het ondergeschikt blijft aan belangrijker gezichtspunten), dat de waarde van een schrijver gemakkelijk in het gedrang kan raken; veel gemakkelijker, dan de gemiddelde lezer denkt.’ En verder: ‘Is tenslotte... de beweging van Tachtig door Paap unfair behandeld? Ik geloof, neen. Litteraire phaenomenen, die zich handhaven, handhaven zich des te sterker, wanneer zij de onthulling hunner alledaagsche menselijkheid kunnen doorstaan: zie de brieven van Multatuli! Dat de Tachtigers zich van *Vincent Haman* hebben afgemaakt door het debiteren van nietszeggende phrasen en door een stelselmatig doodzwijgen, bewijst iets tegen hen: zij hadden zich kunnen ergeren en tòch intelligenter reageren. Bovendien is het de zwakste kant van Tachtig, die Paap aantast: de woordkunstmanie, het zoeken naar stijl-in-woorden om een manco aan levensstijl te verbergen; op figuren als Verwey en Gorter heeft deze satyre geen vat en wil zij ook geen vat hebben. Paap was een scherp waarnemer; hij zag détails, die voor naturalisten van geen belang en toch uitermate belangwekkend zijn voor de kennis van een der zonderlingste cultures onder het menschenras, den artiest, met een der zonderlingste hiërarchische systemen, de litteraire hybris, als middel tot zelfhandhaving en verwerkelijking van machtsbegeerte gewapend; hij legde zijn ervaringen neer in een boek, dat misschien juist omdat het zoo dicht bij de “stof” is gebleven, meer te zeggen heeft over den artiest en zijn hiërarchie dan alle andere essays en romans van Tachtig bij elkaar.’

Ter Braak, 17 december 1935

‘die passage over Ilse en Wijdenes’ = ‘Ilse’ komt voor in EdP., [V.W. 3, p. 364](#), maar de eigenlijke passage over ‘Ilse’ en ‘Wijdenes’ is te vinden op [p. 363](#).

‘Wat *doet* V. voortdurend in nazi land?’ = Ik heb geen bevestiging kunnen vinden van de vermoedens van Ter Braak: volgens sommigen, die de schilder Valentijn van Uytvanck goed hebben gekend, had hij geen goed woord voor de nazis over. Anderen hadden wel gehoord van nazistische sympathieën van Van Uytvanck, maar dachten daarbij vooral aan zijn behoefte om in de contramine te zijn. Zij geloofden niet in zijn partijlidmaatschap. De feiten zijn dat Van Uytvanck zich in Duitsland vestigde toen Adolf Hitler er al sinds geruime tijd aan de macht gekomen was; dat hij zelfs gedurende de tweede wereldoorlog in Neubabelsberg bij Berlijn woonde; en dat hij ook na de oorlog in Duitsland bleef. Hij overleed te Bochum in 1950.

Du Perron, 18 december 1935 (2)

Groethuysen = Bernard Groethuysen werd in 1880 te Berlijn geboren uit een Nederlandse vader en een Russische moeder. Hij was een leerling van Dilthey en doceerde filosofie aan de universiteit van Berlijn tot hij in 1933 zijn professoraat neerlegde uit solidariteit met de vervolgte Joodse collega's. Hij vestigde zich in Frankrijk, waar hij zich liet naturaliseren en waar hij in 1946 overleed. Ook door zijn eruditie oefende hij grote invloed uit op de kring rond de *N.R.F.* Toen Malraux zijn *La condition humaine* aan Du Perron had opgedragen, schreef deze aan Greshoff (geciteerd in G.H. 's Gravesande, p. 80): ‘Waarom mij? - inplaats van Drieu, Berl, Groethuysen, Jacobstahl, Loris, en andere mensen waar hij dikwijls zéér op gesteld is (y compris Pia).’ Groethuysen was communist, hoewel hij uit zijn werk tevoorschijn komt als iemand wie elk dogmatisme vreemd was en van wie de bereidheid tot sympathie één van de opvallendste eigenschappen uitmaakte. Groethuysen schreef o.m. het onvoltooid gebleven *Origine de l'esprit bourgeois en France; Anthropologie philosophique; Depuis Nietzsche; Philosophie de la revolution française; Jean-Jacques Rousseau* en tal van verspreide artikelen, als het stuk over de Renaissance in de *Encyclopedia of the social sciences*, 1934, en dat over de *Encyclopédie*, in *Tableau de la littérature française*, 1939. (Zie over de persoon van Groethuysen: M. Saint-Clair, *Galerie privée*, waarin ook een geschreven portret van Malraux; het voorwoord van Jean Paulhan bij Groethuysens *Mythes et portraits*, en het *Journal* van André Gide.)

Du Perron, 19 december 1935

‘Hier komt Bep:’ = Het slot van deze brief waren enkele regels van mevr. E. du Perron-de Roos over films, als antwoord op de aanhef van Ter Braaks brief van 17 December 1935. Over ‘de’ kwestie één verzuchting: ‘De Else Böhlersfeer van dit hele geval!’

Du Perron, 20 december 1935

‘deze “sultan”’ = J.W.F. Werumeus Buning.

Jacques Bainville = Jacques Bainville (1879-1936), één van de drie voormannen van de *Action Française* (zie de noot bij de brief van 18 mei 1933), stelde in zijn *Les Dictateurs* (1935) dat dictatoren, de goede zowel als de slechte, vaak door de omstandigheden noodzakelijk worden, en hij waarschuwde daarom het Franse volk er voor te waken dat zulk een situatie niet opnieuw zou ontstaan. Hoewel Bainville in zijn boekje onmiskenbaar meer sympathie betoonde voor Mussolini en Hitler dan voor Stalin en zelfs Lenin, had hij vooral veel kritiek op Hitlers rassisme en anti-semitisme. ‘Sa véritable naissance à l'action date du jour où il découvre la notion de race. C'est ici qu'un Français ne peut s'empêcher de trouver *Mein Kampf* singulièrement pauvre et singulièrement primaire. S'il fallait juger les ouvrages de combat comme on juge les oeuvres de l'esprit, il est certain que la Bible nationalesocialiste ne résisterait pas une seconde à l'examen... Hitler parle toujours des Juifs avec une

haine profonde et une absence complète d'esprit critique. Les idées que semble se faire l'auteur de *Mein Kampf* sur le développement de la "nation juive" à travers le monde sont si grossières qu'on se demande s'il ne s'agit pas d'images frappantes destinées à la foule, aux troupes, aux sections d'assaut, de mythes créateurs d'énergie beaucoup plus que de raisonnements sincères.' Ook verdacht Bainville Hitler er van een slachtoffer te zijn van zijn geloof in de echtheid van de beruchte *Protocollen van de Wijzen van Sion*.

Ter Braak, 22 december 1935

'*De Dolle Dictator en Littoria*' = Zie *Roman-Dictatoren*, MtB., V.W. 6, p. 14 en [Het Vaderland, 22 december 1935](#).

'Weer een ander geval is Dekker' = In een interview, hem afgenomen door Piet Beishuizen in *Den Gulden Winckel* van December 1935, verklaarde Maurits Dekker o.m. dat hij zich niet druk zou maken om de Mij. voor Letterkunde, 'maar dit wil ik wel zeggen, dat het voor onze "Academie" beschamend is tegenover iemand van mijn capaciteiten, die romans geschreven heeft als *Waarom ik niet krankzinnig ben*, *Reflex*, *Aan beide kanten van de drempel* en *Oranje*, een houding aan te nemen alsof ik niet besta.' Bitter liet Dekker zich uit over de kritiek. 'Behoudens enkele gunstige uitzonderingen, zoals bijvoorbeeld Victor van Vriesland en Anthonie Donker, is onze literaire kritiek in handen van krullenjongens of kruideniers of van een stelletje intellectualisten, dat zich voortdurend in bochten wringt om ten koste van anderen geestig of verstandig te schrijven... Neem b.v. eens iemand als dr. Menno ter Braak. Hij heeft de naam geestig en intelligent te zijn; hij zorgt er altijd angstvallig voor, dat zijn kritieken deze roep bevestigen. Hoe het werk, dat hij onder handen neemt, er af komt doet voor hem minder ter zake. Een grappenmaker deze ter Braak. De hofnar van Minerva.' Aan het slot van zijn interview hief Maurits Dekker het hoofd echter weer op: 'Het werk is voor mij de hoofdzaak. Daaraan geef ik me geheel en daarom verknoei ik nimmer tijd met polemiseren en praten. Maar het doet je ten slotte wel eens goed je hart een enkele maal te kunnen uitstorten. En voor de rest zeg ik, met een variant op Multatuli tot deze tinnegieters en literaten: Stik in je politiek en literatuur en verdwijnt.' Zie verder EdP., [V.W. 5, p. 161](#).

Du Perron, 23 december 1935

'de bespreking van *De Korte Baan*' = In zijn bespreking van *De Korte Baan* in de *N.R.C.* van 20 December 1935 protesteerde Anthonie Donker allereerst tegen de afwezigheid van Albert Kuyle, 'wiens onmisbaarheid in een representatieve bloemlezing als deze de samenstellers mij zullen toestemmen.' Verder verklaarde Donker zich teleurgesteld door het verhaal *Het bordeel van Ika Loch*, door Paul van Ostayen, en: 'Bij herlezing trof mij ook het op Van Ostayens proza geschoolde verhaal van Du Perron, *Het Drama van Huize aan Zee*: curieus is de vondst van het door middel van de dialoog opbouwen van het verhaal, maar daarmee is eigenlijk alles gezegd, want wat is de rest, op een paar scherpe formules na, meer dan een mengsel van benauwde angst en gesimuleerde gevoelloosheid, een vermoeiend doorzagen en zeuren op zelfmoordgedachten.' (Vgl. dit oordeel met wat Anthonie Donker drie jaar eerder over hetzelfde verhaal, ook in de *N.R.C.*, had geschreven, zie de noot bij de brief van 9 april 1932).

'Die advertentie van *De Stem*' = Onder Ter Braaks *A farewell to arms* in het laatste nummer van *Forum* stond de volgende advertentie afgedrukt: '*De Stem* - Nu Forum met 1 Jan. niet meer verschijnt, stellen wij afl. 1 van de nieuwe jrg. van *De Stem* voor Uw abonné's op Forum gratis beschikbaar. Opgave van het gewenste aantal s.v.p. vóór 20 December. Van Loghum Slaterus N.V. - Arnhem.'

Ter Braak, 3 januari 1936

De N.S.B. had ± 8% van de stemmen = Zie de noot bij de brief van 20 april 1935.

‘De smeerlapperij bij Dolo’ = Op 31 December 1935 bombardeerden Italiaanse vliegtuigen een Zweedse ambulance bij Dolo in zuidelijk Ethiopië. Er vielen 50 doden, voornamelijk Abessijnen.

‘je dialoog over het pacifisme in dat rare almanakje’ = [Pacifistisch Tweegesprek](#), verscheen in *Schrijvers getuigen tegen Oorlog en Militarisme*, zie ook EdP., V.W. 7, p. 305.

Nicolo Klarenberg = Nicola Chiaromonte.

Du Perron, 4 januari 1936

‘mijn stuk over Napoleon’ = Du Perrons stuk, geschreven n.a.v. *Napoléon et les hommes de lettres de son temps*, verscheen in *De Groene Amsterdammer* van 8 Februari 1936 (EdP., [V.W. 5, p. 95](#)).

‘over Guilloux’ = Du Perron besprak *Le Sang Noir* in [De Groene van 22 Februari 1936](#). EdP., V.W. 6, p. 177.

Du Perron, 7 januari 1936

‘Romein in Amsterdam’ = Du Perron zou Jan Romein in Utrecht ontmoeten, maandagmiddag 13 januari 1936 (zie de brief van 13 januari 1936, terwijl mevr. Romein verklaarde dat de eerste ontmoeting met Du Perron te Utrecht plaats had, ten huize van H. Marsman). Deze brief van Du Perron bevestigt dat zijn reis naar Nederland in januari 1936 in de eerste plaats ten doel had om ook in Nederland een Comité van Waakzaamheid op te richten, dit ook op verzoek van *Vigilance* te Parijs (zie ook de noot bij de brief van 12 juli 1936).

Du Perron, 8 januari 1936

Regels geschreven op een prentbriefkaart, afgestempeld: Paris XVI, 15.30-8-I-1936.

‘We begrijpen niets van je brief’ = De brief van Ter Braak is verloren gegaan.

Du Perron, 17 januari 1936

‘Het spijt me dat ik niet meer bij jullie heb kunnen logeren’ = Ter Braaks notitieboekje-1936 geeft niet aan wanneer Ter Braak en Du Perron elkaar hebben ontmoet.

Silone = Ignazio Silone, pseudoniem van Secondo Traquili (1900-1978) was één van de oprichters van de Italiaanse communistische partij in 1921, maar na veel illegaal werk in het Italië van Mussolini, na vele omzwervingen in Europa, gaf hij in 1930 zijn lidmaatschap op, om redenen die hij heeft uiteengezet in *The God that failed*. In hetzelfde jaar vestigde hij zich in Zwitserland en publiceerde zijn eerste roman, *Fontamara*. Als romancier - hij publiceerde nog toneelstukken; het amusante *De school voor dictatoren*, en de romans *Brood en wijn* (1937) en *Het zaad onder de sneeuw* (1940) - is Silone dikwijls met Malraux vergeleken, zo ook door J. Carnot (pseud. van S. Tas) in *De Nieuwe Kern*, jrg. 1934. Du Perron, die toen alleen *Fontamara* kan hebben gekend, reageerde op het stuk van Tas in December 1934 met het panopticumstuk *O, toon der cultuur!* in [Forum, jrg. 1935, p. 62](#). Voor hem viel toen de vergelijking wel zeer ten ongunste van de Italiaan uit: ‘...uit heel deze beschouwing [van S. Tas] zou geen enkele cultuurliefhebber opmaken dat Malraux zoveel groter schrijver en stylist is dan Silone, als... laat ons zeggen Couperus groter schrijver en stylist is dan Ina Boudier. Een van de grootste boeken van onze tijd [*La condition humaine*] vertoont zich in deze kultuurspiegel volkomen gelijkwaardig aan een aangrijpend boek van zeer gewoon kunstgehalte [*Fontamara*], waarbij de

kultuur te kort komt, ook al was (wat ik nog betwijfel) hun politiek belang ongeveer gelijk.’ Deze passage werd later door Du Perron geschrapd: wat hij van *O, toon der kultuur!* handhaafde, is te vinden op [p. 64 van V.W. 5](#). Silone keerde in 1944 naar Italië terug, waar hij, met Nicola Chiaromonte (zie de noot bij de brief van 29 augustus-6 september 1935), vanaf 1956 het maandblad *Tempo Presente* redigeerde.

Du Perron, 22 januari 1936

‘je stuk over Kalff en het andere (roomsche)’ = In [Het Vaderland van 19 Januari 1936](#) besprak Ter Braak *Het Dietsche Dagboek* van G. Kalff en *De menschen hebben hun gebreken* van Anton van Duinkerken. MtB., V.W. 6, p. 40.

‘Mettertijd zou ik graag die Meredith van je terugkopen’ = Zie de brief van 29 november 1932.

Ter Braak, 23 januari 1936

‘De actie van de Volkenbond’ = In verband met de oorlog die de Italianen tegen Abessynië voerde, had de Volkenbond in November 1935 economische sancties tegen Italië genomen.

‘het zwoegen op mijn critiek’ = Ter Braaks bespreking van *Een Huis zonder Vensters*, door Jef Last, verscheen op [26 Januari 1936 in Het Vaderland](#), MtB., V.W. 6, p. 47.

‘Bakkes’ = R.C. Bakhuizen van den Brink (1810-1865).

‘Donker heeft, luidens het ochtendblad’ = In [Het Vaderland van 27 Januari 1936](#) schreef Ter Braak, onder het opschrift *Dr. Donkersloot contra prof. Brom*, een artikel waarin hij de benoeming van dr N.A. Donkersloot tot hoogleraar in Amsterdam verdedigde tegen artikelen in *De Tijd* en *De Maasbode*, hoewel prof. Brom no. 1 op de voordracht had gestaan, dr Donkersloot no. 2. Ter Braak schreef o.m.: ‘Overigens heeft het m.i. weinig zin de wetenschappelijke verdiensten van den heer Brom tegen die van den heer Donkersloot te gaan afwegen, nu de laatste eenmaal is benoemd; want om de wetenschap gaat het in dit geval slechts ten deele, de wetenschap is in dit geval, hoe zonderling het ook moge klinken, *niet* de factor, die den doorslag geeft... De betrekking van hoogleraar in de geschiedenis der Nederlandse letterkunde kan men nl. onmogelijk gelijkstellen met die van een hoogleraar in de wiskunde of geneeskunde; letterkunde onderwijzen betekent (de heer Brom zal het zelf wel willen toegeven): letterkunde *herschepjen*, d.w.z. de dode feiten groeperen in een cultureel verband. Men kan in dit vak onmogelijk abstraheren van *andere* culturele verschijnselen: godsdienst, wijsbegeerte, zelfs (in de ruimste zin genomen) politiek.’ Ter Braak vroeg zich verder af waarom het nodig zou zijn prof. Brom, ‘die in zijn eigen cultuurmilieu hoogleraar is, over te plaatsen naar een “openbare” universiteit?... Zou soms de door het vertrek van den heer Brom te Nijmegen ontstane vacature worden vervuld door een protestant of een humanist? Neen immers! Het resultaat van de benoeming van den heer Brom zou zijn geweest, dat het katholicisme beslag had gelegd op twee hoogleraarszetels in plaats van één! En dat, terwijl het katholicisme een gehele universiteit *voor zich alleen* heeft!’ In zijn artikel maakte Ter Braak nog melding van een request aan de Amsterdamse Raad ten gunste van dr Donkersloot, dat werd ondertekend door ‘niet-katholieke schrijvers van de meest uiteenlopende richting’, o.w. Ter Braak, Du Perron en Dirk Coster werden genoemd. Ter Braak bekende één van de initiatiefnemers van het request te zijn geweest.

Du Perron, 26 januari 1936

Les Confessions = De bekentenissen van Jean-Jacques Rousseau (1712-1778).

Du Perron, 31 januari 1936

Briefkaart uit Lisieux voorstellend: 'Ste Thérèse de l'Enfant Jésus demande à son père la permission d'entrer au Carmel à 15 ans.' De briefkaart is in Parijs gepost, blijkens het stempel: Paris XVI, 20.30-31-I. 1936.

Du Perron, 1 februari 1936

Briefkaart voorstellend: 'Ste Thérèse de l'Enfant Jésus à 6 ans, découvre au firmament étoilé l'initiale de son nom: *Regarde, papa, mon nom est écrit dans le ciel!*' Poststempel: Paris XVI, 16.30-1-II-1936.

Du Perron, 15 februari 1936

'Je stuk over Henriette van Eyck' = Ter Braak besprak *Gabriël*, door Henriëtte van Eyk, in [Het Vaderland van 9 Februari 1936](#). MtB., V.W. 6, p. 60.

'*Vigilance* ligt onderling overhoop' = De onenigheid in *Vigilance* zou inderdaad leiden tot het uittreden van Langevin en de communisten die hoe langer hoe meer de overtuiging kregen dat een oorlog met nazi-Duitsland misschien noodzakelijk zou worden. De pacifisten Alain en Rivet verzetten zich echter tegen dit preken van de 'heilige oorlog' en tegen het 'fanatisme'. Zij zetten *Vigilance*, vooral in de provincie, voort tot het uitbreken van de tweede wereldoorlog; in Parijs echter verloor *Vigilance*, door het vertrek van Langevin en de communisten, grotendeels zijn aanhang.

Ter Braak, 19 februari 1936

'met als culmen... Aart v.d. Leeuw!' = 'Verleden Zondag', [16 Februari 1936](#), besprak Ter Braak proza van B. Roest Crollius, Marianne Philips, Jacob Hiegentlich en Aart van der Leeuw. Aan de laatste wijdde hij slechts enkele prijzende regels aan het slot van zijn stuk; dit slot kwam te vervallen bij de bespreking zoals die in het Verzameld Werk werd afgedrukt, zie MtB., [V.W. 6, p. 66](#).

'deze week Kafka gekozen' = Ter Braaks bespreking van Franz Kafka's *Gesammelte Schriften*, verscheen in [Het Vaderland van 23 Februari 1936](#), zie MtB., V.W. 4, p. 99.

'de wetten van Manu' = Het Boek van de Wetten van Manu (*Mânava-Dharma-Sâstra*) werd door Ter Braak gelezen in de Franse vertaling van A. Loiseleur Deslongchamps (Parijs, 1832).

'Febr.-aflevering van Gr.-Ned.' = In *Groot-Nederland* van Februari 1936 verschenen de verzen *Zwartbaard* en *Zeemansdromen* van Slauerhoff, later opgenomen in *Een Eerlijk Zeemansgraf*. In hetzelfde tijdschriftnummer verscheen het tweede hoofdstuk van Vestdijk's *Het Vijfde Zegel*.

'het rumoer om *La Kermesse Héroïque*' = Deze film van Jacques Feyder, naar een scenario van Ch. Spaak, behandelde een episode uit de 80-jarige oorlog. Bij de nadering van Spaanse troepen werd het Zuidnederlandse stadje Boom door zijn mannen verlaten, waarna de vrouwen zich ook heel goed met de Spanjaarden bleken te kunnen amuseren. Deze voorstelling van zaken onderging de N.S.B. als smaad, onze Dietse voorvaderen aangedaan.

Du Perron, 22 februari 1936

Regels geschreven op een briefkaart. Van het poststempel is nog leesbaar: II-1936.

Du Perron, 28 februari 1936

Caffi = Andrea Caffi (1887-1955), Italiaans politiek vluchteling, vriend van Du Perron in Parijs, overleed aldaar in 1955. 'A.C., een van de beminnelijkste en zuiverste mensen die ik ken' (EdP., V.W. 5, p. 195).

'Homerus (compleet, tot zelfs de hymnen en de kikvorsch-satyre)' = Du Perron las de *Ilias* en de *Odyssee* in de vertaling van Leconte de Lisle. Daarnaast vermeldde Du Perrons leatuurlijst-1936: 'Homerische hymnen' en 'Muis- en kikvors-krijg'.

'En ik ga met frissche moed aan Sophocles beginnen' = In [Du Perrons leatuur-cahier](#) komt Sophocles niet voor.

'Ik ga *Psyche* van Rohde lezen' = *Psyche* komt niet voor in Du Perrons leatuurcahier-1936, evenmin Burckhardt.

'En de aardigheid in Japan' = In de nacht van 25 op 26 Februari 1936 brak in Tokyo een militaire opstand uit die een aanvang nam met de moord op bekende politieke persoonlijkheden, als de minister van financiën en de inspecteur-generaal van het leger. Eveneens vermoord werd een adviseur van de keizer, admiraal Saito, hoewel diens vrouw hem nog had getracht te redden door haar hand te houden voor de loop van het machinegeweer van de moordenaars. Toch waren er enkele spectaculaire ontsnappingen aan de dood, die Du Perron zouden kunnen hebben geïnteresseerd. Admiraal Suzuki die zijn bedremmelde belagers ontving met de woorden: 'Als jullie niets te zeggen hebben, schiet dan maar!', overleefde de drie kogels waardoor hij werd getroffen. De oude prins Saionji werd gered door zijn kleindochter, een kind nog, dat zich resoluut opstelde tussen haar grootvader en de fascistische extremisten, die zich daarop terugtrokken. Premier Okada zorgde voor een sensatie door tevoorschijn te komen de dag na 'zijn' begrafenis, in werkelijkheid die van zijn zwager, die op hem leek en die zich, uit patriotisme, had opgeofferd door de minister-president gelegenheid te geven om te ontsnappen. De opstand duurde vier dagen. De laatste muiters gaven zich op 29 Februari 1936 over.

Ter Braak, 4 maart 1936

'jouw gesprek met Malraux over "le sens du monde"' = Zie EdP., [V.W. 5, p. 82](#).

'Overigens las ik hiervoor met belangstelling *Kain en Abel*' = Zie MtB., V.W. 6, p. 79 en [Het Vaderland, 8 maart 1936](#).

'Verder is Romein bezig een tijdschrift op te richten' = In een lange brief van 7 Maart 1936 aan Jan Romein, schreef Ter Braak o.m.: 'Het is uiteraard moeilijk van te voren te zeggen, welke functie ik in deze redactie kan hebben, en ik zou ook van U en van Uw mede-initiatiefnemers nog graag eens precies en op de man af horen, wat U zich daarvan had voorgesteld. Immers: als een uitgesproken wetenschappelijk mens kan (en wil) ik niet gelden, waar mijn verhouding tot de wetenschap nogal ambivalent is; d.w.z. ik voel niets voor dilettantisme op dat terrein, en kan dus geheel meegaan met Uw opzet om wetenschappelijk te zijn in die zin, dat U geen popularisering beoogt; maar anderzijds ben ik een tegenstander van het specialisme, en van de wetenschap als een soort nieuwe religie voor intellectuelen.'

Du Perron, 6 maart 1936

Regels geschreven op een prentbriefkaart, poststempel: Boulogne Billancourt, 7-III-1936.

Du Perron, 7 maart 1936

'Larbaud over Engelse literatuur' = Het boekje van Valery Larbaud dat Du Perron aan Ter Braak stuurde is geweest: *Lectures. Domaine Anglais*. Zie ook EdP., [V.W. 5, p. 212](#).

Butler = Samuel Butler (1835-1902).

'heb ik ze bijgaand briefje gestuurd' = Het briefje is verloren gegaan.

Paul Ree = De Duitse filosoof Paul Ree (1849-1901) was enige tijd bevriend met Nietzsche.

Walch = J.L. Walch (1879-1946), docent in de Nederlandse letteren en cultuurgeschiedenis aan de Sorbonne van 1937 tot 1939, schreef onder het pseudoniem Krammer de rubriek *Scherven van gisteren* in *Het Vaderland*.

Du Perron, 8 maart 1936

'die Indochina-vrienden' = Met het echtpaar Bourotte hadden de Du Perrons kennis gemaakt door Malraux. Bourotte was Frans bestuursambtenaar in Laos, met verlof in Europa.

Ter Braak, 9 maart 1936

'ik heb gisteren zijn *Napoléon unique* zonder enige conditie afgekraakt' = *Napoléon unique*, een toneelstuk van Paul Raynal, werd gebracht door het Hofstad-toneel.

'zooeven *Groot-Ned.* gelezen' = *Groot Nederland* van Maart 1936 bevatte o.m. de verzen *Tellurisch I-IV*, van Jan Greshoff, boekbesprekingen door V. Varangot (n.a.v. Gide, Giono en Léon Bopp) en Blocnote-aantekeningen van Du Perron. De notitie over het anti-semitisme is te vinden in EdP., [V.W. 5, p. 102-103](#). De andere, door Ter Braak bedoelde notitie, is niet opgenomen in het V.W., maar eindigde aldus: 'Gr. vertelde mij van iemand die een ander een cadeau wilde doen en, voorzichtig bij een derde informerend of het niet een boek kon zijn, te horen kreeg: - Nee, een boek heeft-ie-al. - Dit nu bijv. is een grap waarin "heel Holland" gaat.'

'het gevalletje uit *De Standaard*' = In *De Standaard*, antirevolutionair dagblad voor Nederland, van 3 Maart 1935, was het volgende commentaar te lezen: 'Enkele Hollanders zijn een half jaar geleden naar Parijs geweest. Nu gebeurt het natuurlijk wel eens meer, dat Hollanders naar Parijs gaan. De een gaat voor zijn taal, de ander voor zijn gezondheid, een derde voor zaken. Maar deze heren gingen om te protesteren tegen ...het fascisme. Er werd daar nl. in Parijs een anti-fascistisch Congres gehouden. En verneemt nu, hoe het twee Nederlanders, Du Perron en Menno ter Braak, corypheeën op het gebied der moderne Nederlandse letteren, daar vergaan is. In *Groot Nederland* heeft Du Perron eerlijk verslag gegeven.' Vervolgens werd Du Perron geciteerd, die vertelde hoe de zaal leegliep toen Ter Braak sprak (zie EdP., [V.W. 5, p. 82](#)), waarna het slot van het commentaar luidde: 'Is het niet prachtig: de grote Hollandse schrijver Ter Braak! In een lege zaal voor het Sovjet-karretje dravend, terwijl zijn vriend onderwijl zit te grinneken. Wat doen ze in de kou!? Du Perron heeft tenminste iets van z'n les geleerd. Laten we hopen, dat ook Ter Braak het Sovjet-tuig afwerpt.'

'ik krijg tegenover te veel van die verdachtmakingen' = Waarschijnlijk heeft Ter Braak 'tegenwoordig' i.p.v. 'tegenover' willen schrijven. Het is trouwens niet de enige vergissing in deze brief.

'die beloofde spreekbeurt' = Ter Braaks lezing voor de anti-fascistische studenten in de *Harmonie* te Leiden was getiteld *De Europese heldenkermis*, n.a.v. de film *La kermesse héroïque* van Jacq. Feyder,

die de N.S.B. in Den Haag aanleiding had gegeven tot het veroorzaken van relletjes. Blijkens een verslag in *Het Vaderland*, zei Ter Braak o.m.: ‘Zij (de marxisten) zijn niet retorisch en bewust internationalistisch, al doet men op het ogenblik in Sowjet-Rusland zijn best deze laatste eigenschap te verloochenen. Dank zij deze twee eigenschappen mag het Marxisme eerder aanspraak maken op de sympathie van hen, die de cultuur als een kostbaar goed verdedigen willen... Spr. schaarde zich achter Marxisme noch Huizinga. Hij betoogde, dat in de strijd tegen het fascisme, waarin mensen van diverse schakeringen elkaar vinden, de opportuniteit niet mag worden verworpen. Als opportuniteitspolitici dienen wij ons niet in een bepaald partijverband te schikken, doch ervoor te zorgen, steeds aan de zijde van de cultuur te staan. Bestrijding der phrase zij onze opgave...’ Ter Braak was zijn lezing aangevangen met het probleem van het nationalisme te stellen: ‘Dat in ieder zekere liefdegevoelens voor taal en geboorteland leven is normaal. De geboortegrond wordt evenwel uitgedijd tot het vaderland en het vaderlandsgevoel is niet algemeen menselijk. De taal is inderdaad een gemeenschappelijk bezit, dat een volk samenbindt. Wij allen zijn toegerust met een aantal gemeenplaatsen, die ons niet af te nemen zijn. De verbinding met de taal versterkt het vaderlandsgevoel. Dat een dergelijke gemeenschappelijke levensatmosfeer evenwel hysterisch wordt geïdealiseerd, is gevaarlijk. De dragers van het vals heroïsme maken zich schuldig aan taalvervalsing. De fascistenschreeuwen met veel pathos bepaalde grammaticale verbindingen als “belediging van het Nederlandse volk” of “de Nederlandse Leeuw”, die het reële leven verbergen in plaats van het te onthullen. Deze hoogconjunctuur in de phraseologie maakt het mogelijk, dat Europa kort na de wereldoorlog voor een volgende oorlog gereedstaat. De student, toekomstig intellectueel, heeft hier een taak. De tegenwoordige omstandigheden maken zijn a-politieke afzijdigheid van vroeger onmogelijk, want ook in ons land blijken de gemeenplaatsen en taalmaskers vat te hebben op sommige mensengroepen. Wat wil de student zijn: een soldaat in het grammaticale gemeenplaatsengelid of een mens met persoonlijke houding tegenover het leven en geen mechanische? Er zijn verscheidene manieren om het vals heroïsme te bestrijden. Het heldendom bestaat, maar als algemeen recept is het een gemene leugen.’

Du Perron, 10 maart 1936

Pilsudzki = Jozef Pilsudski (1867-1935), Pools legerleider en staatshoofd. Hij had een belangrijk aandeel in de totstandkoming van de Poolse republiek na de eerste wereldoorlog. Met Nietzsche had hij inderdaad de snor gemeen en de borstelige wenkbrauwen.

Ter Braak, 20 maart 1936

‘het boekje van Merz’ = *Ein Mensch fällt aus Deutschland*, door Conrad Merz, verscheen bij Querido te Amsterdam en werd 22 Maart 1936 door Ter Braak [in *Het Vaderland*](#) besproken. MtB., V.W. 6, p. 91.

‘het geremilitariseerde Rijnland’ = De linkeroever van de Rijn was, in strijd met het verdrag van Locarno, op 7 Maart 1936 door Duitsland geremilitariseerd.

Pos = H.J. Pos (1898-1955) werd in 1923 hoogleraar aan de V.U. in de algemene taalwetenschap en de klassieke letteren. Sedert 1932 doceerde hij wijsbegeerte te Amsterdam. Hij was redacteur van *De Nieuwe Stem*.

Du Perron, 21 maart 1936

‘Ik kreeg het boek van Merz’ = Konrad Merz (1908-1999), pseudoniem voor Kurt Lehmann, die in 1908 te Berlijn werd geboren en [ten tijde van de publicatie van de brieven] als fysiotherapeut te Purmerend was gevestigd, berichtte: ‘Ik leerde Menno ter Braak kennen via een artikel, waarin hij de

emigrantenpers in de emigrantenpers (*Neues Tagebuch*, Parijs 1935) aanviel: er was nog geen enkel nieuw woord in de Duitse 'exilliteratuur' gesproken, en dat moest ronduit gezegd worden. Toen ik aan MtB. schreef, dat ik een boek aan het schrijven was, kreeg ik onmiddellijk antwoord, en - na een steekproef - elke hulp, die ik (toen werkzaam als koestalknecht) nodig had, om dat boek af te maken. Het werd *Ein Mensch fällt aus Deutschland* (Querido, 1936). Menno ter Braak, wiens huis en portemonnaie altijd geopend waren voor emigranten - ook Spaanse - stelde mij daarna in staat mijn tweede boek, *Generation ohne Väter* (geschreven 1937/1938, gepubliceerd in 1999), te schrijven. Iemand zei eens tegen mij: '- waarom slooft Menno zich eigenlijk altijd zo uit: hij is toch geen Jood?' Menno beschermde me niet slechts als schrijver, ook als emigrant. Hij kwam met zijn belastingpapieren helemaal naar Amsterdam, om bij de Vreemdelingenpolitie de gehele garantie voor mij op zich te nemen. Indien mij een ongeluk zou zijn overkomen had hij het moeten betalen. Hoewel Menno gewaarschuwd was: dit kan een kapitaal kosten, nam hij het risico.'

'over Reik en Pirandello' = In [Het Vaderland van 14 maart 1936](#) verscheen Ter Braaks bespreking van Theodor Reiks *Der überraschte Psychologe*, met een foto van Reik (zie MtB., V.W. 4, p. 354). Luigi Pirandello's *Uit het leven van Serafino Gubbio, filmopereur* werd besproken in [Het Vaderland van 15 maart 1936](#) (zie MtB, V.W. 6, p. 85).

'Ik schrijf vandaag een gesprek op' = In *In deze grootse tijd* komt een gesprek voor met A. (Caffi) en N. (Chiaromonte) over Nietzsche. Het is daar echter gedateerd: 3 maart 1936. EdP., [V.W. 5, p. 195](#). Uit Andrea Caffi's geschriften verscheen inmiddels een keuze, verzorgd door Nicola Chiaromonte, onder de titel *Critica della violenza* (Milaan, 1966). Uit Chiaromontes inleiding blijkt dat Caffi in St. Petersburg werd opgevoed; dat hij bij de revolutie van 1905 tot gevangenisstraf werd veroordeeld; dat hij, na zijn ontslag uit de gevangenis in 1907, in Duitsland ging studeren, o.a. bij Georg Simmel; dat hij zich vervolgens in Parijs vestigde, en dat hij, na de 1e wereldoorlog, door de *Corriere della Sera* uitgezonden werd als verslaggever van de Russische revolutie. Ook toen kwam hij in een Russische gevangenis terecht, werd weer losgelaten en keerde naar Italië terug. Daar speelde hij al gauw een actieve rol in het antifascistische verzet, waardoor hij in 1926 genoodzaakt werd de wijk te nemen naar Frankrijk. In dat land, waar hij zich liet naturaliseren, verbleef hij tot zijn dood in 1955, na in de tweede wereldoorlog opnieuw actief te hebben deelgenomen, ditmaal aan de Franse verzetsbeweging. Andrea Caffi (zie ook de noten bij de brieven van 28 februari en 19 juli 1936) had een groot talent voor het sluiten van vriendschappen. Behalve Du Perron en Chiaromonte, telde hij zulke uiteenlopende geesten als de dichter Giuseppe Ungaretti, de geleerden Paul Langevin en Gaetano Salvemini, en de schrijvers Alberto Moravia en later Albert Camus, onder zijn naaste vrienden. Daarnaast onderhield hij nog vele vriendschappelijke relaties in de kringen van Russische emigranten en Zuid-Amerikaanse intellectuelen in Parijs. Uit de getuigenissen van wie hem hebben gekend, komt hij tevoorschijn als een man van een grote persoonlijke charme en een zeldzame eruditie, van welke eruditie trouwens in *Critica della violenza* de overtuigende bewijzen te vinden zijn.

'over Nietzsche' = Kort vóór Du Perron zijn gesprek over Nietzsche met Caffi en Chiaromonte had, verscheen in de [NRCr. van 1 maart 1936](#) Ter Braaks bespreking van D. Gawronsky's *Friedrich Nietzsche und das dritte Reich* (Bern, 1935). 'De eenheid, die Gawronsky in Nietzsches persoonlijkheid wil ontdekken', schreef Ter Braak o.m., 'is die van de romantiek en de mystiek; de *intellectuele* eenheid van het gedachte, de *gevoelseenheid* van het persoonlijke zijn hem gelijkelijk ontgaan. Het betoog van dr. Gawronsky is overigens verre van origineel. Dat men Nietzsche op paradoxen en tegenstrijdigheden kan betrappen, is een waarheid als een koe, die al zo vaak is gezegd, dat men wee wordt bij de gedachte aan al die zuivere consequentie, die daartegenover staat...

Nietzsche schreef nu eenmaal niet voor vakfilosofen, maar voor 'Freunde', en hij schreef ook niet voor antisemieten, maar voor hen, die bereid waren het Joodse vraagstuk onder ogen te zien als een van de belangrijkste vraagstukken van het probleem des geestes als zodanig; zo komt het, dat vakfilosofen veel paradoxaals in zijn geschriften vinden, en antisemieten dito; de vakfilosofen realiseren zich dat en benoemen hem tot representant der mystiek, de antisemieten realiseren zich dat niet, maar vervalsen hem eenvoudig, wat m.i. in laatste instantie op hetzelfde neerkomt. Immers ook in het boekje van dr. Gawronsky wordt de lezer een vervalste Nietzsche aangeboden, d.w.z. een tot woordenschema's gereduceerde Nietzsche, een Nietzsche zonder vlees en bloed, een Nietzsche zonder nuancering en zonder stijl: dat deze Nietzsche de voorbereider van het Derde Rijk is geweest, mag men dan ook redelijk aannemen. Maar de Nietzsche, die dr. Gawronsky niet ziet, is de denker-dichter, die de moed had om *ook in de wereld van de geest* het probleem van de macht te stellen, die dus, in plaats van een heksespringend filosoof te zijn zonder vaste richtsnoeren (zoals Gawronsky hem voorstelt) zowel de macht in al haar consequenties als de cultuur in al haar consequenties kon aanvaarden, omdat macht en cultuur voor hem twee kanten waren van een en hetzelfde probleem.' Het lijkt, anno 1966, er veel op alsof deze woorden van Ter Braak geschreven zijn als een kritiek avant la lettre op de Nietzscheanen van vandaag, zoals Gilles Deleuze en Walter Kaufmann, die nu juist een weliswaar 'echte' filosoof van Nietzsche maken, d.w.z. wel de 'intellectuele eenheid van het gedachte' bij hem onderkennen, maar die dan toch ook weer een Nietzsche 'zonder stijl' aanbieden, een schrijver die tenslotte gereduceerd wordt tot zijn, hoezeer op zichzelf - ook volgens Kaufmann en Deleuze - al geniale, filosofische 'woordenschema's'. (zie ook de noot bij de brief van 20 februari 1935).

Bij deze brief was ingesloten een knipsel uit *Paris Soir*: 'Du sang sur les Tulipes-Oss, la ville ou l'on tue, un reportage sensationnel de Titayna et Maurice Leroy. Meurtres en série... Vols... Incendies... Pillages... Débauches de la jeunesse... Batailles rangées entre bandes rivales... Générations d'assassins... Complicité de chacun... Terreur d'une province ... Tout cela dans le silence d'une population livrée à l'effroi, au coeur du pays le plus paisible, le plus heureux de l'Europe, la Hollande. A Oss, dans le Brabant hollandais, à deux heures de La Haye et d'Amsterdam, existe la plus formidable association du crime dont le monde ait jamais entendu parler.' Du Perron schreef hierbij: 'Eindelijk zijn we op europeesch peil!' zegt Bep. Is dit niet iets voor een panopt. in *Het Vaderland?*' (Over de gebeurtenissen in Oss, zie het proefschrift van W.H. Nagel, *De criminaliteit van Oss*, Den Haag, 1949).

Du Perron, 25 maart 1936

Regels geschreven op een prentbriefkaart van het Place des Terreaux te Lyon. Poststempel: Rhone, 25 onleesbaar.

One of our conquerors = One of our conquerors (1891), een roman van George Meredith (1828-1909).

Du Perron, 31 maart 1936

Regels geschreven op een prentbriefkaart. Poststempel: Paris XVI, rue Singer, 15.30-31-III-193 onleesbaar, maar in 1936 viel de 31ste maart op een Dinsdag.

Ter Braak, 2 april 1936

'Ik moet zaterdagmiddag nog een lezing houden' = Op zaterdag 4 april 1936 hield Ter Braak bij de firma D. Bolle te Rotterdam, ter gelegenheid van een aldaar tijdens de Boekenweek gehouden expositie van de Salamander-uitgaven van uitgeverij Querido, een [lezing](#) over *Vincent Haman* en Willem Paap. Volgens een verslag in de *NRC* van 5 april begon Ter Braak 'met een algemeen overzicht te geven van de invloed, die de beweging van Tachtig op het beeld der Nederlandse

literatuur heeft gehad. Zij opende bepaalde perspectieven, zij richtte zich bv. tegen de retoriek en de taalverkalking, die daardoor was ontstaan, maar sneed aldus ook andere perspectieven af. Zij verdiepte zich zozeer in de uiterlijkheden van het fenomeen taal, dat zij in een andere vorm van taalverering verstrikt raakte, die eigenlijk een nieuwe retoriek is: de woordkunst. Het aesthetisme, dat op zichzelf een bestaand aspect is, overwoekert meer en meer de persoonlijke verhouding tot het leven, zoals Multatuli die reeds had gewild... Concluderend betoogde spr., dat in de verwaarlozing tot volkomen vergetelheid toe van dit merkwaardige boek [*Vincent Haman*] de Tachtigers een bewijs hebben gegeven van kwaad geweten. Door de roman weg te drukken als caricatuur op een lager plan hebben zij tekort gedaan aan de kwaliteiten van Paaps beste werk, waarin met name de analyse van de hoofdpersoon de kwalificatie meesterlijk verdient. Dat een andere generatie zich rekenschap geeft van deze waarden, is een teken, dat de verering van de woordkunst niet langer oppermachtig heerst en dat de lijn Multatuli, die in tegenstelling tot de aesthetische en de sociale de antitraditionele lijn is in de Nederlandse literatuur, duidelijker naar voren komt.'

'onze drie stukken over de massa' = *Sans famille*, drie brieven van J. Greshoff, Menno ter Braak en E. du Perron, in *Groot Nederland*, 1936, p. 402. (MtB., [V.W. 4, p. 170](#); EdP., [V.W. 5, p. 183](#)).

'je notities over Rolland' = Zie EdP., [V.W. 5, p. 183](#).

Du Perron, 3 april 1936

Regels geschreven op een niet gefrankeerde, ongestempelde prentbriefkaart.

Ter Braak, 7 april 1936

Kernkamp = G.W. Kernkamp (1864-1943) werd in 1901 hoogleraar in de algemene en vaderlandse geschiedenis te Amsterdam; doceerde van 1903-1935 nieuwe geschiedenis te Utrecht; was hoofdredacteur van *De Groene Amsterdammer* van 1920-1929.

A.C. Oerlemans = A.C. Oerlemans (1909-1978), zenuwarts te Amsterdam. Dr. Oerlemans schreef: 'Ik heb Ter Braak maar enkele keren en alleen bij zakelijke besprekingen ontmoet. Ik bewonderde hem zozeer dat ik tegenover hem wat geïntimideerd was. Hij had ook wel iets gereserveerds en kon 'streng' kijken, wat door zijn bril nog enigszins werd geaccentueerd. Maar ik hield van zijn werk omdat hij daaruit naar voren kwam als een vent met pit, humor en intelligentie. Ik genoot van zijn strijdbaarheid tegen de mufte regentenmentaliteit en ik voelde mij zeer verwant met hem in zijn hartgrondige afkeer van kouwe drukte, hypocrisie en machtswaan.' Omdat van sociaal-democratische zijde (*Het Volk*) bezwaren bestonden tegen zijn persoon, zou dr. Oerlemans later als secretaris van het Comité van Waakzaamheid worden opgevolgd door D. Loenen. Hij had echter een actief aandeel in de oprichting van het Comité en volgens Loenen werd de beginselverklaring opgesteld door Oerlemans, Ter Braak, Romein en Loenen.

'die mij aan... Robespierre doet denken, al heeft hij gevoel voor humor' = De Franse revolutionair stond namelijk niet bekend om zijn gevoel voor humor. Mirabeau voorspelde, toen hij Robespierre voor het eerst had horen spreken: 'Cet homme ira loin, car il croit tout ce qu'il dit'. En Talleyrand vertelde aan Victor Hugo eens van Mirabeau te hebben vernomen, dat Robespierres gezicht hem deed denken aan een kat die azijn had gedronken.

Du Perron, 8 april 1936

'hij lijkt op den G.G. Rochussen, dengeen die Busken Huet een fooi gaf' = Op voorspraak van de oud gouverneur-generaal Rochussen werd op 12 maart 1868 bij Koninklijk Besluit f 2967,50 aan Busken

Huet toegekend, een besluit waartegen later de Algemene Rekenkamer protest aantekende, als zijnde in strijd met de wet. Huet verplichtte zich zijnerzijds de regering te verstrekken ‘consideratiën en advies omtrent de vraag welke maatregelen daar te lande van Bestuurswege werden vereist tot breideling van de uitspattingen der (liberale) drukpers’ in Nederlands-Indië (zie P. Spigt, *De ballingschap van Multatuli*). In Multatuli's *Brieven* (1893, dl. II, p. 241) is een mededeling van Mimi over een mondelinge uitlating van Multatuli te vinden: ‘Ik vertrouwde hem’, zei hij, ‘Ik zond hem naar Rochussen in de overtuiging dat hij en ik eenzelfde schoone zaak voorstonden, en, als een lakei, zonder zich om onze zaak te bekommeren, empocheert hij een nietige fooi... fi donc!’

Du Perron, 25 april 1936

Deze regels werden geschreven op een ansichtkaart, waarop een beeld van Karel IV, Duits Keizer en Koning van Bohemen: een lang gezicht; uitpuilende, grote, verbaasde ogen; lippen die nog even zichtbaar zijn tussen snor en puntbaardje. Poststempel: Avignon Gare, 15.30-25-IV-1936.

‘Gisteren waren we in Dijon’ = Over deze reis, zie EdP., [V.W. 5, p. 238-240](#).

Du Perron, 27 april 1936

Geschreven op een ansichtkaart uit Hyères: ‘le vieux Château vu à travers les Oliviers.’ Poststempel: Hyères, extrême sud de la côte d'azur, verder onleesbaar.

‘voelen verreweg het meest voor dit hier’ = Hyères, gelegen tussen Toulon en St. Tropez, is de oudste touristische winterverblijfplaats aan de Franse Riviera, een stadje waar de door Du Perron zo gewaardeerde schrijver Robert Louis Stevenson (1850-1894) had gewoond en dat met zijn tropische bloemen, zijn ouderwetse villa's aan beschaduwde lanen, meer dan enige andere plaats aan de Riviera, herinneringen aan Java zou kunnen oproepen.

Du Perron, 28 april 1936

Geschreven op een prentbriefkaart uit Hyères: ‘Type de la végétation locale au Jardin d'Acclimatation’. Poststempel onleesbaar.

‘Waar dan heengaan?’ = Van 22 tot 30 april 1936 zochten de Du Perrons naar een woonplaats in de Franse provincie. Ook uit berichten aan Jan Greshoff kan worden afgeleid dat Du Perron op 24 april bezocht: Dijon, ‘erg aardig, maar niet om er te wonen’. Avignon beviel niet, Aix-en-Provence noemde Du Perron ‘een heel lief plaatsje en mooie omgeving, maar al te uitsluitend een toeristen-oord.’ Op 26 april waren Nice, Villefranche en Cagnes-sur-mer een grote teleurstelling. Na de gelukkiger kennismaking met Hyères op 27 en 28 april, volgde op 29 april een bezoek aan Toulon, ‘een sijkhaven’, zoals Du Perron aan Greshoff berichtte (‘en regenen dat het er doet...’). Ook schreef hij aan Greshoff op Donderdag (30 april 1936) naar Parijs te zullen terugkeren, en niet op Vrijdag, zoals in de bedoeling had gelegen (zie de brief van 27 april 1936).

Ter Braak, 4 mei 1936

‘Sedert de bezetting van het Rijnland’ = De bezetting van de linker Rijn-oever door het Duitse leger vond plaats op 7 maart 1936. Aangezien deze Duitse stap in strijd was met het verdrag van Locarno, overwoog de Franse regering maatregelen. Het Kabinet-Sarraut beschikte evenwel niet over de energie om zelfstandig te handelen. De minister van buitenlandse zaken, P.E. Flandin, ging naar London om Engelse medewerking te verkrijgen, maar toen de Franse regering die in geen enkel opzicht kreeg, zag men - misschien met de Engelse reacties op de bezetting van het Ruhrgebied in 1923 nog in het geheugen - verder van actie tegen Hitler af. Dit ondanks de profetische woorden die Flandin, volgens

Churchills mémoires, bij die gelegenheid zou hebben gesproken: 'Dit is uw laatste kans. Als u Duitsland nu niet tegenhoudt, is alles verloren.' De Franse lafheid werd overigens destijds door Winston Churchill, in een artikel in de *Evening Standard* van 13 maart 1936, toegejuicht. Door af te zien van het gebruik van wapens, had Frankrijk volgens hem op de enig juiste manier gehandeld. Hitler heeft later tegenover zijn tolk Paul Schmidt bekend, dat hij gedwongen zou zijn geweest zijn troepen terug te trekken als de Fransen Duitsland waren binnengerukt. (Zie A. Fabre-Luce, *l'Histoire démaquillée*, Parijs 1967).

'geen sterveling weet of anti- dan wel pro-militairisme (tegen Hitler) de juiste weg is' = Dit oude probleem, door Elie Halévy aan de vooravond van de eerste wereldoorlog in een brief (8 maart 1913) aan Alain als volgt geformuleerd: 'Fais du pacifisme, si tu veux, mais que ce soit sous des formes qui ne compromettent pas la paix,' hield tussen 1935 en 1939 velen in Europa opnieuw bezig en leidde bijvoorbeeld in Frankrijk tot een scheuring in *Vigilance* tussen Paul Langevin en de pacifisten Alain en Rivet (zie de brief van 15 februari 1936 en de aantekening daarbij). Maar voor nog meer anderen in Europa, vooral voor de zg. kenners, de beroeps politici, deed zich dit probleem in 1936 in het geheel niet voor. Zo verklaarde Winston Churchill nog in oktober 1937, een half jaar voor Hitlers overrompeling van Oostenrijk, er van overtuigd te zijn dat een grote oorlog niet voor de deur stond en dat er een goede kans was dat 'onze tijd' geen grote oorlog meer zou meemaken.

'zijn violence-theorie' = Vergelijk Ter Braaks mening over Sorels theorie van het geweld met die van Du Perron (EdP., V.W. 5, p. 251). Voor een korte samenvatting van Sorels vaak slecht begrepen theorie, zie Neil McInnes in *The Encyclopedia of Philosophy*, dl. 7, New York 1967.

'een gesprek' = In zijn gesprek met J. Ortega y Gasset (1883-1955) in *Het Vaderland van 4 mei 1936*, vergeleek Ter Braak de persoonlijkheid van de Spanjaard met die van Spengler: 'Dat men er voor moet oppassen het acteren op te vatten als het tegendeel van oprechtheid (zoals bij de Noorderling zo dikwijls het geval is), blijkt alleen reeds uit het feit, dat de sprekende Ortega veel meer de man is van zijn boeken dan de sprekende Spengler; terwijl Spengler door zijn persoonlijke voordracht 'afvalt', omdat hij veel meer aan een schoolmeester doet denken dan zijn geregelde omgang met het roofdier in zijn werken zou doen vermoeden, vindt men Ortega werkelijk terug, zoals men hem in zijn geschriften al gevonden had; bij hem zijn de discipline van de mondelinge en schriftelijke communicatie veel nauwer aan elkaar verwant dan bij zijn Duitse collega. Op de kathedraal is de man, die spreekt, hetzelfde mengsel van objectiviteit, polemiek en artistieke, dat ten onzent zo zelden voorkomt, als in zijn *Opstand der horden* of zijn divagaties over de liefde. Wat bewijst dit? M.i. dit: een sterker eenheid van persoonlijkheid en stijl dan men bij Spengler aantreft. Het is de democratische en liberale tendentie in Ortega, die hem bewaart voor coquetterie met het roofdier, en die hem, zijn aristocratische voorkeur voor de eenzaamheid ten spijt, belet een romanticus met heroïsche allures te worden. Hier stuit men dus op de paradox, dat het elegante handgebaar van Ortega, dat effect sorteert, eigenlijk soberder is dan de onbeweeglijke handen van Spengler, die alle effect versmaden.'

'Ook Valéry viel hij heftig aan' = 'De Franse cultuur met haar ononderbroken traditie geloofde tot voor enkele jaren aan literaire normen; alles bleef bij het oude, hoewel ieder gezond verstand kon zien, dat die normen geen geldigheid meer hadden. Ik denk aan de zuster van Chateaubriand, die voor haar dood zei: 'Wat moet ik in de hemel doen, ik, die niets kan doen dan poëzie schrijven!' En ik denk aan een figuur als Paul Valéry, die het superieure voorbeeld is van zulk een hardnekkig literair normenstelsel, waarop nu langzamerhand ook in Frankrijk de reactie komt. Hij zal worden omvergeworpen, daarmee is alles gezegd,' aldus Ortega y Gasset in zijn interview in *Het Vaderland van 4 mei 1936*. In zijn bespreking van G.H. Streurmans *Goethe, de universele mens* - een

bespreking die waard is vergeleken te worden met wat Ter Braak over Goethe schreef in zijn bespreking van *Lotte in Weimar* (MtB., V.W. 7, p. 525) - noemde Ter Braak *Um einen Goethe von innen bittend*, uit het *Buch des Betrachters*, één van Ortega's beste essays ([Het Vaderland, 2 juli 1936](#)).

'Ik zond een stukje protest' = Ter Braaks protest werd, zoals hij vermoedde, niet geplaatst in het blad van Leopold Schwarzschild (1891-1950).

Du Perron, 5 mei 1936

'hier hebben ze het op het ogenblik straal afgelegd' = Bij de verkiezingen die op 26 april en 3 mei 1936 in Frankrijk werden gehouden, behaalden de drie partijen van het Volksfront (Front Populaire, zie de noot bij de brief van 9 juli 1935) de grootste linkse verkiezingsoverwinning in het Europa van de jaren dertig. Van de 614 zetels in de Kamer van Afgevaardigden kregen de socialisten (S.F.I.O.) 146 zetels (winst: 49), de gematigde radicaal-socialisten van Herriot 115 (verlies: 43), de communisten 72 (winst 62), tesamen dus 333 zetels voor het Volksfront. De overige 281 zetels werden bezet door 8 partijen. Op grond van deze uitslag zou Léon Blum op 4 juni 1936 zijn regering vormen, bestaande uit socialisten en radicaal-socialisten, terwijl de communisten hun parlementaire steun toezegden. Van Léon Blum (1872-1950) kende Du Perron 'het voortreffelijke boek' *Stendhal et le Beylisme* (EdP., [V.W. 5, p. 175](#)); minder waardering had hij voor *Du Mariage* (V.W. [5, p. 219](#)).

Saint-Just = Zie de aantekening bij de brief van 23 januari 1931.

Vertès = Zie de aantekening bij de brief van 27 mei 1932.

'toen ik een fransch libretto voor gezegden Bob schrijven moest' = Voor zijn zwager, de componist Robert de Roos, schreef Du Perron, in het Frans, het libretto *Le coup de pistolet*, naar Poesjkins novelle (zie ook de brief van 13 november 1932). Het ms. van dit libretto is tot heden niet teruggevonden.

Du Perron, 19 mei 1936

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Paris, rue Singer, 20-19-V-1936.

Ter Braak, 20 mei 1936

Badoglio = Pietro Badoglio (1871-1956), Italiaans veldheer die een belangrijk aandeel had in de verovering van Ethiopië (Abessynië), van welk land hij in 1936 tot onderkoning werd benoemd.

'dat ik met zes boeken jaarlijks f27 kan oogsten' = Eén jaar later, op 22 mei 1937, schreef Ter Braak aan Greshoff: 'De gepaste vreugde over het succesje van mijn Multatuli-essay wordt sterk getemperd door de ontvangen afrekening van Nijgh & Van Ditmar, over 1936, waaruit blijkt, dat mijn publiek sedert 1935 weer crescendo in elkaar geschrompeld is. Verkocht werden in dit jaar: 11 Carnaval, 10 Démasqué, 1 Dumay, 2 Hampton Court, 2 Politicus. Emolument: f6,15, 'welk bedrag wij op Uw postrekening doen overschrijven.' Het bedrag laat me overigens koud, maar dat ik voor een boek als *Politicus* z. *Partij* in één jaar 2 hele lezers vind, heeft me toch nog wel even een koude douche gegeven.' Zie ook de brief van 3 juni 1937.

Du Perron, 22 mei 1936

Adé Tissing = Garnt Otto, bijgenaamd Adé, Tissing was een jeugdvriend van Du Perron.

Ter Braak, 24 mei 1936

‘omdat ik dan voor de rest van de maand geen cent over hield’ = Misschien kunnen de verzuchtingen over geldgebrek die wel te vernemen zijn in de brieven van Du Perron, en soms zelfs - zoals hier - in die van Ter Braak, gemakkelijk een verkeerde indruk vestigen. Du Perron en Ter Braak schreven meestal niet over het geld waarmee zij anderen hielpen. Zo bekostigde Ter Braak bijvoorbeeld de overtocht naar Amerika, in 1935, van Samuel Lewin, en zo schreef Nicola Chiaromonte: ‘I can tell you that Caffi liked Du Perron very much, and told me several times that he was one of the most generous persons he had ever met. Du Perron, on his part, had great respect and liking for Caffi. Once, he helped him out (at a moment when, I happened to know, he himself had financial difficulties) with quite a sizeable amount of money - 3000 francs, if I am not mistaken, that is, more or less, the equivalent of 60 dollars today.’ Soortgelijke verhalen werden ook gedaan door Du Perrons Indonesische vrienden (zie ook de noot bij brief 21 maart 1936 en de brief van 7 januari 1936).

‘een critiek’ = *Dr. Menno ter Braak, Reinaert uit Eibergen*, van Max. B. Teipe en Johan van der Woude, werd door Ter Braak besproken in [Het Vaderland van 31 mei 1936](#), zie MtB., V.W. 4, p. 162.

Du Perron, 24 mei 1936

‘die 3 dln. van Anatole France’ = *La rôtisserie de la reine Pédauque, Les dieux ont soif en La révolte des anges* beschouwde Du Perron als ‘de 3 goede boeken van France’ (zie de brief van 19 november 1932). Ook later, op Java, zouden deze drie werken voorkomen op een lijst van aanbevolen Franse literatuur, een lijst die Du Perron opstelde voor dr. F.R.J. Verhoeven.

Rupert Brooke = Rupert Brooke (1887-1915), Engels dichter.

Ter Braak, 25 mei 1936

Vrijdag = Ter Braak arriveerde te Parijs op 29 mei 1936. Vermoedelijk zal hij op maandag 1 juni 1936 (tweede Pinksterdag) naar Den Haag teruggekeerd zijn.

Du Perron, 3 juni 1936 (1)

het stuk over Daum (Maurits!) = *Goena-Goena*, door P.A. Daum (Maurits), met een voorwoord van E. du Perron, verscheen in 1936 bij de Wereldbibliotheek, Amsterdam.

Regels geschreven op een prentbriefkaart. Poststempel: Paris, 3-13.30-juin-36.

Du Perron, 3 juni 1936 (2)

Corydon = Titel van André Gides beroemde apologie van de homofilie (1920). Du Perron beschouwde het als één van Gides zwakste geschriften, terecht, geloof ik. Maar vanuit een cultuurhistorisch standpunt beschouwd, krijgt *Corydon* een andere waarde: onze hedendaagse homoseksuele schrijvers zijn veel verplicht aan dit werkje, waarvan de publicatie, na de eerste wereldoorlog, door een zo juist beroemd geworden auteur, op zijn minst een moedige daad betekende. Het is in hoge mate aan Gides optreden te danken, dat sindsdien in onze westerse literatuur de homofilie een vertrouwd en met openhartigheid behandeld thema is geworden.

Ter Braak, 4 juni 1936

‘brouille’ = Batten schreef hierover: ‘Er was in een ontmoeting met Du Perron vaak iets van een uitdaging, waarbij hij - zelf naar een zo groot mogelijke waarheid strevend-een even volledige inzet van de ander verwachtte. Ik zag hem in februari 1931 onverwacht op een in mijn oude Haagse h.b.s. ingerichte Couperus-tentoonstelling. De vrouw van een Indiase vriend uit zijn jeugd had hem daarop opmerkelijk gemaakt. Behalve de aanwezige portretten van Couperus moet ik als letterkundig neef je

van zijn vriend, de Atjehstrijder Edy Batten, zijn belangstelling gewekt hebben. Er was meteen een principiële woordenwisseling over wat Du Perron de ‘antieke reconstructies’ van Couperus noemde, het verfoeilikst in de Haagse conversatietoon van ‘De Berg van Licht’, waarvan op slag een uit het geheugen geciteerde dialoog van het keizerlijk monstertje met één van zijn lustknappen als exempel werd gedeclameerd. Ik zie de bezoeker en hoor zijn laconieke spot nog, en ik lach nu om wat mij toen met niet minder dan heilige verontwaardiging vervulde over een zo impertinente kritiek. Daar stond een man tegenover mij, die ik nog nauweliks gelezen had, want behalve trots op mijn kennis van Couperus, was ik een krampachtig bewonderaar van de tachtigers, iemand die mij allerminst kende, maar mij, juveniel als ik was, zonder enige reserve ernstig nam, mijn nauweliks verworven eigenwaarde en mijn kennis van de literatuur op de proef stelde en zichzelf ontvankelijk toonde voor een ruitelike gedachtenwisseling. De ontmoeting schokte en verheugde mij tegelijk als de onverhoedse handdruk van een vreemdeling. In de omgang met Du Perron was geen ontkomen, geen alibi mogelijk: vriendschap of vijandschap waren van zijn kant ‘sans recul’ en moesten het ook wederkerig zijn. In een felle aanval, kort voor zijn dood, noemde hij mij ‘een Hollander die in zijn schulp kruipt,’ toen ik in de discussie over de stijl van Léautaud tegenover het proza van ‘een zekere mijnheer Van der Pigge’ alias Albert Verwey liever zweeg. Aan onenigheid, aan ‘brouilles’ over de meest uiteenlopende onderwerpen heeft het in onze vriendschap niet ontbroken, maar ik heb van d’Artagnan steken en sabelhouwen geïncasseerd, die mij voor het leven gehard en van een vals pathos bevrijd hebben. Wie ‘ongeboren’ was of nog ‘in de watten’ lag, werd onder zijn hoede geboren of tot volwassene geslagen. De vriendschap met Du Perron was voor mijn generatie ongetwijfeld een op leven en dood beoefende schermles, waarbij de ‘maître d’armes’, een meester op alle wapens, als een ‘maître de conscience’ werd aanvaard. Eenmaal in zijn hiërarchie opgenomen, liep ik nog telkens ernstige wonden op, met de wijsheid achteraf dat ze wel niet als dodelijk waren bedoeld. In zijn tragies leven wisselden de stemmingen naar gelang van zijn lotgeval, en wie die hem gekend hebben, zullen hem de pijnlijke ondervindingen niet vergeven? Hoe vaak verloor ik, een alleszins impertinente jongeling, hoe vaak won ik zijn vriendschap terug? Er was soms een gebrek aan stijl in de strijdmiddelen, maar in wezen een noblesse in Du Perron, in het bijzonder jegens de zogeheten jongelingschap. In een élan van jeugd en dadendrang, ook buiten het gebied van de literatuur, herkende Du Perron zich het meest. Wars van elke denkbare pose, is hij voor mijn gevoel de enige van zijn generatie geweest, die zich in het geschreven of gesproken woord, als mens tout court niet aangesteld heeft. In zijn nabijheid, maar ook in de briefwisseling legde men de maskers van het eigen gezicht, alle pose af, streefde men ernaar zichzelf te zijn tegenover een man die daarin onontkoombaar het voorbeeld gaf. Jong en oud tegelijk op een wonderlike wijze, verdreef de ernst soms alle jeugd uit zijn gelaat, uit zijn hele houding, zodra een probleem of een betoog hem maar enigszins boeide. Er was geen halfheid in hem: zowel in het gesprek als bij het luisteren gaf Du Perron zich volstrekt. In het donkerbleke, soms asgrauwe, ronde gezicht waren de ogen - ‘comme des gouttes de café’, dacht ik onwillekeurig- in het open voorhoofd de meest bezielde die ik ooit gezien had, afwisselend peinzend of spottend, melancholiek of strijdlustig lachend. In de geamuseerde lach kreeg zijn gezicht iets jongensachtigs, door de witte tanden nog versterkt, die in het debat onder een triomfantelijk even opgetrokken bovenlip vervaarlijk blikkerden. In neurastheniese stemmingen vernielden dezelfde tanden nauwgezet zijn nagels, onder een donkere, in de verte starende blik. Naast zijn hooggerugde, gedrongen gestalte lopend, sloeg ik telkens twee passen over om met zijn snelle, kleine voeten gelijke tred te houden. Alsof hij vreesde ergens te laat te komen, heeft hij vaak een gespannen haast gehad.- Ik hoor zijn stem nog met de Indiëse tongval daarin, in opgewekte ogenblikken verlevendigd door een onvervalste Bataviase bonhommie of versterkt door opgetogen Maleise uithalen. In een ernstig betoog sprak hij met een gesaccadeerde eentonigheid, uiterst overtuigd en de hoorder dwingend tot repliek. Met de rechterhand maakte hij wel als in een soort schrijverstic onrustige tekens op zijn pantalon, alsof de bezetenheid van het schrijven ook onder het spreken niet afliet. In de gelukkigste tijd van zijn

leven droeg hij op het terras van café Riche eens het nog onvoltooide 'Somewhere' voor, in een streng gescandeerde, uiterst bedwongen toon als was het een gedicht van een ander, dat hij mij daar bijwijze van 'enige en algemene kennisgeving' meedeelde.- Als na een gesprek over de laatste dingen klonk zijn afscheid bij de korte handdruk altijd enigszins imperatief. Het leek een laatste dagorder in drie woorden. In die groet lag zijn hele wezen, 'zo intens en menselijk', zoals zijn vrouw het eens zo juist heeft samengevat. 'Houd je goed!' was als hetware zijn 'categoriese imperatief' in de vriendschap. Het was het laatste wat ik hem hoorde zeggen, en ik doe mijn best.-'

Nonna Dokter = In [Het Vaderland van 7 juni 1936](#) besprak Ter Braak de romans *De Hongertocht* van M.H. Székely-Lulofs, en *Nonna Dokter* van J.C. Soewarno-van der Kaaden (zie *Indische 'toestanden'*, in MtB., V.W. 6, p. 151).

Goorcate = Het is mij niet bekend wie met deze vermoedelijke naamsverandering (vgl. Klarenberg = Chiaromonte) kan zijn bedoeld.

Tissen = Adé Tissing.

Du Perron, 5 juni 1936

'ik schreef genoemden Jan' = In een brief van 3 juni 1936 schreef Du Perron aan Greshoff zijn bezwaren tegen diens *Vlugschriften*.

Ter Braak, 6 juni 1936

'omdat Maxim Gorki plotseling op sterven lag' = Maxim Gorki, pseudoniem van A.M. Pesjkof (1868-1936). Uit [Ter Braaks herdenkingsartikel](#) blijkt geringe waardering voor het literaire werk van Gorki: 'zijn talent eindigt, waar dat van Dostojefski begint', schreef Ter Braak als antwoord aan degenen die Gorki wel met Dostojefski hadden vergeleken. 'Het leven is voor hem een probleem', schreef Ter Braak verder, 'voorzover het de sociale en politieke sfeer raakt; Gorki beschrijft zowel de laagste categorieën van het Russische volk als de ontworteling der bourgeoisie, der intelligentia onder het tsarisme; de ware zin van het leven vindt echter alleen hij, die zich verbindt met de arbeidersklasse en haar belangen. Daarom ontbreekt bij Gorki het metafysische element dat voor Dostojefski zo karakteristiek is; de oplossing ligt voor hem in het sociale, de revolutie is tegelijk de culturele ontwikkeling.' Gorki zou eerst op 18 Juni 1936 overlijden. In Europa gingen geruchten - de weerklank er van is ook te vinden in Ter Braaks necrologie in *Het Vaderland* - als zou Maxim Gorki het in de laatste maanden van zijn leven oneens zijn geworden met het régime van Stalin. Er werd na zijn dood ook verteld dat hij een gewelddadig einde zou hebben gevonden. 'Gorky starb 1936 in seiner Villa bei Moskau. Zwei Jahre später gestand Stalins Geheimpolizeichef Jagoda in einem Schauprozeß, er habe den Dichter durch dessen Leibarzt umbringen lassen. 'Der Patient erhielt beispielsweise im Laufe von 24 Stunden vierzig Kampferinjektionen. Dazu kamen zwei Digalen-, vier Koffein - und zwei Strychnin - Injektionen.' Dieser grausige Darstellung vom Tode Gorky's ist bisher nicht dementiert worden.' (Ontleend aan *Welttheater* 1962, herausgegeben von Siegfried Melchinger und Henning Rischbieter). Wel verklaarde Jagoda ter rechtzitting dat 'het blok van rechtsen en trotskysten' hem de opdracht had gegeven Maxim Gorki uit de weg te ruimen, aangezien deze werd beschouwd als een onvoorwaardelijk aanhanger van de stalinistische leiding (zie Pierre Broué, *Les procès de Moscou*, coll. Archives, Parijs 1964).

'De titel van Stärcke' = Mevr. du Perron had om een boek van Stärcke gevraagd. Du Perron las, in 1937, A. Stärcke, *Psychoanalyse en aesthetiek*.

Du Perron, 7 juni 1936

‘het freudiaansche van deze voorstelling’ = De prentbriefkaart waarop deze regels geschreven waren, reproduceerde een schildering uit het pauselijk paleis te Avignon, voorstellend een vrouwenfiguur die lijkt te wijzen op een waterleidingpijp, die tevoorschijn komt vanuit een rotspleet en die een meertje vormt, waaruit een beekje verder stroomt. Het lijkt niet onwaarschijnlijk dat Du Perrons zinspeling op het Freudisme werd ingegeven ook door het feit dat in de weken daarvóór Freud nog al eens ter sprake was gekomen in *Het Vaderland*. Op [14 maart 1936](#) besprak Ter Braak *Der überraschte Psychologe* van Theodor Reik (zie MtB, V.W. 4, p. 354); op 5 mei 1936 herdacht Theodor Reik in *Het Vaderland* de tachtigste verjaardag van Freud, terwijl op dezelfde datum Ter Braak schreef over *Freud en zijn invloed*. In dit stuk schreef Ter Braak o.m.: ‘Dat men Europees geestesleven niet meer kan denken zonder Freud, wil allerm minst zeggen, dat zijn onmiddellijke invloed overal is aan te wijzen, waar met het woord ‘Freudiaans’ wordt gegoocheld. Bijna zou ik de paradox durven wagen, dat men beslist geen directe invloed van Freud kan verwachten, waar over iets, dat ‘Freudiaans’ zou zijn, gesproken wordt. Als men op de pseudo-invloed van Freud zou afgaan, zou men moeten vaststellen, dat hij het aanzijn heeft gegeven aan het surrealisme, aan psycho analytische films van dubieus karakter en eigenlijk aan alle slechte romans, die er in de laatste vijftien jaar verschenen zijn. Het is raadzaam met de ware invloed van Freud voorzichtig te zijn, wil men niet uit het oog verliezen, dat deze strikt wetenschappelijke geest het tegendeel is van een kwakzalver of een wonderprofeet. Dat de psycho analyse ge vulgariseerd werd, dat mindere geesten zich van problemen meester maakten om ze als waarheden op te dissen, is een aangelegenheid op zich zelf, waarvoor alweer Freud in het minst niet verantwoordelijk is. De koersstijging van het onbewuste en de droom, die de kunstenaars uit de aard der zaak bijzonder hebben bevorderd door hun speculaties, is een algemeen na-oorlogs verschijnsel; al mogen de ‘Freudiaanse’ termen hierbij een zekere rol spelen, dat de geest van Freud in deze manifestaties werkt, zal men moeilijk kunnen volhouden. Want wat zijn tenslotte termen! Etiquetten, verzamelnamen van nuances, meer niet. Zij worden onmiddellijk grof en onbruikbaar, zodra zij het karakter krijgen van een recept. Men ga maar na, tot welk een inderdaad afschuwelijk patent-systeem het misbruik van ‘Freudiaanse’ termen heeft geleid in de moderne biografie, die een persoonlijkheid verklaard acht, wanneer zij haar vatbaar heeft gevonden voor een Oedipus-complex. Aan deze en soortgelijke verschijnselen van abject ‘Freudisme’ ontbreekt nu precies datgene, wat de persoonlijkheid van Freud zelf zo bewonderenswaardig maakt: de intellectuele zuiverheid, de strenge stijl in het betoog, de afkeer van het irrationele, speculatieve en conventionele. Ieder genie heeft waarschijnlijk wel zijn ‘aap’ naast zich; zo heeft Freud naast zich gekregen de Freud-conventie, die juist door haar duidelijke tweederangsheid des te meer reliëf geeft aan het levenswerk van de man, wiens gehele streven er in heeft bestaan zich van conventies vrij te houden. De *werkelijke* invloed van Freud op de Europese cultuur behoeft daarom volstrekt niet onmiddellijk aan de hand van de terminologie te worden bewezen. Zijn voornaamste invloed zal juist *niet* vast te leggen zijn omdat de zelfstandige persoonlijkheden haar hebben *verwerkt*. Men kan herhaaldelijk constateren, dat zij, die ongetwijfeld nader aan Freud verwant zijn dan zijn epigonen, hem kritisch hebben opgenomen en zijn inspiratieve soberheid niet hebben misbruikt om zijn slaven te worden. Vestdijk wijst in dit verband, in een artikel in de *Groene* van deze week over Freud, op Thomas Mann, die in zijn *Zauberberg* de ‘zielsontleder’ dr Krokowski duidelijk aan de kaak stelt, hoewel hij hem toch een belangrijke functie toekent en zijn intellectuele capaciteiten geenszins onderschat. Men kan trouwens, om dicht bij huis te blijven, in Vestdijk zelf (een van de weinige Nederlandse schrijvers, die zeer essentieel door Freud zijn beïnvloed) de ambivalente verhouding tot deze leermeester constateren; zowel de dankbaarheid jegens de persoonlijkheid Freud als de afkeer van de ‘Freudiaanse’ thaumaturg (men denke aan het equivalent van Krokowski, de psycho-analyticus Peter van Herwaarden uit *Else Böhler!*) spreken in Vestdijks werk mee. Dit is geen toeval; de waarlijk scheppende persoonlijkheid neemt niet kritiekloos

over, maar erkent de gedeeltelijke afhankelijkheid juist het eerlijkst door de kritiek niet buiten werking te stellen.”

Op [6 mei 1936](#) gaf Ter Braak in *Het Vaderland* nog een korte, kritische bespreking van Theodor Reiks *Wir Freud-Schüler* (Leiden, 1936).

‘een portie blocnotes’ = Verschenen in *De Vrije Bladen*, schrift X, jrg. 1936.

Du Perron, 10 juni 1936

‘Forster maakt me er benieuwd naar’ = Ofschoon het cahier, waarin Du Perron sinds 1935 aantekening hield van door hem gelezen boeken, geen melding maakt van de lectuur van E.M. Forster, is het waarschijnlijk dat deze zin verwijst naar de opstellen over Jane Austen in *Abinger Harvest*. Deze bundel kritische geschriften van Forster verscheen namelijk in maart 1936.

‘dat zinnetje van Multatuli over Marx’ = Zie Multatuli's brief van 8 januari 1884 aan Dr. H.C. Muller. Hij schreef toen o.m.: ‘Karl Marx! Herhaaldelijk ben ik begonnen z'n werken te lezen. De man schrijft slecht, doch juist slecht op 'n manier die sommigen doet denken dat-i flink op de hoogte is. Hij doet - even als de mannen en place - in frazen. En terdeeg!’

Du Perron, 18 juni 1936 (1)

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Paris XVI, rue Singer, 15.30-18-VI-1936.

‘Stuur mij omgaand *het Vaderland* waarin het lijstje werd afgedrukt’ = *Het Vaderland* van 17 juni 1936 meldde dat Du Perron, met vele anderen, benoemd was tot lid van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde.

‘Heb je *mijn* stuk over Gros ontvangen?’ = *Portretten van Napoleon* verscheen in *Het Vaderland* van 19 juni 1936 (zie EdP., [V.W. 5, p. 252-255](#)).

‘Vandaag schrijf ik over Sylvia Beach’ = Du Perrons stuk over Sylvia Beach, voornamelijk een interview, verscheen in [Het Vaderland van 29 juni 1936](#). Bedoeling van het stuk was: publiciteit voor Sylvia Beachs boekhandel in de rue de l'Odéon, *Shakespeare and Company*, die erg te lijden had van de economische crisis die vele Amerikanen en Engelsen in Parijs sinds 1929 naar huis had doen terugkeren. Haar landgenoten gaven Sylvia Beach de raad mee te verhuizen naar New York. ‘Op een dag’, vertelde Sylvia Beach Du Perron, ‘zei ik het tegen Gide en hij zei: ‘Dat gaat toch niet’... Gide heeft toen geprobeerd steun te krijgen van de Staat, maar dat ging niet. Toen is hij op het idee gekomen een club te maken van vrienden van *Shakespeare and Company*, helemaal bestaande uit Fransen, en waarvan de leden zich zouden verbinden tot het storten van 300 francs per jaar, gedurende twee jaar... Toen zijn er ook groepen gevormd in New York, in Londen. De bedoeling was verder dat iedere maand een schrijver hier komt lezen uit onuitgegeven werk, en alleen voor de leden van de club.’ Gide opende de reeks lezingen in 1936, en daarna ‘heeft Valéry onuitgegeven proza voorgelezen, en verzen, en *Le Serpent* op verzoek van Joyce. (U weet dat Joyce in Parijs woont? hij zegt dat hij alleen in Parijs goed kan werken).’ Daarna lasen Jean Schlumberger, ‘die ook altijd even aardig is geweest’, Jean Paulhan (*Les fleurs de Tarbes*) en T.S. Eliot (verzen). Sylvia Beach vertelde Du Perron ook de geschiedenis van *Ulysses*, dat zij in Parijs, gesteund door haar vriendin Adrienne Monnier, liet verschijnen nadat pogingen Joyces werk uitgegeven te krijgen in Engeland - uit angst voor de justitie - en in Amerika - door een verbod - op mislukkingen waren uitgelopen. (Zie ook Sylvia Beach, *Shakespeare and company*, New York 1956). Toen Du Perron voor de eerste maal, in

gezelschap van John Buckland Wright (zie de noot bij de brief van 29 november 1932), een bezoek had gebracht aan *Shakespeare and Company*, had Sylvia Beach later aan Buckland Wright gevraagd: 'Who was that little man with the facetious face?'

Du Perron, 18 juni 1936 (2)

'zie dat aan Henny recht werd gedaan' = *Het Vaderland* van 17 juni berichtte dat de C.W. van der Hoogt-prijs 1936 was toegekend aan H. Marsman (zie ook de noot bij de brief van 15 juni 1934). In *Het Vaderland* van 18 juni zou Ter Braak, in een ongesigneerd stuk, commentaar leveren op het advies, waarin o.m. werd geschreven: 'De aanbieding van de prijs zal hem [Marsman] een aanleiding kunnen zijn, zijn houding t.o.v. de Maatschappij der Ned. Letterkunde te herzien'. Ter Braak vond dat Marsmans houding tegenover de Mij. niets uitstaande had met zijn waarde als schrijver. 'Maar zo wil het blijkbaar de traditie', schreef Ter Braak, 'de jongere zal vermaand worden tot hij de onfeilbaarheid van de Mij. eindelijk heeft begrepen. Wij hopen, dat het bij Marsman nog even zal aanlopen'.

'Je stuk over Jan is heel goed zo' = Op [17 Juni 1936](#) verscheen in *Het Vaderland* Ter Braaks bespreking van Greshoffs *Critische Vlugschriften*. In zijn bespreking citeerde Ter Braak uit de bundel van Greshoff: 'Du Perrons interpretatie van *La Condition Humaine* leest men als een oorspronkelijk boek. Hij heeft het tot een bezit van onze vaderlandsche letterkunde gemaakt. En wij kunnen over deze vertaling schrijven als over een nationale overwinning'. Ter Braaks commentaar hierop luidde: 'Excusez du peu! Een nationale overwinning noemt Greshoff niet de hagespraak bij Lunteren, maar een (zeer goede maar geenszins boven alle critiek verheven) vertaling! Hier begin ik onwillekeurig aan de Sonsbeekers te denken, die natuurlijk dadelijk de vlag hebben geheschen na de lectuur van dit artikel in hun courant... Deze voorbeelden zijn niet "gehengeld"; men komt soortgelijke overdrijvingen hier herhaaldelijk tegen. Op grond daarvan overwegen bij mij de bezwaren tegen de 'Critische Vlugschriften'; zij zijn inderdaad vlugschriften, maar het praedicaat "critisch" moet helaas met eenig voorbehoud worden toegekend.'

Ter Braak, 19 juni 1936

'Je bedankje voor de Mij.' = *Het Vaderland* van 19 juni 1936 berichtte: 'De heer E. du Perron verzoekt ons te melden, dat hij zijn benoeming tot lid van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde niet kan aanvaarden, aangezien hij op het lidmaatschap geen prijs stelt'.

'Het stuk over Napoleon' = *Portretten van Napoleon* (EdP., [V.W. 5, p. 252-255](#)).

Du Perron, 21 juni 1936

Renan = Ernest Renan (1823-1892), brak in 1845 zijn opleiding tot priester af (zie *Souvenirs d'enfance et de jeunesse*), een geloofscrisis die van grote invloed zou zijn op de houding tegenover het Christendom van de Franse intellectuelen in de tweede helft van de 19e eeuw. Tot het omvangrijke oeuvre van Renan behoren het destijds geruchtmakende *Vie de Jésus* (1863) en *Histoire des origines du christianisme* (1863-1883).

Du Perron, 22 juni 1936

'zend ik je een boekje dat op dit landschap lijkt' = Deze regels werden geschreven op een prentbriefkaart, voorstellend de zuilengalerij aan de vijver van het Parc Monceau te Parijs. Het bedoelde boekje moet zijn geweest *Feuilles tombées* van René Boylesve, pseudoniem van René Tardiveau (1867-1926). Van dezelfde auteur noemde Du Perron *La leçon d'amour dans un parc* als het 'enig meesterwerk' dat uit Boylesves productie van middelmatige boeken tevoorschijn kwam, zie EdP., [V.W. 5, p. 215](#).

Papini = Giovanni Papini (1881-1956), Italiaans schrijver, dichter en polemist, teruggekeerd tot de R.K. Kerk in 1919, publiceerde in 1912 zijn autobiografisch werk *Un uomo finito*.

Ter Braak, 24 juni 1936

'het lustrumspel *De Grote Geus*' = Lustrumspel van de Utrechtse studenten door S. Sjollema, geregisseerd door Albert van Dalsum. Een bespreking er van door Ter Braak verscheen in [Het Vaderland van 24 Juni 1936](#).

'De *Arts Décoratifs* staan gezet' = Dit stuk voor *Het Vaderland* werd geschreven door mevr. E. du Perron-de Roos.

Du Perron, 29 juni 1936

Regels geschreven op een prentbriefkaart: 'Napoléon Bonaparte en lieutenant colonel, musée de Versailles'. Poststempel: Paris, onleesbaar, 29-VI-1936.

Du Perron, 10 juli 1936

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Paris XVI, rue Singer, 11-1h.30-juil.-36.

'Anders moet Henny jou een brief opsturen die ik over mijn indische plannen schreef' = Over zijn gaan naar Indië schreef Du Perron aan H. Marsman ([7 juli 1936](#)) o.m.: Nu de oorzaken, vraag je. Adé Tissing, één van mijn allerbeste vrienden, is hier geweest en heeft mij warm gemaakt. Op 37 km boven Bandoeng, in de bergen heelemaal, dus in een heerlijk klimaat (wat vooral voor Bep en voor Alain van belang is, in den eersten tijd) is een 'pondok' (soort buitenverblijf) van een eens rijk planter, die nu dood is, maar die die 'pondok' heeft gegeven aan zijn ex-huishoudster. Deze vrouw woont er nog en wil het huis verkopen of verhuren, omdat zij het niet onderhouden kan. Adé, die haar heel goed kent, wil haar nu voorstellen ons het heele huis af te staan en ons meteen 'en pension' te nemen. Het mensch kookt heel goed, want heeft vroeger natuurlijk altijd voor den planter gekookt en is 'welgemanierd'; spreekt wschl. een mondje hollandsch (voor Bep prachtig), verstaat het althans. Verder moet zij heel geschikt zijn, vrij oud nu al, en geen draak. Het huis is vrij oud en een beetje vervallen, maar kan voor een klein beetje geld worden opgeknapt (Adé en eventueel mijn schoonzuster, die nu terug is naar Indië, zorgen daarvoor); verder is het gemeubeld, wat voor den eersten tijd bèst is; verder staat het in een prachtige verwilderde tuin, een indische tuin, dat is gemakkelijk 3 × zo groot als een tuin in Holland. En de natuur eromheen is prachtig; je kunt wandelen tot je er zat van bent - en Bep is van wandelen niet gauw zat. Laatste detail: de planter in kwestie heette Halewijn; wij komen dus in het 'huis van heer Halewijn' en in de bergen, is het niet om Nijhoff dol te maken van jalouzie? Nu zal dit alles wel tè mooi zijn. Er is natuurlijk allerlei beroerds aan ook. De vraag is alleen maar: wat overweegt. ... Wat zeg je van dit alles? Als het opeens allemaal onbewoonbaar blijkt, dan vinden we wel wat anders. Als ik een 'baan' moet zoeken, *moeten* we bovendien elders wonen. Maar dit is in ieder geval te probeeren, lijkt mij, vooral waar Bep nu al zegt dat zij geen Hollanders wil zien, geen 'omgang' wenscht, en alleen maar van de indische natuur wil genieten met Saint Léger-Léger of Claudel (vergeef het haar!) onder een boom. Tegen dien tijd vind ik ook nog wel de mémoires van Boeddha voor haar. Ik ga dit avontuur - om de verantwoordelijkheid, om de onzekerheid tegenover *mijzelf* ook - heelemaal niet zoo opgewekt aan als je, dezen brief lezend, misschien denkt. Maar aan den anderen kant: ik heb genoeg van Parijs; ik wil werken; het *ishier* te duur; en in Holland krijg ik niets; terwijl Bep het daar veel beroerder vindt dan in Indië. Verder kan Indië mij 'stof' geven, Holland niet. (Lijn Pijke Koch). O ja, ik vergat nog te zeggen dat Adé ons wonen + eten, voor alle drie, berekent op een maximum van fl. 60 's maands! Laat ons zeggen, met

alles mee, fl. 100, daarvoor kunnen we dan nog naar Bandoeng of er kan eens een dokter komen voor Alain. Als dus niet *alles* tegenvalt!... Maar nogmaals, dat kàn. Anders zie ik over een paar jaar Menno, jou, Jan, iedereen naar Indië gaan, om daar de europeesche cultuur te brengen in een tijdschrift gedrukt door Toko Nix (dit is een bestaande firma en geen grap) te Bandoeng! - 'Wah, seh! indisch drukwerk, eerste klas, seh!'

Ter Braak, 12 juli 1936

'Er is nogal veel drukte gekomen door het Comité van Waakzaamheid' = *Het Vaderland* van 30 juni 1936 meldde de oprichting te Amsterdam van een [Comité van waakzaamheid van anti nationaal-socialistische intellectuelen](#). Over de oprichting van dit comité zei Prof. dr. J.M. Romein in *De bezetting*, dl. I, door dr. L. de Jong (Amsterdam, 1961): 'In Parijs bestond een Comité de vigilance des anti-fascistes intellectuels dat in Brussel een vertakking had, en daar ben ik begin januari 1936 eens poolshoogte gaan nemen. Want dat wij iets van dien aard ook bij ons moesten hebben, lag voor de hand. Daar heb ik ook Greshoff en Nico Rost bereid gevonden tot medewerking. Via Greshoff... ben ik toen naar Den Haag gegaan, naar Menno ter Braak, die het plan ook toejuichte. En diezelfde avond nog heb ik professor Pos bereid gevonden om het voorzitterschap op zich te nemen. Daarmee was in beginsel het comité eigenlijk voor elkaar'. Deze herinneringen doen tekort aan het aandeel van Du Perron bij de totstandkoming van Waakzaamheid. De lezer zal zich herinneren dat Du Perron al sinds 15 februari 1934 (zie de brief van 15 februari 1934) had aangedrongen op de oprichting van een dergelijk comité: enkele weken dus zelfs vóór dat op 4 maart 1934 te Parijs het Comité de vigilance werd samengesteld (zie de noot bij de brief van 2 juli 1935). Op 30 december 1935 schreef Du Perron dat hij Romein had gevraagd op 4 januari 1936 aanwezig te zijn bij een Vigilance-vergadering te Parijs, een uitnodiging die niet werd aanvaard (zie de brief van 4 januari 1936). In plaats daarvan reisde Romein blijkbaar naar Brussel, maar noch Greshoff noch Rost hebben enige rol van betekenis gespeeld bij de oprichting van Waakzaamheid. Twee feiten zijn zeker: 1° Du Perron reisde, o.a. om de stoot te geven aan de oprichting van Waakzaamheid, op 9 januari 1936 naar Nederland, waar hij op maandagmiddag 13 januari bij de Marsmans te Utrecht kennis maakte met het echtpaar Romein (zie de brief van 13 januari 1936 en het protocol van het gesprek met mevr. A. Romein-Verschoor in de scriptie van drs. G.R. van der Ham, *Het comité van waakzaamheid van anti-nationaalsocialistische intellectuelen*, 1966, Instituut voor Wetenschap der Politiek van de universiteit van Amsterdam); 2° Romein moet vóór 20 januari 1936 in Brussel zijn geweest, aangezien Jan Greshoff sinds die datum in Parijs verbleef (zie de brief van 17 januari 1936).

Dat Romein in zijn herinnering de bezoeken aan Brussel en aan Menno ter Braak te snel door een succes heeft laten volgen, blijkt uit de reserves van Ter Braak in brief 904 van 23 januari 1936. Jammer genoeg zijn de met Romein gewisselde brieven die Ter Braak aan Du Perron doorstuurde, niet teruggevonden, maar kennelijk dacht Romein toen nog aan een verbinding met de B.K.V.K. Ook zinspeelde Ter Braak er op dat hij geen dupe wenste te worden van het communisme, waarvoor Jacques Gans blijkbaar Du Perron had gewaarschuwd in een brief die Du Perron 'vervolgingswaanachtig' had genoemd (zie de brief van 17 januari 1936), al is het ook waar dat Du Perron in dezelfde brief al had gesproken van een 'voorlopig comité', twee woorden die overigens door hemzelf tussen aanhalingstekens waren geplaatst. Verder blijkt uit Ter Braaks brief 925 dat hij nog in April 1936 niet zeker was of het comité tot stand zou komen en eerst op 24 mei 1936 (brief 938) maakte Ter Braak melding van een plan om prof. Pos tot voorzitter te benoemen. Uit de brieven van 30 december 1935, 4, 13, 17, 23 en 31 januari, 2 april, 24 mei (Ter Braak) en 7 januari 1936 en uit de verklaring van Romein in *De bezetting*, zou ik willen concluderen dat Du Perron de eigenlijke stoot heeft gegeven tot de oprichting van het Comité van Waakzaamheid, maar dat zijn initiatief in Nederland werd opgevangen en uitgewerkt door, in de eerste plaats, Romein, in de tweede plaats Ter Braak. De stelling van mevr. Romein-Verschoor (in de scriptie van drs. Van der Ham) dat haar man

als de eigenlijke initiatiefnemer moet worden gezien van het Comité van Waakzaamheid, lijkt mij in tegenspraak met de tot dusver bekende feiten.

Sinjo = Maleis: jongen. Koloniale Nederlanders hadden dit woord ook de betekenis gegeven van: 'halfbloed'.

'Nu Coenen dood is' = Ter Braak schreef de necrologie van Frans Coenen (1866-1936) in *Het Vaderland* van 24 juni 1936.

'Die heer Carrel was onverteerbaar' = Ter Braak schreef over *L'homme, cet inconnu* van de Franse chirurg en physioloog (Nobelprijswinnaar 1912) Alexis Carrel in *Het Vaderland* van 5 juli 1937. (MtB., V.W. 4, p. 112).

Du Perron, 15 juli 1936

'Er schijnt ook een politieschandaal te zijn in Nijmegen' = Nadat *Het Vaderland* van 4 juli 1936 had gemeld, dat de commissaris van politie te Nijmegen was gearresteerd omdat bij de politie een kastekort van f 400. - was geconstateerd, legde het blad in zijn volgende editie uit dat er natuurlijk wel meer aan de hand moest zijn. Op 10 juli werd bericht dat op de commissaris 'chantage op zeer aanzienlijke schaal was gepleegd door individuen uit de Haagse onderwereld', welke chantage dateerde uit de tijd dat de commissaris inspecteur van de recherche te Den Haag was. 'De Commissaris', aldus *Het Vaderland*, 'die jaren achtereen met zeer delicate, vaak internationale regeringsopdrachten belast is geweest en deze vaak onder de moeilijkste omstandigheden tot een goed einde wist te brengen, was er zich van bewust, dat hem een schitterende carrière te wachten stond. Maar er was in zijn leven één misslag, een zeer duister punt, en dat was bekend aan gewetenloze lieden die hem bij voortdoring bedreigden met het bekend maken van hetgeen zij wisten. De bedragen welke hij aan hen is kwijtgeraakt lopen in de tienduizenden guldens en door het ene gat met het andere te stoppen heeft hij zich in een hopeloze positie gewerkt.' In *Het Vaderland* van 11 juli waren de onderwereldfiguren weer gereduceerd tot hun enkelvoud: een eertijds bekende worstelaar. Deze had de commissaris, toen nog in Den Haag, laten weten goed op de hoogte te zijn met de relaties die de politieman onderhield met een dame uit de Jan van Nassaustraat, wier man tijdelijk in Indië verbleef. De worstelaar had zijn eigen informatiedienst: zijn vriendin, dienstbode van de dame, wier man blijkbaar een invloedrijke positie bekleedde, maar die desondanks haar gunsten zo van harte aan de politie schonk. Tegenover *De Telegraaf* ontkende de worstelaar evenwel met kracht dat hij zich aan chantage zou hebben schuldig gemaakt. Zo stonden de zaken in deze affaire toen Ter Braak Du Perrons brief ontving.

'over de dichters' = Zie MtB., V.W. 6, p. 165, een bespreking van *Een eerlijk zeemansgraf, Kind van stad en land* van S. Vestdijk en twee bundels van Louis de Bourbon en Reinier van Genderen Stort. In *Het Vaderland* 12 juli 1936.

Sjolochov = Michail Sjolochov (1905-1984), Nobelprijswinnaar 1965, is één van die sovjetschrijvers voor wie Du Perron altijd een hartelijk gebrek aan waardering heeft gehad, zie bv. EdP., [V.W. 5, p. 272](#). Sjolochovs houding tijdens het beruchte proces, in 1966, tegen de schrijvers A. Sinjajsky en J. Daniel, zou Du Perron dan ook vermoedelijk nauwelijks hebben kunnen verbazen.

Ter Braak, 17 juli 1936

'Zondag krijg je nog een stuk' = Zie MtB., V.W. 6, p. 172, en *Het Vaderland*, 19 juli 1936, een bespreking van Theun de Vries' *Stiefmoeder Aarde*.

‘Ik heb in *Het Vad.* gezegd, hoe ik over dezen *heer* Bloem denk’ = In *Het Vaderland van 15 juli 1936*, in een bespreking van het juni-julinr. van *Den Gulden Winckel*, schreef Ter Braak: ‘De heer J.C. Bloem, die men zorgvuldig onderscheiden moet van de dichter J.C. Bloem, verklaart zich in zijn poëziebeschouwing een bewonderaar van de antisemietische pasticheur van Adama van Scheltema, George Kettmann (‘dat zijn de Sluysers en Polakken, dat zijn de rode vuilnisbakken’ etc.). Als criticus schijnt deze heer Bloem geen nuances meer te kunnen onderscheiden, hetgeen men de dichter bijna kwalijk zou nemen. La trahison des clercs...’

Wat betreft de door Ter Braak in zijn brief genoemde circulaire: er is mij niets bekend van een door J.C. Bloem zelf opgestelde circulaire. Vermoedelijk hebben anderen, vrienden van de dichter, het rondschrijven opgesteld.

Du Perron, 19 juli 1936

Tichonov = Het lectuurschrift van Du Perron vermeldt als gelezen in 1936: *Tête Brulée* van Tichonov.

Paul Morand = In hetzelfde jaar, 1936, noteerde Du Perron (EdP., [V.W. 5, p. 193](#)) over de diplomaat-auteur Paul Morand (1888-1976): ‘Er is, grappig genoeg, in Frankrijk een soort literatuur van de ambassade, die rigoureuus tot het tweede soort behoort: Claudel, Giraudoux, Morand, St.-John Perse, Hoppenot, de ene is wat ‘machtiger’ dan de andere... maar het is één onleesbaarheid, voor mijn gevoel.’ Du Perron stond in zijn geringschatting van Claudel en St.-John Perse tamelijk alleen in Frankrijk. Het is waar dat Paul Léautaud Claudels poëzie verafschuwde, maar tot de bewonderaars van de katholieke dichter behoren zulke uiteenlopende geesten als Gide, Valéry, Malraux, Etiemble, Aragon, Sartre, Simone de Beauvoir, Julien Gracq en Maurice Blanchot. St.-John Perse had ook buiten Frankrijk zijn vurige bewonderaars, o.w. T.S. Eliot, de vertaler van *Anabase*.

‘over Huizinga-Benda’ = Zie EdP., [V.W. 5, p. 162](#), waarin hij begint te vertellen dat hij een artikel had willen schrijven over *In de schaduwen van morgen*, maar dat J. de Kadt aan dat boek een stuk had gewijd ‘dat eigenlijk niets ongezegd laat’. Du Perrons stuk over Huizinga-Benda verscheen in *Groot Nederland* van september 1936.

‘dat verhalenboek’ = Het werk dat als titel zou dragen: *De onzekeren*.

Ter Braak, 22 juli 1936

‘Hierbij een fraaie caricatuur’ = De caricatuur is niet teruggevonden.

‘een stuk over Alphons Diepenbrock’ = De *NRC* van 14 juli 1936 bevatte een stuk, *Diepenbrock als gymnasiumleraar*, door dr. J.C. Hol. In het artikel werden twee fragmenten uit brieven van Diepenbrock geciteerd. Op 12 november 1901 schreef Diepenbrock aan dr. Hol een brief over zijn opvattingen van en zijn moeilijkheden met het leraarschap. Over Nietzsche schreef de componist, 24 juli 1902: ‘Het weinige wat ik weet of begrijp, en wat voor mij toch van grote waarde is, heb ik van Nietzsche geleerd. Althans dat wat direct op de antieke wereld en de moderne cultuurproblemen betrekking heeft.’ En ook: ‘Wij kunnen ons niet anders voelen dan als Unzeitgemässe en hebben dan in deze werken van N. een steun en een troost.’ Hol schreef zijn artikel naar aanleiding van een beschouwing van dr. W.J.W. Koster over Diepenbrock als classicus in *Hermeneus* van 15 april 1936.

Du Perron, 24 juli 1936

‘Spanje’ = In Spanje, een republiek sinds 1931, kwam in Februari 1936 een einde aan de rechtse regering van Gil Robles en zijn verwanten. Als resultaat van de verkiezingen werd toen een Volksfrontregering gevormd, waarin overigens socialisten noch communisten zitting hadden. Deze linkse overwinning was oorzaak van een gespannen atmosfeer en ongeregelde toestanden in het land. Op 13 Juli 1936 werd de monarchistische afgevaardigde, Calvo Sotelo, door de politie vermoord, welke moord het sein zou zijn tot het uitbreken van een met Italiaanse en Duitse hulp reeds lang voorbereide opstand van legereenheden in Spaans Marokko op 18 Juli. Op 18 September 1936 kon de *Osservatore Romano* schrijven: ‘Men kan constateren dat de revolutionaire massa's de militaire putsch in Marokko hebben beantwoord met het bestormen van kerken, het bedrijven van heiligschennis en het doden van onschuldige slachtoffers.’ Inderdaad maakten de tegen geestelijken bedreven gruwelen-moord, verkrachting en grafschennis - en de brandstichting en plundering van kerken, vooral in Barcelona, in de eerste dagen van de burgeroorlog grote indruk in Europa. Deze feiten versterkten de vooroordelen van de toch al velen wier angst voor het communisme groter was dan die voor het fascisme. Tot diegenen behoorde ook de R.K. Kerk, van wie de scherp bekritiseerde ‘neutraliteit’ tegenover de nazistische gruwelen in de tweede wereldoorlog gedeeltelijk door deze gebeurtenissen kan worden verklaard - wat iets anders is dan gebillijkt. De encycliciek *Divini redemptoris* van 1937 zou er in ieder geval geen twijfel over laten bestaan dat Rome het bolsjewisme als een veel groter kwaad zag dan het nazisme. En dat de anti-kerkelijke uitpattingen ook invloed hadden op de houding van diegenen, die niet tegen de Spaanse republiek bevooroordeeld waren, bewijst het artikel van François Mauriac in de *Figaro* van 25 Juli 1936: ‘Et je crois être l'interprète d'une foule immense appartenant à tous les partis... en criant à M. Léon Blum, qui brûle d'intervenir, qui, peut-être, est déjà intervenu dans ce massacre: ‘Faites attention, nous ne vous pardonnerions jamais ce crime’.’ De Spaanse regering had inmiddels tot Parijs en Londen het verzoek gericht om hulp in de vorm van vliegtuigen en munitie. Italiaanse en Duitse vliegtuigen streden, volgens verschillende persberichten, al actief aan de zijde van Franco en zijn rebellen mee. De conservatieve Engelse regering weigerde echter de gevraagde steun te verlenen. De volksfrontregering van Léon Blum, die sinds Juni 1936 in Frankrijk aan het bewind was, had aanvankelijk van zijn sympathie voor de Spaanse volksfrontregering blijk gegeven. 27 Juli 1936 echter, negen dagen na het uitbreken van de opstand, meldde *Paris-Soir* dat het Franse kabinet unaniem had besloten tot een politiek van non-interventie. Het is waarschijnlijk dat Léon Blum onder de indruk is geweest van de verdeeldheid die de Spaanse burgeroorlog in Frankrijk veroorzaakte - een land dat, meer dan enig ander in Europa, zijn eigen lot in dat van Spanje zag weerspiegeld. Tegenover de afkeer van de fascistische rebellen stond in die eerste dagen de verontwaardiging over de vervolging van geestelijken in republikeins Spanje, en dat dus niet alleen bij lieden die sympathiseerden met Franco. Vast staat ook dat het voorbeeld van Londen zwaar heeft gewogen: Blum's buitenlandse politiek was vooral gericht op het één lijn volgen met Engeland. In een brief van 14 April 1938 zou Winston Churchill Léon Blum danken voor zijn pro-Engelse politiek. ‘I have never seen the good feeling between Britain and France so strong as during your terms of power,’ schreef Churchill onder meer. Dat het echter al gauw moeilijk bleek om in Franco een kruisvaarder van het Christendom en in de burgeroorlog een heilige oorlog te zien, wordt bewezen door de snelle verandering in de houding van vele Franse katholieken. 18 Augustus 1936 reeds schreef François Mauriac, n.a.v. de fascistische massamoorden te Badajoz, alweer in de *Figaro*: ‘Le problème de l'intervention est mal posé. Il faudrait toujours un plan d'action où tous les partis de tous les pays seraient d'accord pour intervenir. La non-intervention, il faut l'avouer, au degré de fureur où le drame a atteint, ressemble à une complicité. Au secours des otages dans les deux camps; pour le salut des prisonniers dans les deux camps...’ De *politieke* non-interventie zou overigens twee dagen later een bekende Engelse voorstander krijgen. Winston Churchill schreef: ‘Het is van het grootste belang dat Frankrijk en Engeland het eens blijven over een strikte neutraliteit... De Spaanse vulkaan gaat ons niet aan. De Franse sympathieën voor de Spaanse communisten en de Engelse welwillendheid ten opzichte

van de rebellen zou oorzaak kunnen zijn van ernstige verschillen van mening tussen het Britse imperium en de Franse republiek' (in de rubriek 'Tribune Libre' van *Paris-Soir*, 20 augustus 1936, geciteerd in: R. Barrillon, *Le cas Paris-Soir*, Parijs 1959). Dat Churchill hier de Spaanse republikeinen simpelweg vereenzelvigde met een kleine fractie onder hen, is tekenend voor de communistenvrees in het Europa van die dagen, die vrees waarover ook Ter Braak schreef in zijn brief aan Du Perron van 1 augustus 1936. Bij de verkiezingen van 1936 hadden de communisten immers slechts 15 van de 443 zetels in de Cortès behaald! Op 22 juli 1937 zou Ter Braak in *Het Vaderland* het katholieke tijdschrift *De Gemeenschap* loven omdat het stelling had genomen tegen het bombardement op Guernica (26 april 1937). 'Een moedig initiatief in de Nederlandse Katholieke pers, die zich ten opzichte van Spanje het een en ander te verwijten heeft', aldus Ter Braak, die uit *De Gemeenschap* o.m. het volgende citeerde: 'De 'tegenspraak', waarbij men lukraak de schuld op de Basken zèlf schoof, was ridicuul en wij hebben ons diep geërgerd aan de houding der Katholieke bladen in ons land, vooral de *Maasbode*, die eenvoudig meedeelden, dat die vermaledijde Roden hun eigen stad in brand hebben gestoken...' Welwillendheid ten opzichte van de rebellen, zoals Churchill het uitdrukte, was er dus niet alleen in Engeland!

Du Perron, 29 juli 1936

'je hebt in de kranten kunnen lezen dat ze hier doodsbenauwd zijn voor publieke opinie, interpellaties enz.' = Volgens Pierre Cot (zie hieronder) heeft, behalve de houding van Engeland, ook angst voor de Franse senaat, die volgens de grondwet van destijds, over de mogelijkheid beschikte om de regering tot aftreden te dwingen, er toe bijgedragen dat Léon Blum zijn aanvankelijke plannen om de Spaanse Republiek openlijk te steunen, opgaf (zie het interview met Cot in de *Nouvel Observateur* nr. 90, 3-9 augustus 1966).

'iedereen werkt iedereen tegen' = Volgens Hugh Thomas in *The Spanish civil war*, werd het Franse plan om bommenwerpers en artillerie naar de Spaanse republiek te zenden, door een onbekend gebleven Franse minister onmiddellijk verteld aan graaf Welczeck, de Duitse ambassadeur te Parijs, terwijl de rechtse Franse journalist Henri de Kérillis dit plan onmiddellijk aanviel in *L'écho de Paris*, nadat hij er over was ingelicht door de Spaanse militaire attaché te Parijs, een overtuigd aanhanger van Franco.

'het hypocriete Albion' = Het is mij niet bekend dat Engeland in de eerste dagen van de burgeroorlog vliegtuigen en munitie aan Franco leverde. Wel is bekend dat de Engelse premier, Baldwin, vóór alles vermijden wilde dat Engeland aan de zijde van de Russen zou moeten vechten, en dat de houding van de Engelse ambassadeur in Spanje uitgesproken pro-Franco was (Hugh Thomas, op. cit., p. 289-290). Ook lijkt de opmerking van Churchill gerechtvaardigd dat bij het Engelsepubliek veel sympathie voor de rebellen bestond, terwijl de sympathie voor de Spaanse republiek in Labour-kringen in ieder geval werd overtroffen door de behoefte om zich niet met Spanje te bemoeien (dat was bijvoorbeeld de houding in die dagen van de tegenwoordige premier, Harold Wilson). Actieve sympathie voor de Spaanse republiek bestond bij de intellectuelen. Bij een uitgebreide enquête onder Engelse schrijvers, in 1937 gehouden door de *Left Review*, bleken slechts vijf, o.w. Evelyn Waugh, pro-fascistisch te zijn. Zestien auteurs, o.w. Ezra Pound, T.S. Eliot, H.G. Wells en Norman Douglas, verklaarden zich

'neutraal'. De overige honderd waren op de hand van de Republiek.

'in de front-populaire-regering hier is het één schijterigheid' = Die schijterigheid schijnt de regering-Blum vooral ingegeven te zijn door de toenmalige secretaris-generaal van het ministerie van buitenlandse zaken, Alexis Léger, alias de dichter Saint John Perse. Volgens Hugh Thomas in *The*

Spanish civil war, was het Légers 'cauchemar (a favourite diplomatic word of the time)... that Baldwin's Britain might turn away from a left-wing France to join Germany'. En Robert Graves en Alan Hodge schreven in *The long week-end, a social history of Great Britain* (1918-1939), p. 325: 'The Blum Government in France grew very restive and the Anglo-French Non-Intervention scheme could not have been maintained had not the British Government warned France that it would remain neutral if French action provoked a war with Germany'. Zie ook EdP., [V.W. 5, p. 262](#).

Cot = Pierre Cot (1895-1977), minister van luchtvaart in de volksfrontregering van Léon Blum, en in die regering één van de warmste voorstanders van steun aan de Spaanse Republiek. Met Jean Moulin, de latere stichter van de Franse Nationale Verzetsraad in de 2e wereldoorlog, toen directeur van het kabinet van Pierre Cot, en André Malraux, hielp de Franse minister de Spaanse Republiek met de levering van vliegtuigen. Waarschijnlijk was de levering van vliegtuigen op de dag dat Du Perron zijn brief schreef, 29 juli 1936, tegengehouden om het de ministers Blum en Delbos op 30 juli mogelijk te maken voor de senaatscommissie van buitenlandse zaken te verklaren dat geen oorlogsmateriaal aan de Spaanse republiek was geleverd. Op dezelfde dag echter werd het bewijs geleverd dat Italië Franco steunde: twee Italiaanse bommenwerpers voor de Spaanse rebellen maakten toen een noodlanding in Frans Marokko. Na een stormachtige kabinetsvergadering op 2 augustus kon Pierre Cot vervolgens vliegtuigen naar de Spaanse republiek zenden. André Malraux nam Du Perrons plaats in als 'koper' van het materiaal. (zie Hugh Thomas, op. cit.). Zie ook de annotatie bij de brief van 5 februari 1937.

Ter Braak, 1 augustus 1936

'Beps stuk' = Zie *De pen der vrouwen van Holland*, n.a.v. *Vrouwenspiegel* door A.H.M. Romein-Verschoor, in *Groot Nederland*, jrg. 1936, p. 101.

'De poëzie van dien man' = M. Vasalis publiceerde in *Groot Nederland* van augustus 1936 de verzen *Pension; Drank, de onberekenbare; De dood; Tijd* en *De idoot in het bad*. Vasalis schreef: 'De eerste keer, dat ik Ter Braak zag was bij hem thuis, begin '39 denk ik - op wiens initiatief weet ik niet meer. We hebben in zijn kamer gezeten, die me imponeerde door de hoeveelheid van papier, typsels, kranten en boeken. Hij vroeg (het was een leading question) of ik me een kunstenaar voelde, of een intellectueel. Ik zei, dat ik dat een artificieële scheiding vond, en dat ik me noch het een noch het ander voelde. We leken het over alles eens te zijn. B.v. over dat onderscheid tussen kunst en wetenschap. En over het willekeurige en schadelijke van de indeling van mensen in gezonde en neurotische. En over de waarde van twijfel als element in de opvoeding. In de gang kwam ter sprake dat ik binnenkort ging trouwen. Hij zei verrast: Ja! nou dat valt erg mee, het is eigenlijk erg leuk om getrouwd te zijn. De 2e keer zag ik hem in ons ouderlijk huis in Den Haag. Hij praatte daar vnml. met mijn vader, die historicus was met een voorkeur voor de filosofie van de geschiedenis. Ze hadden een onmiddellijk een groot contact, ze zaten voorin hun stoelen en prikten af en toe naar of op elkaar met hun wijsvinger. Ze lachten erg veel en ze rookten en dronken erg veel. Ze onthoofdden en castreerden veel historici en filosofen. Alleen hadden ze een verschillende waardering voor Nietzsche. De grote lichamelijke en geestelijke vitaliteit van Ter Braak is mijn hoofd-indruk van dat bezoek en zoals mijn vader zei: nou, vergeestelijkt is die vent goddank niet.' Dit bezoek van Ter Braak heeft waarschijnlijk begin oktober 1939 plaats gehad; in een brief van 6 oktober 1939 deelde Ter Braak H.A. Leenmans mee dat tot zijn '(deels niet onaangename) verbazing' het pamflet over Luther geheel uitverkocht was en dat hij nu een ander pamflet zond 'als een kleine herinnering aan onze kennismaking, die ik zeer bijzonder op prijs heb gesteld.' Mevr. M. Drooglever Fortuyn-Leenmans vervolgde: 'Ter Braak is er nog een keer terug geweest, ik was er niet bij. Ik geloof, dat het een duurzaam contact had kunnen worden tussen hen. De derde keer was een onverwacht en mislukt bezoek van Menno op het W.G. Ik had dienst en moest weg. - Ik geloof niet, dat we verwante zielen waren, maar wel geesten en we

waren elkaar van het eerste contact af niet vreemd.’ Waarschijnlijk heeft het eerste bezoek van mevr. Droogleever Fortuyn-Leenmans aan Ter Braak plaats gehad op Zondag 15 januari 1939 - op die datum [noteerde Ter Braak](#) in ieder geval in zijn agenda: ‘Vasalis’.

Du Perron, 4 augustus 1936

‘Over het marxisme moèt je absoluut lezen’ = Het door Du Perron in de *N.R.F.* van augustus 1936 gelezen stuk van Jean Grenier is het derde hoofdstuk van *Essai sur l'esprit d'orthodoxie* (Parijs, 1938). In zijn stuk verzette Jean Grenier zich tegen het klimaat van intellectuele onverdraagzaamheid anno 1936, tegen wat Du Perron zou noemen ‘de politieke razernij’ (zie de aantekening bij de brief van 17 september 1936): ‘Maintenant si l'on n'est pas ‘marxiste’ ou *susceptible de le devenir*, on vous tient pour ‘fasciste’. Ce n'est pas une mauvaise tactique étant donnée la peur des mots; et l'on voit des gens résignés à tout dire et à tout faire ‘pour ne pas passer pour...’ Nog meer algemeen tegen de geest van de tijd richtte Grenier zich met een klacht die, hoewel anders geformuleerd, verschillende malen bij Du Perron kan worden gehoord: ‘L'extension de l'instruction ne va pas toujours de pair avec le progrès de la culture. Les masses sont de plus en plus éclairées, mais les lumières sont de plus en plus basses. Les idées courtes et simplistes ont plus de succès que les autres. Un homme cultivé a de moins en moins de contemporains.’ Scherp keerde Grenier zich tegen de marxisten: ‘Les scolastiques, qu'ils fussent chrétiens, musulmans ou israélites, procédaient plus intelligemment avec Aristote; car... ils conservaient vis-à-vis de leur maître plus d'esprit critique et ne se faisaient pas faute d'introduire dans son système des innovations importantes. Au contraire, il faut voir la panique qui s'empare de ces intellectuels marxistes, si arrogants quand il s'agit d'écraser la pensée ‘bourgeoise’ (ils appellent ainsi toute pensée qui n'est pas la leur), lorsque les autorités du parti signalent dans leurs écrits quelque ‘déviation’.’ En ook: ‘S'il n'était pas absurde de parler de ‘philosophie réactionnaire’ on pourrait dire que celle de Lénine l'est éminemment.’ Aan het eind van Greniers stuk komt ook de zin voor die Ter Braak zou gebruiken als motto boven zijn *Brief aan J.G. over het individualisme* (MtB. [V.W. 4, p. 170](#)): ‘Demeurons tels que nous sommes sans chercher aucun alibi’. Vóór het ‘zeer belangrijke’ (MtB., [V.W. 7, p. 75](#)) *Essai sur l'esprit d'orthodoxie* verscheen, had Du Perron al in de *NRCt.* van 7 september 1933 (EdP., [V.W. 6, p. 105](#)) de essaybundel *Les Iles* aangeraden ‘als behorende tot het beste van de hedendaagse franse essaykunst: het heeft de volle charme van een lang gesprek over eeuwige onderwerpen met een niet minder intelligent dan sympathiek mens’. Jean Grenier, destijds leraar in de filosofie, zou later één van de leermeesters van Albert Camus worden. Ter Braak schreef over *Essai sur l'esprit d'orthodoxie* (herdr. in coll. *Idées*, Gallimard, 1967) in *Ce vice impuni, la lecture*, jrg. 1939, afl. 2.

Du Perron, 12 augustus 1936

‘Die bête rotzooi met mevrouw Mühsam’ = Zensl Mühsam (1884-1962) was de vrouw van de door de nazis vermoorde dichter Erich Mühsam (zie de brief van 6 november 1934 en de aantekening daarbij). In 1935 naar Moskou uitgenodigd onder het voorwendsel dat de literaire nalatenschap van haar man zou worden uitgegeven (wat tot op heden niet is gebeurd), werd zij in 1936, terwijl zij middelen zocht om de Sovjet-Unie te verlaten, gearresteerd. Tegen haar arrestatie werd in Nederland geprotesteerd op initiatief van het weekblad *De Syndicalist*. Behalve door het echtpaar Du Perron, werd het protest ook ondertekend door Menno Ter Braak, Maurits Dekker, Jan Greshoff, John Rådeker, Charley Toorop, Daniel de Lange, Garnt Stuiveling e.a. Sommigen, o.w. Nico van Suchtelen, weigerden het protest te tekenen omdat zij de feiten niet wilden geloven. Het anarcho-syndicalistische maandblad *Buiten de perken* (nr. 16, april 1962), onder redactie van Albert en Rudolf de Jong, waaraan deze gegevens zijn ontleend, wist nog te vermelden dat Zensl Mühsam blijkbaar in 1937 in vrijheid werd gesteld, om in 1939 opnieuw te worden gearresteerd. Na het pact van Moskou tussen nazis en communisten, in augustus 1939, zou het in de bedoeling gelegen hebben Zensl Mühsam met andere gevangenen, o.w.

Margaretha Buber, aan Hitler-Duitsland uit te leveren. In plaats daarvan verbleef zij gedurende de tweede wereldoorlog in een Siberisch dwangarbeiderskamp. Ziek en waarschijnlijk geestelijk gestoord, werd zij enkele jaren na Stalins dood naar Oost-Duitsland overgebracht, alwaar zij verschillende malen werd gedecoreerd. 'Zensl Mühsam', aldus *Buiten de perken*, 'is het slachtoffer geweest van de vervolgingen van Hitler, Stalin en Ulbricht. Na lange jaren te hebben doorgebracht in concentratiekampen en gevangenissen van het communistische Rusland, is zij tot het einde van haar leven vernederd en geëxploiteerd ten dienste van de propaganda voor het rode fascisme. De naam van onze kameraad Erich Mühsam is misbruikt ten gunste van een systeem dat hij steeds heeft bestreden en zijn nagelaten werken zijn voor het Westen verloren.' Zie ook EdP., [V.W. 5, p. 263](#).

Du Perron, 27 augustus 1936

'het stuk over Daum' = Ter Braaks bespreking van Daums *Goena-Goena* verscheen in [Het Vaderland van 23 augustus 1936](#). MtB., V.W. 6, p. 184.

Du Perron, 17 september 1936

'dat stuk' = In *Het Vaderland* van 15 september 1936 verscheen een 'Gesprek met E. du Perron vóór zijn vertrek uit ons werelddeel'. Du Perron werd o.m. gevraagd of hij speciale redenen had om Indië als woonplaats boven Nederland te prefereren? 'Lijkt een goedkope woning in deze crisistijd u voldoende als speciale reden?' antwoordde Du Perron, 'Bovendien verlang ik steeds weer terug naar Indië... Een andere speciale reden kan zijn: dat ik mij verbeeld meer stof in Indië te zullen vinden voor mijn werk dan hier, in Holland, en zelfs in Europa. Ik geloof niet, dat ik ooit werkelijk contact zou kunnen vinden met specifiek-Hollandse onderwerpen. En het leven in Indië lijkt elastischer, ruimer, van hier gezien, al besef ik heel goed wat men er missen zal op intellectueel gebied.' Gevraagd aan welke verschijnselen in Europa Du Perron zich het meest had geërgerd, was het antwoord: 'Ik verfoei de tegenwoordige politieke razernij...' Du Perron besloot: 'Ik zou mij ver willen houden, zo ver mogelijk, van alle politiek, zeker van iedere praktische. Maar het lijkt mij in de huidige constellatie onmogelijk geen anti-fascist te zijn. De Hollandse fascistten noemden mij eens een 'verdachten sinjo'; verdacht door hen en zo romantisch 'sinjo'; ik neem het dankbaar aan. Laat ons liever geen roerende dingen zeggen over 'bloed en bodem', maar als ik zou voelen bij de een of andere collectiviteit te horen, dan bij die van de 'in Indië geboren'. Het idee van sommigen, dat ik communist zou kunnen worden, lijkt mij elke dag maller; ik heb haast nog minder graag te maken met mensen, die voortdurend de hypocrisie beoefenen van te schermen met woorden als 'ware vrijheid van de geest', 'verdediging der cultuur' etc., en die je dan op gebeurtenissen onthalen als nu net in Sowjet-Rusland. Mussolini, Hitler, of Stalin, ik ben zo vrij geen bekorning te kunnen ondergaan van onverschillig welke tyran...' Wat betreft de gebeurtenissen in de Sovjet-Unie, zal Du Perron (zie EdP., [V.W. 5, p. 265](#)) hebben bedoeld op het proces tegen het zg. 'trotskystisch-zinovjevistisch terroristisch centrum', dat van 19-24 augustus 1936 werd gehouden tegen o.a.G. Zinovjev (1883-1936) en L.B. Kamenev (1883-1936), twee vooraanstaande medewerkers van Lenin sinds het ontstaan van de bolsjewistische partij. Een nieuwe fase in de geschiedenis van de Sovjet-Unie zette hiermee in, de periode van de zg. Trotskistische processen. Na de 'liberale' periode, die tussen 1934 en augustus 1936 zoveel intellectuelen in Europa en Amerika hoop had gegeven op een samengaan van het streven naar sociale rechtvaardigheid en het herstel van de individuele vrijheden - het was in deze tijd dat de nieuwe grondwet van de Sovjet-Unie tot stand kwam, waarin de rechten van het individu werden gewaarborgd - trad nu één van de ernstigste perioden van willekeur, repressie en terreur in de moderne geschiedenis in (zie ook de aantekening bij de brief van 31 januari 1937). Zinovjev en Kamenev werden 25 augustus 1936 terechtgesteld.

Du Perron, 23 september 1936

‘Je stukje over maximum-minimum’ = Geschreven n.a.v. *Land van Verlangen* door B. Roest Crollius en *Moord en doodslag in Wolhynië* door Elisabeth Augustin. [Het Vaderland 20 september 1936](#), MtB., V.W. 6, p. 210.

Ter Braak, 24 september 1936

‘voor mijn as. Zondagsartikel’ = Zie MtB., V.W. 6, p. 216, [Het Vaderland, 27 september 1936](#).

‘het gedeelte over den Indischen roman’ = Over de Indische roman zei Du Perron in het interview in *Het Vaderland*: ‘Over Maurits schreef ik zeer onlangs nog een inleiding voor de herdruk van *Goena-Goena*; hij is, met al zijn feuilletonistische kanten, ongetwijfeld onze beste koloniale romancier. Maar er is nog wel meer in deze bijzondere productie te vinden. De *Herinneringen van een Indisch Officier* van W.A. van Rees bv. zijn, hoewel wat lang, vol aardige stukken; zo is ook *Bogoriana* van Annie Foore eigenlijk een heel aardig boek. Augusta de Wit, die zeker haar verdienste heeft, is mij wat te agressief teergetint, en mevrouw Székely-Lulofs wordt eigenlijk gestraft door een te groot succes om er nog méér kwaad van te spreken, vindt u niet?’

‘de Wachtje-kul’ = Ter Braak had in het interview geschreven dat hij Du Perron had getroffen ‘onder de Haagsche Arc de Triomphe, d.w.z. in het befaamde ‘Wachtje’, dat even trots een soort Haagsche Champs Elysées afsluit als zijn Parijsche collega...’

Ter Braak, 6 oktober 1936 (1)

‘Vannacht is Slauerhoff overleden’ = J. Slauerhoff overleed 5 Oktober 1936. In [Het Vaderland van 6 oktober 1936](#) schreef Ter Braak o.m.: ‘Wanneer men het werk van Slauerhoff overziet, dan wordt men in de eerste plaats getroffen door de ééne idee, die het voortdurend beheerst; het verzet tegen de maatschappelijke orde en, verder uitgebreid, tegen de regelmaat van het bestaan überhaupt. In zoverre kan men ook zeggen dat Slauerhoff zich sedert zijn debuut niet meer ontwikkeld heeft; hij bleef zwerven om deze centrale gedachte, die hem (de verbeterde concreetheid van zijn werk bewijst het) tot een obsessie was geworden. Zijn voorkeur voor den piraat en desperado, zijn haat jegens het burgerlijke leven, dat hij door de toon van zijn poëzie en proza scherper wist te attaqueren dan een ander door de heftigste polemieken vermag te doen, zijn hang naar het ‘verboden rijk’ China, dat de vreemdeling niet straffeloos betreedt, zijn zintuigelijk verfijnde gevoel voor zekere perverse grensgebieden, zijn apologie soms ook van het steeds weer verder gaan, steeds weer uitwijken voor het bereiken; het zijn even zoveel tekenen van zijn verzet, dat zich ook in kleinigheden openbaarde, zoals zijn veel omstreden ‘slordigheid’: een slordigheid, die litterair-critisch gesproken een misverstand is (of liever een verkeerd geïnterpreteerd verschijnsel), maar die in zijn correspondentie en aflevering van zijn manuscripten veel vrienden en zettters tot vertwijfeling zal hebben gebracht. Een handschrift van Slauerhoff was op zichzelf al een protest tegen de orde der maatschappij, d.w.z. in dit geval der schriftelijke conventie.’

Ter Braak, 6 oktober 1936 (2)

‘Donderdag ± half vier’ = Over Slauerhoffs crematie te Driehuis Westerveld op 8 oktober 1936, schreef Adriaan Morriën: ‘Ik ging daar naar toe, omdat Slauerhoff mijn lievelingsdichter was en zijn dood mij erg had geschokt. Ik kon wel veronderstellen dat ik er schrijvers zou zien, maar dat speelde voor mij geen rol. Ik herkende van hun portretten A. Roland Holst (in gezelschap van een donkere vrouw met wie hij geen woord wisselde en die op een meter afstand van hem bleef staan, een afstand nog juist groot genoeg voor de mythologisering van de erotiek), Halbo Kool, Van Duinkerken, Ter Braak en Engelman. Na afloop gingen Ter Braak en Engelman samen naar de spoorhalte vlakbij. Engelman liep links van Ter Braak, was veel kleiner en dribbelde, in mijn herinnering. Hij was het die

het woord voerde en het leek alsof hij voortdurend grapjes vertelde. Ter Braak luisterde en lachte. Ik vond het sympathiek dat zij niet met lange gezichten van die crematie kwamen. Ter Braak zag er keurig uit, onartistiek en onburgerlijk tegelijk, en eigenlijk zoals ik mij hem had voorgesteld. Hij was lang, maar leek niet langer dan ik (1.86), zonder een spoor van slungeligheid, met iets gedecideerd en nadenkends tegelijk.' In [zijn zakagenda uit 1934](#) noteerde Ter Braak als zijn lengte: 1.87 m.

Ter Braak, 12 oktober 1936

'bon voyage' = De Du Perrons vertrokken 13 oktober 1936 uit Marseille. In de avond van de twaalfde oktober waren zij uit Parijs vertrokken. Sinds 21 september 1932 hadden zij - met uitzondering van enkele maanden in Bretagne - in of bij Parijs gewoond. Al kan de treffende hulde aan het Parijs onder Louis Philippe, die te vinden is in Isaiah Berlin, *Karl Marx*, niet gelden voor de jaren dertig van deze eeuw, er zijn toch overeenkomsten. Het kan in ieder geval moeilijk worden ontkend dat Parijs, vooral na de bezetting van Berlijn door bruinhemden, geheime politie en boekverbranders in 1933, de culturele hoofdstad van de westerse wereld werd. Evenals in de tijd van Marx, Heine, Chopin, Toergenjew, Herzen en Bakoenin, wemelde het in Parijs van intellectuele réfugiés uit Oost-, Midden- en Zuid-Europa, van buitenlandse studenten, schrijvers en artisten uit alle delen van de wereld. In de vier jaar dat Du Perron Parijsenaar was, woonden er ook, behalve de Italiaanse, Russische en Duitse vrienden die men van hem kent, o.a. James Joyce, Leo Sjestov, Pablo Neruda, Alejo Carpentier, Malcolm Lowry, Samuel Beckett, Arthur Koestler, Walter Benjamin, Henry Miller, Ivan Boenin en Miguel Asturias. Verschillende anderen, o.w.E.M. Forster en Aldous Huxley bv., bezochten Parijs geregeld, zo ook Vladimir Nabokov, van wie in noot 799 ten onrechte vermeld staat dat hij in deze jaren al in Parijs woonde. Nabokov verkoos tot 1937 in Berlijn te blijven; pas in 1938 vestigde hij zich in Parijs (zie *Speak, memory*). Voor de sfeer in het Parijs van de jaren dertig, zie het fotoboek van Gisèle Freund, *James Joyce in Paris*, met tekst van V.B. Carleton (London, 1966).

Du Perron, 27 oktober 1936

Rasidi = Indonesische bediende van de familie Du Perron gedurende de reis naar Indië. Zie het *Scheepsjournaal van Arthur Ducroo*. EdP., [V.W. 5, p. 297](#).

'17 dagen deense lunch' = De Du Perrons maakten de reis van Marseille naar Singapore met het motorschip *Alsia* van de Deense East Asiatic Company Ltd. In Singapore werd overgestapt op de *Swartenhondt* van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij (K.P.M.) De reis duurde van 13 oktober tot 10 november 1936.

Du Perron, 1 november 1936

'over Colombo' = Du Perron's notities over Colombo zijn afgedrukt in het *Scheepsjournaal*, EdP., [V.W. 5, p. 335-338](#).

Van Looy = Jacobus van Looy (1855-1930), schilder, graficus, dichter en prozaschrijver, behoorde vele jaren tot de redactie van *De Nieuwe Gids*. Zie over Van Looy: MtB., V.W. 4, p. 409, [Het Vaderland, 19 augustus 1938](#).

Arij Prins = Ary Prins (1860-1922), schreef o.m. een in experimenteel kunstproza geschreven historische roman, *De heilige tocht*.

Du Perron, 4 november 1936

Deze regels waren geschreven op een prentbriefkaart, voorstellende een vijver vol schildpadden, de Tortoise Pond van de Ajer Itam tempel (de tempel van het zwarte water) te Penang. Over Penang, zie EdP., [V.W. 5, p. 346](#).

Ter Braak, 19 november 1936

'je kaart uit Marseille' = Deze briefkaart van Du Perron is niet gevonden.

'mijn stuk' = Zie Ter Braaks bespreking van *De rijke man*, in MtB., V.W. 6, p. 243, [Het Vaderland 20 juni 1937](#), waarin hij Van Schendels werk verdedigt tegen R. Blijstra, die had geschreven dat iedere Hollandse romandame zo'n boek had kunnen schrijven.

Morrien = Adriaan Morriën (1912-2002), dichter, novellist en criticus (zie MtB., [V.W. 4, p. 876](#)) schreef over Ter Braak in zijn inleiding tot de essaybundel *Reinaert op reis* (Stoa-reeks, Amsterdam 1967), waarin hij o.m. vaststelde dat Ter Braak 'alle kwaliteiten bezat van een rasstilit.' Omgekeerd had ook Ter Braak waardering voor Morriëns proza. N.a.v. diens prozadebuut, de novelle *Rendez-vous*, in *Werk* van september 1939, schreef hij in [Het Vaderland van 4 september 1939](#) o.m.: 'Het is... soms ietwat lang, maar evenals Morriëns poëzie vlekkeloos van zuiverheid, en bovendien intelligent. Men kan zich voorstellen, dat Morrien zich verder zal ontwikkelen, zich zal besnoeien en concentreren...; maar ook nu al, zonder deze ontwikkeling, weten wij, dat Morrien meer dan een naam en een belofte is. Voor mij althans behoorde de lectuur van dit proza tot de zeldzame verkwikkingen, die tegenwoordig nog mogelijk zijn onder de politieke spanningen en katastrofen...' Adriaan Morriën schreef: 'Pas in 1939 ontmoette ik Ter Braak in werkelijkheid, ter gelegenheid van de Greshoff-tentoonstelling in de Haagse Bijenkorf. Na afloop gingen wij met een klein gezelschap naar *Riche*. Ter Braak was daar ook bij en op zeker ogenblik kwam hij naast mij staan en zei mij dat hij mijn bespreking van *Mephistofelisch* in *Den Gulden Winckel* het beste had gevonden wat erover geschreven was. Ik was door die opmerking niet alleen gevleid, maar ook een beetje geschokt. Ze kwam mij ongeloofwaardig voor, niet omdat ik Ter Braak ervan verdacht een vriendelijke onwaarheid te hebben gezegd, maar omdat ik mij niet kon voorstellen dat niemand er niet beter over geschreven zou hebben. Pas later, en eigenlijk veel later, bedacht ik dat het waarschijnlijk gewoon waar was en dat Ter Braaks opmerking karakteristiek was voor het isolement waarin hij en Du Perron zich moeten hebben gevoeld. En toen begreep ik ook zijn belangstelling en toenadering juist voor jonge mensen van wie hij waarschijnlijk iets verwachtte. L.Th. Lehmann, die in het café bezig was een gedicht te schrijven (hij had twee regels en het idee voor een derde, zei hij toen ik ernaar vroeg) liet tekeningen van naakte vrouwen circuleren die hij had gemaakt. Ter Braak keek er even naar en zei dat hij de vrouwen wel erg ondoorvoed vond. Wij spraken over Nietzsche en Kafka en Ter Braak liet mij een toen nog ongepubliceerde foto van Kafka zien, die hij van Dora Diamant, de vriendin van Kafka, had gekregen (zie de noot bij de brief van 15 mei 1939). Tijdens ons gesprek bleef Ter Braak naast mij staan, in een nomadische houding, zou je kunnen zeggen, bereid elk ogenblik op te stappen. Zijn houding was los, niet nerveus, met een zekere gereserveerdheid waarvan ik voelde dat ze niet tegen mij was gericht, maar gewoon bij hem hoorde. Zelfs wanneer Ter Braak tegen mij sprak, zag hij mij niet recht in het gezicht, maar keek half langs mij heen. Misschien deed hij het ook wel om de ander op zijn gemak te stellen, uit een soort respect voor de intimiteit van de ander, waarin tegelijk besloten lag dat hij zijn eigen intimiteit niet zo gemakkelijk prijs gaf als sommige anderen. In elk geval stelde ik juist daardoor zijn vertrouwelijkheid, die evident was, des te meer op prijs.'

Later was Morriën één maal bij Ter Braak op bezoek: 'Ter Braak, gewassen, geschoren en met dezelfde zorgvuldigheid gekleed als de vorige keren dat ik hem had gezien, zat tegenover mij, achter zijn schrijftafel, als ik mij niet vergis. Ik zou niet kunnen zeggen hoe zijn studeerkamer er uitzag. Ik herinner mij in hoofdzaak ons gesprek, waarschijnlijk omdat wij over verschillende dingen spraken,

maar helemaal niet over mijn studie, waarvoor ik toch gekomen was en waarvoor ik niet zelf durfde beginnen. Ter Braak sprak mij vol lof over *Onweer*, de novelle van Vasalis, die hij drie keer gelezen had. In gedachten verwonderde ik mij daarover. Ik herlas, behalve gedichten, weinig boeken. En Ter Braak, bij alles wat hij al las... Ook al sprak Ter Braak niet ronduit ironisch, ik hoorde in wat hij zei toch voortdurend een ondertoon van ironie. Hij bewoog zich telkens een beetje op zijn stoel. Ik dacht dat hij zich misschien verveelde, omdat ons gesprek te algemeen bleef. Later bedacht ik dat zijn rusteloosheid misschien te maken had met de toestand waarin wij toen leefden, de oorlog tussen Duitsland en de Geallieerden etc. Zo verliep ons samenzijn dat misschien anderhalf uur duurde en waaraan een eind kwam door de komst van Fred Batten. Ter Braak liet ons uit. Beneden kwamen zijn poezen naar hem toe: angora's. Ik aarde de ene poes. Ter Braak nam de andere, de schuwe, op zijn arm en wiegde hem, zei "ouwe jongen" tegen hem. Hij leek ineens ontspannen. Zonder dat Ter Braak op mij een oudere indruk maakte dan de leeftijd die hij had, had hij voor mij toch ook iets gevestigds, waarbij mijn eigen doen en laten als erg jeugdig afstak, voor mijn gevoel. Met gevestigd bedoel ik niet iets deprecierends. Ter Braaks "gevestigdheid" leek in niets op die van de gewone burgerman of intellectueel, die ik verafschuwde. Ze werd ook onmiddellijk gerelativeerd door wat hij zei, door de beweeglijkheid van zijn interesse en door zijn kritische instelling. Zonder echt slank te zijn, bewoog hij zich als iemand die slank is, met een "verende" voetstap. Zijn gezicht was vol en vlezig, met duidelijk te onderscheiden "partijen". Maar net als zijn gestalte werkte zijn gezicht niet zwaar of zwaarwichtig. Alles wat naar zwaarwichtigheid neigde werd door de lippen tegengegaan, door de mogelijkheid dat die lippen zouden glimlachen, misschien nu nog niet maar dan toch zeker straks, het volgende ogenblik. En ook de ogen hielden de zwaarwichtigheid in toom door hun melancholie, hun scepsis en door de kans dat de man die er mee keek geamuseerd zou zijn. En eigenlijk ook door iets vriendelijks. Toen ik na Ter Braaks dood het portret van Paul Citroen zag, vond ik wel een frappante gelijkenis, maar ook een moedwillige overdrijving van de monumentaliteit van het hoofd, en van iets agressiefs en hooghartigs, dat Ter Braak tegenover mij geen ogenblik had gedemonstreerd. Zelfs de lorgnet, die bijna iedereen slecht stond en van bijna iedereen een soort leraar of droge geleerde maakte, deed geen afbreuk aan de levendigheid van Ter Braaks mimiek, die niet uitbundig maar gedempt was en met lichte nuances werkte.'

Joncheere = Karel Jonckheere (1906-1993).

Du Perron, 10 december 1936

'het I.E.V.' = Op initiatief van de journalist F.H.K. Zaalberg was in 1919 in Batavia opgericht het Indo-Europees verbond, een organisatie die zich de bevordering van de morele, sociale, intellectuele en economische ontwikkeling van de Indo-Europeanen ten doel stelde. Voor een belangrijk deel was het werk van het I.E.V. gericht op de maatschappelijke actie. Het I.E.V. gaf ook een weekblad uit: *Onze stem*.

Ter Braak, 18 december 1936

'Ook wij hebben nu trouwens een heerlijk huis, bijna in een dorp' = Blijkens [Ter Braaks notitieboekje-1936](#) werd donderdag 5 november 1936 verhuisd. De nieuwe woning aan de Kraaijenlaan 36 te Den Haag, lag destijds aan de grens van de zg. 'vogelbuurt', een inderdaad dorpsachtig stadsdeel van bescheiden villa's. Vanaf de Kraaijenlaan had men toen uitzicht op de duinen van het Westduinpark. In zijn tuin had Ter Braak ook aandacht voor het leven van de vogels, zoals zou blijken toen iemand in *Het Vaderland* protesteerde tegen een gedicht van Emily Dickinson, waarin een roodborstje iets deed wat hij volgens de briefschrijver nooit doen zou: brood eten. Ter Braak (zie [Het Vaderland van 2 januari 1940](#)) stelde daar tegenover dat het roodborstje, dat zich regelmatig in zijn tuin vertoonde, wel degelijk brood at en nog veel meer: hij at 'alleen Camembert met tegenzin'. 'Ik weet niet', vervolgde

Ter Braak, 'of mijn lijf-roodborstje misschien een zeer onsociaal, mephistophelisch roodborstje is, dat zich er op toelegt de algemene regels te saboteren; maar zelfs dan bestaat de mogelijkheid, dat Emily Dickinson een dergelijk individualistisch diertje heeft gevoederd en in haar poëzie onsterfelijk gemaakt.' Het huis Kraaienlaan-36 overleefde de oorlog niet. De gehele vogelbuurt werd op bevel van de Wehrmacht ontruimd, en het huis gesloopt.

Aneta = Nederlands-Indisch persbureau.

'een artikel over Gide's *Retour de l'U.R.S.S.*' = In *Groot Nederland* van januari 1937, p. 63, verscheen Ter Braaks bespreking van Gides verslag van zijn sovjet-russische ervaringen, onder de titel: *André Gides naïeveteit. Retour de l'U.R.S.S.* noemde Ter Braak een merkwaardig getuigenis van Gides 'non-conformisme, en dus van zijn naïeveteit. Het gebeuren heeft iets van een mirakel; iemand van ver over de zestig, sedert jaar en dag beschouwd en zelfs herhaaldelijk gefotografeerd als steunpilaar van het Stalinisme, gaat naar Rusland, waarschijnlijk bereid om zich te verheugen over een nieuwe maatschappelijke orde...en keert terug als de aanklager van dat régime! Hij klaagt, bovendien, niet aan met het gehuil van de ressentimentsmens, die zijn diensten heeft aangeboden en nu de kous op de kop heeft gekregen; neen, dit requisitoir heeft de waardigheid van de oprecht ontgoochelde... Voor Stalinistisch links is deze evangelische Gide voortaan een sentimentele bourgeois, die niets begrijpt van het evangelie der historisch-materialisten; zij voelen deze vorm van ernst als de ergste belediging, die men een politieke soldaat als Stalin aan kan doen; dat iemand, die reeds gefotografeerd was op het ere-plankier bij de begrafenis van Maxim Gorki op het laatste ogenblik nog weet te ontsnappen en zoiets als 'trotskist' wordt, moet hen wel bovenmate verbaasd en vervolgens tot razernij gedreven hebben. Er is weinig zo onplezierig als verlaten te worden door een pasbenoemde apostel (met mandaat voor de westerse intellectuelen nog wel)... Ook de conformisten van rechts snellen toe; zij horen het geluid van de gedesillusioneerde, en daarop zijn zij tuk. Zij hadden dit alles aan Gide al lang vooruit kunnen zeggen, deze eminente krantenschrijvers; wanneer hij van te voren bij hen zijn licht had opgestoken, hadden zij hem deze 'teleurstelling' kunnen besparen... Dat iemand als Gide het geweten van een cultuur zou kunnen zijn, omdat hij een van de zeer weinigen is, die niet zwendelt met de taal, die zij [de critici van links en rechts] zo stuntelig gebruiken en waarin hij zich zo concreet en zakelijk uitdrukt: zoiets schemert wel in hun hoofden, maar zij hebben er belang bij zich dat niet te realiseren... Zij zijn op hun best als sommige christenen, die de naïeveteit van Christus op een afstand bijzonder appreciëren, maar het toch van oneindig meer waarde achten, dat deze gevaarlijke non-conformist niet meer in staat is om openlijk gewag te maken van zekere animositeit contra de Mammon. Wat wij, die voorzeker in Gide niet de toekomstige premier van een zakenkabinet zien, dan in de naïeveteit van zijn gedragslijn waarderen? In de eerste plaats dit: de naïeve non-conformist heeft geen belang bij het jezuïetische feiten-arrangement der conformisten...' Een houding als die van Gide, vond Ter Braak, 'verraadt iets van karakter: een factor, die door het conformisme ten onrechte geheel verwaarloosd wordt. Want één ding is zeker: de verhalen van rancuneuze dominees over goddeloos Rusland of van ontmantelde baronnen over het idiotenprofiel van Lenin doen minder schade aan een regime dan het getuigenis van een enkele man van karakter, die men onvoorwaardelijk kan geloven; niet omdat hij onfeilbaar is (onfeilbaar zijn alleen de conformisten) of vrij van bepaalde affecten, maar omdat zijn reactie in laatste instantie bepaald wordt door zijn naïeveteit.'

In [Het Vaderland van 8 januari 1937](#) oefende Ter Braak critiek op de beschouwing van Jan Romein in *Groot Nederland* (januari 1937). Ter Braak vond dat Romein zich wel erg gemakkelijk afmaakte van Gides Russische ervaringen. Dat André Gide geen verstand van economie had, zoals Romein hem verweet, deed Ter Braak denken aan de *Prawda*, waarin Gide, na het publiceren van zijn boek, opeens een 'rentetrekker' werd genoemd.

Du Perron, 1 januari 1937

‘C’était un homme qui *croyait* à la Science!’ = Louis Guilloux vertelde de Du Perrons vele verhalen over zijn leermeester Daniel Halévy (zie de noot bij de brief van 13 september 1933), waarbij hij ook diens klemtonen imiteerde. Daniel Halévy nu sprak over zijn vader, de romancier en librettoschrijver Ludovic Halévy (1834-1908), als van een man ‘qui *croyait* à la science.’

‘Barrès, die hem hoogelijk bewonderde en zich zijn leerling achtte’ = Zie Maurice Barrès, *Huit jours chez M. Renan* (1888).

‘zijn zootje Philippe’ = Philippe Barrès (1896-1975). Waarschijnlijk heeft Du Perron Philippe Barrès gekend uit *Paris-Soir*, in welk blad de zoon van Maurice Barrès - die van 1951 tot 1956 Frans Parlements lid zou worden - vóór de tweede wereldoorlog wel publiceerde.

‘Hij is zelfs zeer individualistisch begonnen’ = De jonge Maurice Barrès beschouwde zichzelf als een overtuigd Stendhalian.

Indië Weerbaar = *Indië Weerbaar* was een tijdens de eerste wereldoorlog opgericht comité waarin zowel Nederlanders als Indonesiërs zitting hadden. Men wilde Nederlands-Indië ‘weerbaar’ maken, niet alleen in militair, maar ook in politiek, economisch en intellectueel opzicht. Verschillende eisen en wensen van de Indonesische nationalisten zijn via *Indië Weerbaar* tot uiting gekomen.

Du Perron, 2 januari 1937

‘Boven-Digoel’ = Zie EdP., [V.W. 7, p. 309](#).

Oud Batavia = Du Perron heeft verschillende malen naar dit werk van dr. F. de Haan verwezen. Zie het [Register, V.W. 7](#).

‘Tijdens de Oost-Indische Compagnie’ = Zie EdP., [V.W. 7, p. 327](#).

‘het relaas van een tocht’ = Zie EdP., [V.W. 7, p. 332](#).

‘Je stuk over Diderot-Luppol’ = *Diderot, dilettant, en Luppol, schoolmeester*, zie MtB., [V.W. 4, p. 39](#).

‘de toelichting gelezen op het talent van Joh. v.d. Woude’ = Zie MtB., [V.W. 6, p. 263](#).

‘na het art. over bolle Ton’ = Zie MtB., [V.W. 6, p. 256](#)

Ter Braak, 11 januari 1937

‘het fraaie interview’ = *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië* publiceerde in zijn editie van 8 december 1936 een interview met Du Perron.

Ciano = Galeazzo Ciano (1903-1944) huwde in 1930 Mussolini's dochter Edda en was Italiaans minister van buitenlandse zaken van 1936 tot 1943. Beschuldigd van deelname aan de samenzwering, die leidde tot de val van zijn schoonvader, werd Ciano in 1944 in N.-Italië - waar de Duitsers Mussolini beschermden - terechtgesteld. Zijn schoonvader vond geen redenen voor gratieverlening.

‘onze stukken over Gide’ = Du Perrons stuk over Gides *Retour de l'U.R.S.S.* is afgedrukt in EdP., [V.W. 5, p. 273.](#)

‘de vlagincidenten’ = Op 23 december 1936 werd, n.a.v. het op 7 januari 1937 te sluiten huwelijk tussen prinses Juliana en prins Bernard, op Houtrust te Den Haag een voetbalwedstrijd gespeeld tussen Den Haag en Lippe Detmold. De leider van de Duitsers eiste, vóór de wedstrijd begon, het hijsen van de hakenkruisvlag. Zijn verzoek werd, na enig geharrewar, ingewilligd. De Duitse kranten grepen deze ‘kwestie’ aan om hem op te blazen; de Nederlandse kranten probeerden aanvankelijk de Duitse campagne te verzwijgen op verzoek van de Nederlandse regering, die de vreugde van het volk en de stemming van het bruidspaar niet wilde bederven. Maar op oudejaarsavond 1936 werd een hakenkruisvlag van de Von Bylandt-Schule aan de Wassenaarse weg te Den Haag van zijn stok gerukt en een eind verderop, in stukken gescheurd, teruggevonden. *Het Vaderland* bijvoorbeeld gaf dit feit pas op 4 januari toe. Inmiddels had men de Duitse perscampagne niet meer kunnen verzwijgen, een campagne die door de N.S.B. werd gebillijkt, maar die door het overgrote deel van het Nederlandse volk werd gezien als een poging om het Oranje-feest te verstoren. *Eenheid door Democratie* (zie de noot bij de brief van 5 februari 1937) greep het koninklijk huwelijk aan om zijn trouw aan het Oranjehuis te betuigen; om er nog eens de nadruk op te leggen dat deze organisatie iets geheel anders was juist dan een ‘Volksfront’; en om te suggereren dat Oranje en de democratie onverbreekelijk bij elkaar horen.

Liebknecht = Karl Liebknecht (1871-1919) was één van de weinige Duitse sociaal-democraten, die zowel in 1914 als in 1915 in de Rijksdag tegen de oorlogscredieten stemde. In 1916 trad hij uit zijn Rijksdagfractie en werd, na een verklaring tegen de oorlog te hebben afgelegd, wegens hoogverraad tot 4 jaar tuchthuisstraf veroordeeld. Bevrijd door de Republiek, werd hij evenwel in 1919, als één van de leiders van de Spartakus-opstand, zonder vorm van proces terechtgesteld. Deze moord heeft grote indruk op Ter Braak gemaakt (zie de noot bij de brief van 3 oktober 1933) en later is hij blijkbaar voor Ter Braak het symbool geworden van het afnemend respect voor zijn tegenstander in de 20ste eeuw.

‘Over hem en Benda schrijf ik binnenkort voor *Gr. Ned.*’ = Dit plan van Ter Braak is niet uitgevoerd: voor zover mij bekend heeft hij nooit over Alain geschreven.

Van Anrooy = Ter gelegenheid van het koninklijk huwelijk zou op 5 januari 1937 het bruidspaar een officiële ereavond worden aangeboden in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Den Haag. Het programma leverde moeilijkheden op. Het ABC-cabaret van Louis Gimberg en Wim Kan mocht niet optreden met het nummer *Jalousie internationale*, omdat, zoals het organiserende comité verklaarde: ‘Van hogerhand is de wens te kennen gegeven, dat alles wat slechts enigszins aanleiding tot misvatting zou kunnen geven, uit het programma moet worden verwijderd.’ Toegevoegd aan het programma werd daarentegen op de repetitie van 4 januari plotseling het Horst Wessellied, dat ‘verbonden werd met het *Deutschland, Deutschland über alles*’, ofschoon de Nederlandse regering op 3 januari in een verklaring had laten weten dat er geen aanleiding was ‘voor het spelen van het Deutschlandlied naast het Wilhelmus.’ Dr. Peter van Anrooy (1875-1954) weigerde nazi-liedjes te spelen en moest worden vervangen door een militaire muzikant: kapitein C.L. Walther Boer. De regeringspersdienst deelde daarop mee: ‘Het Horst Wessellied vormt een onverbreekelijk deel van het Duitse Volkslied, dat wordt gespeeld uit beleefdheid tegenover de Duitse gasten. De mening, dat hierin anti-joodse uitingen zouden voorkomen, is onjuist. Er staat geen woord in dat als zodanig zou kunnen worden uitgelegd.’ Daartegenover verklaarde Peter van Anrooy geen bezwaar te hebben om ‘een lied van het Duitse *volk* te dirigeren, echter wel om een lied te spelen dat niet aan het volk

behoort, maar aan een *partij*, die onder de tonen van dat lied andersdenkenden en Joden vervolgt en mishandelt, en de vrijheid van het Nederlandse volk bedreigt.'

Du Perron, 23 januari 1937

D.D. = E.F.E. Douwes Dekker (1879-1950), kleinzoon van Multatuli's broer Jan, behoorde tot de eerste voorstanders van de onafhankelijkheid van Indonesië. Met Soewardi Soerianingrat en Tjipto Mangoenkoesoemo die wel de vader van het onafhankelijke Indonesië is genoemd - richtte E.F.E. Douwes Dekker nog vóór de eerste wereldoorlog de Indische partij op. Hij werd daarom in 1913 door het Ned.-Indische gouvernement verbannen. In 1908 was bij P.M. Wink te Amersfoort zijn *Het boek van Siman den Javaan* verschenen. In 1939 bewerkte Du Perron deze roman voor een herdruk, maar zijn exemplaar is in de Duitse bezettingstijd bij de uitgever Tom Rot verloren gegaan. Du Perrons inleiding bij dit werk werd afgedrukt in EdP., [V.W. 7, p. 146](#). In de jaren van de tweede wereldoorlog werd E.F.E. Douwes Dekker, verdacht van Japanse spionage, opnieuw gearresteerd en geïnterneerd in Suriname. Na de tweede wereldoorlog teruggekeerd naar Java, nam hij de Indonesische nationaliteit aan en noemde zich Setiabuddhi ('de geest getrouw'). Toen ik hem, niet lang voor zijn dood in 1950, in zijn huis bij Bandung op zijn verzoek bezocht, was hij al zwaar ziek. Hij lag te bed, sterk vermagerd en met de moeilijke en pijnlijke ademhaling van de hartpatiënt, maar zijn geest had nog niets van zijn helderheid en strijdbaarheid verloren. Zijn hopeloze fysieke toestand leek telkens te worden ontkend door het vuur in zijn ogen. Over Du Perron wilde hij toen niet veel meer zeggen; hij beschouwde de gehele periode van het Nederlandse bewind als voorbij. Hiroshijima had naar zijn mening een nieuw tijdperk ingeluid, waarin het Westen het Oosten niets meer te zeggen kon hebben, moreel gediskwalificeerd als het was door de gebeurtenissen van de veertiger jaren. (Aan zijn anti-westerse hartstocht herinnerde mij later, tijdens de Algerijnse vrijheidsoorlog, de geschriften van de evenals Setiabuddhi tenslotte westers-gevormde Algerijnse Martiniquais Frantz Fanon). 'Alleen een pragmatische geest als Herbert Spencer', zei hij mij, 'kan voor ons Oosterlingen nog iets te betekenen hebben.' Toen ik hem vroeg of hij niet van mening was dat in het denken van Spencer de Westerse cultuur zich in één van zijn meest merkwaardige aspecten had geopenbaard, kreeg hij zo'n aanval van benauwdheid dat ik gedurende enkele ogenblikken begon te vrezen dat zelfs een vraag dodelijk kan zijn.

'de P. en T. Landen' = De Pamanoekan- en Tjiasemlanden (inderdaad in Nederlands-Indië gewoonlijk de P. en T. landen genoemd) besloegen een gebied groter dan de provincie Utrecht in het oostelijk deel van de residentie Batavia. De 'Maatschappij ter exploitatie der P. en T. landen' was zelf weer eigendom van de 'Anglo-Dutch Plantations of Java Limited', een Engelse maatschappij. Men verbouwde op de P. en T. landen ten behoeve van de Europese markt thee, kina en rubber, daarnaast rijst en wat koffie voor binnenlands gebruik.

van der Hoop = Dr. A.N.J. Thomassen à Thuessink van der Hoop (1893-1969) maakte met Van Weerden Poelman en Van den Broeke de eerste vlucht van Nederland naar Java van 1 oktober tot 24 november 1924. In 1937 was hij secretaris van het Kon. Bat. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen en conservator van de etnografische en prehistorische Verzamelingen van dat genootschap.

Hein Groeneveldt = Mr. Hendrik Groeneveldt (1884-1959), in 1937 Hoofd van de Immigratiedienst te Batavia, woonde na de tweede wereldoorlog in Den Haag en Nieuwkoop.

prof. Palte = Prof. dr. P.M. van Wulfften Palthe (1891-1976) was in 1937 hoogleraar in de neurologie en psychiatrie aan de Geneeskundige Hogeschool te Batavia.

Bantam = Bantam was de meest westelijke provincie van Java, gelegen aan Straat Soenda, tegenover Sumatra.

‘Moes’ = Benito Mussolini (1883-1945).

‘een zeer goed over Walschap’ = Zie MtB., V.W. 6, p. 281, [Het Vaderland, 13 december 1936](#).

Ruby Keeler = Ruby Keeler (1919-1993) was in de jaren dertig een bekende ster in Amerikaanse revue-films.

Du Perron, 29 januari 1937

‘Las je ooit het boek van Meerkerk over Multatuli?’ = *Eduard Douwes Dekker, Multatuli. Eene karakterstudie* (1900), door J.B. Meerkerk.

Du Perron, 30 januari 1937

‘Intussen merk ik dat in mijn stuk’ = Het stuk van Du Perron, *De ‘Zenuwlijder’ van Lebak*, verscheen in [Het Vaderland van 18 Februari 1937](#).

Du Perron, 31 januari 1937

‘De infame, volslagen fascistische methodes’ = Van 23-30 januari 1937 vond te Moskou de tweede serie in de zg. Trotskistische processen plaats (zie ook de aantekening bij brief van 17 september 1936). De hoofdverdachten waren ditmaal Jouri Piatakov (1889-1937), lid van het Centraal Comité sinds 1921, één van de zes door Lenin in zijn testament genoemde bolsjewiki, en K.B. Radek (zie de aantekening bij de brief van 26 oktober 1934). Evenals in augustus 1936 hoorde men ook nu weer oude medewerkers van Lenin, grote namen uit de revolutiejaren, zichzelf beschuldigen van verraad, moord, sabotage en spionage, en ook nu weer zongen tenslotte de beschuldigten de lof van de ‘geniale leider’ Stalin. Toch verliep niet alles even goed voor de openbare aanklager, A. Vychinski. Zo beweerde Piatakov in december 1935 vanuit Berlijn naar Oslo te zijn gevlogen op uitnodiging van Trotsky, met wie een complot op touw zou zijn gezet. Vanuit het buitenland nodigde Trotsky de openbare aanklager nu uit om Piatakov te vragen waar het huis van Trotsky was gelegen en of hij er soms de vrouw van Trotsky had ontmoet? De uitnodiging van Trotsky werd genegeerd, maar daarop kwam de directie van het vliegveld Kjeller bij Oslo plechtig verklaren dat geen enkel buitenlands vliegtuig in december 1935 een landing had uitgevoerd. Op 29 januari 1937 verklaarde Trotsky aan de internationale pers bevreesd te zijn voor een spoedige terechtstelling van Piatakov om het aldus onmogelijk te maken hem nog meer vragen te stellen. Piatakovs terechtstelling vond inderdaad op 1 februari 1937 plaats, twee dagen na zijn veroordeling. Dat de Moskouse processen niets met recht hadden uit te staan, wordt vandaag, sinds Kroestjevs onthullingen op het XXe partijcongres van 1956, ook in de communistische wereld wel toegegeven. Verschillende slachtoffers van toen zijn trouwens gerehabiliteerd. En, schrijft Pierre Broué in zijn uitstekend overzicht *Les procès de Moscou* (Parijs, 1964): ‘Les derniers défenseurs de Staline dans le mouvement ouvrier, les communistes chinois, se montrent, sur ce terrain, extrêmement circonspects.’ Hoe anders was het destijds: ‘Tous les Partis communistes du monde, toutes les sections de l’Internationale communiste, emboîtent le pas au procureur et à la presse russe. Les intellectuels compagnons de route, dans la presse communiste et sympathisante, prennent eux aussi position dans une véritable campagne de terrorisme intellectuel contre ceux qui doutent, et qu’ils accusent, en défendant Trotsky et ses complices, de se faire les “avocats d’Hitler et de la Gestapo.” La cause sera presque aussi vite entendue dans le mouvement ouvrier et socialiste que devant le tribunal de Moscou. Les voix des défenseurs des accusés, militants

socialistes ou syndicalistes, écrivains indépendants, celles de Trotsky, Modigliani, Victor Serge, Carlo Tresca, Rosmer, Dewey, seront vite étouffées. D'un procès à l'autre, on semble s'habituer à l'in vraisemblable et même au sordide, on renonce à s'interroger et parfois à comprendre. Les procès ne provoqueront aucune crise de conscience dans le mouvement ouvrier qui se dressait, quelques années auparavant, pour la défense de Sacco et Vanzetti...' (op. cit., p. 12) Men moet hierbij bedenken dat in deze tijd de aandacht van de wereld was gevestigd op Spanje, waar de Republiek stand hield tegen de door Hitler en Mussolini gesteunde generaal Franco. G. Dimitrov (zie de noot bij de brief van 20 februari 1934) had dan ook in deze tijd, als leider van de Komintern, de goede smaak op te merken dat men onmogelijk het Spaanse volk kon helpen in zijn strijd tegen het fascisme en tezelfdertijd een met het fascisme samenwerkende terroristische bende in de Sovjet-Unie de hand boven het hoofd houden. Wie direct of indirect de contra-revolutionaire terroristen in de Sovjet-Unie ondersteunt, aldus Dimitrov, ondersteunt in wezen ook het Spaanse fascisme (op cit., p. 13).

Ter Braak, 5 februari 1937

'een uitstekend motto' = Het motto voor het tweede boek van *Oude en nieuwe christenen* luidt: 'Je sens que ma vie est toujours gouvernée par une foi que je n'ai plus. La foi a cela de particulier que, disparue, elle agit encore.'

'Je stuk over Coolen was alleraardigst' = Zie EdP., [V.W. 6, p. 213](#).

de Semprun y Gurrea = Van december 1936 tot februari 1939 was de jurist en historicus dr. José Maria de Semprun y Gurrea zaakgelastigde van de Spaanse republiek te Den Haag. N.a.v. zijn vertrek schreef Ter Braak op [25 februari 1939 in *Het Vaderland*](#): 'De erkenning de jure van Franco door de Nederlandse regering, zal, zoals men in het avondblad van gisteren heeft kunnen lezen, het spoedig vertrek tengevolge hebben van dr. José Maria de Semprun y Gurrea. Op de noodzakelijkheid van die erkenning, nog voor Frankrijk en Engeland, wordt door de minister van buitenlandse zaken de nadruk gelegd; dat de 'figuur' in het land van Grotius weinig fraai is, lijkt mij met dat al moeilijk te betwisten.' Ter Braak schreef De Semprun te hebben leren kennen 'als een hoffelijk en hartelijk gastheer, maar bovendien als een kenner van het cultuurprobleem van zijn land, dat minstens even gecompliceerd is als het politieke.' De Semprun leek Ter Braak minder een politicus dan een cultuurmens, 'dat bleek duidelijk genoeg uit de gesprekken, die hij (onvermoeibaar en boeiend prater) kon voeren, en die als vanzelf afdwaalden naar de Spaanse cultuur in haar samenhang met de Europese'. De sympathie was wederkerig. De Semprun vestigde zich na zijn vertrek uit Nederland in Frankrijk, waar ik hem in 1946 ontmoette, bij welke gelegenheid hij met warmte sprak over Ter Braaks hoffelijkheid, en met bewondering over zijn grote cultuur en scherpzinnigheid. De Semprun publiceerde *Beslissend moment in de situatie van Spanje* in *De nieuwe stem*, februari 1960.

'Volgens hem *wint* de regering het, mede dank zij het uitstekende vliegeschkader van Malraux' = In werkelijkheid was er in februari 1937 niet veel meer over van Malraux' eskader. Janet Flanner schreef in *The New Yorker* van 6 en 13 november 1954: 'He [Malraux] started out by founding an international air squadron called the Escadre España (later, it was renamed by its men the Escadre Malraux, after he was injured in a crash), which was stationed on its own airfield outside Madrid... Malraux was the titular chief of the squadron; the technical chiefs were two pilots who were reserve officers in the French Air Force. Malraux flew on sixty-five missions and, though he had no pilot's license, occasionally piloted anyhow... He crashed only twice... The first important engagement for Malraux and the Squadron was an August [1936] attack on Franco's forces at Medellin, when they flew low enough to use their pistols. They also fought at Toledo, Madrid and Guadalajara, among

other places. By November, the Escadre was on its last wings, after a gallant private battle with Nazi Heinkels near Teruel, where there was a new hidden airfield'. Een maand nadat Ter Braak zijn brief schreef, in maart 1937, was Malraux in de V.S., om er geld in te zamelen voor medische hulp aan de Spaanse republiek. In Hollywood 'he was asked at one party why in the world he, one of France's famous novelists, had risked his life in Spain, and answered, in English, 'Because I do not like myself' - a truly revolutionary idea in Hollywood circles. At a Sunday breakfast at the University of California Faculty Club, where Malraux talked on art, he laid the groundwork for one of his typical mnemonic feats. Notes were taken on what he said, and pages of them turned out to be germinal ideas on art that appeared verbatim and entire ten years later, in his three-volume *La psychologie de l'art*.'

'*Eenheid door Democratie*, waarvan je beslist lid moet worden, is overigens precies een democratisch geperverteerde N.S.B.' = Prof. dr. ir. W. Schermerhorn en Prof. dr. P.C.A. Geyl richtten in 1935 de beweging Eenheid door Democratie (zie ook de noot bij de brief van 11 januari 1937) op, die de strijd aanbod tegen het fascisme en andere vormen van dictatuur. E.d.D. beschikte over een weekblad van dezelfde naam, waarvan de oplage in 1936 23000 ex. bereikte. E.d.D. heeft altijd wantrouwend tegenover Waakzaamheid gestaan, niet alleen om de 'hoogmoed', zoals Ter Braak in zijn brief schrijft, van dit comité van intellectuelen, maar ook om dat E.d.D. Waakzaamheid er wel van verdacht een communistische mantel-organisatie te zijn. (Net zo min als E.d.D. vertrouwden overigens de communisten Waakzaamheid). Over de moeilijkheden tussen E.d.D. en Waakzaamheid schreef Menno ter Braak in de *Groene Amsterdammer* van 4 december 1937 o.m.: 'Sedert de vreedzame Bartholomeusnacht van de N.S.B. is het... noodzakelijk geworden het probleem van de strijd tegen het fascisme en het nationaal-socialisme anders te stellen: maar aangezien de wetten der traagheid ook op dit gebied (juist op dit gebied) een belangrijke invloed uitoefenen kost het zeer vele bestrijders van fascisme en nationaal-socialisme moeite om zich af te wennen op het verdwenen hoofd van Jut te blijven slaan; dat gebaar was immers zo eenvoudig, en had bovendien bij een deel van het altijd tot lachen geneigde publiek ook veel succes. Men blijft uitgaan van de gemakkelijke, au fond zeer oppervlakkige en in wezen foutieve absolute tegenstelling tussen democratie en nationaal-socialisme, die in de verkiezingsstrijd het voordeel had van overzichtelijkheid voor de kiezerspsyche, maar aan de zijde der democraten tegelijk een zekere onmiskenbare onkritische zelfgenoegzaamheid teweegbrengt; want het gevaar, dat in Nederland van het nationaal-socialisme dreigt is zeker niet in de eerste plaats het gevaar van de dictatuur, nu aan de politieke ambities van de heer Mussert voorlopig de bodem is ingeslagen; het grote gevaar is het opkomen en massgebend worden van simplistische denkwijzen of met andere woorden, het afleggen van persoonlijke, kritische verantwoordelijkheid om er een frase voor in de plaats te stellen... Dat zich in Nederland grote groepen tegen fraseologische verering hebben verzet door zich in de spontaan opgekomen beweging *Eenheid door Democratie* te verenigen, wil dus nog allerminst zeggen, dat men nu alom kritisch staat tegenover de democratie, integendeel. Zulke spontane bewegingen danken haar succes gewoonlijk aan een paar suggestieve leuzen en wanneer de spontaneïteit eenmaal heeft gezegevierd is het zeer de vraag of de opkomende zelfgenoegzaamheid niet sterker zal blijken dan de neiging tot zelfkritiek. Ten opzichte van de houding, die de beweging *Eenheid door Democratie* na haar succesvolle 'verkiezingsdag' is gaan aannemen, is een dergelijke sceptische vraag zeker niet misplaatst... En erger: het deinst er niet voor terug de kritische werkzaamheid van een andere organisatie, n.l. het Comité van Waakzaamheid van anti-nationaal-socialistische intellectuelen, herhaaldelijk verdacht te maken van het verlenen van hand en spandiensten aan Moskou. Omdat de bewijzen uiteraard niet te vinden zijn, neemt men zijn toevlucht tot insinueren en tot vrijblijvend waarschuwen;... Het zou niet de moeite waard zijn, dergelijke volkomen onbewezen en onbewijsbare verdachtmakingen zelfs maar door een woord van weerlegging waardig te keuren, wanneer deze soort bebestrijding niet symptomatisch was voor een bepaalde soort democratische zelfgenoegzaamheid, die voor zichzelf het monopolie van de ware, de

‘maximale’ democratie opeist en in anders georiënteerde stromingen niet dan (tout comme chez Hitler) de hand van de bolsjewistische duivel kan zien... Zo schijnt het de redactie van het orgaan *Eenheid door Democratie* van nul en gener waarde, dat de leiding van het Comité in handen is van mensen, die met het communisme niets uitstaande hebben, afgezien van de historicus Jan Romein, die marxistisch denkt, maar geen lid is van enige politieke partij.’ Behalve Menno ter Braak en Jan Romein waren de overige bestuursleden: prof. dr. H.J. Pos (voorzitter), dr. D. Loenen (secretaris), mr. J. Baert (penningmeester), ds. J.J. Buskes, drs. A.W. Kersbergen, dr. K.F. Proost en mevr. A.E.J. de Vries-Bruins. (Zie over *Eenheid door Democratie* ook MtB., [V.W. 3, p. 588](#), en de noot bij Ter Braaks brief van 11 januari 1937).

De ‘vreedzame Bartholomeusnacht’ noemde Ter Braak in zijn stuk, *Verkeerde democratie*, de verkiezingsnederlaag van de N.S.B. van 26 mei 1937 (zie de noot bij de brief van 3 juni 1937).

Du Perron, 5 februari 1937

‘mémoires van de ex-regent en volksraadlid-Djajadiningrat’ = Zie EdP., [V.W. 7, p. 322](#).

‘Fontamara van Silone’ = Zie de aantekening bij de brief van 17 januari 1936.

‘Dat boekje van Freud over zichzelf’ = [Du Perrons lektuurschrift](#) vermeldde, maar pas in 1939, de lectuur van Freuds *Selbstdarstellung*.

‘dat heel best tot een boek zou kunnen worden’ = Het werd een boek: *De man van Lebak*.

Du Perron, 8 februari 1937

‘Hier komt Bep zelf om jullie weer wat te vervelen’ = Achter deze woorden van Du Perron schreef mevr. E. du Perron-de Roos: ‘Nee, ik kom ervan terug: het was de kreet eener moeder - maar ik heb zelf al aan de winkel waar ik het over hebben wou, geschreven. Eddy vergeet het m.i. interessantste feit dat we deze week gehoord hebben, te vertellen: het bruinboek is hier, vanaf het begin, *verboden*. Nu onthult zich waarom niemand hier ooit van concentratiekampen gehoord heeft. (Over ‘rode gruwelen’ natuurlijk altijd copie te over.)’ Verder schreef mevr. Du Perron nog: Hier is een citaat uit Lévy-Bruhl voor als je nog eens over Benda schrijft: ‘... le malheur disqualifie. Celui qui en est atteint est du même coup déchu moralement.’ Bij de primitieven, zegt een ander: ‘C’est la souffrance et ce sont les accidents de toute espèce auxquels l’humanité est sujette que l’on considère comme une *souillure*.’

Ter Braak, 23 februari 1937

‘Het spijt me nu heel erg, dat de quaestie van die brief over D.D. je zoo ongerust heeft gemaakt’ = Zie Du Perrons brieven van 25 maart en 6 april 1937. Na dit incident zou Ter Braak nog merken dat er op hem werd gelet, al valt niet meer na te gaan welke geheime krachten zo’n belangstelling voor hem hadden. Zeker is dat, na dit incident-Douwes Dekker, brieven van Ter Braak aan de destijds invloedrijke anti-nazistische politieke publicist en redacteur van *Das Neue Tagebuch*, Leopold Schwarzschild te Parijs, zijn zoek geraakt. En in 1939 leerde Ter Braak ‘een Duitser uit Leipzig, zekeren Hauswald’ kennen ([Ter Braak aan Greshoff, 1 augustus 1939](#)), die eens, na een verblijf in Nederland, in Duitsland werd verhoord, waarbij de politie hem meedeelde ervan op de hoogte te zijn dat hij, Hans Hauswald, een bezoek had gebracht aan Ter Braak aan de Kraaijenlaan te Den Haag.

Overigens blijkt uit de aanhef van Ter Braaks brief, dat Du Perron hem, tussen 8 en 23 februari 1937, nog een brief moet hebben geschreven. Deze brief is evenwel niet gevonden.

Loenen = D. Loenen (1890-1966) was secretaris van het Comité van Waakzaamheid van 1936-1939. Aan drs. G.R. van der Ham (zie de noot bij de brief van 12 juli 1936) vertelde hij dat hij in die kwaliteit in die jaren bezoek had gebracht aan prof. dr. G. van der Leeuw (zie MtB., V.W. 4, p. 897 en 386), de latere minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (1945-1946), die evenwel had verklaard: 'Geef mij maar liever Franco.' Over Loenens vertaling van het gesprek tussen de afgevaardigden van Athene met de regeerders van het eiland Melos in 416 v. Chr., uit Thucydides, schreef Ter Braak in [Het Vaderland van 29 september 1939](#) o.m.: 'Men heeft hier een treffend voorbeeld van dezelfde redeneringen, die ook nu in de politiek opgeld doen; alleen treft het ons, dat de begeerte van de grote staat, die de kleine wil overheersen en zo nodig vernietigen, in minder hypocriete termen wordt uitgesproken, dan tegenwoordig het geval is. De Grieken waren dan ook minder hypocriet dan wij: getuige in de eerste plaats Aristophanes...'

'de brochure van Snethlage' = Waarschijnlijk dr. J.L. Snethlage (1886-1983), de auteur van o.m. *De politiek* (Den Haag, 1961).

'die 'generaal'' = Pop door Du Perron aan Ter Braak gezonden en zo genoemd als een toespeling op de 'generaal' uit *Hampton Court*.

Du Perron, 2 [= 3]maart 1937

'Maar je stuk (dat overigens *best* was) is onrechtvaardig tegenover Tine...' = Op [18 februari 1937 verscheen in Het Vaderland](#) een stuk van M.t.B.: 'Nieuwe publicaties over Multatuli's leven' n.a.v. dr. Julius Pée's 'Multatuli en de zijnen.' In dit stuk komt de volgende passage voor, waarop Du Perron moet hebben gedoeld: 'Door de stukken zelf te laten spreken bereikt Pée meer dan hij door een eigen betoog zou hebben bereikt; hij rechtvaardigt Multatuli door dat hij hem aan het woord laat in zijn menselijke brieven aan zijn uitgever Funke, die ons tot dusverre onbekend gebleven waren, daar mevr. Douwes Dekker-Hamminck Schepel ze om verschillende redenen uit haar bekende editie der brieven heeft weggelaten. Ze zijn een gewichtige bron voor de kennis van Multatuli's karakter, maar vooral voor de kennis van Multatuli's verhouding tot zijn eerste vrouw, Tine, en tot zijn kinderen, Eduard ("Edu") en Everdine ("Nonnie"). Nu deze kinderen resp. in 1930 en 1933 zijn overleden, is er geen enkele reden meer om de publicatie te supprimeren, te meer daar noch de zoon, noch de dochter zich gegeneerd hebben om de persoonlijkheid van hun vader in woord en geschrift te *bekladden*. Men kan het moeilijk anders noemen, als men de thans door Pée gepubliceerde correspondentie met Funke gelezen heeft; wat er ook aan Multatuli als echtgenoot en vader moge hebben ontbroken (en dat zal, volgens het oordeel der z.g. "normalen", zeker niet weinig zijn), hij heeft zeker Tine en haar kinderen niet "laten zitten", op de manier die van de zijde van Edu en Nonnie is gesuggereerd. Ook de brieven van Tine aan Potgieter, die haar tijdens haar verblijf in Italië met geld ondersteund heeft (en die Pée nu eveneens in zijn boek afdrukt volgens het handschrift in de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek), pleiten tegen die voorstelling van zaken. "Sprekende bedelbrieven" noemt Pée ze; het zijn inderdaad tragische documenten van een soort gecamoufleerde (soms nauwelijks gecamoufleerde) aalmoezen-politiek, maar zij bewijzen ook, dat Tine zelf, hoewel zij van haar man niet veel meer begreep dan dat hij het traditionele "miskende genie" was, in hem bleef geloven. Het is vooral deze correspondentie, die onthullend is voor de afstand tussen Douwes Dekker en de "heldin" van zijn "Havelaar"; als er dan ergens van schuld sprake zou moeten zijn, dan zou men Multatuli moeten verwijten, dat hij deze vrouw op een onverantwoordelijke manier idealiseerde tot wat zij zeker *niet* was. Er is, gegeven eenmaal dit huwelijk, gegeven de Lebak- affaire en haar voor dit gezin catastrophale financieele gevolgen, verder alleen vast te stellen, dat deze verwijdering wel moest volgen; deze twee karakters konden slechts in misverstand of verkeerde bewondering langs elkaar heen gaan.'

‘als je denkt aan Ludwig en Maurois’ = Emil Ludwig (1881-1948) en André Maurois bereikten een zeer grote lezerskring met hun biografieën. Ter Braak wist trouwens de biograaf Maurois (1885-1967) zeer wel te waarderen. Op [24 juni 1938 schreef hij in *Het Vaderland*](#), n.a.v. Maurois' verkiezing tot lid van de Académie Française, o.m.: ‘De talenten van Maurois komen op hun voordeligst uit in zijn historische biografieën. Hij heeft zich in dit veel omstreden genre ontwikkeld tot een ware virtuoos, die bovendien over een benijdenswaardige historische vakkennis beschikt; dat de historici van het vak dus dikwijls jaloers zijn op zijn soepele, pakkende manier van vertellen, is geen wonder. Ere wie ere toekomt: de biograaf Maurois is een van de leesbaarste schrijvers van zijn tijd’.

‘in het Cheribonsche’ = Omgeving van de stad Tjerebon (destijds geschreven: Cheribon), aan de Javazee, ten noordoosten van Bandung.

‘Dora en haar man’ = Dora van der Groen-Pichel.

Mevrouw Van Nahuys = Alice von Eugen-van Nahuys (1894-1967), was lid van de directie van de uitgeverij Querido.

mijnheer Querido = Emanuel Querido (1871-1943) begon in 1915 te Amsterdam de uitgeverij Querido.

Du Perron, 8 maart 1937

‘Ik maakte deze tekeningetjes voor den conservator ook’ = Du Perron schetste in zijn brief de twee portretten die hij had gezien: twee zittende portretten van Multatuli, met de rechterhand rustend op een tafel. Waar hij volgens Du Perron op Thorbecke leek, zat hij rechtop; op het andere portret zat hij iets meer onderuit, de kin wat dichterbij de borst.

Ter Braak, 12 maart 1937

‘De oude Verwey, die nu dood is’ = Naar aanleiding van het overlijden van Albert Verwey (1865-1937), schreef Ter Braak in [Het Vaderland van 9 maart 1937](#) o.m.: ‘Was Verwey de vertegenwoordiger van het historisch geworden Tachtig, hij was onder de Tachtigers tevens de enige, die nog midden in de tijd stond; hij was voor ons meer en meer *de* vertegenwoordiger van die literaire beweging geworden, waarover reeds zoveel woordenwisseling is geweest; als dichter was hij zeker niet de hevigst-geïnspireerde, maar even zeker de monumentaalste onder de Tachtigers, als theoreticus was hij de enige, die het Dichterschap vermocht te rechtvaardigen langs de weg der logische bezinning, als hoogleraar, tenslotte, bleek hij de man bij uitnemendheid, om een dichterleven te bekronen met een wetenschappelijk en pedagogisch voorgangerschap. Maar er is meer, dat ons aan Verwey bindt, en dat het bericht van zijn dood tot een persoonlijke emotie maakt; dat is wel in de eerste plaats zijn menselijke zuiverheid, die juist in deze laatste jaren van volksmythologie en nationaliteitswaan zo schitterend uitkwam. Nog zeer onlangs heeft Verwey het in een rede te Leiden duidelijk gezegd: wij zijn het land van Grotius, wij wijzen de ideologie van het nationalisme à tort et à travers af! Men kan het met de motivering van Verwey niet of gedeeltelijk eens zijn: geen verschil van mening kan er m.i. bestaan over de waardigheid van deze geest, wiens protest nog duidelijker spreekt in een van zijn laatste gedichten, *De dichter en het Derde Rijk*: ‘Volken waar een dichter niet kan leven, / Staten waar een dichter niet wil sterven, / zijn vervallen tot puin van de aarde, / Tot het molm dat laatren mogen keren / Eer de wind van zee verstikte kiemen / Weer doe spruiten en de dampkring zuivre’. Zo is het laatste jaar van Verweys leven een jaar geweest, dat hem als een zeer bijzondere persoonlijkheid deed kennen; velen zullen met mij het gevoel hebben, dat alleen reeds deze regels Verweys verheerlijking van het dichterschap volkomen hebben gerechtvaardigd. Want wanneer

men het dichterschap beschouwt als een sublimering van de menselijke geest, zonder daarom die ondergrond van menselijkheid te verliezen, dan heeft men recht op een 'Vierde Rijk', dat de brute geweldsideologie van het Derde te boven gaat. Stefan George heeft geweigerd die ideologie te steunen, en hij is in eenzaamheid gestorven; Verwey, levend in een land, waar tot nog toe de laars niet hoger geacht wordt dan het argument, mogen wij godlof nog herdenken, zoals wij dat op dit ogenblik gaarne willen doen: als een eerlijk dichter, die zijn dichterschap in de 'ure des gevaars' niet in dienst stelde van een zg. 'pure' esthetiek, maar het gebruikte als bezield instrument van zijn verontwaardiging en zijn hoop op beter tijden.'

'een anoniem stuk over Multatuli' = Naar aanleiding van het feit dat het op 19 februari 1937 een halve eeuw geleden zou zijn dat Multatuli stierf, verscheen in de *NRC* van 18 februari 1937 een ongesigneerd stuk over Multatuli, waarin de klachten werden gehoord dat Multatuli het niet kon laten 'onnodig goddeloos' te zijn en daardoor velen te kwetsen en dat hij leed aan de 'ziekelijke zelfoverschatting van een zenuwlijder.'

Van Vloten = J. van Vloten (1818-1883), schoonvader van Albert Verwey, Frederik van Eeden en Willem Witsen, was de schrijver van *Onkruid onder de tarwe* (1875).

Du Perron, 16 maart 1937

'natuur-nja mooi, m'nir!' = Verindonesischt Nederlands: 'de natuur is mooi, mijnheer!'

'de tegenwoordige G.G.' = Gouverneur-Generaal van Nederlands-Indië in 1937 was jhr. A.W.L. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer (1888-1978).

mr. H. Samkalden = Hugo Samkalden (1906-1943) schreef een sociologische analyse van de ontwikkeling van de Volksraad in het kader van de Europese samenleving in Ned.-Indië, getiteld *Publieke mening, pers en staat* (dissertatie). In *Criterium*, jrg. 1946, p. 593, werden gepubliceerd de nagelaten aforismen van H. Samkalden, die 15 januari 1943 in het concentratiekamp Mauthausen was omgekomen.

dr. L.F. Jansen = Op [23 november 1938](#) zou Du Perron aan de in de tweede wereldoorlog omgekomen L.F. Jansen schrijven: 'Het is moeilijk met je discussieëren, zoo op papier, omdat je mijn termen blijkbaar misverstaat. Zoo heb je 't over 'razen' als ik van de bekwerken, stank etc. van die Hitlerploerten spreek. Neen, beste, dat is geen razen, dat zou ik, hde koel ook constateerend en formuleerend, niet anders *kunnen* zeggen. Een koeiebil is een koeiebil. Een paarden*hoef* is geen paardenvoet. Een bekwerk geen gelaat, stank geen geur, etc. Verder zeg je dat ik het woord ideologen introduceer. In jouw voorlaatste brief... heb je 't over 'de ideologie van de Hitlerheilstaat.' Iemand met een ideologie is een ideoloog (niet een idealist). Het woord is van Napoleon, meen ik, niet van mij. Je hebt het over den taak van den 'clerc'. Ik heb je al eerder gezegd dat je me de keel uithangt als je daarover begint; ik zou je bijvallen als je zelf een 'clerc' probeerde te zijn, maar dat is niet te rijmen met je radio-activiteit. Bovendien, dit 'clerc'-standpunt komt van Benda. Doe mij het genoegen zijn laatste boek te lezen, *Un régulier dans le siècle*, dat één excuus is omdat hij als 'clerc' tòch militant moest zijn. Maar, zegt hij erbij, ik vecht voor de eenige waarden van 'clerc'... Die zijn nu in gevaar! Hij is minder naïef dan jij, die telkens schijnt te suggereren dat men onder een regiem als dat van Hitler, of Mussert, of hoe de smakker heeten mag, 'clerc' zou *kunnen* zijn.'

mr. Verboeket = K. Verboeket (1902-?) was in de jaren 1937-1939 werkzaam op de Algemene Secretarie te Buitenzorg (Bogor). Hij leerde Du Perron daar kennen door mr. H. Samkalden. Mr. Verboeket woonde later in Napier, Nieuw-Zeeland.

Zentgraaff = H.C. Zentgraaff (1874-1940).

Ritman = J.H. Ritman (1893-1982) was van 1928 tot 1940 hoofdredacteur van het *Bataviaasch Nieuwsblad*. Hij repatrieerde in 1956. In het exemplaar van *Het land van herkomst* dat hij Ritman gaf, schreef Du Perron: 'In de hoop dat dit land zijn 'laatste liberalen' niet zal smoren.'

Kartini = Raden Adjeng Kartini (1879-1904), van wie Du Perron in 1937 *Door duisternis tot licht* (1912) las.

mr. C.Th. van Deventer = C.Th. van Deventer (1857-1915) schreef in *De Gids* van augustus 1899 zijn artikel *Een Eereschuld*, dat de stoot gaf tot de zg. 'ethische politiek' in het koloniale bestuur. Mr. Van Deventer wees op de noodzaak van het verhogen van de economische welvaart van de Indonesiërs en pleitte voor meer onderwijs in Ned.-Indië.

Du Perron, 25 maart 1937

'Ond. Proempang' = Onderneming Proempang.

Justus van Maurik = Justus van Maurik (1846-1904), schrijver van toneelstukken en destijds veel gelezen humoristische vertellingen over het Amsterdamse volksleven.

Ter Braak, 27 maart 1937

'Gans, de broer van onze Gans' = Louis Gans (1900-1979), broer van Jacques Gans.

Du Perron, 2 april 1937

D.v. Twist = A.J. Duymaer van Twist (1809-1887) was gouverneur-generaal van Ned.-Indië van 1850-1856.

Du Perron, 3 [= 4] april 1937

'het boek van Besselaar, door jou besproken' = *Reis naar de volwassenheid*, door Herman Besselaar. Zie MtB., V.W. 6, p. 249, [Het Vaderland, 8 november 1936](#).

'mijn uitzicht op de Salak' = Enkele kilometers ten zuidwesten van Bogor, dat Buitenzorg heette in de Ned.-Indische tijd, ligt de 2200 m. hoge vulkaan Salak, die vrij steil uit het land oprijst en daardoor hoger en indrukwekkender lijkt dan de meeste West-Javaanse vulkanen van ongeveer dezelfde hoogte.

'een stuk over polemieken n.a.v. Alex. Cohen' = Ter Braak schreef over Alexander Cohen in [Het Vaderland van 21 maart 1937](#), zie MtB., V.W. 6, p. 357.

Guido D.D. = G.M.G. Douwes Dekker (1883-1959), broer van E.F.E. Douwes Dekker.

Du Perron, 6 april 1937

'De Gouverneur van West-Java heeft DD. zijn onderwijsbevoegdheid afgenomen' = Gouverneur van West-Java was, sinds mei 1936, L.G.C.A. van der Hoek. Tot beter begrip van deze en andere brieven van Du Perron over de toestanden in Nederlands-Indië, moge hier geciteerd worden wat één van de

beste kenners van dat land, D.M.G. Koch, later over de jaren dertig zou schrijven in zijn *Verantwoording* (Den Haag, 1956): ‘Het algemene koloniale bewind was in de dertiger jaren door en door reactionair. De ministers Colijn en Welter zetten de klok terug, en in Nederlands-Indië regeerde jhr. mr. B.C. de Jonge, die van het wezen der verhoudingen, waarin hij door zijn niet verwachte benoeming tot gouverneur-generaal geworpen was, niets begreep. En na hem kwam jhr. mr. A.W.L. Tjarda van Starckenborgh Stachouwer, die zich te zeer afhankelijk voelde van de inzichten van onder het regiem-De Jonge benoemde regeringsadviseurs. Nooit tevoren was de bevolking in dezelfde mate slachtoffer geweest van de druk van de koloniale exploitatie en het koloniaal bewind, dat enkel het Nederlands belang als richtsnoer kende. In de kampongs, in het binnenland, heerste onbeschrijflijke armoede: de heer Welter, voorzitter van de Indische Ondernemersraad te Den Haag, ging zich te buiten aan de smakeloosheid een loflied te zingen op Kromo [= de eenvoudige Javaan], voor wie een standbeeld opgericht zou moeten worden, omdat hij door zijn gelaten ontbering - dat wilde zeggen: door zonder verzet, hongerslonen te aanvaarden - cultures voor ondergang behoedde.’

Ter Braak, 9 april 1937

Dominicus = Dr. F.C. Dominicus was destijds leraar in Den Haag. Hij publiceerde in *De Telegraaf*.

‘Je zult mijn artikel in *Het Vad.* over hem’ = Zie MtB., [V.W. 6, p. 357](#).

Degrelle = Op 11 April 1937 vonden in België tussentijdse Kamerverkiezingen plaats, waarbij minister-president Paul van Zeeland zich kandidaat had laten stellen tegenover Léon Degrelle, leider van de fascistische Rex-beweging. Zowel de katholieken als de socialisten besloten Van Zeeland te steunen. De premier verkreeg daarop 75,89% van de stemmen, Degrelle 19,05%. Bij de verkiezingen in 1936 had deze laatste 19,9% van de stemmen op zich weten te verenigen.

Du Perron, 17 april 1937

Karel Wijbrands alias Diederik Baltzerdt = Karel Wybrands (1863-1929) was directeur-hoofdredacteur van *Het nieuws van den dag voor Nederlands-Indië*.

‘Op je lijst van franse polemisten vergat je Léon Bloy, het grootste scheldgenie na Tailhade’ = Over Du Perrons waardering van Laurent Tailhade (1854-1919) schreef Jan van Nijlen in zijn *Herinneringen aan E. du Perron*: ‘Een groot aantal van zijn [Du Perrons] hekeldichten waren, wat de toon betreft enigszins geïnspireerd door Laurent Tailhade, auteur van de *Poèmes aristophanesques*, en bekend pamflettist. Deze auteur, wiens werk aan het eind der vorige eeuw een zekere vogue kende vanwege zijn brutale scheldverzen, is tegenwoordig niet zo erg meer te genieten. Du Perron voelde nogal veel voor hem en ik kon mij met deze bewondering niet verenigen. Ik moest toegeven dat die dichter wel erg knap was, maar ik wantrouwde een beetje een auteur, die zoveel vreemde woorden gebruikte, dat men op zijn minst twee of drie woordenboeken nodig had om de zin van één versregel te begrijpen. Ik weet niet of Du Perron in later jaren nog zo dol was op Tailhade; in elk geval heeft hij de *Poèmes aristophanesques* uit zijn bibliotheek verbannen. Bij wijze van humoristische wraakneming op mijn afwijzing van die dichter, heeft hij mij het boek cadeau gegeven.’

Léon Bloy (1846-1917), katholiek schrijver, en niets en niemand ontziend polemicus. Zelfs de Allerhoogste zou kunnen getuigen dat Hij niet gespaard bleef voor Bloys polemische uitvallen. Zie ook EdP., [V.W. 6, p. 125](#).

Du Perron, 20 april 1937

‘den heer de Hartog’ = C. de Hart (1880-1956).

Du Perron, 30 april 1937

‘één drie-deelig artikel’ = Zie EdP., [V.W. 7, p. 332](#).

Du Perron, 7 mei 1937

‘Ik stuur jou speciaal deze pop’ = Zinspeling op de foto van het Boeddhabeeld dat afgedrukt stond op de prentbriefkaart waarop Du Perron schreef. Poststempel: 8-V-37-13.

Du Perron, 8 mei 1937

‘Ik zag nog niets dan vijftigers’ = Tot de Indonesiërs die Du Perron in Djokja leerde kennen, behoorde Soewardi Soerianingrat (zie ook de noot bij de brief van 23 januari 1937), die later als Ki Hadjar Dewantoro naam zou maken als onderwijshervormer (oprichter van de Taman Siswa-scholen) en die in de eerste jaren van de Indonesische republiek enige tijd minister van onderwijs was.

Du Perron, 18 mei 1937

‘Bewonder dit plaatje’ = Du Perron schreef op een ansichtkaart met de afbeelding van drie Balinese ‘danseresjes’. Poststempel: 19-V-37-8.

Du Perron, 28 mei 1937

De Wieken van de Molen = Proza-bundel (1927) van Jan Greshoff.

‘de heer Mussert wint’ = ‘Mussert Wint’ was een verkiezingsleuze van de N.S.B.

‘kreeg vanmorgen 2 bespr. van je’ = Zie MtB., V.W. 6, p. 377 ([Het Vaderland, 18 april 1937](#)) en 383 ([Het Vaderland, 25 april 1937](#)).

Du Perron, 30 mei 1937

Daumier = Honoré Daumier (1808-1879), Frans schilder, lithograaf en beeldhouwer, vooral bekend als satirisch genie.

Ter Braak, 3 juni 1937

‘mijn nieuwe boek’ = *Van oude en nieuwe christenen*.

‘Inmiddels is de heer Mussert voorloopig knock out geslagen’ = Bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer van 26 mei 1937 werden 171.137 (4,21%) van de stemmen op de N.S.B. uitgebracht, een duidelijke achteruitgang bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten van 1935 toen de N.S.B. 294.598 stemmen behaalde (7,94%). Zie ook de noot bij de brief van 5 februari 1937.

‘Heb je overigens mijn in haast geschreven laatste brief ontvangen over het bewuste stuk uit het Multatuli-museum?’ = Dit briefje is verloren gegaan.

Du Perron, 8 [= 14] juni 1937

‘t boek over Java... van oud-minister Treub’ = *Nederland in de Oost*, reisindrukken door M.W.F. Treub (1858-1931).

‘je stuk over Bloem-Engelman’ = Bespreking van *De Nederlaag* van J.C. Bloem en *Het bezegeld hart* van Jan Engelman, zie MtB., V.W. 6, p. 395, [Het Vaderland, 9 mei 1937](#).

‘je brochure’ = *Het nationaal-socialisme als rancuneleer*.

Ter Braak, 22 juni 1937

Saks = J. Saks was de schuilnaam van P. Wiedijk (1867-1938). Saks schreef o.m. *Socialistische opstellen* (1918-1923) en *Busken Huet en Potgieter* (1927). Zie over J. Saks de dissertatie van F. de Jong, 1954.

Du Perron, 29 juni 1937

'jouw gezwoeg om Edu af te breken' = N.a.v. het artikel van Ter Braak over dr Julius Pée's 'Multatuli en de zijnen' in [Het Vaderland van 18 Febr. 1937](#), richtte mevr. E. Douwes Dekker jr. (weduwe van Multatuli's zoon Edu) in *Het Vaderland* van 21 April 1937 een open brief tot dr Julius Pée, waarin zij deze verweet de nagedachtenis van haar man te hebben beklad, en geen gebruik te hebben gemaakt van de gegevens over haar man die zij hem had verstrekt. Tevens keerde zij zich in haar Open Brief tegen de bespreking door Ter Braak van het boek van Pée. In [zijn onderschrift bij deze Open Brief](#) tekende Ter Braak o.m. het volgende aan: 'Hoezeer begrijpelijk het ook moge zijn, dat mevr. Douwes Dekker zich met groote heftigheid richt tegen dr Pée, zij slaat m.i. toch niet den juiste toon aan. Ik heb in het bewuste artikel dr Pée geenszins door dik en dun verdedigd, en vooral niet daar, waar hij Multatuli met alle geweld van schuld wil vrijpleiten; maar ik kan niet meegaan met hen, die meenen, dat het hier indiscreties betreft, die beter verdoezeld of verzwegen kunnen worden. De figuur Multatuli is te zeer eigendom geworden van het publieke leven, dan dat men nog achteraf zou kunnen gaan probeeren, hem daaruit te verdringen; de brieven-publicatie door mevr. Douwes Dekker-Hamminck Schepel (die ik persoonlijk zeer toejuich, die men echter in geen geval meer ongedaan kan maken) heeft Multatuli ook in zijn particuliere leven laten zien, en dat met volkomen afwezigheid van andere overwegingen dan het belang der persoonlijkheid als ondeelbaar geheel. Wanneer dr Pée dit onderzoek voortzet, is dat zijn goed recht; en mevr. Douwes Dekker heeft het recht zijn conclusies te weerleggen. Dat de uitlatingen van "Edu" over zijn vader niet zonder commentaar zouden blijven, kon men verwachten; de historicus zowel als de psycholoog hebben de bevoegdheid daaruit hun gevolgtrekkingen te maken. Dr Pée zou er stellig beter aan hebben gedaan bij zijn onderzoek termen als "monster" te vermijden, en in dit opzicht kan ik het protest van mevr. Douwes Dekker dan ook geheel navoelen; dat kan echter geen reden zijn om aan zijn publicaties alle waarde te ontzeggen. Wanneer men in een brief van "Edu" leest, dat zijn vader "gewoonlijk met recht wordt uitgelachen door degenen die wat gestudeerd hebben en die wel wat weten", en dat "de opdracht van het boek Max Havelaar aan mijne moeder een ware infamie (is)", dan kan het niet anders, of de bewonderaar van Multatuli gaat zich verzetten; wanneer de zoon in het openbaar zegt, dat zijn vader "een ploert" is geweest (volgens het getuigenis van den heer J.G. Götze), dan kan een scherpe reactie niet uitblijven.' Op 1 Mei 1937 verscheen in *Het Vaderland* een Open Brief aan Menno ter Braak van dr Julius Pée, waarin deze ontkende ooit gegevens over haar man van mevr. E. Douwes Dekker jr. te hebben ontvangen. Ook deze Open Brief verscheen met een [kort naschrift van Ter Braak](#). Op 31 Mei 1937 deed Ter Braak in [Het Vaderland mededeling](#) van het feit dat hij afschrift heeft kunnen nemen van de ruim twintig brieven omvattende correspondentie van Multatuli en de kunsthandelaar en uitgever J. van der Hoeven, en dat deze correspondentie in *Groot Nederland* zal worden gepubliceerd. Intussen wilde Ter Braak vast de lezers van *Het Vaderland* inlichten: 'Nogmaals stel ik voorop, dat ik de "schuldvraag" anders zie dan dr Pée, en dat de brieven aan Van der Hoeven mij niet zullen dienen om de "schuldeloosheid" van Multatuli te betoogen. Integendeel: dit kleine drama in brieven is werkelijk een *drama*, omdat eruit blijkt, dat tussen vader en zoon een verbittering was ontstaan, wier oorsprong veel verder terug ligt. De verwachtingen, die de auteur van den "Havelaar" van den "Kleine Max" heeft gekoesterd, de onregelmatige opvoeding, het verblijf van Tine met de kinderen in Italië, waardoor bij "Edu" iets als een Oedipuscomplex werd aangekweekt, en stellig ook de haat van den vader, die in zijn zoon eigen zwakheden in "spotvorm" weer ziet te voorschijn komen: dat alles telt

mee, en behoort tot het gebied van het *fatum*.' Voor Ter Braak betekende de briefwisseling tussen Multatuli en Van der Hoeven—die melding maakt van financiële onregelmatigheden ten koste van zijn werkgever, Van der Hoeven, door E. Douwes Dekker jr. — een bevestiging van zijn vermoeden dat dr Julius Pée 'zich in zijn hypothese over het karakter van den zoon *niet* vergist heeft, en dat mevr. Douwes Dekker, bij haar begrijpelijke en te respecteeren poging om Multatuli te discrediteren, door haar verontwaardiging te weinig aandacht schonk aan de periode, die aan de maatschappelijke rehabilitatie van "Edu" is voorafgegaan.' Als reactie op deze publicatie van Ter Braak, verscheen op 5 Juni 1937 een ingezonden brief van mr. J.J. Montijn, op wie vermoedelijk Du Perron doelde toen hij schreef: 'nu mevr. Edu met advocaten komt.' Mr. Montijn verklaarde 'Edu' goed te hebben gekend, en wel als 'een waardig lid van de maatschappij' en 'every inch a gentleman'. Zo'n man, meende mr. Montijn, kan niet dezelfde geweest zijn als het jongmens, waarvan sprake is in de door Ter Braak geopenbaarde correspondentie. Ter Braak's antwoord aan mr. Montijn eindigde als volgt: 'In plaats van de 'onmogelijkheid' van een evolutie van dezen 'jongen man' tot 'een waardig lid van de maatschappij' te constateeren, zoals mr. Montijn doet, moet men dus aannemen, dat 'Edu', verlost van de aardsche aanwezigheid van zijn vader, later kans heeft gezien zijn karakter aan te passen bij de maatschappelijke eischen. Wanneer hij *erbovendien* in geslaagd was, zijn herinneringen te sublimeeren en dus dien vader, met al zijn 'menschliche, allzumenschliche' eigenaardigheden en zelfs onhebbelijkheden, los te maken van eigen persoonlijke gekrenktheid en onbevredigde eerezucht, zou zelfs een dr Pée niet bij machte zijn geweest, hem een 'monster' te noemen.' In zijn repliek stelde mr. Montijn dat het geen 'fair play' is een dode in staat van beschuldiging te stellen: 'Wanneer 'Edu' dat overwogen had', schreef Ter Braak terug, 'zou hij zijn vader, die zich niet meer kon verdedigen, geen 'ploert' en geen 'ellendeling' hebben genoemd. Publicatie van documenten is echter iets anders dan insinueeren; deze papieren liggen voor ons, ieder lezer kan er zijn conclusies uit trekken; zij maken juist het fair play jegens den doode mogelijk, terwijl de uitlatingen van het onbeheerschte ressentiment de zaken alleen vertroebelen kunnen. Of de heer Montijn en ik in gelijke omstandigheden hetzelfde zouden hebben gedaan als 'Edu'? Ik denk van wel; ik ben geen zedenmeester, noch over den vader, noch over den zoon, en ik wil door mijn publicatie juist het *drama* van de verhouding belichten, *niet* den moralist uithangen, zooals dr Pée tot mijn leedwezen soms meent te moeten doen. Eén argument kan ik volkomen begrijpen: Het feit, dat de weduwe van 'Edu' nog in leven is. Dat is een hoogst pijnlijke omstandigheid, waarmee ik gaarne rekening zou willen houden... als dat kan! Maar nu de zaken zoo zijn als zij geloopt zijn (geheel onafhankelijk van mij), is het supprimeeren van deze brieven *geen* bewijs van ridderlijkheid meer. Als ik mij niet vergis, leeft ook 'Woutertje', het aangenomen kind van Multatuli, nog, al weet ik van zijn bestaan evenmin iets naders als van het bestaan van mevr. Douwes Dekker-Post van Leggeloo vóór deze quaestie aan de orde kwam. Als men de redeneering van mr. Montijn volhield, zou men met hetzelfde recht kunnen beweren, dat ridderlijkheid jegens deze relatie van Multatuli mij volstrekt *verplicht* tot de publicatie! Echter: het argument der ridderlijkheid, waarvoor ik op zichzelf alles kan voelen, lijkt mij hier niet op te gaan. Het gaat hier om niets dan de *waarheid*, zooals men de waarheid zou zeggen over Shakespeare, over Michel Angelo, over Goethe en Nietzsche.' Op 7 Augustus 1937, nadat Ter Braak de correspondentie tussen Multatuli en Van der Hoeven in *Groot Nederland* had gepubliceerd, verscheen in *Het Vaderland* een ingezonden brief van mr. S. Tromp Meesters, die zich niet overtuigd verklaarde door de door Ter Braak uitgegeven brieven; die evenals mr. Montijn er met nadruk op wees dat 'Edu' steeds 'een uiterst eerbiedwaardig en succesvol leven heeft geleid'; en die tenslotte een brochure of boek aankondigde waarin hij de door Pée gegeven voorstelling van zaken zou bestrijden. In zijn antwoord schreef Ter Braak o.m.: 'Het betoog van mr. Tromp Meesters is een echt advocatenbetoog, maar hij ziet voorbij, dat hij geen zaak behoeft te winnen, zooals ik er geen behoefte te verliezen. Ik gaf slechts een correspondentie uit, en verbond er eenige conclusies aan, zonder daarbij Multatuli te idealiseeren, gelijk dr Julius Pée op zekere punten deed. De rol van Eduard is een bijrol, die in deze

briefwisseling met Van der Hoeven echter een essentieel element is voor de kennis van Multatuli's karakter.' Ook verklaarde Ter Braak dat mr. Tromp Meesters 'zeer zonderling' omsprong met de feiten, zoals die vermeld waren in de door hem uitgegeven briefwisseling. Mr. Montijn en mr. Tromp Meesters waren de advocaten waarop Du Perron doelde, toen hij schreef: 'nu mevr. Edu met advocaten komt.' Zijn toespeling op de *Haagsche Post* heeft betrekking op het commentaar dat op 22 Augustus 1937 in dat blad verscheen n.a.v. bovengenoemde discussie.

Du Perron, 18 juli 1937

Dr. Verhoeven = Dr. F.R.J. Verhoeven (1905-1987), historicus, is thans als expert voor archiefzaken van de Unesco werkzaam te Singapore. Dr. Verhoeven was van 1948 tot 1956 directeur van de Sticusa (Stichting voor culturele samenwerking tussen Nederland, Indonesië, Suriname en de Nederlandse Antillen) te Amsterdam.

Mr. C. Binnerts = Mr. C. Binnerts (1903-1954) was in 1937 directeur van de uitgeverij Wolters te Batavia. Na de tweede wereldoorlog was hij o.m. lid van de waarnemingscommissie voor Korea van de Verenigde Naties. Toen hij op Belle Ile, voor de Bretonse zuidkust, overleed, was hij directeur van het Centraal orgaan voor de Bevordering van de Nederlandse export.

Stachanov = De mijnwerker Aleksei Stachanov slaagde er 30 augustus 1935 in met zijn ploeg 102 ton steenkool te hakken, bij een norm van 7 ton. Het resultaat was de Stachanov-beweging, een actie in de Sovjet-Unie om door rationalisatie van de arbeidsmethoden en door het gelijktijdig bedienen van meer machines, de productie te verhogen. Door een progressief tarief werd er naar gestreefd de Stachanov-arbeid aantrekkelijk te maken.

Ter Braak, 22 juli 1937

'die aan Greshoff en mij' = In een lange [brief van 2 juli 1937](#) aan Jan Greshoff, een brief die Du Perron vroeg ook aan Ter Braak te laten lezen, schreef Du Perron o.m.: 'Menno schijnt zeer geïrriteerd door het feit dat Bep en ik onze medewerking aan Schilt hebben opgezegd. Wij hebben *ongelijk*, vindt hij, en bovendien, wij zijn *pretentieux*. Ik heb over deze beweringen nu 3 of 4 dagen nagedacht en vind ze iederen dag een beetje bêter. Ik vraag me af wàt M. van ons verlangt en of *hij* de krant nu zo geweldig au sérieux is gaan nemen dat hij op grond daarvan tot deze opvattingen komt.' Hierna volgde een uitvoerige uiteenzetting van de Vaderland-perskaart affaire, met als slot: 'Ik laat jullie nu aan commentaar en eensdenkendheid over mij over; ik heb nu het gevoel dat ik me volledig heb verklaard. Begrijpen jullie nu nog niets, dan is het inderdaad hoog tijd dat we er alle 3 het zwijgen toe doen. In Menno's programma was opgenomen dat we wèl erg hartelijk aan elkaar zouden denken, onverminderd hartelijk, ondanks de briefopschorting. Hartelijk *aldus*, steeds je E.' Aan deze brief was nog een noot toegevoegd, die luidde: 'Noot: Menno schreef dat jullie al ongeveer 'sidderen' als er een epistel van mij komt. Geef je de moeite dit nog heelemaal, rustig, te lezen. Daarna zal ik jullie niet meer plagen.'

v.H. & W. = Van Holkema en Warendorf, uitgevers van *Groot Nederland*.

'vernuftig artikel in de *N.R.C.* van Vestdijk' = S. Vestdijk besprak *Van oude en nieuwe christenen* in de *N.R.C.* van 4 juli en 6 juli 1937. Zie S. Vestdijk, *Muiterij tegen het etmaal*, II (Den Haag 1966), p. 209.

'volgens het oude recept' = Zo bv. *Het Ochtendblad van de Avondpost*, onder redactie van D. Hans, die op 4 juli 1937, op de voorpagina, *Van oude en nieuwe christenen* en Van Duinkerken

Verscheurde christenheid besprak: 'wij hebben toch zelden iemand ontmoet die zo tussen de bomen verdwaalt, zonder het bos te zien, als met Ter Braak dikwijls het geval is. Ziedaar al dadelijk een verschil met de katholieke Anton van Duinkerken: ook deze is een zeer knappe en scherp-kritische geest, ongenadig scherp soms, maar hij heeft een levenslijn, hij heeft aspect. De geestelijke figuur van de heer Ter Braak niet. Deze bestaat eigenlijk helemaal uit fragmenten... De heer ter Braak oefent - als wij het zo eens mogen zeggen - toneelcritiek op het christendom. Hij nadert het als criticus. Zijn recensie is afkeurend. Daar komt het christendom echter wel overheen.'

'Het fatsoenlijkste artikel was nog van ... Van Duinkerken' = Van Duinkerken besprak *Van oude en nieuwe christenen* in *De Tijd* van 1 Juli 1937. Hij verweet Ter Braak over godsdienst te hebben geschreven 'zonder godsdienst', maar hij schreef ook: 'Zijn boek, dat voor onervaren lezers zeer gevaarlijk is en onder de voorschriften der kerkelijke boekenwet valt, is met dat al een belangrijke bijdrage tot de kennis van onze tijd.'

Ter Braak, 1 augustus 1937

Deze brief van Menno ter Braak is nooit verzonden: zie de brief van 20 september 1937.

Du Perron, 7 augustus 1937

'Ik heb Jan nu een nieuw voorstel gedaan' = Op 6 augustus 1937 schreef Du Perron aan Greshoff: 'Ik stel je daarom voor: zend mij, zodra het verschijnt, het *boek* van Saks. Laat mij dit bespreken in *G. Ned.* Je bent dan van het heele probleem van 'gast' of 'niet-gast' van Saks af. Ik zal dit boek behandelen in een groot artikel, waarin ik ook Multatuli-Van Lennep en Multatuli-Huet wil behandelen, en waarin ik de heele redeneering van Saks zal weerleggen, 'akademisch', zooals dat heet, maar met bijvoeging van wat ik van dezen man denk en van het soort waartoe hij behoort. Ik geloof niet dat je mij, na al het voorgaande, dit weigeren kunt, of er nogmaals condities aan toevoegen. Vertrouw op mij voor het 'fatsoen' dat dat artikel hebben moet. Ik zal hem niet 'uitkafferen', maar ik *beloof* me dat hij groen en geel zal zien, het oude serpent. (Al was het maar om wat zijn hyena-werk tusschen ons heeft veroorzaakt.)'

Du Perron, 10 augustus 1937

'mijn stuk over je Christenen' = Zie EdP., [V.W. 6, p. 198](#).

'over Bep Vuyk en een Engelsman die Java bereisde' = In het [Bat. Nieuwsblad van 7 Juli 1937](#) schreef Du Perron over *Return to Malaya* van Bruce Lockhart. Voor zijn bespreking van Bep Vuyks *Duizend Eilanden*, zie EdP., [V.W. 6, p. 190](#).

Verdoorn = Dr. J.A. Verdoorn (1903-1991) was in 1937 als zendingsarts verbonden aan het ziekenhuis *Rido Galih* in Sukabumi.

'Je stuk over Elsschot' = In [aflevering 7, jrg. 1937 van Groot-Nederland](#) verscheen van Ter Braak: *Willem Elsschot en de Idee*.

Du Perron, 13 september 1937

'over Gide' = In het [Bat. Nwsbl. van 1 September 1937](#) besprak Du Perron Gides *Retour de l'U.R.S.S.* en *Retouches à mon Retour de l'U.R.S.S.*

Ter Braak, 20 september 1937

'mijn verontwaardiging over het stukje van Halbo C. Kool' = Halbo C. Kool publiceerde in *Groot Nederland*, jrg. 1937, p. 278: *Bij Dirk Coster's vijftigste verjaardag*.

'Als beloning' = *De Stem* van september 1937 opende met *Op de bres*, van Halbo C. Kool.

'Gomperts in *Propria Cures*' = H.A. Gomperts publiceerde, naar aanleiding van *Oude en nieuwe christenen*, in *Propria Cures* het essay *Uzzeltje*, later opgenomen in de bundel *Jagen om te leven*. 'Op zijn uitnodiging', schreef H.A. Gomperts, 'bezocht ik hem in Den Haag, zeer benieuwd o.a. naar de lichamelijke kenmerken die hij (in *Van oude en nieuwe christenen*) als herkenningstekens zo superieur had genoemd aan geschreven of gesproken woorden. Mij het belang herinnerend dat hij aan de oogopslag hechtte, had ik besloten hem ferm aan te zien, maar van een 'onmiddellijk contact van mens tot mens' via de oogopslag was juist met hem geen sprake. Hij keek langs mij heen. Ik was te weinig orthodox Terbrakiaan om hem op die grond te veroordelen en stelde voor mijzelf als diagnose: verlegenheid. Het was een verlegenheid die niet alleen in dit niet-aankijken tot uiting kwam, maar in al zijn bewegingen. Misschien is het beter van schroom of beschroomdheid te spreken, een niet te verbergen kwetsbaarheid, waarmee hij voortdurend in gevecht was gewikkeld. Zijn verlegenheid was nogal ongewoon, omdat hij tegelijkertijd een vlot prater was, die geen moeite had om een opgewekte stemming om zich heen te verspreiden. Wel leek hij vaak niet helemaal aanwezig in zijn vlot gepraat en snel geamuseerd gegrinnik. Ook hing er mee samen, geloof ik, een zekere onhandigheid in het arrangement van het meubilair. De stoelen waarin wij zaten waren zo ver van elkaar opgesteld, dat het contact daardoor nog meer bemoeilijkt werd dan door ons falend oog-in-oog zijn. Een en ander bevorderde mijn eigen verlegenheid niet weinig, maar ik had het voordeel dat een niet-schrijver altijd tegenover een nogal persoonlijk schrijver heeft: ik kende het vele dat hij van zichzelf had prijsgegeven en hij wist niets van mij. In de loop van de tijd is onze wat star begonnen relatie wat vloeiender geworden. Zijn vrees voor alles wat komedie of zwaarwichtigheid kon lijken bevorderde een plezierige omgang, maar sloot het gesprek tegelijkertijd vaak op binnen de grenzen van grapjes en small talk. Ik geloof, dat ik hem herhaaldelijk, zonder het te willen (dacht ik toen), in verlegenheid heb gebracht. B.v. toen ik hem na afloop van een lezing die hij voor studenten had gehouden vroeg waarom hij dat eigenlijk deed. Zijn ietwat Gelders-Achterhoekse tongval onderging ik als een mooier, completer soort Nederlands dan ik gewend was, maar een opmerking die ik erover maakte moest hij even verwerken. Het ijs werd vooral gebroken door zijn brieven, waarin hij zonder moeite zichzelf was en verder doordat hij het ritueel van de omgang volgens bepaalde principes behandelde. Na enige weken stelde hij vast dat het moment was aangebroken om elkaar te tutoyeren en weer later berichtte hij mij, dat onze vriendschap een stadium bereikt had, waarin het passend was de voornamen te gebruiken. De geleidelijkheid en de exactheid van dit procédé lijkt misschien wat programmatisch, maar ik meen en meende toen ook, dat de symbolische omweg die hij verkoos zijn gevoel beter tot zijn recht liet komen dan een spontane uiting gedaan zou hebben, die voor zijn smaak immers moeilijk van nabootsing kon worden onderscheiden. Ik herinner mij dit als samenhangend met iets wezenlijks van hem, van hoe hij was: dichtbij levendige en hartelijke signalen uitzendend, maar daarachter onbereikbaar verschanst.'

Ter Braak, 27 september 1937

'Ik was bij Thomas Mann' = Voor Ter Braaks persoonlijke indrukken van Thomas Mann, zie *Maat en waarde*, MtB., V.W. 4, p. 637, [Het Vaderland 18 augustus 1937](#). Het is niet onmogelijk dat bij deze ontmoeting tussen Thomas Mann en Menno ter Braak, begin augustus 1937, is gesproken over medewerking van de laatste aan *Mass und Wert*. In elk geval heeft Ter Braak, in augustus of september 1937, een door A.V. Thelen in het Duits vertaald hoofdstuk uit *Van oude en nieuwe christenen* ter plaatsing in *Mass und Wert* aangeboden. Door moeilijkheden die toen ontstonden met

de Elzassische redacteur Ferdinand Lion (1883-1968), die Ter Braaks tekst te scherp anti-christelijk vond, is van een publicatie niets gekomen, ondanks Thomas Manns grote waardering voor Ter Braaks bijdrage. Thomas Mann zou trouwens op 25 augustus 1938 aan Ferdinand Lion schrijven: 'Es ist da ja leider nichts zu machen, aber gestehen müssen wir uns, dass wir dem Mann [Ter Braak], gern oder ungern, übel mitgespielt haben...' (*Briefe*, 1963, II, p. 55). In ieder geval blijkt Ter Braaks houding tegenover *Mass und Wert* wel een heel andere te zijn geweest dan die van bijvoorbeeld James Joyce, die, toen hem door de Zwitserse schrijver Jacques Mercanton (1910-1996) om een bijdrage voor dat tijdschrift werd gevraagd, weigerde op grond van het feit dat Thomas Mann in 1937 stelling had genomen tegen het nationaal-socialisme, waardoor het tijdschrift in Joyces ogen 'politically oriented' was geworden (zie Richard Ellmann, *James Joyce*, p. 722). Zie verder [de briefwisseling Thomas Mann - Menno ter Braak](#) in *Tirade*, maandblad onder redactie van G.K. van het Reve en G.A. van Oorschot, jaargang 11, nr. 125, mei 1967. Zie ook de noot bij de brief van 10 april 1940.

Du Perron, 28 september 1937

'en wat Kool verder van mijn 'politieke frontverandering' of zo zegt, is waar' = Halbo C. Kool schreef in *Groot Nederland*, jrg. 1937, p. 279, dat Du Perron zich, 'niet zonder de invloed der omstandigheden', had bekeerd tot het humanisme.

Magnus Hirschfeld = Magnus Hirschfeld, Duits seksuoloog (1868-1935). Het is mij niet bekend waarop Du Perron zinspeelde: vermoedelijk had Ter Braak een mededeling over Hirschfeld op een envelope geschreven, zoals beide schrijvers wel meer deden, maar die envelope is dan verloren gegaan.

Rome, Naples et Florence = Titel van een verzameling reisnotities (1817 en 1826) van Stendhal.

Garoet = Dorp op ongeveer 75 km afstand ten zuid-oosten van Bandung. Vacantie-oord van waaruit tochten werden gemaakt tegen de hellingen van de vulkanen die Garoet omringen en waarvan vooral de 2600 m. hoge Papandajan en de 2800 m. Tjikuraj bij vakantiegangers geliefd waren.

Tasikmalaja = Dorp ten oosten van Garoet, aan de andere zijde van de vulkaan Telagabodas, en gelegen aan de spoorweg Bandung-Surabaja.

Schnitzler = Arthur Schnitzler (1862-1931), Oostenrijks romancier, novellist en toneelschrijver.

Du Perron, 29 september 1937

'Halbo Zeekool' = Halbo C. Kool.

'soedah' = In vredesnaam.

Du Perron, 8 oktober 1937

Bronislaw Huberman = Bronislaw Hubermann (1882-1947) was een wereldberoemd violist.

'met mijn stuk erin' = E. du Perron besprak in *De Groene Amsterdammer* van 11 september 1937 de Bataviase roman *De moeilijke weg naar het goede einde*, door A.J.P. Tuinzing. 'Het gewone koloniale leven,' schreef Du Perron o.m., 'zit zo vol platvloersheid, dat het eerste probleem voor den romancier is: in welke toon kan men daarover schrijven? Eén Indisch auteur loste het splendorwijs op: P.A. Daum, die zich Maurits noemde. Hij wist dit leven te treffen, precies in de taal die het toekwam, en niettemin een voortreffelijk auteur te blijven.'

Ter Braak, 12 oktober 1937

Molnar = Ferenc of Franz Molnár (1878-1952), Hongaars romancier, novellist en vooral: wereldberoemd blijspelschrijver. ‘Ik heb eens beweerd, dat Molnár eigenlijk een beter toneelschrijver is dan Shakespeare’, schreef Ter Braak in *Het Vaderland* van 28 januari 1938, ‘aangezien hij een veel minder grote persoonlijkheid is en zich uitsluitend laat leiden door zijn ‘vak’. Hij kent ieder effect, hij is op de suggestie van de planken ingesteld; hij past zijn problemen aan bij het slagveld, dat hij wil beheersen door een eclatante overwinning... De beste stukken van Molnár maken werkelijk indruk door de tact van hun schrijver, die het melodramatische en theatrale handig vermijdt, en in een humoristische vermenging van scepsis en gevoel precies op die sentimenten weet te speculeren, die een schouwburgpubliek tijdelijk tot een geheel maken, zonder het te verlagen tot een bende snottende of gierende stumpers ... Men verwachtte van deze auteur geen onthullingen over de zin des levens, maar alleen ieder seizoen een nieuwe onthulling over de zin van het leven op het toneel.’

‘Zijn *Tischreden* zijn werkelijk onthullend’ = Uit Luthers *Tischreden* citeerde Ter Braak in zijn *De Augustijner monnik en zijn trouwe duivel* o.a. deze woorden: ‘Wenn ich wer an stadt der herrn zu Franckfurt, wolt ich alle Juden zusamen fodern und sie fragen, warumb sie Christum ein hurkind heissen, sein mutter eine hure, ja hariam, das heisst ein scheishaus; kunten sie das probirn, so wolte ich in 1000 fl. schencken, konden Sie aber nicht, wolte ich inen die zung zum nacken heraus reissen. In summa, man soll die Juden nicht bei uns leiden! Man soll wider essen noch trinken mit inen!’ (MtB., [V.W. 3, p. 629](#)).

Du Perron, 22 oktober 1937

‘Ik pen hartstochtelijk aan het Van Haren-familieschandaal’ = *Schandaal in Holland*, EdP., [V.W. 3](#).

Du Perron, 23 oktober 1937

‘van een engelsche juffrouw’ = In de Nederlandse bewerking van dr. Gunning, en met een inleiding van dr. H. Colijn, verscheen een boek van mejuffrouw H.W. Ponder onder de titel *Java's pracht en praal*.

‘het cloaak-garneersel’ = Het zal de lezer niet ontgaan dat deze woorden meer van de auteur zelf zijn dan van zijn vrouw, noch dat de haar toegeschreven lage dunk van de mensen die zij op Java had leren kennen, door verscheidene andere brieven van Du Perron wordt weersproken, zoals ook de schrijver zelf, in minder sombere stemmingen, zich wel anders uitliet over zijn op Java gemaakte kennissenkring.

‘naar Frankrijk wil ik niet meer, want ik wil serieus kans lopen op een baantje’ = ‘Een baantje’ zou Du Perron, in Europa, inderdaad alleen nog maar in Nederland hebben kunnen vinden. Geen enkel land in Europa zou hem hebben toegelaten, behalve Frankrijk: ‘it is hardly possible nowadays for people to understand how ferociously inhospitable every country was to would-be immigrants, so strong was the feeling about unemployment. France was the only country that would admit foreigners with any measure of freedom, but on condition that they did not earn a living there...’ (Ernest Jones, *The life and work of Sigmund Freud*, Anchor Books edition, 1963, p. 501).

Du Perron, 30 oktober 1937

‘over Marsman's *Gorter*’ = Zie MtB., V.W. 6, p. 477 en [Het Vaderland, 26 september 1937](#).

‘over den Caudillo’ = Zie MtB, V.W. 6, p. 483, [Het Vaderland 3 oktober 1937](#). Du Perron besprak de Nederlandse vertaling van *La Sombra del Caudillo* door Martin Luis Guzman in het [Bat. Nwsbl. van 10 November 1937](#), EdP., V.W. 6, p. 203.

Du Perron, 4 november 1937

Meyer Ranneft = J.W. Meyer Ranneft (1887-1968) was van 1929-1933 voorzitter van de Volksraad, van 1933-1936 vice-president van de Raad van Indië. In 1936 keerde hij terug naar Nederland, waar hij van 1945 tot 1958 lid van de Raad van State was.

Geo Wehry = G.J. Wehry was de directeur van de handelsonderneming Geo Wehry & Co. te Weltevreden, een onderneming die zijn vertegenwoordigingen had in alle delen van de Indonesische archipel.

‘Vooral echter heeft iedereen het land over die Edu-polemiek’ = zie de noot bij de brief van 29 juni 1937.

Coen = Jan Pieterszoon Coen (1587-1629) was de grondlegger van de Nederlandse macht in de Indische archipel en de stichter van Batavia, het tegenwoordige Djakarta. Hij was gouverneur-generaal van 1617 tot 1623 en opnieuw van 1627 tot 1629.

Daendels = H.W. Daendels (1762-1818) was gouverneur-generaal van Nederlands-Indië van 1808 tot 1811.

Du Perron, 9 november 1937

‘je stuk over Marsmans *Gorter*’ = *Gorter en Marsman* verscheen in [Het Vaderland van 26 september 1937](#) (zie MtB., V.W. 6, p. 477).

Du Perron, 10 november 1937

‘Je stuk over Greco-Vestdijk’ = Ter Braak schreef over *Het vijfde zegel*, door S. Vestdijk, in [Het Vaderland van 10 oktober 1937](#).

Du Perron, 18 november 1937

‘2 boeken over de Van Harens’ = J.H. Halbertsma, *Het geslacht der Van Haren's*, Deventer 1829; en P. Halbertsma, *Willem Anne van Haren*, 's Gravenhage 1835.

‘de boeken van L.E.’ = F.J.G.W.C. Engelbert (1880-1929), schrijfster van historische verhalen en novellen.

Chroniques italiennes = Bundel verhalen van Stendhal, waarin o.a. *l'Abbesse de Castro*, *Trop de faveur tue*, *Vanina Vanini* en *Les Cenci*.

Ter Braak, 19 november 1937

Mephistophelisch = Op [29 januari 1938](#) schreef Ter Braak aan R.A.J. van Lier: ‘Het geheel is uiteraard een ‘intermezzo’, maar ik ben toch zeer gehecht aan dit geesteskind, en vooral als manifestatie van korthed en concreetheid wilde ik het de heeren van de lang-ademige dreun in het gezicht... werpen is veel gezegd, maar toch aan hen ‘adreseeren’. Als tegenwicht kwam mij daarbij vanzelf de opdracht aan jou voor den geest, die in menig jaar voor mij een soort ‘baken’ geweest bent van de reactie op letteren, die ik als de eenig-juiste waardeer. Ik heb me altijd op het standpunt gesteld, dat een

opdracht *vol zin* moest zijn, en dat anders een boek *niet* moet worden opgedragen. Zoo waren mijn *Christenen* zonder opdracht [want ik heb bij het in-druk-zenden aan niemand speciaal gedacht], en zoo is dit mephistoffeltje vanzelf jou toegeëigend.'

'Je begrijpt de toespeling wel' = *Het Vaderland* van 17 juni 1937 berichtte dat een commissie, bestaande uit Gerard Brom, K.H. de Raaf, J.A.N. Knuttel, W.A.P. Smit en A.A. van Rijnbach, aan de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde ter zake van de Dr. Wijnaendts Franckenprijs over *Het tweede gezicht* het volgende advies had verstrekt: 'Met volle erkenning der zeer bijzondere schrijfkwaliteiten van Menno ter Braak, welke zij bij alle leden der Maatschappij als bekend mag veronderstellen, met erkenning ook van 's schrijvers eruditie, scherp analytisch vermogen en zelfstandig oordeel, met erkenning ten slotte van het heilzame gelegen in een niets ontziend blootleggen van schijn en leugen in iederen vorm, meende zij toch dit boek niet voor een bekroning te moeten voordragen. Reden daarvoor was, voor de grootst mogelijke meerderheid der Commissie, het felle en aprioristische wantrouwen, waarmee de schrijver zich voortdurend bepaalt tot eenzijdige critiek, welke steeds het negatieve naar voren brengt en vrijwel nooit oog heeft voor het positieve dat, ondanks tekorten, meestal toch wel degelijk aanwezig is. Door deze mephistophelische houding is de schrijver niet alleen vaak onvolledig en dus onbillijk in zijn oordeel, maar ook mist hij daardoor de kans tot werkelijk opbouwende cultureele werkzaamheid, welke zonder de facultas amandi et aestimandi onbestaanbaar mag heeten.' Met de Dr. Wijnaendts Franckenprijs 1937 werd ten slotte bekroond *Vrouwenspiegel*, door dr. A.H.M. Romein-Verschoor.

'ik heb twee groote artikelen over jou en hem geschreven' = Zie MtB., [V.W. 4, p. 49](#).

'Er wordt hier *ondraaglijk* gevonden, deze week' = Ter gelegenheid van de Vondel herdenking schreef Ter Braak [16 November 1937 in Het Vaderland](#) o.m.: 'Hij is in de laatste weken zo pompeus herdacht, dat men er gemakkelijk toe zou komen zijn invloed op onze natie te hoog aan te slaan. Een onzer dichters heeft over hem gesproken voor de Vereeniging voor Huisvrouwen, en elders wordt een Vondel-optocht aangekondigd met een thé-dansant na. Vondel is, in tegenstelling tot Multatuli, een officieële traditie geworden; dat er veel nieuws over hem te berde is gebracht in de ontelbare redevoeringen en artikelen, die aan hem werden gewijd, zou ik niet durven beweren. Men verschilt ook over Vondel van meening, ongetwijfeld; maar die meningsverschillen hebben een andere 'inzet', zij zijn academischer van toon, dan de woedende tegenstellingen inzake Multatuli. Aan de hoofdzaak, Vondels exceptioneel dichterschap, raakt niemand, omdat het dwaasheid zou zijn daaraan te twijfelen. De vraag is alleen, in hoeverre dit dichterschap tot het volk wezenlijk doordringt, in hoeverre dus deze mensch der barok nog in staat is in onze cultuur, die van de barokcultuur zoo ver verwijderd is, de plaats in te nemen, die men in overeenstemming zou kunnen achten met het gewicht van het jubileum.'

Du Perron, 20 november 1937

'over *Penibel Journaal*' = Anthonie Donkers verslag van het P.E.N.-congres te Buenos Ayres, en van zijn reis naar Argentinië, *Penibel Journaal*, werd besproken in [Het Vaderland van 24 oktober 1937](#). Zie *Op reis voor Europa*, in MtB., V.W. 6, p. 495.

Du Perron, 27 [= 29] november 1937

'Je boek in *Ursa Minor*' = *Mephistophelisch*.

'beweging van *Bangoen*' = Vermoedelijk is hiermee bedoeld het tijdschrift *Kebangoenan* (Réveil), een tijdschrift dat in 1937 pleitte voor het loslaten van de zg. politiek van non-coöperatie, voor het

hervatten van de samenwerking tussen Indonesische nationalisten en het Nederlands-Indische gouvernement (zie J.M. Pluvier, *Overzicht van de ontwikkeling der nationalistische beweging 1930-1942*).

Reinier de Klerk = Reinier de Klerk (1710-1780), gouverneur-generaal van Nederlands-Indië van 1777-1780.

Molenvliet = Belangrijke verkeersader, gelegen langs een gracht, die het oude Batavia met het moderner Weltevreden verbond.

'je stukken' = Ter Braak besprak *Eduard Douwes Dekker*, door J. Saks en Du Perrons *De man van Lebak* in *Het Vaderland* van 20 en 21 november 1937. Zie MtB., [V.W. 4, p. 49](#).

Ter Braak, 2 december 1937

Noordenbos = O. Noordenbos besprak *De man van Lebak*, en *Eduard Douwes Dekker* in de *NR Ct.* van 30 november 1937.

Du Perron, 3 december 1937

'over Slauerhoff en Van Schendel' = Besprekingen van *De Opstand van Guadalajara* en van *De Grauwe Vogels*. Zie MtB., [V.W. 6, p. 501](#) en [V.W. 4, p. 88](#).

Ter Braak, 9 december 1937

Campert = Jan Remco Theodoor Campert (1902-1943), dichter, werd in de tweede wereldoorlog wegens hulp aan Joden gearresteerd en overleed in het concentratiekamp Neuengamme.

Du Perron, 12 december 1937

'hoe oud ±, is Noordenbos' = O. Noordenbos (1896-1978).

'onze brave Jaap van Gelderen uit *Forum* 1e jrg.' = Zie de brieven van 6 en 7 april 1932, en de aantekening bij de brief van 6 april 1932.

Du Perron, 20 december 1937

'sirihmond' = Door het kauwen op de peulvormige vruchten van de sirih of betel, een slingerplant, wordt het speeksel, en daarom dus ook de lippen en de tong, vuurrood. 'Met de maté kan men hoogstens het kauwen van gekruide betel vergelijken, hoewel ook daarvoor het niets vermoedende gehemelte in een wolk van scherpe kruiden en geuren verbrandt.' (Claude Lévi-Strauss, *Tristes tropiques*, XVIII).

Ter Braak, 23 december 1937

Johan Koning = Letterkundig medewerker van de *Haagsche Courant*.

Prof. de Vooy = C.G.N. de Vooy (1873-1955) was van 1915-1946 hoogleraar in de Nederlandse taal- en letterkunde te Utrecht.

'op het atheïsme in Nederland gepromoveerd' = O. Noordenbos promoveerde in 1931 te Leiden op het proefschrift *Het atheïsme in Nederland in de negentiende eeuw*.

'Malraux' nieuwe roman' = *L'espoir*.

Du Perron, 31 december 1937

‘Hij heeft me al voorgesteld een studie over de soos in Indië’ = Dr. F.R.J. Verhoeven zou ten slotte zelf een historische studie over de sociëteit De Harmonie schrijven: *De jonge jaren van de Harmonie*, door Du Perron gelezen in 1940.

Du Perron, 8/9 januari 1938

‘Ik ben dus 3 Januari rustig naar kantoor gegaan’ = Dr. F.R.J. Verhoeven berichtte hierover: ‘Du Perron werd op 1 jan. 1938 aangesteld in een functie op het Landsarchief die officieel ‘daggelder’ werd genoemd. De aanstelling wordt vermeld in het *Jaarverslag van 's Lands Archief te Batavia over 1937* (Batavia, 1938). Du Perron werkte er in de zg. bezoekerskamer, waar een ameublement stond dat vroeger dienst deed voor de Raad van Indië. In een aangrenzende kamer, waarvan ter controle op wat zich in de bezoekerskamer voordeed, de deuren steeds open stonden, werkte mej. Callenfels, officieel ‘Chartermeesteres’ genoemd. Zij wordt vermeld - o.a. in het jaarverslag over 1938 - als mevr. M.H. Ph. Bloys van Treslong Prins-Callenfels. Niettemin was zij niet getrouwd met de heer Prins, maar woonde met hem samen. Bl. v. Tr. Prins was adjunct-Landsarchivaris geweest, maar was ontslagen na een ruzie met de Landsarchivaris Godee Molsbergen, die in mei 1937 aftrad. D.d. 15 mei was dr. Verhoeven in die functie benoemd, dit tot groot ongenoegen van de heer Prins, die op die benoeming had gehoopt. Prins kreeg bij wijze van schadeloosstelling nog wel een toelage uitgekeerd, naar men zei omdat hij een studievriend was geweest van Gouverneur-Generaal De Jonge. Tussen Du Perron en mej. Callenfels ontstond al gauw een gespannen toestand. Zij ergerde zich aan hem omdat hij steeds met één been onder zich op zijn stoel zat, wat volgens haar op een dergelijke, gewijde stoel niet paste. Hij bejegende haar bits en met minachting en al spoedig waren ze niet meer on speaking terms. Du Perrons bezigheden op het archief hebben bestaan uit het ‘opruimen’ van archieven, d.w.z. ze ordenen en inschrijven. Zo heeft hij ‘in functie’ in de op Multatuli betrekking hebbende archieven kunnen snuffelen, waarbij niemand er zich om bekommerde hoeveel tijd hij hieraan voor zijn privé-onderzoekingen besteedde.’

Vermeulen = Mr. J.Th. Vermeulen, zou Du Perron later, in 1938, ten tijde van de polemiek met Zentgraaff, in het ziekenhuis te Bandung (zie de brief van 21 oktober 1938 e.v.) in gezelschap van dr. J. van Leur (zie de noot bij de brief van 26 augustus 1938) en mr. Hugo Samkalden opzoeken. De heer en mevrouw Vermeulen ‘behouden daaraan een opwindende herinnering. Du Perron lag op een baleh-baleh, met koorts, maar hij werd steeds vrolijker en levendiger. Hij gaf ons de indruk dadelijk deel uit te maken van een complot tegen alles wat in Indonesië onfatsoenlijk was. Later toen wij in Batavia woonden is hij nog herhaaldelijk bij ons geweest. Op het eind is helaas de verhouding wat verkoeld. Ik heb het gevoel gehad dat hij tegenspraak eigenlijk niet goed duldde. Ik weet ook nog wel wat aanleiding heeft gegeven tot de verkoeling. Naar aanleiding van de arrestatie van een goede vriend van ons beiden in het zedenschandaal (zie de brief van 28 december 1938) heb ik tegen Du Perrons opvatting betoogd dat de heer Kiveron, de algemeen secretaris, in zijn positie voor onze vriend weinig anders kon doen dan hij had gedaan. Hierbij ging ik er van uit dat Du Perron en ik makkelijker een ander standpunt konden innemen. Du Perron vond dat de houding van een oud-koloniaal, lid van de Witte.’

‘mijn Indo-klerk’ = Volgens mevr. J. Welter-Bijl, weduwe van mr. L.J. Welter (zie de brief van 21 [= 22] december 1938), die toen ook juist in dienst was getreden op het Landsarchief, had deze beambte een grote verering voor Du Perron. Zo verzekerde hij mevr. Welter eens dat Du Perron ‘een ziel had als van een witte duif.’

'sloeribel' = Deze 'sloeribel' genoot in bepaalde Nederlands-Indische kringen een grote reputatie als 'fatale vrouw'. Met bewondering werd gesproken over haar 'carrière', waarbij zij er in was geslaagd steeds 'betere' huwelijken te doen, om daardoor ook haar minnaars op een steeds hoger niveau te kunnen kiezen - een hoger financieel niveau dan wel te verstaan, maar zo'n onderscheiding zou in het koloniale land òf in het geheel niet zijn begrepen òf zijn afgedaan als muggezifterij, als een onpraktisch spel met woorden. 'Een *gierige* man, dat is het ergste dat er bestaat,' was één van haar uitspraken die ik mij nog uit mijn kinderjaren herinner, al ontging het mij toen waarom er daarbij zo moest worden gelachen. Mevr. X. vertrok vóór de tweede wereldoorlog naar Nederland. Tijdens de oorlog onderhield zij officieren van de Wehrmacht, o.a. door het organiseren van striptease partijen in haar woning. Na 1945 werd mevr. X. wegens collaboratie veroordeeld en overleed enige tijd later. Haar echtgenoot had zich in de oorlogsjaren in Londen bevonden.

Ter Braak, 24 januari 1938

'de critiek van de marxistische vrouw Romein-Verschoor' = In *Critisch Bulletin*, jrg. 1938, p. 93, verscheen een uitvoerige bespreking door Annie Romein-Verschoor van Du Perrons *De Man van Lebak* en *Eduard Douwes Dekker, zijn jeugd en Indische jaren*, door J. Saks. Annie Romein verweet Du Perron zijn anti-Hollandse gezindheid en nam Saks tegen hem in bescherming: 'Deze temperamentvolle vechtlust heeft hem bovendien verleid tot een plumpe en onredelijke uitval tegen het werk en de persoon van Saks. Wanneer onze literaire wereld niet zo door-en-door verliteratuurde was en al sinds de jaren onzer huisbakken romantiek zo kopschuw voor al wat politiek heet, zou Du Perron wellicht voor deze vergissing gewaarschuwd zijn: zijn vrienden zouden hem dan, toen hij een literair jong maatje was, de Socialistische Opstellen van Saks als van het beste Nederlandse proza in handen hebben gedrukt.' Annie Romeins conclusie luidde: 'Voor jonge mensen zal mogelijk het nerveus moderne werk van du Perron, zijn jeugdige, soms geforceerd jeugdige toon meer aantrekkingskracht hebben dan het onmiskenbaar dieperdoordringende werk van Saks, bejaard, maar te jeugdig nog om zijn ouderdom te verloochenen.'

Du Perron, 2 februari 1938

'Malraux is geen Gide' = Niettemin verdedigde André Malraux, op het door de Chileense dichter en communist Pablo Neruda georganiseerde internationale schrijverscongres te Madrid in 1937, Gide tegen de aanvallen van de communisten (zie Hugh Thomas, *The Spanish civil war*, p. 631, en Stephen Spender, *World within world*, p. 240). Het lijkt waarschijnlijk dat Du Perrons sympathie voor de houding van André Gide nog werd versterkt door de hetze die de communisten tegen hem voerden, na de publicatie van *Retour de l'U.R.S.S.* In ieder geval werd er Du Perrons afkeer door versterkt van een figuur als Nico Rost, die -als communist meehuilend in het koor - André Gide de 'feuilletonschrijver van Franco' had genoemd (zie EdP., [V.W. 6, p. 327](#)).

Du Perron, 4 [= 5] februari 1938

Moravia = Alberto Moravia, pseud. van Alberto Pincherle (1907-1990), Italiaans romancier en novellist, was bevriend met zówel Nicola Chiaromonte als Andrea Caffi, welke beide mannen elkaar trouwens door Moravia's tussenkomst in 1931 in Parijs hadden leren kennen.

'Dank voor het fraaie knipsel' = Dit knipsel is niet aangetroffen in de correspondentie.

Sam Koperberg = Sam Koperberg (1888-1958). Over hem berichtte dr. M. van Blankenstein (zie de noot bij de brief van 5 oktober 1934), die hem goed heeft gekend: 'Ik heb hem in 1928 voor het eerst ontmoet in Solo. Daar was zijn rol hoogst uniek. Hij was de vriend van de Mangkoe Negoro, de modernste der vorsten, die zonder hem haast niet te bereiken was, en die zonder hem Europeanen

moeilijk bereikte. Hij was raadsman, soms erg goed, soms misschien minder goed, voor alle vier de kratons van de Vorstenlanden. Het scheen dat niets geheel buiten hem om kon gebeuren. Hij kon iedereen introduceren. Hij was de secretaris van de Bond van Inlandse Hoofdamtbanen, van de grote regenten enz., die op zijn organisatievermogen dreef, en anders niet zou hebben kunnen bestaan. Hij was de vertrouwde vriend ook van de indonesische nationalist. Van zijn revolutionaire neigingen was weinig overgebleven. Hij kon over de radicaalsten zijn hoofd schudden, maar hij liet hen nooit in de steek. Toen Soekarno in het gevang zat, stuurde Sam hem boeken. Dat heeft, zoals blijken zal, Soekarno nooit vergeten. Sam was bij behoudende of deftige Nederlanders nooit populair. Maar hij was ook weer intiem bevriend met progressieve zeer hoge ambtenaren. Hij was vaak bemiddelaar tussen hen, de hoge regenten en vorsten. *Want hij wist alles*. Vooral ook de conflicten en schandalen in de inheemse beau monde; hij was de vertrouwde van de hoge dames, wier zwakheden hij kende, en ook weer hoofdschuddend veroordeelde, zonder zijn hand van die zwakheden af te trekken. Hij bleef door alles heen socialist, zoals men trouw maar niet praktiserend lid van een kerk is, hij bleef Amsterdamer, Nederlander, Amsterdamse Jood. *Hij was trouw aan velerlei tegelijk*. En hij stond altijd ten dienste. Omstreeks 1930 kwam hij, door zijn puritanisme, in conflict met de Mangkoe Negoro. Hij verhuisde toen naar Djokja, waar hij directeur werd van een museum. En ook daar bleef hij weer een middelpunt van de nationalist, en in het bijzonder van de Nederlandse intellectuelen die met hen sympatiseerden. Hij heeft ook tijdschriften georganiseerd, o.a. het prachtige *Djawa* of *Java*, ik herinner mij de naam niet meer. Na de tweede wereldoorlog bleef Sam natuurlijk in Indonesië, kreeg een baantje bij de oudheidkundige dienst, was de vertrouwde van Soekarno, over wie hij steeds meer het hoofd ging schudden. Hij was een fenomeen, omdat hij tegelijkertijd de vertrouwde vriend van Hatta en Soekarno was, wat verder niet voorkwam, en ongeveer de helft van de week bij de een en de andere helft bij de ander at. Maar zijn kritiek op Soekarno werd zo sterk (hij verzweg die niet tegenover hem) dat hij tenslotte ‘disgusted’ raakte’. In dit bericht van dr. M. van Blankenstein cursiveerde ik twee karakteristieke zinnen. Zij geven het duidelijkst weer welke indruk Koperberg maakte op wie hem, zoals ik in 1950 te Djakarta, oppervlakkig leerde kennen, En als men dan bedenkt in wat voor samenleving hij ‘alles wist’ en ‘trouw was aan velerlei tegelijk’, wordt het misschien begrijpelijk waarom hij, bij enkele vluchtige ontmoetingen, onweerstaanbaar deed denken aan een dorps-Talleyrand. Een ietwat onderdanige, ‘democratische’ Talleyrand weliswaar, maar toch ook iemand die zijn verhalen op amusante wijze wist te brengen.

Snouck Hurgronje = C. Snouck Hurgronje (1857-1936), Islamkenner van internationale vermaardheid, hoogleraar in de Oosterse letteren en de kennis van de Islam te Leiden, ‘pionier op het gebied van de moderne koloniale staatkunde, gebaseerd op kennis en begrip van de Indische volken en gericht op actieve deelneming van de bestuurden aan de bestuurstaak’ (*Het Vaderland*, 29 juni 1936).

Ter Braak, 12 februari 1938

‘Die mijnheer Guernico moet, als ik het wel heb, Bergamin voorstellen’ = Op [9 Februari 1937](#) [verscheen in *Het Vaderland*](#) van de hand van Ter Braak een *Gesprek met José Bergamin*, waarbij hij o.m. schreef: ‘De Spaanse schrijver José Bergamin, één van de leidende figuren in de Spaanse katholieke wereld, vertoeft deze week in ons land. Hij vertegenwoordigt een katholieke nuance, die in het Noorden zeldzaam is. Als redacteur van het tijdschrift *Cruz y Raya* heeft hij zijn beginselen reeds lang voor het uitbreken van den verwoestenden burgeroorlog verdedigd, en hoewel zijn invloed zich voornamelijk uitstreckte tot de intellectuelen, werd hij toch ver buiten dien beperkten kring bekend als een der strijdbaarste voorvechters van een katholieke renaissance, waaraan in Spanje, met zijn geformaliseerde kerk, zo dringend behoefte was. Dit alles zegt den Nederlandschen lezer niet veel, zoals het ook mij niet veel gezegd heeft, eer ik het voorrecht had Bergamin... in een gesprek te ontmoeten. Want een persoonlijkheid als Bergamin is juist voor den noorderling, wiens opvattingen

van het katholicisme geheel en al bepaald worden door de 'breuk' der Hervorming, en die zich van het latijnse katholicisme slechts een vage voorstelling kan maken, een merkwaardige openbaring. Hij straalt het katholicisme uit, dòòr zijn persoonlijkheid, niet door syllogistische redenering of geloofspathetiek; hoe langer men met hem spreekt, hoe sterker men het gevoel krijgt, dat deze man het katholicisme als een kwaliteit aan zich heeft, die buiten het gebied van de rede valt. Bergamin is het type van den mystischen Katholiek, en als zodanig zeker de lijnrechte afstammeling van een rijk stuk Spaans geloofsleven; zulk een mystieke bezieldheid kan zeer wel samengaan met een scherpe verstandelijkheid, maar beide geestelijke functies schijnen elkaar niet te raken. Zelfs Pascal, dien hij als één van zijn lievelingschrijvers beschouwt, is voor Bergamin eigenlijk al meer een protestant dan een katholiek, zoals hij mij in den loop van het gesprek zegt; en inderdaad, het latijnse katholicisme lijkt minder geschoold in den twijfel dan in de zekerheid des geloofs, die twijfel geenszins uitsluit, maar die niettemin voor de consequenties van dien twijfel ontoegankelijk is.' José Bergamin woont thans te Parijs. Konrad Merz schreef over Ter Braaks ontmoeting met José Bergamin: 'Ik herinner me, dat de Spaanse mysticus (vijand van Franco) met Menno in Den Haag samen was en ten afscheid zei: 'U bent een uitstekend mens-jammer dat u niet katholiek bent!''

Albarda = Ir. J.W. Albarda was voorzitter van de 2e Kamerfractie van de S.D.A.P. van 1925-1940.

Vorrink = J.J. (Koos) Vorrink (1891-1955), werd, na voorzitter te zijn geweest van de A.J.C. (Arbeiders Jeugd Centrale), in 1934 voorzitter van de S.D.A.P. In 1945 werd hij voorzitter van de P.v.d.A., welke partij hij van 1946-1954 in de Tweede Kamer vertegenwoordigde.

'geopend door Herman de Man' = H. de Man had in de *Ned. Bibliografie* geklaagd dat de Ned. literatuur dood geanalyseerd werd (door Ter Braak, Marsman en Houwink). Maurits Dekker was hem bijgevallen en had geschreven dat 'onafhankelijke, maar gesalarieerde Ter Braaks de vogelvrij verklaarde romanciers moedig te lijf gaan.' Ter Braak wijdde aan deze aanvallen enkele regels in [Het Vaderland van 14 Februari 1938](#), waarbij hij o.m. opmerkte: 'Wat de heer De Man precies wil: meer domheid in de critiek of minder critiek op de domheid, is mij niet precies gebleken...'

'mijn stuk was niet gelukt' = Ter Braaks bespreking van *Penser avec les mains* in *Journal d'un Intellectuel en Chômage*, MtB., V.W. 6, p. 538, [Het Vaderland 1 januari 1938](#).

'Ant en ik zijn eenige malen op mysterieuze wijze vergiftigd!' = Later zou blijken dat een broodtrommel voor de mysterieuze vergiftigingsverschijnselen had gezorgd.

Du Perron, 13 februari 1938 (1)

'Lees ingesloten brief' = Het betrof hier een brief van Pierre H. Dubois, die verloren is gegaan. P.H. Dubois (1917-1999) berichtte hierover: 'In februari 1938 kwam ik door Hendrik de Vries schriftelijk in contact met E. du Perron. Ik ontmoette hem voor het eerst in Bergen op dinsdagmorgen 7 november 1939. We hadden afgesproken in de herberg De Oude Prins, om daarna bij hem thuis te gaan koffiedrinken. Ik meen dat hij al in het etablissement aanwezig was, toen ik daar binnenging, vervuld van een (ik denk ternauwernood heimelijk) ontzag voor zijn persoonlijkheid, die ik tot dan toe alleen uit zijn werk en uit enkele brieven kende. Die persoonlijkheid intimideerde mij door de vervaarlijke eerlijkheid waarmee hij voor zijn gelijk opkwam en de vanzelfsprekendheid waarmee hij zijn recht op dit gelijk deed gelden. Dat leek mij, die niet zonder moeite bezig was mijn individuele vrijheid te ontdekken en te veroveren, bewonderenswaardig. Ik sluit moeilijk vriendschap door een ongewilde, niet te forceren innerlijke gereserveerdheid, maar ik had volledig vertrouwen in hem, zijn oprechtheid en zijn vermogen tot begrip voor situaties en sferen die de zijne niet waren. Ik weet niet wat Du Perron

van mij heeft gedacht, maar vanaf dit eerste persoonlijke contact heb ik mij in dat begrip opgenomen gevoeld. Hij had niets van de bloeddorstige ‘helhond’, de niets en niemand ontziende franc-tireur, waarvan hij de reputatie genoot. Hij leefde op dat moment onder de zware druk van zijn moeilijke materiële omstandigheden en zijn aangetaste gezondheid, en ongetwijfeld is het beeld dat ik van hem heb daardoor milder en vermoeider, zoals hij later op de middag thuis, een been onder zich op de stoel gevouwen, met niettemin geestdriftige warmte over Multatuli praatte, en mij onder aanstekelijk lachen Idee 608, het bekende verhaal van Rammelslag, voorlas. Hij wàs vermoeider, maar hij was niets kwijt van zijn strijdbaarheid noch van zijn ‘punch’. Wij bezochten enkele weken later samen de schilder Carel Willink en wandelden door Amsterdam in de omgeving van de Oude Manhuispoort en hij praatte heftig en cru, in plastische sexuele termen, over karakter en karakterloosheid van sommige figuren, wie herinner ik mij niet meer. En ook in zijn geschriften uit die tijd vindt men nog de onvervangbare polemische toon die zo gehaat en gevreesd werd. Maar er was tevens iets anders. In zijn eerste brief aan mij (12 febr. 1938) schreef hij: ‘Ikzelf neig meer en meer naar het rustige begrijpen, verbeeld ik mij; er zijn ogenblikken dat ik voor geen houding zoveel voel als voor de erasmiaanse.’ Hij maakte op mij bepaald niet de indruk van een soort Erasmus, daarvoor waren zijn spontane bewogenheid en temperament te onbedwingbaar. Zijn inzet had echter niets van een politiek engagement, maar getuigde van een vastberadenverbeten wil om zijn onafhankelijkheid intact te houden. Des te sterker ontroert mij achteraf, en ook toen reeds, het feit dat hij voor een jongere als ik die, zelf in behoeftige omstandigheden verkerend, hem niets kon bieden dan een onhandige vriendschap en bewondering, steeds klaar stond met daadwerkelijke aanmoediging (hij stelde bv. eigener beweging uit mijn gedichten een eerste bundeltje samen dat hij door de redactie van *De Vrije Bladen* wist te doen accepteren, maar dat ten gevolge van het uitbreken van de oorlog onuitgegeven bleef), met boeken, zelfs met geld dat hij eigenlijk niet kon missen. Ik had in de langdurige omgang met zijn werk en de helaas korte periode van mijn relatie met hem altijd het gevoel dat de vijandschap die hij bij sommigen opwekte door zijn genadeloze polemieken en zijn agressiviteit in feite de keerzijde moest zijn van zijn vermogen tot concrete sympathie. Dit was in de omgang met hem zo reëel en zo fundamenteel, dat het mijn idee van literatuur heeft bepaald.’

‘Ik wil proberen dit boek tòch uit te geven’ = Het boek, *In deze grootse tijd*, zou pas in februari 1947 verschijnen.

Du Perron, 13 februari 1938 (2)

‘een blocnoot over die lezing van Robbers - over “intelligentie“ in auteurs’ = Zie EdP., [V.W. 5, p. 275-277](#).

‘het geblaf van dien poen’ = Zie EdP., [V.W. 5, p. 279](#).

Du Perron, 15 februari 1938

Prentbriefkaart, poststempel: Batavia Centrum, 18.2.38.19.

Du Perron, 21 februari 1938

‘over mijn getikte indo-klerk’ = Zie de noot bij debrief van 8-9 januari 1938.

Du Perron, 25 februari 1938

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Batavia Centrum 25.2.38.12.

Buber = M. Buber (1878-1965), een vooraanstaand Zionist en auteur van verscheidene filosofisch-religieuze werken, was van 1924-1933 hoogleraar in Joodse ethiek en wetenschap van de religie te

Frankfort; was sinds 1938 hoogleraar in de sociale filosofie en sociologie aan de universiteit van Jeruzalem.

Sjestov = ‘Dat hij Jood was, hoorde ik overigens pas kort geleden, en met verbazing. Wat ik van hem gelezen had, had mij doen veronderstellen, dat zijn werk een typisch Slavische probleemstelling inhield. Volgens de leer der rassentheorie zal ik mij dus nu moeten bezinnen en gaan verklaren, dat de tragische filosofie van Sjestof de ghetto-filosofie was van Lew Isaakowitsj Schwartzmann, en dat zijn pseudoniem mede behoorde tot de trucs van het wijd vertakte complot, dat het wereldjodendom tegen ons arme Ariërs heeft gesmeed. Ik zal echter zo vrij zijn aan die moddermoraal niet te offeren en ik wil hier bij de dood van Leo Sjestov alleen dankbaar gedenken, wat ik persoonlijk te danken heb aan het werk van Sjestov, ook al heb ik hem nooit gezien en zijn stem nooit gehoord’, aldus Ter Braak over de in 1938 overleden Leo Sjestov (1866-1938), een Russisch filosoof die zich sinds 1920 te Parijs had gevestigd, alwaar hij tot hoogleraar aan de Sorbonne was benoemd. In hetzelfde stuk, *In memoriam Leo Sjestof* ([Het Vaderland, 24 november 1938](#)), roemde Ter Braak in het bijzonder de ‘vele meesterlijke bladzijden’ die Sjestof aan Dostojevski had gewijd: ‘ja, men overdrijft niet, als men beweert, dat een Jood (een Russische Jood) het beste boek over Dostojevski geschreven heeft. Nooit heb ik het geheim van deze reus der ‘psychologie’ met meer intuïtieve zekerheid en kennis van zaken zien ontsluiten dan in Sjestofs geschrift over Dostojevski en Nietzsche.’ Zie ook Ter Braaks bespreking van een Nederlandse vertaling van Leo Sjestof in MtB., V.W. 5, p. 424 ([Het Vaderland, 3 februari 1935](#)), alsmede MtB., [V.W. 4, p. 476](#).

Ter Braak, 27 februari 1938

Arntzenius = W.N. Arntzenius (1884-1972).

dr. Greve = Dr. H.E. Greve (1878-1957), was van 1918 tot 1949 directeur van de Openbare Leeszaal en Bibliotheek te Den Haag.

‘Die *Wetenschap der Geschiedenis*’ = In [Het Vaderland van 8 november 1937](#) had Ter Braak, n.a.v. het boek van J.H. Huizinga, o.m. geschreven: ‘Zoals de schrijver zelf zegt, raakt de stof op menig punt reeds de in 1929 verschenen *Cultuurhistorische Verkenningen*, dat maakt het ook overbodig, om nogmaals de principiële bezwaren uiteen te zetten, die door schrijver dezes in zijn opstel *Huizinga voor de afgrond* (en door verschillende anderen) naar aanleiding van de *Verkenningen* naar voren zijn gebracht; zij gelden immers evenzeer, alleen in nog sterkere mate, voor dit nieuwe boek. Huizinga geeft de veiligheid der geschiedenis prijs, om daarna op alle mogelijke manieren te trachten haar te herwinnen, teneinde het dreigende spook van het historisch scepticisme (anders gezegd, de *Tragedie* der historische wetenschap) buiten de deur te houden; wat Benjamin Fondane, een leerling van Sjestof, in een zeer belangwekkend en in Nederland helaas geheel onbekend gebleven boek, *La conscience malheureuse* (Parijs 1936), zegt over de wijze, waarop de Duitse filosoof Heidegger den ‘afgrond’ van Kierkegaard tracht te ontlopen, zou men ook kunnen laten gelden voor Huizinga: ‘Il n'a voulu nous montrer ces animaux si féroces que pour mieux nous faire voir leur docilité à sa cravache’, maar, zoals reeds gezegd: er is geen aanleiding om de strijdbijl weer op te graven, omdat prof. Huizinga niet van inzicht is veranderd, en zijn bestrijders dus hun argumenten ook niet behoeven te herzien’.

Lekkerkerker = K. Lekkerkerker (1910-2006).

Du Perron, 1 maart 1938

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Batavia Centrum, 1.3.38.12

Du Perron, 3 maart 1938

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Batavia Centrum, 4.3.38.19.

Dirk van Hogendorp = Dirk van Hogendorp (1761-1822), kleinzoon van Onno Zwier van Haren (zie *Schandaal in Holland*, EdP., V.W. 3), kwam in 1784 te Batavia aan en werd tien jaar later gezaghebber van Java's Oosthoek. 'In Indië werd hij een overtuigd tegenstander van het regeringsstelsel der Compagnie. In stede daarvoor wenste hij de invoering van een vaste belasting onder de inlanders, met toekenning van individuele eigendom of erfpacht; vrijheid van persoon verenigd met rechtszekerheid ook voor de inlander, afschaffing van herendiensten en gedwongen leverantiën, gepaard aan de toekenning van een goede jaarwedde aan ambtenaren en regenten, en tevens vrijheid van handel in Indië en tussen koloniën en moederland. In vele opzichten dus een programma, dat eerst in latere tijd steeds meer in toepassing is gebracht. Ook was hij een krachtig tegenstander van de slavenhandel en de slavernij; in een toneelstuk *Kraspoekol of de slavernij*, Delft 1800, trachtte hij de zedenbedervende gevolgen van de slavernij aanschouwelijk voortestellen. Aanvankelijk hoopte hij voor zijn voorstellen tot geleidelijke verbetering ingang te zullen vinden bij de Commissie in 1791 naar Indië gezonden; spoedig bleek het echter, dat Nederburgh, de eerste Comm.-Generaal, geheel onder de invloed der Bataviasche regeringspartij was gekomen en het streven van Van Hogendorp ten enenmale afkeurde. Een adres aan de Nationale Vergadering, waarin de ongerechtigheden van het Comp. bestuur onomwonden werden uiteengezet, kwam in handen van Nederburgh, en deze maakte gebruik van beschuldigingen tegen Van Hogendorp ingebracht, om hem in arrest naar Batavia te doen opzenden, 1798. Ofschoon Van Hogendorp zich zeker aan enkele handelingen heeft schuldig gemaakt, die thans hoge afkeuring zouden verdienen, deed hij niet anders dan bij de Comp. dienaren gebruikelijk was; andere beschuldigingen tegen hem zijn onbewezen gebleven.' (citaat ontleend aan de *Encyclopaedie van Ned.-Indië*, Den Haag-Leiden, 1918). Van Hogendorp wist evenwel uit de gevangenis te ontsnappen en Nederland te bereiken, waar hij met de eveneens naar Nederland teruggekeerde S.C. Nederburgh (1772-1811) in een polemieek verwickeld raakte. Sinds 1803 bezette Dirk van Hogendorp verschillende hoge regeringsposten. Hij bleef Napoleon trouw en werd na de terugkeer van de keizer uit Elba, benoemd tot gouverneur van Nantes. In 1816 vertrok hij naar Brazilië, vestigde zich op een klein landgoed bij Rio de Janeiro, en overleed daar in 1822.

'Je stuk in *K. en K.*' = *Man rushes towards King at Cenotaph Service* verscheen in de [Kroniek van Hedendaagsche Kunst en Cultuur](#), jrg. 1938, afl. 2. (zie MtB., V.W. 4, p. 646).

Ter Braak, 7 maart 1938

'want ik heb van de heren redacteuren nog nooit iets gemerkt' = Redacteuren van *De Vrije Bladen* in 1938 waren W. Jos de Guyter en Garnt Stuiveling.

'de *Deen!*' = Zie de brief van 8 [= 14] juni 1937.

'die stukken in het *Bat. Nwsbl.*' = Voor [Du Perrons stukken in het Bataviaasch Nieuwsblad](#), zie EdP., V.W. 6, vanaf p. 190.

Du Perron, 7 maart 1938

Dr. F.W. Stapel = Dr. F.W. Stapel (1879-1957) was loco-burgemeester van Bandung van 1919-1921 en van 1920-1927 directeur van de H.B.S. in dezelfde stad. Van 1932 totdat het door de tweede wereldoorlog onmogelijk werd, was hij privaat-docent aan de Gemeentelijke Universiteit van

Amsterdam, terwijl hij in de cursus 1945-1946 met een leeropdracht werkzaam was aan de Leidse universiteit. Hij was de auteur van verscheidene studies over de Nederlandse koloniale geschiedenis en verwierf zich in vakkringen een grote reputatie door zijn vele bronnenpublicaties. Du Perron kende zijn in 1930 verschenen *Geschiedenis van Nederlandsch-Indië*.

Du Perron, 15 maart 1938

‘Je opmerking’ = Zie voor Ter Braaks opmerking, de aantekening bij de brief van 12 november 1938.

Van de Ven = D.J. van de Ven is, op omstreeks 60-jarige leeftijd, in een Japans gevangenkamp tijdens de tweede wereldoorlog omgekomen.

Thamrin = Mohammed Hoesni Thamrin (1894-1941) was leider van de Parindra en lid van de Volksraad, in welke hoedanigheid hij vergeefs aandrong op de benoeming van een Indonesiër tot voorzitter van dat college. Wel werd Thamrin later ondervoorzitter van de Volksraad, maar zo groot was de eerbied van de Ned.-Indische regering voor deze functie, dat zij bij Thamrin huiszoeking liet doen op het ogenblik dat deze zwaar ziek lag. Wat men bij de zieke zocht, is nooit duidelijk gemaakt. ‘Het enige resultaat was’, schreef D.M.G. Koch in *Verantwoording*, ‘dat Thamrin door de bevolking als slachtoffer van het koloniale bewind en martelaar voor zijn overtuiging werd beschouwd en een onafzienbare schare de lijkist volgde’ toen hij enkele dagen later overleed en begraven werd.

Kersten = P.A. Kerstens was leider van de Indische Katholieke Partij en lid van de Volksraad. Later, tijdens de tweede wereldoorlog, werd Kerstens minister in de Londense regering.

Du Perron, 15/16 maart 1938

‘mijn 2 brieven’ = De brieven 1065 en 1066.

‘nog een brief van je’ = Ter Braaks brief van 7 maart 1938.

Leconte de Lisle = Charles Leconte de Lisle (1818-1894), Frans dichter.

Nadar = Nadar was de schuilnaam van Félix Tournachon (1820-1910), de beroemdste fotograaf van de 19e eeuw.

‘de (Jode) Mannen’ = De wijze waarop Du Perron en Ter Braak, in hun brieven soms over Joden schreven, is moeilijk aanvaardbaar voor vele lezers van na de tweede wereldoorlog. Door hun levenshouding, tegenover Indonesiërs (Du Perron) en Joodse vluchtelingen (Ter Braak) weten wij dat het hun ernst was met hun afkeer van iedere rassenwaan. En in hun, tijdens hun leven gepubliceerde geschriften, zijn alleen scherpe veroordelingen van die ziekte te vinden, niet één opmerking waarin het racisme zelfs maar wordt verontschuldigd. Naar aanleiding van een artikel van mr. A.F. Zwaardemaker in *De Gids* over het Joodse probleem als internationaal vraagstuk, noteerde Ter Braak in [Het Vaderland van 14 maart 1939](#) dat dit niet veel anders was dan antisemitisme ‘in het nette’. Maar, voegde hij er aan toe, ‘in wezen komt het op hetzelfde neer, want antisemiet blijft antisemiet’. Het is onmogelijk om van Ter Braak en Du Perron hetzelfde te zeggen als van Voltaire, Dickens, Dostojewsky, Karl Marx, D.H. Lawrence, T.S. Eliot, Ezra Pound en zoveel anderen: namelijk dat in de door henzelf gepubliceerde geschriften sprake is van een overwegende afkeer van de Joden. (Al beschouwde George Orwell op dit punt Dickens als onschuldig, vergeleken bij de andere Engelse auteurs van zijn tijd). Zou deze correspondentie nu aan het licht brengen dat Ter Braak en Du Perron toch, en misschien onbewust, antisemieten ‘in het nette’ zijn geweest? Het is een vraag die

bevestigend werd beantwoord door het tijdschrift van de studenten van de Vrije Universiteit, *Pharetra*, toen het, naar aanleiding van het derde deel van deze briefwisseling schreef, dat de twee auteurs het Jodenvraagstuk 'verstandelijk hebben geanalyseerd, doorzien, het *werkelijk bestaan ervan verworpen* (cursivering van mij, H.v.G.L.), maar emotioneel moet er iets overgebleven zijn dat zich (nog) niet liet identificeren met het verworven rationeel standpunt'. Ik geloof dat deze zienswijze onjuist is, al was het alleen omdat met name Ter Braak 'het werkelijk bestaan' van een joods probleem nooit heeft verworpen, maar uitdrukkelijk erkend. In zijn studie *Western European Socialism and the Jewish Problem* komt Edmund Silberner tot de conclusie dat de ontkenning van het Joodse vraagstuk meestal samengaat met de geringschatting of zelfs minachting van de Joden. Die geringschatting heeft Ter Braak niet gekend: op [1 maart 1936](#) noemde hij in de *NRC* het Joodse vraagstuk zelfs 'een van de belangrijkste vraagstukken van het probleem des geestes als zodanig' (zie de noot bij de brief van 21 maart 1936), een mening die nog de zijne was toen hij drie jaar later *De Joodse geest en de literatuur* schreef (MtB., [V.W. 4, p. 463](#)). Voor Ter Braak was niet het bestaan van een Joods ras, wel dat van een Joodse gemeenschap onloochenbaar. Het opnemen nu van die gemeenschap in de Europese cultuur beschouwde hij 'als een der grootste triomfen... der Franse revolutie' (MtB., [V.W. 6, p. 165](#)), en in die cultuur vervulden de Joden volgens hem een zeer speciale en belangrijke taak, een taak die evenwel niet zonder schaduwzijden was. Tijdens een openbare vergadering tegen het racisme, gehouden te Amsterdam op 1 april 1940, zette Ter Braak nog eens zijn bezwaren tegen het anti-semitisme uiteen (zie de aantekening bij de brief van 2 april 1940). Maar ook keerde hij zich daar tegen het filo-semitisme en eiste hij voor iedereen het recht op andere mensen vervelend te vinden. Du Perron heeft op een bijzonder treffende manier, in één bladzij, hetzelfde probleem gesteld in *In deze grootse tijd* (EdP., [V.W. 5, p. 102-103](#)). Na enkele mensen te hebben laten verklaren waarom zij géén anti-semiet zijn, laat Du Perron de vrager in dit gesprek op het ontoereikende van de antwoorden wijzen, waarbij hij de vragensteller als volgt laat besluiten: 'En voor degenen die joodse vrienden en vrouwen hebben, wil ik hier opmerken dat ik persoonlijk nooit een behoorlijke Jood ontmoet heb en dat mijn joodse vrouw mij bedrogen heeft'.

Er is stilte; tot iemand vraagt:

'Dus bent U wèl anti-semiet'

'Dus ben ik geen anti-semiet!' klinkt het antwoord verwoed.

Wat ons, na de tweede wereldoorlog, hindert is dat Du Perron en Ter Braak - een enkele maal in hun 1159 brieven! - de hun onaangename eigenschappen van Joden als *Joodse* onaangename eigenschappen aan de kaak stellen. Van belang lijkt het mij nu te bedenken dat zulke uitlatingen alleen voorkomen in hun privé-gesprekken, zoals die ook in hun brieven werden gevoerd. Zij wisten in welke psychologische context zulke woorden moesten worden verstaan. Zij wisten van elkaar dat zij geen moment werkelijk geloofden in zo iets abstracts als 'de Jood'. Maar reageren op 'nuances van het Jodendom' (de woorden zijn van Ter Braak) klinkt, wanneer het in een boze bui en in gezelschap van intieme vrienden gebeurt, al gauw in onze oren van na Auschwitz onverdraaglijk anti-semitisch. Maar wie zou anderzijds durven beweren dat hij zich nooit aan hetzelfde schuldig heeft gemaakt, ten aanzien dan van andere volksgroepen, of dat nu Amerikanen, katholieken of Belgen zijn (om van Duitsers sinds 1945 maar te zwijgen)? Het is trouwens opmerkelijk - hoe begrijpelijk op zichzelf ook, na 1945 - dat wij wèl vallen over voor de Joden onvriendelijke opmerkingen bij Ter Braak en Du Perron, terwijl in hun brieven toch zo veel meer onvriendelijke opmerkingen voorkomen aan het adres van de Nederlanders, Denen, Engelsen, Fransen (èn Duitsers), zonder dat daar tot nu iemand aanstoot aan heeft genomen. Wij gunnen Du Perron zijn gebrek aan sympathie voor Denen, en de ietwat geringschattende manier waarop hij dikwijls over de Engelsen sprak; wij herkennen daarin misschien de invloed van Stendhal, die ook niet veel voor Noordelijke volken voelde, omdat hij ze op het gebied van de liefde zulke stumpers vond en omdat hij dacht dat de Engelsen minstens twee uur per dag gek zijn. Maar evenmin als Stendhal - die zo trots was op zijn medewerking aan de *Edinburgh Review*, en

die zo'n grote bewondering had voor Shakespeare en Byron - zullen wij daarom Du Perron verdenken van een stelselmatige haat tegen welk volk dan ook. Bij het lezen van deze briefwisseling valt evenmin te vergeten dat de tragedie van het moderne antisemitisme pas in zijn volle, sinistere omvang na het einde van de tweede wereldoorlog voor het grote publiek bekend werd. Wij bezitten daarom, op het punt van de Joden, een gevoeligheid die zelfs Ter Braak en Du Perron - hoezeer zij met inzet van al hun krachten de wereld hebben bestreden waarin die tragedie zich zou voltrekken - niet hebben gekend. *Zelfs* Ter Braak en Du Perron niet, omdat er reden is om te veronderstellen dat zij alle begrip zouden hebben gehad voor onze weerstanden tegenover een heel enkele uitlating in hun brieven. Was het immers niet Ter Braak die schreef (MtB., [V.W. 4, p. 99](#)): 'een van de voorname eigenschappen van een tijdvak, dat tegenwoordig als 'demo-liberaal' te boek staat, was, dat het als onbehoorlijk gold over de Joden op minachtende wijze te spreken. Het is zeer wel mogelijk, dat daardoor het Joodse vraagstuk (dat wel degelijk een reëel vraagstuk *is*) op de achtergrond is geraakt of uit fatsoensoverwegingen verdoezeld; maar dat doet niets af of toe aan de voornaamheid van de houding als zodanig. Men was althans zo verstandig om in te zien, dat men het sedert de emancipatie uit het ghetto zeer gecompliceerde Jodenprobleem niet kan oplossen door domme algemeenheden, merendeels ingegeven door rancune; het liberalisme beschouwde de antisemieten met dezelfde verachting, die het voor heksenprocessen had, en niet ten onrechte; Jodenhaat en heksenbrandstapel zijn loten van dezelfde stam. Zij bewijzen meer tegen de vervolgers dan tegen de vervolgd; zij bewijzen in de eerste plaats, dat het bij de vervolgers aan fijn onderscheidingsvermogen ontbreekt, reden waarom zij op grond van twee of drie bij voorkeur gelogen feiten reeds gerechtigd menen te zijn tot het trekken van de belachelijkste generaliserende conclusies. Het Joodse vraagstuk is dan ook evenzeer een vraagstuk van de niet-Joden als van de Joden; het omvat de verdrongen complexen, de minderwaardigheidsgevoelens, de angst en de hysterie van de Europeaan; het is het probleem van de Europese cultuur zelf'. Het lijken mij woorden waaraan ook anno 1967 niets is toe te voegen. Zij maken begrijpelijk dat J. Melkman in zijn *Geliefde vijand - het beeld van de Jood in de naoorlogse Nederlandse literatuur* (Amsterdam, 1964, p. 15) van hem kon schrijven: 'Ter Braak heeft de vervolging van de Joden in het bezette Nederland niet meer meegemaakt. Desalniettemin kan men hem als de eerste auteur beschouwen wiens kijk op de Joden de invloed van deze vervolging heeft ondergaan... In een tijd van vervlakking en zelfbedrog ging Ter Braak zijn eigen weg en poogde zich een objectief beeld van de Joden te vormen'. Tijd van vervlakking en zelfbedrog? Zijn dat niet de gemakkelijke frasen van iemand die, als Melkman, een kwart eeuw later oordeelt? Laten we dan een getuige uit die tijd oproepen. Een bedaarde getuige, een verstandig man: E.M. Forster. Wel, die schreef in 1939 (*Two cheers for democracy*, p. 25): 'To-day, the average man suspects the people he dislikes of being Jews, and is surprised when the people he likes are Jews... People who would not ill-treat Jews themselves, or even be rude to them, enjoy tittering over their misfortunes; they giggle when progroms are instituted by someone else and synagogues defiled vicariously. 'Serve them right really, Jews'. This makes unpleasant reading, but anyone who cares to move out of his enlightened little corner will discover that it is true.' Onaangenaam inderdaad, maar het is onmogelijk om zich te laten verleiden tot de conclusie dat de Engelsen, in 1939 (!), het monopolie van deze afschuwelijke mentaliteit bezaten.

'dat fraaie sonnet tegen mij' = *Un jeune qui s'en va, minuten met E. du P.*, heette het sonnet van Slauerhoff.

'Zondagsmorgens lig ik 't liefst lang in bed, schrijf of beantwoord brieven, etc.'

Bezit je nog met bleeke breede billen
't Geribd rood trijp van het café Murat,

Per blocnote vertellend van je grillen,
Hoe zoet je thee moet zijn, hoe heet het bad

Zaterdagavond? O, wij zouden willen
Nog heel veel weten van je leven. Wat
Je doet op Zondagmorgen! Neem je ook pillen
Om goed te gaan waar je altijd graag lang zat?

Ja, alles van je leven is belangrijk.
Een Hollandsch schrijver die heel vanuit Frankrijk
Parijs zelfs, onze lettren houdt op peil
Door ons zijn buien naarstig te beschrijven!
Maar enklen zal het tot den strijdkreet drijven:
Weg met de penklik, Hitler koom'! Sieg Heil!

Tweede versie van vss. 9-14:
Ja, alles van dat leven is belangrijk!
Een Hollandsch literator die in Frankrijk,
In Parijs zelf nog wel - Quartier Auteuil -,

Over zijn buien bezig zit te schrijven -
Dat moet wel enklen tot den noodkreet drijven:
Weg met de P.E.N.-klik! Hitler kom! Sieg Heil!

‘waarop ik hem toen vaarwel heb gezegd’ = Als het juist is dat Du Perron de relaties met Jan Slauerhoff verbrak, en niet omgekeerd - maar als iemands geheugen te vertrouwen zou zijn in dit soort zaken, dan Du Perrons - dan zou dat zijn gebeurd nadat Du Perron en Ter Braak elkaar te Brussel hadden ontmoet tussen 10 en 12 mei 1935 (zie de brieven van 3 en 13 mei 1935 en de annotaties daarbij). In dat geval lijkt het waarschijnlijk dat Ter Braak nog in mei 1935 - toen J. Slauerhoff in Bergen de gast was van A. Roland Holst - een laatste brief van de dichter moet hebben ontvangen: het lijkt nl. niet te stroken met Ter Braaks vergeetachtige aard dat hij in mei 1935 in Brussel die brief bij zich had waarover hij op 13 maart 1935 schreef aan Du Perron (vgl. ook de brief van 21 maart 1935). Maar zekerheid over deze kwestie zal moeilijk te verkrijgen zijn: de correspondentie Du Perron-Slauerhoff is geheel, de correspondentie Ter Braak-Slauerhoff nagenoeg geheel verloren gegaan.

Du Perron, 20 maart 1938

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Batavia Centrum, 21.3.38.11.

Ter Braak, 22 maart 1938

‘de gebeurtenissen in Oostenrijk’ = Op 13 Maart 1938 zou in Oostenrijk een volksstemming worden gehouden waarbij aan de kiezers zou worden gevraagd zich uit te spreken over het beleid van de regering-Von Schuschnigg, die afkerig was van aansluiting bij Duitsland. Op 11 maart richtte bondskanselier Von Schuschnigg zich via de radio tot de Oostenrijkers om mede te delen dat president Miklas een ultimatum van de Duitse regering had ontvangen waarin deze werd voorgesteld een nieuwe, door de Duitsers aan te wijzen, bondskanselier te benoemen i.p.v. Von Schuschnigg. Indien het voorstel niet werd geaccepteerd, zouden Duitse troepen Oostenrijk binnendringen. Ofschoon Von Schuschnigg in zijn radiorede verklaarde voor geweld te zullen wijken, overschreden nog diezelfde dag Duitse soldaten de Oostenrijkse grenzen.

‘die nieuwe etappe van naziheroïsme, Jodenmoord’ = De Duitse bezetting van Oostenrijk ging gepaard met het plunderen van Joodse winkels en zakenlieden, die van geld en juwelen werden beroofd. In alle beroepen werden Joden vervangen door ‘ariërs’. Honderden werden gearresteerd en weggevoerd. Velen beroofden zichzelf van het leven, onder wie de cultuurhistoricus Egon Friedell.

‘heeft *mij* zelfs op het idee gebracht naar een ander werelddeel te verhuizen’ = H. Scholte schreef op 8 mei 1939 een brief om Ter Braak van zijn sympathie en bewondering te doen blijken, nadat hij in *Het Volk* had gelezen van Ter Braaks ontslag (zie de brief van 27 mei 1939). In zijn brief schreef Scholte o.m.: ‘Je hebt... verleden jaar bij chez Eliza eens gezegd, dat je thans in je hart eigenlijk het liefst in Amerika zou zijn.’ (zie ook de noot bij de brief van 6 april 1938).

Du Perron, 26 maart 1938

‘dank voor 't uitstekende stuk van Stuiveling’ = Zie *Tijd en taak*, jrg. 1938, en ook: G. Stuiveling, *Rekenschap* (Amsterdam, 1947), p. 97.

‘Hierbij een paar snippers’ = Deze snippers zijn niet bewaard gebleven.

‘de uitgever Nix’ = K.E. Nix (1881-1942) was directeur en eigenaar van de drukkerij en uitgeverij A.C. Nix & Co (thans Masa Baru) te Bandung. Zijn zoon, dr. ir. Thomas Nix, schreef: ‘Hoe precies EdP. met mijn vader in kennis kwam weet ik niet. Er ontstond dadelijk een grote sympathie, en een vertrouwen doordat mijn vader zijn zaken niet uitsluitend commercieel opvatte en van nature ontwapenend gastvrij en argeloos vriendelijk was. Eddy verwelkomde hij als een gast en nodigde hem ook thuis. Vader was geen gestudeerd man maar had buitengewone interesse in de geschiedenis van het oude Indië gekregen door *Oud-Batavia* van dr. F. de Haan. Eddy voelde zich bij vader helemaal op z'n gemak. Mijn vader bewonderde hem echt. Eddy zat natuurlijk op z'n praatstoel en dat ie zich thuis voelde zag je als hij soms z'n ene been op de zitting trok - zo op z'n Indisch.’

‘een lang stuk van Henny over jou’ = Zie H. Marsman, *Menno ter Braak - een studie*, Em. Querido's Uitgevers-Mij, Amsterdam 1939.

Du Perron, 31 maart [= 2 april] 1938

‘Ik ben geslaagd met Nix in Bandung’ = *Multatuli tweede pleidooi*, dat uit twee delen bestond: *Jan Lubbes bijt de schim van Multatuli* en *Nieuwe dokumenten*, welk laatste deel gedateerd zou worden ‘Batavia, mei 1938’, verscheen in 1938 bij A.C. Nix & Co te Bandung.

‘De slotzinnen van die bespreking’ = Du Perrons bespreking van Jan Greshoffs *Rebuten* verscheen een week later dan hij had gedacht in het [Bataviaasch Nieuwsblad, nl. op 9 april 1938](#) (zie EdP., V.W. 6, p. 256), zie ook Du Perrons brief van 2 april. Du Perron schreef o.m.: ‘Ernstige lieden, die vooral letten op wat er beweerd wordt, zullen zich met deze man vaak slecht kunnen verstaan, en zij die graag doceren over ‘open deuren intrappen’ zullen bij hem weinig plezier beleven, omdat een der grootste plezieren die hij ons geven kan is: met evenveel maestro als brio soms tienmaal dezelfde open deur in een vuurwerk van splinters te doen opgaan.’ De slotzinnen van zijn bespreking luiden als volgt: ‘Zij, <wier huiden zo dik zijn, dat de zweep ervan kermt>, om nog eens met Multatuli te spreken, hebben minder last van allerlei onaangenaams, lopen zelfs minder gauw schurft op, bloeien soms onder de laars als onder Meiregen. Elk menskind heeft misschien maar de idealen waar zijn huid hem toe voorbestemde. <Het schurftig paard schuwt de roskam>, zoals onlangs die andere polemist zei, tot

stichting van wie vergaten dat elk paard een edeler dier blijkt dan het dier met de roskam, de stalknecht.'

Dr. Brugmans = I.J. Brugmans (1896-1992) was hoogleraar te Batavia voor hij in 1947 hoogleraar in de economische geschiedenis aan de universiteit van Amsterdam werd.

Du Perron, 4 april 1938

Bep Vuyk = In *Kritiek en Opbouw* van 16 augustus 1940 vertelde Bep Vuyk zelf over haar kennismaking met Du Perron het volgende: 'Niet onze vrienden, maar onze eerlijke vijanden spreken onze zuiverste lof. Eddy du Perron - zei Anthonie. Donker, - Eddy du Perron is een verschrikkelijk vijand en de trouwste en waarachtigste vriend. Het was eind '37 ten huize van mijn uitgever, waar ik Donker ontmoette. Ik kende hem uit brieven, we hadden over mijn *Duizend Eilanden* bijna drie jaar lang gecorrespondeerd; zonder zijn aanmoediging zou het boek nooit geschreven zijn. Du Perron kende ik niet, maar ik was natuurlijk op de hoogte van de strijd tussen Coster-Donker en ter Braakdu Perron, de contemplatieve *Stem* en het militante *Forum*. Maart '38 terug in Batavia werd mij na afloop van mijn lezing een papiertje in de hand gedrukt met een telefoonnummer. Iemand had verzocht mij te vragen, dit nummer op te bellen. En daar was de stem van du Perron. - Kom bij ons op de thee. Kom zo spoedig mogelijk. De volgende dag ging ik er heen, een beetje gereserveerd, waarschijnlijk door de invloed van Donker. Maar Eddy veroverde mij met zijn overstelpende hartelijkheid, met zijn spontane vriendschap en met zijn verrukkelijke verhalen. Zo zal ik hem mij altijd herinneren, de kale sfeerloze kamer in het on-Indische verdiepingshuis op Molenvliet, waar zijn vrouw en ik even geamuseerd luisterden en hij vertelde. Hij had een wonderlijke stem, traag en levendig tegelijk. Toen ik weer op Java kwam was hij al vertrokken, maar hij liet mij zijn vrienden na. Europeanen en Indonesiërs zijn mijn vrienden geworden'. Uit deze woorden van Bep Vuyk en uit du Perrons brief zou kunnen worden afgeleid dat hun eerste ontmoeting op 6 april 1938 plaats vond.

Ter Braak, 6 april 1938

'ook al weet ik, dat Zuidafrika of Amerika mij niet gemakkelijk met het gemis van rot-Europa zouden verzoenen' = 8 juni 1937 had Ter Braak al aan de naar Amerika uitgeweken Samuel Lewin (zie de noot bij de brief van 4 oktober 1934) geschreven: 'Ich interessiere mich lebhaft für Amerika und ihr amerikanisches Leben. Wollen Sie nicht mal riskieren mir ein paar Eindrücke zu notieren? (ich sage riskieren, weil ich vielleicht nicht so schnell antworte). In Europa sehe ich kaum noch eine Zukunft: es ist 'allzuchristlich' geworden.' De brief over Amerika die de Joodse auteur daarop aan Ter Braak schreef, is niet teruggevonden. Volgens mevr. Miriam Lewin heeft haar man nooit kunnen aarden in Amerika - en hij schreef Ter Braak wat daarvan de redenen waren. Vooral sinds de tweede wereldoorlog tot zijn dood in 1959, bleef hij vervuld van heimwee naar Europa. Ook in Europa had Lewin overigens terzijde van de grote literaire bewegingen geleefd, al telde hij Scholem Asch, Erich Mühsam en Franz Werfel onder zijn vrienden. De herinnering aan het echtpaar ter Braak is voor Samuel Lewin altijd levend gebleven, en dat niet alleen uit dankbaarheid voor het feit dat de Ter Braaken het echtpaar Lewin in 1934 tijdelijk onderdak hadden verschaft en weer op weg hadden geholpen in een tijd dat de Lewins, als Joodse vluchtelingen in Nederland, werkelijk ten einde raad waren, maar in de eerste plaats om hun menselijke kwaliteiten, waardoor het verblijf bij de Ter Braaken tot één van de gelukkige herinneringen in Samuel Lewins leven kon worden gerekend, aldus mevr. Miriam Lewin (in een gesprek, dat ik op 4 juli 1966 te Maisons-Laffitte met haar had).

Du Perron, 11 april 1938

'stroop' = Indisch voor: limonade.

De Kat Angelino = A.D.A. de Kat Angelino (1891-1969), indoloog en sinoloog, auteur van *Staatkundig beleid en bestuurszorg in Nederlandsch-Indië* (1931).

Du Perron, 12 april 1938

Aan deze brief ontbreekt het slot.

Du Perron, 19 april 1938

'het opus' = *Atjeh*, door H.C. Zentgraaff.

Ter Braak, 16 [= 21] april 1938

'mijn dokter' = H.C. Rümke (zie de noot bij de brief van 25 juli 1935).

'bij zijn papa cum laude gekregen' = Ter Braak promoveerde 2 juli 1928 bij prof. dr. H. Brugmans op het proefschrift *Kaiser Otto III. Ideal und Praxis im frühen Mittelalter* (zie ook *Menno ter Braak, Schrijvers prentenboek* 5, p. 17).

'Ik heb voor Zondag' = Zie MtB., V.W. 6, p. 611, [Het Vaderland 24 april 1938](#).

Du Perron, 29 april 1938

'Die nieuwe allianties nu weer: Engeland met Italië' = Al op 9 november 1937 had de Engelse minister-president Neville Chamberlain in een rede te Londen de wens uitgesproken dat de betrekkingen met de twee grote As-mogendheden, Duitsland en Italië, zouden worden hersteld op 'een basis van wederzijdse vriendschap'. Het bleek dat hij vooral mogelijkheden meende te zien voor vriendschappelijke betrekkingen met Mussolini. Dit streven leidde tot een conflict met de minister van buitenlandse zaken, Anthony Eden, die op 20 februari 1938 de Engelse regering verliet. De hierop volgende onderhandelingen met de Italiaanse regering leidden op 16 april 1938 tot een Brits-Italiaans accord (zie verder de noot bij de brief van 30 juni 1938).

Ter Braak, 1 mei 1938

'je artikel' = Vermoedelijk Du Perrons bespreking van *De Grauwe Vogels* in het [Bat. Nwsbl. van 16 April 1938](#), zie EdP., V.W. 6, p. 258.

Ter Braak, 17 mei 1938

'Je stuk over Marsman' = *Marsmans verhalend proza* werd gepubliceerd in [Groot Nederland, jrg. 1938](#). Zie EdP., V.W. 6, p. 28.

'de bijeenkomst van het ploertendom te Rome' = Van 3 tot 10 mei 1938 bracht Hitler een bezoek aan Italië, waarbij veel schilderkunst en architectuur werd bekeken, wat Hitler gelegenheid gaf telkens zijn, door Mussolini wantrouwend aangehoorde, kunstzinnige meningen te laten horen. Goebbels, Himmler, Ribbentrop, Hess en Keitel behoorden o.a. tot zijn gevolg, dat herhaaldelijk zowel de Italianen als zichzelf verzekerde: 'Unser Führer ist ein grosser Künstler!' (zie de notities van de archeoloog en kunsthistoricus R. Bianchi Bandinelli, die op last van de Italiaanse regering de Duitsers rondleidde, in *Dal diario di un borghese*, Milaan 1967).

Du Perron, 29 mei 1938

'hierbij een stukje' = In *De Indische Courant*, een destijds te Soerabaja verschijnend dagblad, van 23 mei 1938, verscheen een hoofdartikel, ondertekend door v.d.K. (G.G. van der Kop) waarin melding werd gemaakt van het feit dat aan het Landsarchief te Batavia een daggelder was aangesteld 'die nòch

zelfs op een normale middelbare opleiding kan wijzen, noch op enige prestaties op het gebied der algemene of Indische historie, doch die enige bekendheid verwierf als schrijver van een nauwelijks verholde autobiografie'. Ook meende *De Indische Courant* de aandacht te moeten vestigen 'op iets dat bedenkelijk veel op een ergerlijke favoritisme' gelijk. (Zie verder J.H.W. Veenstra, *D'Artagnan tegen Jan Fuselier*, p. 90 e.v.). Een tweede stukje over Du Perrons aanvaarding van de functie van gecommitteerde bij een A.M.S.-eindexamen is, tegen Du Perrons verwachting in, niet verschenen.

'Denk niet dat ik al aan vervolgingswaan zin lijd' = W. Walraven (zie de noot bij de brief van 7 november 1939) vond Du Perron juist te goed van vertrouwen tegenover de mensen. 'Du Perron, die after all nog nooit de zakenwereld en wat daarbij komt van de binnenkant heeft bekeken, is veel te goed van vertrouwen jegens mensen. Ik beef altijd een beetje voor hem, want het volk is zo slecht. Hij is veel te openhartig, en het enige gebied waarop hij eigenlijk niet openhartig is, zijn de zaken van zijn vrienden. Die bewaart hij secuur in zijn warme vriendenhart, maar zijn eigen zaken, daarvan zou hij inzage geven aan lui, die het helemaal niet waard zijn', schreef Walraven 27 december 1939 aan F.E.A. Batten, en op 24 april 1941 aan R. Nieuwenhuys: 'Hij was in wezen meer gedisciplineerd dan ik en zou mensen hebben ontzien, die ik in vijf minuten zou hebben afgepoeierd. Hij sloot veel te gemakkelijk vriendschappen, gaf zich veel te argeloos, hetgeen mij deed beven... Hij was in zekeren zin te goed voor dit leven. Ik zal hem altijd diep blijven betreuren, hoe oud ik ook mag worden.' (zie W. Walraven, *Brieven*, Amsterdam 1966, p. 574 en 741.). Vgl. daarentegen de noot bij de brief van 4 juni 1935.

Ter Braak, 30 juni 1938

'het 'vriendschaps' verbond tussen de heren Chamberlain en Mussolini,' = Het Brits-Italiaanse accord van 16 april 1938 (zie de noot bij de brief van 29 april 1938) was gevolgd door een rede van Mussolini op 14 mei, die in Engeland de oppositie tegen de pro-Italiaanse politiek van Chamberlain en Halifax (die Eden was opgevolgd) versterkte. Mussolini's rede was ook onverzoenlijk tegenover Englands bondgenoot Frankrijk, dat de overwinning van de Spaanse republiek wenste terwijl de Italianen, aldus Mussolini, op die van generaal Franco hoopten. Maar op 2 juni 1938 liet de 'Duce' Ciano weer een, ten opzichte van de Britten, verzoenende rede houden. Helaas voor Chamberlain, die bleef geloven in toenadering tot Mussolini, werden in de maand juni 1938 Engelse schepen in de havens of territoriale wateren van de Spaanse republiek gebombardeerd, en, zoals de Engelse ambassadeur in Rome zich tegenover Ciano beklagde, het was toch algemeen bekend dat bijna alle vliegtuigen van Franco Italiaanse vliegtuigen waren, met Italiaanse bemanningen: dat maakte Chamberlains positie in Engeland zo moeilijk! (zie *Les archives secrètes du Comte Ciano*, 1936-1942, Parijs 1948).

'Wij hadden verleden week Van der Veen te logeeren' = Blijkens [Ter Braaks notitieboekje-1938](#) logeerde Adriaan van der Veen van dinsdag 21 tot vrijdag 24 juni bij de Ter Braaken. Adriaan van der Veen (1916-2003) schreef: 'Wat ik me van Menno ter Braak herinner is soms niet los te maken van de indruk die ik van zijn vrouw kreeg. Toen ik, heel jong, bij ze mocht logeren vond ik haar van een ongeunsteldheid in haar optreden die me verwarmde, ze leek niet in staat tot kwaad. Misschien trof me dit alles des te sterker omdat ik me bij haar man zeker toen niet op mijn gemak voelde. Ik werd wanhopig van de stilte tussen ons als we voor het eten in de tuin zaten, hoewel ik soms ook in mijn paniek roekeloos er op los praatte. Mijn pijnlijkste ervaring met Ter Braak dateert van nog vroeger. Ik was gevraagd op een avond toen ook E. du Perron er was, met wie ik onmiddellijk contact had. Hij bezat zonder zich een ogenblik te forceren de kunst die Ter Braak ontbrak om met een jongen als ik was om te gaan. Du Perron en Ter Braak raakten in een twistgesprek gewikkeld. Ik koos de kant van Du Perron, zeker omdat ik van het gelijk van zijn standpunt overtuigd was, maar ook omdat hij mij zo

vriendschappelijk als zijn intellectuele gelijke behandelde, zoals hij in zijn brieven deed over eigen werk of over het eerste wat ik schreef. Ter Braak ergerde zich flink aan mijn vast heel onnozel meepraten tegen hem in, maar ik zie dit niet als een bewijs van zijn gebrekkige plooibaarheid, maar als verontwaardiging over mijn naïeve inmenging bij de verdediging van waarheden die voor hem van het urgentste belang waren. Ik herinner me dat ik hem over het lezen van Stendhal vertelde, *Le rouge et le noir*. Misschien hinderde mijn uitbundigheid hem, maar in elk geval zei hij met de voor hem karakteristieke grijns, half verlegen, half kritisch, dat ik toch wel een echte lezer van romans zou blijven. Zijn koelheid verontrustte me. Ik begreep best dat mijn reacties onvoldoende waren, maar uit naam van Stendhal hadden ze weerklank moeten vinden. Het betekende niet dat Ter Braak te cerebraal was, maar integendeel dat hij vanuit zijn eigen gevoelswereld, gevoel voor decorum desnoods, mijn te totale liefdesbekentenis aan Stendhal afwees. Hij wilde afstand houden, niet zozeer van Stendhal, maar van mijn te ‘naakte’ geestdrift. Het was heel anders in september 1939. Ik luisterde beklemd naar Ter Braak toen hij voor het eerst in mijn ervaring heel menselijk, zonder enige afstand van ironie, erover sprak hoe hij zich voelde nu de oorlog eindelijk was uitbroken. Hij gaf zich zonder reserve bloot, hij liep naast me van *Het Vaderland* naar *Riche*, zijn fiets aan zijn hand, en hij maakte me duidelijk hoe ontredderd hij was, hoe leeg en zinloos hem alles leek. De oorlogscrisis, het einde van de valse vrede had hem bevrijd van zijn schroom, de intellectuele reserve voor iemand als ik was. Ik was getroffen, dankbaar omdat hij zo openhartig was, en tegelijk onderging ik met hem een gevoel van onheil dat ik lang niet kon kwijtraken. Sterker dan ooit voelde ik bij dat gesprek met hem wat ik bij elk contact met hem eigenlijk altijd heel goed wist, dat hij ondanks alle vormelijkheid en afstand een gevoelig en goed mens was, om het zo duidelijk mogelijk te zeggen, steeds in staat tot generositeit die hij tegelijk met zijn grijns wilde ontkennen. Ik wist toen niet eens of dacht er niet over na dat hij uit goedhartigheid en verantwoordelijkheidsgevoel vaak Duitse vluchtelingen hielp. Ten slotte, Ter Braak mocht dan de grootste moeite hebben om zich aan te passen aan iemand die niet vanzelf op zijn intellectueel peil met hem kon meedoen, maar hij dacht vermoedelijk meer over je na, zag meer dan Du Perron die op zijn zo natuurlijke, spontane manier door kon gaan met wat hem op het ogenblik bezighield, wie hij ook tegenover zich had. Ik kan niet beweren dat Ter Braak voor mij een gemiste kans was, hoe gebrekkig ik ook op hem reageerde. Hij werd voor mij geleidelijk aan een intellectueel geweten, iemand die me tussen al het andere altijd bleef bezighouden.’

‘waarschijnlijk 17 juli op reis’ = In zijn [notitieboekje-1938](#) noteerde Ter Braak op Zaterdag 16 juli: ‘vac.?’ En op Zondag 14 augustus: ‘eind vac.’

Du Perron, 26 augustus 1938

‘Jan zal je mijn lange brief naar Juan’ = Op 10 augustus 1938 schreef Du Perron, uit Mr. Cornelis, aan Greshoff het oneens te zijn met Ter Braaks oordeel over *In alle ernst*, Greshoffs laatste prozabundel.

D.M.G. Koch = In *Kritiek en Opbouw* van 16 augustus 1940 schreef D.M.G. Koch (1881-1960) over Du Perron o.m.: ‘Zijn belangstelling voor zijn medemensen was groot, en ze was eenvoudig en oprecht. Daarin school de oorsprong van die zeer bijzondere aanhankelijkheid van Indonesische zijde, waarvan hij het voorwerp was. In deze koloniale samenleving, waar Europeanen de toon aangeven en ook de beste representanten der eigen bevolking lijden onder de ervaring, als geestelijk inferieur te worden beschouwd, kwam hij, met zijn grote kennis van en eerlijke bewondering voor de oude inheemse cultuur en zijn sterk geloof in de gelijkheid van aanleg en van potentiële mogelijkheden van alle rassen. Dat gaf zijn belangstelling een accent, waardoor zij de Indonesiërs een weldaad was... Men moet, zoals schrijver dezes, die gedurende meer dan een jaar bijna dagelijks, vaak meermalen daags, met Du Perron in aanraking kwam, van nabij de bewijzen van dankbare aanhankelijkheid van Indonesiërs uit alle kringen, in het bijzonder de jongere intellectuelen onder hen, hebben

waargenomen, om te beseffen wat hij voor hen betekende. Dat was veel méér dan erkentelijkheid voor spontaan-hartelijke bejegening door een van nature beminnelijk mens. Welke indruk zijn persoonlijkheid en zijn optreden ook buiten de kringen der direct met hem in contact komende Indonesiërs maakten, kan o.a. blijken uit een brief, die enige dagen geleden ontvangen werd van iemand uit midden-Java, die Du Perron nooit ook maar had gezien. Ik citeer daaruit het volgende: 'Hoe betreur ik het nu dat ik toen (Juli verleden jaar) niet naar Bandung of Buitenzorg kon gaan. Ik had het hem beloofd. Ik had hem zo graag willen zien, beter willen kennen. Maar nee, ik kon toen niet komen. Ik moest naar J., naar mijn ouders. Ik had mijn ouders al meer dan een jaar niet gezien. Ik had toen niet het hart mijn ouders teleur te stellen. Ik kan ze in de regel toch maar eens in het jaar opzoeken. En daarom was ik niet naar Bd. gegaan. En nu treur ik over iemand die ik nog nooit gezien heb. Ik heb niet eens een foto van hem. Ik kan me hem niet eens voorstellen. Ik lees ook al anderhalve maand geen krant meer. Het bericht werd vanmorgen mijn vrouw gebracht door een buurvrouw die mij een paar keer over dP. heeft horen spreken. DP is dus dood. Ik kan het me niet voorstellen. Die geest is dus geblust. Die stem zullen wij dus niet meer horen.' Dát was de betekenis van Du Perron voor de ontwikkelde Indonesiërs, de jongeren vooral.' Volgens J.H.W. Veenstra (op cit.) was de in D.M.G. Kochs artikel geciteerde Indonesiër ook een medewerker van *Kritiek en Opbouw*, de wegens verdenking van illegale nationalistische activiteiten verbannen Soeroto (1912-1996), die na de tweede wereldoorlog Indonesisch parlements lid zou worden. D.M.G. Koch werkte mee aan *De Kroniek* van P.L. Tak voor hij in 1907 naar Java vertrok, waar hij, zonder onderbreking, zou verblijven tot 1954. In *Aan D.M.G. Koch, liber amicorum* (Den Haag, 1956) noemde prof. W.F. Wertheim hem de eerste socioloog in Indonesië en mevr. E. du Perron-de Roos schreef, in hetzelfde boek: 'Onze bezoeken bij deze beide mensen (D.M.G. Koch en zijn vrouw) waren als een 'thuiskomen' in een sfeer van eenvoud, helderheid, warmte, waarin het vanzelf sprak dat geest samenging met belangeloosheid, verstand met eerlijkheid, overtuiging met generositeit. Hun huis is voor ons een van de plekken geweest waar 'Indië' bewoonbaar was'. D.M.G. Koch zelf schreef in zijn *Verantwoording - een halve eeuw in Indonesië* (Den Haag, 1956): 'Du Perron was een der voortreffelijkste mensen die ik ooit heb leren kennen. Uiterst fijngevoelig en door en door eerlijk, kon hij fors uitvallen als iets hem tegen de borst stuitte. Hij was een volmaakte vriend: wie zijn vertrouwen had had dit geheel, en met hetgeen zijn vrienden ondervonden leefde hij mee als golden diens ervaringen hemzelf. Een jaar lang heeft hij dicht bij ons gewoond, en bijna elke morgen kwam hij met zijn vrouw - Elisabeth de Roos - en hun vierjarig zoontje Alain bij ons, soms maar kort, soms een gehele ochtend... De vriendschap van deze twee hoogstaande mensen verrijkte het leven van mijn vrouw en mij' (p. 123).

Dr. P.J. Koets = P.J. Koets (1901-1995). studeerde van 1920-1926 klassieke letteren te Utrecht, waar hij, gedurende zijn eerste tijd, H. Marsman vrij goed leerde kennen. In 1929 behaalde P.J. Koets zijn doctors graad, waarna hij leraar, later conrector en waarnemend rector aan het Bataviaas Lyceum werd. Van 1938-1939 was hij leraar en plaatsvervangend rector aan het Gouvernements Lyceum te Bandoeng. In deze tijd behoorde hij, met Du Perron, tot de redactie van *Kritiek en Opbouw*. In 1940 trad dr. Koets toe tot de redactie van *De Fakkel*. Van 1946 tot de Indonesische soevereiniteitsoverdracht in 1949 was hij directeur van het kabinet van de luitenant Gouverneur-Generaal dr. H.J. van Mook; van 1951-1961 hoofdredacteur van *Het Parool*, terwijl hij sinds 1962 wethouder van Amsterdam is. In de laatste maanden van 1938, te Bandung, raakte P.J. Koets met Du Perron bevriend. De eerste briefkaart die hij van Du Perron ontving dateert van november 1938. 'Die eerste briefkaart', schreef P.J. Koets, 'lijkt mij al dadelijk karakteristiek. Eddy was net weer zo wat hersteld van de longontsteking, waarmee hij in het ziekenhuis had gelegen, en Bep du Perron en hij zouden een poosje met een zeer nodige vacantie gaan. Het vertrek was al een paar dagen uitgesteld, omdat de druk-proeven van zijn artikel voor *K. en O., Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan* [EdP., [V.W. 7, p. 13](#)], de bekende polemiek met Zentgraaff, tot Eddy's klimmende

ergernis, maar niet van de zetterij kwamen. Eindelijk kon hij niet langer wachten en vroeg mij dan maar de proeven te corrigeren. De volgende dag zou hij werkelijk Bandoeng (een plaats waar hij, in tegenstelling tot Buitenzorg, niet van hield) verlaten, maar op de valreep schreef hij: 'Nog één wijzigingkje moet ik je schrijven, voor we eindelijk van hier gaan. In die laatste zin schreef ik: "heft soms een spiegel." Wat een aanstellerij! Wil je daar gewoon van maken: "houdt"? Dank! Ik ga werkelijk gerust weg, nu ik weet dat jij dit karweitje voor me opknapt.' Zó nauwgezet was de schrijver du Perron als 'ambachtsman': hij gaat op reis, een 'verzakt stuk mens', zoals hij zelf schrijft, maar desondanks vindt hij het nodig in een artikel voor een klein Indisch periodiekje toch nog gauw even een 'aanstellerig' woord te vervangen. Het is kenmerkend voor de schrijver, maar niet minder karakteristiek voor de mens. En wanneer ik mij afvraag wat Eddy in mijn leven heeft betekend, dan is het niet in de eerste plaats de schrijver, aan wie ik denk, of zelfs aan de voortreffelijke verteller die hij was, amusant, boeiend, beeldend, vlijmscherp soms, iemand met wie elk gesprek altijd weer een 'belevens' was. Ik denk vóór alles aan de mens, die 'vent', die óók een gevoelige, trouwe en toegewijde vriend was. Een vriend van wie door zijn volstreekte intellectuele en morele integriteit en authenticiteit, een sterke en blijvende invloed uitging op iedereen, die vertrouwelijk met hem verkeerde. In een samenleving, die, ook waar ze niet rechtuit poenig en platvloers was, gekenmerkt werd door het ontbreken van 'intellectuelen' - bekwame, vaak uiterst bekwame en fatsoenlijke 'specialisten' waren er daarentegen vele, het wordt wel eens vergeten - dreigde maar al te zeer het gevaar, dat maatschappelijk 'slagen' de, soms misschien maar half bewust gehanteerde maatstaf werd bij het beoordelen van mensen en dingen. Daar verscheen nu Eddy en werkte, met zijn zuivere en natuurlijke instinct voor wat werkelijk waardevol was en belangrijk, zijn zonder enige aanstellerij of geweldheid veronachtzamen, - beter gezegd: zijn niet eens zien - van maatschappelijk succes als een levend appèl op wie daarvoor gevoelig was. Eddy du Perron heeft het door zijn persoon zijn Indonesische en Nederlandse vrienden mogelijk gemaakt in onbevangenheid ook elkaars: vrienden te worden. Het is zeker niet zijn geringste prestatie geweest. Het is in elk geval één van de dingen, waarvoor ik hem, ook na dertig jaar, nog altijd diep dankbaar ben.'

Dr. J. van Leur = Dr. J. van Leur was in 1938 werkzaam aan de Algemene secretarie te Buitenzorg. Hij wordt beschouwd als de grondlegger van de zg. Indocentrische geschiedsbeschouwing. Dr. J. van Leur sneuvelde in de slag om de Java-zee in 1942.

Ir. Th. Nix = Dr. ir. Ch. Th. Nix (1904-1998), architect en stedenbouwkundige te Rotterdam, schreef: 'De reden dat ik ook in relatie met Du Perron kwam, was hoofdzakelijk gelegen in het feit dat ik soms een boek illustreerde. Voor Bep Vuyk illustreerde ik *Het laatste huis van de wereld* en *Het hout van Bara*. Zo zou ik voor Nix & Co. *De muze van Jan Compagnie* van EdP. illustreren. Eddy en ik waren gauw goede vrienden. Wij discussieerden veel, over het katholieke geloof, over de samenleving - hoewel in dit laatste ik de luisterende partij was. Ik vroeg Eddy waarom hij in *De muze van J.C.* iets goeds zag - het was immers maar een bloemlezing uit proza en poëzie die alleen maar met de Indische geschiedenis 'samenhing' en niet veel bizonders opbracht. Eddy was het er heel niet mee eens. Kijk eens, zei hij - als je nu een oud familie-fotoalbum opslaat, dan zie je alle mogelijke belangrijke en onbelangrijke types. En 't gaat niet om dié of dié alleen, maar om datgene wat de hele verzameling opbrengt in die types. Als je van 'n foto zegt - kijk 'ns wat 'n gekke vent, dan is dat wat je er van kunt zeggen belangrijker dan de vent zelf. Zowil ik dus in die bloemlezing een overzicht geven van min of meer belangrijke zaken - maar mijn commentaar moet het doen. Wat de illustraties betreft - Eddy hield eerst een verhaal en zei: dat moet je 'ns tekenen voor me. Hij dacht echt in tekstuitbeeldingen. Hij wilde een titelpagina: Je moet een Hollandse koopman maken. Hij knielt op de bijbel, maar hij schrijft in z'n kasboek en de muze strooit het goud over hem uit, uit een hoorn des overvloeds. Eddy was daarin zéér inspirerend - ook, denk ik, omdat hij zelf wel iets zou kunnen tekenen.'

Mr. Aboelkarim Pringgodigdo = Abdoelkarim Pringgodigdo, die één van Du Perrons Indonesische vrienden zou worden, maakte in 1948 deel uit van de Indonesische delegatie ter Ronde Tafelconferentie te Den Haag. Later werd hij directeur van het kabinet van president Soekarno; weer later voorzitter van de Algemene Rekenkamer. Mr. Pringgodigdo overleed in 1960.

Mr. Achmad Soebardjo = Mr. Achmad Soebardjo, gepensioneerd ambassadeur van de Indonesische republiek, was in 1958 en 1960 voorzitter van de Indonesische delegatie ter conferentie van het internationale zeerecht te Genève.

Ter Braak, 7 oktober 1938

‘die hier n.b. nog met *gevlag* gevierd is!’ = De verontwaardiging van Ter Braak over de wijze waarop Engeland en Frankrijk, door in München voor Hitler te capituleren, de vrede behielden ten koste van Tsjecho-Slowakije, en de manier waarop men in Europa op dat verraad reageerde, is ook terug te vinden in *Het verraad der vlaggen*, MtB., [V.W. 4, p. 652](#). In die dagen heb ik meegemaakt dat in een Haagse bioscoop het publiek opstond om het Engelse volkslied te zingen toen Neville Chamberlain op het witte doek verscheen. En in een hoofdartikel op Vrijdag 30 september had de *NRC* Chamberlains uitverkoop in München vergeleken met Hercules' twaalf werken, terwijl men ook de fijngevoeligheid had om de Tsjechische politiek tegenover de niet-Tsjechische minderheden af te keuren en er aan te herinneren dat de *NRC* ‘voor de levenskansen van Tsjecho-Slowakije nooit veel’ had gegeven. Het artikel eindigde dan ook met de kreet: ‘Leve Chamberlain!’

Roger Caillois = Roger Caillois (1913-1978), Frans essayist en tijdschriftleider (*Diogenè*) maakte, met zijn vertalingen, na de tweede wereldoorlog, het werk van J.L. Borges bekend. ‘Je suis une invention de Roger Caillois,’ verklaarde de Argentijnse schrijver (*Le Monde*, 21 augustus 1965), al is het ook waar dat Valery Larbaud Borges al in 1925 als essayist had bewonderd.

‘gedurende Berchtesgaden en Godesberg’ = In verband met de spanning tussen Duitsland en Tsjecho-Slowakije maakte de Engelse minister-president Neville Chamberlain op 15 september 1938 een onverwachte reis naar Berchtesgaden om er een persoonlijk onderhoud met Hitler te hebben. Op 22 en 23 september bezocht Chamberlain Hitler opnieuw, ditmaal te Godesberg.

‘het D.N.B.’ = Deutsches Nachrichten Büro.

Benesj = Eduard Benesj (1884-1948), Tsjechisch staatsman die een groot internationaal gezag genoot in de periode tussen de beide wereldoorlogen. Was jarenlang minister van buitenlandse zaken tijdens het presidentschap van Thomas Masaryk. Volgde deze op als president van 1935-1938 en werd het opnieuw van 1945-1948. Benesj was een vriend van Thomas Mann.

‘Runciman zat juist te modderen in Praag’ = Lord Runciman (1870-1949), Brits liberaal politicus, lid van de regering-Asquith in de eerste wereldoorlog, werd in juli 1938 door de Engelse minister van buitenlandse zaken, Lord Halifax, uitgenodigd om naar Praag te gaan om er op te treden als ‘onpartijdig bemiddelaar’ tussen de Tsjechische regering en de Sudeten-Duitse partij. Op zijn aanbevelingen werden door de Tsjechen verschillende concessies aangeboden, maar elke concessie leidde slechts tot nieuwe eisen van de Duitsers. Op 18 augustus schreef Runciman aan Halifax dat ‘if by miracle an agreement was reached, I would be astonished’. Hitlers aanvallen op de Tsjechen in zijn rede van 12 september te Neurenberg, maakte Runcimans positie nog onmogelijker dan hij altijd al

geweest was en 16 september keerde de Brit dan ook naar Engeland terug, een maand nadat Ter Braaks vakantie geëindigd was.

‘ik genoot van Arles’ = Zie *Dans Arles*, MtB., V.W. 7, p. 26, [Het Vaderland 21 augustus 1938](#).

‘onzen angora kater Coclico’ = ‘Coclico was born’, noteerde Ter Braak in zijn [notitieboekje-1938 op 16 mei](#).

Du Perron, 10 oktober 1938

‘ik hèb al strubbelingen’ = D.M.G. Koch schreef hierover in *Verantwoording* (p. 212): ‘Leider van onze redactievergaderingen was J.F.H.A. de la Court, directeur van de Hollands-Indische Kweekschool te Bandoeng, een man van ruime ontwikkeling, kunstzinnig, goed literator. Hij was jarenlang schrijver van letterkundige overzichten in *De Locomotief* geweest. De la Court had doordachte, afgeronde opvattingen, die hij zuiver wist te formuleren, en was tot de grens van het autoritaire zeker van zijn zaak. Dit leidde wel eens tot conflicten, als met ir. Th. Karsten [stedenbouwkundig adviseur van de gemeente Bandoeng], die zich moeizaam een eigen levensbeeld opgebouwd had, met onthutsende stelligheid verrassende conclusies poneren kon en zijn oordeel over personen niet onder stoelen of banken stak, of als met Eddy du Perron, die in De la Court op z'n best een wat betere editie van de schoolmeester zag en lak had aan verhullende omkleedsels van zijn oordeel.’

‘Algemeen-Indisch-Democratische Groep of zo’ = Du Perron moet hebben bedoeld: de Algemeen-Democratische Bond, over het ontstaan waarvan D.M.G. Koch in zijn *Verantwoording - een halve eeuw in Indonesië* (Den Haag, 1956), het volgende vertelde: op uitnodiging van Eenheid door Democratie kwam in Bandoeng een afdeling tot stand, geleid door J.F.H.A. de la Court, ir. P. de Gruyter en D.M.G. Koch, Artikel 7 van E.d.D. beperkte het lidmaatschap tot personen van Nederlandse nationaliteit, maar aangezien ook Indonesiërs en Chinezen belangstelling toonden, vroegen De la Court c.s. om een wijziging van genoemd artikel. Nadat drie verzoeken daartoe door E.d.D. onbeantwoord waren gebleven, begrepen de drie Bandoengers dat zij een pijnlijke vraag hadden gesteld: democratie voor Nederlanders was één ding, voor Indonesiërs en Chinezen blijkbaar een ander. Volgens D.M.G. Koch is later gebleken dat de secretaris van het hoofdbestuur van E.d.D. minister-president H. Colijn had geraadpleegd en een afwijzend advies had gekregen. In ieder geval, na het eendrachtig zwijgen van de democratie in Nederland, besloten de Bandoengers tot de oprichting van de anti-koloniale Algemeen-Democratische Bond, welke ook deelnam aan gemeenteraadsverkiezingen te Bandoeng, waar een zetel werd veroverd door de kandidaat M. Vastenhouw, leraar aan de Holl.-Indische kweekschool.

‘de ploertige brochure van Rost over Last’ = ‘Een zo griezelig iemand als Nico Rost, bij wie het woord talent past als een baljurk bij een karrepaard (maar in wie men geen ploert moet zien, want een ploert heeft nog zo zijn eigen mening, maar een koddebeier van Stalin knapt met de gewetensrust van een papegaai dergelijke karweitjes op), schreef de door de communistische partij bestelde brochure *Het geval Jef Last*. Dezelfde Rost (pover scribent in alle opzichten) schreef eens bewonderende aanprijzingen van Last's spaanse brieven!’ (Deze woorden van Du Perron zijn bijelkaar gelezen uit: EdP., [V.W. 6, p. 327](#), en [V.W. 7, p. 443 en 451](#).)

‘een plan voor een tijdschr.’ = Dit plan van Jacques Gans werd verwezenlijkt. *Ce vice impuni, la lecture* heette het tijdschrift dat nog in 1938 zou verschijnen. Naar aanleiding van het eerste nummer schreef Ter Braak op **22 december 1938 in *Het Vaderland***: ‘Het contact met de Franse letteren ligt

iedere boekenminnaar na aan het hart. Wat zou onze eigen literatuur zijn zonder Frankrijk? Maar behalve dat: hoe zouden wij het zelf stellen zonder de permanente uitstraling van de Franse cultuur? Daarom begroeten wij met bijzondere sympathie een nieuw geïllustreerd maandblad onder redactie van J. Gans, dat heet *Ce vice impuni, la lecture* (naar een titel van Valery Larbaud)... Onder de medewerkers fungeren o.a. D.A.M. Binnendijk, F.J.W. Drion, Jan Engelman, Halbo C. Kool, W.A. Kramers, H. Marsman, Victor E. van Vriesland. De inhoud van dit eerste nummer is zeer afwisselend; wij vinden een hoofdartikel over Apollinaire, commentaren over de Prix Goncourt en Stendhal, kritieken over Julien Greens *Journal* en Jean Paul Sartres *La Nausée*, een inédit van J.P. Toulet, enz.'

'Dat stuk over Larbaud' = In de [NRC van 13 oktober 1938](#) schreef Du Perron niet zozeer een bespreking van Valery Larbauds *Aux couleurs de Rome* als wel een korte nabeschuiving van het werk van een bewonderd, en misschien vooral geliefd auteur. Niet alleen schreef hij in dit stuk nog eens over *A.O. Barnabooth*, *Fermina Marquez* en *Le pauvre chemisier*, maar hij sprak ook zijn bewondering uit voor *Enfantines*; voor het verhaal *Une nonnain* uit *Aux couleurs de Rome*; voor *Beauté, mon beau souci, Mon plus secret conseil* en *Amants, heureux amants*, terwijl de reisschetsen in *Jaune, bleu, blanc* volgens Du Perron 'behoren tot het beste wat op dat gebied werd geleverd'. Du Perron vestigde ook nog de aandacht op het 'voortreffelijk essay' dat Larbaud schreef over het werk van zijn vriend James Joyce: *Ulysses* (dat zal wel één van de weinige overeenkomsten tussen Du Perron en de grote Ier blijken te zijn: hun genegenheid voor Larbaud, voor diens werk bij Du Perron, die Larbaud maar eens ontmoette - zie EdP., V.W. 5, p. 220 -; voor diens persoon vooral bij Joyce, van wie Sylvia Beach schreef: 'Perhaps I realize more than anyone what the friendship of Valery Larbaud meant to Joyce. Such generosity and unselfishness toward a fellow writer as Larbaud showed to Joyce is indeed rare', *Shakespeare and company*, p. 57). Karakteristiek voor Du Perron is de vergelijking tussen Larbaud en Stendhal: 'de liefde voor Italië, het temperament à la Mozart en Cimarosa en met niets <wagneriaans> er in, de zelfspot à la *Henri Brulard*, de altijd waakzame curiositeit voor de dingen van de kunst, van de diverse landstreken en van het leven, het plezier in leven, daarin behoort Larbaud onmiskenbaar tot de familie van Stendhal...' (EdP., [V.W. 6, p. 318](#))

Ter Braak, 21 oktober 1938

Woorden, verstuurd per telegram, die te Bandung op 21 oktober 1938 om 5.51 u. in de namiddag werden ontvangen. Du Perron woonde toen aan de Wajanglaan 25.

Ter Braak aan Elisabeth du Perron-de Roos, 21 oktober 1938

'Eddy's ziekte' = E. du Perron leed aan een longontsteking, 'met aanvallen op mijn hartspier van jewelste' ([Du Perron aan Greshoff, 26 oktober 1938](#)). De longontsteking had hij opgelopen tijdens een uitstapje naar Dago, een uitspanning boven Bandung met uitzicht op de stad, en met watervallen en gelegenheid tot zwemmen in de buurt: 'ik schreef, zwom, zat in de zon, voelde mij best' (zelfde brief aan Greshoff).

Ter Braak aan Elisabeth du Perron-de Roos, 25 oktober 1938

'Dit artikel verschijnt vanavond in Het Vad.' = In [Het Vaderland van 25 oktober 1938](#) reageerde Ter Braak op Zentgraaffs hoofdartikel in *De Javabode* van 15 oktober 1938. Het slot van Ter Braaks stuk luidde: 'Ik zal mij verder niet bezighouden met het "betoog" van de heer Zentgraaff, wiens documentatie reeds het afdoende vonnis over zijn artikel inhoudt. "Exhibitie van zekere driften", "geestelijke naaktloperij", "verworden geesten", "vies bedrijf": deze uitdrukkingen hebben wij aan stylisten als de heer Zentgraaff over te laten, evenals zijn visioen van één "nabije toekomst, welke de periode der geestelijke losbandigheid zal afsluiten (en waarin) weinig dingen zo prettig (zullen) zijn als de zuivering en de radicale schoonmaak onder de pathologische figuren en exhibitionisten van dat

slag.” Men kent te goed ook uit andere bronnen deze voorpret van heren, die zich reeds nu verlustigen in de wensdroom van een vaste betrekking aan het concentratiekamp... Slechts één vraag blijft mij nog kwellen: hoe komt deze heer Zentgraaff toch aan een reputatie in sommige Indische kringen? en welke is dan die reputatie? en welke zijn dan die kringen, waar men deze Feldwebelgemeenplaatsen voor kritisch proza verslijt?’ Wat Zentgraaffs documentatie betreft: de journalist beriep zich in zijn hoofdartikel in *De Javabode* op het pamflet *Sluipend gif*, geschreven door iemand die zich Wutse noemde en verschenen bij *De Batavier* te Den Haag (zie J.H.W. Veenstra, op. cit., p. 117).

Du Perron, 26 oktober 1938

‘in 't ziekenhuis’ = Du Perron was opgenomen in het R.K. ziekenhuis Borromeüs aan de Dagoweg te Bandung.

Du Perron, 2 november 1938

de Vries = Dirk de Vries (1902-1983), leraar te Wageningen, was destijds werkzaam bij de bibliotheek van het Bataviasche Genootschap. In *Kritiek en Opbouw* van 16 augustus 1940 schreef D. de Vries: ‘Door toevallige omstandigheden was ik in '39 in de gelegenheid Du Perron van dienst te zijn bij de voorbereiding van *De muze van Jan Companjie*. Een lange briefwisseling ontstond, waarin de toon door ons beider belangstelling voor de oude Indische literatuur en onze liefde voor Multatuli langzamerhand haar zakelijk karakter verloor. Toen stond hij op een ochtend plotseling voor mij. Wel vreemd moet ik hebben staan kijken van verbazing en bewondering voor de geest die uit deze verschijning sprak. Hier stond een superieur mens voor mij. Want wat uit zijn werk mij toen nog niet geheel duidelijk was geworden, dat was nu plotseling voor goed in mijn geest gegrift. Al wat me daarvoor in zijn boeken apodictisch geschenen had was nu levend geworden door zijn woord en bleek bezielde door een overtuiging, waarvoor hij met zijn leven heeft gestaan. Sindsdien hebben wij elkaar verscheidene malen gezien en steeds meer werd ik geboeid door het sprankelen van zijn geest, de kracht van zijn overtuiging, de warmte van zijn gevoelens. Uren hebben wij gesprekken gevoerd, waarbij hij meestentijds aan het woord was en steeds meer in vuur raakte, zodat zijn vrouw dan vaak het gesprek op rustiger paden moest terugbrengen. Ik zal nooit vergeten hoe hij met een enkel handgebaar of gelaatsuitdrukking de vele mensen die hij ontmoet had voor ons wist te laten leven.’

‘Ik ga nu *mijn* stuk schrijven’ = Zie *Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan...*, EdP., [V.W. 7, p. 13](#).

Levet = ‘Gelijk hiermee zend ik je 6 exx. *Poèmes* van Levet, die ik hier in Indië liet drukken. Wil jij (vanuit de Azuren Kust waar de arme overleed) voor doorzending zorgen? 1 ex. is voor jou, 1 voor Menno, 1 voor Henny, 1 voor Jany, 1 voor Arthur, 1 voor Jan van Nijlen!’, schreef Du Perron, [11 juli 1938, aan Greshoff](#). En op [25 augustus 1938](#), ook aan Greshoff: ‘het zijn *complete* gedichten en alles wat hij geschreven heeft, voor zover ik weet. Proza schreef hij niet, geloof ik; althans, het werd niet verzameld. Dit is alles wat er in dat boekje van Monnier staat...’

Du Perron, 6 november 1938

‘Dank voor je nieuwe brief’ = Deze brief van Ter Braak is niet gevonden.

Du Perron, 13 november 1938

‘een heer Van Boheemen’ = H. van Boheemen (1899-1978) was in 1938 schoolhoofd te Batavia en redacteur van *Het Indische Volk*, een uitgave van de Indische Sociaal-Democratische partij. Niet hij was echter de auteur van het door Du Perron bedoelde stuk, maar D. de Vries die dit maal zijn artikel ongesigneerd liet (onder zijn eigen naam had hij Du Perron al verdedigd in *Kritiek en Opbouw*).

Edeleer = Titel van een lid van de Raad van Indië.

Du Perron, 16 november 1938

‘Ik zal er spoedig maar veel braafs over zeggen’ = Du Perron besprak het boek niet in het *Bat. Nwsbl.*; *Dichterschap en werkelijkheid*, onder redactie van W.L.M.E. van Leeuwen, werd door Du Perron besproken in de *NRC* van 10 januari 1939, zie EdP., [V.W. 6, p. 333](#).

Ter Braak, 30 november 1938

‘stuk in K. en O. over Zentgraaff’ = Zie *Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan*, EdP., [V.W. 7, p. 13](#).

‘dat onschuldige nootje’ = Zie EdP., [V.W. 7, p. 26](#).

Du Perron, 3 december 1938

‘2e bijdrage tot kennis van de provincie’ = Zie EdP., [V.W. 7, p. 27](#).

Ter Braak, 12 december 1938

‘je repliek’ = Zie EdP., [V.W. 7, p. 27](#).

‘Dat blaadje’ = *Kritiek en Opbouw*.

‘Wie is hij?’ = Mark Rutherford (1831-1913), Engels schrijver op wiens *Autobiography* André Gide attent werd gemaakt door Arnold Bennett. Gide zei er van dat hij geen enkel zo specifiek protestants literair werk kende; hij bewonderde Rutherford om zijn stijl en ‘honnêteté’, zie André Gide, *Journal*.

Du Perron, 19 [= 20] december 1938

‘je antwoord’ = In [Het Vaderland van 14 december 1938](#) reageerde Ter Braak op het per deurwaardersexploit bestelde ingezonden stuk van H.C. Zentgraaff in de *Preanger Post* van 2 december 1938. Zentgraaff had o.m. geschreven: ‘Het is niet zo heel lang geleden, sinds deze zelfde dr Menno ter Braak solliciteerde als letterkundig medewerker van de *Java Bode*. Zijn soort literatuur behoort echter niet in ons blad, en dus ging zijne sollicitatie de prullemand in. Dit scheen mij ook voor de overige medewerkers aangenamer. Men zei mij toen: - Let op, gij krijgt daar last mee. Deze mensen onthouden zeer lang, wáár zij met hun pogingen, hun inkomsten te vermeerderen, hun neus hebben gestoten. Het is veelal verstandiger hen een kleinigheid te laten verdienen. Wèl, wij hebben dr Menno ter Braak niets laten verdienen.’ Ter Braaks commentaar: ‘Ik heb mij wel verplicht gevoeld omgaand aan de redactie van de *Preanger Post* mee te delen, dat 1e het adres van de *Java Bode* mij onbekend is, 2e dit blad een reputatie geniet, die mij niet doet verlangen dit adres te leren kennen, 3e nooit één regel schrifts door mij aan de redactie van de *Java Bode* is verzonden, noch wegens sollicitatie, noch anderszins, 4e de prullemand van de heer Zentgraaff dus schijnt te behoren tot die goochelaarsartikelen, waarin dingen verdwijnen, die niet bestaan, om er daarna voor suggestieve doeleinden weer uit te voorschijn te worden getoverd. Het komt mij voor, dat de waarheidsliefde van de Indische apostel Zentgraaff, kampioen voor de goede zeden en de nationale herleving, door dit eigenaardig bewijs van zijn polemische betrouwbaarheid wel in een helder licht wordt gesteld. Het denkbeeld, dat hij mij een betrekking bij zijn blad zou willen weigeren, prikkelde wellicht zozeer zijn fantasie, dat hij de sollicitatie er maar bij verzon. Mocht hij intussen in de verzoeking komen mij zijn verontschuldigen aan te bieden voor zijn bakerpraatjes, dan zou ik het op prijs stellen, als hij het *niet* per deurwaardersexploit deed; wij nemen ze ook zo op.’

Du Perron, 21 [= 22] december 1938

‘mevr. Pringgodigdo’ = Soewarni Pringgodigdo is gehuwd geweest met mr. Karim Pringgodigdo (zie de noot bij de brief van 26 augustus 1938). In het destijds te Djakarta verschijnende dagblad *Sikap* (4 augustus, 8, 15 en 29 september 1951) schreef zij over Du Perron en zijn invloed op de Indonesische intellectuelen. Enigszins bekort verscheen haar stuk, in een Nederlandse vertaling, in *Cultureel Nieuws Indonesië* (januari 1952), een maandelijkse uitgave van de Stichting voor Culturele Samenwerking (Sticusa) te Amsterdam, waarvan dr. F.R.J. Verhoeven (zie de noot bij de brief van 18 juli 1937) directeur was. ‘Du Perron’, schreef mevr. Soewarni Pringgodigdo o.m., ‘was iemand met een open gezicht, als van een kind, met scherpe, klare ogen, soms met de ontroerde en diepzinnige blik van een dichter. Hij had een heldere stem en sprak heel snel en raak, waarbij hij zijn handen voortdurend bewoog, kunstenaarshanden, klein maar sterk, vol van het élan van een Fransman. Als hij eenmaal aan het praten was kon hij uren lang voortgaan... Hij sprak Soendaas en sprong op Frans en Engels over als hij het over Shakespeare of Huxley had en hij was erg verwonderd te horen, dat de Indonesiërs *Damar Wulan* niet meer lasen noch de Pandjiverhalen en de *Ardjuna Wiwaha*, waarvan hij veel hield, ontsteld dat wij er niet naar taalden de Borobudur te bezoeken en te bewonderen, hoewel al deze dingen de bronnen van onze kunst en cultuur waren...

De dagelijkse omgang met Du Perron bracht ons nader tot elkaar, hij was trouw aan zijn vrienden, hield er van bij elkaar te komen en te praten en hij was erg zacht van karakter en in de omgang. Wat wij zo haatten in de opvattingen van de koloniale Nederlanders, het medelijden van de ethische Nederlander (‘genadiglijk geestelijke weldadigheid betrachtend’), dat ontbrak bij hem: Du Perron was een eenvoudig mens, zonder complexen, rationeel, subtiel en fijngevoelig... Du Perron wilde een boek schrijven over de grote figuren in Indonesië, waarin hij hun leven, denkwijze en ideologie zou schetsen. Daarom sprak hij vaak met verschillende onzer mensen, die deze figuren van nabij kenden. Hij stelde vragen over Soekarno, Hatta en Sjahrir, over de verschillen tussen hen en de invloed die zij op het Indonesische volk hadden’.

Kriek Welter = Mr. L.J. Welter (1910-1943) was in 1938 werkzaam bij de Algemene Secretarie te Buitenzorg (Bogor).

Du Perron, 28 december 1938 (1)

‘een razzia onder de pederasten’ = Zie de aantekening bij de brief van 8-9 januari 1938, waaruit blijkt dat ook één van Du Perrons Indische vrienden gearresteerd is geweest en tot gevangenisstraf werd veroordeeld.

Du Perron, 28 december 1938 (2)

‘Gisteren schreef ik je’ = Du Perron moet zich hebben vergist in de datering van deze of van zijn vorige brief.

Ter Braak, 4 januari 1939

‘mijn briefkaart’ = Deze briefkaart is niet teruggevonden.

‘een uitstekende novelle’ = *Tussen kantoor en archief* noemde Ter Braak in [Het Vaderland van 4 april 1939](#) ‘het sterkste van wat A. van der Veen tot dusverre schreef.’ Verder: ‘Deze novelle behoort tot Van der Veens ‘zakelijke’ helft, die ik voor zijn belangrijkste houdt; zijn fantasie moge zich in *Oefeningen* met een onmiskenbaar spontane grilligheid manifesteren, ik verkies dit wel niet speelse, maar veel geserreerder en tegelijk met ernst geladen proza van *Tussen kantoor en archief*... De sfeer, die Van der Veen hier oproept, kan de lezer een ogenblik doen denken aan Van Oudshoorn, maar de

burgerlijke bedomptheid van diens milieus is hem volkomen vreemd; er is hier een gelukkig tegenwicht van een prachtige humor, die veeleer aan Elsschots *Villa des roses* doet denken.'

Werk = Ter Braak besprak het eerste nummer van het letterkundig maandschrift *Werk* in [Het Vaderland van 3 januari 1939](#). *Werk* stond onder redactie van Ed. Hoornik en Adriaan van der Veen voor Nederland, terwijl Johan Daisne en Jan Schepens Vlaanderen vertegenwoordigden. Ter Braak had veel lof voor het gedicht *Requiem* van Ed. Hoornik (zie ook MtB., V.W. 7, p. 270), voor de poëzie van M. Vasalis en voor die van L.Th. Lehmann, 'een volkomen onbekende, dien men na de lectuur van deze eerste gedichten niet uit het oog zal verliezen.'

'met ontzaglijke verveeldheid 2000 pag. Albert Verwey' = 8 januari 1939 verscheen [in Het Vaderland: Voor het Verwey-monument](#) (MtB., V.W. 7, p. 141)

Benjamin Fondane = Benjamin Fondane werd in 1898 in Roemenië geboren. Hij publiceerde zijn eerste gedichten en essays in het Roemeens, o.a. was hij in zijn land de eerste die de aandacht vestigde op André Gide. In 1923 vestigde hij zich in Parijs, waar de ontmoeting en vriendschap met Leo Sjestov van beslissende betekenis voor hem zou worden. Zijn eerste gedichtenbundels in het Frans verschenen in 1933, daarna volgden *Rimbaud le voyou* en de twee werken die Ter Braak kende: *La conscience malheureuse* (1936) en *Faux traité d'esthétique* (zie MtB., V.W. 4, p. 436). Postuum verscheen: *Baudelaire et l'expérience du gouffre* (1947). Fondane, die in 1938 Fransman geworden was, werd in 1944 bij de Gestapo aangegeven en in hetzelfde jaar in de gaskamers van Birkenau vermoord. Zie over deze door Ter Braak bewonderde, maar vandaag vergeten auteur de *Cahiers du Sud* (nr. 282, 1947).

Eyeless in Gaza = De roman *Eyeless in Gaza* (1936) betekende een omkeer in het werk van Aldous Huxley. Na zijn 'Franse', '18e eeuwse', 'cerebrale', 'cynische' periode, kwam hij in *Eyeless in Gaza* tot wat Ter Braak, in een zeer korte bespreking van de Nederlandse vertaling van Huxley's roman, 'ietwat mystiekerig aandoende conclusies' noemde ([Het Vaderland, 7 november 1939](#)).

Du Perron, 17 januari 1939

'Bep en ik waren nu een goede week in Batavia' = De Du Perrons arriveerden 9 januari 1939 te Batavia.

Du Perron, 25 februari 1939

'je kritiek op *Mult. 2e pleidooi*' = Ter Braak besprak Du Perrons *Tweede pleidooi* en *Het sprookje van de misdaad* onder de titel *Du Perron als maniak* in [Het Vaderland van 19 februari 1939](#) (MtB., V.W. 7, p. 177).

'een boekje van Mej. Van Herwerden' = Waarschijnlijk heeft Du Perron bedoeld: *Erfelijkheid bij de mens en eugenetiek*, door Marianne A. van Herwerden (Amsterdam, 1926).

Du Perron, 4 maart 1939

'dat ik eindelijk iets van je hoor' = De brief van Ter Braak is verloren gegaan.

'met de Japanners op Hainan' = Het aan China behorende eiland Hainan, voor de golf van Tonkin, werd 10 februari 1939 door Japan bezet. Deze verovering werd opgevat als een bedreiging voor geheel Zuid-Oost-Azië, in de eerste plaats voor het toenmalige Franse Indo-China, maar daarachter toch ook voor de Britse en Nederlandse koloniën in dat gebied.

'je stuk over Mult. II' = Ter Braaks bespreking van *Multatuli, Tweede pleidooi* verscheen in [Het Vaderland van 19 februari 1939](#) (MtB., V.W. 7. p. 177).

'Hoopen jonge Indonesiërs schijnen 'een vriend' in mij te hebben herkend' = Zoals Soegondo Djojopoespito het uitdrukte in *Kritiek en Opbouw* van 16 augustus 1940: 'wat hij voor zijn Indonesische vrienden gedaan heeft, maakt voor hun gevoel drie eeuwen onrecht geheel goed.' Soegondo Djojopoespito's vrouw, Soewarsih Djojopoespito (de auteur van *Buiten het gareel*) vertelde in *Vrij Nederland* van 16 december 1946 hoe zij en haar man in 1938 te Bandung de Du Perrons leerden kennen. 'Het was tegen twaalf; mijn man was net thuis gekomen met een paar van Du Perrons boeken. Hij zat in *De man van Lebak* te lezen, toen hij plotseling een Europees hoofd voor de ruit boven het houten paneel van de deur zag verschijnen. Zijn eerste gedachte was 'De P.I.D.' [de Politieke Inlichtingen Dienst] en oudergewoonte flapte hij het boek dicht en trok een nors gezicht om de man zakelijk te kunnen ontvangen. De Europeaan trad binnen, gevolgd door een dame en stelde zich voor 'Du Perron'. Het zweet brak mijn man uit en hij vertelde me, dat hij minutenlang sprakeloos bleef en zijn Hollands totaal was vergeten. De bezoeker was beslist niet verlegen, hij ging op een charmante manier op een stoelleuning zitten en, terwijl zijn ene been rusteloos bengelde, zei hij, dat het hem speet, dat hij ons niet eerder had kunnen opzoeken. De Europese dame was Bep du Perron, zij glimlachte sympathiek en liet haar man praten zoals hij het gewend was, met zijn aangeboren losheid van gebaren, aantrekkelijkheid van intonatie en levendigheid in zeggingskracht. Van de overrompeling bekomen, begonnen wij los te komen en antwoord te geven op Du Perrons vragen, het ijs was gebroken en al spoedig kwam de uitnodiging hem eens op te zoeken. Toen gingen die twee weg, nagekeken uit alle huizen, twee Europeanen, iets vreemds voor het straatje, dat tot nog toe slechts donkere mensen had gekend.' (Zie ook J.H.W. Veenstra, op. cit. p. 221 en p. 184-188).

Fr. Paulhan = 'De arbeid die du Perron gedurende zijn verblijf in Indië heeft geleverd als romancier, essayist, criticus en journalist, is, zoals men weet aanzienlijk. Daarbij vond hij nog tijd om aan zijn oude liefhebberij te doen: het uitgeven, steeds in dertig exemplaren, van enkele werken waar hij bijzonder veel van hield. Zo gaf hij de gedichten uit van Gérard de Nerval en de zo sympathieke *Réflexions* van F. Paulhan, die laatste zelfs in een tweede uitgave, omdat de eerste niet compleet en enigszins foutief was,' aldus Jan van Nijlen in *Herinneringen aan E. du Perron* (Amsterdam, 1955, p. 62).

Du Perron, 22 maart 1939

'den wd. hoofdred.' = Mr. C.J.J. Versteeg (1890-1943), hoofdredacteur van het *Soerabajasch Handelsblad*, dat met het *Bat. Nwsbl.* zakelijk verbonden was, nam gedurende het Europese verlof van J.H. Ritman, tijdelijk de leiding van het *Bat. Nwsbl.* over.

Niermeyer = J.F. Niermeyer (1907-1965), van 1945-1965 hoogleraar in de algemene en vaderlandse geschiedenis der middeleeuwen en de hulpwetenschappen der geschiedenis aan de universiteit van Amsterdam had, als lid van het Comité van Waakzaamheid, Du Perron geschreven met een verzoek om inlichtingen. Er waren bij Waakzaamheid klachten binnengekomen als zou de Ned.-Indische regering het de Chinezen in Ned.-Indië hebben verboden om gelden over te maken naar China, dat in die tijd in oorlog gewikkeld was met Japan. Blijkens een brief aan D. de Vries geloofde Du Perron niet aan de juistheid van de klacht, maar hij verzocht wel D. de Vries om nadere inlichtingen.

Du Perron, 15 mei 1939

'een antwoord op het beroemde vers van de dikke poezen door Georg Kettmann' = Zie EdP., [V.W. 7, p. 349-350](#).

Pascoaes = Zie *Logos en Mythos* in MtB., [V.W. 4, p. 147](#). Later, in [Het Vaderland van 24 december 1939](#), zou Ter Braak nog een werk van Teixeira de Pascoaes bespreken (zie MtB., V.W. 7, p. 429). Teixeira de Pascoaes was het pseudoniem van Joaquim Pereira Teixeira de Vasconcelos (1877-1952), een schrijver die, behalve als essayist, vooral ook als dichter een grote reputatie in Portugal geniet. 'Pascoaes é um caso à parte na história da poesia portuguesa', schrijft de *Dicionário das literaturas portuguesa, brasileira e galega*. Teixeira de Pascoaes kwam ook nog ter sprake in [Het Vaderland van 9 april 1940](#), in *De onvertaaltbare Saüidade*, een beschouwing van Ter Braak n.a.v. een artikel van de Nederlandse lusitanist dr. M. de Jong in *Groot Nederland* van april 1940.

'Hoe gaat het verder' = Te vermelden valt dat Ter Braak, in de tijd die verstreken was sinds zijn laatste brief aan Du Perron van 4 januari, bezoek had gekregen van Dora Dymant, de vriendin van Franz Kafka. Voor zover dat in Ter Braaks notitieboekje-1939 valt na te gaan, heeft dat bezoek plaats gehad op [vrijdag 17](#), of op [dinsdag 21 februari 1939](#). Mevr. A. ter Braak-Faber kan zich niet meer herinneren wat de aanleiding tot Dora Dymants visite is geweest, wel dat haar man het bezoek zeer op prijs had gesteld. F.E.A. Batten meent echter zeker te weten dat Dora Dymant wilde kennis maken met de schrijver van het Kafka-essay *Decadent zonder decadentie* uit *In gesprek met de vorigen*. Hij herinnerde zich ook dat Ter Braak twee foto's van Dora Dymant had gekregen: één van haarzelf en één toen nog niet gepubliceerde foto van Kafka, geschenken die Ter Braak inderdaad heeft ontvangen. Volgens Batten vond Dora Dymant - die in 1957 te Londen overleed - het essay van Ter Braak het beste wat tot dan over Kafka was geschreven (zie ook de noot bij de brief van 19 november 1936). Het getuigenis van Dora Dymants dochter, Marianne Lask te Londen, bevestigt Battens bewering dat Dora Dymant de kennismaking met Ter Braak had gezocht, maar volgens haar bezocht Ter Braak Dora Dymant de eerste maal bij de familie Lask, die destijds aan de Thorbeckelaan 234 te Den Haag woonde. 'It seems', schreef Marianne Lask, 'that my mother very much wanted to meet Menno ter Braak and he visited my aunt's house and he and Dora Dymant spent several hours in animated discussion. However, my aunt can no longer remember whether my mother wished to speak to the writer because she was so enthusiastic about his essay - or because it contained statements with which she vigorously disagreed and which she thought she could correct from her own knowledge of Kafka. She must obviously have found his writings of great interest, at least, to have arranged the meeting.' Ter Braaks notitieboekje-1939 bevatte ook nog op [4 augustus 1939](#) de vermelding: '½ 5 Dora Dymant'.

Ter Braak, 27 mei 1939

Krekel = Volgens P. Geyl (zie Ved Mehta, *Fly and the fly-bottle*, Pelican Books, p. 137) was Geerten Gossaert (prof. Gerretson) enthousiast over Krekels werk. Geyl zelf las Ved Mehta het antwoord voor dat hij destijds, in een brief, aan Gerretson had gestuurd en waarin hij o.m. schreef: 'Krekel's expositions no doubt have their interest. There is something attractive in this method of systematically connecting events with earlier phases; the writer has a keen mind. But objective?' In de rest van zijn brief zette Geyl uiteen waarom hij Krekel niet objectief vond en waarom hij dacht dat Krekels onuitgesproken sympathie aan de kant van de nazis lag. Dr. H. Krekel publiceerde gedurende de oorlog zijn buitenlandse politieke overzichten in de nationaal-socialistische *Waag*.

Zehn Mill. Kinder = Zie *Duitse en Europese toekomst*, Ter Braaks bespreking van *Zehn Millionen Kinder* in MtB., V.W. 4, p. 452, [Het Vaderland 28 april 1939](#). Erika Mann (1905-1969), toneelspeelster, cabaretartiste, journaliste en schrijfster, dochter van Thomas Mann, huwde in 1935

Wystan Hugh Auden, de Amerikaanse dichter van Engelse afkomst. Volgens Erika Mann, een goede bekende van Menno ter Braak, is het zeer waarschijnlijk dat ter Braak in 1934 of 1935, jaren waarin Auden en zijn vriend, de schrijver Christopher Isherwood, geruime tijd in Nederland verbleven, deze Engelse schrijvers heeft ontmoet. Auden en Isherwood herinnerden zich een ontmoeting echter niet meer.

Het Gemiddelde = Het stuk van Ter Braak, dat zoveel aanstoot gaf, verscheen [30 april 1939 in *Het Vaderland*](#) (zie MtB., V.W. 7, p. 238).

‘een oekase aan Schilt’ = Volgens Ter Braak, die de brief copiëerde, schreef mr. P.C. Swart, hoofdredacteur van de *NRC*, op 4 mei aan de hoofdredacteur van *Het Vaderland* bezwaar te hebben tegen het plaatsen van Ter Braaks repliek aan D. Hans. ‘*Het Vaderland* heeft van dezen persoonlijke strijd genoeg gehad’, schreef mr. Swart, ‘en in wezen heeft bovendien Hans m.i. gelijk. Het lijkt mij verder geboden, dat Ter Braak terugkeert tot het terrein der zuivere letteren en zich vooral niet bemoeit met alles wat politiek of religie betreft.’

‘Den volgenden dag’ = Op 5 mei 1939 ontving Ter Braak een brief van H. Nijgh en mr. P.C. Swart, die o.m. schreven: ‘Wij zijn verplicht, tot ons leedwezen, U een laatste waarschuwing te geven. Wie niet hooren wil, moet voelen en waar U blijkbaar de wenschen van Uw hoofdredacteur aan Uw laars lapt en daardoor ook die van den gedelegeerde voor redactiezaken van *Het Vaderland*, zijn wij verplicht U te waarschuwen, dat wij van U niet meer zullen dulden gekif en politiek in Uw geschrijf... Van de gelegenheid maken wij gebruik, om de wenschelijkheid uit te spreken, dat U in Uw werk wat meer objectief wordt, d.w.z. niet voortgaat op de wijze als U dat gewoon bent te doen, Uw vriendjes voor te trekken en de verschenen boeken van andere opvattingen dan de Uwe voor een groot deel links te laten liggen. Die wederkeerige ophemelarij van een kleine groep begint het publiek te vervelen. Wij hebben den heer Schilt verzocht in de toekomst nauwer op Uw werk toe te zien. Het laatste artikel had hij niet door moeten laten. Ziet U geen kans, aan ons verzoek te voldoen of zijt U daar niet toe bereid, wilt het ons dan ronduit zeggen en tevens met de grootste spoed naar een andere positie uitzien...’

‘verdachtmakingen’ = N.a.v. bovengenoemde brief van H. Nijgh en mr. P.C. Swart, maakte Ter Braak op 12 mei 1939 enkele aantekeningen. De ‘laatste waarschuwing’ van H. Nijgh was voor Ter Braak tevens de eerste die hem ooit van Nijgh of Swart bereikte. Verder stelde Ter Braak dat al zijn artikelen in *Het Vaderland* de volledige instemming hadden gehad van hoofdredacteur Schilt. Dat er een ‘gedelegeerde voor redactiezaken’ was aangewezen, werd Ter Braak eerst uit de brief van Nijgh en Swart bekend. Voor zover Ter Braak bekend, was Nijgh in het geheel niet op de hoogte van Ter Braaks publicaties, zodat insinuaties als ‘gekif’, ‘vriendjes voortrekken’ voor Nijgh onmogelijk waar te maken zouden zijn.

‘ontslagaanvraag’ = Ter Braak schreef op [6 mei 1939 aan P.C. Swart](#) o.m.: ‘Ingesloten doe ik U copie toekomen van mijn ontslagaanvraag aan den heer Nijgh. Het is mij, zoals ik U gedurende ons onderhoud van gisteren reeds aanduidde, onmogelijk Uw opvatting van liberalisme t.o.v. Uw medewerkers anders te beschouwen dan als een vorm van gematigde, maar daarom niet minder kenmerkende ‘gelijkschakeling’, en ik ben bereid de consequenties daarvan te trekken door heen te gaan. *Mijn* begrip van liberalisme houdt nl. in, dat een leider de werkzaamheid van de personen, met wie hij samenwerkt, niet door schematische indeeling kan bepalen; Uw indeeling in ‘zuiver kunst’, ‘politiek’, ‘religie’ (alsof men deze zaken gescheiden zou kunnen beoefenen) is voor mij een scholastische fictie, en ik zou mij, zelfs indien ik dat in dezen tijd voor mijn geweten zou kunnen

verantwoorden, niet in staat achten aan de eischen der daarbij behorende casuïstiek tegemoet te komen...'

'den margarinekoning Van den Bergh' = Samuel van den Bergh (1864 -1941).

Kraus = J. Kraus (1861-1951) werd in 1890 hoogleraar aan de universiteit van Santiago, Chili. Van Chili vertrok hij naar Java, waar hij één van de oprichters van de Technische Hogeschool te Bandoeng was. Van 1905-1908 was J. Kraus minister van waterstaat in het kabinet-De Meester.

'het *Hbl.*' = In een brief van 14 juni 1939 schreef de hoofdredacteur van het *Algemeen Handelsblad*, D.J. von Balluseck, aan Ter Braak verheugd te zijn dat het geschil met *Het Vaderland* was bijgelegd. 'Anderzijds had ik', schreef de hoofdredacteur van het *Alg. Handelsblad*, 'gaarne nog eens nader met u van gedachten gewisseld over de verzorging van een cultuur-historische rubriek in het *Handelsblad*; ik begrijp echter volkomen, dat dit nu geen voortgang kan vinden. Misschien doet de gelegenheid zich later nog wel eens voor.'

'Krijg ik volledige genoegdoening' = J. Kraus, S. van den Bergh en Ter Braak ondertekenden op 13 Juni 1939 een stuk, dat luidde: 'Commissarissen van *Het Vaderland* betreurende de meningsverschillen die ontstaan zijn omtrent de opvatting welke de letterkundige redacteur van dit blad, Dr. Menno ter Braak, van diens taak heeft; meningsverschillen die geleid hebben tot diens ontslaanvraag en de aanneming daarvan door de Directie van *Het Vaderland*; stellen er prijs op te verklaren dat, naar het hun voorkomt, bij de vrijheid van critiek die den letterkundigen redacteur van een liberaal dagblad als *Het Vaderland* is toegestaan, noodzakelijkerwijze rekening moet worden gehouden met hetgeen de lezers van dat dagblad van een critiek onder deze rubriek mogen verwachten; van oordeel dat in tegenstelling met de volledige vrijheid waarop een schrijver in een wetenschappelijk tijdschrift mag aanspraak maken, de letterkundige criticus van een dagblad, in het kader van die courant, moet blijven binnen de perken, die hem door den aard zijner lezers worden opgelegd en gehouden is in dubieuze gevallen, te beoordeelen door den Hoofdredacteur, in het bijzonder over aangelegenheden van politieken en religieuzen aard met laatstgenoemde overleg te plegen; aannemende dat ook bij den Heer Menno ter Braak de juistheid van dit standpunt wordt ingezien, waartoe recente besprekingen met Commissarissen aanleiding geven; verzoeken enerzijds den heer Menno ter Braak zijn ontslaanvraag in te trekken en anderzijds de Directie het verleende ontslag te annuleeren; Commissarissen stellen tevens voor, teneinde moeilijkheden in de toekomst te voorkomen, de werkzaamheden zóó te regelen dat de letterkundige redacteur voortaan geheel vrij zal zijn van elken invloed van den Directeur der Courant op zijn werk, zijn artikelen geregeld aan het oordeel van den Hoofdredacteur zal onderwerpen, die, eventueel na raadpleging van Mr. Swart, zijn oordeel daarover zal uitspreken, waarbij de Redacteur van Letteren en Kunst zich zal dienen neer te leggen.' Aangezien Ter Braak, zoals uit zijn brief van 27 mei blijkt, toch al de gewoonte had om bepaalde artikelen eerst aan de hoofdredacteur voor te leggen, betekende de overeenkomst met Kraus en Van den Bergh inderdaad in feite een versterking van de positie van Ter Braak, die immers niet langer bemoeienis met zijn werk van de zijde van de directie te duchten had. Over Ter Braak als journalist schreef G.H. 's Gravesande o.m.: 'De journalistiek is een vak en het komt zelden voor, dat men, zoals bij Ter Braak het geval was, dadelijk aanvoelt wat een krant nodig heeft, wat ook bleek uit de 'opmaak' van zijn artikelen, waar hij veel waarde aan hechtte... Ter Braak had aan *Het Vaderland* volkomen vrijheid van handelen. Er was hem alleen gevraagd om iedere dag een uurtje, van half twaalf tot half een, op de redactie te komen om met mij overleg te plegen over de kunstrubriek. Was hij thuis aan het werk, dat hij liever niet onderbreken wilde, dan belde hij me op om te vragen of er iets bijzonders was. En als dat niet het geval was bleef hij thuis... Ter Braak werkte - wat zijn arbeid

voor de krant betrof - uiterst snel en toch accuraat. Te midden van de vele bezoekers, die bij ons kwamen oplolopen, kon Ter Braak met intensiteit voortschrijven...' (zie: *Over Menno ter Braak*, G.A. van Oorschot, Amsterdam 1949).

Du Perron, 20 juni 1939

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Bandoeng, 21-6-39.

'Daarnet je brief' = Deze brief van Ter Braak is verloren gegaan.

Ter Braak, 27 juni 1939

'het geval Romein' = Naar aanleiding van de benoeming, buiten de voordracht om, van J.M. Romein tot hoogleraar in de geschiedenis aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam op 31 mei 1939, schreef Ter Braak in *Het Vaderland* van 1 juni 1939 o.m.: 'Wij noemden het in een beschouwing over Romeins bundel historische essays *Het onvoltooid verleden* eens een beschamend feit, dat de intelligentste historicus van de generatie na Huizinga geregeld voor een hoogleraarschap gepasseerd is, omdat de historisch-materialistische methode niet welgevallig is aan de personen, die de lakens uitdelen. Wij zijn geen aanhangers van de Marxistische denkwijze, maar wij menen, dat de methode, als methode (d.w.z. kritisch-wetenschappelijk) gebruikt, scherp moet worden onderscheiden van een politiek dogma, waarvan Romein in zijn historisch werk altijd zorgvuldig distantie heeft genomen.' Wanneer men Romeins oeuvre overziet, zo besloot Ter Braak, 'dan kan men eerder van een Erasmiaanse dan van een Marxistische geest spreken.'

'Ik geloof, dat we elkaar bij het weerzien zullen aanspreken, alsof er niets dan een pauze van enkele dagen was geweest' = Al zou het vermoeden van Ter Braak uiteindelijk worden bevestigd, een eind juli of 1 augustus 1939 ontvangen, maar verloren gegane brief van Du Perron zou Ter Braak later toch doen twijfelen. [Op 1 augustus 1939](#) schreef Ter Braak aan J. Greshoff: 'Deze melancholie werd nog versterkt door een brief van Eddy, die ik zo juist ontving, en waarin hij het nodig vindt naar aanleiding van één sympathiserend zinnetje van mij over den goeden *Esser*, meer dan twee bladzijden op den man af te geven, alsof hij mij perse moest waarschuwen tegen zulk een inferieur wezen. Ik kan die rancuneuzen toon niet uitstaan, en werd er levendig door herinnerd aan de correspondentie over den heer Saks, nu twee jaar geleden... ik kan *dezen* toon van Eddy niet verdragen, ik vraag me zelfs af, wat dat worden moet, als wij in Den Haag elkaar geregeld spreken.' En [20 augustus 1939](#) ook aan Greshoff: 'Ja, voor de terugkeer van Eddy ben ik voornamelijk sedert dien laatsten brief over Esser, een beetje bang. Het kan natuurlijk direct wel weer heel goed gaan, maar het zou ook absoluut mis kunnen gaan. Om je de waarheid te zeggen: Ik weet dat zelf niet, omdat mijn contact met E. altijd plaats had *ondanks* allerlei sfeerverschillen. Zal de intellectuele band nog zoo sterk zijn, dat al die verschillen weer te niet worden gedaan?' Het antwoord viel bevestigend uit. [25 September 1939](#) schreef Ter Braak: 'Gisteren zijn Bep en Eddy weer in mijn gezichtskring gekomen. Zij kwamen, na lang 'zoek' te zijn geweest, per 'Indrapoera' in Engeland en daarna per Vlissingsche boot in Holland. Eddy noch Bep zijn veranderd; het was alsof ze een kwartier geleden even uit waren gegaan en nu het gesprek kwamen voortzetten. Laat dat je een bemoedigend teeken zijn! Eddy was *zeer* opgewekt en strijdlustig. Hij blijft voorlopig in Amsterdam bij oom Simons, komt daarna in Den Haag; maar vaste plannen hebben zij nog niet gemaakt. Zooals al gezegd: het gemis dat wij door jullie vertrek telkens weer constateeren, zal E. niet kunnen wegnemen, maar ik ben bijzonder blij, dat hij terug is, omdat hij de ongesluisde intelligentie en vriendschap met zich meebrengt, die hier zo verduiveld zeldzaam zijn. Van den oorlog hebben zij onderweg niet veel gemerkt.' En op [5 oktober 1939](#), in dezelfde correspondentie Ter Braak-Greshoff: 'E. is zoo volstrekt dezelfde gebleven, wat manier van doen, spreken, optreden etc. betreft, dat ik *alles* direct herkende, zijn nagelbijten en onbehoorlijk eten

inclus. Een volmaakt *atoom* in de sociale wereld, voor wien het sociale nog altijd een spelletje is, ook al gaat het hem bloedig ter harte; hij weet eenvoudig niet, hoe het sociale leven iemand vervormen kan, en hij zal, geloof ik, die consequenties voor zichzelf nauwelijks kunnen aanvaarden. Maar wat een absoluut levende en inspireerende figuur is hij gebleven! Ik heb hem ook over Van Eckeren aangesproken en op dit punt haalde hij wel een beetje bakzeil.' Op het oordeel over Du Perron als een atoom in de sociale wereld zou later toch weer een correctie komen: [19 februari 1940](#) schreef Ter Braak aan Greshoff: 'Het valt me op, dat Eddy toch veel veranderd is, sedert Indië, al merkte ik dat niet dadelijk. Hij is veel sociabeler geworden; wij komen door hem zelfs op visites, waar wij anders nooit kwamen. Het doet hem *geen* kwaad, want zijn polemische houding is daarbij hetzelfde gebleven; alleen een je ne sais quoi van vriendelijkheid en mildheid is er aan toegevoegd. Vaak beoordeelt hij de mensen zachter dan ik; had je dat voor mogelijk gehouden? Ik denk dat het contrast met Indië hier wel een woordje meespreekt.'

Du Perron, 6 juli 1939

'Je bespreking van *Lier en Lancet*' = Ter Braaks bespreking van Vestdijks essaybundel verscheen in [Het Vaderland van 28 mei 1939](#).

'Je zult zien dat de oorlog wacht met uitbreken tot wij netjes op de boot zitten' = De Du Perrons zouden zich inderdaad, bij het uitbreken van de tweede wereldoorlog, aan boord van het Engelse vrachtschip *Stentor* bevinden, in de Rode Zee. Als niet-Engelsen verlieten zij in Port Said het schip van de Blue Funnel Line en stapten over op de *Indrapoera* van de Rotterdamse Lloyd. In Engeland hadden zij ook dat schip verlaten. Met een boot van de Mij. Zeeland kwamen zij tenslotte in Nederland aan. Hun reis duurde van 12 augustus tot 21 september 1939.

Ter Braak, 2 oktober 1939

'Dank voor briefkaart' = Du Perrons briefkaart is verloren gegaan.

Rauschning = Hermann Rauschning (1887-1982) was voorzitter van de senaat in de vrijstad Danzig. In 1936 vluchtte hij uit Danzig naar Zwitserland, waar in 1938 zijn *Die Revolution des Nihilismus* verscheen, welk werk een jaar later, bewerkt en ingeleid door Ter Braak, onder de titel *De nihilistische revolutie* in Nederland werd uitgebracht. Rauschning had zich in 1938 in Frankrijk gevestigd, maar in 1940 verliet hij ook dat land en vestigde zich in de Ver. Staten, waar hij sinds 1948 op een boerderij in Oregon woont.

Dionysius van Roodenberg = Denis de Rougemont (1906-1985). Voor Ter Braaks bespreking van *Journal d'Allemagne*, zie MtB., V.W. 7, p. 87, [Het Vaderland 30 oktober 1938](#). *Journal d'un intellectuel en chômage* is besproken in MtB., V.W. 6, p. 538, [Het Vaderland 1 januari 1938](#). Du Perron heeft Ter Braaks waardering van Denis de Rougemont -met Emmanuel Mounier (1905-1950) één van de voormannen van het 'personalisme', maar in Nederland als protestant veel bekender dan de katholieke Mounier - nooit geheel kunnen delen, zie EdP., [V.W. 7, p. 364-368](#).

'Het interview' = Een interview met Du Perron, door Adriaan van der Veen, verscheen in *Het Vaderland* van 1 oktober 1939.

'de opruim-vlooiën-campagne' = 'Wij zelf worden zelfs levendig beziggehouden door een *vlooiën*plag, die ons huis bezocht, en waar wij nog niet af zijn, hoewel we (om dat ras op de juiste plaats te gebruiken) een Duitser hebben geëngageerd om die diertjes te verwijderen. Zij zijn zeer

hardnekkig en telen voort als katholieken en Vlamingen.’ ([Ter Braak aan Greshoff, 25 september 1939](#)).

‘ter rectificatie’ = Du Perrons ingezonden brief verscheen in *Het Vaderland* van oktober 1939.

Du Perron, 5 oktober 1939

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Amsterdam, 16-17, 6-X-1939.

‘ik naar Brussel’ = Du Perrons bedoeling was het om Vrijdag 6 oktober naar Brussel te vertrekken. In ieder geval was hij, volgens plan, op Maandag 9 oktober in Bergen, zoals blijken kan uit een brief van 10 oktober 1939 aan Jan van Nijlen, die hij toen in Brussel terugzag. Jan van Nijlen schreef hierover o.m.: ‘Ik vond hem niet zo erg veranderd, althans uiterlijk. Geestelijk leek hij mij wel iets ouder geworden, meer bezadigd en kalmer... Zijn reacties op politieke en literaire toestanden waren nog altijd even spontaan en scherp, maar hadden niet meer die overtuigende zekerheid. Hij kon ook zoveel gemakkelijker zwijgen dan vroeger, en dit was wel zeer opvallend... Voor de rest was hij nog altijd de oude. Hij sprak weer over Stendhal, zoals haast ieder maal dat ik hem ontmoette. Multatuli en Stendhal waren zijn twee grote liefdes. Veel heeft hij over Multatuli geschreven, maar nog veel meer over Stendhal gepraat.’ (*Herinneringen aan E. du Perron*, p. 62-63).

‘het verrukkelijke stukje’ = Op de bespreking van *Schandaal in Holland* door J.W.F. Werumeus Buning in *De Telegraaf* van 4 oktober 1939 zou later S. Vestdijk reageren (zie de noot bij de brief van 6 november 1939).

‘Ik was bij Vestd. in Doorn’ = Volgens S. Vestdijk was dit de laatste maal dat hij Du Perron zag. ‘Wij hebben elkaar ook nog enkele malen ontmoet, het laatst in Doorn, waar hij heengereden was met het oude trammetje, naar zijn zeggen bevolkt met zulke aardige Hollandse meisjes als hij in Indië niet voor mogelijk had gehouden: een van de staaltjes van zijn grotere ingenomenheid met Holland na zijn terugkomst’ (*Gestalten tegenover mij*, p. 59).

Du Perron, 12 oktober 1939

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Bergen, 12-X-17-1939.

Ter Braak, 13 oktober 1939

‘het stuk verschijnt als kroniek in *Groot Nederland*’ = Zie *De Kadet als intellectueel strateeg*, MtB., [V.W. 4, p. 491](#).

‘voor Zondag besproken’ = Zie *Drama in de verte*, MtB., V.W. 7, p. 375, [Het Vaderland 15 oktober 1939](#).

Du Perron, 13 oktober 1939

‘waarin ik jou en Vestdijk behandel’ = Du Perron besprak *In gesprek met de vorigen Vestdijks Lier en lancet* in het [Bat. Nwsbl. van 11 november 1939](#), zie EdP., V.W. 6, p. 426.

‘over Bep Vuyk en Walschap’ = *Het laatste huis van de wereld*, door Bep Vuyk, en *Het Kind*, door Gerard Walschap, werden besproken in het [Bat. Nwsbl. van 28 oktober 1939](#), zie EdP., V.W. 6, p. 419 en 428.

Du Perron, 14 oktober 1939

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Bergen, 14-X-12-1939.

‘over Duymaer v. Twist’ = *Duymaer van Twist geeft Multatuli gelijk*, in *Groot Nederland*, jrg. 1940. EdP., [V.W. 4, p. 633](#).

Ter Braak, 16 oktober 1939

‘de vlooien-Duitscher’ = Zie de noot bij de brief van 2 oktober 1939.

Du Perron, 20 oktober 1939

‘je art. over *S. in H.*’ = Ter Braaks bespreking van *Schandaal in Holland* verscheen in [Het Vaderland van 22 oktober 1939](#), zie MtB., V.W. 7, p. 382.

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Bergen, 21-X-7-1939.

Ter Braak, 21 oktober 1939

De Gruyter = W. Jos de Gruyter kunstcriticus aan *Het Vaderland*.

Du Perron, 24 oktober 1939

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Bergen, 24-X-13-1939.

Du Perron, 2 november 1939

Soejitno Mangoenkoesoemo = In *Kritiek en Opbouw* van 16 augustus 1940 schreef Soejitno Mangoenkoesoemo (1910-1947) o.m.: ‘Het eerste lange gesprek dat ik met hem had, maakte op mij een diepe indruk. Ik had nog niet veel van hem gelezen; een paar kritieken in het *Bat. Nwsbl.* en zijn *Nutteloos Verzet* was alles wat ik van hem las. Zijn prachtige novelle over het *Drama van Huize-aan-zee*, welke volkomen in de sfeer van de fantasie geschreven is, maar niettemin door-en-door reëel aandoet, niet in het minst door het grote psychologische inzicht dat er uit blijkt, en een zekere drang om zich te bevrijden van iets dat hem lange tijd beklemd hield, las ik in een soort van kritiekloze roes. Zijn kritiek over Guzman in het *B.N.* verschafte me bovendien de nodige overtuiging, dat hij niet à priori afwijzend stond tegenover de indonesiese nationalisten. Het gaf me de moed om naar hem toe te gaan met al mijn problemen. De ongedwongenheid waarmee hij me ontving, de takt welke hij toonde om me op mijn gemak te stellen, zijn warsheid van alle schoolmeesterij, maakten deel uit van de charme die er van hem uit ging. Ik was dadelijk met hem ingenomen en bereid tot een eerlijke uitwisseling, zoals ik die nimmer tevoren met een europeaan had. Het eerste wat me opviel was zijn geweldige belangstelling voor de geestelijke structuur van onze samenleving en de problemen die daaruit voortvloeien, en ik moet zeggen dat veel van datgene, waarin ik tekort schoot, mij eerst door hem bewust werd.’

Du Perron, 4 november 1939

Gobée = In een [brief van 10 oktober 1939](#) uit Bergen vroeg Du Perron aan E. Gobée, die hij eens op Java bij E.F.E. Douwes Dekker had ontmoet, of hij hem in Leiden zou mogen opzoeken. Na een blijkbaar bevestigend antwoord, schreef Du Perron op 24 oktober 1939, eveneens uit Bergen, dat hij zijn bezoek nog wat zou moeten uitstellen, maar tevens vroeg hij of Gobée iemand in Amsterdam kende die ‘zou kunnen helpen met het lezen van een maleise tekst in arab. karakters - een rapport, denk ik - van een blzj. of 8, in het Multatuli-museum in Amsterdam?’ Blijkens Du Perrons brief van 10 oktober 1938, waren het mr. Karim Pringgodigdo, zijn vrouw en ‘vele andere Indonesiërs’ en de socioloog dr. J. van Leur, die hem hadden laten beloven dat hij E. Gobée (1881-1955) zou opzoeken.

E. Gobée was van 1931-1937 adviseur voor Inlandse en Arabische zaken van de Ned.-Indische regering. Volgens M. van Blankenstein (zie het tijdschrift *Indonesië*, jrg. 1955, p. 170) had Gobée in die functie zijn echte levenstaak gevonden: 'Hij is nu de, zeer gevoelige, voelhoren van het gouvernement in de Indonesische wereld. Op die post weet hij het vertrouwen van regeerders en geregeerden, wier betrekkingen vaak zo gespannen zijn, te winnen. Gemakkelijk was dat allerm minst. Er was naar beide kanten veel wantrouwen, zoals dat onvermijdelijk was in een moderne, koloniale verhouding. Hij treedt op als bemiddelaar, als tolk in beide richtingen. Het was een goede gelegenheid om naar beide kanten achterdocht te wekken. Laat hij zich door de nationalist niet om de tuin leiden, uit goedgelovigheid? vraagt de ene kant zich af. En wat de nationalist betreft: Is de schijnbaar redelijke taal van deze ambtenaar niet in werkelijkheid het zoete gefluit, waarmede zij moeten worden aangelokt? Het ene en het andere wantrouwen lag voor de hand, bij de intensieve wijze waarop Gobée probeerde, over en weer begrip te wekken. En, wat het bestuur betreft, dit wist dat hij met vele der wensen en denkbeelden van de nationalist sympathiseerde. Toch is Gobée in belangrijke mate erin geslaagd, naar beide kanten vertrouwen te winnen en te behouden, hoe moeilijk dit ook worden moest na het vertrek van de G.G. Jhr. Mr A.C.D. de Graeff, toen de betrekkingen tussen bestuur en nationalist zich zeer verscherpten. Waarlijk, gemakkelijk was zijn taak niet. Op het parket, waar alle begrip voor de nationalistische stromingen scheen te ontbreken, en vooral onderscheidingsvermogen voor de schakeringen daarvan en de morele diepte, wordt nationalistisch streven op zichzelf reeds ongeveer als een strafbaar feit geëvalueerd. Tegen deze, in het vroegere Nederlands-Indië zo machtige en alomtegenwoordige instantie moet Gobée optornen. Hij moet slachtoffers of a.s. slachtoffers, waarnaar zij in onbegrip, en ten onrechte of onwilseljk, de handen uitstrekt, haar trachten te ontrukken of te onthouden. Want dat betekent meer en meer zijn adviseurschap. Naar de andere kant moet hij verzoenen of verklaren. Zijn moed, zijn zuiverheid, zijn geduld en ook zijn vasthoudendheid maken hem uniek voor deze zeer bestoekte positie geschikt. Met hoge chefs of zijn medewerkers uit die dagen sprekende, heb ik slechts de grootste waardering voor zijn werk, en vooral voor zijn persoon vernomen. Zeker hebben latere lessen, die zoveel inzicht achteraf hebben gewekt, die waardering bij velen nog vergroot. Hij was uiteraard zeer gehaat in de koloniale kringen, die alle begrip, ja elke voorstelling van de Indonesische intellectueel misten. Voor hen was hij de incarnatie van de verderfelijke, door hen verachte ethische richting.'

Ter Braak, 6 november 1939

'Van Duinkerken = *De Tijd*' = In *De Tijd* van 3 november 1939 werd in extenso overgenomen het artikel dat Anton van Duinkerken, zelf redacteur van *De Tijd*, in *De Gemeenschap* over Ter Braak had gepubliceerd. Ook werd in *De Tijd* het feit dat Ter Braak de loyauteit van Van Duinkerken in twijfel had getrokken 'een ernstige beschuldiging' genoemd, 'waarvoor men gegronde redenen moet hebben.' In [Het Vaderland van 4 november 1939](#) gaf Ter Braak daarop twee voorbeelden van Van Duinkerken 'ijver om te demonstreren, dat ik mijn ideeën links en rechts bij elkaar gestolen heb'. Ter Braak eindigde aldus: 'Dit zijn twee voorbeelden uit vele. Ik voor mij houd niet van dergelijke insinuaties en noem ze illoyaal. Wil Van Duinkerken ze anders noemen, b.v. dom of oppervlakkig, dan is het mij ook wel; laat ik in dat geval mogen eindigen met een uitlating van Gerard Walschaps romanpersonage Henriken: Maar Monseigneur, wij spreken verschillende talen en zullen mekaar nooit verstaan.'

De Fatsoensrakker = In *Groot Nederland* van november 1939 publiceerde S. Vestdijk zijn aanval op de criticus Werumeus Buning, *De fatsoensrakker*, 'een aanval', schreef Ter Braak in [Het Vaderland van 10 november 1939](#), 'die te meer de aandacht trekt, omdat Vestdijk zich zelden met polemieken inlaat en bv. het hele geding over zijn *Nadagen van Pilatus* aan zich voorbij heeft laten gaan zonder er zich in te mengen. Naar aanleiding van een in *De Telegraaf* verschenen critiek op de laatste roman van E. du Perron geeft Vestdijk thans te kennen, dat de enige houding, die men tegenover W.B.

aannemen kan, die is ‘van de meest volstrekte minachting.’ Aan deze minachting is volgens de schrijver nog slechts uiting gegeven door Bunings generatiegenoot A. Roland Holst.’

Du Perron, 7 november 1939 (1)

Van Rantwijk = Mr. A.E. van Rantwijk (1910-1993).

Du Perron, 7 november 1939 (2)

W. Walraven = W. Walraven (1887-1943) ontmoette Du Perron eind juni 1939 in Bandung, en niet op 3 juli, zoals staat vermeld in W. Walravens *Brieven* (p. 453). Du Perron woonde immers sinds 1 juli 1939 in Buitenzorg (zie de brief van 20 juni 1939), en in stuk nr. XI van het reisverslag dat Walraven voor *De Indische Courant* schreef, komt deze passage voor: ‘ik blijf eveneens hoogst ongelegen te komen, want de familie Du Perron zit midden in de toebereidselen voor een verhuizing naar Buitenzorg...’ Later bezocht Walraven Du Perron in Buitenzorg. Reisverslag nr. XII bevatte de mededeling van een wandeling met Du Perron in de Plantentuin, waarna de namiddag werd doorgebracht bij Foek's Restaurant, terwijl Walraven en Du Perron elkaar diezelfde avond nog bij dr. J. van Leur ontmoetten. Jaren voordat hij Walraven persoonlijk leerde kennen, had Du Perron - nog in Parijs - in *De Indische Courant* een bespreking van *Het land van herkomst* door Walraven gelezen (W. Walraven, *Brieven*, p. 436, met een citaat uit een brief van Du Perron). ‘Waarom ik van Eddy hield, kan ik niet zeggen,’ schreef Walraven aan R. Nieuwenhuys (*Brieven*, p. 740), ‘Ook in hem vond ik nu en dan dingen, die mij verbaasden, echt Indische dingen ook o.a.: niet meer dan dertig cent! zei hij dan, als ik de Opelette wilde betalen. Je zou dat verwachten van een Indische tawarjuffrouw, die meent, dat de grondvesten van haar samenleving op zulke dingen rusten (en wellicht doen ze dat ook!), maar van hem kon ik het niet hooren, al zweeg ik. Ik was maar kort bij hem, een dag of vier, vijf. Met mijn vrouw, die niet van hem was weg te slaan, omdat hij haar met zijn Soendaneesch geheel en al inpalmde. Hij kende het, het Soendaneesch! Dat zegt Itih, mijn vrouw. Zij genoot van hem, veel meer dan ik, zou ik denken. Onze gesprekken bewogen zich slechts nu en dan op het ware terrein, nu en dan maar, heel even. Maar het is heel moeilijk verslag te doen van die gesprekken, die ik toch nooit zal vergeten, omdat ik ze voerde met een uitzonderlijk man, zoals ik in Indië eigenlijk nog nooit had ontmoet.’ Zie ook J.H.W. Veenstra, op. cit., p. 209, en de noot bij de brief van 29 mei 1938.

‘over Gomperts’ = Du Perrons bespreking van H.A. Gomperts' dichtbundel *Dingtaal* verscheen in het *Bat. Nwsbl.* van 23 december 1939 (EdP., [V.W. 6, p. 468](#)).

‘over Claartje’ = *Schaduw en water* en *Het schiereiland* werden door Du Perron besproken in het [Bat. Nwsbl. van 16 december 1939](#) (EdP., V.W. 6, p. 461).

Du Perron, 7 november 1939 (3)

‘t stuk over Coornhert’ = Zie *Veroverend vertalen* (MtB., V.W. 7, p. 395), dat verscheen in [Het Vaderland van 5 november 1939](#).

Ter Braak, 10 november 1939

‘alarmerende berichten... die erop wijzen, dat een aanval van de Duitschers op Holland geenszins tot de onmogelijkheden behoort’ = Drie dagen later, op 13 november 1939 zou de minister-president, jhr. mr. D.J. de Geer, een radiotoespraak houden, die aldus begon: ‘Het is aan de regering gebleken, dat in de laatste dagen geruchten gelopen hebben over een acuut dreigend gevaar voor ons land en dat die geruchten in brede kringen onrust hebben gewekt. En nu wil ik u even komen vertellen, dat daarvoor geen enkele grond bestaat.’ En die zo eindigde: ‘Indien wij onze plicht doen, kunnen wij de uitkomst

rustig overlaten aan Hem, die weet wat wij nodig hebben en die zich nooit vergist. Hoe hoog de golven ook gaan, wij weten, dat Onze Vader aan het roer staat...'

'legt men verband tusschen de spionage-affaire (uniformen-zaak), die hier ontdekt is, den 'aanslag' op Hitler en de bezetting van alle publieke gebouwen, die vannacht is ingegaan' = Op 8 november 1939 kwam in de Bürgerbräukeller te München een bom tot ontploffing, kort nadat Hitler het gebouw had verlaten. Van de nog in de zaal aanwezige nazis werden er 8 gedood en tientallen gewond. In München volgden daarop honderden arrestaties.

Du Perron, 10 november 1939

'hij wou een samenkomst van 4 man' = Ter Braaks [agenda 1939 vermeldde voor zaterdag 18 november 1939](#): '½ 3 Tas de Kadt'. [29 november 1939 schreef Ter Braak aan Greshoff](#): 'Eddy en ik hebben onlangs een bespreking gehad met De Kadt en Tas om een gezamenlijk democratisch orgaan op te richten, waarin wij de 'cultuur' en zij de 'politiek' zouden vertegenwoordigen. Ik verwacht nog niet veel succes van dat plan, maar een feit is, dat onze opvattingen over den gang van zaken in Europa vrijwel parallel lopen; of, en hoe dat uitgedrukt kan worden in practische samenwerking is echter een tweede.' 1 maart 1940 schreef Ter Braak, ook aan Greshoff: 'Het tijdschrift met De Kadt schiet niets op; geld mankeert voorlopig.'

'een stuk van me in 't B.N.' = Zie EdP., [V.W. 6, p. 411-419](#), *Bataviaasch Nieuwsblad*, 16 september 1939.

Ter Braak, 11 november 1939

'Bep's advertentie' = Het was, blijkens een brief van 31 oktober 1939 aan Jan van Nijlen, de bedoeling van Du Perron om half november naar Den Haag te verhuizen. Hij wilde er tijdelijk wonen om er te kunnen werken in het Rijksarchief. Blijkbaar was het plan dat de Du Perrons 20 november naar Den Haag zouden komen (zie het P.S. van Ter Braaks brief). Maar op [20 november 1939 zou Ter Braak aan Jan Greshoff schrijven](#): 'Wij maken het wel, evenals Eddy en Bep, die eenige dagen bij ons logeerden en nu pension betrokken hebben Laan van Meerdervoort 835; Eddy is uitermate werklustig. Zij kwamen overhaast uit Bergen naar Den Haag omdat, zoals je misschien in de kranten hebt gelezen, het hele land hier Zaterdag 11 Nov. een inval van de moffen verwachtte. Wat er aan de hand is geweest, weet niemand, maar een feit is, dat wij ons op het ergste hadden voorbereid. De Duitse troepen zouden al in beweging zijn, er zouden 70 officieren en N.S.B.'ers wegens complot en spionage gearresteerd zijn etc. Maar Zondag ontwaakten we nog als Nederlanders en Maandag kwam De Geer [Nederlands minister-president] psalmzingend voor de radio om te zeggen, dat er niets, absoluut niets aan de hand was! Er is echter stevig 'geknepen' dien nacht, vooral in het Oosten, waar de menschen huilend op straat moeten hebben geloopt volgens een verhaal van mijn moeder, onder geroep: 'Hitler komt!' (Dat 's mans schedel kort daarvoor niet gekraakt is door dien bomaanslag, heeft ons allen ontzaglijk gehinderd; in ieder geval wijst dit gebaar er op, dat er iets niet heelemaal in orde is bij deze volksstammen, hoe en waar dan ook). Deze spanning was een staaltje van den zenuwoorlog, verre van leuk, maar ik heb me er goed onder gehouden, zelfs in dien nacht geslapen als een os. Het fatalisme krijgt in deze omstandigheden steeds meer macht over mijn ziel, ik denk, tot de bommen beginnen te vallen. Waar deze langzame oorlog op uit moet loopen is ons overigens nog een compleet raadsel.' (zie ook EdP., [V.W. 7, p. 393-394](#)). De Du Perrons zouden tot half maart 1940 in Den Haag blijven. 'Dat Van Hogendorp-archief, waar ik nu in ploeter, is onuitputtelijk en wij moeten van hier weg, zoodat wij nu afgesproken hebben dat mijn vrouw in ieder geval 15 maart naar Bergen gaat en daar alvast naar een woning gaat zoeken...' [schreef Du Perron 11 februari 1940 aan E. Gobée](#). In de

vier maanden van Du Perrons verblijf in Den Haag, zagen Du Perron en Ter Braak elkaar ‘heel veel’ ([Ter Braak aan Greshoff, 31 januari 1940](#)).

Du Perron heeft in Den Haag hard gewerkt. Behalve kritieken voor het *Bat. Nwsbl.* en de *NRC*, schreef hij er zijn bijdragen voor *Kritiek en Opbouw*, *De Nieuwe Kern*, *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde*, *Elsevier's*, en het voorwoord voor Soewarsih Djojopoespito's roman *Buiten het gareel*. Verder voltooide hij er *De bewijzen uit het pak van Sjaalman*, schreef *Multatuli en de luizen*, terwijl hij in drie maanden *Staline* van Souvarine vertalen moest, ‘Querido is nl. verlekkerd door het succes van Rauschning in mijn vertaling!’ ([Ter Braak aan Greshoff, 16 december 1939](#)). Bovendien schreef [Ter Braak op 1 maart 1940](#): ‘Overigens werkt Eddy dagelijks op het Rijksarchief, waar hij de eene ontdekking na de andere doet’. (zie *Een letter uit de 18e eeuw: Willem van Hogendorp*, EdP., [V.W. 7, p. 188](#)). Zijn verblijf in Den Haag probeerde Du Perron vergeefs te onderbreken door een bezoek aan zijn Parijse vrienden. Hij kreeg geen visum voor Frankrijk ([Ter Braak aan Greshoff, 8 januari 1940](#)). Misschien heeft de politieke reputatie van zijn Parijse vriendenkring Du Perron parten gespeeld: in diezelfde dagen ontving de scholier die ik was zonder veel moeite een visum om Frankrijk binnen te reizen. Ter Braak inmiddels vertaalde, met hulp van Max Nord, Rauschnings tweede boek, *Hitler's eigen woorden*, en schreef *De duivelskunstenaar*. Vooral ook bezorgde hem in de winter van 1940 veel drukte de kwestie of een Vondelleerstoel te Leiden zou worden bezet door Anton van Duinkerken. Deze kwestie bracht Ter Braak nader tot P.N. van Eyck, ‘hij is erg geschikt, ik mag hem graag, heb hem door deze gemeenschappelijk gedreven polemieek weer beter leren kennen’ ([Ter Braak aan Greshoff, 19 februari 1940](#)). Daarvóór, in een vergadering te Bentveld op 9 december 1939, was het Comité van Waakzaamheid in een crisis geraakt doordat een bestuursvoorstel was afgewezen om het lidmaatschap van de communistische partij onverenigbaar te verklaren met dat van Waakzaamheid. Door de *Haagsche Post* van 16 december 1939 meewarig toegesproken als ‘argeloze intellectuelen’, antwoordde Ter Braak met een ingezonden brief aan hetzelfde weekblad (23 dec. 1939) o.m.: ‘Verder zou die argeloosheidshypothese gegrond zijn, wanneer er ook maar enige aanwijzing was, dat het comité gedurende de jaren van zijn bestaan ook maar enigszins in communistische geest werkzaam was geweest. Ik meen echter, dat één blik op de brochures, die wij in de afgelopen periode hebben uitgegeven, u anders zou kunnen leren; maar helaas, het succes van de beweerde ‘argeloosheid’ is voor het publiek groter dan zulk een toetsing van de hypothese aan de feiten... Ik zou, indien mogelijk, gaarne vernemen, welke communistische invloeden zich in deze geschriften hebben doen gelden! De waarheid is veeleer, dat het bestuur, waarvan ondergetekende sedert de oprichting van het comité deel heeft uitgemaakt, nooit iets van de communistische elementen heeft gemerkt; aangezien het comité een comité ad hoc was, opgericht tot bestrijding van het nationaal-socialisme, hebben wij dan ook, zolang de Sowjet-Unie anti-nationaal-socialistische politiek voerde, geen aanleiding gevonden om gewetensonderzoek uit te oefenen op de gezindheid der leden t.o.v. andere levensbeschouwingen. U hebt het recht, dat standpunt niet te delen; van argeloosheid is hier echter geen sprake geweest, en dit is ook ten duidelijkste gebleken, toen het Duits-Russische verdrag (*niet* de Finse kwestie, zoals u ten onrechte veronderstelt) het noodzakelijk maakte voor een ieder, die zuiver over deze dingen wenst te denken, de strijd voor de geestelijke vrijheid in Nederland op twee fronten te voeren. Dat een comité, opgericht met bepaalde bedoelingen en in een geheel andere tijd dan deze, dientengevolge een crisis doormaakt, spreekt vanzelf; een comité alleen tegen het nationaal-socialisme gericht heeft thans geen zin meer, het zou op dit moment voor niet-communisten inderdaad belachelijk zijn om nog langer contact te onderhouden met de serviele lakeien van een agressieve staat als de Sovjet-Unie. Daarom is het voor het thans demissionnaire bestuur geen ogenblik twijfelachtig geweest, wat het te doen stond, toen de communisten op de bekende wijze hun visitekaartje kwamen presenteren. Wat hieraan argeloos is, ontgaat mij.’ Zaterdag 6 januari 1940 werd het nieuwe Comité van Waakzaamheid geïnstalleerd. ‘Wij hebben de communisten Zaterdag met overweldigende meerderheid uit het C. van Waakzaamheid gegooid, hoewel de C.P.N. alle moeite had

gedaan om dit zogenaamde bolwerk te behouden. Het was een spannende vergadering, waarbij ook Wim, Van Crevel en Eddy hun stem tegen deze jezuiten uitbrachten. Wie had dat tien jaar geleden gedacht: Eddy als stemvee in een vergadering van intellectuelen?' ([Ter Braak aan Greshoff, 8 januari 1940](#)).

'vandaag in *De Groene*' = In *De Groene Amsterdammer* besprak Albert Helman *Schandaal in Holland*. Zijn conclusie luidde: 'Hij (Du Perron) maakte een feuilleton van het gegeven voor een tragedie die voor *King Lear* niet had behoeven onder te doen. En ook dat is hollands!'

Du Perron, 21 maart 1940

Den Haag = Deze regels zijn geschreven op een briefkaart, waarvan het poststempel luidde: Bergen (N.H.), 21-III-20-1940. Behalve in de datum, heeft Du Perron zich dus ook in de plaatsnaam vergist. Vgl.: 'we zijn nu ingehuisd'. De Du Perrons woonden tot mei 1940 aan de Nesdijk 19 te Bergen, daarna verhuisden zij naar Doorntjes 32.

'Ik las Walschap's brochure' = Gerard Walschaps *Vaarwel dan* werd door Ter Braak besproken in [Het Vaderland van 19 maart 1940](#), zie MtB., V.W. 4, p. 520.

Du Perron, 29 maart 1940

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Bergen (N.H.), 29-III-11-1940.

'Dank voor het martiaal en lichtvoetig proza van den Hans' = Waarschijnlijk had Du Perron *Catastrofe der scholastiek*, door H.A. Gomperts, een essay dat als cahier van *De Vrije Bladen* verscheen, ontvangen. Ter Braak en Du Perron - die in november 1939, blijkens een [brief van 28 november 1939](#) aan P.H. Dubois, met Gomperts kennis had gemaakt - hadden in de laatste maanden van hun leven tamelijk drukke omgang met Gomperts. 'Wij zien voorts vrij veel den jongeling Gomperts, die steeds meer blijkt te zijn wat ik in hem vermoedde; ik geloof, dat hij als hij zoo doorgaat, de ster van zijn generatie zal worden; zijn essay *Katastrofe der Scholastiek*, dat de *V.Bl.* van Februari zal vullen, is excellent, met gloed geschreven zelfs en uiterst intelligent.' ([Ter Braak aan Greshoff, 31 januari 1940](#)). H.A. Gomperts schreef: 'Du Perron heb ik maar kort gekend. In het najaar van 1939 bracht Ter Braak ons met elkaar in aanraking. Hij was kleiner en ouder dan ik mij had voorgesteld. Kortgeleden uit Indië teruggekeerd, maakte hij een vermoeide en rusteloze indruk. Des te verrassender was zijn geïnteresseerdheid in wie hij ontmoette. Met Ter Braak had het maanden geduurd, vóórdat er van een ongedwongen omgang tussen ons kon worden gesproken. Du Perron ruimde conventionele barrières in enige minuten op. Hij zei alles wat hij vond - hij maakte tenminste die indruk - en hij vroeg alles. Wat ik in ieder ander onverdraaglijk zou hebben gevonden, ontwapende mij bij hem onmiddellijk. Hoe deed hij het? Natuurlijk was zo'n belangstelling van een bewonderd schrijver vleidend voor een 23-jarige student, maar de betovering ervan zat toch minder daarin dan in de kwaliteit van die belangstelling, die zonder tactiek was en door zijn vermenging met geamuseerde spot overtuigde als natuurlijk en spontaan. Ik was enigszins verbaasd, herinner ik mij, over zijn reactie op mijn gedichten - de bundel *Dingtaal* had hij in Indië gelezen - die hem herhaaldelijk hadden doen 'schudden van het lachen'. Glimlachen had ik liever gehad, maar ondanks mijn onbehagen erover hield hij aan dat schudden vast. Dit eerste gesprek met Du Perron was al zo vrolijk en vriendschappelijk, dat ik hem meer onderging dan zag. Bij een volgende ontmoeting moest ik er even aan wennen, dat deze kleine, gezette man met het dunnende haar en het vermoeide bleke gezicht niet een heer was met wie men respectueus converseerde, maar een kameraad, met wie men plezier maakte. Ik zag hem die winter en in het voorjaar van 1940 enige malen, in Amsterdam, in Den Haag en in Bergen en telkens waren onze gesprekken tijdeloos, van binnenshuis zich voortzettend tijdens

wandelingen en verder in een café of het Multatulimuseum in de U.B. (Wij deden ons best in die dagen om het goede zoveel mogelijk te rekken, om nog wat door te gaan, terwijl wij wisten, dat het 'de hoogste tijd' was.) Hij las alles wat ik aan niemand wilde laten lezen, oordeelde soms mild, soms onbarmhartig, adviseerde over het gebruiken van in studenten-almanakken verschenen verhalen in nieuwe publicaties, roddelde kwajongensachtig over schrijvers, keurde en attaqueerde mijn meningen en deed mij telkens vergeten, hoezeer ik de jongere, de mindere, de ontvangende partij was. Ik herinner mij een gevoel van straffeloos spijbelen, van risicoloos avontuur in een onverdiende vakantie en de gedachte: als we zo onwaarschijnlijk boffen dat we het komende overleven, dan zal ik nog veel aan hem hebben.'

Du Perron, 2 april 1940 (1)

'een roezemoezig avondje, gisteren' = [30 maart 1940 schreef Ter Braak aan Greshoff](#): 'Eddy en Bep zitten weer in Bergen; we hopen ze maandag a.s. in Amsterdam te treffen, alwaar ik het woord voer voor een jodenvergadering tegen de rassenhaat, samen met Koos (kaus) Vorrink, Maurits Dekker en... Toon van Duinkerken! Een alleraardigst en verder geenszins harmonisch samenzingend kwartet.' Maandagavond 1 april 1940 vond in *Bellevue* te Amsterdam een openbare vergadering plaats, georganiseerd door de Stichting tot verdediging van de culturele en maatschappelijke rechten der Joden. De bijeenkomst werd gehouden onder de leuze 'In Nederland geen rassenhaat.' 'Na de pauze sprak dr Menno ter Braak', aldus *Het Vaderland* van 2 april 1940, 'Hij maakte onderscheid tussen het Jodenprobleem en het probleem van het anti-semitisme. Iedereen heeft het recht andere mensen vervelend te vinden. In het anti-semitisme kweekt men geen haat tegen een of andere Jood, maar tegen een onpersoonlijke, abstracte wereld-Jood. Deze wereld-Jood bestaat niet. Spr. heeft eveneens een afkeer van filo-semitisme. Deze zonderlinge begrippen moeten zo spoedig mogelijk verdwijnen. De abstracte wereld-Jood dient zo spoedig mogelijk te verdwijnen als de zondebok, die men houden wil om hem van alles de schuld te geven.'

Mette = zie J. Gans, *Liefde en goudvissen*.

Du Perron, 4 april 1940

'een art. over hem voor Indië' = Zie EdP., [V.W. 6, p. 519](#).

'je art. gekregen over Mok en den pater' = *Poëzie horen en lezen*, n.a.v. *De rattenvanger*, van M. Mok, en *Het lied van den sluier*, van Jac. Schreurs M.S.C., verscheen in [Het Vaderland van 24 maart 1940](#) (zie MtB., V.W. 7, p. 519). Op [30](#) en [31 maart 1940](#) verscheen in *Het Vaderland* Ter Braaks bespreking van *Lotte in Weimar*.

'Kan je hem (= mij) nog een ex. bezorgen' = *Het Vaderland* van 8 maart 1940 meldde: 'Naar wij vernemen is hedenmiddag bij alle boekhandelaren hier ter stede het pas verschenen boek *Hitlers eigen woorden*, door Hermann Rauschnig, door de Justitie in beslag genomen. Ook te Leiden is dit geschied, waar bovendien de Franse, Duitse en Engelse editie eveneens in beslag genomen zijn.' Ter Braak gaf o.a. als zijn commentaar, in [Het Vaderland van 9 maart](#): 'Er wordt voor ons gezorgd; het zal van ons land niet gezegd kunnen worden, dat wij dingen lezen, die voor de rust van neutrale zielen niet goed zijn.' *Het Vaderland* van 23 maart berichtte dat proces verbaal was opgemaakt tegen de boekhandelaren bij wie het werk van Rauschnig in beslag genomen was. Op 27 maart 1940 werd bekend dat H.P. Leopolds Uitgeversmaatschappij een proces aanhangig zou maken om een gerechtelijke beslissing uit te lokken. Ter Braak schreef hierover aan Greshoff ([30 maart 1940](#)): De politie vond bij Leopold... niets; alles was naar den boekhandel en die had het grootendeels weer naar de klanten weggewerkt, als zichtex. en zoo. De heele oplage is dus uitverkocht, afgezien van een paar

honderd in beslag genomen exemplaren. Verboden is het boek ook niet, want er moet nu nog een proces tegen L. komen, om de beslagnemingen te wettigen. De situatie is dus zoo, dat de boekhandel verkoopen kan, maar dat de politie elk uur van den dag invallen kan doen. Geëtaleerd wordt het boek dus niet meer, maar het was te krijgen zoals vroeger de drank in het droge Amerika. Intusschen blijft het gebaar slaafsch en onnoodig bovendien; in België liggen onze vertalingen gewoon voor de ramen, dus daar schijnt men het beleedigende voor het 'bevriende (n.b.) staatshoofd niet in te zien.'

Op 3 april 1940 deelde *Het Vaderland* mee dat het lid van de Tweede Kamer, de heer Van der Goes van Naters, schriftelijke vragen over deze kwestie aan de minister van justitie had gericht, waarbij hij er de aandacht op vestigde dat wel oorlogslieparen, als *Wir fahren gegen England*, in Nederlandse winkels te koop werden aangeboden. (zie ook EdP., [V.W. 7, p. 454](#)).

Du Perron, 7 april 1940

'Met vreugde hoorden wij dat de roman je meesleurt' = Er zijn geen brieven van Ter Braak aan Du Perron uit het jaar 1940 gevonden [later is de brief van [13 april 1940](#) teruggevonden, zie de [lijst met de toegevoegde brieven](#). MK]. '*De Duivelskunstenaar* schiet aardig op, maar het is niets dan een intermezzo. Het boek, dat ik werkelijk schrijven moet, wacht, zoals je weet, op de val van Hitler...' [schreef Ter Braak op 19 februari 1940 aan Greshoff](#). Sinds de nazis in 1938 eerst Oostenrijk en daarna Tsjecho-Slowakije overrompelden, is bij Ter Braak in toenemende mate de overtuiging waarneembaar dat de politieke situatie hem de concentratie, nodig voor werk van langere adem, onmogelijk maakte. Maar het verlangen om dat werk, een roman, te schrijven, bleef bestaan: [1 maart 1940](#) schreef hij aan Greshoff: 'Ik snak er naar om nu ook binnenkort aan mijn roman te beginnen, waarvan de eerste kapittels om zoo te zeggen in mijn hoofd klaar liggen. De voorloopige titel is *Het Plagiaat*. Hetgeen zeer ten deele, maar toch pas in de vijftigste plaats slaat op dien zonderlingen christen H.B. wiens sappig geschrijf uit mijn koker met bijbelsche inlasch A.v.R. je toe deed komen. Misschien verandert de titel met het boek. De eerste vraag is: zal ik gelegenheid hebben de rust te vinden voor dit werk?' Na de Duitse overrompeling van Denemarken en Noorwegen werd op [13 april 1940](#) aan Greshoff bericht: 'Inmiddels was ik juist, eindelijk, aan mijn roman begonnen, waarvan ik twee hoofdstukken had geschreven, toen deze overrompeling mij weer volkomen in de actualiteit deed verzanden. Het is de allerberoerdste tijd om iets van langer adem te schrijven! Toch kan ik het haast niet laten, zoo dringt het geval zich ineens aan mij op; maar een minimum van rust is absoluut nodig om in de hypothetische toestand van meditatie te kunnen leven en schrijven. Het boek heet *Het Plagiaat*, en de aanleiding tot de laatste vormgeving (in mijn hoofd dan) werd het plagiaat van H.B. (niet Besselaar, maar zekere H. Burger, zoals ik je al schreef, meen ik).'

In [Het Vaderland van 5 maart 1940](#) had Ter Braak verteld hoe een van zijn collega's hem een bespreking van Vestdijks *St. Sebastiaan* uit het anti-revolutionaire dagblad *De Standaard* van 2 maart 1940 ter lezing aanbeval omdat het 'werkelijk nogal aardig voor een christelijke krant' zou zijn. Het stuk was ondertekend: H.B. 'Ik las het artikel tot en met de tweede kolom,' aldus Ter Braak, 'en vond het ook nogal aardig, want op enige onbeduidende wijzigingen en twee veelbetekenende tussenvoegingen na had ik het zelf geschreven! Weliswaar niet als H.B. in het blad van de heer Colijn, maar in [Het Vaderland van 8 November 1936](#), zoals mij een vergelijking met mijn plakboek leerde, en weliswaar niet naar aanleiding van Vestdijk, maar van *Reis naar de volwassenheid* door Herman Besselaar. Hier volgt het artikel van de heer H.B., naar 's lands gelegenheid verchristelijkt uit het artikel van M.t.B.; ik heb laten spatieeren, wat mijn vindingrijke confrère er zelf bij heeft gemaakt en lichtelijk gewijzigd...' Ter Braak besloot zijn beschouwing aldus: 'Men pleegt in deze, christelijke, kringen, nogal een hoog woord te hebben over de immoraliteit van zekere Vestdijk. Andermans artikelen (copie van 'paganisten' die men vergeten waant) stelen (en vervalsen bovendien) geldt in dezelfde kringen blijkbaar als het schrijven van literaire kritiek, in strijd overigens met een der Tien Geboden. Ik stel er daarom prijs op te verklaren, dat ik in het vervolg niet meer onder het pseudoniem

H.B. aan *De Standaard* wens mede te werken, en dat een deel van H.B.'s overschrijfsel trouwens al werd herdrukt in het boekje *Mephistophelisch*, pag. 47, maar daar onder mijn eigen naam en zonder bijbelse interpolaties. Of de redactie van *De Standaard* mij voor mijn onvrijwillige medewerking het honorarium wil overmaken, laat ik aan haar fatsoensbegrippen ter beoordeling over.' H.B. reageerde hierop met een amende honorable in *De Standaard* van 9 maart 1940. Hij werd toch nog berispt door de Christelijke Auteurskring, de Chr. Essayistenkring en het Verbond van Chr. Letterkundige Kringen, waarop Ter Braak, ontwapend door zoveel kringen, in *Het Vaderland* van 11 maart 1940 zijn generalisering 'in christelijke kringen' introk en het incident zijnerzijds voor gesloten verklaarde. 'De nasmaak moeten zijn [H.B.'s] collega's maar trachten weg te spoelen.'

'je fragmentarische bespreking' = Zie *Schrijver en mens* in MtB., V.W. 7, p. 534, een bespreking van *Multatuli en de luizen* in [Het Vaderland van 7 april 1940](#).

'een overdruk' = Zie *Multatuli's portretten* in *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* van april 1940, EdP, [V.W. 4, p. 656](#).

'we hebben een huis' = Doortjes 32, Bergen (N.H.)

'Dat vers van Willem v. Hogendorp' = Zie *Een lettré uit de 18e eeuw*, EdP., [V.W. 7, p. 219](#).

Du Perron, 9 april 1940

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Bergen, 9-IV-20-1940.

H.E.W. = *Hitlers eigen woorden*.

'die arme Tine nu' = Ter Braaks oudste zuster, mevr. C. Ter Braak, woonde in Kopenhagen toen Denemarken in april 1940 door Hitler-Duitsland werd bezet.

Du Perron, 10 april 1940

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Bergen, 11-IV-7-1940.

Krivitsky = Waarschijnlijk las Du Perron *Agent de Staline* door Walter Krivitsky (Parijs 1940), de herinneringen van een Russische vluchteling die hoofd van de spionnagedienst van de Sovjet-Unie in West-Europa (centrum: Den Haag) was geweest. Het boek staat niet vermeld in Du Perrons lectuurschrift, maar hij schreef over Krivitsky en Rauschning in maart 1940 (EdP., [V.W. 7, p. 455](#)). Aangenomen wordt dat Krivitsky later werd vermoord.

'je stuk over *Lotte in Weimar*' = Ter Braak besprak Thomas Manns Goethe-roman in *Het Vaderland* van [30](#) en [31 maart 1940](#) (MtB., V.W. 7, p. 525). 'Ich gedenke, wie so oft, seiner Rezension von *Lotte in Weimar* in *Het Vaderland*, der besten, wenn ich urteilen darf, die je erschien, voll Scharfsinn und Sympathie, ein Musterbeispiel schöpferischer Kritik', schreef Thomas Mann later, in *Over Menno ter Braak* (Amsterdam, 1949). Zie ook *Tirade*, nr. 125, mei 1967. Jan Greshoff publiceerde in *Zondagspost* (Brussel) van 29 juli 1945 een aan hem gerichte brief van Thomas Mann, geschreven te Princeton, N.J., op 14 oktober 1940. 'Ik zal Ter Braak nooit vergeten, en zal hem missen zolang ik leef en streef. De vorige zomer waren wij nog veel samen in Noordwijk op het terras van *Huis ter Duin*, in de musea van Den Haag, en in de schrijversclub aldaar, waar hij tot de sprekers behoorde die mij, in het beschaafde Duits dat de Hollander spreekt, welkom heetten. Het valt mij zeer zwaar te beseffen dat de golf hem weggespoeld heeft. Thans moeten wij allen bidden voor Englands

overwinning. Het heeft door zijn heersende klasse jarenlang zware schuld op zich geladen, maar thans boet het en strijdt bewonderenswaardig en, zo God wil, zal het de wereld behoeden voor de slavernij waarvoor onze vriend de vlucht in het tijdloze heeft genomen,' aldus besloot Thomas Mann zijn brief, waarin hij eerder volledig begrip had getoond voor Ter Braaks zelfgekozen dood.

Du Perron, 17 [= 16] april 1940

Regels geschreven op een briefkaart. Poststempel: Bergen, 16-IV-20-1940.

'Blij te hooren dat je weer aan 't werk bent gegaan' = Ter Braak schreef in deze dagen de eerste hoofdstukken van zijn roman, zie *Het plagiaat*, MtB., [V.W. 4, p. 831](#). In een [brief van 2 mei](#) aan Greshoff schreef Ter Braak: 'Aan mijn roman heb ik een paar dagen flink gewerkt; nu rust hij voor eenigen tijd, omdat ik op een 'keerpunt' ben en Eddy er is, die, zoals je weet, allergezelligst is in de woning, maar ook uiterst ongeregeld; hij maakt zijn plannen bij het uur.'

'Ik kom Zaterdag' = 20 april 1940. Blijkens Ter Braaks brief van 2 mei 1940 zou Du Perron, voor zijn archiefwerk, tot zaterdag 4 mei in Den Haag blijven.

Van Hattum = In het [Bat. Nwsbl. van 18 mei 1940](#) verscheen Du Perrons bespreking van Van Hattum, zie EdP., V.W. 6, p. 533.

Den Brabander = De poëzie van Gerard den Brabander zou de aanleiding zijn voor Du Perrons laatste bespreking in het *Bat. Nwsbl.* (25 mei 1940). Zie EdP., [V.W. 6, p. 539](#). De stukken over Hoornik en Achterberg - wiens poëzie hij wel las, zie het lectuurschrift - bleven ongepubliceerd.

Du Perron, 17 april 1940 (2)

Vermoedelijk is ook deze brief geschreven op 16 april 1940.

Borger = Een mij onbekend persoon.

Du Perron, 8 mei 1940

Deze brief werd door mij gedateerd 8 mei 1940, omdat, volgens Ter Braaks brief aan Greshoff van 2 mei 1940, Du Perron op die donderdag 2 mei nog in Den Haag logeerde en pas zaterdag 4 mei van plan was naar Bergen terug te keren. Deze brief doet vermoeden dat hij langer bij Ter Braak is gebleven dan in de bedoeling lag.

'Als je 't objectief bekijkt, ben ik sedert eind 1937 een halve invalide, die veel werkt maar toch een halve invalide is' = Over Du Perrons gezondheidstoestand tijdens zijn laatste verblijf in Den Haag, schreef Ter Braak aan Greshoff ([2 mei 1940](#)): 'Eddy voelt zich de laatste dagen steeds maar beroerd; neurasthenie? Ik weet het niet, want het belet hem geenszins met talloze mensen te praten en een massa werk te verzetten. Hij klaagt er over dat hij als een oude heer (fysiek gesproken) uit Indië is teruggekomen, dat hij geen weerstandsvermogen meer heeft etc. Het is erg moeilijk om al die klachten te verifieëren, omdat hij altijd weer andere klachten heeft, maar dat hij niet best in orde is, staat wel vast.'

